بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ

(Hulâsatü't - Tefasir)

BU TEFSİRİN HAZIRLANMASINDA FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1- AHKAM'UL-KUR'AN, İmam Şafii
2- AHKAM'UL-KUR'AN, İmam Ebubekr Ahmed er-Razi el-Cessas
3- AHKAM'UL-KUR'AN, İmam Kurtubî
4- EL-BURHAN Fİ ULUM'İL-KUR'AN, Bedruddin Zerkeşî
5- EL-BAHR'UL-MUHİT, Ebu Hayyan
6- CELALEYN TEFSİRİ, Celaluddin Mahalli, İmam Suyutî
7- CEVAHİR'UT-TEFSİR, Tantavî Cevherî
8- CAMİ'UL-BEYAN, İbn Cerir et-Taberî
9- ED-DURR'UL-MENSUR Fİ'T-TEFSİRİ Bİ'L-ME'SUR, İmam Suyutî
10- EL-ESAS F'İT-TEFSİR, Said Havva
11- ENVAR'UT-TENZİL, Kadı Beyzavî
12- FETH'UL-BEYAN, Sıddık Hasan el-Buharî el-Kanucî
13- FETAVA İBN-İS-SALAH Fİ'T-TEFSİR, Ebu Amr Osman b-Abdurrahman eş-Şehrazarı
14- FİZİLAL'İL-KUR'AN, Seyyid Kutub
15- FETHU'UL-KADİR, Muhammed bin Ali eş-Şevkanî
16- HAK DİNİ KUR'AN DİLİ, Elmalılı Hamdi Yazır
17- HULASAT'UL-BEYAN, Konyalı Mehmet Vehbi Efendi
18- EL-İTKAN Fİ ULUM'İL-KUR'AN, İmam Suyutî
19- İRŞAD'UL-AKL'İS-SELİM İLÂ MEZEYA'L-KUR'AN'İL-AZİM, Ebusuud Efendi
20- KEŞŞAF, Zemahşeri
21- İŞARET'ÜL-İCAZ, Bediüzzaman Said Nursi
22- MEHASİN'UT-TEVİL, Cemaluddin Kasımî
23- MENAHİL'UL-İRFAN, Abdulazim Zerkanî
24- MEALİM'UT-TENZİL, Hüseyin bin Mesud el-Begavî
25- MEFATİH'UL-GAYB, Fahruddin Razî
26- EL-MUNTEHAB Fİ TEFSİR'UL-KUR'AN, Lecnet'ul-Kur'an Ves-Sünne
27- RUH'UL-BEYAN, İsmail Hakkı el-Bursevî
28- RUH'UL-MEANÎ, Alusî
29- ES-SİRAC' UL-MUNİR, Hatib Şirbinî
30- SA'LİBİ TEFSİRİ, İmam Nevevî
32- TEFSİR'UL-KUR'AN'İL-AZİM, İbn Kesir
33- EL-TEFSİR'UL-KAYYIM, İbn Kayyım el-Cevzî
34- TEFSİR'UL-MENAR, Reşid Rıza
35- TEFSİR'UL-MERAĞİ, Muhammed Mustafa el-Merağî
36- TEFSİR'UL-AYAT'İL-AHKAM, Muhammed Ali es-Sabunî
37- TENVİR'UL-MİKBAS, İbn Abbas'tan mervi
38- UMDET'UL-KARİ, Bedruddin Aynî
39- ZAD'UL-MESİR Fİ İLM'İT-TEFSİR, İbn'ul-Cevzi
40- Ebu Kasım Hüseyin bin Muhammed er-Ragıb El-İsfehanî'nin Tefsiri

Bu kaynaklardan başka sahih hadis kitaplarının tefsir bölümlerinden de büyük ölçüde istifade edilmiştir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

Cilt: 12

ALİ ARSLAN
(Tekirdağ Eski Müftüsü
İstanbul Eski Merkez Vaizi)

Arslan Yayınları'nın yayınladığı bu eser
Okusan KültürHizmetleri tarafından organize
edilmektedir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

© Copyright Arslan Yayınları

Arslan Yayınları Adına
Sahibi:
Mehmet Arslan
Dağıtım

OKUSAN

KÜLTÜR HİZMETLERİ

Redaksiyon:
Dücane Cündioğlu

Yazı İşleri:
Hikmet Kurtuluş

Dizgi:
Teknografik Matbaacılık

Montaj ve Baskı:
Gündoğdu Matbaacılık ve Ambalaj Sanayii

Film:
Mustafa Dinsever

ARSLAN YAYINLARI UMUMİ NEŞRİYAT no. 25
Temel Eserler serisi: - 2/12

ARSLAN YAYINLARI
Binbirdirek, Su terazisi sok. No: 2/2 Kat: 3
Sultanahmet/İstanbul
Tlf: 512 73 30 – 526 30 52 – 511 32 65

© Tefsirde kullanılan Kur'an-ı Kerim metninin Copyright Tenvir Neşriyata aittir. Kullanımda bize gösterdikleri anlayışa teşekkür ederiz.

MÜ'MİNUN SÛRESİ

Sûre: 23

وَالَّذِيْنَ يُؤْتُوْنَ مَآ اٰتَوْا وَّقُلُوْبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رٰجِعُوْنَ ۙ
﴿٦٠﴾ اُولٰٓئِكَ يُسٰرِعُوْنَ فِى الْخَيْرٰتِ وَهُمْ لَهَا سٰبِقُوْنَ ﴿٦١﴾ وَلَا
نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتٰبٌ يَّنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٦٢﴾ بَلْ قُلُوْبُهُمْ فِىْ غَمْرَةٍ مِّنْ هٰذَا وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِّنْ دُوْنِ
ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عٰمِلُوْنَ ﴿٦٣﴾ حَتّٰٓى اِذَآ اَخَذْنَا مُتْرَفِيْهِمْ بِالْعَذَابِ
اِذَا هُمْ يَجْـَٔرُوْنَ ﴿٦٤﴾ لَا تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ اِنَّكُمْ مِّنَّا لَا تُنْصَرُوْنَ ﴿٦٥﴾
قَدْ كَانَتْ اٰيٰتِىْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُوْنَ ۙ ﴿٦٦﴾
مُسْتَكْبِرِيْنَ ۖ بِهٖ سٰمِرًا تَهْجُرُوْنَ ﴿٦٧﴾ اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَآءَهُمْ
مَّا لَمْ يَاْتِ اٰبَآءَهُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٦٨﴾ اَمْ لَمْ يَعْرِفُوْا رَسُوْلَهُمْ فَهُمْ لَهٗ
مُنْكِرُوْنَ ﴿٦٩﴾ اَمْ يَقُوْلُوْنَ بِهٖ جِنَّةٌ ۭ بَلْ جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ وَاَكْثَرُهُمْ
لِلْحَقِّ كٰرِهُوْنَ ﴿٧٠﴾ وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَآءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوٰتُ
وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ۭ بَلْ اَتَيْنٰهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ
ذِكْرِهِمْ مُّعْرِضُوْنَ ۙ ﴿٧١﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ ۚ وَّهُوَ
خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿٧٢﴾ وَاِنَّكَ لَتَدْعُوْهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٧٣﴾
وَاِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنٰكِبُوْنَ ﴿٧٤﴾

60 — Verdiklerini, Rablerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri korku ile ürpererek verenler (var ya).

61 — İşte onlar hayır işlerinde yarış ederler ve onlar hayırda ileri geçerler.

62 — Biz hiç kimseye gücünün üstünde bir yük yüklemeyiz. Katımızda hakkı konuşan bir kitap vardır. Onlar zulme uğratılmazlar.

63 — Hayır! Onların kalpleri bundan dolayı bir şaşkınlık içindedir. Üstelik onların bunun dışında da yapmakta oldukları işler vardır. Onlar bunun için çalışmaktadırlar.

64 — Nihayet onların elebaşılarını azap ile yakaladığımız zaman hemen feryadı basarlar.

65 — Sakın bugün feryat etmeyin çünkü siz bizden yardım göremezsiniz.

66 — Size ayetlerim okunuyordu da, siz topuklarınız üzerinde geriye dönüyordunuz.

67 — Beyt-i Haram'la kibirlenir ve geceleri toplanarak sayıklar dururdunuz.

68 — Onlar bu sözü iyice düşünmediler mi? Yoksa kendilerine daha önce atalarına gelmeyen (bir peygamber) mi geldi?

69 — Yoksa peygamberlerini tanımadılar da onun için mi inkar ediyorlar?

70 — Yoksa, «Onda bir cinnet var» mı diyorlar? Hayır, O (peygamber) hakkı getirdi, fakat onların çoğu hakkı sevmiyorlar.

71 — Eğer hak onların keyfine tâbi olsaydı gökler, yer ve onlarda bulunanlar fesada uğrarlardı. Biz onlara zikirlerini (öğütlerini) getirdik. Onlar ise zikirlerinden yüz çeviriyorlar.

72 — Yoksa sen (getirdiğine karşılık) onlardan bir ücret mi istiyorsun? Rabbinin ücreti daha hayırlıdır. Rabbin rızık verenlerin en hayırlısıdır.

73 — Kuşkusuz ki, sen onları dosdoğru bir yola davet ediyorsun.

74 — Fakat Ahiret'e iman etmeyenler, o yoldan sapıyorlar.

(60-61) *«Verdiklerini Rablerinin...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Onlar kendilerine verilen rızıklardan sadaka verdikleri halde, bu kendilerinden kabul edilmez ve dolayısıyla muaheze edilirler diye korkarlar. Yani yaptıkları ibadetleri, kalpleri korku içinde olduğu halde yaparlar. Bu ayetle ilgili olarak bir kıraat şeklini belirtelim: Hz. Aişe, İbn Abbas, Katade, A'meş, Hasan ve Nehai ayetin başındaki fiili if'al babında okumuşlardır, ikinci babdan değil. İbn Merduveyh ve Said bin Mansur, Hz. Aişe'den Rasûl-ü Ekrem'in de böyle okuduğunu rivayet etmektedir. Tefsir alimleri buna *«Rasûlullah'ın kıraatı (okuyuşu)»* demişlerdir. Yani bu okuyuş, kıraat alimlerinin değil hadis alimlerinin rivayetidir.

61. ayetin başındaki *«Ulâike»* kelimesi, bahsi geçen sıfatlarla muttasıf bulunan müminlere racidir ve o müminlerin faziletteki rütbelerinin çok yüksek olduğuna işaret eder.

Kâfirler hayırlardan ümitsiz oldukları ve zanları iptal edildiği halde bu sıfatlarla muttasıf bulunan müminler hayırlarda yarışırlar. Nitekim Cenab-ı Hak şu ayetlerde *«Allah onlara dünya sevabını ve Ahiret şevabının da güzelini verdi»* ve *«Ona ecrini dünyada verdik ve o Ahiret'te de salihlerdendir»* buyurmuştur. Onların güzel amellerine ve hayırları elde etmeye müstehak olduklarına işaret için koşuşma ve yarışma onlara isnad edilmiştir. Onların

hayırlara doğru koşuşmalarından maksat, hayırları elde etmeleridir. Hayırlardan taatler de kastedilmiş olabilir. Bu takdirde *«Leha»* kelimesindeki lâm, tâli isimdir. Yani onlar taat ve ibadetleri şiddetli bir arzu ile arzularlar ve taatler için yarışırlar veya taatlerden ötürü insanları geçip sevaba veya cennete varırlar.

(62) *«Biz hiç kimseye gücünün üstünde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Biz her nefse ancak güç ve takati miktarınca teklif yaparız» cümlesi genel bir kaidedir ve bahsi geçen ibadet ve hayırlara insanları teşvik etmektedir. Bunların kolay ve insanın takat ve gücünün dışında olmadıklarını sergilemektedir. Cenab-ı Hakk'ın ilâhî âdetidir ki bir nefsin gücü neye yetiyorsa onu teklif eder. Yani ilâhî teklifler nefislerin güç ve takatlerinin dışında değildirler. İlâhî teklifler için *«Bunlar çok zordur. Yerine getirilemezler»* diyenlerin haksız olduğuna bu ayet işaret etmektedir. Cenab-ı Hak *«Eğer onlar taatlerde geçmişlerin mertebelerine varmasalar dahi en azından takatlerini bu yolda sarfetmelidirler»* demek istiyor. Mukatil bu cümlenin yorumu münasebetiyle, ayakta namaz kılmaya gücü yetmeyenin oturarak, oturarak namaz kılmaya gücü yetmeyenin de, işaretle kılabileceğini söylemektedir.

«Bizim katımızda hak ile konuşan bir kitap vardır» cümlesinden maksat, geçmiş cümleleri tamamlamaktır. Yani insanlara yapılan tekliflerin, amellerin ve o ameller üzerine terettüp eden hesap, sevap ve cezanın durumunu bu cümle ile Cenab-ı Hak izah ediyor. Bu hak ile konuşan kitaptan maksat, amellerin sahifeleridir ki insanlar onu hesap anında okurlar. Zira Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Bu bizim kitabımızdır. Sizin hakkınızda hak ile konuşur. Kesinlikle biz sizin yaptıklarınızı yazar ve derleriz»* diye buyurmuştur.

Haktan maksat gerçeğe uygun olandır. Onu konuşmaktan maksat da onu izhar etmek demektir. Yani bizim yanımızda bir kitap vardır. Gerçeğe uygun olan hakkı belirtir. Onun zatını ve vasfını olduğu gibi ortaya koyar. Konuşma, nasıl bir şeyi dinleyenin yanında vuzuha kavuşturuyorsa, bu da görenler için açıklama getirir. Böylece amellerin büyüklükleri ve incelikleri ortaya dökülür ve onlara göre muamele yapılır. Eğer hayr ise hayr, şer ise şer muamelesi uygulanır.

«Allah onlara zulmetmez» cümlesinden maksat, Allah'ın fazl ve adaletini belirtmektir. Yani Cenab-ı Hak müstehak oldukları sevabı eksik veya azabı fazla vermek suretiyle onlara zulmetmez. Çünkü amel defterlerinde her şey olduğu gibi yazılmıştır. Herkes mükellef olduğu amelleri icra edip etmemesi nisbetinde ceza görecektir ve bunların sahifeleri de hakkı, gerçeği konuşur.

(63) *«Hayır! Onların kalpleri bundan dolayı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başında bulunan *«Bel»* kelimesi daha önceki bahsi bırakıp yeniden kâfirlerin haline dönüşü ifade eder. *«Kulûbuhum»* kelimesindeki zamir kâfirlere racidir. Yani kâfirler Kur'an'da açıklanan *«Bizim katımızda hakkı haykıran bir kitap vardır»* hükmünden gafildirler. Bilmezler ki yarın onların amelleri ortaya dökülecek ve ona göre cezalandırılacaklardır. Mücahid'e göre ayetin metnindeki *«Haza»* ism-i işareti Kur'an'da açıklanan bütün hükümlere işarettir. Katade'den gelen rivayete göre bu kelime salih amellerle muttasıf bulunan kimselerin üzerinde bulundukları gerçeklere işarettir. Bazı kimseler *«dinin tamamına»*, bazı kimseler de *«Rasûl-ü Ekrem'e işarettir»* demişlerdir. Fakat en açık yorum birincisidir.

«Onlar o ameller için çalışırlar», yani onlar üzerinde devam

ederler Onu işlemeyi kendilerine âdet edinmişlerdir. Adeta onun müptelâsı olmuşlardır. Ondan bir türlü ayrılmazlar.

Ebu Müslim, «*Kulûbuhum ibaresindeki zamir, geçen sıfatlarla muttasıf bulunan müminlere racidir*» diyor. Sanki Cenab-ı Hak onları vasıflandırdıktan sonra şunu söylüyor: «*Biz herhangi bir nefse gücünün haricinde bir teklif yapmayız. İşte bizim teklifimizin son noktası bu Allah'tan korkanların yaptığıdır. Bizim katımızda onların amellerini koruyacak, hakkı haykıracak bir kitap da vardır. Onlara hiçbir zulüm yapılmayacak, belki onların amellerinin sevabı tam verilecektir.*» Sonra onları hayret içerisinde olmakla vasıflandırdı. Sanki Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: «*Onlar bu korku ile beraber amelleri hususunda hayret içerisindeki kimseler gibidir. Acaba amelleri kabul mu yoksa red mi edilecektir?*»

«*Onların bundan başka amelleri vardır*», yani onların nafile amelleri de vardır ve başka hayr yolları da bulunmaktadır. İmam Fahreddin Razî «*Ebu Müslim'in yorumu daha güzeldir. Çünkü kelâmı, bitişik olan kelâma dönüştürmek imkânı varken, uzak olan bir kelâma dönüştürmek makbul değildir*» demiştir. Zira kişi yaptıklarının tesbit edildiğini bildiği zaman şerden çekindiği gibi hayra da yönelir. Bazen kişi Ahiret'i çok düşündüğünde «*onun kalbi hayret içindedir*» denilir. Bazen de bu hayretten maksat, acaba amelinin kabul veya reddedilmesi hususunda olduğu gibi mi eda etmiştir, yoksa eksiklik mi yapmıştır şeklinde düşünmekten ibarettir. «*Hâzâ*» kelimesi bu yoruma binaen onların korku ve ümit sıfatlarına işarettir. Alusî, bu yorumu pek makbul karşılamamaktadır.

(64) «*Nihayet onların elebaşılarını azap...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki «*Mutref*» tabirinden maksat, nimet içinde

yüzen kimse, azaptan maksat ise Bedir Günü'nde onlara isabet eden ölüm ve esarettir. Nitekim bu yorum İbn Abbas, Mücahid, İbn Cübeyr ve Katade'den rivayet edilmiştir. Zira müşriklerin ileri gelenlerinin çoğu Bedir'de öldürüldü veya esir edildi.

«Yec'erune» fiili *«cuar»* kökünden gelir. Bunun mânâsı kişinin Allah'a yalvarması ve yakarması demektir. Bu fiildeki zamir, *«onların zenginleri»*, *«onlar için»* ve *«kalpleri»* kelimelerindeki zamirler nereye raciyse oraya racidir. Bunlardan maksat Mekke kâfirleridir. İbn Cüreyc, *«Azap görenlerden maksat Bedir'de öldürülenlerdir. Bağırıp yakaranlardan maksat da onlardan arkaya kalan Mekkeliler'dir. Çünkü onlar matem tuttular, bağırdılar, çağırdılar»* demiştir.

«İnsan-ul Uyun» adlı eserde *«Burada Kureyş kastedilmektedir. Onlar Bedir'de öldürülenlerinin matemini bir ay tuttular. Kadınlar seslerini kestiler. Kadınlar kişinin atını veya devesini getirir, onu çeşitli örtülerle perdeler ve o bineğin etrafında matem tutarak çarşı pazar gezerlerdi. İçlerinden biri çıkarak «Böyle yapmanız düşmanın hoşuna gidebilir»* dediği için bu âdet terkedilmiştir.

Rebi bin Enes *«Bu yalvarmadan maksat, korkudur. Çünkü yalvarmanın sebebi odur»* demiştir. Dahhak'a göre azaptan maksat açlıktır. Rasûl-ü Ekrem onların aç kalmaları için bedduada bulunmuş ve şöyle buyurmuştur: *«Ey Allah'ım! Mudar Kabilesi'nin (Arapların) üzerine sıkıntını şiddetlendir. Yarab! Onu Yusuf'un seneleri gibi seneler yap.»* Böylece Rasûlullah'ın duası kabul olundu, onlara bir kıtlık yılı isabet etti ki o zaman leşleri, derileri, yanmış kemikleri yediler. Haberlerde bu durumun Hicret'ten önce meydana geldiğine delâlet eden sözler olduğu gibi Hicret'ten sonra vukû bulduğunu gösteren işaretler de vardır. Beyhaki, *«Bu durum iki defa tahakkuk etmiştir»* demek suretiyle iki haberi birleştirmiştir. Cenab-ı Hak burada betahsis nimet içinde yüzen

«*mutreflerin*»in durumunu zikretmiştir. Çünkü böyle kimseler aç kalırsa başkaları daha kolay aç kalır demektir.

Bazıları «*Azaptan maksat Ahiret azabıdır. Mutreflerin bet-ahsis zikredilmesi de onların dünya halinin tam tersi bir akibete çarptırılacaklarının besbelli olmasındandır*» diyor. Böylece bu akibet onlara daha ağır gelecektir.

Şeyhulislâm Ebussuud Efendi «*Bu son yorum gerçeğin tâ kendisidir*» demektedir. Çünkü ancak Ahiret azabı insanları yalvarmaya, yakarmaya mecbur eder. Onlar o zaman yakarır, yalvarır ve onlara red cevabı verilir, «*yardımdan ümitsiz olun*» denilir. Bedir Günü'nün azabına gelince, onun vaki olduğu zamanda herhangi bir yakarma yoktur. Çünkü Cenab-ı Hak «*Andolsun! Biz onları azapla yakaladık. Buna rağmen onlar Rablerine tezellül göstermediler ve yalvarmadılar*» buyurur. Zira bu ayetteki azaptan maksat Bedir Günü'ndeki azaptır, öldürülme ve esaret halidir. Açlık azabına gelince, burada Kureyş, her ne kadar Rasûlullah'a yalvarmışlarsa da onlara «*ümitsiz olun*» şeklinde cevap verilmemiştir. Zira Rasûlullah rivayete göre bu sıkıntının kalkması için dua etmiş ve sıkıntı kalkmıştır.

(65) «*Sakın bugün feryat etmeyin...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Bugün boşuna feryat etmeyin*» cümlesindeki «*gün*»den maksat, onlara azabın isabet ettiği gündür. Onu bu şekilde kaydetmek onların daha fazla ümitsiz olmalarını ve yalvarmalarının hiçbir fayda sağlamadığını belirtmek içindir. Şeyhulislâm «*Bunun nedeni o günün dehşetini ve yalvarma vaktini kaçırmış olduklarını ilândır*» demektedir.

«*Söz*»den maksat hal lisanıdır ve gerçek söz de kastedilebi-

lir. Bu söz ya Allah tarafından veya melekler tarafından söylenilmiştir. Eğer *«Allah ve melekler tarafından söylenmiştir»* dersek o zaman burada, Kıyamet'teki söz kastedilir.

(66) *«Size ayetlerim okunuyordu da...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet 65. ayetin son cümlesinin nedenidir. Şüphesiz bizden size herhangi bir yardım gelmeyecektir. Çünkü sizin üzerinizde benim ayetlerim okunuyordu. Siz de topuklarınızın üzerinde dönüş yapıp gidiyordunuz. *«Tenkisune»* fiili geriye dönüş yapmak mânâsına gelen *«nukus»* mastarından geliyor. *«A'kab»* kelimesi *«akab»* ın cem'idir. Bu da ayak topukları demektir. Kişinin topuğu üzerinde dönmesi ise, geldiği yöne doğru dönüp gitmesi demektir.

(67) *«Beyt-i Haram'la kibirlenir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«Bihî»* zamiri Beyt-i Haram'a racidir. *«Ba»* harfi de sebebiye mânâsını ifade eder. Yani *«Bununla büyüklük taslayarak»* demek olur. Bu ayetlerde Beytu'l-Haram'ın bahsi geçmemesine rağmen zamir ona raci olmuştur. Çünkü Kur'an'ın bu ayetteki muhatapları olan Kureyşliler *«Kâbe'nin hizmetçileri ve idarecileriyiz»* diyorlardı. El-Bahr'da, *«Zamir «Tenkisune» fiilinden anlaşılan mastara racidir»* denilmektedir. Fakat bu pek bir şey ifade etmediğinden, makbul görülen bir yorum değildir. Çünkü aynı mefhum *«müstekbirin»* kelimesine hal kılındığında daha anlaşılmış olur.

Munzir bin Said *«Zamir Rasûlullah'a racidir. Çünkü Rasûlullah'ın bahsi geçmiyorsa da «Ayetlerim size okunuyordu» cümlesinden bu anlaşılmaktadır»* diyor. O zaman *«Ba»* harfi ya tadiye veya

sebebiyet içindir. Onların kibire bürünmeleri Rasûlullah'ın peygamber olarak gönderilmesiyle ortaya çıkmıştır. Kur'an'a da raci olabilir. Çünkü *«ayetler»* kelimesinden Kur'an anlaşılmaktadır. Veya ayetleri Kur'an ile tevil etmek bakımından Kur'an bahsi geçmiş sayılır.

«Samir» kelimesi ism-i cemidir. Tıpkı hâdir, câmil, bakır kelimeleri gibi. Bazıları *«Bu kelime mastardır, tevil edilmek suretiyle hal olmuştur»* dediler. Yani Kur'an'ı anmak ve ona tenkidler yağdırmak suretiyle Kâbe'nin etrafında geceleyip toplanıyor, müsamere yapıyordunuz. Kureyşliler'in adeti icabı, onlar geceleyin Kur'an'ı zikretmek, ona sihir, şiir demek suretiyle sohbetlerini sürdürürlerdi.

«Samir» kelimesinin kökünü teşkil eden *«sumur»*, ay gölgesi demektir. Bahr'da *«Ayın ağaçlar üzerine düşen ışığı demektir»* deniliyor. Rağıb, *«Sumur, gecenin karanlığıdır. Sonra geceleyin yapılan konuşmalara ıtlak olunmuştur»* diyor. Bazıları *«Samir»i «Karanlık gece»* ile tefsir etmiştir. *«Tahcurune»* fiili *«Hecr»* kökünden gelir. Kesmek ve terketmek demektir. Hal cümlesidir. Yani hakkı veya Kur'an'ı veya Peygamber'i terkettiğiniz halde böbürleniyorsunuz mânâsına gelir. İbn Abbas *«Kâbe'yi terkediyor, onun şanına lâyık ibadet yapmak suretiyle onu manen imar etmiyorsunuz demektir»* diyor.

(68-69) *«Onlar bu sözü iyice...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetteki *«El-kavl»* ifadesi Kur'an'dan kinayedir. Baştaki hemze inkâr harfidir. Yani onlar topukları üzerine dönmekten, gururlanmaktan, hezeyan kusmaktan ibaret olan yaptıklarını yapıp da Kur'an'ı tefekkürle okumadılar mı? Eğer okusaydılar Kur'an'daki icaz, onun Rablerinden geldiğine dair onları iman etmeye ceb-

rederdi. İkinci cümlenin başındaki «*em*» edatı munkatıadır. İdrak ve intikal mânâsını da taşımaktadır. Onun başındaki hemze, vukuun oluşunu inkâr içindir, olanın değil. Yani onlara gelen önceki atalarına gelmedi.mi ki bunu uzak saydılar ve düştükleri küfürle dalâlete girdiler. Kitapların Allah tarafından gelmesi, peygamberlere verilmesi, peygamberlerin de insanları onlarla korkutması Cenab-ı Hakk'ın kadim bir sünnetidir. İnkâr edilemez. Kur'an da bu sünnet üzerine gelmiştir. O halde acaba niçin Kur'an'ı inkâr ediyorlar? Bazılarına göre ayetin mânâsı şudur: Onlar Kur'an'ı düşünmediler mi ki ayetlerini düşünerek, içindeki kıssaları okuyarak, daha önce peygamberleri yalanlayanların başlarına gelenin benzerinden korksunlar. Veya kendilerine Allah'tan korkup iman eden, kitaplarını, rasûllerini tasdik eden ve itaatta bulunan atalarına verilmeyen bir garanti mi verildi?

«*Acaba onlar rasullerini tanımadılar mı?*» Bu, onları kınayan cümlelerden birisidir. Hemze burada oluşun inkârı için getirilmiştir: Acaba onlar emanet, doğruluk, güzel ahlâk ve peygamberlerin kâmil sıfatlarıyla muttasıf olan peygamberlerini tanımadılar mı?

«*Onlar onu inkâr etmektedirler*» cümlesinin başındaki «*fe*», sebebiyet ifade eder. Onların Rasûlullah'ı tanımamaları onu inkâr etmelerinden ileri geliyor. Ayetin hülâsası şu oluyor: Onlar Rasûlullah'ı peygamberlere uygun olan kemal sıfatıyla tanısalardı, acaba bu tanımadan sonra onu nasıl inkâr edebilirlerdi? Yani onun davasını ve peygamberliğini nasıl inkâr ederlerdi?

(70) «*Yoksa, «onda bir cinnet var» mı...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Onda bir delilik var*» cümlesi başka bir tevbih ve kınamayı belirtir. Onlar Rasûlullah'ın akıl yönünden insanların en üstünü,

fikirce en kuvvetlisi, konuşma hususunda da en fasihleri olduğunu bildikleri halde *«onda delilik vardır»* mı diyeceklerdir?

«Aksine onlara hak geldi», yani durum onların Kur'an ve Rasûlullah hakkında iddia ettikleri gibi değildir. Hayır! Onlara hak geldi. Yani Rasûlullah kaçınılması mümkün olmayan sabit bir doğrulukla geldi. Bundan maksat tevhid ve İslâm dinidir. Bunların ikisini de Kur'an kapsamaktadır. *«Hak»* kelimesi ile Kur'an da kastedilmiş olabilir. Onların çoğu hakkı hoş görmemektedirler. Buradaki zamir Kureyşliler'e racidir. *«Onların çoğu»* denilmesi, içlerinde sadece kavminin kınamasından kurtulmak için İslâm'a girmeyenlerin olduğunu göstermektedir.

(71) *«Eğer hak onların keyfine tâbi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«El-hak»*tan maksat, peygamberin getirdiği hakikattir. Bazı müfessirlere göre ayetin meali şudur: Eğer peygamber onların hevalarına uysaydı, onlara peygamberlik yerine şirki getirmiş olsaydı kesinlikle gökler, yer ve onlarda bulunanların hepsi harap olurdu. Cenab-ı Hak şiddetli öfkesinden dolayı âlemi, dünyayı harap ederdi ve Kıyamet kopardı. Fakat bu farz-ı mahaldir. Yani Rasûl-ü Ekrem peygamberlik yerine onlara şirk getirmemiştir. Halk kelimesiyle uluhiyet şanında vakıa uygun olan emrin kastedilmiş olması da mümkündür. O zaman o emrin onların hevalarına tabi olması mecaz olur. Yani onlarla uyum sağlanmasından kinayedir. Yani vakıa uygun olan emir onların hevalarına tabi olursa, yani *«şirk haktır»* dese veya şirk hak olsa, o vakit gökler ve yer bozulurdu. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Eğer onların ikisinde Allah'tan başka mabudlar olsaydı ikisi de bozulur giderdi»* buyurmaktadır.

Bazıları *«Haktan maksat Cenab-ı Hak'tır»* demişlerdir. Nitekim, İbn Ebi Şeybe, Abd bin Humeyd, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim, Ebu Salih'ten, o da İbn Cüreyc'ten böyle rivayet etmektedirler. Zemahşeri de aynı şeyi Katade'den naklederek şöyle diyor: *«Hak, Allah'ın ta kendisidir»*. Ayetin mânâsı şudur: Eğer Allah onların heva ve heveslerine tâbi olan bir mabud olsaydı, şirki ve günahları emretseydi o vakit mabud olmazdı. Fakat yer ve gökleri tutmayan bir şeytan kesilirdi. (1)

«Biz onlara zikirlerini getirdik». Yani onların zikrini kapsayan kitabı getirdik. Onlara vaz-u nasihat eden kitabı getirdik. Veya onların şöhreti, medarı iftiharı olan kitabı getirdik. Veya onların daha önce temenni ettikleri zikri onlara getirdik. Onlar temenni ederek şöyle diyorlardı: *«Eğer bizim katımızda geçmişlerden bir zikr olsaydı kesinlikle biz Allah'ın ihlaslı kulları olurduk.»*

Onlar topukları üzerine dönüş yapmak suretiyle zikirlerinden (medar-ı iftiharları, şerefleri olan Kur'an'dan) yüz çevirdiler.

(72) *«Yoksa sen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet daha önceki tevbih ve kınamalardan başka bir tevbihe intikal demektir. Hitap değiştirilmiştir. Çünkü daha sonra gelen ayete en uygun olanı budur. Ayetin anlamı şudur: *«Yoksa senin onlardan peygamberliğe karşılık bir ücret istediğin iddiasında mıdırlar? Bunun için mi sana iman etmiyorlar? Oysa Rabbinin dünyadaki rızkı, Ahiret'teki sevabı daha hayırlıdır.»* Yani sen onlardan herhangi bir ücret istemiyorsun. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın dünya ve Ahiret'te sana verdiği şeyler daha hayırlıdır. Çünkü o

(1) Zemahşeri, Keşşaf, cilt: 3, sh: 52

hem geniştir, hem de devamlıdır. Onda herhangi bir kimsenin minneti de yoktur.

«*Harc*» kelimesi «*dahl*» kelimesinin karşıtıdır. Maldan çıkarılıp herhangi bir kimseye verilen şeye harc denilir. Harac ise yerin vergisinde ve yerden biten mahsullerin zekâtında kullanılır. Bu tabirde kesret ve gereklilik mânâsı vardır. Onun için bu daha beliğdir ve bundan dolayı da harac kelimesi kullanılmıştır.

«*O, rızık verenlerin en hayırlısıdır*» cümlesi «*Rabbinin haracı daha hayırlıdır*» sözünün tekididir. Çünkü rızık verenlerin en hayırlısı olan bir zatın rızkı herkesin rızkından daha hayırlıdır. Cübbai, bu ayetten Cenab-ı Hakk'ın kullarından hiç kimsenin, vermekte ona eşit olmadığı ve insanların bazılarının da diğerine rızık verdiği sonucunu çıkartmıştır.

(73) «*Kuşkusuz ki sen onları dosdoğru. .*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki hitap Hz. Muhammed'edir. Ayette iki tekid vardır. Birisi, «*inne*» diğeri «*lam*» kelimesidir. Yani sağlam akılların mustakim olduğuna dair şahitlik ettikleri dosdoğru bir yol üzerindesin. O yolda ithamı gerektiren herhangi bir eğrilik yoktur. Zemahşeri «*Bu ayetler Allah tarafından peygamberini yalanlayanların aleyhinde hüccet teşkil etmiş ve onların nedenlerini tamamen silip atmıştır*» diyor. Yani onlara gönderilen, hali belli olan büyük bir zattır.

(74) «*Fakat Ahiret'e iman etmeyenler...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette bahsedilen «*Ahiret inkârcıları,*» Kureyş kâfirleridir.

Çünkü daha önceki ayetler onları gündeme getirmiştir. Onları, içine daldıkları dünya lezzetlerini, *«bu hayattan başka bir hayat yoktur»* gibi sözlerini çirkin göstermek için Cenab-ı Hak bu vasfı onlara vermiştir. Bir de hükmün nedenidirler. Çünkü Ahiret'e iman etmek, Ahiret'teki felâketlerden korkmak, insanı hakkı talep etmeye iten en kuvvetli unsurlardır. Mümkündür ki Ahiret'e iman etmeyenlerden hem Kureyş hem de haşrı inkâr eden yeryüzündeki diğer kâfirler kastedilmiş olsun.

«Onlar o yoldan sapıyorlar.» *«O yol»*dan maksat Rasûl-ü Ekrem'in insanları davet ettiği İslâm dinidir. Bazı görüşlere göre o yoldan maksat, yolun kendisidir. Yani onlar bütün yollardan kaymışlardır. Dosdoğru yoldan kaymaları nerede kaldı ki? Bu yorum onların sapıklıklarının tümüne delâlet etmesi bakımından tercih edilmiştir. Zira bu yorum onların eğri de olsa yol ismini alan herhangi bir yolda olmadıklarını haber vermektedir. *«Bu yol»*dan maksat, cehennem üzerine kurulacak olan *«Sırat»* değildir.

وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَّلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ
(٧٥) وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا
يَتَضَرَّعُونَ (٧٦) حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ
إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ (٧٧) وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ
وَالْأَفْئِدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ (٧٨) وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي
الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (٧٩) وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ
اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (٨٠) بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ
(٨١) قَالُوا أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ
(٨٢) لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَٰذَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَا إِلَّا
أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ (٨٣) قُل لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَن فِيهَا إِن كُنتُمْ
تَعْلَمُونَ (٨٤) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
(٨٥) قُلْ مَن رَّبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ
الْعَظِيمِ (٨٦) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٨٧) قُلْ مَن
بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ
تَعْلَمُونَ (٨٨) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ فَأَنَّىٰ تُسْحَرُونَ (٨٩)

75 — Eğer onlara merhamet edip, onlardaki sıkıntıyı kaldırsaydık, onlar yine şaşkın bir halde azgınlıklarında inat eder dururlardı.

76 — Andolsun biz onları (Bedir'de olduğu gibi) bir azaba düçar etmiştik de onlar yine Rablerine başeğmemiş, yalvarıp yakarmamışlardı.

77 — Nihayet onlara (kıtlık gibi) şiddetli bir azap kapısını açınca, hemen şaşıp kaldılar.

78 — O'dur sizler için kulak, gözler ve yürekler peydah eden. Yine de pek az şükrediyorsunuz!

79 — Sizleri yeryüzünde yaratıp (yayan da) O'dur. O'nun huzurunda haşrolunacaksınız!

80 — Dirilten de, öldüren de O'dur. Gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gitmesi O'nun (emri ile)dir. Hâlâ buna aklınız ermiyor mu?

81 — Hayır! Bunlar öncekilerin dedikleri gibi dediler.

82 — Onlar dediler ki: «Acaba biz öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, cidden diriltileceğiz?»

83 — «Andolsun bu tehdid bize de, bizden önce geçen atalarımıza da yapılmıştı. Bu öncekilerin efsanelerinden başka bir şey değildir.»

84 — (Ey Muhammed!) De ki: «Biliyorsanız (söyleyin), yerküresi ile onun içinde bulunanlar kimindir?»

85 — Onlar: «Allah'ındır» diyeceklerdir. De ki: «O halde niçin ibret almıyor, düşünmüyorsunuz?»

86 — De ki: «Yedi göğün ve Büyük Arş'ın Rabbi kimdir?»

87 — Onlar: «Allah'ındır» diyeceklerdir. De ki: Hâlâ sakınmayacak mısınız?»

88 — (Ey Muhammed!) De ki «Her şeyin hükümranlığı elinde olan, daima koruyup hükmeden ve kendisi ise korunmaya asla muhtaç olmayan kimdir? Biliyorsanız (cevap verin)!»

89 — Onlar: «Bu vasıflar Allah'ındır» diyeceklerdir. (Ey Muhammed!) De ki: «O halde niye hayale kapılıyor da (haktan dönüyorsunuz?)

(75) *«Eğer onlara merhamet edip...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Buradaki *«sıkıntı»*dan maksat, onların kötü halleridir. Bazıları *«Onların mutrefleri (nimet içinde yüzen zenginleri) Bedir Günü'nde azaba düçar olduklarından ötürü onların üzerine gelen dehşettir»* dediler. Yani biz onlara merhamet etsek, zararlarını, ileri gelenlerini geri göndermek suretiyle ortadan kaldırsak, kesinlikle onlar küfürde, gururda, peygamber ve müminlere düşmanlıkta ifrat ettiklerinden dolayı tuğyanlarına devam edeceklerdir.

Ayetteki *«Ya'mehune»* fiili *«Müterediddittirler»* demektir. Bazı müfessirlere göre onların bu tereddütleri, ileri gelenlerinin Bedir Günü'nde öldürülmelerinden, esir edilmelerinden ileri geliyordu. Bazıları da *«Ayetteki sıkıntıdan maksat Ahiret azabıdır»* demişlerdir. Yani onlar şenaette, ifratta öyle bir durumdadırlar ki eğer kendilerine merhamet edilse, ateş azabı kaldırılsa, dünyaya geri gönderilseler kesinlikle şiddetli ifratlarından ötürü eskiden hangi durumda iseler yine o durumun içine girerler. Fakat bu yorumlar ayetin siyakından uzak yorumlardır.

Ebu Hayyan, *«Bu sıkıntıdan maksat kıtlık ve açlıktır ki Rasûlullah'ın bedduasıyla onlara isabet etmişti»* dedikten sonra *«Bu, İbn Abbas ve İbn Cüreyc'ten rivayet edilmiştir»* diye ilave eder.

(76-77) *«Andolsun biz onları...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Biz onları azapla yakaladık», yani açlıkla yakaladık. Onlar bundan ötürü Rablerine karşı zillet göstermediler. Emrine itaat etmediler, ona iman etmediler! Rasûlullah ile beraber olan şeylere inanmadılar. Fakat meşhur tefsire göre, *«Azab»*tan maksat, Bedir Günü'nde onların başına gelenler ve esarettir. Onlar üzerlerine azap kapısı açılıncaya kadar bu küfürlerine devam ettiler. Yani Ahiret azabı gelinceye kadar. Onlar bu halleri üzerinde, Kıyamet Günü'nde onlar üzerine şiddetli bir azap kapısını açana kadar devam ettiler. Yani ölünceye kadar devam ettiler. Onlar ansızın o kapıda veya azabın içinde veya o kapının açılmasından ötürü kendilerini müteredditt, hayrete dalmış, her hayırdan ümitsiz bir şekilde gördüler.

Bazı müfessirlere göre bu kapıdan maksat, Rasûlullah'ın müminlerle beraber Fetih Günü'nde onlara galip gelmesidir. Onlar Fetih Günü'nde artık vehmettikleri bütün hayırlardan ümitsiz oldular.

İbn Cerir *«Bu onlara isabet eden kıtlığa işarettir»* derken, İbn Abbas *«Bu kapı onların Bedir Günü'nde öldürülmeleridir»* fikrindedir. Zahire göre bu ayet Medine Dönemi'nde nazil olmuştur. Mekke Dönemi'nde nazil olduğunu iddia edenler *«Burada gelecek bir hadise geçmiş gibi gösterilmiştir ,çünkü muhakkak olacaktı»* diye iddia etmişlerdir.

(78) *«O'dur sizler için...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Size, nazil olan veya kevni ayetleri hissetmeniz için kulak ve

göz vermiştir. O ayetleri düşünmeniz için sizde kalpler yaratmıştır ki onlarla diğer yararlara varabilesiniz. Cenab-ı Hak evvelâ kulaktan bahsediyor. Çünkü onun yararları çoktur. Kulak mânâsına gelen «*Sem'*» kelimesi tekil olarak getirilmiştir. Çünkü bu kelime aslında mastardır. Tekil, ikil, çoğul hepsi de bu kelimede aynı mânâdadır. Bazıları da «*Bu kelime tekil olarak getirilmiştir. Çünkü onunla idrak edilenlerin sadece bir teki (yani sesler) idrak edilir*» demişlerdir. Göze gelince, onunla ziyalar, renkler, oluşlar, şekiller ve çok çeşitli şeyler görülür. Kalpte de tasavvurat ve tasdikattan çok çeşitler idrak olunur.

Ayette hissî ve aklî delile işaret vardır. «*Siz az şükrediyorsunuz*» cümlesinden maksat, o büyük nimetlere karşı yaptığınız şükür azdır demektir. Çünkü şükürde esas olan, haddi zatında birer nimet olan kuvveleri niçin yaratılmışsa orada sarfetmektir. Bu hitap mümin ve kâfirlerin hepsine şamil olursa o vakit müminler için az şükretmek tağliben bahis konusu olur. Çünkü kâfirler hiç şükretmezler ve bu hitabın sadece kafirlere olması da muhtemeldir. Bu da az şükrediyorsunuz (yani hiç şükretmiyorsunuz) mânâsını ifade eder. Bazı kimseler «*Hitap sadece müminleredir*» demişlerse de bu yorum hiçbir fayda ifade etmez. Bazıları da «*Hitap sadece müşrikleredir ve azlık da hakiki mânâsında azlık olarak mütalaa edilebilir*» demişlerdir.

(79-80) «*Sizleri yeryüzünde yaratıp..*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«*Zerea*» yarattı ve yeryüzüne yaydı demektir. «*Onun katında haşrolunacaksınız*», yani Kıyamet Günü'nde ayrılacak ve sadece Allah'ın huzurunda biraraya geleceksiniz. Bu «*Artık niçin Allah'a iman etmiyor veya şükretmiyorsunuz?*» mânâsınadır. Sizi dirilten ve öldüren sadece O'dur. Bu hadisede O'nun herhangi bir ortağı yoktur. Gecenin ve gündüzün değişikliği O'nundur. Yani onları de-

ğiştiren ve birbirlerinin peşinden gelmelerini sağlayan O'dur. Veya gece ile gündüzün birbirlerini takip etmesi Allah'ın emri ve onun hükmünün böyle olması içindir. Hâlâ akıl edemediniz mi? Yani niçin düşünüp de akıl edemiyorsunuz? Düşünce neticesinde hepsinin Allah'tan olduğunu ve bütün mümkünatın Allah'ın kudretine dahil olduğunu çözemediniz mi?

(81-83) *«Hayır! Bunlar öncekilerin...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Biz ve atalarımız bu tehdide maruz kaldık. Çünkü haşrı haber veren peygamberler *«Her ölen haşrolunacaktır»* diyorlardı. Veya ayetin mânâsı *«Bizim atalarımız daha önce de böyle bir tehdide maruz kaldılar. Bu tehdid ancak geçmişlerin yalanlarından ibarettir»* şeklindedir. Ayetin metnindeki *«esatir»* kelimesi *«ustura»*nın çoğuludur. Yazılan hurafeler, efsaneler mânâsını ifade eder. Bu yorum Müberred ile cemaanın yorumudur. Bazıları *«Bu kelime estarın, estar da satırın çoğuludur»* demişlerdir. Yani çoğulun çoğuludur. Fakat Zemahşeri'nin de ifade ettiği gibi birinci yorum ayete uygun düşer. Çünkü tekili çoğul yapmak kıyasa daha uygundur.

(84) *«(Ey Muhammed!) De ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette Hz. Muhammed'e *«Yer ve yerde bulunan bütün mahlûkat, eğer biliyorsanız, kimindir? diye sor»* diyor. Şartın cevabı istifham onun üzerine delâlet eder diye burada hazfedilmiştir. Eğer siz ilim ehlindenseniz, akıllılardan iseniz veya bu işi bilenlerdenseniz, bundan bize haber verin! Ayet, onların cehaletin doruğuna çıkmış olduklarını dolayısıyla ortaya koymaktadır.

(85) *«Onlar: Allah'ındır, diyecekler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar *«Bu Allah'ındır»* diyecekler. Çünkü aklın bedaheti onları böyle söylemeye mecbur etmektedir. Yani yer ve yerde bulunan bütün mahlûkat Allah'ın mülküdür. Onlar bunu itiraf ettiklerinde kendilerini susturmak için onlara *«O halde siz neden bunu bildiğiniz ve söylediğiniz halde, başlangıçta yer ve yerde bulunanların hepsini yaratanın kim olduğunu hatırlamıyorsunuz ve O'nun ikinci kez onları diriltip haşre göndermeye kâdir olduğunu bir türlü ikrar etmiyorsunuz? Çünkü başlangıç, iade etmekten daha zordur»* diye sorulur.

(86) *«De ki: Yedi göğün...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin sonundaki *«El-Azîm»* kelimesi eğer esre ile okunursa Arş'ın, ötre ile okunursa Rabbin sıfatı olur. Burada iki mânâ da caizdir.

(87) *«Onlar: Allah'ındır, diyecekler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«Niçin ittika etmiyorsunuz?»* ifadesi, bunu bildiğiniz halde niçin kendinizi bildiğinizle amel etmek suretiyle azabtan korumuyorsunuz anlamına gelmektedir. Zira Allah'ı ve onun söylediği haşrı inkâr ediyorsunuz ve Allah'a ortak koşmaya çalışıyorsunuz.

(88) *«(Ey Muhammed!) De ki: Her şeyin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin metnindeki *«Melekut»* kelimesi mülkün mübalağasıdır. Onunla zahir ve kapsayıcı olan mülk kastedilmektedir. Bazı kimselere göre malikiyet (mülke sahip olmak) ve müdebbiriyet (mülkü idare etmek), melekut kelimesiyle ifade edilmiştir. Bazıları da *«Melekut'tan maksat hazinelerdir»* der. *«Her şeyin melekutu O'nun elindedir»* cümlesi, *«Her şeyin hazinesi O'nun elindedir»* anlamındadır.

«O korur», yani dilediğini dilediği felâketten muhafaza eder. Veya dilediğini dilediğinden men eder. O korunmaz. Yani hiç kimse ondan herhangi bir şeyi koruyamaz. Eğer biliyorsanız durum budur. Bu cümle onların cahil olduklarını tekrarlamak için kullanılmıştır. Yani bilmiyorsunuz, cahilsiniz!

(89) *«Onlar: «Bu vasıflar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar, *«Her şeyin melekutu Allah'ındır»* diyecekler. Allah'tan hiç kimse herhangi bir şeyi men edemez. Onların cehaletlerini başlarına vurmak maksadıyla *«Acaba siz neden veya nasıl aldatılıyorsunuz? Bunu bildiğiniz halde nasıl oluyor da haktan ve doğruluktan uzaklaşıyorsunuz? Zira büyülenmemiş veya aklı karışmamış bir kimse böyle davranamaz»* denilmektedir. Bu ayetlerdeki sorularda terakki kaidesi gözetilmiştir. Evvelâ yer ve yerdekilerin kimin olduğu sorulmuş ve akıllılar için kullanılan *«men»* kelimesi zikredilmiştir. Çünkü akıllılar Allah'ın olduktan sonra akılsızların, (cemadatın) O'nun oluşu evleviyetle (uygunlukla) geçerlidir. Son-

ra Allah, göklerin ve Büyük Arş'ın kimin olduğunu sormuştur ki gökler ve Arş'a nisbeten yeryüzü bir hiç mesabesindedir. Sonra Allah tarafından her şeyin melekutunun kimin elinde olduğu sorulmuş ve genelin geneli böylece getirilmiştir. İhata kelimesini kullanmış ve genişlik mânâsına olan melekutu «*mülk*» yerine ifade buyurmuştur.

بَلْ اَتَيْنٰهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿٩٠﴾ مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَّلَدٍ وَّمَا
كَانَ مَعَهٗ مِنْ اِلٰهٍ ۚ اِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍۢ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ
عَلٰى بَعْضٍ ۭ سُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ۙ ﴿٩١﴾ عٰلِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٩٢﴾ قُلْ رَّبِّ اِمَّا تُرِيَنِّيْ
مَا يُوْعَدُوْنَ ۙ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِيْ فِي الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٩٤﴾
وَاِنَّا عَلٰٓى اَنْ نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقٰدِرُوْنَ ﴿٩٥﴾ اِدْفَعْ بِالَّتِيْ هِيَ
اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ۭ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُوْنَ ﴿٩٦﴾ وَقُلْ رَّبِّ اَعُوْذُ بِكَ
مِنْ هَمَزٰتِ الشَّيٰطِيْنِ ۙ ﴿٩٧﴾ وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَّحْضُرُوْنِ
﴿٩٨﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَاۗءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُوْنِ ۙ ﴿٩٩﴾
لَعَلِّيْٓ اَعْمَلُ صَالِحًا فِيْمَا تَرَكْتُ ۭ كَلَّا ۭ اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَاۗىِٕلُهَا ۭ
وَمِنْ وَّرَاۗىِٕهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿١٠٠﴾ فَاِذَا نُفِخَ فِي
الصُّوْرِ فَلَآ اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَىِٕذٍ وَّلَا يَتَسَاۗءَلُوْنَ ﴿١٠١﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ
مَوَازِيْنُهٗ فَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ
مَوَازِيْنُهٗ فَاُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فِيْ جَهَنَّمَ خٰلِدُوْنَ ۚ
﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوْهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيْهَا كٰلِحُوْنَ ﴿١٠٤﴾

90 — Hayır! Biz onlara doğruyu getirdik. Onlar ise yalancı kimselerdir.

91 — Allah oğul edinmemiştir. O'nunla beraber hiçbir mabud yoktur. Şayet olsaydı her mabud, yarattığı ile müstakil olurdu. Biri diğerinden üstün çıkardı. Allah onların nitelemelerinden tamamıyla münezzehtir.

92 — Allah gaybı ve şehadeti (gizli ve açık olanı) bilendir. Allah onların şirk koştukları şeylerden yücedir.

93 — (Ey Muhammed!) De ki: «Ey Rabbim! Eğer onlara vaadedilen azabı bana göstereceksen.»

94 — «Ey Rabbim! Beni o zalim kavim arasında kılma.»

95 — Biz onlara vaadettiğimizi (azabı) sana göstermeye elbette kâdiriz.

96 — Onların kötülüklerini en güzel bir şekilde karşıla. Biz onların (seni nasıl) nitelendirdiklerini daha iyi biliriz.

97 — De ki: «Ey Rabbim! Şeytanların vesveselerinden sana sığınırım.»

98 — «Ey Rabbim! Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım.»

99 — Nihayet onların birine ölüm gelince: «Ya Rabbi! Beni dünyaya döndür» der.

100 — «Olabilir ki (bu kez) zayi ettiğim (ömrümün karşılığında) salih amel işlerim.» Hayır! Bu sadece onun sözüdür. Onların önlerinde tekrar dirilecekleri güne bir berzah (engel) vardır.

101 — Sur'a üfürüldüğü zaman, artık o gün aralarında akrabalık kalmaz. Birbirlerinin durumunu sormazlar.

102 — Kimin tartıları ağır gelirse, işte onlar umduklarına erenlerdir.

103 — Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar da kendilerini ziyana uğratanlardır. Cehennemde ebedi kalırlar.

104 — Onların yüzlerini ateş yalar ve onlar orada acıdan sırıtır, kalırlar.

(90-92) *«Hayır! Biz onlara...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayet metnindeki *«El-Hak»*tan maksat Kıyamet'in geleceği zamandır. Ayrıca tevhid de kastedilmiştir. Onlar, *«Bu ancak geçmişlerin yalanlarıdır»* sözünde ve tevhide ters düşen fikirlerinde yalancıdırlar.

«Allah evlât edinmedi». Çünkü Cenab-ı Hak herhangi bir şeye muhtaç değildir. Ölümsüzdür, ezelidir. Yerine geçecek herhangi bir naibe ihtiyacı yoktur. Ve muvasalattan münezzehtir. Onunla beraber umumiyette müşterek olan bir mabud da yoktur. Eğer olsaydı herkes yarattığını elinde tutar ve tasarruf bakımından tek başına yarattığında tasarruf ederdi. Onun mülkü diğerinin mülkünden ayrılırdı ve onların bir kısmı diğerine galebe çalardı. Yani aralarında harp olurdu. Tıpkı dünyadaki padişahlar arasında olduğu gibi.

Bu ayet-i celileden anlaşılan şartî cümlenin gereklerinden olan lüzum, aklî lüzum değil normal bir lüzumdur. Onun için *«Bu ayet tevhidin kesin değil iknaî bir deliline işarettir»* denilmiştir. Ayette çocuğunun olmadığına dair bir delil getirilmedi. Çünkü bu sözün fasid olduğu apaçık ortadadır. Veya beraberinde mabud olmadığına dair getirilen delil çocuğunun da olmamasına delâlet

eder. Çünkü ilâhın oğlunun da ilâh olması gerekir. Zira çocuğun, babanın cinsinden ve cevherinden olması kesindir.

«Allah onların koştukları vasıflardan uzaktır» cümlesi, Cenab-ı Hakk'ın çocuktan, ortaktan münezzeh olduğu konusunda mübalağa getiren bir cümledir. *«Gayb ve şehadet alimidir»*, yani her gayb ve her şehadeti bilir. Zira gayb ve şehadet kelimeleri üzerindeki eliflamlar cins ve istiğrak içindir. *«Alim»* kelimesi esre ile okunursa *«Allah»* kelimesinin bedeli veya sıfatı olur; çünkü *«alim»* kelimesinden subut ve istimrar kastedilmektedir. Böylece el-gayb kelimesine izafe edilince ma'rife getirilir. Celâl lâfzı olan Allah da ma'rifedir, sıfat da olabilir. Kurra ehlinden bir grup ötre ile okumuştur. Yani *«O alimdir»* mânâsına gelir. Mukadder bir mübtedanın haberi yapmışlardır. Alim kelimesi ister esre ile isterse ötre ile okunsun, denildiği gibi ortağın olmadığına dair başka bir delile işarettir. Çünkü müslümanlar da müşrikler de Cenab-ı Hakk'ın sadece gayb ve şehadeti bildiğinde ittifak etmişlerdir.

Ayetin metnindeki *«Teâlâ»* kelimesi fiildir, faili Allah'a racidir. Ve Cenab-ı Hakk'ın gayb ve şehadeti bilen olduğuna tefriğdir ve O'nun işaret ettiği delilin bir neticesidir.

(93-94) *«(Ey Muhammed!) De ki. »*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Onlara vaadedilen azap» köklerini kesen dünya azabıdır. Ahiret azabı ise henüz ortada değildir ki Rasûl-ü Ekrem'e gösterilmiş olsun.

«Beni zalim kavimden kılma» ifadesinin mânâsı beni onlara arkadaş etme, içinde bulundukları azaba beni düçar etme demek-

tir. Burada Rab kelimesi kullanılmıştır. Çünkü bu kelime Cenab-ı Hakk'ın her şeyin sahibi ve kulların maslahatını gözetici olduğuna işaret etmektedir. Rasûl-ü Ekrem'e, kendisini zalim kavimden kılmaması için Allah'a dua etmesinin emredilmesi, onun büyük bir korunma içerisinde olduğunu ve o azabın fecaatini göstermek içindir. Öyle ki bu azabın kendisini yakalamaya hemen hemen gücü olmayan bir kişinin dahi ondan istiaze etmesi gereklidir. Bu, kâfirlerin istihza yoluyla acele olarak azap istemelerinin ve azabı inkâr etmelerinin reddini içermektedir.

(95) *«Biz onlara vaadettiğimiz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada, vaadedilen azabı getirmeye kâdir olduğunu söylüyor. Fakat bunu yapmayacak ve azabı onlara sonradan tatbik edecektir. Zira Cenab-ı Hak onların bir kısmını veya bir kısmının neslinden gelenlerin gelecekte iman edeceğini biliyor. Veya peygamber onların içinde iken Cenab-ı Hak onlara azap vermiyor Bazıları ayeti; *«Onlar için hazırlanan azabı, Allah Hz. Peygamber'e göstermiştir. Bu da Bedir Günü'nde veya Mekke'nin fethinde onların başına gelenlerdir»* şeklinde yorumlamışlardır. Fakat Şeyhulislâm Ebussuud Efendi bu yorumun uzak olduğunu ifade ediyor. Çünkü onlara vaadedilen azap korkunç ve köklerini sökecek bir azaptır. O azap Rasûl-ü Ekrem'in elinden sadır olmayacaktır. Çünkü böyle olmasını iktiza eden ilâhî bir hikmet vardır.

(96) *«Onların kötülüklerini...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani hasenelerin (iyiliklerin) en güzeliyle seyyieyi (kötülüğü) bertaraf et. Şöyle ki: Kötülük yapanın kötülüğü karşılığında gücün yettiği kadar iyilik yap. Eğer genel bir şekilde iyilik yapma-

ya gücün yetmiyorsa bazı noktalarda iyilik yap. Veya ona kötülük etmekten vazgeç!

Bu ayette Râsul-ü Ekrem şerefli şanına yakışır güzel ahlâka teşvik edilmektedir. Böylece bu kelâm *«Hasene ile seyyieyi defet»* demekten daha beliğ bir mânâ ifade eder. Çünkü ahsene ism-i tafdildir. En güzel veya hakiki mânâsında kullanılmıştır. Mümkündür ki bu *«en güzel»*lik iyilik ile kötülük arasında olsun. Yani hasenenin hasenat babında, seyyienin de seyyiat babındaki kabarmasından daha fazladır. Tıpkı *«Bal, sirkeden daha tatlıdır»* sözünde olduğu gibi. Yani balın tatlılar sınıfındaki zirvesine sirke ekşiler sınıfında varamamıştır.

«Biz onların (seni nasıl) vasıflandıracaklarını biliyoruz» cümlesi Rasûl-ü Ekrem'e bir tesellidir. Aynı zamanda bu ayette onların cezalandırılacağı tehdidi de vardır. Aynı zamanda ayetten Rasûl-ü Ekrem'in, emrini Allah'a nasıl tevfiz edeceğinin iş'arı da bahis konusu edilmektedir.

(97-98) *«De ki: Ey Rabbim!..»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

*«Şeytanların hemezeleri»*nden maksat, vesveseleri ve Allah'ın emrine ters gelen yöndeki kışkırtmalarıdır. Hemzenin cem'idir. Aslında elle veya üzengi ile hayvanı koşturmak için ona vurmak demektir. Vesveseye ve günahlara kışkırtmaya *«hemz»* denilmiştir. Çünkü ikisinin arasında zahiri bir benzerlik vardır. Çoğul getirilmesinin sebebi şeytanların çokluğundan, her birisinin ayrı bir vesvesesi olmasındandır. *«Hazır olmaları»*ndan maksat, herhangi bir halde insanın etrafında dönmeleri, gidip gelmeleridir. Bunu namaz ve Kur'an ile tahsis etme görüşü İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Ecelin geldiği hali tahsis etmek ise İkrime'den nakledilmiş-

tir. Çünkü bu haller diğer hallere nazaran şeytanın vesveselerinden Allah'a sığınmaya daha uygundur. Hele son nefesteki hal!..

İbn Zeyd ayetin anlamının genel olduğuna meyletmiştir. Şeytanın vesveselerinden Allah'a sığınmanın sonrasında şeytanın etrafımızda hazır bulunmasından sığınmanın mânâsı, bu durumun tehlikeli olduğunu sergilemektir. «*Euzu*» fiilini «*Rabbi*» nidasıyla tekrar etmenin anlamı, emredilene şiddetle itina göstermenin gerekli olmasıdır. Uyku halinde bu sığınma duasını okumak sünnettir.

(99-101) «*Nihayet onların birine...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

99. ayetin sonunda «*Beni dünyaya geri gönder*» mânâsına gelen «*irciunî*» kelimesi, çoğul sigası olarak kullanılmıştır. Muhatap olan Cenab-ı Hakk'ın tazimi içindir. Nitekim şair de «*Ey Muhammed'in mabudu! Bana merhamet ediniz. Eğer ben merhamete ehil değilsem sen affetmeye ehilsin*» demiştir Burada da «*erhamni*» yerine «*erhamuni*» kullanılmıştır. Hakikat şudur ki hem mutekellimin hem de muhatabın yerine bu tabir kullanılmıştır. Hatta gaib zamirinde dahi bu tazim olabilir. Bunu inkâr etmek doğru bir yol değildir. Bazı kimseler «*Buradaki çoğul mânâsını ifade eden «vav», muhatabların melekler olması dolayısıyladır*» demişlerdir. Ayette bir muzaf takdir edilir. Yani «*Ey Rabbimin melekleri! Beni dünyaya gönderiniz.*» Bazıları «*Rab kelimesi bu ayette istigâse (imdat) mânâsında kullanılmıştır.*» Yani Allah'tan imdat istemiş ve «*beni döndürünüz*» hitabı meleklere yapılmıştır.

El-Mazini «*Cemi zamirinin getirilmesi tekrar üzerine delâlet etmek içindir*» diyor. Sanki kişi «*Yarab! Beni döndür, beni döndür, beni döndür*» dermişçesine çoğul kullanılmıştır.

«Umulur ki bıraktığımda bir salih amel işlerim» cümlesindeki *«bıraktığımdan»* maksat, terkettiğin imandır. *«Lealle»* kelimesi burada terecci (ummak) mânâsına gelmiştir. Bu ya salih amel ile imana racidir —çünkü kişi geri döndürülmeyeceğini biliyordu— veya sadece amele racidir. Çünkü kişi eğer döndürülür veya dönerse imanının tahkiki bahis konusu olur.

Bazıları *«Terkettiğim kelimesinden maksat mal veya dünya sevgisi demektir»* derler. Yani malımda ve dünyamda salih bir amel işlemem için beni gönder.

Dünyaya dönme talebi sadece kâfirlerin özelliklerinden değildir. Zira İbn Abbas zekâtı vermeyen ve hac yapmayanların da dünyaya dönmeyi —ölüm anında— isteyeceklerini rivayet etmektedir. Deylemi, Cabir bin Abdullah'tan Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: *«İnsan ölümle karşı karşıya geldiğinde insanı haktan men eden her şey onun gözünün önüne getirilir. İşte o zaman. «Yarab! Beni döndürünüz. Umulur ki ben terkettiğimde salih bir amel işlemiş olayım» der».* İşte bu haber de terkedilenden maksadın mal olduğunu teyid eden bir haberdir.

Ayetteki *«Kellâ»* kelimesi gönderme talebini yasaklama, mânâsını ifade eder. Yani *«Yarab! Beni gönderiniz»* sözü onun söylediği bir kelimedir. Şüphesiz ki bu maksadına ermeyecektir. Ve bu hasretin onu boğması ve pişmanlığın ona musallat olması sebebiyle de bu kelimeyi söylemekten vazgeçmeyecektir. *«Kelime»* burada kelâm mânâsına gelmektedir. Yoksa tek kelime demek değildir. Tıpkı şehadet kelimesinde kelimenin kelâm mânâsında kullanılmış olması gibi. Nahiv alimlerine göre bu deyim mecaz, lûgatçılara göre ise hakikattir. Yani lûgat alimleri bir kelâma hakiki olarak *«kelime»* derler. Bazıları *«Bu meşhur bir mecazdır»* demişlerdir.

«Onların önünde berzah vardır», yani onlarla dünyaya dönüş arasına girecek bir perde vardır. Bu da kabirlerinden haşre gön-

derildikleri güne (yani Kıyamet'e) kadar devam eder. Bu ayet onların dünyaya dönüşlerini muhale (imkânsıza) bağlıyor. Yani bu perde kalkarsa dünyaya dönebilirler. Halbuki bu perde kalkmaz. Tıpkı *«Kâfirler, deve iğnenin deliğinden geçmedikçe cennete dahil olamazlar»* ayetinde olduğu gibi.

İbn Zeyd'e göre, *«Onların önünde berzah vardır»* teriminden maksat, onların önünde ölüm ile Kıyamet'e gönderilmeleri arasında bir perde vardır, o perde onların Kıyamet'e gönderilecekleri zamana kadar devam eder demektir.

Bazıları *«Onlarla tam cezayı veya sevabı almak arasında Kıyamet'e kadar devam eden bir berzah vardır. Kıyamet geldiği zaman onlar tam mânâsıyla amellerinin karşılığı olan cezaya çarptırılırlar»* demişlerdir.

Buradaki *«Sûr'a üfürülüş»*ten maksat ikinci üfürülüştür. Bu üfürme olduğunda ölüler mezarlarından haşre gönderilirler ve Kıyamet kopar. Bazıları *«Ayetin mânâsı cesetlere ruhları üfürüldüğünde demektir»* dediler. Bu yoruma göre sûr kelimesi suretin çoğuludur. Ondan boru kastedilmez. Bu yorum İbn Abbas'ın Hasan Basri ve İbn İyad'ın *«Fissuvar»* şeklindeki okuyuşlarıyla da teyid edilmektedir. O zaman *«Suvar»* kelimesi suretin çoğulu olur. Ayrıca İbn Rezin'in *«Fissivari»* şeklindeki okuması da yorumu desteklemektedir. Çünkü gerek *«Suvar»*, gerekse *«Sivar»* kelimelerinin ikisi de suretin çoğuludur, kesinlikle boru mânâsına gelmez. Esas olan şudur ki bütün kıraatın mânâları uygundur. Boru mânâsında olan Sûr'a üfürülmekle şekil ve iskelet mânâsına gelen surete üfürülmek arasında herhangi bir mubayenet yoktur. Zira habere göre ruhun bedene üfürülmesi Sûr'a ikinci üfürülüş anında olur.

«O gün onların aralarında nesepler diye bir şey bahis konusu değildir» yani Sûr'a üfürüldüğü zaman dünyada olduğu gibi aralarında soy bahis konusu olamaz. Yani soy hiçbir kimseye hiçbir

şey kazandırmadığı için, sanki yok demektir. Zira Kıyamet'in dehşeti korkunçtur. Her nefis kendisiyle meşguldür. Kişi kardeşinden, anasından, babasından, hanımından ve çocuklarından kaçar.

KIYAMET'TE HİÇ KİMSE KİMSENİN HALİNİ SORMAZ

101. ayetin son cümlesinde yer alan *«Onlar birbirlerine sormazlar»* ifadesinin mânâsı birbirlerinin hâlini, içinde bulunduğu durumu sormazlar demektir. Çünkü herkes kendisiyle meşguldür. Hiç kimse ebnayi cinsinin hâline durup bakamaz. Bu, Sûr'a ikinci defa üfürülüşün hemen akabinde ve o gündedir. Sanki bu iki hüküm de ikinci nefha (üfürme) tahakkuk ettikten ve onların katında bunun niçin tahakkuk ettiği bilindikten sonra olur. O zaman *«Bizi mezarımızdan kim çıkarmıştır?»* sorusu, ikinci nefhanın durumu onların katında tahakkuk etmezden öncedir. Muhtemel ki bu iki hüküm de bu sözü söylemeden önce emrin başlangıcında olsun. Sanki onlar o bağırmayı işittiklerinde nesep ve başka nesneler dahil olmak üzere her şeyden gafil olurlar. Tıpkı uyku halinde olan bir kişiye korkunç bir şekilde bağırıldığı zaman uykusundan korku ve dehşet içerisinde kalkıp, çevresindeki her şeyi unutması gibi. Durum böyleyken o halde mahşere gelenlerin dehşeti biraz sükûnete kavuşunca içlerinden biri *«Bizi mezarımızdan haşre gönderen kimdir?»* der.

Bazıları bu ayeti şöyle yorumlamışlardır: Bu, sual yoluyla değildir. Yani *«Bizi kim mezarımızdan haşre göndermiştir?»* cümlesi bir soru değildir. Her iki ihtimale göre, bu ayet ile Kıyamet Günü'nde kâfirler hakkında *«Onlar birbirlerine yönelip soruyorlar»* ayetiyle herhangi bir tasdik bahis mevzuu değildir. Keza müminler hakkındaki *«Bir kısmı diğerine yönelip soruyorlar»* ayetiyle de ters düşmemektedir. Zira kâfirlerin menfi olan sorgusu bir yerde, müminlerin müsbet olan sorgusu da başka bir yerde yapılacaktır. Belki de ikinci üfürülüşten uzun bir zaman sonra kâfirler bunu

cehennem katında soracaklardır. Müslümanlar da uzun bir zaman, ikinci üfürülüşten sonra, cennette bunu sorabilirler. Nitekim önündeki ayetlere bakıldığında böyle anlaşılıyor.

Kâfirler için tesbit edilen ve müsbet olarak gelen sual ise bunun ötesinde bir sualdir. Cenab-ı Hak bu suali niçin sorduklarını *«Onlar bize sağdan geliyordunuz derler»* ayetiyle izah ediyor. Ve yine Cenab-ı Hak *«Onlardan birisi, muhakkak benim için bir arkadaş vardı der»* ayetiyle de müminlerin, ehli cennetin birbirlerinden sorduklarını izah ediyor. Bu soru herhangi bir zararı defetmek veya herhangi bir yararı celbetmek için değildir. Olsa olsa ünsiyet peydah etmek içindir.

(102-104) *«Kimin tartıları ağır gelirse...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

*«Mevazi»*lerden maksat, inanç ve amellerinden olan hasenelerinin tartılmalarıdır. *«Mevazin»* kelimesinin mizanın çoğulu olup *«terazi»* mânâsına gelmesi de mümkündür. Bu ikinci yoruma göre mânâ şöyledir: Kimin terazileri, haseneleriyle ağır basarsa işte kurtulanlar onlardır. Bütün isteklerine nail olmuşlar ve kaçınılması gereken her felâketten de korunmuş, kurtulmuşlardır.

*«Hafif gelen mizanlar»*dan güzel ameller veya hiçbir kıymeti olmayan kötü ameller kastedilmiştir. Bu yorum ulemanın *«kâfirlerin amellerinin tartılıp tartılmayacağı»* konusundaki ihtilaflarından ileri gelmektedir. *«Tartılır»* diyenler birinci yorumu, *«tartılmaz»* diyenlerse ikinci yorumu benimsemiş oluyorlar. Bu ayet daha önce Araf Suresi'nde de geçmişti.

«Nefislerine zarar vermek» ifadesinden maksat, nefsin kemâl zamanını zayî etmeleri, kemâli elde etmek için mevcut olan istidadı yok etmeleridir. İki ayette de ism-i işaret olan *«Ulâike»* keli-

mesi mefsul anlamındadır. Çoğul olarak getirilmesi, mefsulun mânâsına bakar. Nitekim iki tane müfred zamir de mefsulun lâfzına bakarak getirilmiştir.

Ayetin metnindeki «*Telfehu*» fiili ateş alevinin bir şeye dokunması mânâsına gelen «*Lefh*» kökünden gelir. Zeccac'ın dediğine göre lefh, etki yapmak konusunda nefihten daha etkilidir. Ayetten maksat «*Onların yüzlerini ateş yakıyor*» dur. Cenab-ı Hak yüzleri betahsis zikretmiştir. Çünkü azaların en nazik olanı yüzdür. Onun halini açıklamak insanı ateşe götüren masiyetlerden kaçmaya daha elverişlidir. İşte failden önce onun getirilmesi bu sırra binaendir.

O dokunan ateşin etkisiyle onların dudakları dişlerinden uzaklaşır ve dişler ortada kalır. Tirmizi'nin ve Cemaa'nın Ebu Said el-Hudri'den, onun da Rasûlullah'tan rivayet ettiği bir sahih hadiste Rasûlullah (S.A.V.); «*Ateş onları yakar, üst dudakları tâ tepelerinin ortasına varır. Alt dudakları da göbeklerine değecek kadar uzatılır*» buyurmaktadır. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre «*Dudağın dişlerden uzaklaşması*» yüzün buruşmasından ileri gelmektedir.

أَلَمْ تَكُنْ اٰيٰتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُوْنَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوْا رَبَّنَا
غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَآلِّيْنَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا مِنْهَا
فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظٰلِمُوْنَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَـُٔوْا فِيْهَا وَلَا تُكَلِّمُوْنِ
﴿١٠٨﴾ اِنَّهٗ كَانَ فَرِيْقٌ مِّنْ عِبَادِيْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوْهُمْ سِخْرِيًّا حَتّٰٓى
اَنْسَوْكُمْ ذِكْرِيْ وَكُنْتُمْ مِّنْهُمْ تَضْحَكُوْنَ ﴿١١٠﴾ اِنِّيْ جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ
بِمَا صَبَرُوْٓا اَنَّهُمْ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ ﴿١١١﴾ قٰلَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْاَرْضِ
عَدَدَ سِنِيْنَ ﴿١١٢﴾ قَالُوْا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ الْعَآدِّيْنَ ﴿١١٣﴾ قٰلَ
اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيْلًا لَّوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿١١٤﴾ اَفَحَسِبْتُمْ
اَنَّمَا خَلَقْنٰكُمْ عَبَثًا وَّاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُوْنَ ﴿١١٥﴾ فَتَعٰلَى اللّٰهُ
الْمَلِكُ الْحَقُّ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيْمِ ﴿١١٦﴾ وَمَنْ يَّدْعُ مَعَ اللّٰهِ
اِلٰهًا اٰخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهٗ بِهٖ فَاِنَّمَا حِسَابُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ
الْكٰفِرُوْنَ ﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿١١٨﴾

105 — (Allah onlara): «Size ayetlerim okunurdu da siz onları yalanlardınız değil mi?» (der).

106 — Onlar derler ki: «Ey Rabbimiz! Azgınlığımız bizi aldattı. Biz bir sapıklar topluluğu idik.»

107 — «Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha dönersek, muhakkak ki biz zalimleriz.»

108 — (Allah) der ki: «Sinin orada, benimle konuşmayın.»

109 — «Zira kullarımdan bir grup: «Ey Rabbimiz, biz iman ettik. Bizi bağışla. Sen merhametlilerin en merhametlisisin» demişlerdi.»

110 — «Fakat sizler onları alaya aldınız. Sonunda bu davranışınız size beni yâd etmeyi unutturdu. Siz hep onlara gülüyordunuz.»

111 — «Ben de bugün onlara sabretmelerinin karşılığını verdim. Doğrusu onlar kurtulanlardır.»

112 — (Allah) onlara: «Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?» diye sorar.

113 — Onlar: «Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. İşte sayanlara sor» derler.

114 — (Allah): «Sadece az bir süre kaldınız. Keşke bilmiş olsaydınız» der.

115 — «Sizi boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza getirilmeyeceğinizi mi sandınız?»

116 — Hakk hükümdar olan Allah eksik sıfatlardan yücedir. O'ndan başka mabud yoktur. O'dur Arş-ı Kerim'in Rabbi!

117 — Her kim Allah ile beraber varlığına dair hiçbir delili bulunmayan bir mabuda ibadet ederse, onun hesabı ancak Rabbinin yanındadır. Çünkü kâfirler umduklarına eremezler.

118 — De ki: «Ey Rabbim! Bağışla, merhamet et. Sen merhametlilerin en hayırlısısın.»

(105) *«(Allah onlara): Size ayetlerim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onları kovmak, kınamak ve hatırlatmak için bu söz kendilerine Allah tarafından söylenmektedir. Onlar neyle bu ateşe müstehak olmuşlardır? Bu elem verici azap onlara nereden geliyor? Bunu hatırlatmak hususunda bu söz söylenmiştir. Yani dünyada iken size ayetlerim okunmuyor muydu? Siz ise dünyada o ayetleri yalanlıyordunuz.

(106-107) *«Onlar derler ki: Ey Rabbimiz!..»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Galabet», istilâ etmek mânâsındadır. Yani kötü istidadımızın gereği olarak meydana gelen şekavetimiz bize galip geldi, bizi kapsadı, mülküne aldı. *«Şikvetuna»* veya *«şekavetuna»* tarzında okunan kelime, mastardır. Mânâsı saadetin tam tersi demektir. Cemaa bu kelimeyi kötü amellerinden ötürü onların Allah tarafından müstehak olacakları kötü ceza mânâsında kullanmıştır. Mutezile'nin cumhuru da bu kelimeyi böyle yorumlamıştır.

Eş'ariler *«Bu kelimeden maksat, Cenab-ı Hakk'ın ezelde onlar için yazmış olduğu küfür ve isyanlardır»* şeklinde yorum getirirler. Cübbai, *«Bu kelimeden maksat, arzularını dünyada iken yerine ge-*

tirmeleridir» der. O zaman bu musebbebin sebebe ircası kabilinden olur. Bu yorumların hangisi tercih edilirse edilsin mağlûp olmalarının şekavetlerine nisbet edilmesi, onu kendisinden bu fiilin tahakkuk etmesine benzetmesi itibarıyledir. Böylece kelâmda istiareyi mekniye ve tahliliye vardır. En doğrusu bu kelâmın temsil yerine kabul edilmesidir.

Onların bu kelâmdan maksatları bütün yorumlara binaen Allah'ın aleyhlerinde oluşan hüccetini itiraf etmektir. Çünkü bütün bu yorumlara binaen bu şekavetin menşei onların kendilerindedir. Sanki onlar *«Ey Rabbimiz! Bizim üzerimize bir emir galip geldi ki onun menşei bizim zatımızdır ve ondan ötürü biz haktan sapıtan ve bize okunan ayetleri yalanlayan bir kavim olduk. Öyleyse bize azap etmende sana herhangi bir zulüm nisbet edilmez»* demişlerdir.

Bu sözün bir özür olması mümkün değildir. Onlar Allah'ın kendileri hakkında bildiğiyle onların üzerine yazdığı küfürle kendilerini mazur gösteriyor değillerdir. Yani *«Bizim aleyhimizde yazdığın şekavet bize galip geldi. Biz senin ilminde sapıklıkta olan bir kavim idik. Veya senin bildiğin veya yazdığın bize galip geldi. Biz de bundan ötürü sapıtan bir kavim olduk. O halde bizden meydana gelen ayetlerini yalanlamayı bertaraf etme gücü bizde yoktur»*. Eğer ifade böyle olsaydı ilim cehalete inkılab ederdi, bu da muhaldir. Çünkü bu haddi zatında bâtıl bir iddiadır. Özür dilemeye de elverişli değildir. Çünkü Cenab-ı Hak bildiğini yazmıştır ve ancak onların haddi zatında üzerinde bulunduklarını bilmiştir. Yani bilmiştir ki onları kötü seçişe götüren kötü istidatları vardır. Zira ilim malûma tabidir. Şu ayetler onların itirafta bulunduklarını desteklemektedir: *«Ey Rabbimiz! Bizi ateşten çıkar ve bizi dünyaya geri gönder. Eğer biz bundan sonra da daha önceki hayatımızda üzerinde bulunduğumuz küfür ve isyan üzerinde bulunursak kesinlikle biz zulümde hududu aşmış oluruz»*. Evet, bu birinci sözün bir itiraf olduğunu destekler. Çünkü onların böyle bir talebe

cüret göstermeleri daha öncekinin itiraf olmasına daha uygun düşer. Çünkü itiraf çoğu kez kendisine karşı günah işlenenin günah işleyen hakkındaki öfkesini kolaylaştırır. Özür dilemek de böyleyse de itiraf kadar etkili olamaz.

(108-111) *«(Allah) der ki: Sinin orada...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Allah onları en şiddetli bir şekilde ümitsiz kılmak için *«Ateşte zelil olun. Kovulmayı kabul eden köpekler gibi kovulmayı kabul edin!»* demektedir.

«İhseu» fiili *«Köpeği kovdum»* demek olan *«Haset ul-Kelbe»* maddesinden gelir. Veya bu emrin mânâsı zillet susmasıyla susun demektir. *«Benimle konuşmayın»*, yani ateşten çıkmak ve dünyaya dönmek hususunda benimle konuşmayın! Bazı müfessirler *«Azabı kaldırmak hususunda benimle konuşmayın»* anlamını vermişlerdir. Fakat birinci mânâ, daha önceki mânâya ve gelecek nedene daha uygundur.

Bazı müfessirler de *«Hiçbir zaman benimle konuşmayın»* demek olduğunu söylemişlerdir. Böylece bu konuşma cehennem ehlinin en son konuştukları söz olur.

Cenab-ı Hak onlara *«Susun, benimle konuşmayın»* demesinin nedenini sonraki ayetlerde açıklamaktadır. Zira kullarından bir grup yani müminler (sahabe veya ehli suffe) bu duayı yaparken siz onlarla istihza ediyordunuz, o halde bugün artık dua etmekten sükût edin. Çünkü siz bugünün dehşetinden korkarak dua edenlerle istihza ediyordunuz. Öyle istihza ediyordunuz ki benim bugünkü azabımdan korkmayı dahi unutuyordunuz ve siz onlarla alay ederken gülüyordunuz. Yani alayın en son noktasına kadar varıp, kahkahalar atıyordunuz. İşte biz de köpekleri kovar gibi

sizi kovup susturduk. Sizin duanıza önem vermedik. Çünkü siz benim dostlarımın dua etmesiyle alay ediyor ve bu durumda beni tamamen unutacak derecede meşgul oluyordunuz. Benim azabımdan korkmuyordunuz. İşte cezanız, bugün susmanızdır.

Bazılarına göre ayetin mânâsı özet olarak şöyledir: Kullarımdan bir grup dua edip duruyorlardı. Siz de istihza etmek suretiyle onlarla meşgul oluyordunuz. Öyle ki sizi benim zikrimi terketmeye sürükleyecek derecede onlarla istihza etmekle meşgul oldunuz. Benden bu istihza sebebiyle korkmadınız. O halde siz de bugün susun ve benimle konuşmayın!

«Ben onların sabrından ve sizin eziyetlerinize karşı gösterdikleri metanetten ötürü bugün onları mükâfatlandırdım». Bu ayet müminlerin güzel hallerini ve dünyadaki sabırlarının yararlılığını sergilemektedir. Aynı zamanda onlar için, onlarla istihza edenlere karşı uygulanan ilâhî öfkeyi de açıklamaktadır.

«Şüphesiz onlar kurtuluşa erenlerdir» cümlesi *«Cezeytu»* fiilinin ikinci mefulüdür. Ragıb'a göre bu takdirde ayetin mânâsı, *«Bütün istekleri derleyen, zaferler ve kurtuluşlar ile onları mükâfatlandırdım»* demektir. Veya bu cümle mukadder olan talil lâmı ile mecrurdur. Yani onlar her saadete götüren tevhidi elde ettiklerinden dolayı kurtulmuşların ta kendileridirler. Bu sabrın neden olmasına mâni değildir. Zira bütün sebepler tam neden olmadıklarından dolayı birkaç tane olmaları mümkündür.

(112) *«(Allah) onlara: Yeryüzünde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki fiilin faili ya Allah'tır veya bu soruyu cehennemliklere sorma emrini alan melektir.

«Yeryüzünde ne kadar kaldınız?» sorusundan maksat, kendine geri dönmek istediğiniz dünyada diri olarak ne kadar kaldınız demektir.

(113) *«Onlar: Bir gün veya...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Biz bir gün veya bir günün bir parçası kadar kaldık» derler. Yani onlar cehennemdeki ebediyetin uzunluğuna bakarak dünyada kalışlarını kısa görürler. Veya o günler onların sevinç günleri olduğundan dolayı kısa olarak geçmiştirler. Veya o günler geçtikleri için geçen bir şey kısa demektir. Onun şanına herhangi bir ihtimam verilmiyor. Onun uzunluk ve kısalık bakımından miktarı bilinmiyor. Onlar böylece o zamanın az ve kısa olduğunu sandılar.

«Sayanlardan sor», yani sayma imkânlarına sahip olanlardan veya kulların ömürlerini, amellerini sayan meleklerden sor! Çünkü biz çarptırıldığımız azaptan ötürü sayıyı unutmuşuz veya böyle bir sayma imkânımız kalmamıştır.

(114) *«(Allah): Sadece az bir süre...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu fiilin faili ya Allah veya Allah'ın meleğidir. Ed-Durr'ul-Mensur'da şunlar kaydedilmektedir: Bu iki fiil Kûfe'deki mushafta elifsiz, Mekke, Medine, Şam ve Basra'daki mushaflarda ise elifli yazılmıştır. Bunun benzeri İbn Atiye'den de rivayet edilmiştir. Keşşaf bunun tam aksini söylemektedir. Sanki Hz. Osman'ın mushafındaki resim elifsizdir. Muhtemeldir ki bu elif mazi fiilinden kıyassız olarak hazfedilmiş olsun. Mushafın resminde gizli olmayacak kadar garaib şeyler vardır.

«Eğer bir şey biliyorsanız veya bilgi ehlindenseniz, bilin ki siz ancak az bir zaman dünyada kaldınız», yani eğer siz bilmiş olsaydınız, o gün dünya günlerinin kısa olduğunu bilirdiniz. Nitekim bugün biliyorsunuz. Ve onun mucibiyle de amel edecektiniz. Sizi ebediyyen ateşte bıraktıracak fiiller sizden sadır olmayacaktı ve size *«Orada zillet içerisinde kalın ve benimle konuşmayın»* demeyecektik.

Bazı müfessirlere göre ayetin mânâsı şudur: *«Eğer siz Ahiret'e nisbetle dünyada kaldığınız zamanın azlığını bilseydiniz mağrur olamazdınız, dünya ile isyan edemezdiniz.»* Sanki bilmemezlik burada onların bilgi mucibince amel etmemelerinden neşet etmiştir. Zira ilmiyle amel etmeyen bir kimse ile cahil eşittirler.

(115) *«Sizi boş yere yarattığımızı ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayet şu mânâyı ifade ediyor: Siz herhangi bir şey bilmediniz mi? Sizi hikmetsiz olarak yarattığımızı mı sanıyordunuz? Öyle ki bu zannınız sizi haşrı inkâr etmeye sürükledi.*«Abes»* kelimesi azamet nununun halidir. Yani sizi mânâsız olduğu halde yarattığımızı mı sandınız? Veya sizi sadece oyuncak olsun diye yarattığımızı mı sandınız?

Veya bu kelime mef'ulü lehtir. Yani sizi oyun için yarattığımızı mı sandınız? *«Ve bize döndürülüp getirilemeyeceğinizi mi sandınız?»* cümlesi *«Abes»* kelimesi üzerine atıf olabilir. Yani sizi sadece boşuboşuna yarattığımızı ve sizi terkedip bize dönüş yapmayacağınız için yarattığımızı mı sandınız?

Ayet onların gaflette olmaları sebebiyle onları kınamakta ve-

ya haşre gönderilmelerini gerektiren bir hikmete işaret etmektedir.

(116) *«Hakk hükümdar olan Allah...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Cenab-ı Hakk'ı ve onun şanını tazim etmek ve şanında kulların herhangi bir müdahalesi olmadığını, başlangıçtan veya iade etmekten, sevap vermekten veya ceza tatbik etmekten baliğ hikmetinin bir görevi olarak yüce olduğunu belirtmektedir. Yani Cenab-ı Hak zatıyla yücedir. Mahlûkların zatında, sıfatlarında, fiillerinde onlara benzemekten münezzehtir ve fiilleri hikmetten ve güzel maslahattan âri değildir. El-Hak'tan maksat, malikiyete mutlak şekilde sahip olmaya lâyık olan demektir. Yani yapmakta, yok etmekte, başlangıçta, iadede, diriltmekte, öldürmekte, ikab ve sevap vermekte ve diğer yönlerde her şey onun mülküne dahildir ve onun azameti altındadır.

Bazıları *«El-Hak kelimesi zail olmamış ve mülkü zayi olmayacak zat demektir»* demişlerdir. Bu yorum her ne kadar meşhur ise de birincisi makama daha uygundur. Ondan başka mabud yoktur. Çünkü ondan başka her şey onun köleleridir.

Ayetin sonundaki *«El-Kerim»* kelimesi, daha önce de geçtiği gibi, ya *«Rabb»*ın veya *«Arş»*ın sıfatıdır. Arş, cisimler âleminin ötesinde bulunan büyük bir cisimdir. Ve bütün cisimlerden daha büyüktür. Onun azameti hakkında akılları hayrette bırakan rivayetler varid olmuştur. Allah onun Rabbi olduktan sonra bütün cisimlerin de Rabbi olması gerekir. Arş'a *«Kerim»* vasfı verilmiştir, çünkü Arş müşerreftir. Kendi sahasında şerefli olan her şeye kerim vasfı verilir. Cenab-ı Hak Arş'a koyduğu sırlardan ötürü Arş şereflenmiştir. Onun en büyük şerefi *«İstiva»*ya tahsis edilmesidir.

Bazıları *«Keremin Arş'a isnadı mecazidir»* demişlerdir. Yani *«Onun Rabbi kerimdir»* demek oluyor.

(117) *«Her kim Allah ile beraber...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«Ve men yed'u»* ibaresi *«Kulluk yapan kimse»* anlamına gelen *«Ya'budu»* mânâsını ifade eder. Kim o Allah'ın varlığıyla, tahakkukuyla beraber müstakilen veya Allah'ı ortak koşarak bir ilâha taparsa veya Allah'ın ibadetiyle beraber başka bir ilâha ibadet ederse ve bu hususta herhangi bir delili de yoksa onun hesabı Rabbinin katındadır.

Ayetin metnindeki *«Ahare»* kelimesi açıkça Allah'ın ulûhiyetini ifade etmesi ve şirkin ancak ulûhiyette olduğuna delâlet etmesi için getirilmiştir. Maksud da budur. Yoksa onun mahiyetten anlaşılan mânâya tekid olarak getirilmesi bahis konusu değildir.

«O kişi için başka ilâh hakkında herhangi bir burhan da yoktur» cümlesi kayıtlayıcı değil, ilâhın ayrılmaz sıfatıdır ve tekid için getirilmiştir. Bu ayetten anlaşılıyor ki delil olmaksızın bir şeyi din edinmek yasaktır. Mümkündür ki bu cümle şart ile ceza arasında tekid için getirilmiş ihtirazi bir cümle olsun. *«Kim Zeyd'e ihsan ederse —ki ihsan hususunda Zeyd'den daha müstehak olanı yoktur— Allah onu sevabtar eder»* sözünde olduğu gibi. Zira bu sözdeki *«İhsan hususunda Zeyd'den daha müstehakı yoktur»* cümlesi şart ile ceza arasında ara cümlesi olarak getirilmiştir. Bu ayetteki *«Hisab»* cezalandırmaktan kinayedir. Sanki şöyle denilmiştir: Kim Allah'la beraber bir ilâha taparsa Cenab-ı Hak ona müstehak olduğu kadar ceza tatbik edecektir.

Bu surenin başında *«Müminler felâha kavuşmuşlardır»* denilirken, son ayetlerinde *«Kâfirler felâha kavuşmaz»* denilmektedir.

Böylece bunun ne lâtif olduğuna işaret edilmektedir. Bu cümlelerde Rasûlullah'a teselli bahis konusudur. Sanki Cenab-ı Hak, duası geçerli olmayanların son varacakları yeri zikrettikten sonra muhalifleri ile mutareke etmesine bu ayetlerle işaret etmiştir.

(118) *«De ki: Ey Rabbim! Bağışla...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Hz. Peygamber'e istiğfar etmesini emrediyor ki ümmeti ona uysun. Bazı müfessirlere göre bu ayet, Hz. Peygamber'e *«Ümmetin için istiğfar talebinde bulun!»* emrini getirmiştir. Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki mağfiret ve rahmetin talebi umumi bir şekilde peygambere ve tâbilerine emredilmektedir.

Rasûl-ü Ekrem namazında bunun benzerini söylemesini Ebu Bekir Sıddık'a öğretmiştir. Çünkü Buhari, Tirmizi, Nesei, İbn Mace ve İbn Hibban'ın rivayet ettiğine göre, Hz. Ebubekir *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bana bir dua öğret ki onu namazımda okuyayım»* dedi. Hz. Peygamber de ona *«Ey Allah'ım! Ben nefsime çokça zulmettim ve günahkârları affeden senden başkası değildir. Katından gelen bir mağfiretle beni affet. Bana merhamette bulun. Çünkü sen çokça affeden ve merhamet edensin»* dualarını öğretti.

— Mü'minun Sûresi'nin Sonu —

NUR SURESİ

Sûre : 24

GİRİŞ

Bu sure Medine'de nazil olmuştur. 64 ayettir. Kelimeleri 1.316, harfleri ise 5.980'dir.

İbn Merduveyh, surenin Medine'de nazil olduğunu İbn Abbas' :an rivayet ediyor. Aynı rivayet İbn Zübeyr'den de gelmiştir. Ebu Hayyan *«Medine'de nazil olduğunda ittifak vardır»* demiştir. Kurtubi 35. ayetin Mekke'de nazil olduğu kanaatindedir. Sure bazı müfessirlere göre 62 ayetten ibarettir. Bazıları 64 ayettir demişlerdir. Sure ismini 58. ayetten alır. Çünkü bu ayette *«Allah göklerin ve yerin nurudur»* diye buyurulmaktadır.

Mücahid, Allah'ın Rasûlü'nün *«Erkeklerinize Maide Suresi'ni kadınlarınıza da Nur Suresi'ni öğretin»* diye buyurduğunu naklet-mektedir.

Haris bin Medreb, *«Hz. Ömer bize Nisa, Ahzab ve Nur Sureleri'ni öğrenin diye yazmıştır»* der.

SURENİN NÜZUL ZAMANI

Bu surenin Beni Mustalik Gazvesi'nden sonra nazil olduğu üzerinde ittifak edilmiştir. Kur'an'ın açıklamasından da anlaşılıyor ki bu sure müslümanların annesi Hz. Aişe'nin durumu hakkında nazil olmuştur. Bu sure münafıklar Hz. Aişe'ye iftira ettiklerinde ve onun hakkında yalanlar uydurduklarında inmiştir. Bu hadi-

se (Hz. Aişe'ye yapılan iftira olayı), sözlerine güvenilir ravilerin ittifak ile naklettiklerine göre şöyle cereyan etmiştir:

Olay, Beni Mustalik Gazvesi'nden dönerken vuku bulmuştur. Burada ihtilaf edilen konu, bu surenin nazil olduğu Beni Mustalik Gazası'nın hicretin 5. senesindeki Ahzab (Hendek) Savaşı'ndan önce mi yoksa ondan sonra hicretin 6. senesinde mi nazil olduğu noktasıdır. Bize bu konuda tahkiki lâzım gelen husus şudur:

Hicab (örtünme) ahkâmı sadece Nur ve Ahzab Sureleri'nde beyan edilmektedir. Ahzab Suresi ise Hendek Savaşı olduğu zaman nazil olmuştur. Eğer Hendek Savaşı Beni Mustalik'ten önce ise, bunun mânâsı; İslâm'daki örtü hükümlerinin Ahzab Suresi'nde varid olan talimatla başlamış ve Nur Suresi'ndeki ahkâmla kemâle ermiş olmasıdır. Eğer Beni Mustalik Gazvesi Ahzab'dan önce ise tertip tam zıddına dönüşür. Yani örtünme hadisesi Nur Suresi'yle başlamış ve Ahzab Suresi'yle kemâle ermiş olur. İbn Sa'd *«Beni Mustalik Gazvesi hicretin 5. senesinin Şaban ayında olmuştur. Bundan sonra da aynı yılın Zilkâde ayında Hendek Savaşı meydana gelmiştir»* demektedir. Bu açıklamada İbn Sa'd'ı destekleyen en büyük delil *«İfk Meselesi»*nde varid olan bazı hadislerde Sa'd bin Ubâde ile Sa'd bin Muaz arasında mücadele olduğunun zikredilmesidir. Sa'd bin Muaz, bütün rivayetlerin ifade ettiğine göre, Beni Kureyza Gazvesi'nde öldürülmüştür. Ki bu gazve Hendek Savaşı'ndan hemen sonradır. Bu takdirde H. 6. yılında Sa'd bin Muaz'ın hayatta olması muhaldir. İbn İshak başka bir yerde, *«Ahzab Savaşı 5. senenin Şevval'inde, Beni Mustalik Gazvesi ise 6. senenin Şaban ayındadır»* der. Hz. Aişe ve diğer sahabîlerden gelen rivayetler İbn İshak'ı desteklemektedir. Bu, kuvvet ve açıklık bakımından daha büyüktür.

Bu rivayetler ifade ederler ki hicab (örtünme) meselesi *«İfk»* olayından yani Ahzab Suresi'nden önce gelmiştir. Bu rivayetler Rasûl-ü Ekrem'in Zeynep binti Cahş'la evlenmesinin de İfk Hadise-

si'nden önce olduğunu ifade etmektedir. Yani hicretin 5. senesinde Zilkade ayında olduğu belirtilmektedir. Bu hadise Ahzab Suresi'nde söz konusu edilmiştir.

Bu rivayetler şunu da ifade ederler. Zeyneb binti Cahş'ın kızkardeşi Hamne binti Cahş, Hz. Aişe'ye atılan iftira hadisesinde diğer iftiracılara ortak olmuştu. Çünkü Aişe onun kızkardeşinin kuması idi. Fakat zahire bakılırsa, Hamne'nin Hz. Aişe'den bu konuda buğzedeceği kadar bir zaman geçmemiştir. İşte bu hadislerin tamamı İbn İshak'ın rivayetini destekler ve takviye ederler. Eğer Beni Mustalik Gazvesi'yle İfk Hadisesi'nin Ahzab (Hendek) Gazvesi'nden önce olduğunu kabul edersek o vakit büyük bir problemle karşılaşmış oluruz. Çünkü bu takdirde hicab ayeti ile Hz. Zeyneb'in nikâhının Beni Mustalik Gazvesi'nden de İfk Hadisesi'nden de önce olması gerekir. Halbuki Kur'an ile sahih hadisler, Hz. Zeyneb'in nikâhının Hendek Hadisesi ile Beni Kureyza Gazvesi'nden sonra olduğuna delâlet ederler. Buna binaen İbn Hazm ile İbn Kayyım, İbn İshak'ın rivayetini sahih görmüşler ve bu rivayetin İbn Sa'd'ınkinden daha doğru olduğunu kabul etmişlerdir. Mevlâna Mevdudi bu hususu ifade ettikten sonra *«Biz de bu fikirdeyiz»* demektedir. (1)

Nur Suresi 6. senenin son aylarında ve Ahzab Suresi'nden birkaç ay sonra nazil olmuştur. Nur Suresi'nin nazil olduğu atmosfer şöyleydi: İslâmî hareket Arap Yarımadası'nda gelişmekteydi. Hz. Peygamber (s.a) Bedir Savaşı'nı kazandıktan sonra bu hareket kuvvetin zirvesine çıkmış ve Hendek Savaşı'na kadar bu ilerleme devam etmiştir. Bu savaşta müşrikler, yahudiler ve münafıklar bu genç kuvvetin sadece silah ve ordularla sindirilmesinin mümkün olmadığını hissetmekteydiler. Çünkü onlar Hendek Savaşı'nda binlerce askerle Medine'yi ablukaya aldıklarında orada kötü bir

(1) Mevlâna Mevdudi, Tefsir-u Suret'in-Nur, sh:9

şekilde mağlup olup kaçtılar. Mekke'ye mahrum ve ümitsiz olarak döndüler. Bu hadise tam bir ay devam etti. Rasûl-ü Ekrem bu hadiseden sonra ashabına şöyle hitap etmişti: *«Kureyş bu seneden sonra size harp açmayacaktır. Fakat siz onlara harp açacaksınız»* (İbn Hişam, cilt 3, Sh: 266).

Allah'ın Rasûlü böylece İslâm'a düşman olan kuvvetin İslâm'a karşı savaşmak konusunda artık daha zayıf olduğunu ve İslâm'ın bugünden sonra müdafaa harbi değil de ilerleme harbine başlayacağını ilân etti. Bu, müslümanların içinde bulundukları durumun çok doğru yapılmış kritik ve talîmidir. Düşman da bunu biliyordu. Bu durumlarda müslümanların gün be gün ilerlemesi sayılarının çokluğundan ileri gelmiyordu. Çünkü müşrikler Bedir'den Hendek'e kadar her savaşta iki üç misli ordularla hücum ediyorlardı. Hatta o zaman müslümanların sayısı Arap Yarımadası'nın tümünde % 10'u teşkil ediyordu. Bu ilerleme silah bakımından müslümanların üstün gelmesine de sebep değildi. Çünkü kâfirlerin silahları daha çoktu. Müslümanlar malî kuvvetleriyle de ilerde değildiler. Çünkü Araplar'ın bütün mâlî kaynakları kâfirlerin elindeydi. Müslümanlar fakirlik ve açlıkla büyük bir imtihan içerisindeydiler. Müşrik Arap kabilelerin hepsi birbirlerini desteklemekteydiler. Ehl-i kitap da onları destekliyordu. Müslümanlar kendilerini himaye eden tüm koruyucularını kaybetmişlerdi. Çünkü onlar insanları yeni bir dine davet ediyorlar, Araplar'ın (hâmilerinin) dinlerinin bâtıl olduğunu savunuyor, onların mabudlarını yalanlıyor ve iddialarına göre onların atalarına küfrediyorlardı. O halde müslümanları destekleyen tek sebep manevî varlıklarıydı ve bütün düşmanları da bunu biliyorlardı. Bir taraftan Hz. Muhammed ve sahabîlerinin hayatına bakarlar ve onların gökteki bulutlardan daha temiz olduklarını görürlerdi. Bu temizlik ve ahlakî yücelik kalpleri adeta büyülüyordu. Diğer taraftan ferdî ve içtimaî hayatlarının da tertemiz olduğunu görüyorlardı. Ki bu da müslümanlar arasındaki birlik ve dahili nizamdan ileri geliyordu. Bu nizam hiçbir insanın aklına bile gelmeyecek raddeye varmıştı. Öyle ki müş-

riklerin cemaati ile yahudiler onun önünde durmadan yenilgiye uğrayıp duruyorlardı. Pis insanların tabii durumları şudur: Başkasındaki güzellikleri ve kendilerindeki kötülükleri gördüklerinde, karşılarındaki müslümanların ilerlemesinin sırrının da bu olduğunu bildikten sonra nefislerindeki pislikleri, hileli yollarla müslümanlara yöneltmeye başladılar. Zafiyetleri ve başıboşlukları nereden geliyorsa o noktalarda bu kötülükleri müslümanlarda meydana getirmeye veya müslümanlarda olmayan bir şeyi onlara iftira olarak atmaya, İslâm'ın eteğini kirletmeye ve müslümanların şöhretini gölgelemeye başladılar ki onların dünyadaki güzellikleri ayıpsız olmasın. İşte bu alçak zihniyet nedeniyle kâfirler ve İslâm düşmanları bu dönemde zahiri savaştan rezil ve sinsi hücumlara geçtiler. İslâm içerisinde fitneler oluşturdular ve İslâm toplumunu gizlice dağıtmaya çalıştılar. Bu hizmetin münafıklar tarafından müslümanların iç âleminde yürütülmesi, açık kâfirlerin hariçte yürüttükleri fitneden daha korkunç olduğundan bu nifakı yayma kararı aldılar. Ve bunu nasıl yapacaklarının plânını çizdiler. Medine'de münafıkların içeriden fitneler icra etmesini kararlaştırdılar. Yahudiler ve müşrikler de bu nifak hareketinin meyvelerini dışarıdan yiyeceklerdi. İşte bu korkunç plan ilk önce H. 5. yılın Zilkade ayında, Rasûlullah'ın Zeynep binti Cahş'la evlendiği zaman başladı. Münafıklar Medine'de büyük bir fitne yaydılar. Bu evlilik etrafında büyük gürültü ve şamatalar kopardılar. Yahudi ve müşrikler de onları dışarıdan destekliyordu. İslâm'a ve Peygamber'e birtakım yalan ve iftiralar yönelttiler. «*Muhammed, evlâtlığı Zeyd Bin Harise'nin hanımını ansızın gördüğünde ona âşık olmuş*» dediler. Ve «*Evlâtlığı bu aşkı öğrenince hanımını boşamak suretiyle onu Muhammed'e terketmek istedi. İşte böylece o da evlâtlığının hanımıyla evlendi*» diye ilave ettiler. Bu propagandayı sürekli olarak tekrarlıyorlardı. Öyle ki müslümanların çoğu da bu fitneye bilmeyerek katıldı. Nitekim muhaddislerin ve müfessirlerin bu hususla ilgili olarak naklettikleri rivayetlerin çoğunda bu iddianın parçaları hâlâ bulunmaktadır. Müsteşrikler bu parçaları daha da keskinleştirip kitaplarında açıklamakta ve ken-

diliklerinden birtakım İslâm düşmanlığını da ilave ederek takdim etmektedirler. Halbuki Cahş'ın kızı Zeynep validemiz Rasûlullah'ın Ümeyme adlı halasının kızıydı. Rasûl-ü Ekrem onun durumuna, küçüklüğünden itibaren vakıftı. Nasıl olur da Rasûlullah bu kadar iyi tanıdığı bir hanıma birden bire âşık olur? Bu iftiradan Allah'a sığınırız!

Bu iftiralara rağmen durum şöyledir: Hz. Peygamber, İslâm'da müsavatı belirtmek için ısrarla Hz. Zeyneb'in Zeyd bin Harise ile evlendirilmesine çalışmıştır. Ne Hz. Zeyneb'in ağabeyi Abdullah bin Cahş ne de Hz. Zeynep bu evliliğe pek razı değillerdi. Çünkü Arap kabilelerinin en şereflisi olan Kureyş'in bu kızı, tab'an, kölelikten azad edilmiş bir kişiyle evlenmeye taraftar değildi. Fakat Rasûl-ü Ekrem müslümanlar arasında ikame etmeyi istediği içtimai eşitliğe ailesinden başlamak istiyordu. Bunun üzerine Hz. Zeyneb'e bu evliliğe razı olmasını emretti. Hz. Zeyneb'in nesep bakımından kendisini Hz. Zeyd'den üstün tutmasının boşanmalarına ve ayrılmalarına tek sebep olduğu gizli bir şey değildir. Fakat bütün bunlara rağmen zalimler var kuvvetiyle Rasûlullah hakkında yalan uydurmaya çalıştılar. Ahlakî töhmetlerin en çirkinini Peygamber'e isnad ettiler. Sonunda bu iftiralar yayıla yayıla, İslâm toplumunda tesirini gösterdi. Münafıkların ikinci hücumları Benî Mustalik Harb'inde gerçekleşmiş ve birinci hücumdan daha korkunç boyutlara ulaşmıştır. Beni Mustalik, Huzaa'dan bir kabileydi. Cidde ve Rabiğ şehirleri arasında, Kızıldeniz sahiline düşen Kadid nahiyesinde bulunan El-Mureysa isimli su üzerinde ikamet ediyorlardı. Bu münasebetle Beni Mustalik'e bazı rivayetlerde Mureysa Gazvesi de denilmiştir. Allah'ın Rasûlü'ne hicretin 6. yılının Şaban ayında *«Beni Mustalik asker topluyor ve Medine'ye hücum etmeye hazırlanıyorlar»* şeklinde haber geldi. Ve yine onların etraflarındaki Arap kabilelerinden yardım istedikleri bildirildi. Rasûlullah bu fitneyi yuvasında söndürmek üzere, bu fitne henüz başkaldırmadan önce, Medine'den çıktı. Bu seferde Abdullah bin Ubey bin Selül adlı münafık da Hz. Peygamber'le beraberdi. Kavmin-

den bazı kimseler de vardı. İbn Sa'd'ın rivayet ettiğine göre, Allah'ın Rasûlü o suya vardığında halk su almak üzere oraya geldi. Hz. Ömer'le beraber bir hizmetkârı vardı. Beni Gifar kabilesindendi ve ismi Ca'ca idi. Hazrec'ten olan Sinan bin el-Cüheni ile su konusunda kavga ettiler. El-Cüheni *«Ey ensar topluluğu»* diye bağırdı. Ca'ca da *«Ey muhacirler topluluğu!»* diye bağırdı. Bunun üzerine Abdullah bin Ubey bin Selül yanında kavminden henüz genç bir delikanlı olan Zeyd bin Erkam'ın da bulunduğu bir cemaata hitaben şunları söyledi: *«Onlar bunu da işlediler demek? Onlar (yani Mekke'den gelen müslüman muhacirler) bizim memleketimizde bize karşı geldiler ve bize galebe ettiler. Allah'a yemin ederim, bizimle Kureyş'in bu garibanları tıpkı «Köpeğini besle seni yesin» darbı meselindeki gibiyiz. Dikkat edin! Allah'a yemin ederim, eğer biz Medine'ye dönersek, kesinlikle en aziz olan, Medine'den en zelil olanı çıkaracaktır.»*

Sonra etrafındakilere: *«Bunu başımıza siz getirdiniz. Onları memleketimize siz çağırdınız. Mallarınızı onlarla paylaştınız. Dikkat edilsin, Allah'a yemin ederim, eğer siz elinizde bulunan serveti kendilerinden esirgerseniz kesinlikle onlar başka bir memlekete gitmek mecburiyetinde kalacaklardır»* dedi. Zeyd bin Erkam bu sözleri dinledikten sonra Rasûlullah'a vardı. Hz. Peygamber düşmanı mağlup ettikten sonra Zeyd bu hadiseyi Rasûlullah'a anlattı. Hz. Ömer peygamberin yanındaydı ve *«Bu kişiyi öldürmek için emir ver ya Rasûlallah»* dedi. Hz. Peygamber; *«Ey Ömer! O zaman halk «Muhammed arkadaşlarını öldürüyor» der. Hayır! Ben böyle bir şey yapmam»* dedi ve hareket edileceğini ilân etti. Fakat bu iş öyle bir zamanda oldu ki Hz. Peygamber o zamanda yolculuk yapmazdı. Ordu o gün akşama kadar, o gece de sabaha kadar yürüdü ve o günün öğle öncesini de yürüyerek geçirdi. Öyle ki artık güneş onlara iyice sıkıntı vermeye başlamıştı. Sonra Rasûlullah konaklamayı emretti. Herkes iner inmez yayılıp, uykuya daldı. Rasûlullah, bu hadise konuşulmasın diye bunu yapmıştı. Yol esnasında Useyd bin Hudeyr: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a*

yemin olsun, sen daha önce yolculuk yapmadığın bir zamanda yola çıktın. Niçin?» diye sordu. Hz. Peygamber ona: *«Arkadaşınızın söylediği şeyler senin kulağına gelmedi mi?»* diye sordu. O da *«Ey Allah'ın Rasûlü! Hangi arkadaş?»* dedi. Hz Peygamber: *«Abdullah bin Ubeyy»* dedi. Useyd: *«Ne demiş ya Rasûallah?»* diye sordu. Rasûlullah *«İddiasına göre eğer Medine'ye dönerse en aziz olan en zelil olanı Medine'den çıkaracakmış»* dedi. Useyd: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Sen onu Medine'den istersen çıkarırsın. Allah'a yemin ederim ki o zelildir ve aziz olan da sensin»* dedi. Sonra şöyle ilave etti: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bize şefkat göster Allah'a yemin ederim, Allah seni bize getirdiğinde, onun kavmi (yani Medine'liler) ona taç giydirme töreni için hazırlık yapıyorlardı ki onu kendilerine kral yapsınlar. O, bu krallığı senin kendisinden aldığın kanaatindedir.»*

Bu fitnenin kıvılcımları daha soğumadan Abdullah bin Ubey aynı yolculukta başka bir fitne ortaya çıkardı. Üçüncü fitnenin tehlikesi daha da şiddetliydi. Öyle ki eğer Rasûlullah ve ashabı, nizamın doruğunda, tahammülün en büyük noktasında olmasaydılar, Medine'nin bu genç müslüman topluluğunda dahili ve şiddetli bir harp baş gösterecekti. Bu fitne Abdullah bin Ubey'in Hz. Aişe'yi karıştırdığı İfk Hadisesi'dir. Hz. Aişe bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır:

İFK (İFTİRA) HADİSESİ

«Allah'ın Rasûlü sefere çıktığında hanımları arasında kura çekiyordu. Hangisinin oku çıkarsa, peygamberle beraber sefere o çıkıyordu. Bu defa da diğer hanımlara karşı benim okum çıkmıştı. Rasûlullah da beni seferde beraberinde götürdü. Kadınlar o zaman az yerler ve şişmanlamazlardı. Ağırlıkları yoktu. Benim için bir deve hazırlanmıştı, hevdecimde oturuyordum, o devenin sırtında yolculuk yapıyordum. Konaklarken indiriyorlardı. Sonra hizmetçiler gelip de benim hevdecimi altından tutarak devenin sırtına koyarlar

ve ipleriyle onu bağlarlardı. Sonra birisi devenin başını çeker, yola devam ederdik. Allah'ın Rasûlü, Beni Mustalik Gazvesi'nden sonra dönüş yaptı. Biz Medine'nin yakınına gelmiştik. Akşam üzeri bir yerde konakladık. Rasûlullah gecenin bir kısmını uyku ile geçirdikten sonra orduya yolculuğa hazır olmalarını ilân etti. Ordu yolculuğa çıktı. Ben de ihtiyacımı görmek üzere yükten uzaklaşmıştım. Boynumda zifar boncuklarından yapılmış bir gerdanlık vardı. Hacetimi bitirdikten sonra haberim olmaksızın bu gerdanlık boynumdan düşmüştü. Yükün yanına geldiğimde gerdanlığı aradım, fakat bulamadım. Halk da yolculuğa başlamıştı. Ben tekrar ihtiyacımı gördüğüm yere döndüm, gerdanlığı aradım ve buldum. Ben orada yokken hevdecimi devenin sırtına bindirenler gelmiş ve hevdeci deveye bindirmişler. Zannetmişler ki ben hevdecdeydim. Nitekim daha önce de hadise böyle cereyan ediyordu. Ben hevdece giriyordum, onlar da gelerek beni devenin sırtına yerleştiriyorlardı. Bu sefer de hevdeci deveye yerleştirmişler ve içinde benim olmadığımdan şüphe etmeyerek yola çıkmışlardı. Karargâha vardığımda orada herhangi bir kimse yoktu. Halk uzaklaşmıştı. Sırtımdaki cilbaba sarıldım. Sonra yerimde oturdum. Biliyordum ki onlar kontrol esnasında beni göremezlerse geri gelirlerdi. Allah'a yemin ederim, ben uzanmıştım. Safvan bin Muattal es-Selemi geldi. Bu zat Bedir'e katılan sahabîlerdendi. O'nun usulü güneş çıkıncaya kadar uyumaktı. (1)

O, bazı ihtiyaçları dolayısıyla ordudan geride kalmıştı. Diğerleriyle beraber yolculuğa çıkmamıştı. Benim karaltımı gördü. Yanıma geldi ve beni tanıdı. Zira hicab ayeti gelmezden önce beni görüyordu. Ona baktığımda *«İnna lillâhi ve inna ileyhi raciun»* (Biz

(1) Ebu Davud der ki: «Bu zatın hanımı Rasûlullah'a gelip **«Bu adam sabah güneş çıkıncaya kadar uyuyor»** dedi. Safvan da Rasûlullah'a gelerek özür beyan etti. **«Biz öyle bir aileyiz ki güneş çıkmazdan önce uyanamıyoruz»** dedi. Rasûl-ü Ekrem **«O halde uyandığın zaman sabah namazını kıl»** demişti.

Allah içiniz ve Allah'a dönücüleriz) ayetini okudu. (Yani büyük bir belâ ve felâketle karşı karşıya olduğunu hissetti). Ve *«Bu Rasûlullah'ın hanımıdır»* dedi. Ben elbiseme sarılmış bir vaziyetteydim. Bana *«Allah'ın rahmeti üzerinde olsun, niçin böyle geride kaldın?»* dedi. Fakat ben kendisiyle konuşmadım. Sonra devesini yaklaştırdı, *«Haydi, deveye bin»* dedi ve benden uzaklaştı. Deveye bindim, o da devenin başından tutup süratle yola devam etti. Or duya yetişmek istiyordu. Allah'a yemin ederim, biz ancak sabahleyin orduya yetişebildik. Sabaha kadar benim hevdecte olmadığımın farkına varılmamıştı. Ordu konaklamıştı. Onlar istirahat ederlerken Safvan deveyi, sırtında olduğum halde çekip getirdi. İftira ehli söylediklerini işte bu zaman söylediler ve ordu sarsıldı. Allah'a yemin ederim, ben hiçbir şeyden haberdar değildim. Sonra Medine'ye vardık. Az bir zaman sonra hastalandım. Şiddetli bir ateş içinde kıvranıyordum ve söylentilerden hiçbir şey kulağıma gelmemişti. Ancak Rasûlullah'a, anne ve babama hadise anlatılmıştı. Ne Rasûlullah ne de annem ile babam bu hadise hakkında bana (az veya çok) hiçbir şey söylememişlerdi. Ancak ben Rasûlullah'ın hakkımdaki lütûfkâr durumunun biraz değiştiğini farkettim. Zira daha önce hastalandığımda peygamber bana şefkatle muamele eder ve lütufkâr davranırdı. Fakat bu hastalığım esnasında Hz. Peygamber'den böyle bir şey görmedim. Bu benim de şüpheye düşürülmeme sebep olmuştu. Hz. Peygamber odama geldiğinde, yanımda annem, bana bakıyordu. Anneme: *«Kızınız nasıldır?»* diye soruyor ve başka bir şey söylemiyordu. Öyle ki nefsim çok incinmişti. Peygamber'in beni üzecek hareketlerini gördükten sonra: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bana izin versen de ben annemin yanına gitsem, o bana baksa olmaz mı?»* diye ricada bulundum. Peygamber de *«gidebilirsin»* dedi. Böylece annemin yanına götürüldüm. Yine de olanlardan haberim yoktu. Ancak hastalıktan yeni kurtulmuştum ve nekâhat devresindeydim. Tabii hadise üzerinden 20 küsur gün geçmişti. Biz Araplar evimizde Acemler'in yaptığı gibi tuvalet yapmıyorduk. Ondan tiksiniyorduk. Bizim durumumuz Medine'nin açığına çıkmak, ihtiyacımızı orada görmekti. Kadınlar her gece ihti-

yaçlarını görmek üzere dışarı çıkarlardı. Ben de bir gece ihtiyacımı görmek üzere dışarı çıktım Ebu Reh'in kızı Ümmü Mistah benimle beraberdi. (Bu kadın Hz. Ebubekir'in teyzesiydi). Yanlışlıkla eteğine basmıştım. Ve düştüm. O, Mistah'a beddua etti. Ben: *«Allah'a yemin ederim, Bedir'de bulunmuş ve muhacirlerden olan bir kişi hakkında ne kötü konuşuyorsun?»* dedim. O bana: *«Ey Ebubekir'in kızı! Hadise senin kulağına gelmedi mi?»* dedi. Ben de: *«Hangi hadise?»* dedim. Bana İfk Hadisesi'ni anlatmaya başladı. Ben ona: *«Gerçekten böyle mi oldu?»* dedim. O da *«Evet, oldu»* dedi. Bunu işittikten sonra ihtiyacımı dahi yerine getiremeyecek şekilde bitap düştüm ve eve döndüm. Durmadan ağladım. Öyle ki ağlamamın ciğerimi parçalayacağını zannettim. Anneme: *«Allah seni affeylesin .Halk hakkımda konuşmuş ve sen bana hiçbir şey söylemedin»* dedim. O da: *«Ey kızım! Bu sana pek o kadar ağır gelmesin. Allah'a yemin olsun, güzel bir kadın kendisini seven bir erkeğin yanında olsun, onun kumaları olsun, halk onun hakkında dedikodu yapmasın! Bu, rastlanmamış bir hadisedir»* dedi. Ben: *«Halk bunu nasıl söyleyebilir?»* diyerek gece sabaha kadar ağladım. Gözyaşlarım dinmiyordu ve uyku tutmuyordu. Sabahleyin de ağladım. Sonra Rasûlullah, Ali bin Ebi Talib ile Usame bin Zeyd'i yanına çağırmış, bu hususta vahy de gecikmişti. Onlarla, benimle arasındaki nikâh bağını koparmak hususunda istişarede bulunmuş. Usame bin Zeyd, Rasûl-ü Ekrem'e ailesinin beraeti konusunda düşündüklerini, güzel sözler söyleyerek anlatmış ve şöyle demiş: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Ailenden ayrılma. Biz onun hakkında hayrdan başkasını bilmiyoruz».*

Ali bin Ebi Talib'e gelince, o da: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Allah senin hakkında bir darlık getirmemiştir. Ondan başka kadınlar da vardır. Eğer onun cariyesine sorarsan o sana doğruyu söyler»* demiş. Bunun üzerine Rasûlullah cariyem Berire'yi çağırarak: *«Ey*

Berire! Seni şüpheye düşüren bir durumla hiç karşılaştın mı?» diye sormuş. Berire:

«Hayır, karşılaşmadım. Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim, onun aleyhinde beni düşündürecek hiçbir hadise görmedim. Ancak o genç bir kadındır. Ailesi için yapmış olduğu hamurdan habersiz olarak uyurken, keçi gelip o hamuru yerdi. Ondan gördüğüm budur» dedi. Rasûl-ü Ekrem bunun üzerine çıkıp halk arasında bir hutbe okudu. Bundan haberim olmadı. Evvelâ Allah'a hamd-u senada bulunduktan sonra: *«Ey nas! Bazı kimselerin durumu nedir ki ailem hakkında bana eziyet veriyorlar? Onların aleyhinde hak olmayan şeyler söylüyorlar. Allah'a yemin ederim, ben onlardan hayrdan başkasını bilmedim. Bu iftirayı bir kişi hakkında söylüyorlar ki Allah'a yemin ederim, O'nun da hayırlı olmasından başka bir şey bilmiyorum. O herhangi biriniz gibi evime ancak benimle beraber olarak girer, çıkar»* demiş. Hz. Aişe diyor ki:

«Bu fitneyi alevlendiren Abdullah bin Ubey bin Selul'dü. Onunla beraber Hazreç'ten bazı kimseler ile Kureyş'ten de Mistah ve Cahş'ın kızı Hamne vardı. Hamne'nin kızkardeşi Zeynep binti Cahş Allah Rasûlü'nün zevcesiydi. Peygamberin yanında derece bakımından Zeyneb'den başka benimle boy ölçüşecek bir hanım yoktu. Ancak Cenab-ı Hak onu İfk Hadisesi'ne karışmaktan korumuştur. O benim hakkımda ancak hayr söylüyordu. Hamne binti Cahş'a gelince, o, kızkardeşinden dolayı beni kıskanıyor ve dediklerini diyordu. Bu sebeple şekavete dalmıştır.»

Rasûlullah bu sözü söyledikten sonra Useyd bin Hudeyr (veya Sa'd bin Muaz) ayağa kalkarak: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Eğer bu kişiler Evs kabilesinden iseler biz senin yerine onlardan hakkını alabiliriz. Eğer bizim Hazreç'li arkadaşlarımızdan iseler bize emir buyur, Allah'a yemin ederim, onlar boyunları vurulmaya mustehak olan kimselerdir»* dedi. Bu sözlerden sonra Sa'd bin Ubade

ayağa kalktı. O bu hadiseden önce de salih bir kişi olarak biliniyordu. Useyd'e; *«Yalan söylüyorsun, Allah'a yemin ederim, sen bu sözü bu kişiler Hazreç'ten oldukları için söyledin. Eğer bu kişiler senin kabilenden (Evs'den) olsalardı bu sözü söylemezdin»* dedi.

Useyd ona; *«Allah'a yemin olsun, asıl sen yalan söylüyorsun. Sen münafıksın ve münafıklar için çalışıyorsun»* diye cevap verdi. Bunun üzerine halk birbirlerine hücum etti. Neredeyse bu iki kabile (Evs ile Hacrec) arasında kötü bir hadise olacaktı. Rasûlullah bunun üzerine minberden indi.

Abdullah bin Ubey bin Selul'ün Aişe hakkında yalan uydurmaktaki amacı bir taşla birçok hedefi vurabilmekti. Bir taraftan Rasûlullah'ın ve Hz. Ebubekir'in namusuna en şiddetli bir şekilde halel vermeye kalkışmış oldu, diğer taraftan İslâmî hareketin ahlâki yapısını sarsmayı denedi. Öte yandan İslâm topluluğunun dahilinde öyle bir fitne ateşi yakmaya uğraştı ki neredeyse Evs ile Hazrec kabileleri en kötü bir şekilde birbirlerine düşeceklerdi. İslâm onların ahlâklarından ve hasletlerinden kötülükleri götürmeseydi bu fitne meydana gelecekti. (1)

(1) Mevlânâ Ebu'l-Alâ Mevdudî, Tefsir-u Suret'in-Nur, sh: 20-22

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سُوْرَةٌ اَنْزَلْنٰهَا وَفَرَضْنٰهَا وَاَنْزَلْنَا فِيْهَآ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿١﴾
اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ فَاجْلِدُوْا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ ۖ وَّلَا تَاْخُذْكُمْ
بِهِمَا رَاْفَةٌ فِيْ دِيْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۚ وَلْيَشْهَدْ
عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٢﴾ اَلزَّانِيْ لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً ۚ
وَّالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَآ اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ ۚ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٣﴾
وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ ثُمَّ لَمْ يَاْتُوْا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَاجْلِدُوْهُمْ
ثَمٰنِيْنَ جَلْدَةً وَّلَا تَقْبَلُوْا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ۙ ﴿٤﴾
اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْا ۚ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٥﴾
وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ شُهَدَآءُ اِلَّآ اَنْفُسُهُمْ
فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهٰدٰتٍۢ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٦﴾
وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَؤُا عَنْهَا
الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهٰدٰتٍۢ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ ۙ ﴿٨﴾
وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَآ اِنْ كَانَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٩﴾
وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيْمٌ ﴿١٠﴾

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Bu, indirmek suretiyle, (ahkâmını) farz kıldığımız bir sûredir. Öğüt almanız için onda (mânâları) apaçık ayetler indirdik.

2 — Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüz kırbaç vurun. Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman etmişseniz, Allah'ın dini hususunda sizi o ikisine karşı bir acıma tutmasın. Onların gördükleri cezaya, müminlerden bir grup da şahit olsun!

3 — Zina eden bir erkek, zina eden veya putperest olan bir kadınla evlenebilir. Zina yapan bir kadın da ancak zina eden veya putperest olan bir erkek ile evlenebilir. Böyle bir evlenme müminlere haram kılınmıştır.

4 — Namuslu kadınları (zina ile) itham ettikleri halde, dört şahit getirmeyen kimselere, seksen kırbaç vurun ve onların şehadetlerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fasık kimselerdir.

5 — Meğer bu kimseler, bundan sonra yaptıklarına (pişman olarak) tevbe edip, hallerini ıslah etsinler! Allah mağfiret ve merhamet sahibidir.

6 — Eşlerine zina isnad ettikleri halde, kendilerinden başka şahitleri olmayan kimselerden her birinin şahitliği, Allah adına dört defa yemin ile, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna şahitlik etmektir.

7 — Beşinci yemini, eğer yalan söyleyenlerdense, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.

8 — Kadının, dört defa Allah'ın adına yemin ederek kocasının kesinlikle yalan söyleyenlerden olduğuna şahitlik etmesi, cezayı kendisinden uzaklaştırır.

9 — Beşinci yemini, eğer kocası doğru söyleyenlerden ise, Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesidir.

10 — Eğer Allah'ın hakkınızda inayeti ve merhameti bulunmasaydı ve O, tevbeleri kabul eden, hikmet sahibi olmasaydı, (sizi rezil ederdi)!

(1) *«Bu, indirmek suretiyle (ahkâmını)...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«suretun»* kelimesi mukadder bir mübtedanın haberidir. Yani *«Hazihi suretun». «Onu indirdik»* cümlesi ile onun üzerine atfolunan cümleler *«Suretun»* kelimesinin sıfatı olurlar. Bazılarına göre *«Bu bir suredir, biz onu indirdik»* cümlesinden kastın, Cenab-ı Hakk'ın kullarına nimet vermeye devam etmesi, kendini methedip kullarını da teşvik buyurmasıdır.

«Feradna» fiili *«Farz»* kökünden gelir. Bu terim esasında katı bir şeyi kesmek, onda etki yapmak demektir. Fakat burada tam bir şekilde yerine getirilmesi icab eden nesne kastedilmektedir. Sanki Cenab-ı Hak *«Biz bu surede bulunan ahkâmı kesin bir şekilde vacib kıldık»* buyurmaktadır. Beyzavi muhaşşişi Şehab-u Haffaci, haşiyesinde *«Onu farz kıldık. Yani tafsil ettik, mufassal bir şekilde beyan ettik demektir»* diyor.

«AÇIKLAYICI AYETLER»DEN MAKSAT NEDİR?

«Bu surede açıklayıcı ayetler indirdik» cümlesindeki *«ayetler»* den maksat, farz ahkâmı kapsayan ayetlerdir. Bu ayetlerin açık olmasının mânâsı bunların ahkâma delâlet etmelerinin apaçık oluşu demektir. Yoksa mutlak mânâda açıklamak demek değildir.

Çünkü bu ahkâm ayetleri suredeki birçok ayetin uyduğu ayetlerdir. «*Enzelna*» fiilinin takrarlanması; «*Biz sureyi indirdik*» cümlesinden «*Açık ayetler indirdik*» mânâsı her ne kadar anlaşılıyorsa da burada açıklanan ayetlerin çok önemli olmalarını göstermek içindir. Muhtemelen bu açık ayetlerden surenin bütün ayetleri kastedilmiş olsun. O zaman bu ayetlerin mânâsı şöyle olur: «*Bu ayetlerde herhangi bir işkal yoktur ki insanı, bazı ayetlerde olduğu gibi tevile muhtaç etsin.*»

İmam Fahreddin Razî bu konuda şöyle demektedir: «Cenab-ı Hak, surenin başında ahkâmın ve hududların bir kısmını ve surenin sonunda da tevhid ayetlerini getirip, delillerini zikretmiştir. O halde, Cenab-ı Hakk'ın «*Biz onu farz kıldık*» sözü, surenin başında açıklanan ahkâma işarettir. «*Onda açık ayetler indirdik*» sözü ise tevhid delillerini açıklayan ayetlere işarettir. «*Öğüt almanız için*» cümlesi bu tevilimizi desteklemektedir. Çünkü bu sure gelmezden önce ahkâm malûm değildi ki insanoğlu onları hatırlayıp öğüt alsın. Alusi, Fahreddin Razi'nin bu tevilini güzel bir yorum olarak değerlendirmektedir.

(2) «*Zina eden kadın ve erkeğin...*» ,

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet daha önce işaret edilen ahkâmın açıklamasına bir giriştir. Ayetin metnindeki «*Ez-zâniye*» kelimesi mahzuf bir mübtedaya haberdir. Yani bu, size okunacak veya «*Faradna*» zımnında işaret edilen feraizde asıl, zina eden kadınla zina eden erkeğin hükmüdür.

Bu meselenin kanunî, ahlâki ve tarihî olarak çeşitli boyutları vardır. Açıklanmaya muhtaçtırlar. Onları mufassal bir şekilde açıklamadığımız takdirde bu zamanda herhangi bir kişi bu ilâhî

kanun ve bu kanundaki hikmeti ve beşer için maslahatlarını kavrayamaz. Onun için bunları değişik yönleriyle açıklamak gerekir.

ZİNANIN DURUMU

Eski ve yeni şeriatlar zinanın haram olduğunda icma etmişlerdir. Halkın bilmekte olduğu genel zinanın mahiyeti şudur: Zina, bir erkek ile bir kadının aralarında meşrû bir zevciyet olmadığı halde cinsî ilişkide bulunmasıdır. Bu fiilin ahlâkî yönden rezil bir fiil olduğu, din bakımından haram olduğu, günah olduğu, içtimai yönden de bir leke, bir ar olduğu konusunda tüm sosyal sistemler görüş birliği içindedir. Beşerî içtimai kaideler tâ tarihin eski zamanlarından bugüne kadar onun haram ve pis bir şey olduğunu ittifakla beyan etmektedirler. Bu güne kadar bu hükümde akıllarını başkasının heva ve şehvetlerine tâbi kılan az bir grup müstesna hiç kimse bu hususa muhalefet etmemiştir. Bu beynelmilel birliğin nedeni şudur: İnsan fıtratı bizzat zinanın haram olduğuna şehadet eder. İnsan nevinin bekâsı, insan medeniyetinin hakim olması gerektirir ki kadın ve erkeğin sadece nefsî şehvetlerini yerine getirmek için istedikleri zaman biraraya gelme, sonra da istedikleri zaman ayrılma hürriyeti olmasın. Her erkek ve kadın arasındaki bağ, ahde vefa gösterme (sadakat) temeli üzerine dayanmalıdır. Bununla beraber toplumun sosyal yapısı da buna müsait olmalıdır. Bu durum olmaksızın ne gelişme ne de insan neslinin bekası bir gün dahi mümkün değildir. Çünkü bir çocuk hayatı için ve erginleştiği güne kadar insana muhtaçtır. Uzun seneler onu terbiye etmek, anne-babanın varlığını gerektirir. Kadın tek başına çocuğu bu şekilde eğitemez ve bu raddeye getiremez. Ancak bu vazifede erkek kendisine yardımcı olursa buna muvaffak olabilir. Yani çocuğu meydana getirmesine sebep olan erkek (meşrû kocası) yardım ederse ancak bu iş yürür.

ZİNA CEZAYI GEREKTİRİR Mİ?

Zinanın cezayı gerektirici bir suç olup olmadığı hususunda değişik görüşler vardır. Kanun ve şeriatların zinanın haram olduğunda ittifak etmesinden sonra onların aralarındaki hilaf meselesine gelince, o da şudur: Zina bir suçtur ve kanun nazarında cezayı gerektirir. İnsan fıtratına yakın olan sosyal sistemler şu güne kadar erkekle kadın arasında meşrû olmayan alâkayı zina sayar ve haddi zatında bu suç için şiddetli cezalar öngörürler. Fakat bunların zinaya karşı olan tutumları yavaş yavaş yumuşamaktadır ve medeniyetin pislikleri bu toplumları durmadan yıkmaktadır. Bu konuda ilk taviz evliler arasındaki yasadışı ilişkiyi, bekârlar arasındaki ilişkiden (zinadan) ayırmış olmalarıdır. İlki, ceza gerektirici bir suç olarak değerlendirilirken, ikincisi basit bir suç olarak ele alınmıştır. Bunun cezayı gerektiren bir suç olmasına itibar etmemişlerdir. Ancak evli hanımlarla yapılan zinayı suç saymışlardır. Zinanın tarifi onlara göre herhangi bir kişinin ister bakire ister evli olsun, kimsenin hanımı olmayan bir kadınla zina etmesidir. Görüldüğü gibi burada kişinin zinadaki durumu nazarı itibara alınmaz, ancak kadının durumu dikkate alınır. Kadın herhangi bir kimsenin nikâhında olmadıktan sonra onun cinsî ilişkide bulunması katıksız zina kabul edilmiştir. Onunla bu ilişkiyi kuran erkek ister evli olsun, isterse olmasın, bu hatanın cezası Mısır'ın eski kanunlarında Babil, Asur ve Hind kavimlerinde çok hafif idi. Bu kaideyi Yunanlılar, Romalılar da almışlardı. Sonraki zamanlarda yahudiler de bundan etkilenmişlerdi. Zira Kitab-ı Mukaddes'te yahudiler için bu, kişiye malî bir ceza getiren bir hata olarak kabul edilmiştir. Zira Çıkış kitabında şöyle denilmektedir: *«Bir kişi evlenmemiş bir bakireyle zina ederse ona mehir verecek ve onu kendisine zevce olarak kabul edecektir. Eğer babası kızı ona vermeye razı değilse, o vakit babasına bakire kız mehiri gibi gümüş paradan tartıp verecektir.»* (22 : 16-17) Evet, bu tür kanunların hepsinde, zina başkasının hanımıyla (yani evli bir kadınla) yapılırsa bahis konusudur.

İslâm, bahsi geçen bütün bu kanunların aksine zinayı zina olmak hasebiyle cezayı gerektiren bir suç olarak kabul ediyor. Eğer bu suç evli bir erkek veya evli bir kadın arasında işlenirse o vakit cezası İslâmî sistemde daha şiddetli olur. Yani bu ceza, o kimsenin ahdine muhalif hareket etmiş veya başkasının yatağına girmiş olduğundan kaynaklanıyor değildir. O, şehvetin giderilmesi için meşru olmayan bir yola girdiği esası üzerine bina edilmiştir. Halbuki kişi bu şehvetini meşrû yollardan giderebilir. İslâm, zinaya şu açıdan bakıyor: Eğer diledikleri zaman zina edebileceklerine dair insanların önüne bir kapı açılırsa insan nevinin temeli kazınır ve medeniyet de onunla beraber gider.

Zinanın fasid zararlarından toplumu korumak için İslâm'da islah edici ve koruyucu tedbirler vardır. İslâm insan topluluğunu zina tehlikesinden korumak için sırf kanuni tazirin silahına dayanmamaktadır. Aksine, İslâm islahî tedbirler getirir ve geniş bir şekilde koruyucu sistemler tavsiye eder. Bu kanuni tazir toplumun temizlenmesi için son bir vasıtadır. Bundan gaye, insanlar başıboş kalsın da zina etsinler, gece gündüz onlara bu hatayı yapsınlar diye tuzaklar kurulsun demek değildir. Aksine bu koruyucu kanundan maksat, bu suçun önüne tam mânâsıyla bir sed konulsun, halkın üzerine hadlerin tatbikine kadar durum ilerlemesin. Onun için İslâm insan nefsinin ıslahına önem verir. Her şeyden önce onun kalbini Allah korkusuyla tamir eder. Kıyamet Günü'ndeki mesuliyetini ona hatırlatır. Öyle bir mesuliyet ki hiç kimse herhangi bir hile ile ondan kurtulamaz. Onda Allah ve Rasûlü'ne itaat duygusunu geliştirir. Ki bu meyil imanın gereklerindendir. Sonra onu uyarır ve daima zina ve fahişeliğin Ahiret'te elem verici azabı gerektiren günahlardan olduğuna dikkatini çeker. Bu konu Kur'an-ı Hakîm'in birçok ayetinde tekrarlanmıştır. Evlenme ve zina hakkındaki hükümler Bakara, Nisa, Nur ve Talâk Sureleri'nde bulunmaktadır. (Bu ayet ile ilgili olarak İslâm Hukuku'nun zina hakkındaki hikmü ve İslâm alimlerinin bu konudaki kanaatleri Mevlânâ Mevdudî tarafından, gerek «*Tefhim'ul-Kur'an*» adlı tefsirinde gerekse

«Tefsiru Suret'in-Nur» adlı müstakil eserinde ayrıntılarıyla işlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bu eserlere başvurulabilir).

Bu ayette dikkat edilecek bazı noktalar vardır:

1 — Allah'ın dinini ikame etmek sadece namaz kılmaktan ibaret değildir. Kur'an'ı ikame etmek demektir.

2 — *«Allah'ın dini hususunda onlara karşı şefkat göstermeyin»* cümlesi şu hadisle izah edilmiştir: «Kıyamet Günü'nde cezadan bir kamçıyı dahi eksik tatbik eden bir idareci getirilir ve kendisine bunu niçin yaptığı sorulur. O da *«Senin kullarına merhamet olsun diye»* der. Bunun üzerine ona denilir ki: *«Sen onlar hakkında benden daha mı merhametli idin?»* Böylece ateşe götürülmesi emredilir. Daha sonra cezadan bir sopa daha fazla atan bir kimse getirilir ve *«Bu fazlalığı niçin yaptın?»* diye sorulur. O da *«Sana karşı gelmekten vazgeçsinler diye»* cevabını verir. Cenab-ı Hak ona *«Onlar hakkında benden daha mı güzel, hüküm verdin?»* der ve ateşe götürülmesi emredilir.

Bir sopa fazla veya eksik vuranın cezası bu ise, ahkâma dalıp, menfaatleri için canilerin mertebelerine göre fazlalık veya eksiklik yapanların hükmü ne olacaktır? Bu konuda Aişe validemiz şu hadisi rivayet ediyor:

«Allah'ın Rasûlü bir gün hutbede: *«Ey nas! Sizden önce helâk olanlar ancak şundan dolayı helâk olmuşlardır: Onların içinde soylu bir kimse hırsızlık yaptığında onu cezasız bırakırlardı. Zayıf kimsesiz bir kimse yaptığında ona had tatbik ederlerdi»* demiştir.» (Buhari ve Müslim)

Başka bir hadiste, *«Yeryüzünde tatbik edilen bir had, yeryüzü insanları için kırk gün sabahleyin yağan yağmurdan daha hayırlıdır»* denilmektedir (Nesei ve İbn Mâce).

«Onların azaplarında (yani had tatbik edildiğinde) müminlerden bir grup bulunsun» cümlesi, haddin âlenen tatbik edilmesinin gerekli olduğunu ifade eder. Onların bulunmaları, bir taraftan cinayet işleyen kişinin rezil olması, bir taraftan da halkın ibret alması içindir. Bu tür haberler bize İslâm'da hadlerin ikamesinin üç ana sebebi olduğunu bildirmektedir:

a) Suçlu başkasının hududuna tecavüz ettiğinden ve Allah'a karşı geldiğinden ötürü cezalandırılır.

b) Suçu bir daha işlememesi için cezalandırılır.

c) Kalplerinde kötülük bulunan toplumun bazı kesimlerinde bu, ibret ve zihinlerdeki yaraları ameliye mesabesine girsin ki onlar gelecekte böyle bir suç işlemeye cesaret etmesinler.

(3) *«Zina eden bir erkek, zina eden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin mânâsı şudur: Zina eden bir erkek tevbe etmedikçe ona ancak daha önce zina etmiş veya müşrik bir kadın uygundur. Ona imanlı, salih bir kadın hiçbir zaman uygun değildir İmanlı kimselere, kızlarını zina ettiği bilinen erkeklere vermeleri uygun düşmez ve caiz de değildir. Zina eden bir kadına tevbe etmedikçe uygun bir kişi varsa o, zina eden veya müşrik bir kişidir. Zina eden bir erkeğe iman eden ve salih amel işleyen, namuslu bir kadın hiçbir zaman lâyık değildir. Bu ayetteki hüküm, zina adetlerinden vazgeçmeyen ve tevbe etmeyen, zina eden erkekler ve kadınlar içindir. Zinadan tevbe edenlere, nefislerini islâh edenlere gelince, bu hüküm onları kapsamamaktadır. Çünkü bu safat tevbeden sonra onlarda kalmaz.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki zina eden bir erkek ancak bir

zaniye ile, zani bir erkek de ancak zina eden bir kadınla evlenebilir. İmam Ahmed, *«Zina eden bir erkek iffetli bir kadınla, zina eden bir kadın da iffetli bir erkekle asla nikâhlanamaz. Nikâhları akdolunamaz»* demiştir. Fakat sahih görüş bu ayetin mümin kimselerin zina eden kimselerle evlenmek suretiyle ilişki kurmasını nehyetmesidir. Yoksa ayet, böyle bir erkekle mümin bir kadının veya böyle bir kadınla mümin bir erkeğin nikâhlanması halinde, İslâm'ın nazarında bu nikâhın geçerli olmayacağı anlamına gelmez. Allah'ın Rasûlü bu hususta genel bir kaideyi şöyle izah etmektedir: *«Haram herhangi bir helâli haram kılmaz.»* (Taberanî ve Darekutnî). Yani meşrû olmayan bir fiil, meşrû olan bir fiili gayri meşru kılamaz. Meselâ daha önce zina eden bir erkek iffetli bir kadınla evlenirse bu nikâh daha önceki zinası sebebiyle gayri meşrû sayılmaz. Bu kaideyi kavradıktan sonra görülecektir ki ayet ile alenen zina eden, toplumda bu fiili işlemek suretiyle yaşayanlar kastedilmektedir. Onlara meyletmek ve nikâhla onlarla bağlanmak ancak bir günah olur ki iman ehlinin bu günahtan sakınması vaciptir. Çünkü bu, facir kimseleri suça teşvik etmektedir. Zira Allah'ın sistemi onları toplum içerisinde insanların tiksindiği çirkin bir unsur kılmaktadır. Böylece ayetin mânâsı, zina eden bir müslüman erkeğin müşrik bir kadınla veya zina eden müslüman bir kadının müşrik bir erkekle nikâhlanmalarının sahih olduğu değildir. Ayetin mânâsı, zina öyle şeni bir fiildir ki müslüman olmakla beraber bir kimse bunu işlerse ona en salih ve iffetli insanlarla bağ kurmak değil, ancak kendisine benzeyen zaniler ve facîrlerle veya İslâm'ın hiçbir hükmüne inanmayan müşriklerle ilişki kurması uygundur şeklindedir. Yani Cenab-ı Hak burada zina eden erkeğin müşrik kadınla evlenmesine veya zina eden kadının müşrik erkekle evlenmesine izin veriyor değildir. Aksine bu ifade ile zinanın çirkinliği sergilenmek isteniyor.

Bu ayetin mânâsını açığa çıkaran bazı hadisler şöyledir:

«Abdullah bin Amr bin As'tan geliyor: *«Bir kadın vardı. Ona*

Ümmü Mehzul deniliyordu. Kadının sanatı zinaydı. Allah Rasûlü'nün tanıdıklarından bir kişi onunla evlenmek istedi. Kadın «Bana nafaka verirsen seninle evlenirim» şartını ileri sürdü. Bunun üzerine Cenab-ı Hak bu ayeti nazil etti» (Hadisi, Nesei ve Ahmed rivayet etmiştir).

Amr bin Şuayb babasından, babası da babasından şu hadisi rivayet ediyorlar: «Mersed bin Ebi Mersed'il-Ğanevi adlı bir kişi Mekke'den esirleri alıyor, Medine'ye getiriyordu. Mekke'de İnak adlı bir zâni kadın vardı. Cahiliyette bu kadınla Mersed birbirlerine âşıktı, dost idiler. Mersed, Mekke'den getirmek üzere bir esire söz vermişti. *«Mekke'ye mehtaplı bir gecede girdim»* diyor. Duvarlardan birisinin gölgesine vardım. Bu esnada İnak denilen o kadın geldi. Benim gölgemi duvarın altında görünce yanıma vardı ve beni tanıdı: *«Sen Mersed misin?»* dedi. Ben de *«Evet, ben Mersed'im»* dedim. İnak: *«Merhaba! Haydi gel de bu gece bizim yanımızda sabahla»* dedi. Ben: *«Ey İnak! Cenab-ı Hak zinayı haram kıldı»* dedim. İnak da benden ümidini kestiğinde Mekke'lilere şöyle seslendi: *«Ey çadır halkı! Bu kişi gelmiş sizin esirlerinizi götürüyor»* dedi. Bunun üzerine sekiz kişi beni kovalamaya başladı. Bir bostana girdim. Oradaki bir mağaraya sığındım. Onlar gelip başımın üzerinde durdular. Çiş ettiler. Sidikleri başımın üzerine dökülüyordu. Fakat Cenab-ı Hak onların gözünü kör etmişti ki beni göremiyorlardı. Sonra onlar dönüp gittiler. Ben de söz verdiğim kişiye vardım ve onu aldım. Kendisi ağır bir kişi idi. Onu el-İsğar denilen yere kadar götürdüm. Orada iplerini çözdüm. Onu bazen sırtıma alıyordum, o da bana yardım ediyordu. Böylece O'nu Medine'ye getirdim. Allah'ın Rasûlü'ne vardım ve, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Ben İnak'ı nikâh edeceğim»* dedim. Hz. Peygamber herhangi bir şekilde cevap vermedi. Bu ayet ininceye kadar sesini çıkarmadı. Bu ayet indikten sonra Rasûl-ü Ekrem: *«Ey Mersed! Zina eden bir erkek ancak zina eden veya müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Sen İnak'ı nikâhlayamazsın, buyurdu»* (Tirmizi, Ebu Davud ve Nesei).

Gerek Abdullah bin Ömer'den gerekse Ammar bin Yasir'den çeşitli rivayetlerle Rasûlullah'ın İmam Ahmed, Nesei, Ebu Davud et-Tayalisi tarafından şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: «*Hanımının zina ettiğini bilen, buna rağmen ondan ayrılmayan deyyus cennete giremeyecektir.*»

Ashabın büyükleri olan Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer, zina eden bir erkekle bir kadın kendilerine getirildiğinde, ikisi de bakire ise kendilerine sopa cezası tatbik ederlerdi. Sonra da onları evlendirirlerdi.

Bu ayetin mensuh olduğu Mücahid'den rivayet edilmiştir.

İmam Şafii, «*El-Umm*» adlı eserinde bu ayetin neshedildiğini ve tefsircilerin bu ayet hakkında açık bir ihtilafa düştüklerini kaydediyor. Ve devamla, «*Bazı kimselere göre bu ayet geneldir. Fakat neshedilmiştir*» diyor.»

Said bin Museyyeb bu ayetin mensuh olduğunu söylemiştir.

Zina eden bir kadın, müslümanların evli olmayan kadınlarındandır. Kitap ve sünnetin bu yorumdan başkalarının fasid olduğuna delâletleri açıktır. Ancak bu görüşe «*Eğer durum böyle ise müşrik bir kişinin zina eden müslüman bir kadınla evlenmesini helâl kılar*» şeklinde itiraz edilmiştir. Cevap olarak deriz ki, bir kâfirin müslüman bir kadınla evlenmesi hicretten önce ve hicretten sonra 6. seneye kadar helâldi. Altıncı senede Hudeybiye Musalahası'ndan sonra müslüman kadınların kâfirlerle evlenmesinin haram olduğuna hükmeden ayet indi. Nitekim Allame Ebu Hacer el-Heytemi de bunu kabul etmektedir. Rasûlullah'ın peygamber olmazdan önce kızı Zeyneb'i Ebu'l-As bin Rebi ile evlendirdiği sahih bir rivayettir. Rasûlullah peygamber olduktan sonra hicret etti. Hz. Zeyneb de peygamberle beraber hicret etti. Aynı zamanda Ebu'l-As'ın nikâhındaydı ve bu zat o zaman mümin değildi. Durum

hicretin 6. senesine kadar böyleydi. Tahrim ayeti nazil olduktan az bir zaman sonra Medine'ye gelerek iman etti. Rasûlullah da Hz. Zeyneb'i birinci nikâhla ona tekraren iade etti. Muhtemelen bu ayet indiği zaman müslüman bir kadının kâfir bir erkekle evlenmesi helâldi ve bu da hicretin 6. senesinden önceydi. Sonra neshedildi.

Hasan Basri «*Zina eden bir kişinin iffetli bir kadınla evlenmesinin haram olması ancak zina haddini çeken bir erkek için bahis konusudur*» der. İffetli bir erkekle zina eden bir kadının nikâhının haram olması da aynen böyledir. Yani kadın haddi zinayı çekmişse afif bir erkekle evlenmesi haram olur. Hasan Basri'nin nezdinde haddi zinayı çeken bir erkek ancak haddi zinayı çeken bir kadınla evlenebilir. Haddi zinayı çeken bir kadınla ancak haddi çeken bir erkek evlenebilir. Hasan Basri'nin bu yorumu bazı hadislere uygun düşmektedir. Zira Ebu Davud, İbn'ul-Munzir ve cemaa Ebu Hureyre'den şöyle rivayet ediyorlar: «*Haddi zinayı işleyen bir kimse ancak benzeri bir kadınla evlenebilir.*»

Said bin Mansur ile İbn'ul-Munzir şöyle rivayet ediyorlar: «Bir kişi bir hanımla evlendi. Sonra o kişi zina etti ve kendisine haddi zina tatbik edildi. Bu kişiyi Hz. Ali'ye getirdiler. Hz. Ali onunla hanımının arasındaki nikâhı feshetmeye hükmetti. Ona: «*Sen ancak senin gibi zina haddini çeken bir kadınla evlenebilirsin*» dedi.»

İbn Mesud ve Berra bin Azib diyorlar ki: «*Bir kadınla zina eden bir kimse, artık hiçbir zaman o kadınla evlenemez.*»

Sahabîlerden Ebubekir Sıddık, İbn Ömer ve İbn Abbas, Tabiinden de Cabir ve diğer imamlar bunun tam aksini iddia ediyorlar. Delil olarak da Taberani ve Darekutni'nin Hz. Aişe'den rivayet ettiği şu hadise dayanmaktadırlar: «Rasûlullah'tan, bir kadınla zina eden bir kimsenin o kadınla evlenmek istemesinin doğru olup ol-

madığı soruldu. Hz. Peygamber: *«Haram herhangi bir helâli haram kılmaz»* buyurdu.

KAZİFİN CEZASI

(4-5) *«Namuslu kadınları (zina ile) itham...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak daha önceki ayette zina edenin hükmünü beyan ettikten sonra başkasına zina isnad edenin hükmünü açıklamaya başlamıştır. Ayetin sebebi nüzulü Buhari'nin Sahih'inde yer aldığına göre Uveymir adlı kişinin hanımıdır.

Said bin Cübeyr *«Bu ayet İfk Hadisesi hakkında nazil olmuştur»* der. Ve bu ayetteki *«atmak»* mânâsına gelen *«remy»* küfretmekten kinayedir. Yani dil yarası el yarası gibidir. Buradaki küfretmekten maksat, başkasına zina nisbet etmektir. Zira bu ayet zina edenlerin hükmünü beyan eden ayetlerin arkasında gelmektedir.

El-Muhsenat'tan maksat, zinadan nezih olan kadınlar demektir. Bu da buradaki ithamın zina ithamı olduğuna delildir.

Bazıları, *«Dört şahidin getirilmesi şartı buradaki ithamın zina ithamı olduğuna delâlet eder»* demişlerdir.

Bu ayet, ithamdan zina ithamının kastedildiğine bir karinedir. Zira zinadan başka dört şahide tevakkuf eden hiçbir hüküm yoktur. Bu ayetteki *«ihsan»* sıfatı ancak zinadan afif olması ile hür, baliğ, akıllı ve müslüman olmasıyla tahakkuk eder. Ebu Be-

kir er-Razi *«Fakihler arasında bu konuda herhangi bir ihtilafa rastlamadık»* demiştir.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki iftiraya uğrayan kadın, iftira cezasının iftira atana tatbikini istemese dahi kendisine ceza haddi tatbik edilecektir. İbn Ebi Leyla böyle demiştir. Ebu Hanife ve arkadaşları, İmam Evzai ve İmam Şafii *«Ancak iftiraya uğrayan kadın davacı olursa iftiracıya had vurulur»* demişlerdir. Ayetin zahiri şudur ki, bu iftirayı atan isterse hür veya köle olsun seksen değnek olan iftira cezasını çekecektir. Abdullah bin Mesud böyle söylemiştir. Evzai ve imamların cumhuru *«Köleye seksen değil, onun yarısı olan kırk değnek tatbik edilir»* demişlerdir. Diğer imamlara göre kazf cezası tatbik edilirken zina iftirasında bulunan kimsenin elbiseleri çıkarılmaz. Çünkü bu cezanın sebebi yalandan başkasını zinaya nisbet etmektir. Fakat bu nisbet doğru da olabilir, ancak kişi bunu ispat etmekten acizdir. Lâkin vurmanın acısını duymaya mani olan kalın elbiseler çıkarılır.

İmam Şafii ve Ebu Yusuf'a göre iftiraya uğrayan bir kimse iftiracıyı affederse ceza düşer. Bir kişiye birçok defa zina iftirası atıldığı veya bir cemaate *«Siz zinacısınız»* denildiği zaman yahut da *«Ey Zeyd, ey Ali, ey Beşir, sen zinacısın»* denildiği zaman bu söyleyene yalnız bir had tatbik edilir. Bir kişiye zina iftirası atan kimse, bunun cezasını çektikten sonra aynı kişiye yine zina iftirası atarsa had tatbik edilemez. Çünkü Ebu Bekre, Muğire hakkında şahitlik yaptığında Hz. Ömer ona had tatbik etti. Ondan sonra her yerde *«Ben şehadet ederim ki Muğire zina etmiştir»* deyip duruyordu. Hz. Ömer ona ikinci kez ceza tatbik etmek istedi. Hz. Ali buna mani oldu. Delil neticesinde Hz. Ömer, Hz. Ali'nin sözüne döndü. Böylece sahabe icmaı meydana gelmiş oldu.

«Hayatları boyunca onların şahitliklerini kabul etmeyin» cümlesi *«Onlara had tatbik edin»* cümlesine atıftır ve onun tamamlayıcısıdır. Yani onları iftira cezasına çarptırın ve şehadetlerini ka-

bul etmeyin. İşte o taatten uzak bulunan ve hududu aşmakta doruk noktaya çıkan, şer ve fesadette ilerledikçe ilerleyen kimseler fasıkların ta kendisidirler. Yani fısk vasfına herkesten daha fazla müstehak olmuşlardır. Zahire hükmeden şeriat nezdinde bunlar fasıktırlar. Sırların alimi olan Cenab-ı Hak katında ve hakikatte belki de böyle değildirler. Çünkü doğru olmaları muhtemeldir. Ama buna rağmen şahitler getirip suçu ispattan aciz kalmışlardır.

KAZIFIN (ZİNA İFTİRASINDA BULUNANIN) DURUMU

Bazı alimlere göre kazf büyük günahlardandır. Kazıf doğru olsa da şahitleri olmadığı takdirde büyük günah işlemiş olur. Çünkü müslümanın iffetini zedelemiş olmaktadır. Dinleyenleri onun hakkında şüpheye düşürür. Aynı zamanda ortada dinî bir maslahat da yoktur. Halbuki müminlerin namusunu korumak Cenab-ı Hakk'ın emrindendir.

Taberani, Vaile'den şu hadisi rivayet ediyor: «Hz. Peygamber, *«Bir zımmîye kazıfta bulunan bir kimse Kıyamet Günü'nde ateşten sopalarla ceza görecektir»* demiştir.

HZ. AİŞE'YE ZİNA İSNAD ETMENİN HÜKMÜ

Kazf bazen küfür olur. Hz. Aişe'ye zina isnad edilmesi gibi. Kişi bunu ister açıkça söylesin, isterse gizlice. İster Cenab-ı Hak tarafından Hz. Aişe'nin beraat ettiği konularda, isterse başka konularda olsun, ona zina isnadında bulunmak küfürdür. Rasûlullah'ın diğer hanımları hakkında da durum böyledir. Hz. Meryem için de durum böyledir. Kazf'ın bir kısmı vardır ki büyük günahtır, fakat küfür değildir. Bunun misali açıktır. Diğer bir kısmı vardır ki küçük günahtır. Bir cariyeye veya küçük bir kıza kazf yapmak gibi. Kazfın bir kısmı vardır ki vacibtir. Meselâ kanı masum olan

bir müslüman aleyhinde bir şahit, o müslümanın şehadeti kabul edildiği takdirde o müslümanı öldürtecek şekilde şehadette bulunursa ve bu şehadetinde yalancı olduğu bilinirse o şahide zina iftirası atmak vacib olur ki şehadeti reddedilsin ve o müslüman katledilmekten korunsun. Kazfın bir kısmı vardır ki sünnettir. Meselâ vacib olan kazfın maslahatından az bir maslahat üzerine terettüb eden bir kazf sünnettir.

HAD CEZASINI YİYENİN ŞAHİTLİĞİ KABUL EDİLİR Mİ?

Cenab-ı Hakk'ın *«Ancak ondan sonra tevbe eden ve ıslah edenler müstesnadır»* ayetine gelince, tevbe edenlerden maksat, sözlerinden dönenler ve yaptıklarından ötürü pişman olanlardır. Bunlar fasıklar zümresinden çıkmış olurlar. O korkunç günahı işledikten sonra iftira ettikleri insandan helâllik istemek suretiyle amellerini ıslah edenler fasıklar zümresinden istisna edilmişlerdir. Ayetteki umum gerektiriyor ki ister dinî meselelerde, isterse başka meselelerde olsun, had yiyen kimselerin şehadetleri kabul edilmez. Bazı rivayetlerde *«Dinî konularda şehadetleri kabul edilmez»* demişlerdir. Çünkü onlar böyle bir şahitliği şahitlik değil de rivayet ve haber şeklinde kabul etmektedirler. Zira çok kimse vardır ki şahitliği reddedilir fakat rivâyeti kabul edilir. İmam Şafii *«Had yiyen bir kimse tevbe ettikten sonra şahitliği kabul edilir»* diyor. Ve İmam Şafii'ye göre buradaki tevbeden maksat, zina isnad etmekte kendisinin yalan söylediğini ikrar etmek demektir. İmam Malik ve İmam Ahmed de böyle söylemişlerdir. Bu hüküm aynı zamanda Ömer bin Abdulaziz, Tavus, Mücahid, Şa'bi, Zührî, Muharib, Şureyh, Muaviye bin Kırre, İkrime ve Said bin Cübeyr' den de rivayet edilmektedir.

Hasan Basri, İbn Sirin, Said bin Museyyeb, Said bin Cübeyr de Ebu-Hanife'nin dediği gibi demişlerdir. Yani onlara gö-

re de had vurulan bir kimsenin şahitliği kabul edilmez, velev ki tevbe ederse. İmam Suyuti, Ed-Durr'ul-Mensur'da bunları söylüyor. Sahih-i Buhari de Hz. Ömer'in Ebu Bekre'yi, Şibl bin Mabedi ve Nafi'i Muğire'ye zina isnadında bulundukları için had cezası verdiği, sonra da tevbe etmelerini isteyip, *«Kim tevbe ederse onun şahitliği kabul edilecektir»* diye buyurduğu bildirilmektedir.

Alusi, Ruh'ul-Meani'de *«İnceleme yapan bir kimse görür ki fakihlerin çoğu İmam Şafii'nin görüşündedirler»* der. Tâbiin fakihlerinin İmam Şafii'nin görüşü üzerinde ittifakları olduğuna dair iddia sahih değildir. Allah hakikati daha iyi bilir.

LİÂNIN (LÂNETLEŞME) CEZASI

(6-10) *«Eşlerine zina isnad ettikleri halde...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler ya Hilâl bin Ümeyye veya Uveymir bin Nasr hakkında nazil olmuştur. Bu ayetler fıkıhta *«Lian»* denilen lânetleşme hükmünü getirmektedir. Özel olarak niçin hanımlara nisbet edildiğinin açıklamasını yaparlar. Bu ayetler aynı zamanda muhsenatın (iffetli ve namuslu evli kadınların) umumunu tahsis etmesini neshetmektedir. Sahabîler bu ayet inmezden önce *«Yabancı bir kadına zina nisbet etmekle hanımına zina nisbet etmek eşittir»* diyorlardı. Zira Ebu Davud ve cemaa İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyorlar:

«Evli ve iffetli hanımlara zina nisbet edenler...» ayeti nazil olduğu zaman ensarın önderi olan Sa'd b. Ubâde *«Ey Allah'ın Rasûlü! Ayet böyle mi nazil olmuştur?»* diye hayretini izhar ederek sordu. Hz. Peygamber: *«Ey ensar topluluğu! Siz önderinizin dediğini işitmiyor musunuz?»* deyince Ensar: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Onu*

kınama. O çok kıskanç bir kişidir. Allah'a yemin ederiz, o bakire olmayan kadınla evlenmezdi. Herhangi bir kadını boşadığında hiç birimiz onun korkusundan o hanımla evlenemezdik» dediler. Sa'd: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a yemin olsun bunun hak olduğunu ve Allah katından geldiğini biliyordum. Fakat ben hayret içerisindeyim. Eğer bir kadının bacakları arasında oturan bir kişiyi görürsem, gidip dört şahit getirinceye kadar ne onun keyfini bozarım, ne de ona karşı herhangi bir harekette bulunurum. Allah'a yemin ederim, ben o dört şahidi getirinceye kadar o adam işini bitirir, kalkar»* dedi. (Ravi der ki): «Onlar bu hâl içinde biraz kaldıktan sonra Hilâl bin Ümeyye, Rasûlullah'a geldi. Bu zat Tebük Seferi'nden geri kalmış ve tevbeleri kabul edilmiş üç kişiden birisiydi. Rasûlullah'ın yanına gelerek: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Akşam evime vardığımda ailem (Havle binti Asım'ın yanında bir kişi (Şehid bin Sahma) buldum. Gözümle bu işi gördüm, kulağımla bunu işittim»* dedi ve Rasûl-ü Ekrem onun getirdiği haberden rahatsız oldu. Bu durum Hz. Peygamber'e gayet ağır gelmişti. Ensar biraraya gelerek: *«Biz Sa'd bin Ubâde'nin demin getirdiğiyle müptela olduk. Rasûl-ü Ekrem, Hilâl bin Ümeyye'ye iftira cezasını tatbik edecek ve müslümanlar arasında onun şahitliği iptal olunacaktır»* dediler. Bu sözü dinleyen Hilâl: *«Allah'a yemin ederim, Allah'ın bana bir çıkış yolu kılacağı ümidindeyim»* dedi. Ve: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Getirdiğim haberden dolayı sana ağır gelen şeyi görmekteyim. Yemin olsun, Rabbim benim doğru olduğumu biliyor»* diye sözünü bitirdi. Allah'ın Rasûlü, Hilâl'in kazf cezasına çarptırılmasını söylemeyi irade ettiğinde bu ayet Rasûlullah'a inzal olundu. Ayet Rasûlullah'a geldiğinde sahabe durumu biliyordu. Çünkü bu durumda onun derisi diken diken olurdu. Böyle bir durumda vahy bitinceye kadar sahabe Rasûlullah'tan bir şey sormamaya dikkat ederlerdi. O sırada işte bu ayetler nazil oldu. Böylece Rasûlullah'ın üzerinden vahyin ağırlığı geçince: *«Ey Hilâl! Müjdelen. Rabbimden bunu ben umuyordum. İşte bu ayet geldi»* dedi. Rasûlullah: *«Gidin, Hilâl'in hanımını getirin»* dedi. Hanım geldi. Bu ayeti Rasûlullah hem Hilâl'e, hem de hanımına okudu. Ve onlara vaz-u nasihat et-

ti. Ahiret azabının dünya azabından daha şiddetli olduğunu söyledi. Hilâl: «*Ey Allah'ın Rasûlü! Yemin olsun ben onun hakkında doğruyu söyledim*» dedi. Kadın: «*Yalan söyledi*» dedi. Allah'ın Rasûlü de: «*O halde aranızda lânetleşin*» diye emretti.

Bu hadisten ve Buhari, Tirmizi ve İbn Mace'nin rivayet ettikleri diğer hadisten, Hilâl'in meselesinin bu ayetlerin sebebi nüzulü olduğu anlaşılmaktadır. Bazıları «*Bu ayet Asım bin Adiy hakkında nazil olmuştur*» demişlerse de, Sahih-i Buhari'de ayetin Uveymir bin Nasr hakkında nazil olduğu hususu yer almaktadır. Hatta Süheyli «*Bu daha sahihtir ve diğer yorumlar yanlıştır*» demiştir. Fakat El-Bahr'da yer aldığına göre bu ayetin sebebi nüzulü Hilâl meselesidir ve bu ayet Uveymir meselesi vuku bulmazdan önce inmiştir.

Ebu Ya'la, İbn Merduveyh, Enes'ten şöyle rivayet ediyorlar: «*İslâm'da ilk lian Hilâl bin Ümeyye ile hanımı arasındaki liandır.*»

Eğer kendilerinden başka şahitleri yoksa (yani dört şahitten mahrum iseler) her biri dört defa doğrulardan olduğuna dair Allah adına yemin edecektir. Yani hanımına nisbet ettiği zina hususunda doğru olduğuna dair Allah'a yemin edecektir. Beşinci şehadetleri ise, hanımına zina nisbet ettiği konuda yalancılardan ise Allah'ın lânetinin üzerine olmasını dileyecektir. Kadın da azabı nefsinden uzaklaştırmak için kocasının yalancı olduğuna dair dört defa Allah'ı şahit kılacaktır. Beşincisinde «*Eğer kocam doğru söyleyenlerden ise Allah'ın lâneti üzerime olsun*» diyecektir. Yani kocam bana isnad ettiği zina hususunda yalancılardandır. Bu ayetin inişinden sonra Rasûlullah'a getirilen hadiseler mufassal bir şekilde hadis kitaplarında yer almıştır ve lian hükmünün kaynağı işte bu hadislerdir, tafsilatıyla beraber bunu açıklarlar.

HİLAL B. UMEYYE'NİN HADİSESİ

Hilâl bin Umeyye'nin hadisesi Kütüb-ü Sitte'de, İmam Ahmed' in Müsned'inde, İbn Cerir Taberi'nin tefsirinde İbn Abbas'tan, Enes bin Malik'ten şöyle rivayet edilmiştir:

«Hilâl bin Umeyye ve hanımı bu ayet nazil olduktan sonra Rasulullah'ın huzuruna getirildiler. Hz. Peygamber ayeti onlara okudu ve daha önce naklettiğimiz gibi vaz-u nasihatta bulundu. Fakat ikisi lânetleşmeye karar verdiler. Hilâl dört defa Allah'ı şahit tutarak doğrulardan olduğunu söyledi. Beşincide Rasûl-ü Ekrem ona: *«Ey Hilâl! Allah'tan kork, dünya azabı Ahiret azabından daha kolaydır»* dedi. Ve birkaç defa ikisine de: *«Cenab-ı Hak birinizin yalancı olduğunu biliyor. Sizden hanginiz tevbe etmek istiyor?»* diye sordu. Hilâl: *«Allah'a yemin ederim, Allah bundan dolayı bana azap vermez. Nitekim benden haddi kaldırdığı gibi»* dedi. Beşincide ise *«Eğer yalancılardan isem Allah'ın lâneti üzerimde olsun»* diye ilâve etti. Sonra hanımına: *«Sen de dört defa Allah'ı şahit tutarak Hilâl'in yalancılardan olduğunu söyle»* dedi. Beşinci şehadetin zamanı gelince, Rasûlullah kadına: *«Allah'tan kork! Ahiret azabı dünya azabından daha şiddetlidir»* dedi. Kadın bir müddet kekeleyip durdu. Neredeyse zinayı ikrar edecekti. Sonra: *«Allah'a yemin ederim, kavmimi rezil etmem»* dedi. Sonra da beşincide: *«Allah'ın gazabı benim üzerimde olsun, eğer kocam doğru söyleyenlerden ise»* dedi. Böylece peygamber onları ayırdı ve kadından gelen çocuğun Hilâl'e nisbet edilmemesine hükmetti. Ve kadının çocuğuna zina çocuğu denilmemesini, kim kendisine böyle söylerse ona had tatbik edileceğini de söyledi.

Boşanma veya kocanın vefatından dolayı değil de sadece itham sebebiyle ayrılmalarda kocanın karısına nafaka vermesi ve kendisine yatacak yer temin etmesi gerekmez. Sonra Rasûl-ü Ekrem sahabilere dönüp şunu söyledi: *«Eğer çocuk kızıl saçlı, ince baldırlı ve hafif kalçalı ise o Hilâl'indir. Eğer esmer, sert huylu,*

azaları ve mafsalları kalın baldırları iri, oturağı kaba ise, zina ile itham edilenindir» dedi. Bundan sonra: *«Eğer yeminler ve Allah'ın Kitabı'nda geçen hüküm olmasaydı bu kadına had cezası verirdim»* dedi.

Uveymir el-Aclani'nin hadisesi Sehl bin Sa'd'dan, İbn Ömer' den Müslim ve Buhari'de ve Tirmizî hariç diğer sünenlerde şöyle yer almaktadır:

«Allah'ın Rasûlü Uveymir ile hanımını çağırdı, kendilerine Allah'ın hükmünü tebliğ etti. Üç defa *«Allah bilir ki biriniz yalancıdır. Acaba herhangi biriniz tevbe etmek istiyor mu?»* dedi. İkisi de tevbe etmeyince aralarında lian icra edildi. Uveymir: *«EyAllah'ın Rasûlü! Eğer onu alıp götürürsem bil ki ben ona iftira etmişimdir»* dedi ve onu Hz. Peygamber'in emri olmaksızın boşadı.»

Sehl bin Sa'd diyor ki: «Rasûl-ü Ekrem bu hükmü geçerli saydı ve aralarını ayırdı. *«Onlar artık ebediyyen biraraya gelmezler»* dedi.»

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü'nün zamanında bir kişi hanımına zina nisbet etti ve çocuğundan teberride bulunarak, *«çocuk benden değildir»* dedi. Rasûl-ü Ekrem onlara lânetleşmeyi emretti. Allah'ın dediği şekilde lânetleştiler. Sonra çocuğu kadına verdi ve ikisinin arasını ayırdı (Hadisi, cemaa rivayet etmiştir).

Kubeyse bin Zuheyb der ki: «Hz. Ömer, *«Hanımımın karnındaki çocuk benden değildir»* diyen bir kişi hakkında hüküm verdi. Sonra o kişi *«Bu benimdir»* dedi. Çocuk doğuncaya kadar böyle dedi. Doğduktan sonra tekrar *«Benden değildir»* dedi. Böylece Hz. Ömer ona seksen sopa vurulmasını emretti. Çünkü o, kadına iftira etmiş oldu. Sonra kadının çocuğunu ona ilhak ederek *«Çocuk sendendir»* dedi» (Darekutni, Beyhakî).

Ebu Hureyre Allah Rasûlü'nün şöyle dediğini rivayet ediyor: *«Hangi kadın bir aileden olmayan bir çocuğu onların içine sokarsa (yani zina eder, zinadan bir çocuğu olur ve onlara nisbet ederse) o kadının Allah katında hiçbir kıymeti yoktur. Allah O'nu cennete sokmaz. Herhangi bir kişi çocuğunu inkâr ederse Allah ona bakmaz. Kıyamet Günü'nde Allah ondan perdelenir ve evvelin-ahirin şahitlerinin huzurunda onu rezil rüsvay eder»* (Hadisi, Ebu Davud, Nesei ve Darimi rivayet etmiştir).

Lian ayeti ve bu rivayetler İslâm'daki lian sisteminin kaynaklarıdır. Fakihler bu kaynaklar üzerinde mufassal bir şekilde lianı tefsir etmişlerdir.

Selef alimleri hanımının yanında bir kişiyi bulup öldüren bir kişinin öldürülüp öldürülmeyeceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları *«Öldürülecektir. Çünkü hakimin izni olmadan ona haddi tatbik etmek onun hakkı değildir. Bu, tecavüz sayılır»* dediler. Bazıları da *«Öldürülmez. Yaptığından mazur görülecektir, eğer doğruluğunun işaretleri ortada ise»* demişlerdir.

İmam Ahmed ve İshak, *«Bu sebepten dolayı kişinin kadını öldürdüğüne dair iki şahidin olması şarttır»* diyorlar. Maliki alimlerinden İbn Kasım ve İbn Habib de bu görüşe katılmışlardır. Fakat onlara göre öldürülen kişinin evli olması gerekir. Aksi takdirde öldüren insana kısas gerekir. Çünkü bakir bir kişinin zina etmesi öldürülmeyi değil sopayı gerektirir. Cumhura göre kısas hiçbir zaman affedilmez. Ancak kişi onun zina ettiğine dair dört şahit getirirse veya öldürülen kişi, ölmezden önce *«Ben zina ettim»* diye itirafta bulunursa ve kendisi de evli ise o vakit katil öldürülmez. Fakihler *«Lian da şahitlik gibidir. Ancak mahkemede sabit olur»* dediler. Fakihler *«Lian istemek hususunda sadece erkek yetkili değildir. Bunu kadın da isteyebilir»* görüşündedir. Her eş arasında lian yapmanın caiz olup-olmadığı, lianın birtakım şartları ve

tarafların her birisinde bu şartların bulunmasının gerekli olup-olmadığı hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

İmam Şafii der ki: «*Yemin etmesi sıhhatli ve hanımını boşamaya yetkili olan herkes lian yapabilir.*» Yani akıl ve baliğ olması Şafii'nin nezdinde lian için kâfidir. Lian eden çiftler ister müslüman olsun, isterse kâfir. İster hür, isterse köle olsun. İster şehadetleri kabul edilsin, isterse reddedilsin. İster müslüman erkeğin hanımı müslüman olsun, isterse zımmî olsun. İmam Malik ve İmam Ahmet bu fikre katılmışlardır. Hanefiler'e göre lian ancak müslüman eşler arasında olabilir. Bu eşler daha önce kazfla cezalandırılmış olmalıdırlar. Eğer koca ile karısı kâfir iseler veya köle veya daha önce bir ceza çekmiş iseler aralarında lian caiz değildir.

Lian sadece kinaye ile veya şüpheyi izhar etmekle sabit olmaz. Lianda kişi hanımını açıkça zina ile itham edecektir veya «*Çocuk benden değildir*» diyecektir, bunu da açık lâfızlarla ifade edecektir. Bir kişi hanımını zina ile itham eder, sonra da liandan vazgeçerse Ebu Hanife'ye göre yalancı olduğunu itiraf edinceye (yani liana razı oluncaya) kadar hapsolunur. Yalancı olduğunu itiraf ettiği zaman kazf cezası olarak kendisine seksen sopa vurulur.

İmam Malik, İmam Şafii ve İmam Leys bin Sa'd, «*Kişi liandan vazgeçerse ona kazf haddi vacib olur. Çünkü liandan vazgeçmesi yalancı olduğunun delilidir. Veya yalan söylediğini itiraf etmektir*» demiştir.

Erkek lian yaptıktan sonra kadın liandan vazgeçerse, Ebu Hanife'ye göre ya lian edilinceye veya zinasını itiraf edinceye kadar hapsedilir. Lian anında kadının gebe olması İmam Ahmed'e göre kişinin o gebelikten de, o çocuktan da beri olduğuna kâfidir. Kişi ister bizzat kendisi «*Bu gebelik benden değildir. Çocuk benden değildir*» desin, isterse demesin.

İmam Şafii *«Kişinin hanımına zina isnad etmesiyle hanımının gebeliğini reddetmesi arasında fark vardır»* diyor. Gebelik ancak kocadandır. Onu açık lâfızlarla inkâr etmedikten sonra hanımına zina nisbet ettiğinden dolayı gebelik ancak onun sayılır. Çünkü kadının zina etmesi, zinadan hamile olmasını gerektirmez.

İmam Malik, İmam Şafii ve İmam Ahmed, *«Kişi haml günlerinde hanımının hamlini inkâr edebilir, yani «benden değildir» diyebilir. Ancak mahkeme huzurunda lanetleşmeleri gerekir»* demişlerdir. Ebu Hanife *«Kişinin lânetleşmesinin temelini kadının gebeliği teşkil etmez»* demiştir. Kişi hanımını öyle bir zamanda gebe olarak görmüştür ki o zamanda kendisinden gebe kadın doğuruncaya kadar geciktirilir. Çünkü hastalık kadında bazen hamileymiş gibi bir durum meydana getirebilir.

Fakihler, kişinin çocuğunun soyunu inkâr etmesi halinde, kendisine, hanımıyla lânetleşmesinin vacip olacağı noktasında ittifak etmişlerdir.

Kişi, hanımını daim olarak boşar ve boşadıktan sonra ona zina nisbet ederse Ebu Hanife'ye göre bu lian meselesi olmaz. Ancak o kişinin aleyhinde iftira davası açılır. Çünkü lian eşler arasında cereyan eder. Daimi olarak boşanan bir kadın artık onun eşi değildir. Eğer talak-i ric'i ile boşamış ise iddet müddeti içerisinde ona zina nisbet ederse o vakit lian hakkı vardır. İmam Malik'e göre kişinin boşamadan sonra hanımına zina nisbet etmesi ancak bir surette kazf olur. O da şudur: İkisinin arasında hamlin kabul edilmesi veya çocuğun soyunu kabul etmek meselesinde ihtilaf olmalıdır. Aksi takdirde daim talâktan sonra da lian etmeye yetkilidir. Çünkü o, kadının şöhretini kirletmek için değil, kendi sulbünden olmayan bir çocuktan beri olduğunu belirtmek için lian yapmaktadır. İmam Şafii de aynı görüştedir.

Lianın neticeleri:

a) Lânetleşen erkek ile kadın herhangi bir cezaya çarptırılmazlar.

b) Eğer kişi kadının çocuğunu *«Benden değildir»* diyerek inkâr ediyorsa çocuk kadına ilhak edilir. Kişiye nisbet edilmez ve o kişinin varisi de olamaz. Ancak annesine varis olabilir, annesi de ona varis olur.

c) Hiç kimse lânetleşen bir kadına *«Zaniye»*, çocuğuna da *«Veledi zina»* diyemez. Velev ki lian ettikleri anda dahi. Zira bu herhangi bir kimsenin onun zina etmediğinde şüpheye düşmemesi içindir.

d) Kim ki kadına eski ithamı tekrar yaparsa ona kazf cezası tatbik edilir.

e) Erkekten kadının mehri düşmez.

f) Erkek, kadına nafaka vermeye ve barındırma yeri temin etmeye mecbur değildir.

g) Bu kadın, artık o kişiye ebediyyen haram olur.

Bütün bu noktalarda fakihler ittifak etmişlerdir. Yalnız iki meselede ihtilaf vardır: Birincisi, lânetleşen erkek ile kadın arasında ayrılma nasıl olacaktır? İkincisi, lânetleşmekten sonra ayrılma vaki olduğuna göre acaba biraraya gelmeleri mümkün olabilir mi?

İmam Şafii birinci meselede *«Kişi lânetleşmekten fariğ olduğunda aralarında ayrılık olmuş demektir. Kadın lâneti ister yapsın isterse yapmasın»* der.

İmam Malik, Leys bin Sa'd ve İmam Züfer, «*Sadece kişinin lânetleşmesiyle ayrılık olmaz. Ancak hem kişi hem de kadın lânetleşmeden fariğ olduktan sonra ayrılma olur*» diyorlar.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed şöyle demişlerdir: «*Hakim «sizi ayırdım» demedikçe kişi ve kadın lanetleşseler de ayrılık yoktur. Eğer kişi bizzat kadını boşarsa mesele tamamdır. Aksi takdirde hakim onların aralarındaki ayrılmayı ilan etmelidir.*»

İkinci meseleye gelince, İmam Malik, Ebu Yusuf ve İmam Züfer, Süfyan-ı Sevri, İshak bin Rehaviye, Şafii, Ahmed İbn Hanbel ve Hasan bin Ziyad, «*Lian ile ayrılan bir çift artık birbirlerine haram olurlar ve ebediyyen nikâh ile biraraya gelemezler. Velev ki ikisi de istesin*» demişlerdir. İşte bu görüş Hz. Ali ve İbn Mesud' dan da gelmiştir. Said bin Müseyyib, İbrahim en- Nehai, Eş-Şa'bi, Said bin Cübeyr, Ebu Hanife ve Muhammed bunun aksini savunmaktadırlar. Eğer koca yalancı olduğunu itiraf ederse ve ona kazif cezası tatbik edilirse isterlerse nikâh ile biraraya gelebilirler. Çünkü onların aralarını ayıran sadece liandı. Aralarında lânet oldukça haramlık devam eder. Kocanın yalancı olduğunu itiraf etmesi ve had yemesi nedeniyle lian zail olduğundan, aralarındaki haramlık da ortadan kalkar. (1)

(1) Mevdudi, Tefsir'u-Suret'in-Nur, sh: 118-119

اِنَّ الَّذِيْنَ جَآءُوْ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ ؕ لَا تَحْسَبُوْهُ شَرًّا لَّكُمْ ؕ بَلْ
هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ؕ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ ۚ وَالَّذِيْ تَوَلّٰى كِبْرَهٗ
مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿١١﴾ لَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوْهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُوْنَ
وَالْمُؤْمِنٰتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا ۙ وَّقَالُوْا هٰذَآ اِفْكٌ مُّبِيْنٌ ﴿١٢﴾ لَوْلَا جَآءُوْ
عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ ۚ فَاِذْ لَمْ يَاْتُوْا بِالشُّهَدَآءِ فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ
اللّٰهِ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ ﴿١٣﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِيْ مَآ اَفَضْتُمْ فِيْهِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۚ ﴿١٤﴾ اِذْ تَلَقَّوْنَهٗ
بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُوْلُوْنَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَّا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ وَّتَحْسَبُوْنَهٗ
هَيِّنًا ۖ وَّهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيْمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوْهُ قُلْتُمْ مَّا يَكُوْنُ
لَنَآ اَنْ نَّتَكَلَّمَ بِهٰذَا ۖ سُبْحٰنَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيْمٌ ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ
اللّٰهُ اَنْ تَعُوْدُوْا لِمِثْلِهٖٓ اَبَدًا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ ﴿١٧﴾
وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ ۚ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿١٨﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يُحِبُّوْنَ
اَنْ تَشِيْعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۙ فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا
فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ وَاَنَّ اللّٰهَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۚ ﴿٢٠﴾

11 — Kuşkusuz ki o iftirada bulunanlar, sizden bir gruptur. Siz onu hakkınızda kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin hakkınızda hayırdır. Onlardan her biri kendi kazandığı günahı kendi çeker. Onların içinden, (sözün) en büyüğünü üzerine alan için en büyük azap vardır.

12 — Onu işittiğinizde, mümin erkek ve mümin kadınların kendileri için hayırlı olan bir zanda bulunup; «Bu apaçık bir iftiradır» demeleri gerekmez miydi?

13 — Onlar bu sözlerine karşı dört şahit getirmeli değiller miydi? Şahit getirmedikleri için onlar Allah nezdinde yalancı kimselerdir.

14 — Şayet, Allah'ın dünyada ve Ahiret'te üzerinize fazlı ve merhameti olmasaydı, içine girdiğiniz dedikodudan dolayı, size korkunç bir azap dokunurdu.

15 — Zira siz onu dillerinizde (dilden dile) dolaştırıp, hiçbir bilginizin olmadığı şeyleri ağzınıza alıyor, Allah katında büyük bir günah olduğu halde, onu basit bir şey sanıyorsunuz.

16 — Oysa onu işittiğinizde; «Bu hususta söz söylemek bize yakışmaz. Subhanallah! Bu büyük bir iftiradır!» demeliydiniz.

17 — Eğer inananlardan iseniz (bilin ki) bir daha bunun benzerine dönmemeniz için Allah size öğüt vermektedir.

18 — Allah size ayetlerini açıklamaktadır. Allah hakkıyla bilendir ve hikmet sahibidir.

19 — Müminler arasında hayasızlığın yayılmasını isteyenler yok mu? İşte onlar için dünyada da Ahiret'te de acıklı bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz!

20 — Hakkınızda Allah'ın inayet ve merhâmeti bulunmasaydı ve Allah esirgeyen ve bağışlayan olmasaydı, (size hemen cezanızı verirdi).

(11) *«Kuşkusuz ki o iftirada bulunanlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«İfk»* yalanın en korkuncu, iftiranın en dehşetlisi demektir. Çoğu zaman bu kelime mutlak yalan mânâsında da kullanılır. Buradaki *«İfk»*den maksat, Hz. Aişe'ye atılan iftiradır. Çünkü el-ifk kelimesindeki *«Eliflâm»* ahd (belli olanlar) içindir. Zaten o da Hz. Aişe hakkında yapılan yalandır, buhtandır. *«Eliflâm»*ın cins mânâsını ifade etmesi de mümkündür. O zaman kasr ifade eder. Yani bu o iftiranın ne kadar korkunç ve dehşetli olduğunu gösterir.

Cenab-ı Hak bu ayette *«Getirmek»* lâfzını kullanıyor. Bu işaret eder ki onlar bu iftirayı kendiliklerinden uydurmuşlardır. Bunun aslı ve esası yoktur.

İfk hadisesini daha önce Hz. Aişe'den nakletmiştik. Devamı şöyledir:

«O gün akşama kadar ağladım. Gözyaşlarım durmuyordu. Uyku tutmuyordu. Annemle babam benim yanımda sabahladılar. İki gece bir gün, durmadan ağladım, uyuyamıyordum ve gözyaşlarım dinmiyordu. Onlar neredeyse benim ciğerlerim parçalanacak sanı-

yorlardı Onlar benim yanımda, ben ağlarken oturuyorlardı. O esnada ensardan bir hanım benden izin istedi. İzin verdim. Geldi, yanıma oturdu. Benimle beraber ağladı. Biz bu durumdayken Allah'ın Rasûlü içeri girdi. Selâm verdikten sonra oturdu. Fakat benim yanımda oturmadı. Çünkü benim yanımda, benim hakkımda denilenler denildikten bu yana oturmamıştı. Aradan bir ay geçmişti. Bu müddet içinde hakkımda vahy de gelmemişti. Allah'ın Rasûlü önce şehadet kelimesini getirdi. Sonra *«Ey Aişe! Senin hakkında benim kulağıma şu şu gelmiştir. Eğer sen bundan beri isen Allah seni suçsuz kılacaktır ve beraat edeceksin. Eğer herhangi bir günah işlemişsen af talebinde bulun ve Allah'a tevbe et. Çünkü kul günahını itiraf ettikten sonra Allah'a tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul eder»* dedi. Allah Rasûlü'nün sözleri bittikten sonra gözyaşlarım tamamen dindi. Adeta kurudu. Artık bir damla yaş dahi gelmiyordu. Babama, *«Allah'ın Rasûlü'ne söyledikleri hakkında cevap ver»* dedim. Babam; *«Emin olun, ben Rasûlullah'a ne diyeceğimi bilmiyorum»* dedi. Anneme; *«Rasûlullah'a sen cevap ver»* dedim. O da: *«Rasûlullah'a ne diyeceğimi bilmiyorum»* dedi. Bunun üzerine ben şunları söyledim: *«Ben genç bir kadınım. Kur'an'ın çoğunu okuyamıyorum. İnanıyorum ki siz bu hadiseyi işitmişsinizdir. Bu hadise sizin kalbinizde yer etmiştir ve siz de bunu tasdik etmiş bulunuyorsunuz. Eğer ben size bu hadiseyle ilişkim yoktur dersem —ki Allah da biliyor ki benim ilişkim yoktur— beni doğrulamayacaksınız. Eğer size bir emri itiraf edersem —ki Allah da bilir ben bundan beriyim— beni doğrulayacaksınız. Allah'a yemin ederim, sizinle benim için herhangi bir misal bulamıyorum. Ancak Hz. Yusuf'un babasının dediği gibi «Güzel bir sabır! Allah sizin vasfettikleriniz üzerinde yardımcıdır» derim.»* Bunu söyledikten sonra yatağımın üzerine uzandım ve ben o zaman suzsuç olduğumu biliyordum. Biliyordum ki Cenab-ı Hak benim beraatimi gönderecektir. Fakat Allah'ın benim hakkımda bir vahy indireceğini hiç tahmin etmiyordum. Çünkü bana göre, benim durumum Allah'ın hakkımda bir emri konuşup, onun okunmasından daha düşük idi. Fakat ben ümid ediyordum ki Rasûlul-

lah uyku halinde bir rüya görecek, Allah beni o rüya ile beraat ettirecektir. Yeminim olsun, Rasûl-ü Ekrem herhangi bir şeyi kastetmedi. Ve ehli beytten de hiç kimse dışarı çıkmadı. Ta ki Allah onun üzerine vahy gönderinceye kadar. Vahy geldiği zaman onda meydana gelen zorluk belirdi. Onun alnından boncuk boncuk terler akıyordu. Kendisi de kış içinde bulunuyordu. Bu, üzerine inen sözün ağırlığından ileri geliyordu. Rasûlullah vahyi aldıktan sonra başını eğdiği halde kaldırarak ilk konuştuğu kelime şu oldu: «*Ey Aişe! Dikkat et! Allah seni tebriye etti (beraat ettirdi).*»

Annem bana; «*O halde kalk, Rasûlullah'a teşekkür et*» deyince ben de,«*Allah'a yemin ederim, ne kalkar ne de Allah'tan başka ne ona, ne de ikinize teşekkür ederim. Ben sadece beraatimi gönderen Allah'a şükrederim*» dedim. İşte o zaman 11-21. ayetler nazil olmuştu.»

Zahire bakılırsa ayet metnindeki «*Usbe*» kelimesi innenin haberidir. El Ufi ve Ebu'l-Beka böyle demişlerdir. İbn Atiyye, «*Bu kelime «Cau» fiilinin failine bedel olur. Bu haberin faydası, birinci yoruma göre tesellidir. Yani bu iftirayı getirenler, uyduranlar içinizden mutaassıb ve birbirlerine yardım eden bir gruptur. Bu da hadisenin aslı olmadığının işaretlerindendir. Veya Cenab-ı Hak «Bu hadise üzerinde icma edilmemiş bir hadisedir. Onu sizden küçücük bir cemaat uydurmuştur*» şeklinde teselli vermektedir.

Ebu'l-Beka «*İftirayı uyduran grubun müslümanlardan olması vasfıyla bu haber fayda verir*» diyor. Fakat Ebu'l-Beka'nın bu yorumuna dikkat etmek gerekir.

SİZDEN TABİRİYLE KİM KASTEDİLMİŞTİR?

«Sizden» tabiri ile bu hadiseden rencide olan müslümanlar kastedilmektedir ki Allah'ın Râsulü, Hz. Ebubekir, Hz. Aişe'nin annesi Ümmü Ruman, Hz. Aişe ve Hz. Safvan bu hitaba herkesten evvel dahildirler.

İFK HADİSESİNİ DÜZENLER KİMLERDİ?

«Usbe» kelimesinin asıl mânâsı, mutaassıb bir gruptur. İster az, isterse çok olsun. Fakat bu kelime 10'dan 40'a kadar olan rakamlara daha çok ıtlak olunur. Bazen de 10'un aşağısında olan bir rakama tekabül eder. Hz. Hafsa'nın mushafında *«Usbe dört kişi, dört nefer demektir»* diyor. Hz. Aişe'den gelen sahih rivayetlerde münafık Abdullah bin Ubey bin Selul, Hamne binti Cahş (Ummulmuminin Zeyneb'in kızkardeşidir), Talha bin Ubeydullah'ın hanımı, Mistah bin Esase (veya Usase), Hassan bin Sabit'in isimleri zikredilmektedir.

Bazı kimseler *«Hassan bu hadiseden beridir»* demişlerdir. Fakat bu, Sahih-i Buhari ve diğer hadis kitaplarında zikredilenlere ters düşmektedir. Ancak ayetin zahirinden anlaşılıyor ki Hassan, bu hadiseyi kalbinin samimiyetinden konuşmamıştır. Ancak İbn Ubey'den nakletmiştir. Hassan'ın kendisine nisbet edilen hadiseden dolayı, bilahere Hz. Aişe'den özür dilediğini ve bu hususta meşhur şiirini söylediği rivayet edilmiştir. Bu şiirin bir parçası şöyledir.

«O (Aişe), insanların din ve mansıp (makam) bakımından en hayırlısı olanın (Hz. Muhammed'in) hanımıdır. Hz. Muhammed hidayet peygamberidir. Aişe'nin üstün ve şerefli yönleri vardır. Luey bin Galib'in bir kabilesinin kızıdır. Ki bunların mesaileri çok şerefliydi ve medar-ı iftihar noktaları da zail olmamıştır. Ter-

temizdi. Cenab-ı Hak onun çadırını güzelleştirmişti. Onu her kötülükten ve batıldan temizlemişti.»

Hz. Aişe, Hassan'ı bu hadiseden sonra affetti. Onu daima hayırla yadediyordu. Bu şiiri söylediği zaman her ne kadar *«Fakat sen böyle demiyordun»* demişse de. Nitekim İbn Sa'd, Muhammed bin Sirin'den şöyle rivayet ediyor:

Hz. Aişe, Hassan'ın huzuruna gelmesine izin verir ve kendisine bir minder verilmesini isterdi. *«Hassan'a eziyet vermeyin. Çünkü o, Rasûlullah'a diniyle yardımcıydı»* derdi.

İbn Cerir, Şâbi tarıkıyla Hz. Aişe validemizin şöyle söylediğini rivayet etmektedir: *«Hassan'ın şiirinden daha güzel bir şey işitmedim.»*

Hassan, Ebu Süfyan'a bir defasında şöyle demiştir: *«Sen Muhammed'e (hâşâ) küfrettin. Ben ise onu şiirimle müdafaa ettim. Allah katında bu hususta bir mükâfat vardır. Benim babam, annem ve namusum Hz. Muhammed'in namusunu sizin şerrinizden koruyordu. Sen ona denk olmadığın halde ona küfür mü ediyorsun? Sizin ikinizin şerlisi kimse, hayırlınıza feda olsun. Benim dilim keskin bir kılıçtır. Onda herhangi bir hayr yoktur. Benim denizimi daldırıp su alınan kovalar kirletmez.»*

Bazı muhaddisler bu zikredilen dört kişiye Zeyd bin Rifaa'yı da dahil ederler. Fakat bu hususta sahih bir rivayet yoktur. Hatta bazıları *«Bu kişiyi İfk Usbesi'nden saymak yanlıştır»* demişlerdir.

*«Sizden olan»*dan maksat, dininizin ehlinden ve İslâm'a nisbet edilenlerdendir. İster hakikat noktasında müslüman olsun, isterse olmasın. Böylece bu sözün kapsamına İbn Ubey bin Selul de dahil olmuş oluyor. Çünkü o, zahirde İslâm'a nisbet edilmiştir, fakat hakikatte kâfirdi. Bazıları *«Sizden»* tabiri, çoğunluğun müslüman olması nedeniyle kullanılmıştır demektedirler

«Onu kendiniz için şer sanmayınız» hitabı da böyledir. Bazı müfessirler *«Birinci hitap müslümanlaradır»* demişlerdir. *«Onu kendiniz için şer sanmayın»* hitabı ise Rasûl-ü Ekrem, Hz. Ebubekir, Hz. Aişe ve Hz. Safvan'adır. Çünkü bu kelâm onları teselli etmek için inmiştir.

İbn Ebi Hatim ile Taberani'nin Said bin Cübeyr'den rivayet ettiklerine göre, ikinci cümledeki hitap Hz. Aişe ile Hz. Safvan'adır.

«Bu hitap iftirayı uyduranlaradır» diyen bir kimsenin iddiası haktan en uzak olan bir sözdür.

«O sizin için daha hayırlıdır» cümlesi teselli emrine gösterilen ihtimamı belirtiyor. Bu cümleden maksat, bu hususta gösterdiğiniz sabırdan dolayı aldığınız büyük sevap, Allah katında şanınızda indirilen ve bu hadisede sizi üzecek şekilde konuşanlar aleyhinde gelen ayetlerin kapsamında, Allah katındaki şerefinizi belirtme bakımından daha hayırlıdır. Bu hususta gelen ayetler, daha önce Hz. Aişe'den rivayet olunduğu gibi 10 tanedir.

İbn Ebi Hatim, Said bin Cübeyr'den rivayet ediyor ki, Hz. Aişe'ye iftira atanları yalanlayan ve onu beraat ettiren ayetler onsekizdir ve bunlar arka arkaya getirilmiştir.

Taberani, Hakem bin Uteybe'den şöyle rivayet ediyor: *«Allah, Hz. Aişe hususunda Nur Suresi'nde 15 ayet indirdi.»* Bunları söyledikten sonra Hakem İfk ayetlerini *«Habis kadınlar habis erkekler içindir»* sözüne kadar okumuştur.

Bu ihtilaf muhtemelen ayetlerin başı hususundaki ihtilafa binaendir.

Ayetin metnindeki *«Kibra»* kelimesi bazen *«Kubre»* şeklinde

de okunur. Hangi şekilde okunursa okunsun, mastardır, büyüklük mânâsını ifade eder. Bazıları *«Kubr kelimesi muazzam, Kibr kelimesi ise bir şeye başlamak demektir»* dediler. Bazıları ise *«Kibr günah demektir»* fikrindedir. Fakat cumhur birinci yorumu tercih etmiştir. Yani Kibr, burada en büyük kısım demektir. Böylece ayetin mânâsı şöyle olur: Bu hadisenin en büyük kısmını (yani yükün en ağırını) çeken için büyük bir azap vardır.

Sahih-i Buhari'de Zühri ve Urve kanalıyla Hz. Aişe'den gelen bir rivayete göre, bu yükün en büyük kısmını taşıyan Abdullah bin Ubey bin Selul'dür. Muhaddislerin çoğu da bu noktada ittifak etmektedirler.

Bu lânetlik, insanları yanında toplar, onlara iftira hadisesiyle ilgili aklına geleni söylerdi. Zira bu iftirayı ilk icad eden ve yayan odur. Bu da Râsulullah'a düşmanlıkta oldukça ileri gittiğine işarettir. Onun azabı Ahiret'te ateşin en alt tabakasına sokulmaktır. Sonrasının ne kadar olduğunu Allah bilir. Dünyada ise Cenab-ı Hak onu zillet ve şahitler önünde münafıklığının izhar edilmesi damgasıyla damgaladı. Taberani ile İbn Merduveyh'in İbn Ömer'den rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber ona iki had tatbik etmiştir. Bu ayetler indikten sonra Hz. Peygamber mescide çıktı, Ebu Ubeyde bin Cerrah'a emretti. Halkı topladı. Sonra Hz. Aişe'nin beraatiyle ilgili ayetleri okudu. Ve Abdullah İbn Ubey'in getirilmesi için haber salındı. Onu getirdiler. Rasûlullah ona iki had tatbik etti. (Yani iki defa had vurdu). Sonra Hassan, Mistah ve Hamne'yi getirdiler. Onlara da acıtıcı darbeler vuruldu.

Bazı rivayetlere göre İbn Ubey'ye sadece bir had tatbik edilmiştir. Taberani'nin rivayet ettiğine göre İbn Abbas *«Dünya azabı»* nı Rasûlullah'ın had tatbik etmesiyle tefsir etmiştir. Ahiret azabı da ateşe gitmesidir.

Bazıları da *«İbn Ubey'ye hiç had tatbik edilmemiştir. Çünkü o*

böyle bir iftira uydurduğunu ikrar etmedi ve onun aleyhinde delil ikamesini de kabullenmedi. Onun cezası Ahiret'e tehir edildi» demişlerdir.

Ebu Hayyan *«Meşhur olan şudur ki Hassan, Mistah ve Hamne iftira cezasını çekmişlerdir ve cezaya çarptırılan onlardı»* demiştir. Nitekim Bezzar ve İbn Merduveyh hasen bir senedle Ebu Hureyre'den bunu rivayet etmişlerdir.

Bazıları da *«İfk Hadisesi'nin ağır yükünü çeken Hassan'dır»* diyerek Sahih-i Müslim'de Mesruk'tan gelen bir rivayeti delil getirmişlerdir.

Sahih-i Buhari'de Hz. Aişe'den şöyle rivayet ediliyor: *«O hadisenin ağır yükünü çeken, münafık Abdullah ibn Ubey'dir.»*

Bazıları *«Abdullah bin Ubey, Hassan ve Mistah'tır»* demişlerdir.

Münafıkın azabı, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılması ve münafıklığının ortaya çıkmasıdır. Diğer ikisinin azabı ise dünyada kör olmalarıdır.

(12) *«Onu işittiğinizde, mümin erkek ve mümin kadınların. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki hitap hadisenin ağır yükünü çekenden başka bu olaya karışanlaradır. Ebu Hayyan *«Buradaki hitap, hadisenin ağır yükünü çekenin haricinde kalan diğer müminleredir»* der.

«Levla» kelimesinde, kınamanın şiddeti mânâsı bulunduğundan dolayı hitap olarak seçilmiş ve bu mânâdan ötürü hemen hi-

taptan gaib sigasına geçilmiş ve «*Zanne*» fiili kullanılmıştır. Bu da muhataplardan yüz çevirmek ve onların cinayetlerini başkasına *h*ikâye etmek suretiyle değil onların iman vasfına böylece tevessül etmek suretiyle olmuştur. Zira iman şiddetle onları suizandan uzaklaştırır ve hüsnüzanna götürür.

«*Mümin erkekler ile mümin kadınların nefisleri*»nden maksat, dinlerinden olan kimselerdir. Nitekim Cenab-ı Hak, Hucurat Suresi'nin 11. ayetinde «*Nefislerinizi kınamayın*» buyurmaktadır. Yani dininizden olan kimseleri —ki nefisleriniz mesabesindedir— kınamayın. Bu ayette de nefis kelimesi İslâm dininden olan kişiler anlamında kullanılmıştır. «*Mümin erkekler ile mümin kadınlar*»ın yapmaları gereken, bu iftirayı icad eden kişiden bizzat veya bilvasıta ilk dinlediklerinde, mümin fertlerden ve dinlerinin ehlinden olan kimseler hakkında tereddüt etmeksizin hayrı zannetmeleriydi.

«*Onlar bu hususta, bu apaçık bir iftiradır demeliydiler*» cümlesi«*Levla*» kelimesinin cevabı olan cümle üzerine atıftır. Yani mümin erkeklerle mümin kadınlar dindaşları hakkında bu iftirayı ilk işittiklerinde niçin hayırlı bir zanda bulunmayıp «*Bu apaçık bir iftiradır*» demediler? Yani böyle demeleri gerekmez miydi?

(13) «*Onlar bu sözlerine karşılık...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Dört şahit getirmeleri gerekmez miydi?*» cümlesi ya daha önceki sözün mütemmimidir ki iftiraya dalanları ilzam etmeyi terkettiklerinden dolayı dinleyenleri kınamak hususunda sevkedilmiştir veya başlı başına bir kelâmdır ki Allah tarafından bu hadisenin iftira olmasını takrir ve tesbit etmek için sevkedilmiştir.

(14) *«Şayet Allah'ın dünyada ve Ahiret'te...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah'ın dünyadaki fazl ve rahmeti tevbeyi geciktirmeyi kapsayan nimetlerin çeşitleridir. Ahiret'te ise tevbeden sonra af ve mağfireti kapsayan nimetlerin nevileridir.

Ayetin metnindeki *«Efedtum»* fiili iftira hadisesine karışmak mânâsını ifade ediyor. Yani bu karışmaktan ötürü (Allah'ın dünya ve Ahiret'teki merhameti olmasaydı) sizi büyük bir azap yakalardı ki bu azabın yanında, kınanmak ve seksen sopa yemek mühimsenmeyecek bir şey olurdu. Bu ayetteki hitap Abdullah bin Ubey bin Selul hariç iftiraya dalan diğer müslümanlaradır.

(15-16) *«Zira siz onu dillerinizde (dilden dile)...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetin başındaki *«İz»* edatı daha önceki ayette geçen *«Mes se»* fiilinin zarfıdır. Yani *«İfk Hadisesi»*ne, bir kısmınız diğer bir kısmınıza sual sormak suretiyle daldığınız zaman sizi büyük bir azap yakalayacaktı.

Ayetin metnindeki *«Telekkavne»* fiili telakki kökünden geliyor. Bu kelime ile telakkuf ve telakkum kelimeleri mânâ bakımından birbirine yakın kelimelerdir. Ancak telakkide istikbal mânâsı vardır. Telakkuf süratle kapmaktır. Telakkuma gelince, maharet göstermek demektir.

Aişe validemiz ve İbn Abbas bu fiili *«Telikunehu»* şeklinde okumuşlardır. Bu takdirde fiil yalan mânâsına gelen *«Velike»* kökünden geliyor demektir. Hz. Aişe'den gelen rivayete göre o bu ayeti her okuduğunda *«Velik yalan demektir»* derdi.

İbn Ebi Muleyke *«Bu hadise Hz. Aişe hakkında cereyan ettiğinden ve bu ayet bu hadiseden dolayı indiğinden, Aişe bunu herkesten daha iyi bilirdi»* demek suretiyle velik kelimesinin yalan mânâsına geldiğini doğrulamaktadır.

İbn'ul-Enbari *«Bu kelime inşa etti, icad etti mânâsını ifade eder»* diyor. Bazılarına göre ise mânâsı *«tedbir etti»* demektir. Bazıları da *«Bir şeyden sonra süratle diğer bir şeyi yapmak mânâsına gelir»* demişlerdir.

Bu ayet insanın bilmediği bir konuda konuşmasının haram ve yanlış olduğunu ortaya koyan ayetlerden birisidir. Yani, siz kalbinizde yeri olmayan, ilminizin kapsamadığı konuları konuşuyorsunuz.

Bu ayet tıpkı şu ayetin bir benzeridir: *«Onlar kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söylerler.»*

İbn'ul-Münir; *«Bu ayet tevbih ve kınama olabilir. Tıpkı bilen bir kimse gibi ağız dolusu konuşan veya işaret eden bir kimseye «Sen onu ağız dolusuyla mı konuşuyorsun?» denildiği gibi»* diyor.

Bazı alimler, *«Ağızlar»* mânâsına gelen *«Efvah»* kelimesinin, bunu kalpleriyle söyledikleri zannedilmesin diye kullanıldığını ifade etmişlerdir. Çünkü *«Kavl»* maddesi bazen ağızdan çıkmayan mânâlara da hamledilebilir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi: *«Onların ikisi (yani yer ve gök) biz itaat ediciler olarak geldik, dediler.»*

Dikkat edilirse yer ile göğün ağzı olmadığı halde *«Dediler»* tabiri kullanılmıştır. Yani onların tavrı bu mânâyı ifade etmiştir.

Siz onu kolay ve basit bir şey sanıyorsunuz. Oysa o Allah katında korkunç bir şeydir. Onun ne kadar korkunç olduğunu ancak Allah bilir. Onun ne kadar azap çektiğini ancak Cenab-ı Hak tak-

dir edebilir. Bu fiilî cümlelerin ikisi de daha önceki fiilî cümlelerin üzerine atıftırlar ve «*İz*» kelimesinin kapsamına girmiş olmaktadırlar. Böylece korkunç azabın dokunmasını düşünmeksizin İfk Hadisesi'ni dilleriyle yaymaya ve telakki etmeye, bunun mühim bir şey olmadığını zannetmelerine bağlıdır. Oysa bu Allah katında çok korkunç bir iftira ve korkunç bir olaydır. Zira burada peygamberin namusu lekelenmektedir. Ayet, müslümanların bu hadiseyi dinledikleri zaman «*Biz bu hadise hakkında konuşma yetkisine sahip değiliz*» demeleri gerektiğini ifade etmektedir. Zira şer'an iffetli kimselere bu tür isnadlarda bulunmak haramdır. Nitekim Huzeyfe, merfu bir hadiste şunu ifade ediyor: «*Böyle bir iftira yüz senelik ameli yıkar.*» Üstelik Rasûlullah'ın haremi olan Hz. Aişe gibi bir hanıma dil uzatmak daha da korkunçtur.

SUBHANEKE KELİMESİNİN İFADE ETTİĞİ MÂNÂ

Ayetin metninde gelen «*Subhaneke*» kelimesinin esas mânâsı «*Seni tenzih ediyor ve müşriklerin sözlerinden uzaklaştırıyoruz*» demektir. Fakat burada taaccüb ve hayret mânâsında kullanılmıştır. Yani bu iftirayı nasıl söylediler? Hayret! Bu kelime esasen Cenab-ı Hakk'ın işlerinde görülen harikulâdeliklerde kullanılır. Sonra her hayret verici işte kullanılmıştır. Bu tür bir mânâ için bazen kelime-i tevhid de kullanılmaktadır.

«*Buhtan*» kelimesi insanı hayrete sokan, dehşete düşüren yalan demektir. Bu kelimeye «*Azim*» kelimesi sıfat olmuştur. Yani Peygamber'e yapılan bir iftira diğer insanlara yapılanlardan daha korkunçtur.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki bu kınanma Hz. Aişe hakkındaki İfk Hadisesi'ni işittiklerinde ona dalanlar, onu eleştirenler,

müzakere edenler içindir. Her işiten için değildir. Nitekim Said bin Cübeyr'den şöyle rivayet ediliyor:

«Sa'd bin Muaz, Hz. Aişe ile ilgili durumu işittiğinde «*Subhaneke haza buhtanun azim*» tabirini kullanmıştır.»

Said bin Museyyib'in rivayetine göre Usame bin Zeyd ve Ebu Eyyub el-Ensari de bu hadiseyi işittiklerinde bu tabiri kullanmışlardı.

Allame-i sani (Sadeddin Taftazani) «*Bir peygamberin ailesinin böyle bir lekeye maruz kalmaması nübüvvetin şartlarındandır*» demiştir. «*Hatta insanların ittibaına mâni olan her şeyden beri olmak da nübüvvetin şartındandır*» diye ilave etmiştir.

Sadeddin Taftazani'ye bu konuda itiraz edenlere şu cevap verilmiştir: «*Böyle bir durumdan beri kalmak doğruluk ve emanet gibi, nübüvvetin akli şartlarından değil belki şer'i ve normal şartlarındandır. Öyleyse mümkündür ki şöyle denilmiş olsun. Bu durum daha önce belli değildi. Ancak Hz. Aişe'nin beraatini bildiren ayetler geldikten sonra bilindi. Ve böyle bir hadiseyi bilmemek peygamberlik mertebesini eksiltmez.*»

RASÛLULLAH, PEYGAMBERLERİN HANIMLARININ ZİNA ETMEYECEĞİNİ BİLİYOR MUYDU?

Mümkündür ki Rasûl-ü Ekrem «*Peygamberlerin hanımlarının zina etmeyeceği*» hususunda bilgi sahibiydi. Çünkü böyle bir hareket peygamberliğin hikmetine ters düşer. Fakat Rasûl-ü Ekrem, Hz. Aişe'nin Allah tarafından beraat ettirilmesini istiyordu. Yani güneşin tam göğün ortasında açık bulunması gibi bu hadise de açıkça ortaya çıksın ki sahabeler nezdinde bu konuda herhangi bir gizlilik kalmasın. Rasûlullah'ın bu bilgisine rağmen üzüntü

duymasına gelince, bu, tabii bir durumdur. Münafıkların bu hadiseye dalmaları sebebiyle böyle üzülmüştür. Aslı-astarı olmayan hadiseyi halk arasında yaymaları Rasûlullah'ı üzmüştür. Bu ihtimallerin bazılarında dikkat edilecek noktalar olduğu halde bazıları da gayet uzak ihtimallerden ibarettir. Umulur ki gerçek şudur: Hz. Peygamber bu şartı bilmiyordu. Ta ki Aişe'nin beraati ortaya çıkıncaya ve bu hususta ayetler ininceye kadar. Tabii bu imtihanın hikmetini Cenab-ı Hak daha iyi bilir. Sahabelerin *«Subhaneke haza buhtanun azimun»* demeleri yani Hz. Aişe'nin kesinlikle böyle bir durumda bulunmadığına ilişkin kanaatleri hüsn-ü zandan ileri gelmektedir. Hz. Peygamber ise bu hususta hüsn-ü zanna kapılmadı. Çünkü hüsn-ü zan dedikoduyu ortadan kaldırmaz ve bâtılın hiçbir şeyi onunla yok olmuş olmaz.

Allah'a ve Rasûlü'ne iman eden bir kimse için bu ayetleri okuduktan sonra peygamberin hanımlarının zinadan tertemiz oldukları hususunda artık herhangi bir şek ve şüphesi olmamalıdır. İster peygamberin hayatında, isterse onun vefatından sonra olsun.

Hz. Aişe'nin beraatini teyid eden bu ayetlere rağmen kendisine yine de zina nisbet edilmesi Şia'ya maledilmiştir. Fakat Şia buna şiddetle karşıdır. Onların güvenilir kitaplarında böyle bir husus yer almamaktadır. Onlar Rasûlullah'ın vefatından sonra Hz. Aişe'nin bu işi yaptığına dair kendilerine nisbet edilen sözleri de şiddetle inkâr ederler. Nitekim böyle bir iddianın güvenilir kitaplarında herhangi bir izi bulunmamaktadır. Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki İslâm fırkalarının hiçbiri için böyle bir şeyin gerçekliği bahis konusu olmamıştır. Allah'ın beraatiyle ortadan kaldırılan iftiraya hiçbiri yer vermez.

(17-19) *«Eğer inananlardan iseniz...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayette yer alan *«Ebeden»* kelimesi *«Hayat müddetince»* demektir. *«Eğer mümin iseniz»* tabiri ise *«Eğer ben senin babansam bana niçin iyilik yapmıyorsun?»* sözü gibidir. Yani ima ile Cenab-ı Hak onları uyarmaktadır. Maksat, böyle bir iftirayı ve heyecanı terketmenin nedeni olan iman ile onları uyarmaktır. Burada bir bakıma da kınama ve tevbih vardır.

18. ayetteki *«El-Ayât»* kelimesi Allah'ın hükümlerine delâlet eden, müslümanların muamelelerinin hedeflerinin güzelliklerini gösteren ayetlerdir. Ayetin metninde yer alan ve *«Seviyor»* mânâsını ifade eden *«Yuhibbune»* fiili *«İrade ederler, kastederler»* demektir.

Ayette yer alan *«Teşîa»* kelimesi yayılmak mânâsını ifade eder. *«El-Fahişe»* kelimesinden maksat da çirkinlikte doruk noktalara varan harekettir. O da zina iftirası veya zinanın ta kendisidir. Nitekim bu görüş Katade'den rivayet edilmiştir.

*«Zinanın yayılması»*ndan maksat, onun haberinin yayılmasıdır. *«İman edenler arasında»* tabirinden maksat ise insanlar arasında demektir. Müminlerin zikredilmesinin nedeni insanlarda ancak onlara önem verileceği içindir. Yani kâmil insan ancak onlardır. Burada evli ve iffetli erkekler ile evli ve iffetli kadınlar kastedilmiştir. Nitekim bu husus İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Bu haberi yayanlar, bu haberden ötürü dünyada ve Ahiret'te elem verici azaba uğratılacaklardır. Dünyada onlara kötürüm olmak, körlük gibi belâlar isabet etmiştir. Ahiret'te ise onlar için ateş azabı vardır.

Burada dikkat edilecek bir nokta vardır. Cenab-ı Hak bu felaketi, çirkin bir hadisenin müminler arasında, müminler hakkında yayılmasını irade edenlere bağlamaktadır. Yani bu işaret eder ki kalbin kötü amelleri, mesela kin, buğz ve fahşanın yayılması gi-

bi duygular, eğer insan bunları üzerinden ayrılmaz bir şekilde kalbine yerleştirirse, insanın azaba düçar olmasına sebep olurlar. İşte bu ayette İfk Hadisesi'ni yayanların kötü durumu da en belirgin bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Kalben ve kalen onlara muvafakat edenler de bu kötülükten yakalarını kurtaramayacaklardır. Dünyada elem verici azabı, «had» ile tefsir etmek müşküldür. Çünkü dünyada vurulan had Ahiret'te insanı elem verici azaptan kurtarır. Zira hadler günahları silicidirler. Fakat cevap olarak şöyle denilmiştir: «*Bu, müminlerin annesi Hz. Aişe hakkında mezkur dedikoduyu yayanlara mahsustur.*»

Hadlerin mutlak kefaret olacakları hakkında ihtilaf vardır. Bazıları «*İrtidad suçundan başka suçlardaki hadler kefaret olurlar*» demiştir. Bazıları olmayacağı fikrindedir. Bazıları ise tevakkuf etmiştir. Zira Hz. Ebu Hureyre'den gelen bir hadiste şöyle denilmektedir: «*Ben hadlerin bu cezaları çekenlere kefaret olup olmayacağını bilmiyorum.*»

«*Allah bilir, siz bilmezsiniz*» cümlesi itirazî ve zeylî bir cümledir. Onlara azabın sabit olduğunu takrir etmek için getirilmiştir. Bazı müfessirlere göre bu cümlenin mânâsı «*Allah onların kalplerinde olanları biliyor. Ahiret'te ise onlara ceza tatbik eder. Siz ise bunları bilmiyorsunuz. Ancak size açıkça görülen durumlarını ve işittiğiniz sözlerini bilebilirsiniz ki onlar bundan ötürü dünyada azap çekmişlerdir*» şeklindedir.

(20) «*Hakkınızda Allah'ın inayet ve...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki hitap, Taberani'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre Mistah, Hassan ve Hamne'yedir. Veya Abdullah bin Ubey bin Selul ile benzeri münafıklar hariç, bu hadise ile ilgili olan herke-

sedir. Bu ayet suçun korkunçluğuna dikkati çekmek için tatbiki gereken azabı tatbik etmediği hususunda insanlaıa minnetini tekrar etmektir.

Levla kelimesinin cevabı daha önce geçti (hazfedilmiştir). Yani eğer Allah'ın sizin üzerinizdeki fazlı ve rahmeti olmasaydı, eğer Allah rauf-u rahim bulunmasaydı, size derhal azap gönderirdi.

Bu yirminci ayet, lian hadisesinin sonunda gelen onuncu ayetin bir benzeridir. Ancak orada ayet *«Tevvabun hakim»* kelimeleriyle son bulmuş, burada ise *«Raufurrahim»* sözleriyle bitmiştir. Bu işaret eder ki İfk'teki günah, liandakinden daha korkunçtur. Sanki İfk günahı sadece Allah'ın merhametiyle kalkar. Tevbe ile dahi kalkması mümkün olmayan korkunç bir günahtır.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۭ وَمَنْ يَّتَّبِعْ خُطُوٰتِ
الشَّيْطٰنِ فَاِنَّهٗ يَاْمُرُ بِالْفَحْشَاۗءِ وَالْمُنْكَرِ ۭ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِّنْ اَحَدٍ اَبَدًا ۙ وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ
يُزَكِّيْ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَاْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ
وَالسَّعَةِ اَنْ يُّؤْتُوْٓا اُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۡ
وَلْيَعْفُوْا وَلْيَصْفَحُوْا ۭ اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ
غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ الْغٰفِلٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ
لُعِنُوْا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۡ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۙ ﴿٢٣﴾ يَّوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ
اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٢٤﴾
يَوْمَىِٕذٍ يُّوَفِّيْهِمُ اللّٰهُ دِيْنَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُوْنَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِيْنُ
﴿٢٥﴾ اَلْخَبِيْثٰتُ لِلْخَبِيْثِيْنَ وَالْخَبِيْثُوْنَ لِلْخَبِيْثٰتِ ۚ وَالطَّيِّبٰتُ
لِلطَّيِّبِيْنَ وَالطَّيِّبُوْنَ لِلطَّيِّبٰتِ ۚ اُولٰۗىِٕكَ مُبَرَّءُوْنَ مِمَّا يَقُوْلُوْنَ ۭ
لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ﴿٢٦﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ بُيُوْتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوْا وَتُسَلِّمُوْا عَلٰٓى
اَهْلِهَا ۭ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿٢٧﴾

21 — Ey inananlar! Şeytanın adımlarına (gittiği yola) uymayın. Kim ki şeytanın adımlarına uyarsa (o sapıtır). Çünkü şeytan hayasızlığı, kötü olan şeyi emreder. Allah'ın hakkınızda inayet ve merhameti olmasaydı hiçbirinizi hiçbir zaman (günahtan) temiz kılmazdı. Fakat Allah dilediğini pak kılar. Allah işitir ve bilir.

22 — Sizden faziletli ve varlıklı olan zatlar yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere verdikleri sadakalarda eksiltme yapmasınlar, affetsinler ve hoş görsünler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

23 — Namuslu ve bir şeyden habersiz mümin kadınlara zina isnad edenler yok mu? Onlar dünyada da Ahiret'te de lânetlenmişlerdir (hakkın rahmetinden uzak kılınmışlardır) ve onlar için büyük bir azap vardır.

24 — O Kıyamet Günü ki dilleri, elleri, ayakları yaptıklarına dair aleyhlerinde şahitlik ederler.

25 — O gün Allah onlara mustehak olan cezalarını tamamıyle verecektir. Onlar da Allah'ın apaçık bir hak olduğunu anlayacaklardır.

26 — Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır. Bunlar onların söylediklerinden (iftiralarından) uzaktırlar. İşte bunlara mağfiret ve cömertçe verilmiş bir rızık vardır.

27 — Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi farkettirip, ev halkına selâm vermedikçe girmeyin! Bu sizin için daha hayırlıdır. Umulur ki ibret alıp düşünürsünüz.

(21) *«Ey inananlar! Şeytanın adımlarına...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani yaptığınızda ve bıraktığınızda şeytanın yollarına tabi olmayın. Ö yollardan gitmeyin! Bu kelâm, şeytana tabi olmaktan, onun emrini yerine getirmekten kinayedir. Kim şeytana tâbi olursa o, fahiş şeyler ile münkerleri irtikâb etmiş olur. Çünkü şeytan ancak bunların ikisini emreder. Böyle kötülüğü emreden bir kimseye tâbi olmak, itaat etmek caiz olamaz.

Ayet metnindeki *«Zeka»* fiili günahların kirinden temizlenmek demektir. Ayetin son cümlesi olan *«Allah alim ve semi'dir»* ifadesinin mânâsı Cenab-ı Hak bütün sözleri işitir, münafıkların İfk Hadisesi'nden sonra izhar ettikleri tevbeyi de işitmiştir ve Cenab-ı Hak niyetler dahil bütün her şeyi bilir demektir. Bu cümle kişiyi tevbede ihlaslı olmaya teşvik etmektedir.

(22) *«Sizden faziletli ve varlıklı olan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ya'tile» fiili yemin etmek mânâsınadır. Ebu Ubeyde ve Ebu Müslim kusur yapmak anlamına geldiğini söylemişlerdir. Yani sizden dinde muttaki ve malca zengin bir kimse akrabalarına, miskinlere. Allah yolunda hicret edenlere vermemek hususunda ye-

min etmesin veya kusur işlemesin! Bu ayetin sebebi nüzulü, Hz. Aişe ve diğer sahabelerden sahih bir şekilde geldiğine göre, Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Aişe'nin beraatini görünce *«Mistah'a bundan böyle hiçbir şey vermeyeceğine»* yemin etmesidir. Mistah da Bedir'de bulunmuştu ve ilk hicret eden muhacirlerin fakirlerindendi. Aynı zamanda Ebubekir Sıddık'ın teyzesinin oğlu (bazı rivayetlerde kızkardeşinin oğlu) idi. Yani yeğeniydi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Muhammed bin Sirin der ki: *«Ebubekir Sıddık yanında büyüttüğü iki yetim ve fakire bundan böyle nafaka vermeyeceğine dair yemin etti. Çünkü onlar Hz. Aişe'ye atılan iftiraya karışmışlardı. Bunlardan birisi de Mistah'tı. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.»*

İbn Abbas ve Dahhak şöyle derler: «Müslümanlardan (Ebubekir Sıddık dahil) bir grup İfk Hadisesi'ne karıştığından dolayı Mistah'a herhangi bir iyilikte bulunmayacaklarına dair yemin ettiler. Bunun üzerine bu ayet indi.»

Cenab-ı Hak, Mistah'ın, Ebubekir'in yakın akrabalarından ve müslümanların fakirlerinden ve Allah yolunda hicret edenlerden olduğunu ortaya koymuştur. Zira bu sıfatların birine bile sahip olan bir kimse iyilik yapılmaya müstehaktır. Hepsine birden malik olan bir kimse ise evleviyetle müstehak olur. Sahih bir hadiste varid olduğuna göre bu ayet nazil olduğunda, Ebubekir Sıddık *«Evet, Rabbimiz! Biz bizi affetmenizi istiyoruz»* dedi ve Mistah'a eskiden verdiği nafakayı tekrar vermeye başladı. Hatta bir rivayette eskiden verdiğinin iki mislini verdiği bildirilmiştir.

Bu ayet, İbn Ebi Hatim'in Mukatil'den rivayet ettiğine göre, Mistah, Ebubekir Sıddık'a gelerek özür beyan ettikten sonra nazil olmuştur. Zira Mistah, Hz. Ebubekir'e *«Allah benim canımı sana feda etsin! Muhammed'e Kur'an'ı indiren Allah'a yemin ederim,*

ben Aişe'ye herhangi bir iftirada bulunmadım. Aişe hakkında söylenenlerin hiçbir kelimesini dahi konuşmadım» dedi. Ebu Bekir Sıddık ona; *«Fakat sen bunlar söylenirken güldün ve Aişe hakkında söylenenler senin hoşuna gitti»* deyince Mistah, *«Belki bu olmuştur»* dedi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

HZ. EBUBEKİR'İN BÜTÜN SAHABELERDEN ÜSTÜN OLMASI

Ayet insanları mekârimî ahlâka teşvik eden ayetlerdendir ve bu ayet Ebubekir Sıddık'ın bütün sahabilerden daha üstün olduğunu ortaya koyar. Çünkü o, fazilet sahiplerinin ilkidir. Bu kesindir. Zira o tek başına veya bir cemaatle beraber, bu ayetin sebebi nüzulüdür. Bu hükmün bütün müslümanlar için genel olduğu keyfiyeti Hz. Ebubekir'in en üstün olmasına zeval vermez. *«Burada Hz. Ebubekir kastedilmiştir, fakat çoğul getirilmesi tazim içindir»* şeklindeki zoraki tevile de ihtiyaç yoktur. Çünkü bu, ayeti zahirin hilafına yormak olur. Rafiziler *«Burada faziletten maksat manevi üstünlük değil malca zengin olmaktır»* şeklindeki yorumla Hz. Ebubekir'in en üstün sahabi olduğunu inkâr etmeye kalkışmışlardır. Fakat onların bu iddiasını u'lul fadl ifadesinin yanında ve *«Ve's-Sea'»* kelimesinin zikredilmesi nakzeder. Zira eğer orada fazilet *«Zenginlik»* demekse, bu kelime de zenginlik mânâsınadır. Tekrar lâzım gelir.

Fahreddin Razi; *«Bu ayet, Hz. Ebubekir Sıddık'ın bütün sahabilerden daha üstün olduğuna delâlet eder»* dedikten sonra bunu Hz. Ebubekir Sıddık'ın faziletinden uzak şekillerle izah etmeye çalışır. Ve yine Fahreddin Razî, *«Bu ayet Ebubekir Sıddık'ın övülmesinin çeşitli yönlerini kapsamaktadır»* der. Fakat onun bu yorumlarının çoğu tartışılabilir ve bunlar kesin değildirler.

Bu ayet aynı zamanda, irtidad (dinden dönme) hariç, diğer

günahların ameli zayi etmediğine delâlet eder. Aksi takdirde Cenab-ı Hak, Mistah'a «*Muhacir*» ismini vermezdi. Halbuki İfk Hadisesi konusunda o söylediklerini söylemiştir ve buna rağmen O'na «*Muhacir*» demiştir.

Bu ayet bir de bir taati terketmek hususundaki yeminin geçersiz olduğunu sergiler. Çünkü Cenab-ı Hak, «*Yemin etmesin*» ifadesiyle ayete başlamaktadır. Evet, bu nehy haramlığa hamledilmiştir. Yani böyle yapmak haramdır. Bazıları «*Haramlık değil, kerahete delâlet eder*» demişlerdir. Bu takdirde böyle yapmak mekruhtur.

Bazıları da «*Taati terketmek hususunda yemin etmek bazen haram, bazen de mekruh olur*» demişlerdir. Fakihlerin cumhuru, «*Bir kişi herhangi bir işi yapmak hususunda yemin ederse ve o işin gayrisinin ondan daha hayırlı olduğunu görürse hayırlıyı yapsın ve yeminlerinin keffaretini versin*» demişlerdir. Nitekim bir hadiste bu husus rivayet edilmektedir.

(23) «*Namuslu ve bir şeyden habersiz...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetten maksat, müminlerin anneleri olan Rasûlullah'ın zevceleridir. Hz. Aişe de böylece işin içerisine girmiş olur. Ebu'l-Cevza ve Dahhak bunu destekler şekilde rivayette bulunmuşlardır. Bir de İbn Abbas'tan bu mânâyı iktiza eden bir rivayet gelmiştir. Zira Said bin Mansur, İbn Cerir, Taberani ve İbn Merduveyh'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre İbn Abbas, Nur Suresi'ni okudu ve tefsir etti. Bu ayete geldiğinde «*Bu ayet Hz. Aişe ile Peygamber'in diğer zevceleri hakkındadır. Bu işi yapana Cenab-ı Hak tevbe etme imkânını vermemiştir. Peygamber zevcelerinden hariç diğer mümin kadınlara zina iftirasında bulunan bir kimse için Cenab-ı Hak tevbe etme*

imkânını vermiştir» dedikten sonra bu surenin 4 ve 5. ayetlerini sonuna kadar okudu. Bunun zahirinden anlaşılıyor ki Hz. Peygamber'in tahir zevcelerinden birisine zina iftirası atan bir kimsenin tevbesi kabul olunmaz.

Yine İbn Abbas'tan gelen bazı rivayetlerde Hz. Aişe'ye yapılan iftira meselesine dalan kimselerin tevbesinin kabul olunmayacağı şeklinde sarih haberler gelmiştir. Umulur ki bu sarahat, daha önce geçtiği gibi, mübalağa ve tağliz (hadiseyi korkunç gösterme) için olsun. Yoksa ayetlerin zahirinden anlaşıldığına göre böyle bir kimsenin de tevbesi kabul olunur. Mistah, Hassan ve Hamne gibi sahabeler bu İfk Hadisesi'ne karışmış olmalarına rağmen tevbe etmişler ve tevbeleri kabul edilmiştir. Eğer tevbelerinin kabul edilmeyeceğini bilselerdi, tevbe etmezlerdi.

«Onlar dünyada ve Ahiret'te lânetlendiler» ayetinde lânetlenmenin hem dünyada hem de Ahiret'te olduğu ifade edilmektedir. Oysa Ahiret henüz gelmemiştir. Bunun bu şekilde tabir edilmesinin sebebi Ahiret'in gelmesi mutlaka bahis konusu olduğu için sanki *«gelmiştir»* gibi kabul edilmiştir. Yani melekler ve lânet okuyanlar hem dünyada hem Ahiret'te bunlara lânet edeceklerdir ve etmişlerdir.

(24) *«O Kıyamet Günü ki dilleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada İfk Hadisesi'nde rol oynayanların özel durumlarına değinmektedir. Bu ayetin özellikle onlar hakkında oluşunun delili Fussilet Suresi'nin 19-21. ayetleridir:

«Burada Rasûlullah'ın hanımları kastedilmiştir» diyenin hareket noktası bu değindiğimiz özellikten ileri gelir. Fakat uygun olan şudur ki, ayetlerin nazil olmasından sonra (yani ayetlere rağmen)

peygamberin hanımlarından birisine zina isnad eden kimsenin küfrü üzerinde hükmedilmelidir. Çünkü onların ayetlerle tertemiz oldukları ortaya çıkmıştır. Onlara ayetlerin nüzulünden sonra ister *«onlara da zina isnad edilir»* şeklinde, isterse *«Rasûlullah'a da tânedilir»* şeklinde düşünülsün, bu isnadda bulunan bir kimse dinden çıkmış olur. Fakat ayetten önce de hüküm böyledir, demek biraz düşünmeyi gerektirir. Zira ayetin zahirinden bu anlaşılmamaktadır.

Üstelik ayetler gelmezden önce bu iftirada bulunanlara Hz. Peygamber iftira cezasını tatbik etmiş, irtidad edenlerin cezasını ise tatbik etmemiştir. Bu hususta da alimlerin icmaı vardır. Hadislerin iktizası şudur: İfk Hadisesi'ne karışan herkes, (Abdullah bin Ubey bin Selul hariç) tevbe etmiştir. İbn Abbas şöyle der:

«Bu ayet sadece Abdullah ibn Ubey bin Selul hakkında nazil olmuştur. Çoğul tabiri onun habasetteki korkunçluğuna işarettir.» Zahire göre bu ayetin nüzulünden sonra da tevbe etmeyen bir kimse kâfirdir ki bunlar da sadece Abdullah bin Ubey bin Selul ile onun münafıklardan yardımcıları olan kimselerdir.

Ebu Hayyan'ın El-Bahr adlı tefsirinde de belirtildiği gibi bu ayet Mekke müşrikleri hakkında nazil olmuştur sözü de uygundur. Zira herhangi bir kadın müslüman olup Medine'ye hicret ettiğinde o kadına zina iftirası atarlar ve *«O zina etmek için Medine'ye gidiyor»* derlerdi. Fakat ayetin siyak ve sibakından anlaşıldığına göre bu ayet Hz. Aişe hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber'in diğer zevcelerine zina isnad etmenin hükmü de Hz. Aişe'ye isnadın hükmü gibidir. Hatta diğer peygamberlerin pak zevcelerine zina isnadı da böyledir. Peygamberlerin annelerine zina isnadı da böyledir. Ve Rasûlullah'ın kızlarına zina isnad etmenin hükmü de böyledir. Hele Hz. Fatma'ya..

HANGİ KÂFİRE LÂNET OKUNUR?

Muayyen bir kâfirin küfür üzerinde olduğu tahakkuk ederse ona lânet caizdir. Fakat ona yapılan lânet başka bir müslümanı veya zımmî bir vatandaşı rahatsız etmemelidir. Eğer bir müslümanı veya bir zımmîyi rahatsız ediyorsa ona lânet etmek caiz olamaz. Nitekim Ebu Talib'in kâfir olarak öldüğünü kabul etsek dahi ona lânet okumak haramdır. Hatta eziyet edilmesi haram olan bir kimseye eziyet vermenin en korkunç şekli budur. Evet, lânetlenmesi caiz olan bir kimseyi lânetlemek bir ibadet değildir. Ancak şer'i bir maslahatı kaparsa.. Bilinen ve yaşayan bir kâfire lânet etmek ise meşhur görüşe göre haramdır. Hatta İmam Gazali'nin kelâmından anlaşılıyor ki bilinen ve yaşayan bir kâfire lânet etmek küfürdür. Zira ona lânet okumak, onun küfür üzerinde kalmasını istemek demektir. Bir insanın küfür üzerinde olmasını istemek ise küfürdür. Allame İbn Hacer bu hususta«*Eğer kişinin, bilinen ve yaşayan bir kâfire lânet okuması emrinin şiddetlenmesi kabilindense (beddua ise veya mutlak lânetse) bu lânetle kişi kâfir olmaz. Eğer küfür üzerinde kalması kastediliyorsa veya küfürde rıza gösteriliyorsa o zaman bu lâneti okuyan kâfir olur*» demektedir.

Yaşayan ve bilinen bir kâfire lânet gibi fasık bir kimseye lânet etmek de haramdır.

Rasûl-ü Ekrem'in vasfına veya direkt şahsına lânet okuyan bir kimseye lânet okumak caizdir.

ÂZÂLARIN ŞAHİTLİĞİ

Dillerin, ellerin ve ayakların o kimseler hâkkındaki şahitliklerinden maksat, Allah'ın kudretiyle onları konuşturmasıdır. Her aza kendisiyle hangi tür günah yapılmışsa onu söyleyecektir. Yok-

sa bu, bir azanın bir kişinin bütün günahlarını anlatacağı mânâsına gelmez. Meselâ elle yapılan cinayetlere sadece el dille yapılanlara sadece dil şahittir.

Ayeti şöyle tevil etmek de mümkündür:

Bu azaların konuşmasından maksat, onlarla yapılan günahların etkileri, o azalarda belirecektir ve bu azalara bakan bir kimse Allah'ın vermiş olduğu bir bilgi ile onların bu suçu işlediklerini bilmiş olacaktır. Lâkin bu tevile şu şekilde itiraz edilmiştir: Cenab-ı Hak, Fussilet Suresi'nde *«Her şeyi konuşturan Allah bizi konuşturdu»* şeklinde bir cümle kullanmıştır. Bu cümle açıkça Allah'ın onlara dil vermesi suretiyle onların da bizim gibi konuşacakları gerçeğini ifade etmektedir. Buna dair birtakım cevaplar verilmiş, itirazlar yapılmıştır.

Ayetten açıkça anlaşılıyor ki, *«Şehadet»* kelimesi burada hakiki mânâsında kullanılmıştır. Ancak bu takdirde Yasin Suresi'nde *«Biz bugün onların ağızlarına mühür vururuz»* ayeti ile bu ayet çelişir iddiasına karşı şöyle denilmiştir:

«Ağızlara vurulan mühürden maksat, ağızda bulunan dille konuşmayı menetmektir. Bu ise dilin başlıbaşına konuşması ile çelişmemektedir. Çünkü buradaki şehadetten bu kastedilmektedir. Evet, dil birinci ayette fiilin aletidir, üçüncü ayette ise faildir, fiili işleyendir. Böylece ağızlara vurulan mühürle dilin şehadeti bir yerde olabilir. Yani onlar normal bir şekildeki konuşmadan menedilirler, fakat dil başlıbaşına (adeta ikinci bir dili Cenab-ı Hak ona vermişcesine) konuşur. Nitekim Cenab-ı Hak, Rasûlullah'a zehir karıştırılarak takdim edilen koyun buduna Rasûlullah'a zehirli olduğunu söyleme imkânını vermiştir.»

(25) *«O gün Allah onlara...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet metnindeki *«Yuveffi»* fiili bir şeyi tam vermek mânâsına gelen *«Tevfiye»* kökünden gelir. Din kelimesi ise burada ceza, karşılık demektir. Nitekim şu hadiste de aynı mânâyı ifade eder: *«Siz nasıl muamele ederseniz sizinle öyle muamele edilecektir.»*

Din kelimesinin sıfatı olan *«El-Hak»* kelimesi hikmetin iktiza ettiği şekilde var olan demektir. Ayetin mânâsı, onların belirtilen azaları çirkin fiillerini meydana dökmek suretiyle şahitlik ettikleri günde Allah hikmetinin muktezasına uygun bir şekilde onlara ceza verecektir.

Ayetin sonunda gelen *«El-Mubin»* kelimesi, eğer *«El-Hak»* kelimesinin sıfatı ise o vakit hakikati zahir olan, apaçık bulunan demektir. Eğer ikinci haber veya muteaddi olan fiilden geliyorsa, mânâsı, eşyayı olduğu gibi ortaya çıkaran Allah demektir.

Eğer bu fiili cümle daha önceki fiili cümlenin üzerine atfedilirse ve oradaki kayıtlarla kayıtlı ise ayetin mânâsı, onların bahsedilen azaları aleyhlerinde şahitlik yaptığı günde onlar Cenab-ı Hakk'ın gerçekliği apaçık olan veya eşyayı olduğu gibi ortaya dökenin ta kendisi olduğunu bilirler demek olur. Eğer o kayıtlarla kayıtlı değilse ayetin mânâsı, onlar o günde, o şiddet ve felaketleri gördüklerinde bilirler ki Cenab-ı Hak, hakkın ve açıklayıcının ta kendisidir. Onların bunu bilmeleri ya azaların şahitliğinden ileri gelir veya o dehşetleri görmelerinden kaynaklanır. Bu cümle apaçık ifade ediyor ki bu ayet, Rasûlullah'ın harimi ismetine dil uzatan, İbn Übey ve benzeri münafıklar hakkında gelmiştir. Çünkü mümin bir kimse dünyada da Cenab-ı Hakk'ın *«Hakk'ul-Mubin»* olduğunu bilir. Onun bilgisi sadece Kıyamet Günü'ne ait değildir.

«Bu ayet İfk Hadisesi'ne karışan müminler hakkında veya hem onlarla hem de onlarla beraber olan münafıklar hakkında inmiştir» diyen bir kimseye göre, o vakit bilgiden maksat zihnin bu işe yönelmesi demektir. Zihnin bu işe yönelmesi ise daha önce kişinin Allah Teâlâ'nın *«Hakk'ul-Mubin»* olduğunu bilmesine ters düşmemektedir.

Bu ayetin şöyle anlaşılması da mümkündür: Onlar gözleriyle ayan beyan bilirler ki Cenab-ı Hak Hakk'ul-Mubin'in ta kendisidir. Yani mazlum için zalimden intikam alacaktır.

(26) *«Kötü kadınlar, kötü erkeklere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet başlı başına bir kelâmdır. Halk arasında cereyan eden yol üzerine tesis edilmiştir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın bir meleği vardır, kime lâyık ise onu onun yanına sevkeder. Hikmetine binaen böyle gelmiştir. Bir de kuşlar, benzerlerinin üzerlerine düşerler (yani onların yanına giderler) sözünün hikmetine binaen böyle denilmiştir. Yani habis kadınlar habis erkeklere lâyıktırlar. Habis kadınlar habis erkekleri aşarak iyi insanların yanına varamazlar. Yani onların hanımı olamazlar. Çünkü lâm burada ihtisas mânâsını ifade eder.

Habis erkekler habis kadınlar içindir. Çünkü mücaneset birleşmenin gereklerindendir. Temiz kadınlar erkeklerin temizlerine mahsustur. Temiz erkekler ise temiz kadınlara mahsusturlar. Onları aşıp çirkin ve habis kadınlara varamazlar. Madem ki Rasûl-ü Ekrem temizlerin en temizi, evvelin ve ahirinin en hayırlısıdır. böylece anlaşılıyor onun zevce-i tahiresi Hz. Aişe tayyip kadınların en tayyibidir. Böylece onun hakkında uydurulan hurafelerin hepsinin bâtıl olduğu ortaya çıkmış oluyor. Çünkü Cenab-ı Hak: *«İşte onlar var ya! O iftiracıların dediklerinden muberri, münezzeh ve*

uzaktırlar» buyuruyor. Fakat bu metindeki *«Ulaike»* kelimesiyle peygamber evinin erkek ve kadınlarına işaret etmiştir. Şüphesiz ki Hz. Aişe bu grubun içine herkesten önce dahildir.

Bazıları *«Bu kelime Rasûlullah'a, Hz. Aişe'ye ve Safvan'a işaret etmektedir»* fikrindedir. Ferra *«Sadece Hz. Aişe'ye ve Safvan'a işaret etmektedir»* der. Ve buradaki cemi (çoğul) birden fazla olana mutabık gelen çoğuldur. Yani cem'i mantıkîdir.

Ayet bütün bu yorumlara binaen tağlib özelliği taşımaktadır. Yani onlar, iftira ehlinin kendileri hakkında söyledikleri yalandan ve bâtıl ithamlardan münezzeh kimselerdir. Bu sıfatların peygamberlik ailesinin erkek ve kadınlarına ait olduğunu Taberani, İbn Abbas'tan uzun bir hadisle rivayet etmektedir. İmamiyye grubu da Ebu Cafer'den ve Ebu Abdullah'tan rivayet ediyorlar. Ebu Müslim, Cübbaî ve cemaat de bunu seçmişlerdir ki en beliği ve uygun olanı da budur.

Bazıları *«Habislerden maksat sözlerdir»* demiştir. Yani habis ve çirkin sözlerdir. Habis erkekler ve kadınların özelliğidir. Habis sözler bu iki gruptan başka insanlardan sadır olmaz. Habis erkekler ve kadınlar da habis sözleri söyleme özelliğine sahiptirler ve ona maruz kalırlar. Temiz sözler ise temiz erkek ve kadınların özelliğidir. Başkasından sadır olamazlar. Temiz kadınlar ve erkekler de temiz sözlere maruz kalırlar. Bu söz onlardan başkasından çıkmaz. İşte bunlar habis insanların söylediklerinden uzaktırlar, onlardan böyle bir şey sadır olmaz. Tüm bunları Mücahid rivayet etmektedir. Fakat en uygunu daha önceki mânâdır.

Ayetin sonunda gelen *«Kerîm»* kelimesinden maksat, cennettir. *«Onlara kerîm rızıklar vardır»* ifadesinin mânâsı, onlar için cennet vardır anlamındadır. Nitekim Ahzab Suresi'nde müminlerin anneleri olan Rasûlullah'ın hanımları için Cenab-ı Hak: *«Biz onlar için kerîm bir rızk hazırladık»* demiştir. Yani onlara cenneti

hazırlamıştır. Kur'an'ın bir kısmı diğerini tefsir ettiğine göre Ahzab Suresi de burayı tefsir etmektedir.

AYET, HZ. AİŞE'Yİ ÖVMEKTEDİR

Bu ayetler Hz. Aişe'nin doruk noktasına varan faziletlerini sergilemektedir. Eğer bütün Kur'an'ı çevirsen, sahife sahife baksan, asiler hakkında hiçbir tehdidin Hz. Aişe'ye dil uzatanlar hakkında gelen tehdid şeklinde gelmediğini görürsün. Bu da Hz. Aişe'nin üstünlük ve faziletine delâlet eder. Hz. Aişe durmadan Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetten ve bu ayetleri kendisi hakkında inzal buyurmasından bahsederdi.

«*Onlar için mağfiret ve kerim bir rızık vardır*» ayeti eğer Aişe'yi kapsıyorsa onun küfrüne veya -hâşâ- kâfirlik sıfatı üzerine öldüğüne hükmeden rafiziler aleyhinde bir reddiye olur. Onlar bu hükümlerini Cemel olayına ve bir de Hz. Aişe'ye isnad ettikleri birtakım iftiralara dayandırmaktadırlar. Onların bu bâtıl iddialarını reddeden delillerden birisi de Hz. Ammar'ın, Hz. Ali tarafından Hz. Hasan'la beraber Medine ve Kûfe halkını harbe davet etmek maksadıyla gönderildiği zaman halka söylediği şu hitabedir:

«*Aişe'nin hem dünyada hem de Ahiret'te sizin peygamberinizin hanımı olduğunu biliyorum. Fakat Allah sizi denemektedir. Bakalım siz Allah'a mı Aişe'ye mi itaat edeceksiniz?*»

Allame Alusi şöyle bir tabir kullanıyor:

«Hayreti mucib olan şeylerden birisi de Şia kitaplarının bazılarında gördüklerimdir. Bunlara göre Hz. Aişe, Cemel Vakası'ndan sonra Peygamber zevcelerinin içerisinden çıkmıştır. Çünkü Rasul-ü Ekrem, Hz. Ali'ye (güya): «*Sana izin verdim ki benim vefatımdan sonra istediğin hanımımı benim hanımlığımdan çıkarabi-*

lirsin» demiş ve Hz. Ali de Cemel Hadisesi'nden sonra Hz. Aişe'yi peygamber hanımlığından çıkarmıştır.

Hayatımla yemin ederim bu, ilk çocuğu ölen bir kadını bile güldürebilecek hadiselerdendir. Zira Cemel Hadisesi sona erdikten sonra Hz. Aişe ile beraber gelen askerlerin Hz. Ali'ye mağlûp olarak teslim olmalarından sonra Hz. Ali'nin ona göstermiş olduğu güzel muamele hakkında ne Şia ne de başka gruplar ihtilaf etmemektedirler. Biz bu ayetlerden ötürü Hz. Aişe'nin fazileti konusunda herhangi bir şüphe içinde değiliz. Ayrıca Rasûl-ü Ekrem'den onun hakkında gelen hadisler vardır.»

Bu ayetin Hz. Aişe hakkında inmesi Rasûlullah'ın onun durumuna fazla ihtimam göstermesinden ileri gelir. Hz. Ebubekir Sıddık'ı teselli etmek ve kırılmış kalbini celbetmek için, Hz. Aişe'nin annesi olan Ümmü Rümman ile kocası Ebubekir'in çektikleri o büyük üzüntüyü bertaraf etmek için gelmiştir.

(27) *«Ey iman edenler! Kendi evinizden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak önce insanı zinadan uzaklaştıran durumlara değinmiş, sonra zina ile iffetli ve namuslu kadınlara iftira atılmasını yasaklamıştır. Burada da zinaya veya zina iftirasını uydurmaya yol açabilecek erkek ve kadınların ihtilatına değinmekte ve halvet zamanlarında kadınların hanelerine girmenin mahzurları belirtilmekte, güzel edeblere, dünya ve Ahiret saadetini gerektiren hareketlere değinmektedir.

Bu ayetin nüzul sebebi, El-Feryadi'nin Adib bin Sabit'ten, onun da Ensar'dan bir kişiden rivayet ettiğine göre şöyledir: Ensar'dan bir kadın: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Ben evimde öyle bir durumda oluyorum ki hiç kimsenin beni o durumda görmesini iste-*

miyorum. Ne oğlum, ne babam... Oysa o durumdayken herhangi birisi içeri giriyor. Bu hususta ben ne yapmalıyım?» diye şikâyette bulundu ve o zaman bu ayet indi:

BAŞKASININ EVİNE, ANCAK İZİN ALINARAK GİRİLEBİLİR

Yani oturduğunuz evlerden başka hanelere, ister size ait olduğu halde başkasına kiralamış olun, isterse başkalarına ait olsun, girmeyin. Ancak izin isteyin. İzin verilirse girin.

Ayetin metnindeki *«Teste'nisu»* fiili izin isteyinceye kadar mânâsına gelen *«Teste'zinu»* yerine kullanılmıştır. Yani o evlerin sahiplerinden izin verme yetkisi olan bir kimseden izin alıncaya kadar girmeyin. O izni aldıktan sonra girebilirsiniz.

«Teste'nisu» fiilinin *«Teste'zinu»* ile tefsir edilmesini, İbn Ebi Hatim, İbn'ul-Enbari, İbn Cerir ve İbn Merduveyh, İbn Abbas'tan rivayet ederler. Fakat Hakim'in rivayet ve tashih ettiği, Ez-Ziya'nın El-Muhtare'sinde, El-Beyhaki'nin Şuab'ul-İman'ında ve başka muhaddislerden bazılarının İbn Abbas'tan naklettikleri rivayet buna muhalif düşmektedir.

İbn Abbas, Teste'nisu hakkında güya *«Kur'an kâtibi yanılmıştır. Bu kelime ancak Teste'zinu'dur»* demiştir. Fakat Ebu Hayyan der ki: *«İbn Abbas'tan bunu rivayet eden ve İbn Abbas'ın böyle dediğini söyleyen, İslâm'a hücum etmekte ve dinden çıkmaktadır. İbn Abbas böyle bir şey söylemekten uzak ve beridir.»*

Alusi şunları söylüyor:

«Hadis imamları katında Hakim'in tashihine itibar edilmez. Fakat bu birçok tarîkla gelmektedir. Ve Ziya'nın El-Hadis'ul-Muhtare'si muteber bir kitaptır. Hatta Sahavi, Feth'ul-Muğis adlı eserinde musned ehlinin taksimini yaparken *«Ziya'nın El-Hadis'ul-Muhtare adlı kitabında olduğu gibi onlardan bazıları sadece hüccete elverişli olan hadisleri naklederler»* diyor. Suyuti de Cem'ul-Cevami'nin dibacesinde *«Sahih-i Buhari, Sahih-i Müslim, Sahih-i İbn Hibban, Mustedrek ve Ziya'nın El-Hadis'ul-Muhtare'sinin kapsadığı bütün hadisler sahihtir»* diyor. Hafız İbn Receb, Hanbeliler tabakasında ve katında bazı imamlardan şunu nakletmektedir: *«Ziya'nın El-Hadis'ul-Muhtare'si Hakim'in Sahih'inden daha hayırlıdır.»* İşte bu haberin Ziya'nın El-Hadis'ul-Muhtare'sinde yer alması Ebu Hayyan'ın ihtirazını uzaklaştırır.

İbn'ul-Enbari *«İbn Abbas'tan gelen bu haber ile yine ondan rivayet edilen ve zahirde Kur'an'ın tevatur hususuna ihtiraz kabilinden gelen rivayetler zayıftırlar. Ayrıca İbn Abbas'tan başka yollardan nakledilen bazı rivayetlerle çelişmektedirler»* demektedir.

İbn Eşte bütün bu itirazlara şu şekilde cevap vermiştir. *«Teste'nisu fiilinin teste'zinu yerine yanlışlıkla yazılmasından maksat, tercihte bir yanlışlıktır. Yani bu iki kelime arasındaki tercih. İbn Abbas'ın zannına göre en uygun olanı terk edilmiş, ikinci planda gelen kelime yazılmıştır. Yazılanın Kur'an'dan hariç ve yanlış olduğunu söylemek istemiyor.»* Celaleddin Suyuti İbn Eşte'nin cevabını seçmiş ve *«Bu cevap İbn'ul-Enbari'nin cevabından daha oturaklı ve daha uygundur»* demiştir. Fakat İbn Abbas'ın kelâmını böyle bir şekilde yorumlamak uzak bir ihtimaldir. Çünkü onun kelâmının zahirinden bunun tam tersi anlaşılmaktadır. Ayrıca Rasûlullah'ın son olarak Cebrail'in önünde okuduğu tarzda Rasûlullah'tan sahabîler tarafından nakledilmiş ve icma edilmiş bir husta İbn Abbas'ın *«Bundan daha uygunu şudur»* demesi uzak bir durumdur. Yani İbn Abbas böyle demez. İbn Abbas'ın kelâmını bu şekilde yorumlayanlar sanki şunu demektedirler: Bu tarzda yo-

rum getirmek, İbn Abbas'tan müteaddid tariklerle gelen ve Ziya tarafından El-Hadis'ul-Muhtare'de nakledilen haberi inkâr etmekten daha kolaydır.

Erkeklerin izin istemelerine neden olan her illet kadınların izin istemesi için de nedendir. Çünkü evdekiler bazen öyle bir durumda olurlar ki erkekler onları o durumda görmeyi sevmedikleri gibi kadınların da kendilerini o durumda görmesini sevmezler.

Müslim ve Buhari'nin rivayet ettiği hadis «*İzin istemek ancak bakış içindir*» şeklindedir ve bu sahih bir hadistir. Bunun için izin almazdan önce evin içine bakılmamalıdır.

Taberani, Ebu Umame'den şöyle rivayet ediyor: «Hz. Peygamber şöyle buyurdu: «*Kim benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şahitlik ediyorsa herhangi bir ev halkının yanına girmesin. Ta ki izin istesin ve selâm versin.*»

Eğer evin içine bakarsa o zaman eve girmiş sayılır. Yani izin istemeden, selâm vermeden önce eve girmiş sayılacağı için haram işlemiş oluyor.

Ebu Davud ve Buhari'nin El-Edeb'ül-Müfred'de Abdullah bin Buşr'dan rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber bir kavmin evinin kapısına geldiğinde yüzünü kapıya çevirmezdi. Ancak sağından veya solundan bakarak «*Selâm sizin üzerinizde olsun*» derdi. Bunun nedeni şuydu: O dönemde evlerin önüne kapı takılı değildi. Kapı yerine perdeler asılıydı. Kapıya yönelmek, o zaman evin içerisini görmeye sebep olurdu. Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre bir eve girmek için kör bir kimse için bile izin isteme zorunluluğu vardır. Bunun nedeni de şudur: O, kulak vasıtasıyla o hane halkının muttali olmasını istemedikleri bir şeye muttali olabilir.

İzin istemek ve selâm vermek ayrı şeylerdir. Fakat bazı haber-

lerin zahirinden aynı oldukları, bazılarının zahirinden de aynı olmadıkları görülmektedir.

İzin istemek ve selâm vermek suretiyle girmek, ansızın girmekten veya cahiliyet selâmıyla girmekten daha hayırlıdır. Çünkü cahiliyet döneminde kişi evinden başka bir eve girmek istediği zaman sabahınız hayırlı olsun ve akşamınız hayırlı olsun şeklinde selâm verirdi ve içeri girerdi. Çoğu zaman izin almadığı için, kişiyi hanımıyla beraber yatakta bulurdu.

فَاِنْ لَّمْ تَجِدُوْا فِيْهَآ اَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوْهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ ۚ
وَاِنْ قِيْلَ لَكُمُ ارْجِعُوْا فَارْجِعُوْا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ ۚ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ ﴿٢٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا
غَيْرَ مَسْكُوْنَةٍ فِيْهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَمَا تَكْتُمُوْنَ
﴿٢٩﴾ قُلْ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ يَغُضُّوْا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوْا
فُرُوْجَهُمْ ۗ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌ بِمَا يَصْنَعُوْنَ
﴿٣٠﴾ وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنٰتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ
فُرُوْجَهُنَّ وَلَا يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ
عَلٰى جُيُوْبِهِنَّ ۖ وَلَا يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُوْلَتِهِنَّ اَوْ اٰبَآئِهِنَّ
اَوْ اٰبَآءِ بُعُوْلَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِهِنَّ اَوْ اَبْنَآءِ بُعُوْلَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ
اَوْ بَنِيْٓ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِيْٓ اَخَوٰتِهِنَّ اَوْ نِسَآئِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التّٰبِعِيْنَ غَيْرِ اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ
الَّذِيْنَ لَمْ يَظْهَرُوْا عَلٰى عَوْرٰتِ النِّسَآءِ ۖ وَلَا يَضْرِبْنَ
بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِيْنَ مِنْ زِيْنَتِهِنَّ ۗ وَتُوْبُوْٓا اِلَى
اللّٰهِ جَمِيْعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُوْنَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٣١﴾

28 — Şayet o evlerde bir kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Size «dönün» denilirse dönün. Bu, hakkınızda daha temiz ve nezihtir. Allah işlediklerinizi hakkıyla bilir.

29 — İçinde size ait eşyalar bulunan ve oturulmayan evlere girmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Allah sizin açığa vurduklarınızı da gizlediklerinizi de bilir.

30 — (Ey Rasûlüm!) Mümin erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Zira böyle yapmaları kendileri için daha temiz bir durumdur. Kuşkusuz ki Allah onların yapmakta olduklarından haberdardır.

31 — (Ey Rasûlüm!) Mümin kadınlara da söyle, gözlerini (haramdan) sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Ziynetlerini (ziynetlerin takıldığı boğaz, baş, gerdan, kol, bacak ve kulaklar gibi yerlerini) göstermesinler. Ancak bunlardan görünmesi zaruri olan (yüz, el ve ayaklar) müstesnadır. Başörtülerini yakalarının üzerine koysunlar (göğüs ve boyunlarını göstermesinler). Ziynetlerini ancak şu kimselere gösterebilirler: Kocalarına veya babalarına veya kocalarının babalarına veya kendi oğullarına veya kocalarının (başka kadından olma) oğullarına veya kendi erkek kardeşlerine veya erkek kardeşlerinin oğullarına veya kızkardeşlerinin oğullarına veya müslüman kadınlara veya ellerindeki cariyeler veya (kadına) ihtiyacı olmayan kimselere, veya henüz kadınların gizli yerlerinin farkında olmayan çocuklara. Gizledikleri ziynetleri bilinsin diye, ayaklarını (birbirine veya yere) vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz birden Allah'a tevbe edin ki felâha eresiniz.

(28) *«Şayet o evlerde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

27 numaralı ayet meskûn olan (içinde insanlar bulunan) evlerin hükmünü açıklarken bu ayet de içinde insan bulunmayan, boş olan evlere girmenin hükmünü açıklamaktadır. Yani bu evlere de ev sahiplerinden izin alınmadan önce girilmemelidir. Çünkü böyle bir şey dedikoduya sebep olabilir ve aynı zamanda mal sahibinin rızası olmadan onun mülkünde tasarruf etmek olduğu için gaspa benzemiş olur.

Ayetin metnindeki *«Ezka»* kelimesi *«İnat etmenizden daha temizdir»* anlamına gelir veya sizin din ve dünyanız için daha hayırlıdır demektir. Artmak mânâsına gelen zekât kelimesinden de gelebilir bu.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki ismi tafdil sigası burada mübalağa içindir. Zira kapılarda durmak, mutlak olarak denaet (kötü hareket) sayılmaz. Çünkü İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre kendisi Rasûlullah'ın hadislerini Ensar'dan dinlemek için onların evlerine giderdi. Kapının karşısında oturur, izin istemezdi. Ta ev sahibi kendiliğinden çıkıp gelinceye kadar. Ev sahibi onun dışarıda oturduğunu görünce, *«Ey Rasûlullah'ın amcasının oğlu! Keşke burada olduğunu bana haber verseydin»* derdi. İbn Abbas da; *«İşte biz ilmi bu şekilde talep etmekle emrolunduk»* diye cevap verir-

di. Yani İbn Abbas bunu tevazudan sayardı ve tevazu da ilim talibinin zihninin açılması için en kuvvetli sebeplerden birisidir.

(29) *«İçinde size ait eşyalar bulunan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetten anlaşılıyor ki ribatlar, imaratlar, hanlar, dükkânlar, hamamlar ve benzeri bütün insanların yararı için yapılan yer lere izin almaksızın girilebilir. Çünkü Cenab-ı Hak *«O yerlerde sizin için istifade etmek vardır»* buyurmaktadır.

İbn Ebi Hatim, Mukatil'den şunları rivayet ediyor: *«Ey iman edenler! Ev sahiplerinin iznini almadan evlere girmeyin»* ayeti indiği zaman Ebubekir Sıddık şöyle dedi: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Mekke'den, Medine'den, Şam'dan, Beyt'ul-Makdis'den gelen Kureyş tüccarlarının halleri ne olacaktır? Onlar yolda, belli noktalarda bulunan evlerden nasıl izin isteyecek, nasıl selâm verecekler ve oralara nasıl girecekler? Halbuki o evlerde hiç kimse yoktur.»*

Bunun üzerine Cenab-ı Hak 29 numaralı ayeti bu gibi durumlarda ruhsat olmak maksadıyla indirdi. Hz. Ebubekir'in *«O belli evler»*den maksadı yol üzerindeki hanlar ve kervansaraylardır. Fakat ayet sadece Hz. Ebubekir'in kastettiği hanları kapsamakta değildir, geneldir. Sebebi nüzulün özel olmasına bakılmaz. Binaenaleyh İbn Zübeyr, Muhammed el-Hanefiyye ve Dahhak'ın bunu bu şekilde tefsir etmeleri temsil kabilindendir. Cemaa'nın Ata'dan, Abd bin Humeyd'in, İbrahim en-Nehai'nin *«Bu evlerden maksat def'i hacet yapmak için girilen harabe yerlerdir»* demeleri de bu kabildendir.

İbn'ul-Hanefiyye'nin *«Bu evlerden maksat Mekke evleridir»* sözü de temsil kabilindendir. Çünkü Mekke evlerinin kastedilmesi *«Mekke evleri hiç kimsenin mülkü değildir. Herkes orada or-*

taktır» görüşünün sıhhatli olmasına bağlıdır. Oysa bu meselede, ihtilaf vardır.

(30) *«(Ey Rasûlüm!) Mümin erkeklere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Burada Cenab-ı Hak genel hükümleri açıklamaktadır. Bu hükümler bütün müminleri kapsar. Evlere izinle girenlerin hükümleri de buna dahildir. Cenab-ı Hakk'ın hitabı renklendirmesi, Rasûlullah'a yöneltmesi ve bu ayetin kapsamında bulunan emir ve yasakları peygambere havale etmesi şu noktalardan ileri gelmektedir:

1) Bunlar çokça varid olan cüz'i emirlerle ilgili meselelerdir. Bu emirleri veren Rasûlullah olmalıdır.

2) Bu tedbirleri gören ve müslümanları koruyan Rasûlullah olmalıdır.

3) Müminlerden bazıları Hz. Peygamber'e gelip bu ayetin kapsamındaki hükümleri kendilerine açıklamasını sanki istiyorlarmış gibi Cenab-ı Hak da ona bu şekilde emir veriyor.

İbn Merduveyh, Hz. Ali'den şunları rivayet ediyor:

MUSİBETLER GÜNAHLARA KEFARET OLUR

«Rasûl-ü Ekrem zamanında Medine yollarının birisinden bir kişi geçiyordu. Yoldaki bir kadına baktı, kadın da ona. Şeytan ikisine de birbirlerini beğendikleri vesvesesini verdi. Kişi, kadına baktığı zaman bir duvarın yakınından geçmekteydi. Tam duvara isabet etti ve burnu yarıldı. Bu darbeyle karşı karşıya kalan kişi:

«Allah'a yemin ederim, Rasûlullah'a varamadan bu kanı yıkamayacağım, silmeyeceğim» dedi ve Peygamber'e gelerek durumunu anlattı. Hz. Peygamber de: *«Bu senin günahının cezasıdır»* dedi ve ardından Cenab-ı Hak bu ayeti indirdi. Bu ayetin sebebi nüzulü budur.»

Sanki Rasûlullah'a *«Eğer sen onlara, gözlerinizi kapayın harama bakmayın desen onlar gözlerini kapatırlar»* denilmiştir. Bu da onların Allah'ın Rasûlü'ne çokça itaat ettiklerine işarettir.

Haram bir şeye bakmaktan gözü engellemek vaciptir. Ansızın ortaya çıkan bakış, eğer bir kasıt yoksa, affedilmiştir. Bu hususta Ebu Davud ve Tirmizi, Bureyde'den şöyle rivayet ediyorlar: «Allah'ın Rasûlü: *«Bir defa baktıktan sonra bir daha bakmayın. Çünkü birinci bakış sizin lehinizedir. İkinci bakışa hakkınız yoktur. Aksi takdirde aleyhinize olur»* buyurmuştur.

Cenab-ı Hak burada önce gözü haramdan çevirme emrini veriyor. Çünkü bunda şer kapısının kapanması bahis konusudur. Zira şerlerin çoğu nazardan ileri gelmektedir ve aynı zamanda nazar zinanın elçisidir, fuhuşun başını çekendir. Nitekim şair der ki:

«Bütün hadiselerin başlangıcı nazardan ileri gelir. Ateşin en gür kısmı küçücük kıvılcımdan oluşur. Kişi sağa sola evrilip çevrilen bir göze sahip oldukça tehlike üzerinde durmuştur. Nice bakışlar vardır ki bakanın kalbinde ok tesiri yapmaktadır. Oysa ortada ne keman vardır, ne de ok! Hatıra zarar veren göze sürur getirir. Zararı getiren bir sürura merhaba olmasın!»

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki bu irşad bütün müminleredir. Çoğul tabirinin kullanılması buna ters düşmemektedir. Müminler ister ibadet edenler, isterse diğerleri olsun, hepsini kapsar.

Bazı müfessirler *«Burada halis ve abid müminler kastedilmiştir»* demişlerse de bu dar bir görüştür. Irzlarını korumalarının emredilmesinin mânâsı zina ve livatadan muhafaza etmeleridir. Cenab-ı Hak *«Gözlerini kapasınlar»* tabirini kullandı. Fakat *«Irzlarını korusunlar»* tabirini kullanmadı. Yani teb'iz mânâsını ifade eden *«Min»* edatını getirmedi. Çünkü bakma emri geniştir. Zira mahremler mahremlerin saçlarına, göğüslerine, memelerine, bacaklarına ve ayaklarına bakabilirler. Satılmak üzere getirilen cariyelerin de yüzlerine, ayak ve ellerine, bacaklarına bakabilirler.

Bazıları *«Korumaktan örtünmek kastedildiği için «Min» edatı getirilmemiştir»* derler. Zira İbn'ul-Munzir ve cemaa Ebu'l-Aliye' den rivayet ediyorlar ki *«Her ayet ki o ayette ırzların korunması zikrediliyorsa bu korunma zinadandır. Ancak Nur Sûresi'ndeki bu tabir «onu kimse görmesin» mânâsınadır.»* Bu rivayetin benzeri Ebu Zeyd'den de gelmiştir.

(31) *«(Ey Rasûlüm!) Mümin kadınlara da...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Mümin kadınlar gözlerini kapatsınlar»*dan maksat, kendilerine bakılması haram olan şeylere bakmasınlar demektir. Meselâ erkeklerin avret mahallerine bakmasınlar. Kadınların da kadınlara karşı avret mahalli sayılan diz kapaklarıyla göbekleri arasına bakmasınlar. İbn Hacer'il-Mekki'nin Zevazir adlı kitabında *«Kişinin kadına bakması haram olduğu gibi kadının da kişiye, şehvetsiz ve fitne korkusu bahis konusu olmasa dahi, bakması haramdır. Ancak aralarında soydan veya sütten veya evlilik yoluyla gelen bir mahremiyet varsa o zaman birbirlerinin, diz kapaklarıyla göbekleri arası hariç, bedenlerine bakabilirler»* denilmiştir.

Hanefiler'e göre göbek ile diz kapakları arasının haricinde kalan bütün bedene eğer şehvetle bakılırsa haramdır. Şehvetsiz ba-

kılırsa haram değildir. Kadının, gözünü yabancılara bakmaya kapatması ona daha uygun ve daha güzeldir.

Kadının kadına diz kapaklarıyla göbek arası hariç diğer beden bölümlerine şehvetle bakması da haramdır. Böyle bir şehvet bahis konusu olabilir mi? Cevap: Evet. Çünkü lezbiyenlik (kadının kadınla iktifa etmesi fiili) kadınlar arasında çoğalmaktadır... Ve bu maksatla şehvetle bakan bir kadın haram işlemiş olur.

«Irzlarını korusunlar», yani zinadan ve lezbiyenlikten veya örtünmemekten veya bunların hepsini kapsayan bir felaketten!..

«Onlar süs eşyalarından (yani süs eşyalarının takıldığı yerlerden) ancak âdette ve zaruret halinde beliren yerleri müstesna diğer yerlerini açığa vurmasınlar.» Meselâ yüzük, göze çekilen sürme, ele yakılan kına yabancılara gösterildiği takdirde muaheze yoktur. Muaheze ancak bileziklerin, halhalların, gerdanlıkların ve küpelerin takıldığı yerleri göstermekte vardır. (1)

Cenab-ı Hak ayette *«Ziynetlerini göstermesinler»* diyor, fakat ziynet yerlerinden bahsetmiyor. Mübalağa ifade etsin diye Cenab-ı Hak böyle söylüyor. Çünkü ziynetler mutlaka bazı yerlere takılmışlardır. O yerlere bakmak da haramdır. Ancak ayette istisna edilen yerler müstesnadır.

El-Feraid sahibi *«Bu, halin ismi mahal üzerine ıtlak olma cinsindendir»* der. Yani ziynet denilmiş, fakat ziynet yerleri kastedilmiştir. Binaenaleyh ziynetlerin takıldığı yerlere bakmak nassın ibaresiyle haram olmuş oluyor. Ebu Hanife'ye göre zahiri ziynetlerin yerleri, meselâ yüz, eller, ayaklar, mutlak şekilde avret değildirler. Onlara bakmak haram olmaz.

(1) Alusi, Ruh'ul-Meani, cilt: 18, sh: 140

Şafii Mezhebi'ne göre yüz ve iki ellerin içi ve dışı avrettir. Buralara bakmak haramdır. Velev ki kadın cariye dahi olsa. Fakat bu yerler namazda avret değildirler.

İbn Hacer, Zevacir'de *«Kadının kesilmiş saçına, tırnağına bakmak da haramdır»* diyor. Çünkü bir parçaya bakış çoğu kez hepsine bakmaya sürükler insanı.

KADIN TEDAVİ İÇİN ERKEĞE GÖRÜNEBİLİR Mİ?

Kadına tedavi veya şahitlik için bakılması haram değildir. Taberani ve Hakim, İbn'ul-Munzir ve başka bir grup İbn Mesud'dan şöyle rivayet etmektedirler: *«Açıklanandan maksat, elbiseler ve onların üzerindeki çarşafımsı geniş cilbabdır. Yani onların dışında bedenin bütününe ve diğer elbiselere bakmak da haram olur.»* Zira elbiselere *«Ziynet»* denildiği hususu başka bir ayette de geçmişti. *«Her mescidin yanında ziynetlerinizi takın»* denilmiştir.

İbn Abbas bazı rivayetlerinde *«Açık olanlar müstesnadır»* kelimesi hakkında *«Sürme, yüzük, küpe, gerdanlık»* şeklinde tefsirde bulunmuştur. İbn Ebi Şeybe, İkrime'den *«Bu istisnadan maksat, el ve boğazın alt kısmıdır»* rivayetini nakletmiştir. Hasan Basri *«Bu, yüzük ile bileziktir»* demiştir. İbn'ul-Bahr, *«Ziynet fizyonomik güzelliklere de denilebilir»* diyor.

Ayetin metnindeki *«Humur»* kelimesi (noktalı ha ile) *«Himar»* kelimesinin (noktalı ha ile) cem'idir. Bu, kadının başına doladığı başörtüsüdür. *«Cuyub»* iç gömleğin en üst kısmında açılan yer demektir. Ki oradan kadın bedeninin bir kısmı gözükür. Zira bu kelime esasında kesmek mânâsına gelen *«Ceyib»*den alınmıştır.

İbn Ebi Hatim'in İbn Cübeyr'den rivayet ettiğine göre bu ayet-

ten maksat, kadınlara göğüslerini, gerdanlıklarını kapama emridir. Tâ ki oralardan bir şey gözükmesin. Zira cahiliyet döneminde kadınlar sadece başlarını örterler ve geri kalan kısmı sırtlarına sarkıtırlardı. Böylece onların göğüs ve gerdanları ortaya çıkmış olurdu.

Sahih rivayetlere göre bu ayet indiği zaman Muhacirler'in hanımları, bazı rivayetlerde Ensar'ın hanımları, bu ayetteki hükmü tatbik etmek için üzerlerindeki elbiselerin bir kısmını parçalayıp başörtüsü yaptılar ve onunla örtündüler. Bu ayeti tasdik etmek ve iman etmek bakımından böyle yaptılar.

ERKEK KADININ NERESİNE KADAR BAKABİLİR?

Ayetin metnindeki «*Buulet*» kelimesi kocaları demektir. Çünkü kadının süslenmesinin maksadı kocasıdır ve kocası için süs takması emredilmiştir. Hatta kadın kocası için süslenmez ise erkeğin onu dövme hakkı doğar. Koca, karısının bütün yerlerine, hatta belli yerlerine bile bakabilir. Bu durumu Şeyh'ul-İslâm Ebussuud Efendi «*İrşad'u Akl-i Selim*» isimli tefsirinde nakletmektedir.

Şafiiler'in ekserisi kadının belli yerine bakılmasının mekruh olduğunu söylemişlerdir. Bazıları «*haramdır*» demişlerse de, bu hususta herhangi bir delil yoktur. Bazıları ise «*Bakmamak daha evlâdır*» demişlerdir. Ve bu, Şahab-ı Haffaci'nin nakline göre Hanefi mezhebidir.

KADININ MAHREMLERİ

Babaları, kocalarının babaları, çocukları, kocalarının çocukları, kardeşleri, kardeşlerinin çocukları veya kızkardeşlerinin çocukları müstesnadır. Çünkü zaruretten ötürü kadınlar bunlarla

çok haşr-u neşr olurlar ve böyle kimseler arasında fitne doğması nadirattandır. Bu kimseler kendilerine nikâhı ebediyyen haram olan kadınlara hizmet ettikleri zaman görünen yerlerine bakabilirler. Bu hüküm sadece yakın babalara mahsus değildir. Baba ile birlikte onun babası, onun babası, onun babası nereye kadar giderse hepsi de aynı hükme tabidir. Kadınların babaları da böyledir. Bu sadece çocuklara mahsus değildir. Öz çocuklarına, öz çocuklarının çocuklarına, öz çocuklarının çocuklarının çocuklarına, bunların hepsini kapsamaktadır. «*Kardeşler*»den maksat, anne ve baba bir olan kardeşlerdir. Bir de ya anne bir veya baba bir olan kardeşlerdir. Kızkardeşler de böyledir. Cenab-ı Hak bu ayette amcalar ve dayılara değinmemiştir. Halbuki onlar da Hasan Basri ve İbn Cübeyr'in söylediği gibi diğer mahremler gibidirler. Yani kadının süsleri onlara da gösterilebilir.

Bazı kimseler «*Bunların nedeni bu zatların kardeşler hükmünde olduklarından dolayı kardeşlerine değinmiş, yani babaya ve anneye değindiği için bunlara değinmemiş olmaktır*» dediler. Çünkü dede birdir.

Bazıları da «*Bunlar burada zikredilmemiştir, çünkü kadının bunlardan kaçması daha uygun olur. Zira kadını görüp oğullarına onun vasıflarını söyleyebilirler ve böylece fitne de doğabilir. Hanımların hanımlarına gelince, onlar hanımların sohbet ve arkadaşlıklarında bulunan hür ve imanlı kadınlardır. Zira kâfir olan kadınlar onların bedenlerine bakamazlar. Çünkü baktıkları takdirde gidip erkeklere gördüklerini vasıflandırabilirler. Bedenini yabancı erkeklere göstermek de kâfir kadınlara göstermek de haramdır. Kâfir ister zımmi, ister başka kâfirlerden olsun, mesele değişmez*» demişlerdir. Selefin ekserisi bu görüştedir.

İmam Nevevi, Ravde adlı kitabında «*Zımmi bir kadının müslüman bir kadına bakması konusunda iki görüş vardır. Gazali'nin nezdinde en doğrusu, «zımmi kadın müslüman kadın gibidir, ba-*

kabilirler,» Beğavi'nin nezdinde en doğrusu ise «bakamaz» şeklindedir» demektedir.

İmamı Nevevi Minhac'ında, *«En sahih görüş zımmi kadının müslüman kadına bakmasının haram olduğunu bildiren görüştür»* diyor. Fakat İmam Razi *«El-Mezheb'e göre bu zımmi kadın müslüman kadın gibidir»* diyor. Ayetteki *«kadınların kadınları»* şeklinde gelen tabir bütün kadınları kapsamaktadır. Selefin yukarıda geçen görüşü ise istihbaba hamledilmektedir ve bu görüş bugün insanlar için en şefkatli bir görüştür. Zira nerede ise müslüman kadınların zımmi kadınlardan kaçmaları mümkün olmayacak bir hale gelmiştir.

O kadınların sağ ellerinin elde ettikleri (cariyeleri) müstesnadır. Velev ki kâfir olsalar dahi. Onların avret yerlerine bakabilirler. Kölelerine gelince, onlar yabancı erkekler gibidir. Bu görüş İmam Ebu Hanife'nin görüşüdür ve İmam Şafii'nin iki görüşünden de birisidir. İmam Şafii'nin ikinci görüşünde *«Erkek köleler mahremler gibidir. Bakabilirler»* demektedir.

«Erkek köle cariye gibidir» sözüne İbn Museyyeb katılmıştır. Sonra bu sözünden dönmüş ve *«Sakın Nur Sûresi'ndeki ayet seni aldatmasın. Çünkü bu ayet erkek köleler hakkında değil, cariyeler hakkında inmiştir. Zira erkek köleler ne koca ne de mahremdirler. Şehvetleri de muhakkaktır»* demiştir.

UYUNTU BİR KİMSE İLE İĞDİŞ EDİLEN KÖLE, KADINLAR İÇİN NAMAHREMDİRLER

Ayetin metnindeki *«Ev'it-Tabiin»* tabiri yemeğin fazlasından istifade etmek için insanların arkasında giden uyuntular demektir. Onların kadınlara ihtiyaçları yoktur. Onlar ileri yaştaki ihtiyarlar-

dır. Şehvetleri yok olmuştur. Veya tenasül uzuvları kesilmiş ve iğdiş edilmiş kölelerdir.

Tenasul uzvu kesilenin veya iğdiş edilenin kadınlara bakıp bakmaması konusunda ihtilaf vardır. Onların bakışı hususunda diğer ecnebi (yabancı) erkekler gibi oldukları daha seçkin ve daha ziyade kabul edilmiş bir fikirdir. Muaviye bin Ebi Süfyan *«İğdiş edilmiş kölenin kadınlara bakması caizdir»* kanaatindeydi. Fakat onun bu görüşüne fakihler itimad etmemişlerdir. İlk iğdiş edilen köle edinen kişi de rivayetlere göre odur.

İbn Cerir ve Cemaa, Mücahid'den şunları rivayet ederler: *«Gayre ulu'l-irbe'den maksat öyle bir eblehtir ki kadınların durumunu bilmez.»* Bu aynı zamanda Ebu Abdullah'tan da rivayet edilmiştir.

İbn Cübeyr, *«Bu öyle bir kimsedir ki akli dengesini kaybetmiştir. Mecnun da bunun gibidir»* der. Nitekim bunu İbn Atiyye de ifade etmiştir.

İbn Hacer'in Mihhac üzerindeki şerhinde şu ifadeler yer almaktadır: *«En sıhhatli olan şudur ki tenasul uzvu tamamen kesilmiş ve yumurtalıkları tamamen çıkartılmış bir kimsenin bakışı, mahreme bakanın bakışı gibidir. O, diz kapaklarıyla göbek arasının haricinde kadına bakabilir. Kadın da ona bakabilir. Halvette ve seferde yine mahrem mesabesindedir.»*

Bundan anlaşılıyor ki daha önce tenasul uzvu kesilmiş olandan misal getirmek mutlak değildir.

Fani ihtiyara ve muhannes kişiye gelince, onlar Şafiiler'e göre yabancı kadınlara bakmak hususunda tenasul uzuvları kesilen

kişiler gibi değildirler. Şafiiler'in tashih ettiklerine göre kadının mecnun bir kişiden de örtünmesi gerekir.

Kadınların avretlerine muttali olmayan çocuklar avretin ne olduğunu bilmeyen, avret ile avretin gayrisini ayırd edemeyen çocuklar demektir. Böylece bu mânâ ile gelen çocuğa kadınlara karşı iştiyakı olmayan murahik de ilhak edilmektedir. Bazı Şafii alimleri *«Murahik, mubaliğ gibidir»* demişlerdir. Ondan kadınların örtünmesi ve kaçınması gerekir.

Kadınlar ayak bilezikleri olan halhallar ses çıkarsın diye ayaklarını yere vurmasınlar. Bu ses vasıtasıyla onların ayaklarında halhal (ayak bileziği) olduğu bilinir. Bu, erkeklerde onlara karşı bir meyil meydana getirir. Veya zannettirir ki onların da erkeklere karşı meyli vardır.

Süs vesvesesi, bazı insanların şehvetlerini, bizzat görmekten daha fazla tahrik eder. Evvelâ ziynetlerin kendisini göstermenin yasak olduğu hükmünü Cenab-ı Hak indirdi. Sonra ziynet seslerinin ortaya çıkarılmasının yasaklılığını getirdi. Bu da ziynetlerin takıldığı noktaların gösterilmesinin ne derece yasak olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yasaktan çoğu kez kadınların seslerini dinleme yasağı da çıkmış oluyor.

Şafii alimlerinin muteber kitaplarında sesin avret olmadığı kaydedilmektedir. Ancak fitneden korkulursa ses dinlemek haram olur. Hanefiler'e göre kadının nağmesinin avret olduğu açıkça söylenmektedir. Bunun için Rasûl-ü Ekrem *«Namazda sehv meydana gelirse erkekler tekbir getirirler. Kadınlar ise ellerini çırparak sehvi bildirirler»* demiştir. Yani onların, seslerini erkeklere işittirmeleri doğru olmaz.

«Hepiniz Allah'a tevbe edin!»

Bu, hitabı değişik renklere sokmaktır. Önce Rasûlullah'a hitap edildi. Şimdi ise tağlib yoluyla tüm müslümanlara seslenilmektedir. Bu, tevbenin mühim olan nesnelerin büyüklerinden olduğuna işaret ediyor ki Cenab-ı Hak bunu emretmektedir. Çünkü mükelleflerden hiç kimse yoktur ki tekliflerin gereklerini ikame ettiğinde kendisinden bir nevi tefrit sadır olmasın.

İbn Abbas «*Tevbeden maksat daha önce yaptıklarının karşılığındaki tevbedir*» der. Bunlar her ne kadar İslâm'a silinip gitmişlerse de onları hatırladığımızda pişman olmamız gerekir. Onları bir daha yapmamaya azmetmek lâzımdır.

Bazı kimseler de şöyle demişlerdir: «*Bir günahtan tevbe eden bir kimsenin, o günahı hatırladığı zaman yeniden pişmanlık duyması, tevbe etmesi gerekir.*»

Bundan anlaşılıyor ki tevbe ettiğini iddia eden kimseler yaptıkları günahları sayar-dökerlerse, onlarla gurur duyar, lezzet alırlarsa bu da tevbelerinin doğru olmadığının delili olur. «*Ey müminler*» hitabının tekrarında icabın tekidi vardır. Yani böyle tevbe etmek kesinlikle vaciptir ve bu ifşa eder ki iman sıfatı Allah'ın emrini yerine getirmeyi kesinlikle iktiza etmektedir. Bu, günahların insanları imandan çıkarmadığına dair delildir.

وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصّٰلِحِيْنَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَآئِكُمْ ؕ
اِنْ يَّكُوْنُوْا فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٣٢﴾
وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ نِكَاحًا حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ
مِنْ فَضْلِهٖ ؕ وَالَّذِيْنَ يَبْتَغُوْنَ الْكِتٰبَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوْهُمْ
اِنْ عَلِمْتُمْ فِيْهِمْ خَيْرًا ۖ وَّاٰتُوْهُمْ مِّنْ مَّالِ اللّٰهِ الَّذِيْٓ اٰتٰىكُمْ ؕ وَلَا
تُكْرِهُوْا فَتَيٰتِكُمْ عَلَى الْبِغَآءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوْا عَرَضَ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ؕ وَمَنْ يُّكْرِهْهُّنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْۢ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ
غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ اٰيٰتٍ مُّبَيِّنٰتٍ وَّمَثَلًا مِّنَ الَّذِيْنَ
خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٣٤﴾ اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ
مَثَلُ نُوْرِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ ؕ اَلْمِصْبَاحُ فِيْ زُجَاجَةٍ ؕ اَلزُّجَاجَةُ
كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُّوْقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبٰرَكَةٍ زَيْتُوْنَةٍ لَّا
شَرْقِيَّةٍ وَّلَا غَرْبِيَّةٍ ۙ يَّكَادُ زَيْتُهَا يُضِيْٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ؕ نُوْرٌ
عَلٰى نُوْرٍ ؕ يَهْدِى اللّٰهُ لِنُوْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ
الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۙ ﴿٣٥﴾ فِيْ بُيُوْتٍ اَذِنَ اللّٰهُ
اَنْ تُرْفَعَ ۙ وَيُذْكَرَ فِيْهَا اسْمُهٗ ۙ يُسَبِّحُ لَهٗ فِيْهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ۙ ﴿٣٦﴾

32 — İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyelerinizden salih (veya evlenmeye elverişli) olanları evlendirin. Eğer fakir iseler Allah fazlından onları zengin eder. Allah geniş (nimet sahibi) dir ve bilendir.

33 — Evlenmeye gücü yetmeyenler de Allah kendilerini fazlından zenginleştirinceye kadar iffetlerini muhafaza etsinler. Sahibi bulunduğunuz (köle ve cariyelerden) mükâtebe (akdi) isteyenlerle —eğer onlarda bir hayır görürseniz— mükâtebe akdi yapın ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin. Eğer cariyeleriniz namuslu kalmak istiyorlarsa, dünya hayatının geçici metaını elde etmek için onları fuhşa zorlamayın. Kim onları (fuhşa) zorlarsa (vebali kendisinedir). Zorlanmalarından sonra Allah o kadınları bağışlayan ve esirgeyendir.

34 — Andolsun biz size (hükümleri) açıklayan ayetler ve sizden öncekilere ait misaller (kıssalar) ve sakınanlara bir öğüt indirdik.

35 — Allah göklerin ve yerin nuru (nurlandırıcısı)dır. Onun nurunun misali içinde çerağ bulunan bir kandillik gibidir. Ki o çerağ billur bir camdadır. O billur cam sanki parlak bir yıldızdır. Ne şarkta ne garpta bitmeyen ve mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Ona ateş dokunmasa da onun yağı hemen ışık verecek gibidir. O kat kat nurdur. Allah nuru ile dilediğini hidayete erdirir. Allah insanlara (ibret alsınlar diye) misaller getirir. Allah her şeyi hakkıyla bilir.

36 — (Bu kandil) Allah'ın onların yüceltmesine ve isminin anılmasına izin verdiği evlerdedir. Onların içinde isminin anılmasına izin vermiştir. Orada sabah akşam onu tesbih ederler.

(32-34) *«İçinizden evli olmayanları...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetin birinci cümlesindeki *«El-Eyama»* kelimesi kocası olmayan kadınlar demektir. İster dul ister bakire olsun. Zemahşeri'ye göre, bu kelime eyayem kelimesinin kaybedilmişidir. Bu da eym kelimesinin çoğuludur. Eym, Nadir bin Şumeyl'in dediğine göre beraberinde kadın olmayan erkek ve beraberinde erkek olmayan kadın demektir, ister bakire olsun ister dul.

Sibeveyh'in *«Kitab»* adlı eserinin şerhinde Ebubekir el-Haffaf der ki *«Eym, kocası olmayan kadın demektir»*. Kelimenin aslı daha önce evlenmiş, fakat kendisinde peydah olan bir arızadan dolayı kocasını kaybeden kadın demektir. Sonra bakire kadın hakkında bu kelime mecaz olarak kullanılmıştır. Çünkü onun da kocası yoktur. Muhammed'e göre bu kelime dul demektir. *«Sizden olan dulları evlendirin»*. *«Eyama»*nın dullar mânâsına geldiğini şu hadis de tashih etmektedir: «Dul olan (eym olan) bir kadın, kendisini evlendirmek hususunda velisinden daha çok ileridedir.»

«Bakire bir kadından izin istenilir. Onun sükut etmesi izinidir.» Görüldüğü gibi bu hadiste bakirenin karşıtı olarak *«eym»* kelimesi kullanılmıştır. Demek ki eymden maksat, duldur.

Alimlerin çoğu Nadr bin Şumeyl'in dediği gibi derler. O za-

man ayetin mânâsı «*Kocası olmayan hür kadınları veya hanımı olmayan hür erkekleri evlendirin*» demek olur.

NİKÂHTA VELİNİN OLMASI ŞART MIDIR?

Bazı kimseler «*Bu ayet nikâhta velinin şart olduğuna delildir. Veli, bazı durumlarda, velisi bulunduğu kadını nikâha cebredebilir*» demişlerse de bu tetkike muhtaç bir konudur.

Buradaki emir mutlak talep içindir. Yani nikâh etmekten maksat, yardım etmek veya nikâha aracılık yapmaktır. Veya nikâh etmek hususunda imkân vermektir. Nikâhın sahih olması bazı durumlarda veliye mutevakkıftır. Bu da başka bir delilden anlaşılmaktadır.

Ayetteki hitap köle sahiplerinedir ve kadınların diğer velilerinedir. Salah ile onun şer'i mânâsı kastedilmektedir. Yani şer'an salih bir kimse, Allah'tan korkan, dini bilen ve tetkik eden bir kimse demektir. Veya lûgavî mânâ kastedilmiştir ki evlenmeye elverişli bir kimse, evlenmekte hukuku gözetebilecek bir kimse demektir.

Zahiri mezhebe göre emir burada vücubu ifade eder. Yani toplumda bekârların evlendirilmesi, köle ve cariyelerden elverişli olanların ve dindarların evlendirilmesi vacibtir.

Bazı kimseler «*Emir vücubu değil de nedbi istikbali gerektirir*» derler. Cumhur da bu görüştedir. Yani evlendirirseniz iyi olur. Aksi takdirde mesul değilsiniz.

«EVLENDİRİN» EMRİ VÜCUBU İFADE EDER Mİ?

Ebubekir Razi *«Ahkâm'ul-Kur'an»*da *«Her ne kadar bu ayet vücubu ifade ediyorsa da selef «burada vücub kastedilmemiştir»* der ve şu delilleri ileri sürer:

1 — Eğer evlendirmek vacib olsaydı Rasûlullah'ın ve selefin yapması gerekirdi. Ki bu yapmaları da çok şayi olacaktı. Çünkü böyle bir duruma genel bir ihtiyaç vardır. Biz Rasûlullah ve sahabelerin asrını gördük ki toplumda evlenmemiş erkek ve kadınlar vardır ve hiç kimse niçin bunların evlendirilmediği hususunda tenkid de yapmamıştır. Böylece sabit oldu ki emir burada vücubiyeti gerektirmez.

2 — Biz, dul ve kocasız bir kadın *«ben evlenmiyorum»* dese velinin onu evlenmeye icbar edemeyeceği inancındayız ve bu hususta icma vardır.

3 — Hepsi ittifak etmişlerdir ki köle sahibi cariyesini veya erkek kölesini evlendirmek zorunda değildir. Madem bu vacib değildir, o halde ayetteki atıf diğerlerini de evlendirmenin vacib olmadığını ifade eder.

4 — El-eyama kelimesi hem erkekleri hem de kadınları kapsamaktadır. Vakta ki erkekler hususunda evlendirilmeleri ancak izinlerine bağlı oldu, böylece kadınların evlendirilmeleri de izinlerine bağlı olur.»

«Eğer onlar fakir olurlarsa Cenab-ı Hak onları fazlından zengin edecektir» cümlesi Allah'ın zengin etmek hususunda bir vaadidir.

İbn Cerir, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan bu durumu rivayet etmişlerdir. Mümkündür ki bu cümleden maksat,

«Ben fakirim, fakirlik de beni evlenmekten menediyor» diye nedenler gösterenlerin önlerindeki kapıların kapatılması olsun.

Ayette mukadder bir şart vardır. O da Cenab-ı Hakk'ın meşiyetidir. Yani Allah dilerse onları zengin eder. Öyleyse ayete *«Biz nice fakirleri görüyoruz ki evlenirler ve zengin de olamazlar»* şeklinde itiraz edilemez. Bu şartın burada mukadder olmasının delili şu ayettir: *«Eğer fakirlikten korkarsanız Cenab-ı Hak onları dilerse fazlından zengin edecektir.»*

Dikkat edilirse burada *«dilerse»* mânâsına gelen *«inşae»* kelimesi vardır. Bu ayetin kâfirlerin Mekke hududlarından uzaklaştırılmaları hususunda varid olması böyle bir şeye delâlet etmesine mani olmaz.

Allah genişlik sahibidir ve zengindir. Mahlûkatı zengin etmek ona zor gelmez. Çünkü onun nimeti bitmez tükenmezdir. Kudreti sonsuzdur. Bilendir, binaenaleyh rızkı dilediğine verir. Dilediğini sıkıntıya sokar. Bu da onun hikmet ve maslahatının böyle iktiza etmesindendir. Bu cümle de ayette mukadder bir şartın varlığına delâlet eder.

Evlenen bir kimseye zenginlik vaadedildiğine dair birçok hadisler vardır. Fakat bekâr kalan bir kimse için böyle vaadler yoktur.

ZENGİN EDİLMESİ ALLAH'A HAK OLANLAR

Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis nakledilmiştir:

«Üç sınıf vardır ki onları zengin etmek, onlara yardım etmek Allah'a haktır:

1 — *Haysiyetli yaşamak için evlenen kimse,*

2 — *Borcunu vermek maksadıyla efendisiyle kitabet akdi yapan köle,*

3 — *Allah yolunda gazaya çıkanlar.*» (Abdurrezzak, Ahmed, Nesai, İbn Mace, İbn Hibban, Hakim, Tirmizi, Beyhaki).

«Evlenme sebeplerine sahip olmayan kimseler iffet ve namuslarını korusunlar.»

Bu ayet iştah ve şehvetleri olduğu halde nikâhın başlangıç ve sebeplerinden mahrum kimseleri irşad içindir. Yani bunlar iffetlerini son derece korusunlar. Tâ ki Allah onları fazlından zengin edinceye kadar. Bu ayet aynı zamanda zımnen böyle davranan kimselere zenginlik vaadetmektedir. Bu ayet Allah'ın fazlının namuslu insanlara daha uygun ve daha yakın olduğunu ifade etmektedir.

Şafiiler'den bazıları bu ayeti, şehvetle beraber kadının nafakasını, mehrini ve lüzumlu mala sahip olmayan bir kimse için evlenmemeyi mendub göstermeye dair delil getirmişlerdir. Fakat çoğu da *«Evlenmek mustehabtır. Çünkü Cenab-ı Hak «Eğer onlar fakir ise Cenab-ı Hak onları fazlından zengin eder»* ayetini delil getirmiştir. Bu ayetteki *«İffetli ve namuslu olsunlar»* emri ise bir kadını bulamayan kimse içindir. Güvenilir kaynaklarda yer alan hüküm şudur: Eğer şiddetle evlenmeye ihtiyacı varsa evlenmek vacib olur. Yani evlenmediği takdirde zinadan korkuluyorsa evlenmek vacip olur. Eğer evlenmediği takdirde harama bakıyorsa veya eliyle istimnada bulunuyorsa ve zinadan ancak böyle yapmak suretiyle kurtuluyorsa, cariye edinmek veya şehveti öldürücü orucu tutmak imkânına da sahip değilse o vakit evlenmek vacip olur. Eğer mehir ve nafakaya sahip değilse evlenmek mekruhtur. Velev ki zinadan korksa dahi. Fakat mehri borç etmesi mendubtur de-

mişlerdir. Yani zinadan korkuyorsa mehri borç alarak evlenmesi vacip olur.

Bu ayetin zahirinden anlaşılıyor ki ayetin muhtevası erkeklerin özelliğini aksettirmektedir. Onlar böyle bir iffetle emrolunmuşlardır.

Evet, ayet geneldir denilebilir ve tağlibe de itibar edilebilir. *«Böyle iffetli davranmak kadınlar için hiçbir zaman mendub değildir»* zannına kapılmamak gerekir. Çünkü bazı suretlerde onlar için de mendub olduğu ortaya çıkmıştır. Hatta azıcık düşünen bir kimse için bu ahkâmların cereyanı onların nikâhlarında da görülür. Şafii alimlerinden bazıları İmam Şafii'nin El-Umm isimli eserinden *«Evlenmeye ihtiyacı olan bir kadın için evlenmek mendubtur»* dediğini nakletmektedir. Nafakaya muhtaç olan bir facirin kendisini zorlayıp da namusunu kaybetmekten korkan bir kadın ile evlenmesi mendubtur.

KÖLELERLE KİTABET AKDİ

«Kitabet akdini talep eden kölelerle kitabet akdini yapın» cümlesi, köle hür olsun, nefsinden tasarruf etsin diye kitabete müstehak ise onunla kitabet yapmanın gerekli olduğu mânâsını getirmektedir.

İbn Seken *«Marifet'u-Sahabe»* adlı kitabında Abdullah bin Subeyh'ten şöyle rivayet ediyor:

«Ben Huveyt İbn Abduluzza'nın kölesiydim. Ondan benimle kitabet akdi yapmasını istedim. Kabul etmedi. Bunun üzerine bu ayet-i celile nazil oldu.»

Bu rivayetten anlaşılıyor ki bu zat yani Abdullah bin Subeyh

kendisiyle ilk kitabet akdi yapılan kimsedir. Ve bundan da insanın vehmine gelir ki kitabet daha önce de biliniyordu. Fakat Şahab Haffaci, Beyzavi haşiyesinde Dumeyri'den şöyle rivayet ediyor: *«Kitabet kelimesi İslâmî bir lafızdır. Müslümanlardan ilk kitabet akdine maruz kalan Hz. Ömer'in bir kölesidir. Adı Ebu Umeyye idi. İbn Hacer de bu kelimenin İslâmî bir kelime olduğunu, bunun cahiliye döneminde bilinmediğini söylüyor.»*

«Eğer sizinle mukâtebe talebinde bulunuyorlarsa onlarla mukâtebe yapın.» Bu köle ister erkek olsun, ister kadın. Mukâtebet şer'an parayı alıp köleyi derhal azad etmek veya onun boynuna birtakım borçlar yüklemek suretiyle onu azad etmek demektir. Bu akdin iki rüknü vardır: Birisi icab, diğeri kabuldür. Yani köle sahibi kölesine hitaben *«Şu kadar para karşılığında seninle kitabet akdi yapıyorum. Onu bana ödeyeceksin ve azad olacaksın»* der. Köle de ona *«Ben bunu kabul ettim»* der. Bu akid yapıldığı zaman köle efendisinin mülkünden değil elinden çıkmış olur. Bedeli tamamen ödedikten sonra azad olur ve o zaman efendisinin mülkünden de çıkmış demektir.

Buradaki emir nedbi ifade eder. Yani kitabet akdi yapmak mendubtur. Bazı alimlere göre vücubu ifade eder. Yani *«Benimle kitabet akdi yap»* diyen bir köleye kitabet akdi yapmak sahibine vacip olur. Bu, Ata, Amr İbn Dinar, Dahhak, İbn Sirin ve Davud'un mezhebidir. Abdurrezzak, Abd bin Humeyd ve İbn Cerir'in Enes İbn Malik'ten rivayet ettiklerine gelince, şöyle denildiği bildirilmektedir: *«Benden Sirin adlı kölem —ki bu zat meşhur İbn Sirin'in babasıdır— kitabet akdi yapmamı istedi. Ben de buna icabet etmedim. Sirin, Hz. Ömer'e vardı. Hz. Ömer, kamçısıyla bana yöneldi ve şu ayeti okudu.»*

Başka bir rivayette Hz. Ömer *«Ya onunla kitabet akdi yap veya seni kamçılarım»* demiştir.

Hz. Ömer'in bu icraati emrin burada vücub ifade ettiği emrinin en açık delilidir.

Ayetin metnindeki «*Hayr*» kelimesinden maksat emin olmak, çalışmaya kudreti olmaktır. İmam Şafii hayrı burada bu şekilde tefsir etmiştir. Beyzavi, bu tefsirin merfu bir hadiste de varid olduğunu kaydetmektedir. Bunun benzeri bazı rivayetler İbn Abbas'tan da gelmiştir.

«*Emanet*»ten maksat, malını fuzuli yere zayi etmemek demektir. Bazı kimseler «*Emanet'ten adalet de kastedilebilir*» demişlerdir. Ebu Davud «*El-Merasil*»inde, Beyhaki «*Sünen*» inde Yahya bin Ebi Kesir'den şunları rivayet ediyorlar: «*Allah'ın Rasûlü buradaki hayrı sanatla tefsir etmiştir.*»

Bu hadisin zahirinden anlaşılıyor ki kölenin kazanca muktedir olması kâfidir, emin olması şart değildir. İbn Hacer bunu bazı alimlerden naklettikten sonra şöyle diyor: «*Köle emin olmazsa kesbettiğini zayi eder. Böylece maksat hasıl olmaz.*»

Abd bin Humeyd, Ubeydet'ul-Selmani'den, Katade, İbrahim Ebu Salih'ten rivayet ediyor ki bu zatların buradaki hayr kelimesini «*emanet*»le tefsir ettiklerini rivayet ediyorlar. Onların kelâmlarının zahirinden anlaşılıyor ki «*Emin*» olduktan sonra kazanca muktedir olması şart değildir. İbn Hacer bunu yine bazı alimler den naklettikten sonra buna şöyle itiraz etmiştir:

«*Kitabet akdine mazhar olan kişi kazanca muktedir olmazsa onun kitabet akdinde efendisine zarar vardır. Sadaka ve zekât gibi şeylerle ona yardım etmek de mutlak garantili değildir.*»

İbn Merduveyh, Hz. Ali'den rivayet ediyor: O bu ayetteki «*Hayr*» kelimesini «*Mal*» ile tefsir etmiştir.

Cemaa bunu İbn Abbas ve İbn Cüreyc'ten rivayet etmiştir. Mücahid, Ata ve Dahhak'tan da bunun benzeri rivayet edilmiştir.

Fakat buna *«Bu hem lâfzen hem de manen zayıftır»* şeklinde itiraz edilmiştir. Lâfzen zayıftır, çünkü *«Onda mal vardır»* denilmez,*«Belki onun katında ve onun için bir mal vardır»* denilir. Manen zayıftır, çünkü kölenin malı olmaz. Bir de *«Hayr»* kelimesinden insanın zihnine gelen ilk mânâ maldan gayri şeylerdir. Her ne kadar bazı ayetlerde *«Hayr»* mal mânâsında kullanılmış ise de.

Cevap olarak demişlerdir ki, «Hayr'dan (büyük alimlerin nezdinde) mümkündür ki malı kazanma kudreti kastedilsin. Hanefiler'den çoğu kelimeyi *«Bu Hayr'dan maksat, azad edildikten sonra müslümanlara zarar vermeyecek olmalarıdır»* şeklinde tefsir etmişler ve şöyle demişlerdir: *«Eğer azad olunduktan sonra müslümanlara zarar vereceği zannı galib ise onlarla kitabet akdi yapmak terkedilir.»*

Ayetteki *«Eğer biliyorsanız»* ifadesi kuvvetli zan mânâsınadır. Yani ilim burada kuvvetli zannı ifade eder ve ahkâmı şer'iyenin çoğu da kuvvetli zan üzerine bina edilir.

«Size Allah tarafından verilen maldan onlara verin» cümlesi köle sahiplerine, kölelere mallarından onlara yardım olsun diye bir şey vermeyi emretmektedir. Kitabet akdinin birazını bağışlamak da bu hükme dahildir. Abdurrezzak, İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim, Hakim ve Beyhaki, Abdullah bin Habib tarıkıyla Hz. Ali'den, o da Rasûl-ü Ekrem'den şunları rivayet ediyor:

«Kitabet akdi yapılan köleye, üzerinde karar verilen malın dörtte birini terketmelidir.» Bu hadis bazı rivayetlerde Hz. Ali'den mevkuf olarak gelmiştir. İbn Hacer Heytemi *«En sıhhatli görüş budur. Umulur ki bu Hz. Ali'nin bir içtihadıdır»* diyor.

«Cariyelerinizi zinaya zorlamayın» cümlesi, Müslim ve Ebu Davud'un Cabir'den rivayet ettiğine göre şu hususta nazil olmuştur: Abdullah bin Ubey bin Selul denilen münafıkın Museyfe ve Emine (veya Umeyne) isimli iki cariyesi vardı. Bunları zina ederek para kazanmaya zorluyordu. Onlar Allah Rasûlü'ne gelerek şikâyet ettiler. Bunun üzerine bu ayet indi.

İbn Ebi Hatîm, Suddi'den şunları rivayet ediyor: *«Abdullah bin Ubey'in Muaze adlı bir cariyesi vardı. Ona misafir gelen bir kimseye sevap iradesiyle ve misafire ikram olsun diye Muaze'yi göndererek kendisine teslim olmaya zorlardı. Böylece cariye Ebubekir Sıddık'a gelerek şikâyette bulundu. O da cariyenin şikâyetini Allah Rasûlü'ne götürdü. Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir'e, «Cariyeyi al, Abdullah bin Ubey'e verme» dedi. Bunun üzerine Abdullah bin Ubey «Bizi Muhammed'den kurtaran yok mudur? Kölelerimizi bile elimizden almaya kalkışıyor» diye feryat etti. Bu ayet bunun üzerine indi.»*

Hz. Ali'den gelen rivayete göre cahiliyet dönemindeki insanlar cariyelerini zina etmeye zorlar, kazandıklarını alırlardı. Böylece İslâm'da bu ayet nazil olduktan sonra böyle yapmaktan men edildiler. Bunun benzeri İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

Bütün bu rivayetlere rağmen mutlaka *«Bu hitap kimin hakkında nazil olmuşsa ona mahsustur»* denilemez. Hitap bütün mükellefler için amm'dır.

Ayet metnindeki *«Feteyat»* kelimesi genç erkek veya genç kadın mânâsına gelen *«Fetat»* kelimesinin çoğuludur. Genç erkek köle, genç cariye mânâsına gelir.

«Eğer iffetli olmayı isterlerse» cümlesi sadece onların zinadan kaçınıp iffete sarılmak istediği surete bu yasak tahsis edilmiş değildir. Ve başka şekiller bu yasağın altından çıkmış değildirler.

Meselâ zina eden kişiden nefret ederek zina etmeyi istemiyor veya o zamanda zina etmeyi istemiyor veya o bu yerde zina istemiyor ve başka yollardan dolayı zina istemiyor, zamanındaki zorlama bu kayıtla çıkarılmıyor. Belki bu kayıt ayetin haklarında nazil olduğu kişilerin âdetini muhafaza etmek içindir. Zira onlar cariyelerini zinaya teşvik ediyorlar ve cariyeler de zinayı emreden şehvetleri çok olmasına rağmen bu çirkinlikleri işlemekten kaçınıyorlardı. Bu cümle cariyeleri zinaya zorlayanların çirkin hallerini sergilemektedir.

Bazı kimseler *«Bu ayet mefhumu iptal eder»* demişlerdir. Çünkü *«Cariyelerinizi zinaya zorlamayınız»* ibaresinden onların iffetli kalmayı istedikleri anlaşılmaktadır. Buna rağmen Cenab-ı Hakk'ın bunu tekrar cümle olarak ifade etmesiyle mefhumun hükmünün batıl olduğu ortaya çıkmış oluyor. Zira eğer mefhum hükmüne itibar edilirse cariyelerin iffeti irade etmedikleri anda zinaya zorlamaları gerekir. Oysa zinaya zorlamak hiçbir durumda caiz değildir.

Bu itiraza şöyle cevap verilmiştir:

1 — Bu, galibin yerine gelmiş bir durumdur. Çünkü galib şudur ki cariyeler iffetli olmayı irade ettikleri zaman onları efendileri zinaya zorluyorlardı. Böyle bir durumda mefhumu muhalif bahis konusu değildir.

2 — Mefhum bunu iktiza eder. Çünkü mefhumdan daha kuvvetli olan icma bunu yok etmiştir.

Mefhum, kadın, cariye, iffeti irade ettiği zaman onu zinaya zorlamanın haram olmasına delâlet eder. Ve bunun sabit olduğunu ifade eder. Zira o zaman ikrah mümkün değildir. Zira cariyeler, iffetli olmayı irade etmedikleri zaman zina etmeye ikrah edilmezlerse, zorlanmazlarsa kendilerinden yaparlar. İkrah (zorlama)

ancak hoşa gitmeyen bir fiili ilzam etmek için yapılandır. Bu olmadıktan sonra ona herhangi bir haramlık taalluk etmez. Çünkü teklifin şartı imkândır. Fakat haram olmadığı için mubah olmak da lâzım gelmez.

«Dünya hayatının geçici yararlarını» sadece onların zina karşılığında aldıkları ücretle tahsis etmenin mânâsı yoktur. Her ne kadar birçok haberlerden böyle anlaşılıyorsa da burada genel olması daha doğrudur. Belki onların aldıkları ücret ile zina sebebiyle edindikleri çocuklar da kastedilmektedir. Nitekim Said bin Cübeyr, İbn Ebi Hatim'in rivayetine göre ayeti böyle tefsir etmiştir. Bazı haberlerde cariyeler sadece çocuk getirsinler diye zinaya zorlanıyorlardı. Bu da ona işaret etmektedir.

«O cariyelerin zinaya ikrah edilmesinden sonra Allah gafurur rahimdir» cümlesinde İbn Ebi Şeybe ve İbn Cerir, Mücahid'den şunu rivayet etmişlerdir: *«Allah o cariyeler için gafurur rahimdir. Onları zorlayanlar için değil!»*

Hasan Basri bu ayeti okuduğu zaman *«Onlar o cariyeler içindir. Vallahi o cariyeler içindir»* derdi.

İbn Mesud *«O cariyeler için»* mânâsını ifade eden *«Lehunne»* kelimesini ayetin sonuna ekliyordu. Abd bin Humeyd ve İbn Ebi Hatim bunu Said bin Cübeyr'den de rivayet ediyorlar. O da İbn Mesud'dan rivayet etmektedir. Bu durum aynı zamanda İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

Bu ayet delâlet eder ki cariyelerini bu şekilde zinaya zorlayanlar mağfiret ve rahmetten tamamen mahrumdurlar. Sanki Cenab-ı Hak *«Allah cariyeler için gafurur rahimdir, onları zinaya zorlayanlar veya onları zinaya zorlayan Abdullah ibn Ubey için değildir»* diyor.

Zorlanan bir insan mükellef olmadığına, teklifsiz de günah bulunmadığına göre bu cariyelerin günahsızlıklarına rağmen Cenab-ı Hak onlara *«Mağfiret ve rahmet vardır»* diyor. Bu zorlamaktan ötürü Cenab-ı Hakk'ın azabının ne denli şiddetli olduğunu ifade etmek içindir. Zira zorlanan bir insanın özrü olmasına rağmen cezaya tabi tutulması bahis konusu olduğuna göre, artık onu zorlayan bir insanın halinin nasıl olacağı, ne dehşetli şeylere uğrayacağı ortadadır.

Bazı müfessirler *«Bu, zina durumunun korkunçluğunu sergilemek için getirilmiştir ve zinaya zorlanan cariyelerin her şeye rağmen zinadan kaçınmalarını ikaz etmek içindir»* demişlerdir.

«AÇIKLAYICI AYETLER»LE HANGİ AYETLER KASTEDİLMEKTEDİR?

«Andolsun size açıklayıcı (veya açıklanan) ayetler indirdik» cümlesindeki *«Beyyinat»* kelimesi, eğer ismi fail okunursa (mübeyyinat) açıklayıcı ayetler anlamına gelir. Yani sizin muhtaç olduğunuz hükümleri, edebleri, kaide ve kuralları açıklayan ayetler indirdik demek oluyor. Eğer ismi mef'ul olarak *«Mübeyyenat»* şeklinde okunursa o vakit *«Andolsun, açıklanan ayetleri size indirdik»* demek olur. Yani size Allah tarafından açıklanmış hükümler ve cezalara ve diğer meselelere açıkça delâlet eden tarzda getirilmiş, bulmaca ve lûgat şeklinde çıkarılmış ayetler indirdik.

«Size sizden öncekilerden bir mesel indirdik.» Yani sizden öncekilerin mesellerine benzer bir mesel. Meselâ Hz. Aişe'nin misali, Hz. Yusuf'un ve Hz. Meryem'in misaline benzer. Çünkü onlara da zina iftirası yapılmıştır.

Ayetin metnindeki *«Ve Mev'izetun»* kelimesi bahsi geçen ayet ve mesellerden ibarettir. Yani bunlar muttakiler için vaz-u nasihat

olurlar. Onlara kulak vererek uygun olmayan haramlar ve zorlamalardan vazgeçerler. Ayetler hadleri ve hükümleri belirten ayetler demektir. Mev'ize ise insanlara nasihat ve irşad olan ayetler demektir. Meselâ *«Allah'ın dininde zina eden erkekle zina eden kadına tatbik edilen ceza hususunda size herhangi bir şefkat arız olmasın»* ayeti bir mev'izedir.

ALLAH'IN GÖK VE YERİN NURU OLMASI NE DEMEKTİR?

(35) *«Allah göklerin ve yerin nurudur...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu sure ismini bu ayetten almıştır. Bu ayette İslâm topluluğunda fitneler koparmak, İslâm'ın izzetini kırmaya koşmak, İslâmî hareketi durdurmak isteyen münafıklara hitap vardır. Onlar kâfirler ve müşriklerden daha korkunç idiler. Zira müslümanlar arasında, (hele ensar içinde) akraba ve yakınları vardı. Müslümanlar bu hilelerden habersizdiler. Onlar çeşitli yönlerden bunu istismar edip durmaktaydılar. Fakat hakikat şudur ki, onların dünyaya dalmaları, onların gözlerini kör etmiştir. *«Biz de iman sahibiyiz»* demelerine rağmen, az veya çok Kur'an ve Hz. Muhammed vasıtasıyla kâinata isabet eden onurdan istifade etmiyorlardı. Her ne kadar bu ayette onlara hitap yoksa da kendilerinden bu ayetle üç şey istenmektedir:

1 — Onlara daima hatırlatmak, vaz-u nasihatta bulunmak belki faydalı olur. Çünkü Allah'ın rahmetinin ve rabliğinin ilk noktaları son saate kadar İslâm'ın dosdoğru yolundan sapan kimseleri yola getirmek için çalışmaktır. Kişilerin şer ve rezaletlerine bakılmaksızın bu çalışmaya devam edilmelidir.

2 — İman ile nifak arasındaki fark her hal-ü kârda açıklanmalı ki zerre kadar aklı olan bir insan için mümini münafıktan ayırd etme güçlüğü kalmasın. Buna rağmen münafıkların tuzaklarına düşüp te onların hilelerine aldanan veya onları müdafaa eden bir kimsenin suçu ancak kendisinden gelmiş olur.

3 — Münafıkların din tarafından, Allah tarafından, Allah'ın kitabında müminler için kesin olarak zikredilen vaadlere dikkatlerini çekmektedir. Ve bunların ancak kalben ve lisanen müslüman olanlar için olduğunu bildirmektir. Bunlar isimlerinden ve zahiri amellerinden dolayı müslümanlardan sayılanlar için değildir. Böylece münafıklar ve fasıklar Ahiret'te bu vaadlerin hiçbirisinden nasip alamazlar.

«Nur» kelimesi İbn Sikit'in ifade ettiğine göre ziya demektir. Yani nur ile ziya arasında fark yoktur. Fakat bazı kimseler *«Bu iki terim arasında fark vardır»* demişlerdir. Ancak birisi diğerinin yerine kullanılabilir. Mevlânâ Mevdudî *«Nurdan maksat o nesnedir ki eşya onunla görünür»* demektedir. Yani nefsi ile başkasını gördüren demektir. İnsanoğlunun zihninde herhangi bir şeyi görmemek keyfiyeti karanlıkla, her şey göründüğü zaman da *«Nur»* ile ifade edilmektedir.

«Allah göklerin ve yerin nurudur», yani onları hidayet edicidir. Onlar Allah'ın hidayetiyle, nuruyla hidayet bulurlar. Ve bu nur ile dalâletten kurtulurlar.

Bazı müfessirler *«Allah göklerin ve yerin nurlandırıcısıdır. Gökleri meleklerle, yerleri de peygamberleriyle nurlandırmıştır demektir»* demişlerdir.

Beyzavi bu ayet hakkında şunları söylüyor: *«Nur aslında bir keyfiyettir. Basiret denilen kuvvet onu idrak eder. Onun vasıtasıyla da diğer görünen nesneler görülür. Nur bu mânâda olursa*

Cenab-ı Hakk'a nur denilmez.» Ancak ayette muzaf takdir edilir. Yani Allah göklerin ve yerlerin nuruna sahiptir demek olur. Tıpkı «*Zeyd cömertliktir*» (cömertlik sahibidir) denildiği gibi. Veya mecazen Allah'a nur ıtlak olunur ki «*Onları nurlandırandır*» demek olur. Zaten bazı kıraatlardan nur kelimesi münevvir şeklinde de okunmuştur. Zira Cenab-ı Hak onları yıldızlarla ve o yıldızlardan gelen nurlarla veya melekler ve peygamberlerle aydınlatmıştır. Veya Allah gökler ve yerlerin idarecisidir. Zira çok mahir bir yöneticiye «*Nur*» denilir. Meselâ «*O, kavminin nurudur*» gibi. Çünkü onlar dünya işlerinde ondan hidayet alırlar. Veya ayetin mânâsı «*Allah yerler ve göklerin mucididir*» şeklindedir. Çünkü nur bizatihi belirir ve başkasını da nurlandırır. Zaten belirmenin aslı varlıktır. Gizlemenin aslının adem oluşu gibi. Allah zatıyla mevcut, masivasını da icad edendir.

Beyzavi devamla «*Nurun gökler ve yere izafe edilmesi onun şiddetle parlamasına delâlet ettiği içindir. Veya yerlerle gökler hissî ve aklî nurları kapsamaktadırlar. Beşerî idrakat yer ile göğü ve yer ile gökle bağlı olanları idraktan kasirdir*» demektedir.

Ayet metnindeki mişkat kelimesi dışarıya açılmayan yani duvarda yapılan pencere demektir. Misbah kelimesi de gür yanan bir çıra (lâmba) demektir. Bazıları «*Mişkat kandilin ortasında bulunan borulara denilir*» demişlerdir. Misbah ise yanan fitil demektir. O gür yanan çıra da şişeden yapılmış bir kandilin içindedir. O şişe, o cam kandil sanki pırıl pırıl parlayan bir yıldızdır. «*Durriyin*» kelimesi ya inci demek olan «*Durr*» kelimesindendir veya defetmek mânâsına gelen «*Derr*» kökünden gelmektedir. Çünkü bu nur karanlığı (veya en azından karanlığın bir kısmını) def eder. Hulâsa nur kelimesi esas mânâsı itibarıyla Cenab-ı Hak için kullanılmıştır. Yoksa saniyede hızı 186.000 mil olan nur burada kastedilmemektedir. Çünkü bu maddidir. İnsan kelimelerinden hangisi Allah için kullanılırsa o, esas mânâsı itibarıyla kullanılır. Yoksa bizim kullandığımız gibi maddî mânâsı itibarıyla değil. «*Al-*

lah kâinatın nurudur», yani bu kâinattaki her şey ancak Allah'la bilinir. Aksi takdirde kâinatta cehalet ve dalâletin zulmetinden başka bir şey olamaz. *«Mubarek şecere»*den maksat, yararları çok olan zeytin ağacıdır. *«Ne şarklı, ne garblıdır»* tabirinden maksat, sahrada bittiğini belirtmek içindir. Onu ne herhangi bir ağaç gölgelendirir, ne de herhangi bir dal. Ve onu güneşten koruyacak herhangi bir şey de yoktur. Zeytin ağaçlarından böyle olanların yağları daha temiz ve daha lezzetlidir. Yani yağı o kadar güzel ve saftır ki ateşe yaklaştırmasan dahi kendiliğinden parlayabilir. Allah burada nurunu lâmbaya veya çıraya benzetmektedir. Camdan maksat ise, nefsi örten perdedir. Bu perde hakikatin gizlediği perde değil, çok parlak olması sebebiyle gizleyen, kapatan perdedir. Allah'ın nurunun bütün kainatı kapsamasına rağmen ancak Allah'ın nimetinin feyzinden nasibdar olanlar bunu idrak edebilirler. Aksi takdirde iki gözü kör bir insan için gece ile gündüz eşittir. Basireti kör bir insan da Allah'ın nurunu idrak edemez. Velev ki cereyan, güneş, ay ve yıldızların hepsi onlara nur olsalar dahi. O halde ona göre sanki kâinatta karanlıktan başka bir şey yoktur.

İbn Abbas, Hasan Basri, Zeyd bin Eslem *«Nur'dan maksat Kur'an'dır»* da demişlerdir. Nitekim *«Size apaçık bir nur»* ayetindeki nurun Kur'an'dan ibaret olması gibi.

İbn Cerir'in Enes'ten rivayet ettiğine göre nur, hidayet demektir. İbn Ebi Hatim, İbn Cerir ve İbn'ul-Munzir'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre *«Nur, müminin kalbindeki hidayet»* demektir.

Bazıları *«Bu, temsilî mânâdır. Temsilin mânâsında ihtilaf etmişlerdir.»* Bazılarına göre ise burada hidayet kastedilmiştir. *Hidayetin mânâsı:* Allah'ın hidayeti o kadar parlak ve o kadar apaçıktır ki bu sahada sonuçların sonucuna, dorukların doruğuna çıkmıştır ve içinde tertemiz bir cam bulunan bir tencereye benzer. O camın içinde zeytinyağı ile yanan bir çıra vardır. O da safavet, in-

celik ve beyazlıkta doruğa varmıştır. Durum bu ise o duruluğunda kâmil ve Allah'ın hidayetine temsil kılınmaya elverişlidir.

Bazıları «*Bu temsil müslümanın kalbindeki nur içindir*» dediler.

Ubey bin Kâb, «*Bu temsil müminin misalidir. Pencere onun nefsidir. Kandil onun kalbidir. Çıra o kalpte yerleştirilen iman ve Kur'andır. Mübarek bir ağaçtan yanmaktadır. Yani Allah'a ihlaslı ibadet etmek ağacından bu yanıyor. Onun meselesi her tarafından çeşitli ağaçlarla çevrili ve yemyeşil, yumuşak, parlak, güneşin doğuşunda ve batışında isabet etmediği bir ağaca benziyor*» diyor. İşte müminin kalbi de böyledir. Ona herhangi bir fitnenin yerleşmesine mani olmaktadır. O dört haslet içerisindedir. Eğer Allah ona verirse şükreder. Eğer belâ gönderirse sabreder. Eğer o mümin hükmederse adaletle hükmeder. Ve konuşursa doğru konuşur.

«*Onun yağı neredeyse parlayacaktır.*» Yani müminin kalbi hakkı kendisine belirmezden önce tanımaktadır. Çünkü o hak ile uyum halindedir. Nur üzerinde nurdur. Yani mümin beş nurun içinde dönüp durmaktadır. Sözü nur, ameli nur, çıkışı nur, girişi nur, Kıyamet Günü'nde de dönüşü nuradır.

Bazıları «*Kur'an'ın hüccetleri okunmazdan önce de neredeyse pırıl pırıl parlamaktadır. Nur üzerinde nurdur. Yani Allah'tan halk için gelen bir nurdur Kur'an. Kur'an'ın inişinden önce halkın katında olan delilleri Kur'an daha artırmıştır. Böylece nur üzerine nur olmuştur*» demişlerdir.

(36) «*(Bu kandil) Allah'ın onları yüceltmesine...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki harfi cer ile mecruru yani «*Fibuyutin*» kelimeleri daha önceki hükümlere bağlıdır. Yani o birtakım evlerde bulunan bir pencere gibidir veya birtakım evlerde yanmaktadır. Bu evlerden maksat müslümanların bütün camileridir. Veya bu kandiller birtakım evlere bağlıdırlar. İbn Abbas «*Mescidler Allah'ın yeryüzündeki evleri mesabesindedirler. Gökte duranlar için pırıl pırıl parlamaktadırlar*» demektedir. Nitekim yeryüzünde oturanlara göre yıldızların parlaması gibi.

Beyzavi'ye göre bu ayet müminlerin namazını veya nedenlerini mescidlere benzetmek suretiyle getirilmiştir. «*Büyût*» kelimesinin çoğul olarak getirilmesi mişkat kelimesinin tekil olmasına ters düşmemektedir. Zira bundan maksat bu vasfa sahip olmaktır, ister bir olsun ister çok olsun.

«*Yükseltilmesi*»nden maksat bina edilsin veya tanzim edilsin demektir. «*Orada Allah'ın ismi zikredilsin*»den maksat, onun zikrini kapsayan her meselede hatta Allah'ın fiillerini ve ahkâmındaki konularını müzakere etmek de buna dahildir.

Bu ayetteki «*erkekler*»den maksat, o evlerde sabahları ve akşamları Allah'ı tesbih eden ve secdede bulunan kimselerdir.

Ayet metnindeki «*Guduv*» kelimesi mastardır, bunun için «*Asal*» kelimesiyle beraber getirilmiştir. Asal, asil kelimesinin çoğuludur.

Bazı müfessirler «*Burada farz namaz kastedilmiştir*» dediler. «*Sabahlarda kılınan namaz*»dan maksat, sabah namazıdır. Öğleden sonraki zamanlarda kılınanlar ise öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarıdır. Çünkü asal, asilin çoğuludur. Asil ise bu vakitlerin hepsine ıtlak edilebilir.

Bazıları «*Burada sadece sabah ve ikindi namazı kastedilmiştir*» derler.

رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ
الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ
اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ
بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ
يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ
اللَّهَ عِندَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ ۗ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾ أَوْ كَظُلُمَاتٍ
فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ
بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ ۚ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا ۗ وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ
اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِن نُّورٍ ﴿٤٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَن فِي
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرُ صَافَّاتٍ ۖ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ ۗ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَإِلَى
اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ
بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ ۚ وَيُنَزِّلُ مِنَ
السَّمَاءِ مِن جِبَالٍ فِيهَا مِن بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ
عَن مَّن يَشَاءُ ۖ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿٤٣﴾

37 — O adamları ne ticaret, ne alım-satım Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoymaz. Onlar (dehşetinden) kalplerin ve gözlerin donacağı günden korkarlar.

38 — Ki Allah onlara yaptıklarının en güzel karşılığını versin ve lûtfundan onlara daha fazlasını da ihsan etsin. Zira Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.

39 — Kâfirlere gelince, onların amelleri dümdüz bir çöldeki seraba benzer. Susayan onu su zanneder. Nihayet oraya vardığında orada herhangi bir şey bulamamış ve fakat yanıbaşında Allah'ı bulmuştur. Allah ise onun hesabını tastamam görmüştür. Allah hesabı çabuk görendir.

40 — Veya o amelleri, üzerini yığın yığın dalgalar kaplayan, daha üstüne bulut çöken, engin deryadaki karanlıklar gibi karanlıklar üzerine çökmüş karanlıklara benzer. Ki insan o zifiri karanlıkta elini kaldıracak olsa neredeyse onu bile göremez. Allah bir kimse için nur kılmadıktan sonra onun nuru olamaz.

41 — Görmüyor musun ki göklerde ve yerde olanlar, dizi dizi kanat çırpıp uçan kuşlar O'nu tesbih ediyorlar. Her biri dua ve tesbihlerini bilir. Allah onların ne yaptıklarını hakkıyla bilendir.

42 — Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de O'nadır.

43 — Görmüyor musun ki Allah bulutları (dilediği yere) sürüklüyor. Sonra onları biraraya getiriyor, üst üste yığıyor. Böylece bunlar arasından yağmur çıktığını görürsün. O gökten oradaki dağlar (büyüklüğündeki bulutlar) dan dolu indirir. Artık onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de onu uzak tutar. Ondan çıkan şimşeğin parıltısı gözleri kamaştırır.

(37) *«O adamları ne ticaret ne alım satım...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Onları herhangi bir ticaret meşgul etmez», yani kâr getiren bir muamele onları Allah'ı anmaktan meşgul etmez. Ticaret kelimesinden maksat satın almaktır. Zira satmak mânâsını daha sonraki cümle ifade etmektedir.

Bazıları *«Ticaret celeb getirenlerin satışına denilir. Bey' ise kişinin eliyle gezdirip sattığı şeylerdir»* demişlerdir. Yani onları camilere gitmekten, namazları ikame etmekten hiçbir şey alıkoyamaz. Namazın ikamesinden maksat, vaktinde kılınmasıdır. Çünkü namazın vaktini geciktiren bir kimse namazı ikame etmiş sayılmaz.

Salim, İbn Ömer'den rivayet etti. İbn Ömer bir gün çarşıda dolaşıyordu. Namaz ikame edilmeye başlandı. Halk kalktı, dükkânlarını kilitledi ve camiye gitti. İbn Ömer; *«Bu ayet işte onlar için nazil olmuştur»* dedi ve ayeti sonuna kadar okudu.

Zekâtın verilmesinden maksat farz zekâttır. İbn Abbas, zekâtın eda edilme vakti gelince onu hapsetmeyin (yani yanınızda tutmayıp eda edin) demiştir.

«Tetekallebu» kelimesi sallantıya girerler, bozulurlar anlamı-

na gelir. Bu da tabii o günün dehşetinden ileri gelmektedir. Veya o günde onların durumları bozulur. Kalpler daha önce anlamadıklarını anlamaya, gözler daha önce görmediklerini görmeye başlarlar. Tabii bunlar da kurtuluşu beklemelerinden, helâk olmaktan korkmalarından ileri gelmektedir. Yani hangi taraftan yakalanacaklar ve kitapları hangi taraftan verilecektir diye dehşet içinde olduklarından, kalpleri atıp durmakta, gözleri sağa-sola fırıldak gibi dönmektedir.

İbn Abbas *«Bu günden maksat Kıyamet Günü'dür. Gün'den korkmaları Kıyamet'in azabından korkmaları demektir»* diyor. Ayette böyle bir günü hesaba katmayan bir kimsenin gerçek müslüman olmadığına dair işaret vardır.

(38) *«Ki Allah onlara yaptıklarının en güzel...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar dünyada Allah'ı zikretmek, namazı ikame etmekle, zekâtı vermekle meşgul olurlar ki Cenab-ı Hak onları işlediklerinin en güzeliyle (bütün hasenatlarıyla) mükâfatlandırsın. Farz ve nafile taatlerle onlara mükâfat versin.

«En güzel» mânâsını ifade eden *«Ahsen»* kelimesi kötü amellerden dolayı Cenab-ı Hakk'ın mükâfat vermediğini, ancak kötü amellerini onlar için affedeceğini işaret etmektedir. Bazıları da *«Bir sevaba karşı Cenab-ı Hak en az 10 sevap verir. Bazen bu 700 sevaba kadar çıkar. Burada bu husus kastedilmektedir»* demişlerdir. Allah bu amelin en güzeliyle verdiği mükâfatla yetinmez, fazlından daha fazlasını ilave ederek onlara verir. *«Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır»* cümlesi Allah'ın kemâli kudretine, sehavetinin sonsuzluğuna, ihsan ve faziletinin genişliğine işaret etmektedir. *«Hesapsız»* tabirinden maksat, takrirsiz yani onları önce *«Siz*

şunu yaptınız, bunu yaptınız» şeklinde bir muhasebeye tutmaksızın onlara bunu verir demektir.

Nesefi, *«Hesapsız vermesinden maksat, halkın aklına, hayaline gelmeyecek şekilde vermesidir»* der.

(39) *«Kâfirlere gelince, onların amelleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas *«Kâfirden maksat, Hz. Muhammed'i ve Kur'an'ı inkâr eden kimsedir»* der. Fakat kâfiri genel mânâda almak, ayete daha uygun düşmektedir. Cenab-ı Hak daha önce temsiller getirerek mümimin halini açıklamıştı. Müminin dünya ve Ahiret'te nur içerisinde olduğunu ifade etmişti. Şimdi de kâfirlerin amellerine bir temsil getirerek bu amelleri seraba benzetmektedir. Serap, günün ortasında, güneşin şiddetli döneminde, uzaktan akan bir su gibi görünen manzaradır. Onu gören bir kimse orada bir su olduğu zannına kapılır. Oraya yaklaştığında da hiçbir şey bulamaz.

«Kiat» kelimesi dümdüz yer demektir. *«Ez-Zem'ân»* kelimesi ise susamış bir kimseyi anlatır. *«Onun yanında Allah'ı bulur»* ifadesinin mânâsı, Allah'ın azabını veya zebanileri veya Allah'ın orada kendisini hesaba çektiğini bulur demektir. Cenab-ı Hak onun amellerini ortaya sermek suretiyle onun hesabını tam verir.

BİR ÇALIŞMA ALLAH'I AYNI ZAMANDA DİĞER ÇALIŞMALARDAN ALIKOYMAZ

«Allah'ın hesabı süratlidir», yani bir kimsenin hesabını görürken başka bir kimsenin hesabını da aynı anda görmekten aciz değildir Milyarlar, trilyonlar sayısınca insanın hesabını aynı anda görür ve buna kâdirdir. Rivayet ediliyor ki bu ayet Utbe bin

Rebia bin Umeyye hakkında nazil olmuştur. Bu kişi cahiliye döneminde Allah'a ibadet ediyor ve gerçek bir dini arıyordu. İslâm geldikten sonra İslâm'ı inkâr etmek suretiyle kâfir oldu.

(40) *«Veya o amelleri, üzerini...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet kâfirler için ikinci bir temsildir. Yani kâfirlerin amelleri dümdüz bir yerdeki serap veya karanlıklar gibidir. Buradaki *«Ev»* edatı tahyir için olursa ayetin mânâsı şöyle olur: *«Onların amelleri boş ve yararsız olduğundan dolayı serap gibidir. Hakkın yolundan boş olduğundan dolayı da bir kısmı diğerinin üzerine çöken karanlıklar gibidir.»*

Veya *«Ev»* edatı burada temyiz içindir. Çünkü onların amelleri eğer haseneler ise serap gibi görünür ve çirkinlikler ise karanlıklar yeridir. Veya *«Ev»* edatı burada iki zamanın nazarı itibara alınmasından ötürü taksim içindir. Yani bu ameller dünyada karanlıklar gibi, Ahiret'te de serap gibidir.

Ayetin metnindeki *«Lucciyyin»* elimesi derin ve suyu bol olan yer demektir. *«Denicin lucciyyini»*nden maksat, onun suyunun derin olduğu yer demektir. Bu, kâfir bir kimsenin kalbindeki inkârın bir temsilidir. Yani o kalpteki inkâr, derin bir denizin engin bir bataklığındaki karanlığa benzer. Deniz onu kapsar. Dalga üzerine dalga; yani arka arkaya gelen ve imkân vermeyen dalgalar. O ikinci dalganın üstünde de bulut vardır. O da yıldızları gözden gizlemekte, nurdan perdeler olmuştur. İşte bunlar bir kısmı diğerinin üzerine çöken karanlıklardır veya kâfirin kalbi buna benzer.

«Elini kaldırsa dahi nerdeyse onu göremez», yani en yakın âzâsını bile göremez. Allah kime nur kılmamışsa (yani kime hidayet takdir buyurmamış, onun sebeblerini elde etmeye muvaffak

kılmamışsa) o adamı nur üzerinde nurdan ibaret olan (muvaffak kılan) nuru yoktur. Buradaki benzetmenin sebebi şudur: Cenab-ı Hak bu ayette karanlıkların üç çeşidini zikretmektedir:

Birincisi denizin karanlığı, ikincisi dalgaların karanlığı, üçüncüsü de bulutun karanlığıdır. İşte bunun gibi, kâfirin de üç karanlığı vardır: İnanç karanlığı, söz karanlığı ve amel karanlığı..

«*Allah kime nur kılmamışsa onun nuru yoktur*» cümlesi hakkında İbn Abbas şöyle diyor:

«*Allah kime din ve iman kılmamışsa onun dini yoktur.*»

Bazı müfessirler ayeti «*Allah kime hidayet etmezse ona hidayet edecek yoktur*» demektir şeklinde yorumlamışlardır.

(41) «*Görmüyor musun ki göklerde ve yerde...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak, peygamberine «*Görmedin mi?*» yani «*Bilmedin mi?*» diye hitap ediyor. Yani kesinlik ifade eden, gözle görülen eşyayı bilmek gibi bir ilimle bilmedin mi? Veya vahyin vesikalarıyla veya istidlal getirmek suretiyle bilmedin mi? Göklerde ve yerde bulunanların takdiminden maksat onun zatını her eksiklikten korumak demektir. Burada akıllılar için kullanılan «*Men*» kelimesi getirilmiştir. Oysa yer ve gökte olanların bir kısmı akıllı, diğerleri de akılsız şeylerdir. Hayvanlar, cemadat ve diğer şeyler gibi. Bu, akıllıları tağlib etmek içindir. Yani sanki sadece akıllılar vardır, onlar bahis konusu edilir şeklinde ifade eden tabir kullanılmıştır. Veya burada melekler ve cinler kastedilmiştir. Kimisi Allah'ı söz ile tenzih eder, kimisi de hâlinin delâletiyle...

Ayetteki «*Saffât*» kelimesi, kanatlarını açarak havada uçan

kuşlar demektir. Bazıları; *«Cenab-ı Hak bütün hayvanlar arasında sadece kuşlara değindi. Çünkü kuşlar yer ve gökler arasındadır. Ve böylece göklerde olanlar yerde olanların hükmünden çıkmış oluyor»* derler.

Ağır cisimlere havada duracak tarzda bir kuvvet vermek, tutmaya ve açılmaya elverişli kanatlar halketmek, Cenab-ı Hakk'ın kemâli kudretine delâlet eden kesin bir delildir.

Göklerde ve yerde bulunanların veya kuşların her biri salâtını ve tesbihini bilmiştir. Veya Allah onların salât ve tesbihini bilmiş demektir. Bu, kendi istekleriyle yaptıkları dua mânâsına da alınabilir veya tab'an dua demek de olabilir.

Bazı müfessirler *«Salât'tan maksat insanoğlunun ibadeti, tesbihten maksat ise diğer mahlûkatın ibadetidir»* demişlerdir.

Bazıları *«Kuşun kanat çırpması onun salâtı ve tesbihidir»* demişlerdir.

(42) *«Göklerin ve yerin hükümranlığı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Göklerin ve yerin hükümranlığı (mülkü) Allah'ındır», yani onları yaratan Allah'tır. Onlarda bulunan her şeyi yaratan Allah'tır. Oradaki fiilleri yaratan da Allah'tır. Çünkü her fiil mümkündür. Yani olması da olmaması da bahis konusudur ve vacip olana dönüşmesi de gereklidir.

(43) *«Görmüyor musun ki Allah bulutları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin metnindeki «*Yuzcî*» fiili, «*Sevkeder*» demektir. «*Bulutları sevkettiğini görmez misin?*», yani Kur'an'da bu sana haber verilmemiş midir? Allah evvelâ bulutları sevkeder, sonra da onları biraraya getirir. Yani bir kısmını diğerine ekler. Sonra onu rükâm kılar. Yani bir kısmını diğerinin üzerinde teraküm ettirir.

GÖKLERDEKİ DAĞLARDAN MAKSAT NEDİR?

Ayetin metnindeki «*El-Vedk*» kelimesinden maksat yağmurdur. Onların arasından, aralarındaki yarıklar ve deliklerden çıkar.

Ayetin metnindeki «*Hilâl*» kelimesi «*Halel*»in çoğuludur. «*Cibal*» kelimesinin cebelin çoğulu olduğu gibi. «*Gökten indirmek*»ten maksat buluttan indirmektir. Çünkü insanın üstünde olan her şey göktür. Dağlardan maksat ise dağlara azamet ve büyüklük bakımından benzeyen büyük parçalardır. «*Soğukluktan*» mânâsını ifade eden «*Min beredin*» ifadesi, dağların açıklamasıdır. Yani Cenab-ı Hak gökteki dağlardan yani o dağların bir kısmından meydana gelen soğukluktan dolu yağdırır. Cenab-ı Hak, yeryüzünde taştan yaratmış olduğu dağlar gibi gökte de soğuktan dağlar yaratmıştır. Veya burada dağların zikredilmesiyle çokluk kastedilmektedir. Zira meşhur olan şudur ki buharlar yüksekler doğru çıkınca onların arasına hararet girmez, böylece soğuk tabakaya varır, orada iyice don haline gelir ve bulut olur. Eğer soğuk şiddetli değilse bulutlar yağmur, şiddetli olursa o zaman kar ve dolu yağdırır.

Bazen hava o kadar soğur ki inkıbaz (büzülme) meydana gelir ve ondan bulutlar oluşur. Bu bulutlardan da ya yağmur veya kar yağar. Bütün bunlar Hakîm olan Allah'ın iradesine istinad etmektedir. Zira Cenab-ı Hakk'ın, hadiselerin yerlerini ve vakitleri-

ni özel kılmasının delili vardır. Nitekim *«Cenab-ı Hak dilediğine isabet ettirir, dilediğinden onu çevirir»* cümlesi de buna işarettir.

«Onun» mânâsını ifade eden *«Bihi»* kelimesindeki zamir soğukluğa gider. Ayet metnindeki *«sena»* kelimesi berraklığının ziyası demektir. Ayet metnindeki *«Berk»* kelimesi berkten meydana gelen miktar demek olan *«Berka»*nın çoğuludur. *«Ebsar»* kelimesinden maksat, insanların yüzlerine yerleştirilen gözlerdir. Yani çok parlayıcı olduğundan dolayı ona bakanın gözleri neredeyse kör olur. Bu da Allah'ın kudretine delâlet eden en büyük delildir. Çünkü Cenab-ı Hak görüldüğü gibi çelişen taraflardan birisinden diğerini yaratmaktadır.

Ayet metnindeki *«Sena»* kelimesi ziya demektir. Yani neredeyse bulutların şimşeklerinden meydana gelen ziya, bakan gözleri kör edecek haldedir.

يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِي الْاَبْصَارِ
﴿٤٤﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِّنْ مَّآءٍ ۚ فَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى بَطْنِهٖ ۚ
وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى رِجْلَيْنِ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰٓى اَرْبَعٍ ؕ
يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٤٥﴾ لَقَدْ اَنْزَلْنَآ اٰيٰتٍ
مُّبَيِّنٰتٍ ؕ وَاللّٰهُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٤٦﴾ وَيَقُوْلُوْنَ
اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُوْلِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ ؕ
وَمَآ اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٤٧﴾ وَاِذَا دُعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ لِيَحْكُمَ
بَيْنَهُمْ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ يَّكُنْ لَّهُمُ الْحَقُّ يَاْتُوْٓا
اِلَيْهِ مُذْعِنِيْنَ ؕ ﴿٤٩﴾ اَفِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ اَمِ ارْتَابُوْٓا اَمْ يَخَافُوْنَ اَنْ
يَّحِيْفَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُوْلُهٗ ؕ بَلْ اُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٥٠﴾
اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِيْنَ اِذَا دُعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ لِيَحْكُمَ
بَيْنَهُمْ اَنْ يَّقُوْلُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ
يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ ﴿٥٢﴾
وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ؕ قُلْ لَّا تُقْسِمُوْا ۚ
طَاعَةٌ مَّعْرُوْفَةٌ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٥٣﴾

44 — Allah gece ile gündüzü birbiri ardınca getirir. Bunda basiret sahipleri için ibret vardır.

45 — Allah yürüyen her canlıyı bir sudan yaratmıştır. Onlardan bir kısmı karnı üzere, bir kısmı iki ayak ile bir kısmı da dört ayak ile yürür. Allah dilediğini yaratır. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.

46 — Andolsun biz (hakikati) açıklayan ayetler indirdik. Allah dilediğini doğru bir yola hidayet eder.

47 — (Münafıklar): «Biz Allah'a ve Rasûlü'ne iman ettik. (Emirlerine) itaat ettik» derler. Hal böyleyken onlardan bir grup (bu ikrardan) sonra yüz çeviriyor. İşte böyleleri mümin değillerdir.

48 — Aralarında hükmolunmak üzere Allah ve Rasûlü'ne çağırıldıkları zaman onlardan bir grup derhal dönüp gider.

49 — Eğer hak kendi taraflarında olursa itaat ile (koşarak peygamberin yanına) gelirler.

50 — Onların kalplerinde bir hastalık mı var? Yoksa Allah ve Rasûlü'nün kendilerine haksızlık edeceğinden şüphe mi ediyorlar? Yoksa korktular mı? Hayır! Onlar zalim kimselerdir.

51 — Mümin kimseler aralarında hüküm vermek maksadıyla Allah'a (Kitabı'na) ve peygamberine çağırıldıkları zaman onların sözü ancak «Dinledik ve itaat ettik» demeleridir. İşte bunlar var ya!Felah bulacak olanlardır.

52 — Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat eder, Allah'tan korkar ve sakınırsa onlar korkulardan kurtulmuşlardır.

53 — Münafıklar (eğer savaşı) emredersen (muhakkak savaşa) çıkacaklarına dair Allah'a olanca yeminleriyle yemin ettiler. (Onlara) de ki: «Yemin etmeyin. Maruf bir itaat yeter. Çünkü Allah işlediklerinizden haberdardır.

(44) *«Allah gece ile gündüzü...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Allah gece ile gündüzü çevirir» demek, birisini diğerinden sonra getirir demektir. Veya birisini artırır, diğerini eksiltir. Yahut da gecede soğuk, gündüzde sıcak yaratır demektir. Yahut gece ile gündüzde meydana gelen diğer değişik işler kastedilmektedir. Ki bulutların sağdan soldan toparlanması, herhangi bir hedefe götürülmesi de bunlardan sayılmaktadır.

Ayet metnindeki *«Zalike»* daha önce tafsilatı verilen mânâya işarettir. *«İbret»* kelimesi kadim olan yaratıcının varlığına ve birliğine açıkça delâlet eden delil anlamındadır. Onun kudretinin tamamını, ilminin ihata ediciliğini, meşiyetinin geçerli olduğunu, şanına uymayan şeylerden uzak bulunduğunu açıkça gözler önüne seren delil demektir.

*«Gözler sahipleri»*nden maksat, basireti olan herkes demektir. Yani basireti olan herkes buna müracaat eder, onu düşünür ve bu neticeye varabilir. *«Ebsar»*, *«Basir»*in çoğuludur. Basiret kalb gözü mânâsını ifade eder. Bazıları *«Burada zahiri göz kastedilmektedir»* demişlerdir. Çünkü ebsar kelimesinden insan zihnine ilk gelen, zahiri gözdür.

(45) *«Allah yürüyen her canlıyı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet metnindeki *«Dabbe»* kelimesi yeryüzünde yürüyen her canlıdır. Kuş ve balıklar da bu genel mânâya dahildirler. Tefsir alimlerinden bazılarının kelâmının zahirinden anlaşılıyor ki meleklerle cinler de bu kelimenin kapsayıcı mânâsına dahildirler. Zira bu kelime yeryüzünde yürüyen her canlı mânâsına geldiği gibi yürüyen her canlıya da denir. Fakat tefsir alimleri bu kelimeyi birinci mânâda (yani yeryüzünde yürüyen canlılar şeklinde) mânâlandırmışlardır.

CANLININ MADDESİ OLAN SUDAN MAKSAT NEDİR?

Her canlının yaradılış noktasını teşkil eden sudan maksat, ya menidir veya canlının terkib maddesidir. Terkibini teşkil eden maddelerden biri olan su demektir. Canlı tam mânâsıyla terkib edildikten sonra suya her şeyden daha fazla ihtiyacı olduğu için Cenab-ı Hak burada suyu zikretmiştir. Ve topraktaki parçaların imtizacı da su iledir. Eğer sudan maksat meni ise o vakit *«Kulle»* kelimesi çokluk içindir. Çünkü canlıların bir kısmı vardır ki meniden değil başka maddelerden meydana gelir.

Cenab-ı Hak burada *«Maen»* keilmesini nekra getiriyor. *«Biz her diri şeyi sudan kıldık»* ayetinde ise bu kelime ma'rifedir. Zira burada maksat, şahsen veya nev'en fertlerin mânâsıdır. Öteki ayette ise cinsin mânâsı kastedilmektedir ve suyun hakikatinin her dirinin başlangıç noktası olduğu belirtilmektedir

Hayvanlar arasında karınları üzerinde yürüyenler, yüzenler balık ve yılan gibi hayvanlardır. Bunlar için esasında *«yürümek»*

değil *«Yüzmek»* ve *«Sürünmek»* ifadeleri kullanılır. Fakat Allah'ın kudretini izhar için bu tabir kullanılmıştır. Bir de bunlar aracısız *«Süründükleri»* için bunların sürünmesi yürümeye benzer. Hatta yürümekten daha kuvvetli görünür.

«İki ayak üzerinde yürüyenler» insanlar ve kuşlar gibi mahlûkattır. Dört ayak üzerinde yürüyenler de sair hayvanlar ve canavarlardır. *«Dört üzerinde yürüyor»* tabiri dört ayakla yürüyor demektir. Burada *«Dört ayak»*tan fazla ayakları olan hayvanlar zikredilmemiştir. Zira onlar bu derecede mühim değildirler. Zira *«Allah dilediğini yaratır»* cümlesine bunlar girmektedir. Yani bahsi açıkça geçen hayvanlardan da bahsi geçmeyen hayvanlardan da, mürekkeb olsun, basit olsun, Cenab-ı Hak onları dilediği suretlerde, azalarda, hareketlerde, tabiat, kuvvet ve fiillerde yaratmıştır.

Bazı kimseler *«Dört ayaktan fazla ayağı olan hayvanlar da yürürken dört ayağa basıp giderler, dört ayakla hareket ederler»* demişlerse de bunun bir delili yoktur.

«Kesinlikle Allah her şeye kâdirdir» cümlesi Cenab-ı Hakk'ın dilediği şekilde dilediğini yaratmaya kâdir olduğunu ifade etmektedir.

(46) *«Andolsun ki biz (hakikatı) açıklayan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin metnindeki *«Mubeyyinat»* kelimesi *«Mubeyyenat»* şeklinde de okunmuştur. Eğer birinci okunuş alınırsa bu ayette açıklanması uygun düşen dinî hükümleri ve kevnî sırları açıklayıcıdırlar. İkinci okunuş alınırsa, o zaman, haddi zatında apaçık olan ayetler indirilmiş demektir.

«Allah dilediğini hidayet eder», yani kimin hidayetini dilerse

onu hidayete muvaffak kılar. O bu ayetlere sahih bir şekilde bakar, mânâlarını düşünür ve hidayet olunur.

Ayetin sonundaki *«Sırat-ı mustakim»* ile hakkın hakikatine cenneti elde etmeye muvaffak kılar anlamı kastedilmektedir.

(47) *«(Münafıklar): «Biz Allah'a ve Rasûlü'ne...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Allah tarafından sıratı mustakime hidayet edilmek istenmeyen bazı kimseler hakkında nazil olmuştur. Bunlar kâfirlerden bir gruptur.

İbn'ul-Munzir'in Katade'den rivayet ettiğine göre ayet münafıklar hakkında nazil olmuştur.

Hasan Basri'den bunun benzeri rivayet edilmiştir. Bazı kimseler *«Bu ayet münafık olan Bişr hakkında nazil olmuştur»* der.

Bu ayet, peygamberin hükmüne karşı çıkanın *«İman ve itaat ettim»* demesinin yalan olduğunu ve onların mümin olmadığını ortaya koymaktadır. Yani onlar gerçek mümin değildirler. İhlas ve iman üzerinde hiç sebatları yoktur.

(48) *«Aralarında hükmolunmak üzere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Rasûlullah'ın hükmünün Allah'ın hükmünün ta kendisi olduğu gerçeğini ifade etmektedir. Rasûlullah'a çağırılmak sadece Rasûlullah'a değildir, aynı zamanda Allah'a da çağırılmaktır. Rasûlullah'a çağırmak ise sadece onun hayatta olduğu müddetle sınırlı değildir. Rasûlullah'tan sonra Rasûlullah'ın makamına otu-

ran, Kitap ve Sünnet'le insanlar arasında hükmeden idareciye de icabet etmek gerekir. Evet, Rasûlullah'ın tayin ettiği idarecinin hükmüne davet etmek, Allah ve Rasûlü'nün hükmüne davet etmekten başka bir şey değildir. Bu ayetin izahı Hasan Basri'nin Semurre'den rivayet ettiği mürsel bir hadiste yer almaktadır. Allah Rasûlü; *«Müslüman idarecilerinden birisinin hükmüne davet edilen bir kimse, eğer icabet etmezse zalim olur, onun herhangi bir hakkı olmaz»* buyurmuştur. (Hadisi Taberani rivayet etmiştir). Yani o sadece ceza hükmüne değil bâtıl üzerinde bulunduğuna dair hükmedilmeye de lâyık olur.

(49) *«Eğer hak kendi taraflarında...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayet; *«Allah Rasûlü onların lehinde hüküm verdiğinde ona uyarlar, aleyhlerinde hüküm verdiği takdirde de ona gelmezler»* mânâsını ifade etmektedir.

Ayetin son kelimesi olan *«Muz'inin»* Allah Rasûlü'nün onların lehine hükmedeceğini bildiklerinden itaat ederler demektir. Bu ve bundan önceki ayet, Allah'ın Kitabı'yla hükmeden bir insanın hükmünün Cenab-ı Hakk'ın ve Rasûlü'nün hükmü gibi olduğunu ortaya koymaktadır. İman, müslümanlar için ne gerektiriyorsa o da aynı şeyi gerektirir. Allah'ın Kitabı'na razı ve ona itaat ediyor görünen fakat nefsine muhalif olunca da onu terkeden bir kimse gerçekte müslüman değil münafıktır. İman davasında samimi değildir. Çünkü o Allah'a ve Rasûlü'ne değil nefsine inanır. Eğer Allah sisteminin bir kısmına inanır bir kısmına inanmazsa onun imanının Allah katında bir değeri yoktur.

(50) *«Onların kalplerinde bir hastalık mı var? Yoksa...»*

Bu Ayetin Tefsiri

ALLAH'IN HÜKMÜNE RAZI OLMAMANIN SEBEPLERİ

Allah'ın hükmüne razı olmamanın üç sebebini bu ayet ortaya koymaktadır:

1 — Kişi esasında iman etmemiştir. Müslüman toplumun fertlerini kandırmak için ortaya çıkmıştır. Ortaklaşa yalanlardan istifade ve onları istismar için böyle söylüyor.

2 — Allah Rasûlü'nün Allah tarafından gönderilen bir peygamber olduğunda şüphesi vardır. Kur'an'ın Allah katından geldiği hususunda da şüphe etmektedir. Ölümden sonra Ahiret'in varlığına inanmamaktadır. Hatta Allah'ın varlığı konusunda bile şüphe içindedir.

3 — Allah ve Rasûlü'ne iman ettiği halde, Allah'ın ve peygamberin kendisine zulmedeceği kanaatindedir. Allah onu büyük bir musibete düçar etmiştir, eğer falan işi yaparsa, eğer *«Rasûlullah'ın falan sözleri veya falan yaptıkları bana sadece zarar getirir»* kanaatindeyse o bu hükme dahil olmuş demektir.

(51-52) *«Mümin kimseler aralarında hüküm...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak münafıkların, Allah ve Rasûlü'nün hükmüne razı olmayanların durumunu açıkladıktan sonra imanlarında ihlaslı, Allah'ın Kitab'ından ve Rasûlullah'ın Sünneti'nden başka din istemeyen kimselerin hallerine değinerek bu ayetleri indirmiştir.

«İşittik ve itaat ettik» sözünün müslümanlara ait olması onların sözlerini medhu sena etmek demektir. Yani bu söz ancak müminlere lâyıktır ve onların şanına yakışır.

Tefsir alimlerinden bazıları, *«İşittik»* mânâsına aldığımız *«Semi'na»* kelimesinin *«Kabul ettik»* anlamında olduğunu söylerler. İbn Abbas ve Mukatil'den gelen rivayete göre *«Biz peygamberin sözünü dinledik, onun emrine itaat ettik»* demektir.

Bazılarına göre de *«İtaat ettik»* ten maksat, bu emirler üzerinde sebat gösterdik ve onları katıksız bir şekilde yerine getirdik demektir.

Ayetin sonundaki *«El-Muflihun»* her maksada eren ve her türlü mahzurlardan kurtulan kimselerdir. Allah ve Rasûlü'ne kim itaat eder, geçmiş günahlarından ötürü kim Cenab-ı Hakk'tan korkar ve gelecekte de kim Allah'ın azabından sakınırsa, işte onlar daimi nimeti elde edenlerin ta kendisidirler.

(53) *«Münafıklar (eğer savaşı) emredersen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet münafık kâfirlerin yalanlarından bir kısmını hikâye etmektedir. Ki onlar bu yalanları yalan yeminlerle tekid etmekte idiler.

Ayetin metnindeki *«Aksemu»* fiili yemin mânâsına gelen *«Kasem»* kökünden gelir. Bunun esası *«Paylaşan»* demek olan *«Kasamet»* kökündendir. Bu, bir insanı katletmekle itham edilenler üzerinde taksim edilen diyet, malî ceza için de kullanılır. Fakat sonra her yemine *«Kasem»* denilmiştir.

ĞALİZ YEMİNLER

Ayet metnindeki *«Cehde Eymanihim»*, mukadder bir fiilin mefulüdür. Yeminin cehdinden maksadın onun son noktasına, do-

ruğuna çıkmak demektir. Onlar mübalağalı bir şekilde yeminin en yüksek mertebelerine çıkarak yemin ederler demektir.

Mukatil *«Kim Allah ile yemin ederse o, yemininin doruk noktasına çıkmıştır»* diyor. Yani onlar galiz ve şiddetli yeminler etmektedirler. Eğer onlara emredersen, yani çıkış emri verirsen! Bu *«çıkış»*tan maksat, cihada çıkıştır. Nitekim İbn Ebi Hatim, Mukatil'den böyle rivayet etmiştir. İbn Merduveyh'in İbn Abbas' tan rivayet ettiğine göre, bu çıkıştan maksat mallarını Allah ve Rasûlü yolunda sarfetmektir.

Ayetin metnindeki *«Taatun ma'rûfetun»* mukadder bir mübtedanın haberidir. Yani sizin taatiniz, itaatiniz belli bir itaattir. Yani siz itaat edeceğinize dair yemin etmeyin. Çünkü sizin itaatiniz belli ki dille itaattir, kalp ile itaat değildir. Bu durumu sahabîlerden bilmeyen de yoktur.

Bazı müfessirler şöyle diyor: *«Ayetin takdiri şöyledir: Sizden istenen belli ve malûm bir taattir. Halis müminlerin taati gibi, şek ve şüphe taşımayan bir taat istenmektedir. Belli ve gücünüzün yettiği kadar taatte bulunmanız yemin etmenizden daha uygun ve daha münasip düşer.»*

Ayetin son cümlesi nehyin nedenidir. Yani yemin etmeyin, çünkü Allah sizin istediklerinizi bilmektedir. Sizin de başkalarının taati de Allah'a malûmdur. Cenab-ı Hakk'ın âdeti şudur ki kul taatini ne kadar gizlerse gizlesin Allah onu ortaya çıkaracaktır. Yani onun davranışlarında, gidişatında taatinin ne olduğu ortaya çıkacaktır. Masiyet de böyledir.

قُلْ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ
مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَّا حُمِّلْتُمْ ۭ وَاِنْ تُطِيْعُوْهُ تَهْتَدُوْا ۭ وَمَا عَلَى
الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿٥٤﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِيْنَ
مِنْ قَبْلِهِمْ ۠ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِيْنَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ
مِّنْۢ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا ۭ يَعْبُدُوْنَنِيْ لَا يُشْرِكُوْنَ بِيْ شَيْـــًٔا ۭ وَمَنْ
كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٥٥﴾ وَاَقِيْمُوا
الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا مُعْجِزِيْنَ فِي الْاَرْضِ ۚ وَمَاْوٰىهُمُ النَّارُ ۭ وَلَبِئْسَ
الْمَصِيْرُ ﴿٥٧﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِيَسْتَاْذِنْكُمُ الَّذِيْنَ مَلَكَتْ
اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِيْنَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرّٰتٍ ۭ مِنْ قَبْلِ
صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِيْنَ تَضَعُوْنَ ثِيَابَكُمْ مِّنَ الظَّهِيْرَةِ وَمِنْۢ بَعْدِ
صَلٰوةِ الْعِشَاۗءِ ۭ ثَلٰثُ عَوْرٰتٍ لَّكُمْ ۭ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ
جُنَاحٌۢ بَعْدَهُنَّ ۭ طَوّٰفُوْنَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰي بَعْضٍ ۭ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٥٨﴾

54 — (Ey Rasulüm) de ki: «Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin». Yüz çevirirlerse (peygamberin) vazifesi ona yükletilen (peygamberliği tebliğ etmesidir.) Sizin de vazifeniz size yüklenen (itaat) tır. O'na itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz. Peygamber'e düşen, apaçık bir şekilde Allah'ın emrini tebliğ etmektir.

55 — Allah sizden iman edip, salih amellerde bulunanlara vaadetmiştir, onlardan öncekileri nasıl iktidar sahibi kıldı ise onları da yeryüzünde iktidar sahibi kılacaktır. Kendileri için beğendiği dinlerini (İslâm'ı yeryüzünde) sabit kılıp sağlamlaştıracaktır. Onları korkularından sonra güvenliğe kavuşturacaktır. Onlar sadece bana ibadet eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Kim bundan sonra küfre saparsa işte onlar fasıkların ta kendisidirler.

56 — Namazı (dosdoğru) kılın, zekâtı verin, Peygamber'e itaat edin ki rahmete kavuşasınız!

57 — (Ey Rasulüm) sakın ha, o kâfirleri yeryüzünde aciz bırakıcılar sanma. Onların varacakları yer cehennemdir. O ne fena varış yeridir.

58 — Ey müminler! Sahip olduğunuz köleler ve sizden olup da henüz bulûğ çağına varmamış çocuklar şu üç vakitte sizden izin istesinler: Sabah namazından önce, öğle sıcağından elbisenizi çıkardığınız sırada, bir de yatsı namazından sonra. Bu üç vakit sizin için yalnız kalma vaktidir. Bu vakitlerin dışında ne size ne de onlara bir günah yoktur. (Hizmet maksadıyla) yanınızda dolaşırlar ve siz de birbirinize (yatak yerinize) girip çıkabilirsiniz. İşte Allah ayetlerini size böylece açıklıyor. Allah bilendir ve hikmet sahibidir.

(54) *(Ey Rasûlüm) de ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin birinci cümlesi Allah Rasûlü'nün sözlerini teşkil etmektedir. Onlara *«Allah'a ve Rasûlüne itaat edin»* de! Eğer *«Eğer itaat etmezseniz»* hitabı ise münafıklaradır. Rasûlullah tarafından Allah'a ve rasûlüne itaat etmeye çağırıldığınızda yüz çevirirseniz Rasûlullah'ın vazifesi ancak tebliğde emrolunduğu noktadır. Bunu gördünüz. Sizin vazifeniz de size emredilen taati yerine getirmektir.

Ayetin metnindeki *«Hummile»* peygamber tarafından peygamberliğin tebliği, emanetin yerine getirilmesidir. Münafıklar cephesinde ise o tebliği kabul etmek, muktezasıyla amel etmektir. Mübalağa mânâsı ifade eden bu tabirin burada kullanılması vahyin haddi zatında ağır bir yük olduğunu ve münafıkların da ağır bir yükün altında olduklarını ifade etmektir. Bu ayetle emrin vücubunun ifade edildiğine delil getirilmiştir. Çünkü itaat emrini veren Cenab-ı Hak münafıkları, *«Eğer itaat etmezseniz»* şeklinde tehdid etmektedir. Bu tehdid de ancak vücuba muhalif hareket edildiği takdirde yapılır.

«Peygamber'e düşen sadece açık bir şekilde duyurmaktır» cümlesi Hz. Peygamber'in vazifesini tayin eden bir ifadedir. Yani herhangi bir peygambere veya Hz. Muhammed'e ancak izaha, açık-

lamaya muhtaç olan her şeyi izah etmek suretiyle tebliğ vazifesi düşer. Veya haddi zatında apaçık olan tebliğden başka, Hz. Muhammed'in vazifesi yoktur. Allah Teâlâ Hz. Muhammed'in de bu vazifeyi harfiyen tatbik ettiğine şahittir.

(55) *«Allah sizden iman edip...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin sebebi nüzulü şudur: İbn'ul-Munzir, Taberani, Hakim, İbn Merduveyh, Beyhaki ve El-Hadis'ul-Muhtare'sinde Ziya, Ubey bin Kâ'b'dan şöyle rivayet ederler:

BÜTÜN ARAPLARIN HZ. PEYGAMBER'E KARŞI TAVIR ALMALARI

«Allah Rasûlü, Medine'ye geldiğinde ve ensar Hz. Peygamber'e ve muhacirlere kucak açtıklarında bütün Araplar onlara düşman kesildi. Ensar geceleri silahlarıyla yatıp kalkıyordu. Ve birbirlerine, *«Acaba Allah'tan başka hiç kimseden korkmadığımız halde geceleyeceğimiz bir zaman gelecek mi»* diyorlardı. İşte bunun üzerine bu ayet indi. Binaenaleyh bu ayetteki hitap bütün kâfirlere değildir. Hitap, Hz. Peygamber ile iman eden müslümanlaradır veya ister hakiki isterse münafıklar gibi zahiren iman etmiş olsun, iman eden herkes bu hitaba muhataptır.

«Allah sizi yeryüzünde halife kılacağını vaadediyor», yani padişahlar emirlerinin altındaki nesnelere tasarruf ettikleri gibi Allah da sizi yeryüzünde mutasarrıf kılacaktır. Veya Allah sizi kâfirlerden korkanların halifesi olarak onların yerine getirecektir. Yani onlara karşı galip getirecek ve yerlerini size miras olarak verecektir. Bu ayetteki *«Yer»den* maksat Arap Yarımadası'dır. Ba-

zı müfessirler *«Rasûlullah'ın ümmeti, doğudan batıya nereye kadar gitmişse oraları kastedilmektedir»* diyorlar.

Ayetin başındaki *«Lâm»* harfi mukadder bir kasemin cevabıdır. Yani Allah yemin eder ki o, iman edenlere kendilerini halife kılacağını vaadetmiştir. *«Sizden öncekileri de halife kıldığı gibi»* cümlesine gelince, bizden öncekilerden maksat İsrailoğulları'dır. Cenab-ı Hak kralları helâk ettikten sonra Şam arazisinde onları halife kılmıştır. Firavun öldükten sonra Mısır'da da onları halife kıldığı rivayet edilmektedir.

Her ne kadar Mısır'a dönmemişlerse de bu ülke onların hüküm ve tasarrufu altına girmiştir.

Mevlânâ Mevdudî bu ayet hakkında şunları söylemektedir:

«Allah burada müslümanları gelecekte yeryüzünün hakimi kılacağını vaadediyor. Bu ayetten maksat münafıkları yermektir ki, dünya hakimiyeti müslümanlar için bahis konusudur. Buradaki hitap İslâm'a nisbet edilen herkese değildir. Ancak imanlarında doğru, ahlâk ve amellerinde salih, Allah'ın dinine tâbi, Allah'ın ubudiyetine bağlı kimseleredir ve Allah'a hiçbir şekilde ortak koşmayanlaradır. Bu sıfatlara sahip olmayan müslümanlar ancak dilleriyle müslümandırlar ve bu vaad onlar için bahis konusu değildir.

Garaz sahibi bazı kimselerin *«Buradaki idarecilik galip gelmek, galebe çalmak, hüküm sürmek ve yeryüzünde nüfuzu geçerli olmaktan ibarettir»* dediklerini görüyoruz. Sonra da bu ayetten şu neticeyi çıkarırlar: Bu dünyada kuvvet ve kudret bakımından kim yüce ise, yüksek ise, yeryüzünde kim galipse işte onlar salih müminlerdir. Allah'ın seçmiş olduğu dine tabidirler. Kulluk vazifesini yaparlar. Allah'a ortak koşmazlar. Hatta bu garaz sahipleri

bunun ötesine giderek iman, salah, din, ibadet ve şirk terimlerinin mânâlarını da değiştirmektedirler. Ve onları havalarına uygun bir şekle sokmaya çalışmaktadırlar. Kaygan ve temelsiz nazariyelerine onu uydurmaya çalışmaktadırlar. İşte bu, Kur'an'ı manen en korkunç bir tahrif şeklidir. Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarını tahrif etmelerinden daha korkunçtur. Bu garaz sahibi, bahis konusu olan bu istihlaf ayetine öyle bir mânâ vermektedir ki bununla Kur'an'ın bütün talimlerini silmek istemekte, İslâm'da hiçbir şeyi yerinde bırakmamaktadır. Çünkü hilafet kelimesini bu şekilde tahrif ettiği takdirde bu ayet yeryüzünde bugün kim galip ise onu kapsar. Kimin geçmiş zamanlarda galebesi varsa onlar bu ayetin içeriği olurlar. Velev ki onlar Allah'ı, peygamberliği, vahyi, Kıyamet Günü'nü inkâr etsinler, riba, zina, içki, kumar ve benzeri kebair günahlardan sayılan fısk-u fucura kulaklarına kadar dalarak işlesinler. Eğer bunlar salih müminlerden olurlarsa ve iman ve salahlarından dolayı yeryüzünde galip gelmişlerse, acaba o zaman tabii kanunlara başeğmekten başka imanın ne mânâsı olabilir? Acaba bu kanunlara göre amel etmekten başka salahın ne mânâsı olabilir? Acaba bu mânâya göre Allah'ın seçtiği dinin, razı olduğu günün, tabii ilimlerde doruk noktasına varmak, sanat, ticaret ve ırkçı siyasette terakki etmekten başka bir şey ile tefsir edilmesi mümkün olur mu? Acaba bu bâtıl nazariyeyi kabul ettikten sonra mümkün müdür ki Allah'ın ibadeti ferdi ve içtimai çalışmada neticeye varmak için yardımcı olan kaide ve kurallardan başka bir fıtrat olsun? Acaba açık bir kalple Kur'an'ı okuyan bir kimse için iman, salih amel, hak din, ibadet, tevhid ve şirk kelimelerinin mânâlarının bu olduğunu söylemek mümkün müdür? Gerçekte bu mânâları ve yorumları ancak Kur'an'ı bir defa dahi baştan sonuna kadar mânâlarını anlayarak, hedeflerini kavrayarak okumayan bir kimse ileri sürebilir. Bu kimse ancak bir ayeti şu sureden, başka bir ayeti bu sureden almış, hevasına, görüş ve fikirlerine göre takip etmiştir. Veya Kur'an'ı her okudukça insanları Allah'a iman etmeye, Hz. Peygamber'e inen vahye inanmaya davet eden ayetlerin tamamını, dünyaya gönderilen her peygambere itaat et-

menin vacip olduğunu gösteren ayetlerin tamamını, Ahiret âleminin varlığına delâlet eden ayetlerin tamamını, Ahiret âleminden gafil ve sadece dünya hayatını isteyenler için bahis konusu değildir diyen ayetlerin tamamını inkâr eden bir kişi ancak bu mânâları ileri sürebilir. Bu konular Kur'an'da çokça tekrar edilmiş, değişik yollar ve açık kelimelerle ihata edilmiştir. Öyle ki Kur'an'ı ihlasla, emanetle okuduktan sonra istihlaf ayetine yeni tefsircilerin getirdiği bu hatalar ve galatlara bir kimsenin girmesini tasdik etmek bize gayet zor geliyor. Hakikat şudur ki onlar, hilafet ve istihlaf kelimeleri için getirdikleri ve bu temeller üzerine inşa ettikleri mânâyı uydurmuşlardır. Kur'an'ı bilen hiç kimse bu mânâyı ileri sürmemiştir.

HALİFE KELİMESİNİN MÂNÂLARI

Kur'an hilafet kelimesini üç değişik mânâda kullanır:

1 — Sultanın emanet ve selâhiyetlerini yüklenmek. Bu mânâ ile Adem'in zürriyeti yeryüzünde Allah'ın halifesidir.

2 — Allah'ın sadece tekvini değil de teşrii emri altında hilafetin yetkilerini kullanmak ve bununla beraber Allah'ın en yüce hakimiyetine teslim olmak. Bu mânâ ile *«Ancak salih olan mümin yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Çünkü o, hilafetin hakkını sahih bir şekilde yerine getirmiştir. Bunun tam aksine kâfir ve fasık vardır. O kâfir Allah'ın halifesi değil ona karşı başkaldırandır. İşte o günah yoluyla Allah'ın mülkünde tasarruf eder.»*

3 — Yeni bir ümmet (millet)in herhangi bir zamanda yeryüzünde galip gelmiş fakat munkarız olup gitmiş bir ümmetin yerine geçmesi demektir. Birinci ve ikinci mânâlar, hilafet kelimesi niyabet mânâsında olursa bahis konusudur. Üçüncü mânâda hilafet kelimesi beka ve başkasının yerine geçmek mânâsında olur-

sa bahis konusudur. Birinci ve ikinci mânâlar, Arapça'da hilafet kelimesi için bellidirler. Yani herkes hilafetin bu mânâlara geldiğini bilir. Binaenaleyh kim şu anda bu siyak ve sibak içinde istihlaf ayetini okursa hilafet kelimesinin burada Allah'a naib olarak, onun şer'i emrine uygun bir şekilde, Allah'ın hakkını yerine getiren hükümet mânâsında kullanılmış olduğunu anlar.

YERYÜZÜNÜN HAKİMİYETİ KİME VAAD EDİLDİ?

Hz. Ali, Hz. Ömer kendisine, *«İran'a savaş açalım mı?* diye sorduğunda ona şöyle cevap verir: *«İslâm'ın yardımı veya mahrumiyeti azlık veya çoklukla değildir. O Allah'ın dinidir. Allah onu ve onun askerlerini ve ordularını hazırlamıştır ve onlara yardımda bulunmuştur. Onlar vardıkları noktaya varıncaya kadar bu devam etmiştir.*

Allah bize vaadederek şöyle buyurdu: «Allah sizden iman edip salih amel işleyenlere vaadetti. Onlardan öncekileri nasıl hükümran kıldıysa onları da yeryüzünde hükümran kılacaktır...» Allah vaadini yerine getirecektir, ordusuna yardımcı olacaktır. Zira idarecilerin yeri tıpkı tesbih ipine benzer. O ip tesbih danelerini biraraya getirir, yanyana dizer. O ip koptuktan sonra tesbih taneleri her tarafa yayılır. Artık tamamen toplanmaları mümkün olamaz. Araplar bugün her ne kadar az iseler de onlar İslâm'la çoğalmış sayılırlar. Müslümanlıkla azizdirler. Sen ey halife! Değirmenin nirengi ve temel noktası ol. Değirmeni Araplar'la çevir. Katılmadan harp ateşini yak. Çünkü sen bu Hicaz arazisinden çıkarsan Hicaz Yarımadası'nın etrafında bulunan Araplar sana üşüşürler. Öyle ki arkada bıraktığın aile efradı önündeki düşmandan sana daha fazla mühim gelecek ve seni meşgul edecektir. Kesinlikle acemler yarın seni gördüklerinde «Bu Araplar'ın aslıdır, halifesidir, başıdır. Bunu öldürürseniz istirahat bulursunuz» derler ve onların sana hücum etmeleri, seni yutma ümidi beslemeleri senin için daha

şiddetli olur. Ama düşman müslümanlarla savaşa gelecektir sözüne gelince, kesinlikle Allah onların müslümanlara hücum etmesini en mebguz ve en kerih bir şekilde görüyor. Hoşuna gitmeyen bir şeyi değiştirmek hususunda Cenab-ı Hak herkesten daha fazla güçlüdür. Düşmanın sayısının çok olduğu sözüne gelince, biz daha önceki zamanlarda çoklukla harbetmiyorduk. Biz ancak Allah'ın yardımıyla savaşıyorduk.» (Nehc'ul-Belağa, cilt: 1, sh: 283).

Hz. Ali'nin bu sözlerini okuyan bir kimse görür ki Hz. Ali bu ayetin kapsamı olarak müslümanları, sahabeleri ve Hulafe-i Raşidin'i göstermiştir.

Cenabı Hak ayetin sonunda *«Ama kim bundan sonra da kâfir olursa işte onlar yoldan çıkanlardır»* buyurmaktadır. Bu küfürden maksat, ganimeti veya haktan inenleri inkâr mânâsına gelen küfürdür. Birinci mânâ nazarı itibara alındığı takdirde, bu söz, hilâfet nimetine vardıktan sonra hak yoldan sapanları kapsar. İkinci mânâ itibarıyla nifak üzerinde ısrar eden münafıkları kapsar ki bu münafıklar Allah'ın bu vaadini bildikten sonra da nifak hastalığında ısrar edip dururlar.

Hulâsa olarak birçok müfessir bu ayetin dört halifenin iktidarının sahih olduğuna delâlet ettiğini söylemişlerdir. Çünkü Cenab-ı Hak bu ayette peygamberin huzurunda bulunan müslümanlara halifeliği, dinlerinin sabit kalacağını ve düşmanlardan emin olacağını vaadetmektedir. Allah'ın vaadi kesinlikle yerine gelir ve Cenab-ı Hak vaadinde hulfetmez.

Bazı ehl-i sünnet alimleri üç halifeye ait halifeliğin doğru olmadığına dair birtakım deliller getiren Şia aleyhinde bu ayeti delil olarak göstermiş ve fakat bu ayet aynı zamanda Hz. Ali'nin halifeliğinin de sahih oluşuna delildir dememişlerdir. Çünkü Şia Hz. Ali'nin halifeliğini zaten kabul etmektedir.

Tabersi'ye göre bu ayetteki hitap Hz. Peygamber ile ehl-i beytedir. Halifelik, dinin tasdiki ve emniyet onlara vaadedilmektedir. Ki bu vaadin beklenmekte olan Mehdi zamanında tahakkuk edeceği hususu da kâfi gelir. *«Bu ayet indiği zaman varolmamıştır» denilemez. Çünkü hitap şifahidir, o zamanda mevcut olanlara* mahsus değildir. Hepsi için tahakkuk etmemesi de buna ters düşmez. Çünkü buradaki kelâm *«Falan oğulları filânı öldürdü»* kabilindendir. Tabersi buna delil olarak El-Ayaşi'nin Ali bin Hüseyin' den rivayet ettiği şu sözü göstermektedir. Bu zat ayeti okuduğu zaman bahsi geçenleri «Allah'a yemin ederim, biz ehli beytin şialarıyız. Bu vaad bizden gelen ve bu ümmetin Mehdi'si olan bir kişinin eliyle tahakkuk edecektir. Allah'ın Rasûlü o kimse hakkında şöyle buyurmuştur: *«Eğer dünyadan bir tek gün kalırsa Allah o günü uzatacaktır. Ta ki benim ehli beytimden bir kişi hakim olsun. O kişinin ismi benim ismimdir. Yeryüzünü zulümle doldurduğu gibi adaletle ve hakkaniyetle dolduracaktır»* demiştir.

Alusi bunları naklettikten sonra *«Şia'dan gelen haberlerin durumu gizli değildir»* demek suretiyle o haberlerin zayıf olduklarını belirtmektedir. (1)

(56) *«Namazı (dosdoğru) kılın, zekâtı verin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette Cenab-ı Hak merhamete mazhar olmayı namazın kılınmasına, farz zekâtın verilmesine ve Rasûle itaat edilmesine bağlamaktadır. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın kelâmındaki *«Lealle»* kelimesi terecci için değil tahkik içindir. *«Umulur ki merhamet olasınız»* demek yani muhakkak merhamet olursunuz, size muhakkak rahmet edilecektir demektir.

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 10, sh: 205, vd.

(57) *«(Ey Rasûlüm!) Sakın ha, o kâfirleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak fasıkların fıskta doruk noktaya çıktıklarını, müminlerin de mutlak rahmete ve saadeti dareyne mazhar olduklarını açıkladıktan sonra bu ayette kâfirlerin dünya ve Ahiret'te varacakları noktayı belirtmektedir. Burada zannedecek kabiliyette olan her kâfir kastedilmektedir. Bu hitabın, faiz yoluyla Rasûlullah'a olması da mümkündür. Yani peygambere hitap ediliyor ama kendisinden küfür sadır olanlar kastedilmektedir. Veya bu zann, o derece çirkin ve mahzurludur ki kendisinden sadır olması mümkün olmayan Hz. Peygamber'in dahi bundan nehyedildiğine işaret etmektedir. Acaba kendisinden sadır olması mümkün bir kimse, nasıl bir kimsedir?

Onlar Cenab-ı Hakk'ın kendilerini idrak etmekten veya helâk etmekten aciz olduğunu sanıyorlardı. Onlar yeryüzünün genişliğine rağmen, hangi kıtada olurlarsa olsunlar, nereye kaçarlarsa kaçsınlar, Allah'ın helâkinden kurtulamazlar ve Cenab-ı Hakk'ı bu hususta aciz bırakamazlar.

Kıraat alimlerinden Hamza, *«Tahsebenne»* yerine *«Yahsebenne»* şeklinde okumuştur. O zaman fail herkestir. Hiçkimse küfre kayanların sakın ola ki yeryüzünde Allah'ı aciz bırakacağını sanmasın! Veya kâfir olanlar yeryüzünde Allah'ı aciz bırakacaklarını sanmasınlar!

Ayet metnindeki *«Me'va»* kelimesi ya ismi mekândır (sığındıkları yer, vardıkları nokta şeklinde mânâlandırılır) veya mastar mimidir. Fakat mekân olması ayete daha uygundur.

Ayetin son cümlesindeki zemm mukadder bir kasemin ceva-

bıdır. Yani Allah'a yemin ederim, varacakları nokta olan cehennem ne kötüdür!

EVLERE İZİNSİZ GİRİLİR Mİ?

(58) *«Ey müminler! Sahip olduğunuz köleler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Buradaki hitap sadece erkeklere ise *«Ey iman eden erkekler»* demek olur. Kadınlar da onların hükmüne dahildirler ve tağlib yoluyla gelmiştir. Fakat ayet kadınlar sebebiyle geldiğine göre birinci yoruma itiraz edilebilir.

İbn Ebi Hatim, Süddi'den şunları rivayet etmektedir:

«Allah Rasûlü'nün sahabîlerinden bazı kimseler bu saatlerde hanımlarıyla biraraya gelmekten hoşlanıyorlardı. Guslettikten sonra da çıkıp namaza geliyorlardı. Cenab-ı Hak böylece kölelere ve çocuklara bu saatlerde izin almaksızın onların evlerine girmemelerini emretmiştir.» Bu ayette emir, her ne kadar kölelere ve çocuklara ise de hakikatte, muhataplaradır. Yani, izin almayınca başka bir müslümanın evine girmeyin demektir. *«Fakat bulûğ çağına gelmeyen bir insana Allah nasıl emreder? Oysa emir tekliftir. Baliğ olmazdan önce kişi için emir yoktur»* diye itiraz edilen nokta da böylece halledilmiş olur.

Hulâsa şudur ki Cenab-ı Hak burada gerçekten köleler ve küçük çocuklara değil, büyüklere emretmektedir. Ki onlar da kölelere ve küçük çocuklara bu şekilde emretsinler. Nitekim namazı emrettikleri gibi. Zira Allah'ın Rasûlü *«Yedi yaşındaki çocuklarınıza namaz kılmayı emredin. On yaşına geldiklerinde, kılmadıkları takdirde onları dövün»* diye emretmektedir.

Bazıları bu ve benzeri emirlerin te'dib ve talim kabilinden olduğunu söylemişlerdir. Bu emir hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları vücubu, bazıları nedbiyeti, mustahab olmayı ifade eder demişlerdir. Cumhura göre *«Sağ eliyle mülk edinilenler»*den maksat, erkek köleler ve cariyelerdir. Onların büyükleri ve küçükleri bu işe dahildir.

*«Baliğ olmayanlar»*dan maksat ister erkek, ister kadın olsun, çocuklardır. Ebu Hayyan, El-Bahr'da *«Bu emir çocuklar içindir. Onlar ister erkek köle olsun, isterse hür»* der. Fakihler *«Çocuk ihtilam çağına vardığında baliğ olmuştur»* demişlerdir. Fakat ihtilam olmadan onbeş yaşına gelen bir çocuğun baliğ olup olmadığı hususunda ihtilaf vardır. Ebu Hanife'ye göre on beş yaşında ihtilam olmayan bir çocuk onsekiz yaşını tamamlamayınca baliğ sayılmaz. Kızlar da böyledir, ihtilam olmazsa, hayız görmezse, gebe kalmazsa, Ebu Hanife'ye göre onyedi yaşına gelinceye kadar baliğa sayılmaz.

Ebu Hanife'nin talebeleri olan İmam Muhammed ile Ebu Yusuf, İmam Şafii ve İmam Ahmed, *«Çocuk ve kız onbeş yaşına vardıklarında baliğ olmuşlardır»* demişlerdir. Bu, aynı zamanda İmam Azam'dan da (bir rivayete göre) gelmiştir.

Ayet metninde geçmekte olan *«Hulm»* kelimesinden Rağıb'a göre rüyada ihtilam olmak mânâsı kastedilmektedir. Kamus sahibi *«Hulm ve ihtilam uyku halinde cinsî ilişki kurmak mânâsındadır»* demiştir.

Sabah namazından önce izin istemenin meşrû olması şu noktaya dayanmaktadır: Bu vakit yataktan kalkma ve uyku elbisesini atarak uyanıklık elbisesini giyme zamanıdır. Bütün bu vakitlerde kişinin avret mahalli açık olabilir. Bir de kişi çoğu zaman geceleyin ihtilam olur ve bu vakitte yıkanır. Başkalarının buna muttali olmasından utanır.

HANGİ VAKİTLERDE EVLERE İZİNSİZ GİRİLMEZ?

Evlere izinsiz girmenin yasak olduğu vakitler üçtür:

1 — Sabah namazından önceki vakit,

2 — Gündüzleyin elbiselerin çıkarıldığı ve serinleme dönemine girildiği vakit. Ayet metnindeki «*Zahir*» kelimesi, Ragıb'ın dediğine göre öğle vaktidir. Ve bu da hararetli günlerde olur.

3 — Yatsı namazından önceki vakittir. Bu vakitte insan gündüz elbiselerini çıkarır, uyku elbiselerini giyer. Bu zamanda insan cinsî ilişki kurmazdan önceki hareketleri yapabilir.

Ayet metnindeki «*Avrat*» kelimesinden maksat, boş olma zamanları demektir. Avrat kelimesi, insanoğlunun çirkin yerleri anlamındadır. Ragıb'ın ifade ettiği gibi bu kelime «*Ar*»dan gelir. Çünkü bu çirkin yerlerin açık bırakılması insan için ar ve rezalettir.

Ayetin metnindeki «*Cunah*» kelimesi zahire göre şer'i günah demektir. Fakat evlerinde duran muhataplar için bu günahın nasıl sabit olduğu hususu müşküldür. Bu günahın baliğ olmayan çocuklar ve köleler için sabit olması da böyledir. Çünkü küçükler mükellef değildirler. Bunlar hakkında şer'i bir günah tasavvur edilemez. Fakat Hanefiler günahın bahsi geçenler için sabit olması ayetin mefhumu vasıtasıyla bilinmektedir. Bizim katımızda mefhuma itibar yoktur diyorlar. Eğer mefhuma itibar edilir denilirse mümkündür ki muhataplar için olsun. Çünkü onlar talimi (yani çocukları ve köleleri eğitmeyi) terketmişler, bu sebeble günahkâr olmuşlardır. Odalara girme imkânını onlara vermişlerdir. Bundan dolayı günaha girerler.

Bu üç vakitten başka günahın olmaması genel bir kaide değildir. Zira kişi kesinlikle veya zanla evde oturanlar kölelerin ve

baliğ olmayanların dahi muttali olmasını iyi karşılamadıkları bir vaziyette olduğunu bilirse o zaman izinsiz giremezler. İsterse o zaman bu üç vakte tesadüf etsin, isterse etmesin. Bu üç vakitte izin istemenin emri ve başka vakitlerde günah olmadığına dair ifade galip olan âdete göredir. Çünkü galip olan odur ki bu üç vakitte bir aile efradı ancak izni gerektiren bir durumda olabilirler.

«*Sizin yanınızda çokça girip çıkarlar*» tabirinden anlaşılıyor ki şer'i hükümlerin hepsinin nedeni (illeti) vardır.

«*Allah sizler için ayetleri açıklar*», yani yararınıza delâlet eden ayetleri izah eder ve onları açık ve seçik bir şekilde indirir. Yoksa Cenab-ı Hak fiilen gelip de açık olmayan ayetleri izah eder demek değildir.

Bazıları «*Bu ayet Allah'ın her hükmünün bir nedeni olduğunu ifade etmektedir*» demişlerdir.

وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَاْذِنُوْا كَمَا
اسْتَاْذَنَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ
لَكُمْ اٰيٰتِهٖ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٥٩﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَآءِ
الّٰتِيْ لَا يَرْجُوْنَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَّضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ
غَيْرَ مُتَبَرِّجٰتٍ بِزِيْنَةٍ ؕ وَاَنْ يَّسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ ؕ وَاللّٰهُ
سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٦٠﴾ لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْاَعْرَجِ
حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْمَرِيْضِ حَرَجٌ وَّلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَاْكُلُوْا
مِنْۢ بُيُوْتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اٰبَآئِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اُمَّهٰتِكُمْ
اَوْ بُيُوْتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اَخَوٰتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اَعْمَامِكُمْ
اَوْ بُيُوْتِ عَمّٰتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ خٰلٰتِكُمْ
اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَّفَاتِحَهٗٓ اَوْ صَدِيْقِكُمْ ؕ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ اَنْ تَاْكُلُوْا جَمِيْعًا اَوْ اَشْتَاتًا ؕ فَاِذَا دَخَلْتُمْ
بُيُوْتًا فَسَلِّمُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ
مُبٰرَكَةً طَيِّبَةً ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ
لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿٦١﴾

59 — Çocuklarınız bulûğ çağına vardıkları zaman kendilerinden öncekilerin izin istediği gibi bundan böyle onlar da izin istesinler. İşte Allah ayetlerini size böylece açıklamaktadır. Allah bilendir ve hikmet sahibidir.

60 — Kocaya varma ümidi kalmamış kadınlar için (saklaması emrolunan) ziynetlerini göstermemek üzere, elbiselerini bırakmalarında bir beis yoktur. (Buna rağmen) onların iffet halinde bulunmaları haklarında daha hayırlı olur. Allah işitendir, bilendir.

61 — Köre, topala, hastaya herhangi bir beis yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya analarınızın evlerinde veya kardeşlerinizin evlerinde veya kızkardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya koruyucusu bulunduğunuz evlerde (gözetlediğiniz hayvan sütünden bağ ve bahçe mahsulünden) veya dostlarınızın evlerinde sizin topluca veya dağınık yemenizde sizin için bir günah yoktur. Evlere girdiğiniz zaman kendinize Allah'ın nezdinde bereketli olan ve hane halkını tatyib eden bir selâm ile selâm verin. İşte size Allah ayetleri akıl erdiresiniz diye böylece açıklıyor.

(59) *«Çocuklarınız bulûğ çağına vardıkları zaman...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayet metnindeki*«Etfal»* kelimesi *«Tıfl»*ın çoğuludur. Ergenlik çağına gelmeyen, baliğ olmayan çocuklar demektir. Burada bizim öz çocuklarımız değil, yabancı çocuklar kastedilmiştir. Yani yabancı çocuklar, baliğ olduktan sonra, izin isteyerek evlere girsinler, sizin yanınıza gelsinler. *«Tıpkı onlardan öncekilerin izin istedikleri gibi.»*

Bu cümle 27. ayete işaret etmektedir veya buradaki incelik vasıf itibarıyladır. Yani onlardan öncekiler baliğ olduklarında izin istedikleri gibi bunlar da izin istesinler.

İbn Ebi Hatim bu yorumu Mukatil'den rivayet ediyor. Bazıları *«Bu yorum daha açıktır»* dediler.

Evet, burada çocuklardan hür ve yabancı çocuklar kastedilmektedir. Bazı alimler *«Çocuklardan maksat, burada hür ve köle olan çocukların hepsini kapsamaktadır. Köleler de hürler de izin almadan evlere girmemelidirler»* diyorlar. Bu görüşe göre kölenin, sahibi olan kadının evine ve odasına girmek için izin istemesi gerekir.

El-Bahr'da *«Sizden tabiri, bizim çocuklarımızdan, öz evlâtları-*

mızdan ve akrabalarımızdan demektir» deniliyor. Buna binaen insanın öz evlâdı da baliğ olduktan sonra izin almadan annesinin yanına girmemelidir.

İbn Ebi Hatim bu tefsirinin bir benzerini Said bin Cübeyr'den rivayet etmiştir. Ayrıca Said bin Müseyyeb'ten de şunu rivayet ediyor: *«Kişi izinsiz olarak annesinin evine girmemelidir. Çünkü bu ayet bu hususta nazil olmuştur.»*

Bazıları *«Eğer yanına varılmak istenen kişi izinsiz girmeye razı değilse, kapılar da kilitli değilse izin istemek gereklidir. Eğer kapılar kilitliyse, kapıyı çaldığında, açıldığı takdirde zaten izin verilmiş sayılır»* demişlerdir.

(60) *«Kocaya varma ümidi kalmamış kadınlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«El-Kavaid»* kelimesi ihtiyar kadınlar demektir. Bunun tekili *«Kaidun»*dur. İbn Sikit *«Kaid, hayzdan kesilmiş kadındır»* demiştir. İbn Kuteybe *«Kadınlara (oturanlar mânâsına gelen) kavaid denilmesi yaşlı olmaları sebebiyle çokça oturmalarından ileri gelmektedir»* diyor.

Elbiselerinden maksat, zahir olan elbiselerdir ki çıkarıldığı takdirde avret mahalleri görülmesin. Meselâ cilbab, aba ve baş üzerine gerilen örtü gibi.

İbn'ul-Munzir, Meymun bin Mihran'dan şöyle rivayet ediyor. «Bu zat diyor ki: Ubey bin Kâb'ın ve İbn Mes'ud'un mushaflarında, *«Siyabehunne»* yerine, *«Celabibehunne»* kelimesi yer almaktadır.»

İbn Ebi Hatim, İbn Mesud ve İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor:

«Bu iki zat da «*Siyabehunne*» yerine «*Celabibehunne*» okuyorlardı.»

İşte bu rivayetten ötürü bazı tefsirciler «*Elbiseden maksat sadece cilbabtır*» demişlerdir.

Ayetin metnindeki «*Muteberricat*» kelimesi gizlenmesi gereken yerleri açmaya zorlanmak demektir. Bazıları «*Bu kelimenin esas mânâsı köşkten, saraydan çıkmak demektir*» demişlerdir. Sonra kadının ziynet yerlerini ve güzelliklerini erkeklere göstermemeleri hususunda kullanılmıştır.

«*Ziynet*»ten maksat, gizli ziynettir. Buradaki tenvin yaygınlık ifade eder. Dolayısıyla küçük bir ziynet dahi bu hükme dahildir.

(61) «*Köre, topala, hastaya...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Ez-Zehravi'nin kitabında zikredildiğine göre İbn Abbas'tan şöyle bir rivayet gelmektedir: «*Kör, topal ve hastalar, sıhhatli insanlarla yemekten çekinirlerdi. Bizi pis telâkki ederler, eziyet verebilirler diye birlikte yemekten kaçınırlardı. Cenab-ı Hak bunun üzerine bu ayeti indirdi.*»

Bazıları şöyle derler: «Kör, topal ve hastalar yemek için kişinin evine girerlerdi. Ev sahibi yanında yemek yoksa, kişi, babasının, anasının evine gidip onlara bazı yiyecekler getirmeye çalışırdı. İşte bundan dolayı bu zatlar sıhhatli insanların yanına girmekten kaçınırlardı. Bu kimseler kendilerine anahtarlarını verip savaşa gidenlerin evlerinde yemekten de kaçınırlardı. Halbuki ken-

dilerine anahtarlar teslim edilmiş ve evde bulunanlardan yemesi ve içmesine izin verilmiştir. Fakat belki bu izin yürekten gelmemiştir diye yemezlerdi. Bu hastalardan başka sıhhatli olan bazı kimseler de başkalarının evinde yemek yemezlerdi. Meselâ İkrime diyor ki: *«Ensar'ın nefsinde bir yücelik hissi vardı. Cenab-ı Hakk'ın zikrettiği evlerde yemezlerdi.»*

«Harac» kelimesi lûgatta dar anlamına gelir.

Bazıları *«Evlerinizden»* kelimesine çocuklarınızın malından ve evlerinde bulunduğunuz kocalarınızın malından yemenizde herhangi bir beis yoktur şeklinde mânâ vermişlerdir.

*«Anahtarları ellerinizde bulunan evler»*den maksat, gerek vekâleten gerekse korumak için tasarrufunuza verilmiş bostanlar ve hayvanlardır. İbn Abbas'ın tefsirinden bu anlaşılır. Zira birçok kimseden İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *«Burada kastedilen, kişinin vekilidir. Onun gayri menkullerinde ve menkullerinde bakıcısıdır. Öyle bir bakıcı veya vekildir ki onun bostanın meyvelerini toplayabilir, evcil hayvanlarının sütlerini içebilir. Fakat kaldırıp başka yere götüremez ve kendisine azık edemez.»*

«Anahtarın mülkünü vermek» bütün bu yorumlara binaen bir şeyi onun tasarrufunu elinin altına vermek demektir. Katada *«Bundan maksat kölelerdir»* diyor.

HAKİKİ DOSTUN EVİNDEN YEMEK

*«Dostlarınız»*dan ifadesi dostlarınızın evlerinde de yemek yiyebilirsiniz anlamındadır. Bu, sevgisinde dost olmuş ve dostluğunda da sadık kişidir.

Bazıları *«Bu ayet işaret eder ki dostluğun şânı, ikiliği ortadan kaldırmaktır. Sanki o sensin, sen de o»* demiştir.

İbn Abbas diyor ki: *«Dost, anne ve babadan daha büyüktür. Çünkü cehennemlikler imdat istedikleri zaman anne ve babalarını değil de dostlarını ve şefaatçılarını çağırırlar.»*

Ayetin metnindeki *«Eştat»* kelimesi ayrılık, ayrılmış mânâsını ifade eden *«Şet»*in çoğuludur. Bu ayet muste'nife bir kelâmdır. Daha önce açıklanan cinsten diğer bir hükmü açıklamak için gelmiştir. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu ayet Beni Leys bin Amr bin Kinane hakkında nazil olmuştur. Dahhak ve Katade de bu görüşe katılmışlardır. Onlar tek başına yemek yemekten kaçınırlardı. Onlardan herhangi bir kimse misafir bulmadıkça bütün gün yemeden beklerlerdi. Ancak misafirle yerlerdi. Eğer misafir gelmezse bir şey yemezlerdi. Kişi çoğu kez önünde yemek olduğu halde beklerdi. Sabahtan öğleye kadar bu devam ederdi. Çoğu zaman süt veren deve yanında olduğu halde kendisiyle birlikte süt içecek kimseyi bulmazsa ondan içmezdi. Akşamlayıp kimseyi görmediği takdirde yerdi.

İkrime ve Ebu Salih derler ki: *«Bu ayet ensardan bir grup hakkında nazil olmuştur. Onlara misafir geldiğinde hep beraber yerlerdi. Ve misafirlerine istedikleri şekilde yemek hususunda ruhsat da verirlerdi.»*

El Kelbi'ye göre ayetin sebebi nüzulü şudur: Onlar yemek yemek üzere biraraya geldiklerinde körler ve diğer özür sahiplerine ayrı bir yemek getirirlerdi. Cenab-ı Hak böylece bunun vacip olmadığını beyan buyurmuştur.

Bazıları *«Onlar tek başlarına yerlerdi ki başkalarının hakkına tecavüz olmasın. Veya birlikte oldukları zaman nefreti mucib bir şey oluşmasın veya birbirlerine eziyet verilmiş olmasın. Bu ayet bu-*

nun vacip olmasını ortadan kaldırmak için nazil olmuştur» demişlerdir. Fakat bu tevillerin hangisi olursa olsun, lâfzın umumuna bakılır, sebebin hususuna (ayetin iniş sebebinin özelliğine) bakılmaz.

«Kendinize selâm verin», yani girdiğiniz evlerin sahiplerine selâm verin. Nitekim İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim ve Beyhaki, İbn Abbas'tan bunu rivayet etmişlerdir.

«O evlerin sahipleri» yerine, *«Kendinize selâm verin»* denilmesinin nedeni, aralarındaki şiddetli bağdır. Öyle ki ev sahipleri muhatapların ta kendileridir.

Selâm, afetlerden selâmet ve sağlam kalmak mânâsını ifade eder. Bazı müfessirler *«Allah'ın isimlerinden birisidir»* demişlerdir.

Bu ayetten selâm veren bir kimsenin selâmında *«Ve berekâtuhu»* diyeceği anlaşılmaktadır. Selefin bazılarından bu berekât kelimesinin selâma bitiştirilmesine dair rivayet gelmiştir.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ
جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن
لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾
لَّا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُم بَعْضًا ۚ
قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنكُمْ لِوَاذًا ۚ فَلْيَحْذَرِ
الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾
أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ ۖ وَيَوْمَ
يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

62 — Müminler o kimselerdir ki Allah'a ve Rasûlü'ne iman etmişlerdir. Toplu bir iş üzerinde bulundukları zaman peygamberden izin almadıkça onu bırakıp gitmezler. Şüphesiz ki senden izin isteyenler Allah'a ve Rasûlü'ne iman eden kimselerdir. Bu bakımdan bazı işleri için senden izin istediklerinde sen de onlardan dilediğin kimseye izin ver. Onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

63 — Sakın peygamberin çağırmasını aranızda bazınızın bazınızı çağırması gibi saymayınız. Allah içinizde birbirini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak biliyor. Bunun için peygamberin emrine aykırı hareket edenler başlarına bir belânın inmesinden yahut kendilerine acıklı bir azabın isabet etmesinden sakınsınlar.

64 — İyi bilin ki göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. O sizin üzerinde bulunduğunuz şeyi kesinlikle bilmektedir. O'na döndürülecekleri gün yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir. Allah her şeyi bilir!

(62) *«Müminler o kimselerdir ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, o ayetlerden yararlanan kimselerin, kendilerini şeriat sahibi Hz. Peygamber'e, tıpkı yıkayıcının önüne konulan ölünün teslim olması gibi teslim etmesi gerektiğini ifade ediyor. Onun işareti olmaksızın ne ileri giderler ne de geri kalırlar.

Şeyh'ul-İslâm Ebussuud Efendi diyor ki: *«Bu bir istinafi cümledir. Bahsi geçen ahkâmın sonunda getirildi. Onları takrir ve gözetilmesinin vacip olduğunu tekid içindir. Ve aynı ahkâm cinsinden bazı meseleleri daha fazla açıklamak suretiyle onları tamamlamaktır. İlkinde kullanılan «Elmu'minun» kelimesi «Allah'a ve Rasûlü'ne iman eden kimseler» mânâsını ifade eder. İkinci kez, «Ancak müminler Allah'a ve Rasûlü'ne iman eden kimselerdir» demenin nedeni onların ancak imana karin olmalarının uygun olduğunu ilan içindir. Yani imanda kâmil olan, Allah ve Rasûlü'ne kalplerinin samimiyetiyle iman edenler ve bütün ahkâma itaatta bulunanlardır.»*

EMR-İ CAMİ'DEN NE KASD EDİLİR?

«Câmi'emr» ile maksat cihaddır. İbn Zeyd *«Cami' emr ile maksat cuma, bayram ve istiska namazları gibi hutbeli namazlardır»* diyor.

Dahhak ve İbn Selâm ise, bununla kastedilenin cihad, cuma ve bayram namazları olduğunu söylemişlerdir.

Fakat bu terimi genel olarak almak daha evlâdır. Her ne ka-

dar ayet Hendek Savaşı'ndan önce Medine'nin açık tarafında kazılan Hendek hususunda nazil olduysa da onu genel mânâya almak daha uygundur.

«Onlar senden izin istemeden gitmezler. Eğer sen izin verirsen giderler» ayeti müminlerin vazifelerini belirten bir ayettir. O halde, burada hedef izin istedikten sonra verilen izni elde etmektir. Cenab-ı Hak sadece izin istenmesini zikrediyor, gerisini zikretmiyor. Çünkü müslümanlar tarafından tamamlanan budur ve imanın kemalinde istizan muteberdir, izin değil.

«Onlar senden bazı işler için izin istedikleri zaman» ayeti ise Rasûlullah'ın bu hususiaki vazifesini belirtir. Yani *«İmanda kemâl rütbesine varanlar senden isteyenlerdir»* gerçeği açıklandıktan sonra, *«Eğer onlar bazı mühim işleri için senden izin isterlerse onlardan dilediğine izin ver.»* Yani Cenab-ı Hak burada izin vermeyi Rasûlullah'ın reyine bırakmıştır. Bu ayetle bazı ahkâmın Rasûlullah'ın lehine tevfiz edilmiş olduğu ortaya çıkmış olur. Bunun caiz olup olmadığı, usûl alimleri arasında ihtilaf edilen tevfiz meselesidir. Şöyle ki: Hüküm müçtehide tevfiz ediliyor, ona bırakılıyor ve ona *«Dilediğin şekilde hükmet. Çünkü senin yaptığın sevaptır»* deniliyor. Bir gruba göre bu caizdir. Fakat ihtilaflar vardır. Musa bin İmran adlı alim *«Bu, Peygamber için de, diğer alimler için de mutlaka caizdir»* dedi. Ebu Ali el-Cübbai *«Bu, sadece peygamber için caizdir»* dedi. Bunun tam tersi de Ebu Ali el-Cübbai'den rivayet edilmiştir. İmam Şafii'den bunun caiz olup olmaması hususunda tereddüde delâlet eden bir fikir naklediliyor. Diğer alimler de *«Böyle bir iş tevfiz olamaz»* demişlerdir. *«Tevfiz olur»* diyenler de bunun olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Amidi *«En seçkin görüş, bu olmamıştır, fakat mümkündür»* diyor.

Bazı büyük alimler *«Rivayet yönünden dilediğinle hükmet»* demenin mümkün olduğunu, fakat istediğin şekilde hükmet demek hususunda ihtilaf bulunduğunu söylemişlerdir.

«Onlar için Allah'tan af talebinde bulun» ayeti mucibince kuvvetli bir özür için dahi olsa Hz. Peygamber'den izin istemek, dünya emrini Ahiret emrine takdim etmek şaibesinden boş değildir. *«Kesinlikle Allah çokça affedici ve merhamet edicidir»* cümlesi vaadedilen mağfiretin nedenidir. Cenab-ı Hak bu ayette peygamberinin durumuna mübalağalı bir şekilde ilgi göstermiş ve Hz. Peygamber'in yanından gitmek için izin istemeyi de af talebine muhtaç bir günah olarak saymıştır. Hele izinsiz gitmek daha felâkettir. İzin bazı mühim emirler için olan istizana bağlanmıştır. Mutlak istizana değil.

HZ PEYGAMBER NASIL ÇAĞIRILIR?

«Rasûl'ün çağırmasını, aranızda bazılarının diğerini çağırması gibi kılmayın» ayeti istinafi bir ayettir. Daha önceki cümlenin içeriğini takrir ve tesbit etmektedir. Burada Cenab-ı Hak gaib fiilleri zikrettikten sonra hitaba geçiyor. Bu da bu meselenin şanına verdiği önemden ileri gelmektedir. Yani Rasûlullah sizi çağırdığı zaman, onu birbirinizi çağırmanız gibi telakki etmeyiniz. Zira onun meclisinden onun izni olmaksızın ayrılıp gitmek, haramlardandır. Müslim bu fikri savunmaktadır. Muberred ve Kaffal da bu fikri tercih etmişlerdir.

Bazıları, *«Peygamber'in sizin aleyhinizdeki duasını birinizin diğeriniz aleyhindeki duası gibi kabul etmeyiniz. Kendinizi O'nun öfkesine maruz bırakmayınız. Çünkü Hz. Peygamber'in emrine muhalefet etmek, izin almadan onun meclisinden savuşup gitmek aleyhinize beddua olur»* demişlerdir. Bazı rivayetlerde bu, İbn Abbas'tan gelen bir rivayetten alınmıştır. Şa'bi'den de böyle bir şey rivayet edilmiştir. Bu ayet Rasûlullah'ın bütün dualarının kabul edildiğine delâlet eder. Bazı kimseler, Hz. Peygamber ümmeti için, birbirini vurmasınlar, aralarında ihtilafa düşmesinler diye duada bulunmuştur. Fakat Cenab-ı Hak bu duayı vermemiştir.

Suyuti, Ahkam'ul-Kur'an adlı eserinde «*Bu nehy, Rasûlullah'ın ismiyle çağırılmasını haram kılıyor*» diyor. Ayetin zahirine bakılırsa bu, Hz. Peygamber'in vefatından Kıyamet'e kadar böyle devam edecektir.

(63) «*Sakın peygamberin çağırmasını...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet metnindeki «*Yetesellelune*» fiili sıvışıp gidenler, izinsiz ayrılanlar için ilâhî bir tehdiddir. Bu fiil «*Tesellul*» mastarından gelir. Bu da yavaş yavaş aradan sıvışıp çıkmak demektir. Gizlice sıvışmak anlamındadır. «*Kad*» burada tahkiki ifade eder veya Allah'ın malûmatına nisbeten gizlice aradan sıvışıp gidenlerin azlığını ifade eder.

Ayetin mânâsı «*Muhakkak Cenab-ı Hak azar azar ve gizlice cemaatin içinden çıkıp gidenleri biliyor*» şeklindedir. Ayetin metnindeki «*Livazen*» kelimesi, bir kısmının diğerini perde yapması, çıkıncaya kadar siper alarak çıkması demektir.

Ayet metnindeki «*Yuhâlifûne*» fiili, ya fiilin de, halinde başkasının yolundan başka bir yol edinmek mânâsına gelen muhalefetten gelir veya onların peygamberin emrinden çıkıp yüz çevirerek muhalefet etmelerini anlatmaktadır.

Fitneden maksat, belâ ve dünyadaki mihnettir (Mücahid). Fitneden maksat katildir (İbn Abbas). Fitneden maksat zalim bir sultanı musallat kılmaktır (Cafer-i Sadık). Fitneden maksat küfürdür (Mukatil ve Süddi). Birinci yorum en uygunudur.

«*Elem verici azab*»tan maksat, Ahiret azabıdır. Bu ayetle emrin ifade ettiğine dair delil getirilmiştir.

«*Peygamberin emri*»nden maksat, din ve taattir (Zemahşeri).

(64) *«İyi bilin ki göklerde ve yerde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Göklerde ve yerde olanlardan maksat, bütün mevcudattır. Yaradılış bakımından, mülk bakımından, tasarruf bakımından, icad etmek, gayret etmek, başlamak, tekrar başlamak gibi bütün bu yönlerden yer ve gökteki mevcudat Allah'ındır. Hiç kimsenin bu hususta Allah'a ortaklığı yoktur veya hiç kimse mustakillen bunların birine sahip değildir. Ey mükellefler! Allah sizin üzerinde bulunduğunuz hali ve özürleri biliyor. Hz. Peygamber'in emrine muvafakat veya muhalefet etmeniz, ihlasla iman etmeniz veya nifakınız bu cümledendir.

«Allah, onların Allah'a döndürülecekleri günü de biliyor.» Yani Hz. Peygamber'in veya Allah'ın emrine muhalefet edenlerin (münafıkların) ceza için döndürülecekleri günü de bilir. Cenab-ı Hak bu hususstaki ilminin kesinliğini daha fazla ifade etmek için bildiğini onların dönüş gününe bağlar, dönüşlerine değil. Zira bir şeyin vaki olacağı zamanı bilmek o şeyi zaten bilmek demektir. Burada mümkündür ki *«Yevme»* kelimesi mukadder bir fiilin zarfı olsun. Yani Cenab-ı Hak onları kendisine dönecekleri günde hesaba çekecektir.

«Onlara işlediklerini haber verecektir» veya işlemiş olduklarını haber verecektir ki bu kötü işlerden birisi de Allah'ın ve Peygamber'in emrine muhalefet etmektir. Cenab-ı Hak onların bütün işlediklerini onlara haber verecektir. Eğer işledikleri hayr ise karşılığı hayr, şer ise karşılığı da şer olur. *«Allah her şeyi bilendir. Ona hiçbir şey gizli değildir»* cümlesi daha önceki cümlenin mânâsını takrir ve tesbit etmek için getirilmiştir.

— NUR SURESİ'NİN SONU —

FURKAN SURESİ

Sure : 25

Deris, Nühas, İbn Merduveyh ve Beyhaki İbn Abbas'tan rivayet ediyorlar: Furkan Suresi Mekke'de nazil olmuştur. 77 ayet, 892 kelime ve 3.730 harftir.

Malik, Şafii, Buhari, Müslim, İbn Cerir ve İbn Hibban Hz. Ömer'den rivayet ediyorlar: «Peygamber'in hayatında Hişam bin Hakem'in Furkan Suresi'ni Peygamber'in bana öğrettiğinden değişik şekilde okuduğunu gördüm. Nerdeyse namazda gırtlağına sarılacağım geldi. «*Bu sureyi sana bu tarzda okumayı kim öğretti?*» diye sorunca bana «*Rasûlullah öğretti.*» dedi. «*Yalan söylüyorsun, zira, Rasûlullah bana başka tarzda öğ*retti» dedim. O da ısrar etti. Bunun üzerine onu yakasından çekerek Rasûlullah'ın huzuruna getirdim ve «*Ya Rasûlullah, bu adam Furkan Suresi'ni senin bana öğrettiğin tarzdan değişik bir tarzda okuyordu.*» dedim. Rasûlullah Hişam'a hitaben «*Haydi oku*» buyurdu. Onun okumasını dinleyen Rasûlullah «*Bu sûre böyle nazil oldu. Zira Kur'an yedi harf üzere nazil olmuştur. Bunlardan kolayınıza geldiği tarzda okuyunuz*» buyurdu.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ۝١
الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن
لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ۝٢

MEÂL

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

1 — Âlemlere (ins ve cinne) bir korkutucu olması için kuluna (Muhammed'e) Furkan'ı indiren Allah'ın şanı ne yücedir!

2 — Göklerin ve yerin mülkü (hükümranlığı) O'nundur. Çocuk edinmemiştir. O'na mülkünde ortak yoktur. O her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş, belli bir ölçü ile takdir etmiştir.

(1-2) *«Âlemlere (ins ve cinne) bir korkutucu olması için...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Tebareke» fiili *«Bereket»* kökünden gelir ve hayrın çokluğu demektir. Yani Kur'an'ı indirenin hayrı çoktur. Veya o, sıfatlarında ve fiillerinde her şeyden daha fazladır. Zira *«El-Bereket»* kelimesi fazlalık mânâsını da içermektedir. Kur'an'ı indiren Cenab-ı Hakk'tır. Onun kulu ise Hz. Muhammed'dir. *«El-Furkan»* kelimesi mastardır. İki şeyin arasını ayırdetmektir. Çünkü Kur'an hak ile bâtılı, haram ile helâli ayırdetmektedir. Veya birçok vakitte parça parça inmiştir. *«Nezzele»* fiili de Kur'an'ın birçok parçalar (ayetler) halinde indiğini ifade etmektedir.

«Alemlere bir korkutucu olması için» cümlesi, Rasûl-ü Ekrem'in bütün varlıklara veya insan ve cinlere peygamber olarak gönderildiğini ifade etmektedir.

«Göklerin ve yerin mülkü O'nundur», yani O, dilediği şekilde onlarda tasarruf eder. *«Vahdaniyetinde tek olduğundan, evlât edinmemiştir»* cümlesi Hıristiyanlar aleyhinde bir reddiyedir.

«Mülkte O'nun ortağı yoktur», yani uluhiyette o tektir. Bu da putlara tapan ve şirk iddiasında bulunanların aleyhinde bir cümledir.

Kendisine kulluk yapsın, yapmasın her şeyi O vücuda getirmiştir ve burada iradesine göre takdiri gözetmiştir. Meselâ insanı özel maddelerden, özel şekil ve surette yaratmıştır.

«*Onu takdir etti*» ifadesi hazırladı anlamındadır. Yani ondan istediği özelliklere göre onu hazırladı. Meselâ insanı idrak ve anlayış sahibi, çeşitli sanatları elde edebilecek değişik fiillerde bulunabilecek şekilde yaratmış ve hazırlamıştır. Veya onu muayyen bir ecele kadar var olacak şekilde yaratmıştır.

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً لَّا يَخْلُقُوْنَ شَيْـًٔا وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ
وَلَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا وَّلَا يَمْلِكُوْنَ
مَوْتًا وَّلَا حَيٰوةً وَّلَا نُشُوْرًا ۝٣ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا
اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اِفْكُ ِۨافْتَرٰىهُ وَاَعَانَهٗ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُوْنَ ۚۖ
فَقَدْ جَآءُوْ ظُلْمًا وَّزُوْرًا ۚۖ ۝٤ وَقَالُوْٓا اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ
اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا ۝٥ قُلْ اَنْزَلَهُ
الَّذِيْ يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ اِنَّهٗ كَانَ غَفُوْرًا
رَّحِيْمًا ۝٦ وَقَالُوْا مَالِ هٰذَا الرَّسُوْلِ يَاْكُلُ الطَّعَامَ
وَيَمْشِيْ فِي الْاَسْوَاقِ ۭ لَوْلَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُوْنَ مَعَهٗ
نَذِيْرًا ۝٧ اَوْ يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُوْنُ لَهٗ جَنَّةٌ يَّاْكُلُ
مِنْهَا ۭ وَقَالَ الظّٰلِمُوْنَ اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا رَجُلًا مَّسْحُوْرًا ۝٨ اُنْظُرْ
كَيْفَ ضَرَبُوْا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوْا فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ سَبِيْلًا ۝٩ تَبٰرَكَ
الَّذِيْٓ اِنْ شَاۗءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّنْ ذٰلِكَ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ وَيَجْعَلْ لَّكَ قُصُوْرًا ۝١٠ بَلْ كَذَّبُوْا
بِالسَّاعَةِ ۣ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيْرًا ۝١١

3 — Onlar ise, Allah'ı bırakarak hiçbir şeyi yaratamayan, kendileri yaratılmış olan, kendilerinden bir zararı defetmeye veya bir yararı celbe güç yetiremeyen, öldürmeye, diriltmeye, (ölümden sonra ölüleri yeniden) kaldırmaya kudreti olmayan birtakım mabudlar edindiler.

4 — Kâfirler şöyle dediler: «Bu (Kur'an) onun uydurduğu yalandan başka bir şey değildir. Başkaları da (bu işte) ona yardım etmiştir.» Onlar bu (iddia ile) haksızlık ettiler ve yalan söylediler.

5 — Yine dediler ki: «Bunlar onun yazdığı eski masallardır. Bunlar ona sabah akşam okunuyor.»

6 — (Ey Rasûlüm!) Onlara de ki: «Bu Kur'an'ı göklerdeki ve yerdeki sırrı bilen (Allah) indirdi. O Gafûr ve Rahim olandır.»

7 — Onlar derler ki: «Bu peygambere ne oluyor? Yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. O'na kendisiyle birlikte âleme uyarılarda bulunacak bir melek indirilmeli değil miydi?»

8 — «Yahut ona niçin bir hazine indirilmedi? Yahut ona niçin kendisinden yiyeceği bir bahçe verilmedi?» Sonuç olarak zalimler (müminlere) derler ki: «Siz ancak büyülenmiş bir adamın peşinden gidip ona uyuyorsunuz.»

9 — (Ey Rasûlüm!) Bak! Onlar senin hakkında ne temsiller ileri sürüyorlar. Onlar sapıttılar ve artık yolu da bulamazlar!

10 — Sana (senden istenilenin) dilerse daha âlâsını, altından ırmaklar akan cennetleri, sarayları verebilecek olan Allah'ın şanı ne yücedir!

11 — Onlar (gelecek olan) Kıyamet'i yalan saydılar. Biz Kıyamet'i inkâr edenlere alevli ateşler hazırladık.

(3) *«Onlar ise, Allah'ı bırakarak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Onlar ilâhlar edindiler», yani putperestler Allah'ı bırakıp putları ilâh edindiler Putlar yaratılır fakat yaratamazlar. Putlar kendilerinden bile bir zararı defetmek veya bir yararı celbetmek hususunda muktedir değildirler. Öldürmeye, diriltmeye, haşre göndermeye de kâdir değildirler.

Bu ayet müşriklerin cehaletini sergilemektedir. Dilediği olan dilemediği olmayan ve her şeyin yaradanı olan Allah'ı bırakarak putlara ibadet etmektedirler.

(4-6) *«Kâfirler şöyle dediler: Bu...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Hâzâ» kelimesi Kur'an'a işaret eder. Yani onlara göre Kur'an ifktir, yalandır. Onu Muhammed uydurmuştur. Başkaları da bu hususta Muhammed'e yardımcı olmuşlardır. *«Zur»* kelimesi iftira, bâtıl söz demektir. Esatir kelimesi geçmişlerin kitapları demektir. *«İktetebe»* fiili *«İstinsah etti»* demektir.

«O, sabah ve akşam, ona başkası tarafından okunuyor» şeklindeki sözleri, yalan ve buhtan olduğundan ötürü herkes bunun

bâtıl olduğunu biliyordu. Zira tevatüren bunun bâtıl olduğu bilinmiştir. Çünkü Hz. Muhammed yazı bilmiyordu. Hayatının başlangıcında da sonunda da böyle bir şey öğrenmemişti. Doğduğu günden kırk yaşına gelinceye kadar onların arasında yaşadı. Onlar onun çıkışını, girişini, doğruluğunu, nezahetini, beraetini, emanetini biliyorlardı. Yalandan uzak olduğunu öğrenmişlerdi. Hatta onlar küçüklüğünden, peygamber oluncaya kadar ona *«El-Emin»* (hain olmayan, bâtıla girmeyen, yalan söylemeyen) demişlerdir. Allah ona peygamberlik verdikten sonra kıskançlıklarından ötürü düşman oldular ve çeşitli iftiralarda bulundular. Bazen *«O sahirdir»* dediler. Veya *«Şairdir»*, *«Delidir»* dediler. Bazen de *«Yalan söylüyor»* dediler. Cenab-ı Hak onların Hz. Peygamber'e attıkları bu çamur ve kirlere karşı peygamberine şöyle demesini emretti: *«(Ey Rasûlüm!) De ki: Göklerde ve yerdeki sırrı bilen onu indirmiştir.»* Yani daha önce geçenlerle, geleceğin haberlerini kapsamakta olan Kur'an'ı Allah indirmiştir. Allah göklerin ve yerin de gayblerini ve esrarını, zahiri şeyler nasıl biliniyorsa öyle bilmektedir.

«Şüphesiz ki Allah çokça bağışlayıcı ve merhamet edicidir» cümlesi onları bu bâtıl ve hezeyanlardan cayıp, hakka dönmeye, tevbe etmeye davet etmektedir. Allah'ın rahmetinin geniş olduğunu, hilminin büyük olduğunu onlara bildirmektedir. O'na dönen herkesin tevbesini kabul eder. Nitekim onlar yalanlarına, peygambere ve Kur'an'a yaptıkları iftiralara, küfür ve inatlarına, Rasûlullah'a dediklerine rağmen Allah onları tevbeye davet etmektedir.

Onların iddialarına göre, Kur'an'ı telif etmek hususunda Hz. Peygamber'e yahudiler yardım etmiştir. Veya iddialarına göre yardım eden Habeşistanlı şair Ubeyd bin el-Hadr'dır. Veya Mekke'de bulunan ehli kitaptan Cenir, Yesa, Adas bin Ubey adlı kişiler yardım etmişlerdir. Onların iddialarına göre Rasûl-ü Ekrem Kur'an'ı bu kişilerden alıyordu.

AİLE FERTLERİNİN RIZKINI TEMİN İÇİN ÇALIŞMAK GEREKLİDİR

(7-8) *«Onlar derler ki: «Bu Peygambere...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Onlar *«Madem Peygamber bizim rızık peşinde koştuğumuz gibi çarşı ve pazarlarda dolaşıyor, o halde onun bizden üstünlüğünün sebebi nedir? Bize değil de niçin ona risalet gelmiştir?»* diyorlardı. Onlar Rasûl-ü Ekrem'e: *«Sen beşer olduğundan dolayı, melek değilsin. Melek, yemek yemez. Sen kral da değilsin. Çünkü krallar pazarlara alış-veriş için dalmazlar. Halbuki sen pazarlara gidiyorsun, alış-veriş yapıyorsun»* şeklinde itiraz etmekteydiler.

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre Utbe bin Rebia, Ebu Süfyan bin Harb, Nadr bin el-Hars, Ebu'l-Buhteri ve Esved bin Abdulmuttalib, Zem'a bin Esved, Velid bin Muğire, Ebu Cehl bin Hişam, Abdullah bin Ebu Umeyye, Umeyye bin Halef, As bin Vail, Munebbih bin Haccac biraraya geldiler ve *«Muhammed'e bir elçi gönderelim. Onunla konuşalım, tartışalım da ona karşı yaptıklarımızda mazur sayılalım»* diye kararlaştırdılar. Böylece O'na bir elçi gönderdiler. Elçi O'na, *«Kavminin ileri gelenleri senin için biraraya geldiler ve seninle konuşmak istiyorlar»* dedi. Rasûlullah onların yanına geldikten sonra, *«Ey muhammed! Biz senden ötürü özür sahibi olalım diye seni buraya davet ettik. Eğer sen bu hadiseyi mal edinmek için getirmişsen mallarımızdan sana bir servet verelim. Bununla baş olmak istiyorsan seni baş yapalım. Eğer bununla kral olmak istersen seni kral ilan edelim»* dediler. Allah'ın Rasûlü: *«Sizin dediklerinizin hiçbiri için gönderilmiş değilim. Getirdiklerimle sizin malınızı almayı da kastetmiyorum. Size baş olmayı, kral olmayı istemiyorum .Fakat Allah beni size peygamber olarak gönderdi ve bana bir kitap indirdi. Size müjdeleyici ve korkutucu olmamı emretti. Ben de Rabbimin peygamberliğini size*

tebliğ ettim. Size nasihatta bulundum. Size getirdiklerimi benden kabul ederseniz, bu, dünya ve Ahiret'te sizin payınız olacaktır. Onu bana geri verirseniz Allah'ın emrine karşı sabredeceğim. Ta ki Allah aramızda hükmetsin» buyurdu. Onlar: *«Ey Muhammed! Bizim tekliflerimizden birini kabul etmiyor veya bizim dediklerimizi yapmıyorsan hem kendinden hem de Rabbinden iste ki seninle beraber seni doğrulayan bir melek göndersin. O melek senden ötürü bizimle münakaşa etsin. Ya da Rabbinden iste ki sana altın ve gümüşten yapılmış köşk ve ziynetler versin. Aramakta olduğundan seni müstağni kılsın. Çünkü sen de bizim gibi rızkını temin etmek için pazarlara gidiyorsun. Eğer iddia ettiğin gibi peygambersen böylece senin fazilet ve üstünlüğünü, Rabbinin katındaki dereceni öğrenmiş oluruz»* dediler. Allah'ın Rasûlü: *«Ben bunu yapamam. Rabbimden böyle bir şey isteyen bir kimse de değilim. Ben size bununla gönderilmiş değilim. Cenab-ı Hak beni müjdeleyici ve korkutucu olarak göndermiştir»* buyurdu. İşte o zaman Cenab-ı Hak bu ayeti indirdi. (Hadiseyi İbn İshak, İbn Cerir ve İbn'ul-Munzir rivayet etmektedirler).

Onların Hz. Peygamber'e *«Rasûl»* demeleri inandıkları için değil, istihza kastıyladır.

(9) *«(Ey Rasûlüm!) Bak onlar senin hakkında...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada onların bâtıl sözlerinin ne kadar korkunç olduğunu ifade ediyor. Rasûlüne, *«Bak, onlar senin için nasıl darbı meseller vermişlerdir. Senin hakkında o akıl dışı acaib sözleri nasıl söylemişlerdir. Sana nasıl sıfatlar isnad etmişlerdir. Bütün bunları seni tekzib için yapıyorlar»* demektedir.

Ayet metnindeki *«Emsal»* kelimesi nadir sözler, garip istekler demektir. Burada onların *«Muhammed müfteridir. Ona başka-*

sı tarafından bu vahyedilenler öğretilmektedir. O sihirbazdır» şeklinde sözleri kastedilmektedir.

(10) *«Sana (senden istenilenin) dilerse daha âlâsını...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«Tebareke»* fiili, daha önce de geçtiği gibi, *«Hayrı çok oldu»* demektir.

Ayetin metnindeki *«Zalike»* kelimesi, onların daha önce istedikleri hazine ve bahçelere işarettir. O hazine ve bahçelerden daha hayırlısı, gölgelikler, altında nehirler akan cennetlerdir ve o cennetlerde Rasûlullah için yapılan saray ve köşklerdir. Kasr, taştan yapılmış saray demektir. Çünkü orada oturan bir insan başkasının kötülüklerinden emin olur. Bazı müfessirler *«Çamurdan, yünden ve kıldan yapılan evlere de kasr denebilir»* demişlerdir.

(11) *«Onlar (gelecek olan) Kıyamet'i...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Onlar saati yalanladılar», yani Ey Rasûlüm! Senin hakkında söyledikleri uygunsuz sözlerden başka bir de Kıyamet Saati'ni yalanladılar. Bu, bütün o söylediklerinden daha garip bir şeydir. Onun için bunlara delillerin hiç yararı yoktur. Onlar delilleri düşünmezler.

Cenab-ı Hak aynı ayette Kıyamet'i yalanlayan kimseler için *«Biz ateşi hazırladık»* buyurmaktadır. Ayet metninde geçmekte olan *«Saîr»*, alev alev yanan ateş demektir.

إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾
وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ
ثُبُورًا ﴿١٣﴾ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا
ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي
وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۚ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَهُمْ
فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا
﴿١٦﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ ءَأَنْتُمْ
أَضْلَلْتُمْ عِبَادِي هَٰؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا
سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ
وَلَٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ نَسُوا الذِّكْرَ ۖ وَكَانُوا
قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾ فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ ۖ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ
صَرْفًا وَلَا نَصْرًا ۚ وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا
﴿١٩﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ
الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ ۗ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ
لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾

12 — (O cehennem) onları uzak bir yerden görünce, onlar bunun öfkesini ve uğultusunu işitirler.

13 — Onlar elleri boyunlarına bağlı olarak ateşin dar bir yerine atıldıkları zaman orada; «Ey ölüm! Gel. Neredesin, yetiş!» diye bağırırlar.

14 — Bugün bir ölümü değil birçok ölümü çağırın!

15 — (Ey Rasûlüm!) De ki: Bu mu iyi, yoksa korunanlara vaadedilen ebedi cennet mi? Orası onlar için mükâfat ve gidilecek yerdir.

16 — O takva sahipleri orada istediklerini bulurlar ve ebedi kalırlar. Bu, Rabbinin istenen bir vaadidir.

17 — Onları (kâfirleri) ve Allah'tan başka taptıklarını topladığı gün (tapılanlara), «Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yolu sapıttılar?» diye sorar.

18 — (Tapılanlar) derler ki: «Senin şanın yücedir. Senden başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Lâkin sen onlara ve babalarına nimet verip yaşattın. (Onlar seni) anmayı unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular.»

19 — (İşte ey müşrikler!) Sizi sözünüzde yalancı çıkarmışlardır. Artık sizin ne azabı savuşturmaya ne de yardıma gücünüz yeter. İçinizde kim zulümde bulunduysa ona büyük bir azap tattıracağız.

20 — (Ey Rasûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de yemek yerler, pazarlarda dolaşırlardı. Biz birinizi diğerinize imtihan vesilesi kıldık. Buna katlanacak mısınız? Rabbin muhakkak ki her şeyi görür.

(12) *«(O cehennem) onları uzak bir yerden görünce...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki *«Raet»* fiilinin faili ya ateştir, (yani ateş onları gördüğü zaman) veya bu fiilin mânâsı onlar için göründüğünde ve uzaklığı da bir insanın bakıp göreceği kadar kaldığında şeklindedir. Veya onları (kâfirleri) cehennem hazeneleri gördüklerinde bu hadise meydana gelir.

«Uzak bir mekândan» tabirinden maksat, kâfirlerden uzak bir mekândır. Bazı müfessirler *«O mekân ile kâfirler arasında beş-yüz senelik mesafe kadar bir uzaklık vardır»* demişlerdir. Fakat bu yorumu destekleyen herhangi bir haber var mıdır?

Ayetin metnindeki *«Teğayyuz»* kelimesi kaynamak demektir. Yani öfkeli bir insanın göğsü kaynadığı gibi kaynar. Kâfirlere öfkeli olduğunu belirten bir sesi vardır veya kaynadığı için böyle bir ses çıkarır. *«Zefîr»* kelimesi ses demektir. Yani onların cehennemden işittikleri ses, öfkeli bir insanın sesine benzer.

Kutrup *«Onlar onun teğayyuzunu biliyor ve zefirini dinliyorlar demektir»* diyor.

Bazıları da ayeti *«O ateşte azap çekenler için teğayyuz ve zefîr vardır»* şeklinde yorumlamışlardır.

(13-14) *«Onlar elleri boyunlarına bağlı olarak...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak *«Dar bir mekân»* tabirini, azabın şiddetinin, belânın doruk noktaya çıktığını belirtmek için kullanmaktadır. Bu konuda Yahya bin Esid, Rasûlullah'tan şunu rivayet ediyor: «Hz. Peygamber'den bu ayetin mânâsı soruldu. O, cevap olarak: *«Nefsimi yed-i kudretinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, onlar kazığın duvara çakılması gibi cehenneme çakılırlar (yani zorla sokulurlar)»* buyurdu.

AZAP EHLİ İÇİN CEHENNEM NASIL BİR VAZİYETE GELİR?

İbn Abbas; *«Cehennem onların üzerine, mızrağın kabının mızrağa dar geldiği gibi, daralır»* demiştir.

Ayetin metnindeki *«Subur»* kelimesi helâk demektir. İbn Abbas *«Subur, veyl demektir»* diyor. Yani onlar orada helâk olmayı isterler, temenni ederler. Ve başlarına gelen belâ sebebiyle *«Ey helâkımız! Nerdesin, gel»* derler. Fakat onlar helâk olmaktan kurtulamazlar.

Onlara o gün *«Bir tek helâk değil, birçok helâkı çağırın»* deniliyor. Bu sözü onlara cehennem hazeneleri olan melekler söylemektedir. Buna göre, ayetin mânâsı şudur: Nefsinizin aleyhinde bir tek suburu değil birçok suburu çağırın. Çünkü içinde bulunduğunuz azap bundan daha şiddetlidir, zira müddetiniz uzundur ve sonsuzdur.

Bazılarına göre ayetin mânâsı, *«Siz öyle bir yere girmişsiniz ki sizin helâkiniz orada bir değil birçoktur»* şeklindedir. Çünkü

azabın birçok çeşitleri vardır. O çeşitlerden her biri ayrı bir helâktır. Bu da şiddetinden ileri gelmektedir. Veyahut da zaman zaman yenilenmesinden ileri gelir.

Cenab-ı Hak *«Onların derileri pörsüdükçe kendilerine başka deriler giydiririz ki azabı tatsınlar»* buyurmaktadır. Veya her zaman onlar için bir subur kopup gidiyor demektir. Onlara verilen bu cevap azapta daimi olduklarını ve temenni ettikleri helâk konusunda da ümitsiz olduklarını vurgulamak içindir.

(15-16)*«(Ey Rasûlüm!) De ki: Bu mu iyi, yoksa...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetin başındaki ism-i işaret, bu korkunç vasıflara sahip olan ateşe racidir. Yani o korkunç vasıflı ateş mi yoksa ebediyet cenneti mi daha hayırlıdır?

Cenab-ı Hak *«El-Huld»* tabiriyle cennet nimetlerinin daimi ve kesintisiz olduklarına işaret ediyor.

«O cennet muttakilere vaadedilmiştir.» O cennet onların amellerinin karşılığı olur. Ve onların varacakları nokta odur. Bu durum elbette Allah'ın indinde veya Levh-i Mahfuz'da böyledir. Yani insanlar yaratılmazdan milyonlarca sene evvel böyle idi.

Cenab-ı Hak burada mazi tabirini kullanmaktadır. Çünkü Allah'ın vaadettiği kesin olarak geleceğine göre sanki gelmiştir gibi ifade edilmektedir.

MÜSLÜMANIN HER İSTEDİĞİ CENNETTE VARDIR

«Onlar için cennette istedikleri nimetler vardır», yani çeşitli rızıklara sahiptirler. Başka bir ayette *«Sizin için cennette nefisleriniz ne çekerse o vardır»* buyurulmuştur. Onlar cennet nimetlerinde ebedidirler. Bu mânâ, *«Halidîne»* kelimesinden anlaşılmaktadır. Zira eğer cennet nimeti kesintili olsaydı o vakit üzüntüyle karışık olurdu.

«O Rabbin üzerinde sorumlu bir vaaddir» ayetindeki zamir onların dilediklerine gider, yani onların dilediklerini kendilerine vermek Rabbin üzerine sorumlu bir vaaddir veya huluda racidir. O zaman *«Bu, ebediyet üzerinde sorumlu bir vaaddir»* demek olur. Veya *«Bu nimetler muttakiler için vardır»* mefhumuna raci olur. *«Sorumlu vaad»*den maksat, yani sorulması gereken tarzda, önemli bir vaad olduğu vurgulanmaktadır. Yoksa Cenab-ı Hak hiç kimse tarafından sorumlu tutulamaz. Nitekim: *«Ey Rabbimiz! Peygamberlerine (yani onların diliyle) vaadettiğini bize ver»* ayetinde olduğu gibi.

(17) *«Onları (kâfirleri) ve Allah'tan başka...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki *«Yevme»* kelimesi mukadder bir fiilin mef'ulüdür. Yani *«Ey Rasûlüm! Hatırlat onlara haşrolacakları günü.»*

Cenab-ı Hak onların Allah'tan başka taptıklarını *«Men»* edatıyla değil *«Ma»* edatıyla ifade etmiştir. Bu kelime aklı olmayan nesneler için kullanılırsa da burada tapılmaya elverişli olmamak ve mabud edinmeye lâyık bulunmamak noktasında putlara ve diğer tapılan nesnelere ortak olan melekler, cinler, Hz. İsa hakkında kullanılmıştır. Veya aklı olmayanlara aklı olanlardan daha fazla

tapılmakta olduğundan, çokluk nazarı itibara alınarak bu şekil bir tabir getirilmiştir.

Mücahid ve İbn Cüreyc; *«Burada 'Allah'tan başka tapılanlar' dan maksat melekler, insan ve cinlerdir. Hz. İsa ve Hz. Üzeyr'dir. Çünkü daha sonra onlara hitap edilmekte ve verilen cevaplar serdedilmektedir»* demişlerdir.

Dahhak, İkrime ve Kelbi *«Burada sadece putlar kastedilmiştir. Her ne kadar putlar konuşmuyor, işitmiyorlarsa da Cenab-ı Hak Kıyamet Günü'nde onları işitici ve konuşucu kılacaktır»* derler.

Bazı kimseler de *«Bu geneldir. Yani Allah'tan başka tapılan her şey buna dahildir. «Ma» edatı ise, hem akıllılar ve hem de akıllı olmayanlar için kullanılır ki burada vasıf kastedilmektedir»* demişlerdir. Böylece mânâ *«Onları mabudlarıyla beraber haşrettiği günü hatırlat»* şeklinde anlaşılır.

Cenab-ı Hak ibadet edenleri mağlûp etmek için o tapılanlara şöyle soruyor: *«Siz mi benim şu kullarımı idlâl ve ifsad ederek küfre götürdünüz?»* Yani onların idlâle, küfre girmeleri sizin sebebinizle midir, sizin onları kendi ibadetinize davet etmeniz nedeniyle midir, yoksa onlar bizzat kendileri mi hak yoldan sapmışlardır?

«ALLAH'DAN BAŞKA MA'BUDLAR» İLE KASTEDİLEN NEDİR?

(18) *«(Tapılanlar) derler ki: Senin şanın yücedir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

O mabudlar Cenab-ı Hakk'ın bu sualine cevap olarak *«Sen*

ortaktan münezzehsin» derler. Yani onlar bu suali hayretle karşıladılar, şaşkına döndüler. Çünkü onlar melekler veya masum peygamberler ve akılsız putlardır.

Ayetin metnindeki «*Yenbağı*» fiili «*Müstakim olur*» mânâsını ifade eder. Olumsuzluk harfi gelince «*Senden başka mabud edinmemiz doğru değildir*» demek olur. Yani biz senin kullarına nasıl olur da bize tapmaya davet ederiz? Oysa biz sadece sana ibadet ederiz.

Ayet metnindeki «*Evliya*» kelimesi «*Veli*»nin çoğuludur. Veli, kendisine uyulana denildiği gibi, uyana da ıtlak edilebilir.

«*Fakat sen onları ve babalarını nimet verip yaşattın*» cümlesi onların tuğyanının sebebini zikretmektedir. Yani onlar kendiliklerinden yollarını şaşırdılar. Başkası onları dalâlete götürmedi. Biz onları şaşırtmadık. Fakat sen onlara ve atalarına nimetler vererek onları yaşattın, rızıklarını geniş verdin, ömürlerini uzattın. Onlar da senin zikrinden gâfil oldular, senin mev'izeni unuttular, kitabını tefekkür etmeyi bir tarafa bıraktılar. Senin sanatının acaipliklerine bakıp birliğini ikrar etmeyi tamamen kulakardı ettiler. Bu genişlik onların idlâline sebep oldu.

Bazı müfessirlere göre «*Zikrin unutulması*»ndan, maksat, şükrü terketmektir.

Ayetin metnindeki «*Bûren*» kelimesi helâk olmuşlar demektir. Bu yorum İbn Abbas'tan gelmiştir. Nitekim bu, «*Helâk*» demek olan «*Bevar*» kelimesinden türemedir.

Bazıları «*Bu, fesad mânâsını ifade eder*» derken bazıları da «*Kesat demektir*» demişlerdir. Bütün bu mânâlar, helâk ve fesada dönüşür.

(19) *«(İşte ey müşrikler!) Sizi sözünüzde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«Yalanlayanlar»* tapılan mabudlardır. Onlar tapanlarını yalanlıyorlar. Yani *«Mabudlar, biz onların dediklerinden uzağız, seni tenzih ederiz»* dedikten sonra Allah'tan başka mabudlara tapan müşriklere hitap edilerek *«İşte mabudlar sizi yalanlıyorlar. Sizin «Onlar mabud idiler» sözünüzdeki hükmünüzü yalanlıyorlar»* denilmektedir.

Ayetin metnindeki *«Sarfen»* kelimesi azabı kendilerinden uzaklaştırmak, geri çevirmek demektir. Yani herhangi bir şekilde azabı kendinizden uzaklaştıramaz, geri çeviremezsiniz.

Bazılarına göre bu kelime *«Hile»* mânâsınadır. Yani azaptan kurtuluşa dair herhangi bir çıkarınız yoktur. Taptığınız mabudlar ne sizden azabı defedebilirler, ne de size yardım edebilirler.

«Sizden kim zulüm yaparsa ona dehşetli, büyük bir azap tattıracağız» hitabı bütün insanlaradır ve bu tehdit her zalimedir. Yani müslüman zalim de, kâfir zalim de buna dahildir. *«Büyük azap»*tan maksat ateş azabıdır. Bazılarına göre de büyüklükten maksat ebediliktir. Bu da müslüman fasıklara değil müşrik olanlara uygun düşer. Çünkü müslüman fasıklar ebediyyen cehennemde kalmayacaklardır. Ancak Mutezile ve Hariciler *«Kalacaktır»* demişlerse de onların sözlerine itibar edilmez, çünkü delilleri zayıftır.

Hasan Basri, *«Bu ayetteki zulümden maksat, şirktir. Allah'a ortak koşmaktır»* demiştir. İbn Cüreyc, *«Zulmetti, yani ortak koştu»* anlamının Arapça'da olduğunu söyler.

PEYGAMBERLER SADECE İNSANLARDAN GELMİŞLERDİR

(20) *«(Ey Rasûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak onların, *«Peygamber yemek yiyor, çarşı ve pazarda geziyor»* şeklindeki sözlerini açıkça iptal ettikten sonra Rasûlüne bu ayetle hitap etmektedir. Yani senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler yerler ve uyurlardı. Sen de bu hususta onlar gibisin. Sana yapılan itiraz aynen onlara da yöneltilmiştir.

«Sizin bir kısmınızı diğer kısmınıza fitne kıldık» sözü bütün insanlara genel bir hitaptır. Burada Hz. Peygamber'in tesellisi bahis konusudur. Çünkü O, önderlerin önderidir. Cenab-ı Hak kullarının bir kısmını diğerleri için fitne kılmıştır. Sağlam bir insan hasta bir insan için, zengin de fakir için fitnedir. Bazıları *«Birinci kısımda ümmetlerin kâfirleri, ikinci kısımda da peygamberler kastedilmiştir»* demişlerdir. Yani sizin kâfir ümmetlerinizi size fitne kılmışızdır. Fitnenin mânâsı iptilâ ve mihnet çekmek demektir. Fakat birinci yorum daha uygundur. Çünkü bazı insanlar bazısıyla zahmet çekmeye müptela olmuşlardır. Meselâ *«Niçin ben sağlam bir insan gibi değilim?»* diyen hasta için sıhhat bir fitne olmuştur. Her afetin sahibi böyledir. Sıhhatli bir insan hastalıkla müptelâ olmuştur. Ondan sıkılmaz, onu tahkir etmez. Zengin bir insan fakirle müptela kılınmıştır, ona yardımlarda bulunur. Fakir de zenginle müptelâ kılınmıştır, ondan hased etmektedir.

«Sabrediyor musunuz?» cümlesi istifhamı takriridir Yani bu şiddetli halden ve bu tehlikeli denemeden, gördüklerinize karşı sabredecek misiniz ki size buna karşılık ecir verilsin? Yoksa sabretmeyecek misiniz ki üzüntünüz daha da artsın? Müfessirlerin çoğu ayete bu şekilde yorum getirmiştir. Bazıları da *«Sabredecek*

misiniz?» ifadesinin mânâsının sabrediniz demek olduğunu söylemişlerdir.

Buhari, Ebu Hureyre'den şunları rivayet ediyor: «Allah Rasûlü şöyle buyurdular: *«Sizden olan en düşük kişiye bakın. Sizin üstünüzde olana bakmayın. Böyle yaparsanız Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini azımsamazsınız.»*

«Rabbin her şeyi görendir» cümlesi sabredenlere yapılan vaadi ortaya koymaktadır. Yani sabredeni de, sabretmeyeni de Cenab-ı Hak görür ve ikisini de müstehak olduğuna kavuşturur. (1)

(1) Sıddık Hasan Han, Feth'ul-Beyan, cilt: 6, sh: 428 vd.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ
أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا ۗ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا
﴿٢١﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ
حِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٢٢﴾ وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً
مَنْثُورًا ﴿٢٣﴾ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ
مَقِيلًا ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ
تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾ الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَٰنِ ۚ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى
الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ
يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَا وَيْلَتَىٰ
لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ
إِذْ جَاءَنِي ۗ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾ وَقَالَ
الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَٰذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾ وَكَذَٰلِكَ
جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ ۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ
كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾

21 — Bize mülâki olmayı ummayanlar, «Bize melekler indirilmeliydi veya Rabbimizi açıkça görmeliydik» dediler. Andolsun ki onlar nefisleri hakkında kibre kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.

22 — Melekleri gördükleri gün, evet o gün, suçlulara hiç iyi bir haber yoktur. (Melekler) «İyi haber size yasaktır, yasak!» derler.

23 — Biz onların yaptıkları her işe varır, onu saçılmış zerreler haline getiririz.

24 — Cennetliklerin o gün kalacakları yer çok iyi ve dinlenecekleri yer çok güzeldir.

25 — O gün gök beyaz bulutlarla parçalanacak, melekler bölük bölük ineceklerdir.

26 — O gün bütün hükümranlık esirgeyen ve bağışlayan Allah'ındır. O gün kâfirler için ağır ve güç bir gündür.

27 — O gün zalim olan ellerini ısırarak «Keşke peygamberle birlikte bir yol tutaydım» der.

28 — «Vay benim halime! Keşke filan adamı dost edinmeseydim!»

29 — «Çünkü öğüt veren Kur'an bana gelmiş iken o beni saptırdı. Zaten şeytan da insanı böylece yüzüstü bırakarak rüsvay eder.»

30 — Peygamber: «Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'an'ı ihmal edilmiş olarak bıraktılar» der.

31 — Biz böylece her peygambere suçlulardan bir düşman yaptık. Fakat Rabbinin sana rehber olması, sana yardım etmesi kâfidir.

32 — Kâfir olanlar: «Kur'an ona toptan (ve birarada) indirilmeli değil miydi?» derler. Biz onunla kalbini sağlamlaştırmak için, onu (bölük bölük indirdik, ayet ayet sıraladık) tane tane okuduk.

(21) *«Bize mülâki olmayı ummayanlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, haşrı inkâr edenlerin, peygamberlere karşı hadlerinden çok büyük taleplerde bulunmaları ve gururları nedeniyle helâk olduklarını ortaya koymaktadır.

*«Meleklerin inişi»*nden maksat, *«Melekler gelip bize Muhammed'in doğruluğunu niçin haber vermediler?»* veya *«Biz Rabbimizi niçin görmedik ki bize bunu haber verseydi?»* demektir. (Nitekim İbn Cüreyc böyle rivayet etmektedir).

Ayette *«Melek»* yerine *«Melekler»* tabirinin kullanılması onların yalanlamak hususunda çok ileri gittiklerine işaret etmektedir, ki bu konuda bir tek meleğin şahitliği fayda vermez. Eğer *«El-Melaike»*deki eliflam istiğrak-ı hakiki için olursa bu onların yalanlamalarının daha da korkunç bir şekilde olduğunu gösterir. Eğer *«Aleyna»* (bizim üzerimize) tabirinden *«Her birimizin üzerine»* mânâsı kastedilirse sözkonusu mübalâğa daha da artar.

Bazılarına göre ayetin mânâsı şöyledir: *«Niçin melekler bizim üzerimize inip, Allah'ın emrini, yasaklarını bize doğrudan tebliğ etmediler, Muhammed'in yerine geçmediler? Veya niçin bize vasıtasız haber vermesi için Rabbimizi görmedik?»*

Birinci yorum, siyakın Hz. Muhammed'in yalanlaması olması nedeniyle tercih edilirken, ikinci yorum makamın sadece yalancıların zikrini ve yalanlamalardan meydana gelen bâtıllarını sergileme makamı olması nedeniyle tercih edilmiştir.

«*Andolsun ki onlar kendi nefisleri hakkında büyüklük tasladılar*» cümlesi, kendilerini büyük görmeleri, gurura kapılmaları anlamındadır.

«*Utuvv*» tabiri zulümde haddi aşmak demektir. Yani Allah'a yemin ederim, onlar nefislerinin durumu hakkında gurura kapıldılar, zulüm ve tuğyanda haddi aştılar. Hem de doruk noktaya vardılar. Hz. Peygamberi yalanladılar. Kendileri gibi olup da vahy alan bir beşere emir ve nehiylerinde itaat etmeyeceklerini söylediler. O kahredici mucizatına önem vermediler. O göz alıcı alâmetlerini hiçe saydılar. Ümmetlerinin görmesi mümkün olmayanı talep ettiler. Ancak peygamberlerden Ulu'l-Azm olanları için gerçekleşen bir noktayı istediler.

MELEKLER MÜCRİMLERE NE DERLER?

(22) «*Melekleri gördükleri gün...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki cümle muste'nife bir cümledir. Onların melekleri gördüklerinde nelerle karşılaşacaklarını açıklamak için getirilmiştir.

Ayetin metnindeki «*Buşra*» kelimesi «*O gün mücrimler müjdelenmezler*» mânâsını ifade eder. Mübalâğa için cinsin olumsuzluğuna gidilmiştir. Sanki Cenab-ı Hak tarafından şöyle denilmektedir: «*Onlar melekleri gördükleri günde müjdelenmiyorlar!*»

Bazıları ayeti *«Onlar müjdeden menedilirler. Yani müjdeyi kaybederler»* şeklinde yorumlamıştır.

Ayetin yorumu nasıl olursa olsun, İbn Abbas'tan gelen rivayete göre *«Bu gün»*, onların ölüm günüdür. Ebu Hayyan *«Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki bu gün Kıyamet Günü'dür. Çünkü Cenab-ı Hak daha sonra «Onların işlediklerine varırız» buyurmaktadır»* diyor.

Müjdenin yokluğu tersinin ispatından kinayedir. Nitekim sevginin yokluğunun buğzun ispatından kinaye olduğu gibi. Yani onlar için en belirgin bir şekilde korkutma vardır. Mücrimlerden maksat, Allah ile mülâkatı ummayan kimselerdir.

«Bazıları derler» fiilinin zamiri meleklere racidir. Yani *«Melekler derler»* demektir. Bu durum İmam Suyuti'nin Ed-Durr'ul-Mensur'unda şu rivayetlerle belirtilmektedir: «Ebu Said el-Hudri, Dahhak, Katade, Atiye ve Mücahid, *«Melekler, kâfirlere müjde haramdır»* demek istiyorlardı. Yani Allah size müjdeyi haram kılmıştır.

Bazı rivayetlere göre kâfirler meleklerden müjde talebinde bulunurlar, melekler de onlara *«Hicren mehcura, yani müjde size haramdır, Allah tarafından haram edilmiştir»* derler.

(23) *«Biz onların yaptıkları her işe...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani biz dünyada işlediklerine kastettik ve onu hakarette ve kıymetsizlikte saçılmış ve serpilmiş söz gibi kıldık. (Bu mânâ İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir).

İbn Ebi Şeybe, Abd bin Humeyd, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir ve

İbn Ebi Hatim de bunu Mücahid'den rivayet etmişlerdir. Yani onların dünyada işledikleri en büyük amellerini (meselâ sıla-ı rahim, sıkıntıda olan bir kimseyi kurtarmak ve misafirlere yedirmek, bir esiri esaretten kurtarmak gibi mekârimi ahlâklarını) saçılmış toz gibi yaptık. Eğer bu ameller imanla beraber olsaydı onlar büyük sevaplara nail olurlardı.

«Hebaen» kelimesi Abdurrezzak'ın Feryabi'den, İbn Ebi Hatim'in Hz. Ali'den rivayet ettiklerine göre yükselen ve sonra gidip yok olan toz demektir. İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor: *«Ateşten saçılan parçacıklardır.»*

Ayetin, sonundaki *«Mensûren»* kelimesi amellerinin ilga edilmesi, mânâsız kalması konusunda mübalağa ifade eder. Çünkü toz ziya ile beraber muntazaman görülür. Rüzgâr estiği zaman o paramparça olur, her tarafa dağılır gider. Cenab-ı Hak onların amellerini hebaya benzetmekle kalmayıp o hebayı da paramparça olup uçan zerreler haline gelmekle ifade etti. Bunun biraraya gelmesi ve ondan yararlanmak artık mümkün değildir.

CENNET EHLİNİN YERİ

(24) *«Cennetliklerin o gün kalacakları yer...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Cennet Ashabı»*ndan maksat, *«De ki: O mu hayırlıdır yoksa muttakilere vaadedilen ebediyyet cenneti mi?»* ayetinde geçen muttakiler kelimesiyle kendilerine işaret edilen müminlerdir. *«O gün»*, yani Cenab-ı Hakk'ın onların amellerine kastedip de onları darmadağınık bir toza çevirdiği gün, veya onlara *«Mücrimler için bugün müjde yoktur»* denildiği gün. *«Mustekar»* kelimesinden maksat, oturmak ve sohbet etmek için çok vakitlerde halkın istikrar

ettiği yerdir. «*Mekîl*» ise kişilerin eşlerine istirahat ve onların nağmelerini dinleyip hoşlanmak maksadıyla vardıkları yerlerdir.

Cennetliklerin mustekar yönünden daha hayırlı ve makîle yönünden daha güzel olmaları, kâfirlerin dünyadaki nimetlerine nispetendir. Veya onlarla, tabir caizse alay etmek kabilinden Ahiret'teki nimetlerine nisbetendir.

(25) «*O gün gök beyaz bulutlarla...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki «*Yevme*» kelimesi mukadder bir fiil ile nasbedilmiştir. Yani hatırlat o günü ki demektir.

Ayet metnindeki «*Teşakkaku*» kelimesi açılır demektir. Sema ise gökyüzüdür. «*Gamam*» bilinen bulut anlamındadır. «*Ba*» harfi burada sebebiyet ifade eder. Yani gökler, o bulut ondan çıktığından dolayı paramparça olur. Göklerin bulutun çıkışıyla parçalanmasına herhangi bir mani yoktur. Zira Cenab-ı Hak her şeye kâdirdir. «*Göklerin yırtılması memnudur*» şeklindeki hadis ise uydurmadır.

Bazıları «*Buluttan maksat beyaz bir bulut, ince, tıpkı duman gibi bir buluttur. Bu sadece Tih Çölü'nde İsrailoğulları'na peydah olmuştur*» derler.

(26) «*O gün bütün hükümranlık...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Mülk*» burada kahredici, istila edici hükümranlık demektir. Bu da sureten ve manen, zahir ve bâtında Cenab-ı Hak için sabit-

tir. Ve onun zevali yoktur. Göklerin paramparça olduğu, meleklerin indiği gün sabittir.

O günün kâfirler için şiddetli olmasından maksat, o gündeki dehşet ve azapların şiddeti demektir. Rağıb, ayetin metnindeki *«Asiren»* kelimesini, içinde herhangi bir emrin müyesser olmayışı şeklinde tefsir etmiştir. Hadiste *«Kıyamet Günü mümin için gayet kolaydır ki dünyada kıldığı farz namaz kadar kendisine kısa gelir»* buyurulmuştur.

ZALİMLERİN KIYAMET'TEKİ DURUMLARI

(27) *«O gün zalim olan ellerini ısırarak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Tabersi, *«Ayetin başındaki «Yevm» kelimesi mukadder bir fiilin mef'ulüdür. (Yani «hatırlat o günü ki, zalim elini ısırır»)»* demiştir. Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki*«Ez-Zalim»* tabirindeki elif-lâm, cins içindir. Yani bütün zalimler böyledir. (Ebu Hayyan bunu Mücahid ve Ebu Rıza'dan hikâye etmektedir).

Daha sonraki ayette gelen *«Fulan»* kelimesinden maksat da şeytandır. Bazı müfessirlere göre *«Ez-Zalim»* kelimesindeki elif-lâm, ahd içindir. Yani bilinen zalimler demektir. İşte o zaman zalimden maksat Ukbe bin Ebi Muayt'tır. *«Fulan»* kelimesinden maksat da Ubey bin Halef'tir.

«Ellerini ısırmak» gerçek mânâya hamledilirse —ki Dannak' tan ve Cemaa'dan bu şekilde rivayet edilmiştir— bu durumda ifade şöyle anlaşılır: Zalim cehennemde ellerini dirseklerine kadar yer, sonra elleri yeniden yaratılır, onları tekrar yer. Ellerini her yedikçe, eller yeniden biter (yaratılır).

Ellerin ısırılması, hasret ve nedametin korkunçluğundan kinayedir. Yani çok nadim olmuşlardı, hasret çekiyorlardı.

(28) *«Vay benim hâlime! Keşke...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Veyleta»* kelimesi *«Ey benim helâkim, ölümüm! Gel, hazır ol. Bu senin zamanındır»* demek olur. *«Keşke fulanı dost edinmeseydim»* cümlesindeki *«Fulan»* kelimesi şeytan ve dünyada insanı saptıran kimselerdir. Eğer zalimden maksat Ukbe ise, o vakit *«Fulane»*, Ubey bin Halef'tir. *«Fulan»* kelimesi müzekker bir alemden *«Fulane»* kelimesi de müennes bir alemden kinayedir.

(29) *«Çünkü öğüt veren Kur'an...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«Lekad»* kelimesinde bulunan lâm, mukadder bir kasemin cevabıdır. Yani Allah'a yemin ederim, filan adam beni Allah'ın zikrinden, Peygamber'in mev'izesinden, şehadet kelimesinden ve Kur'an'dan, o bana vasıl olduktan (bunu bildikten veya bunu söyledikten veya söylemeye imkânım olduktan) sonra, beni sapıttırdı. Bu ayet, evvelâ iman edip sonradan irtidad eden bir kimse hakkında nazil olmamıştır. Çünkü böyle bir delâlet yoktur.

Ayetin metnindeki *«Hazulen»* kelimesi mübalâğa sigasıdır. Yani şeytanın kendisine yardımcı olacağı kanaatinde olan bir kimseyi, yardıma gerçekten muhtaç olduğu anda, şeytan çokça yardımsız ve tek başına bırakır. Bu, ihtirazi bir cümledir. Daha önceki cümlenin mânâsını takrir ve tesbit etmektedir. Ya Allah tarafından söylenilmiştir veya zalimin kelâmından bir parçadır.

(30) *«Peygamber: Ey Rabbim! Kavmim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Er-Rasûl»*den maksat, Hz. Muhammed'dir. Zira eliflâm burada ahd ifade eder. Cenab-ı Hak, peygamberini burada *«Risalet»* unvanıyla zikretti ki, hak yerini bulsun ve onun peygamberliğine tân edenlere bir reddiye olsun. Yani onlar şöyle şöyle dediler, Hz. Peygamber de onların sapıklığın zirvesine çıktıklarını, tuğyanın son haddine vardıklarını görünce, Allah'a şikâyet etmek kabilinden *«Ey Rabbim! Benim kavmim şu Kur'an'ı tamamen terketti. Ona iman etmedi. Ona başlarını kaldırıp bakmadı. Onun vaadine ve vaidine önem vermedi, bundan etkilenmedi»* der.

«Mehcuren» kelimesi terk mânâsını ifade eden *«Hecr»* kökünden gelir. (Bu, Mücahid, Nehai ve diğer müfessirlerden de rivayet edilmiştir).

(31) *«Biz böylece her peygambere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Hz. Peygamber'e bir tesellidir ve Allah Teâlâ kendisinden önce geçen peygamberlere uymasını istemektedir. Zira onlar da aynı şeylerle karşılaşmışlardı. Belâ genelleşirse kolaylaşır. Düşman bir de olabilir birçok kimse de. Yani senin için müşriklerden düşmanlar kıldığımız gibi her peygamber için de düşmanlar kılmışızdır.

Ayetin son cümlesi Rasûl-ü Ekrem için keremli bir vaaddir. Ona vaad ediyor ki onun bütün isteklerine hidayet edecek ve onu bütün düşmanlarına galip getirecektir.

Ayet metnindeki «*Hadiyen*» kelimesi peygamberleri mücrimlerin düşmanlığından korumaya hidayet edicidir ki bu da Allah'ın ipine sarılmakla olur. «*Nasîren*» kelimesi ise peygamberleri düşmanlara karşı korur, onlara yardım eder demektir.

(32) «*Kâfir olanlar: Kur'an ona...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Kâfir olanlar*» müşriklerdir. Nitekim İbn Abbas'tan bu, sahih bir şekilde nakledilmiştir. Çünkü müşrikler önce «*Niçin Kur'an ona bir defada nazil olmamıştır*» şeklinde itirazda bulunmuşlardı. Müşriklere «*Küfür*» unvanı onları yermek için kullanılmıştır. Ayrıca onların aleyhindeki hükmün nedenini belirtir.

Ayet metnindeki «*Nuzzile*» fiili «*Unzile*» anlamındadır ve burada tedric kastı yoktur. Çünkü «*Bir defada*» mânâsını ifade eden «*Cümleten vahideten*» kelimeleri kullanılmıştır. Eğer tedric kastedilirse bu cümle ile ters düşerler. Zira ayetin mânâsı «*Niçin bir defada Kur'an parça parça gelmedi?*» demek olur. Oysa parçalamak, bir defada gelmeye ters düşmektedir. Yani Kur'an niçin Hz. Muhammed üzerine parça parça değil de bir defada inmedi? Nitekim Tevrat ve İncil bir defada inmiştir. Bunların bir defada indiklerine, hadisler ve eserler delâlet etmektedir. Hatta bu mesele neredeyse icmaî bir mesele olmuştur. Suyuti bunu ifade etmektedir. Suyuti'nin yaşadığı dönemde bunu inkâr eden bazı kimselerin inkârları reddedilmiştir.

«*Kezalike*»nin başındaki «*Kef*», mumasil mânâsını ifade eder. Yani bu öyle bir şekilde indirildi ki, onların daha önce tenkid ettikleri ve hilafını istedikleri indirilişe benziyor. Buna ters olan bir indiriliş değildir. Veya biz onu o indirişe mumasil olarak indirdik ki bununla senin kalbini takviye edelim. Çünkü onun parça parça indirilmesi ezberlenmesini kolaylaştırmaya, mânâlarını

anlamaya müsait bulunur. İnsan o kelâmda gözetilen hikmet ve maslahatların tafsilâtlarına vakıf bulunur. Cebrail'in birçok defa inmesini gerektirir. Her cümle Kur'an'a tân edenlerin aciz olduklarını, Kur'an'ın en kısa bir suresinin miktarını getirmekten aciz olduklarını belirler.

Metindeki «*Tertilen*» kelimesindeki tenvin, tazim içindir. Yani biz bunu böylece indirdik ve insanların gücüyle erişilmesi mümkün olmayacak ve güzel bir şekilde onu tertil ettik. Tertil etmek, bir ayetten sonra diğer bir ayet indirmek demektir. (Nehai, Hasan Basri ve Katade böyle demiştir).

«*Onu aheste aheste bir açıklama ile açıkladık*» yorumu İbn Abbas'a aittir. «*Onu mufassal bir şekilde tafsil ettik*» sözü de Süddi'ye aittir. «*Onun bir kısmını diğerinin arkasında getirdik*» yorumu ise Mücahid'indir.

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾
الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ
مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ
نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ
آيَةً ۖ وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَ
وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَٰلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا
ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ ۖ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى
الْقَرْيَةِ الَّتِي أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ ۚ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا ۚ
بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾ وَإِذَا رَأَوْكَ إِنْ يَتَّخِذُونَكَ
إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِنْ كَادَ
لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۚ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ
حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ أَرَأَيْتَ مَنِ
اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ ۖ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾

33 — (Ey Rasûlüm!) Onların sana getirdiği her misâle karşılık mutlaka biz sana hakkı ve açıklama bakımından en güzelini getirmişizdir.

34 — O yüzükoyun cehennemde toplanacak olanlar var ya! İşte onlar yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır.

35 — Andolsun ki biz Musa'ya Kitab'ı verdik. Kardeşi Harun'u ona yardımcı yaptık.

36 — Biz onların ikisine «Ayetlerimizi yalan sayan kavme gidin» dedik. Sonunda onları yerle bir ettik.

37 — Nuh'un kavmini de peygamberleri yalanladıklarından ötürü suda boğduk. Onları insanlar için ibret verici bir ders yaptık. Zalimler için acıklı bir azap hazırladık.

38 — Ad, Semud ve Res halkını ve bu arada daha birçok nesilleri de (helâk ettik).

39 — Biz onların her birine misaller getirdik (örnekler verdik) ve her birini darmadağın ederek mahv-u perişan ettik.

40 — (Ey Rasûlüm!) Andolsun ki (bu kâfirler) belâ ve felâket yağmuruna tutulmuş olan o kasabaya uğramışlardır. Yine de onu görmüyorlar mıydı? Hayır! Onlar yeniden dirilmeyi ummuyorlardı.

41 — (Ey Rasûlüm!) Onlar seni gördükleri zaman «Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği?» diye seninle alay ediyorlar.

42 — «Ve şayet mabudlarımıza inanmakta sebat göstermeseydik gerçekten bizi neredeyse mabudlarımızdan saptıracaktı» diyorlar. Azabı gördüklerinde kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir.

43 — (Ey Rasûlüm!) Kötü isteklerini (hevâsını) kendisine mabud edinen kimseyi gördün mü? Şimdi ona sen mi vekil olacaksın?

(33) *(Ey Rasûlüm!) Onların sana getirdiği...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayet metnindeki «*mesel*» kelimesi acaip konuşma/söz demektir. Yani onlar bâtıl olmakta darbı mesel yerine geçen acaip bir kelâmı sana getirdikçe (bunu senin peygamberliğine tânetmek için getiriyorlar) biz onun karşılığında hak ve silinmesi mümkün olmayan cevabı getiririz.

«*Tefsir yönünden en güzel olanı sana getiririz*», yani biz sana hakkı hazır kılar, hakkı senin üzerine indirir ve güzelliğin son noktasında bulunanı sana veririz. Burada ismi tafdil olan «*Ahsene*» kelimesi ile daha güzel mânâsı kastedilmemektedir. Zira bu «*Daha güzel*» olursa karşısındakilerin de «*Güzel*» olması gerekir. Oysa onlar hiç de güzel değildir, üstelik çirkin ve bâtılın ta kendileridir. Bu tıpkı «*Allahu Ekber*» terkibine benzer. Haddi zatında büyüklük Allah içindir. Yoksa başka şeyler de büyüktür ve Allah ise onlardan daha büyüktür demek değildir.

Bazıları, «*Tefsir yönünden bu onların darbı meselerinden daha güzeldir*» demek olduğunu söylüyorlar. Çünkü onların darbı meseli kendi güzellik iddialarına göredir.

Veya Cenab-ı Hak burada onlarla alay etmektedir. Bazıları

«Tefsir kelimesi mânâ demektir» dediler. Yani bu, mânâ yönünden de daha güzeldir.

(34) *«O yüzükoyun cehennemde toplanacak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ebu Hureyre Hz. Peygamber'den şöyle rivayet ediyor: *«Halk Kıyamet Günü'nde üç sınıf olarak toplanacaktır: Birinci sınıfı yaya, ikinci sınıfı binici, üçüncü sınıfı da yüzleri üzerinde yürüyerek geleceklerdir.»*

Bu esnada birisi: *«Ey Allah'ın Rasûlü: Yüzleri üzerinde nasıl geleceklerdir?»* diye sorunca, Rasûlullah cevap olarak, *«Onları ayakları üzerinde yürüten Allah, yüzleri üzerinde yürütmeye de kâdirdir»* buyurdu. Arkasından, *«Dikkat edilsin! Onlar o gün her çukurdan ve dikenden yüzleri ile kendilerini korurlar»* diye de ilave etti (Tirmizi). Muhtemeldir ki hadisin mânâsı, onlar yüzleriyle ve yüz tarafında olan göğüs ve karınlarıyla yer üzerinde yürürler demektir. Fakat hadisin birinci mânâya gelmesi daha açıktır.

Bazı müfessirler *«Melekler onları yüzüstü çekerek cehenneme götürürler»* derken, bazıları *«Yüz üzerinde haşrolmak, zilletten ve her şeyden mahrum olmalarından kinayedir»* demişlerdir.

Ayetin metnindeki *«Mekânen»* kelimesinden maksat, şeref ve Allah katındaki derecedir. Onunla ev ve mesken de kastedilmiş olabilir.

(35) *«Andolsun ki biz Musa'ya...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki «*Lâm*» harfi mukadder kaseme cevaptır. Yani. andolsun ki biz Musa'ya Tevrat'ı verdik ve onu ona indirdik. Bazıları buradaki «*El-Kitab*» kelimesiyle hikmet ve peygamberliğin kastedilmiş olduğunu söylüyorlar. Yani «*Biz Musa'ya hikmeti ve peygamberliği verdik.*»

«*Harun'u O'na yardımcı (vezir) kıldık*» denilmiştir. Çünkü Hz. Harun her ne kadar peygamber ise de esas şeriat Hz. Musa'ya gelmiştir. O da Hz. Musa'nın tâbiidir. Tıpkı vezirin de sultanına tâbii olması gibi.

(36) «*Biz onların ikisine...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Allah'ın ayetlerini tekzip edenler*»den Firavun ve kavmi kastedilmektedir. Allah'ın ayetlerinden maksatsa, tevhidin delilleridir. Ki onları Cenab-ı Hak nefislere ve âfâka yerleştirmiştir. Veya daha önceki peygamberlerin getirdikleri ayetlerdir. Veya Hz. Musa'nın maruf dokuz mucizesidir.

Ayetin sonundaki «*Tedmiren*» kelimesi, acayip ve korkunç demektir ki Allah'tan başkası onun künhünü idrak edemez. Burada helâkin en şiddetlisi kastedilmektedir. Tedmir, esasında bir şeyi parçalamaktır. Öyle bir parçalama ki artık onun ıslahı mümkün değildir. Yani biz onların ikisine (Musa ve Harun'a) o kavme gidin, dedik. Onlar da o kavme gittiler. Onları imana davet ettiler. O kavim de onları yalanladı ve bu küfür üzerinde devam ettiler. İşte biz onları korkunç bir şekilde helâk ettik.

Bazıları «*Demmerna*» fiilinin, «*Biz onların helâkine hükmettik*» anlamına geldiğini söylemişlerdir.

(37) *«Nuh'un kavmini de peygamberleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Peygamberleri yalanladıkları vakit» cümlesi onların helâk edilmelerinin sebebini belirten bir cümledir. Yani, Nuh ve Nuh' tan önceki peygamberleri (veya sadece Nuh'u) yalanladıklarından dolayı onları helâk ettik. Zira bir peygamberi yalanlamak, bütün peygamberleri yalanlamaktır. Çünkü bütün peygamberler tevhid noktasında ittifak halindedirler. Veya onlar peygamberlerin gönderilmesini inkâr ettiler. Bundan dolayı da onları helâk ettik. Hûlasa ayet metnindeki *«Kavmi Nuh»* ibaresi ya mukadder bir fiilin veya *«Helâk ettik»* mânâsına gelen *«Demmerna»* fiilinin veya *«Hatırlat»* mânâsına gelen *«Uzkur»* emrinin mef'ulüdür.

«Er-Rusûl» kelimesindeki eliflâm ya ahd veya istiğrak içindir. Çünkü onlar bu peygamberleri yalanladıkları zaman bu zatlardan başkası yoktu.

«Biz onları boğduk» cümlesi mukadder bir sualin cevabıdır. Sanki şöyle sorulmaktadır. *«Onları nasıl helâk ettiniz»* cevap ise şöyledir: *«Onları tufan ile boğduk.»*

Onları, yani onların boğulmasını ve kıssalarını insanlar için büyük bir mucize kıldık. Onu gören, onu işiten ondan ibret dersi alır.

«Biz zalimler için elem verici azap hazırladık» cümlesindeki *«Zalimler»*den maksat, bahsi geçen kavimlerdir. Yani peygamberleri yalanlayan kavimler. Yani Ahiret'te veya berzah aleminde yahut da hem Ahiret ve hem berzah aleminde onlar için elem verici azap hazırladık. İsmi zahir, zamir yerine getirilmiştir. Bu işaret eder ki onlar küfürde ve peygamberleri yalanlamakta haddi aşmışlardır. Veya *«Zalimler»* sözüyle bütün zalimler kaste-

dilmektedir ki onlar Nuh Kavmi'nin ve onlardan önceki ümmetlerin başından geçenlerden ibret almamışlardır. O zaman Kureyşliler de *«Zalimler»* kategorisine dahil olurlar. *«Elem verici azap»* dünya azabı da olabilir, Ahiret azabı da.

(38) *«Ad, Semud ve Res halkını ve bu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«Ve Âden»* daha önceki ayetteki *«Kavmen Nuh»* lâfzı üzerine atıftır. Yani biz Âd kavmini de helâk ettik veya *«Âd'ı hatırla»* demektir. Semud da Âd gibidir. O da *«Kavm»* kelimesi üzerine atfolunur. Helâk fiili buraya da getirilir.

İbn Abbas, *«Ashab-ı Res ile maksat Semud kavmidir»* demiştir. Fakat atıf, İbn Abbas'ın bu tefsirinin uzak bir ihtimal olduğunu gösterir. Zira matuf ile mautufunaleyhin ayrı ayrı olmaları gerekir.

Katade'ye göre Ashab-ı Res, Yemame'nin bir köyünün halkıdır. O köye Res denilir. Bazıları, *«Onlar peygamberlerini öldürdüler ve helâk oldular. Bunlar Semud ile Salih kavminin artıklarıydı»* demişlerdir. Kâb, Mukatil ve Süddi *«Bunlar Şam'ın Antakya bölgesinde bulunan ve ismi Res olan bir kuyu etrafında yaşıyorlardı»* derler. Orada Ashab-ı Yasin'den olan Habib'un-Neccar'ı öldürdüler.

Bazıları da *«Bunlar peygamberlerini öldürüp bir kuyuya atan bir kavimdir»* fikrindedir. Vehb ve Kelbi dediler ki: *«Ashab-ı Res ve Ashab-ı Eyke iki kavimdir. Cenab-ı Hak, Hz. Şuayb'ı peygamber olarak onlara gönderdi.»* Ashab-ı Res, putlara tapan bir kavimdi. Onların kuyuları ve hayvanları vardı. Hz. Şuayb onları iman ve İslâm'a davet etti. Fakat tuğyanlarına devam ettiler, Şuayb'a eziyet ettiler. Ebu Ubeyde'den gelen rivayete göre, onlar kuyuları-

nın etrafında bulundukları bir anda, duvarı örülmeyen kuyu hem onları hem de evlerini yere batıracak şekilde yıkılmıştır.

(39) *«Biz onların herbirine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Kullen» kelimesindeki tenvin bir mahzufa ivazdır. O zaman ayetin mânâsı şöyle olur: *«Biz helâk edilmesinin sebepleri zikredilmeyen her ümmetin insanları küfür ve günahlardan alakoyan ibret numunelerini peygamberler vasıtasıyla açıkladık.»* Yani bahsi geçen bütün bu insanlara bu darbı meselleri açıkladık ve onları bununla korkuttuk.

Bazı müfessirlere göre *«Lehv»* kelimesindeki zamir *«Kullen»*e değil Hz. Peygamber'e racidir. O takdirde ayetin mânâsı şöyle olur: Bütün darbı meseli biz Hz. Muhammed için açıkladık. *«Tebberna»* fiili parçalamak ve kırmak demektir. Burada maksat helâk etmektir. Yani biz onların her birini helâk ettik, hem de korkunç bir şekilde. Çünkü onlar daha önceki darbı mesellerden ibret almadılar, başlarını kaldırıp bakmadılar bile. Ayrıca küfür ve düşmanlıklarına devam ettiler.

(40) *«(Ey Rasûlüm!) Andolsun ki (bu kâfirler) belâ ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«Lâm»* mukadder bir kasemin cevabını teşkil eder. Bu, muste'nife bir cümledir. Bu ayet Kureyş kâfirlerinin o helâk olan, paramparça olan ümmetlerin kalıntılarını gördüklerini ifade etmektedir. Bu ayetin içeriği çok mühim olduğundan başında kasem harfi getirilmiştir.

«Etev» fiili *«Geçtiler»* mânâsını içermektedir. Yani andolsun

ki Kureyşliler, ticaret maksadıyla Şam'a giderken ve oradan gelirken bu helâk olan insanların eserlerini görmekteydiler.

Bu ayette bahis konusu edilen köy veya kasaba Sodom'dur. Bu, Lut Kavmi'nin en büyük kasabasıydı. Oranın kadısı ve hakimi Sodom isimli bir kişiydi. Darbı meselde *«Bu adam Sodom'dan daha zalimdir»* denilir. Cenab-ı Hak bu kasabayı, üzerine taş yağdırmak suretiyle helâk etmiştir. İşte *«Kötü yağmur»*, *«Kötülük yağmuru»* budur. Böylece Cenab-ı Hak diğer kasabaları da helâk etmişti. Onlar beş kasabaydı. Ancak onların içinde Zağar isimli bir kasaba helâktan kurtuldu. Çünkü ora ehli kötülük yapmıyorlardı. (Bunlar İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir).

Helâk edilen birkaç kasaba olduğu halde Cenab-ı Hak bir kasabayı zikrediyor. Çünkü hepsinin helâk sebebi aynıdır.

Cenab-ı Hak birinci cümlede hem bakmalarını ve buna rağmen görmemelerini beraber tenkid etmekte, ikinci cümlede ise sadece baktıkları halde görmediklerini zikretmektedir. Oysa görmeyi gerektiren şey âdet yönünden tahakkuk etmişti.

«Yercune» fiili *«Beklemek»* mânâsına gelen *«Rica»* kökünden gelmektedir. Yani onlar haşrı beklemiyorlardı. Ahiret cezasını gerektiren haşrın geleceğine inanmıyor, onu inkâr ediyorlardı. Hiçbir nefsin herhangi bir şekilde haşrolunacağına imanları yoktu. Halbuki bu kesinlikle olacak bir şeydir. Onlar bunu inkâr ettikten sonra sadece bazı kimseler için tahakkuk eden ve mutlaka günahın arkasından gelmesi zaruri olmayan dünya cezasını nasıl itiraf edeceklerdir?

(41) *«Ey Rasûlüm! Onlar seni gördükleri zaman...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayet metnindeki «*İn*» edatı olumsuzluk ifade eder. Yani onlar seni ancak alaya almak suretiyle karşılıyorlar. «*Peygamber olarak Allah'ın gönderdiği bu mudur?*» diye sana işaret ediyorlar. Bu sözü söyleyenler Ebu Cehil ve arkadaşlarıdır. Rivayete göre bu ayet Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur. İşaret burada istihkâr mânâsınadır. «*Şu mudur?*» gibi aşağılayıcı sözler söyleyerek Rasûlullah'ı hakir görüyorlardı.

(42) «*Ve şayet mabudlarımıza...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Ayet metnindeki «*Yudilluna*» fiili, müşriklerin mabudlarından uzaklaştırılmalarını ifade eder. Yani bizi sadece ibadetlerden değil onlardan da uzaklaştıracaktı. Eğer biz o noktada sabır göstermeseydik (sebat etmeseydik) ve onlara ibadette istikrar bulmasaydık neredeyse bizi hem onlardan hem de ibadetlerinden çevirecekti.

Müşriklerin bu ikrarı Rasûl-ü Ekrem'in tevhide çağırmak hususunda ne kadar çalıştığını ve mucizeler izhar ettiğini, deliller getirdiğini göstermektedir.

(43) «*(Ey Rasûlüm!) Kötü isteklerini...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Arzusunu (hevasını) mabud edinen kimseyi gördün mü?*» cümlesi, Rasûlullah'ın onların çirkin fiil ve sözlerinden sonra çirkin hallerinden hayret etmesini gösteriyor ve onların son varacakları noktaya da işaret ediyor.

Ayet, rivayete göre el-Hars bin Kays es-Sehmi hakkında nazil olmuştur. Bu kâfir her gördüğü taşa gönül verip tapıyordu. İbn Ebi

Hatim ile İbn Merduveyh, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler: «Bu kişi bir zaman beyaz taşa tapıyordu. Ondan daha güzelini görürse onu atıyor, bu sefer ikincisine tapıyordu. Cenab-ı Hak onun hakkında bu ayeti indirmiştir.»

Ayet esasında Allah'tan başkasına ibadet eden herkesi kapsamaktadır. Diğer günahlarda heva ve nefsine itaat eden kimseleri içermektedir.

«*Acaba ona sen mi vekil olacaksın?*» cümlesi istinafi bir cümledir. Rasûlullah'ın, bu hevasına tâbi olan bir kimseye vekil ve koruyucu olmasını uzak saymaktadır. Böyle birini istese de istemese de hakka irşad edebileceğini uzak görmelidir. Ayet aksinin yapılmasını da aynı zamanda kınamaktadır. Sanki şöyle denilmektedir: Onun heva ve nefsine taatte ifrat ettiğini gördükten sonra onu zorla mı hidayete getireceksin? O istesin istemesin onu zorla mı doğru yola ileteceksin?

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ۚ إِنْ هُمْ
إِلَّا كَالْأَنْعَامِ ۖ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ
رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ۖ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ۚ ثُمَّ جَعَلْنَا
الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾
وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ
النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۚ
وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا
وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ
بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا ۖ فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾ وَلَوْ شِئْنَا
لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ
بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾ وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا
مِلْحٌ أُجَاجٌ ۖ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾
وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ
رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ
وَلَا يَضُرُّهُمْ ۗ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

44 — Yoksa sen onların çoğunun işittiklerini, düşündüklerini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir. Hatta onlar yol bakımından hayvanlardan da daha şaşkındırlar.

45 — (Ey Rasûlüm!) Görmüyor musun Rabbin gölgeyi nasıl uzatmıştır? O dileseydi onu olduğu gibi yerinde bırakırdı. Sonra biz güneşi de delil yaptık.

46 — Sonra gölgeyi (güneşin yükselmesiyle) azar azar çektik.

47 — Rabbiniz odur ki geceyi sizin için bir elbise (örtü), uykuyu dinlenme ve gündüzü de yayılıp çalışma (zamanı) kılmıştır.

48 — Ve rahmet (yağmur)in önünde rüzgârları müjdeleyici olarak gönderen O'dur. Biz gökten tertemiz bir su indirdik.

49 — Ki o su ile ölü bir toprağı canlandıralım ve yarattığımız hayvanlardan ve insanlardan bir çoğunu onunla sulayalım.

50 — Andolsun bunu (insanların) ibret almaları için aralarında çeşit çeşit şekillerde anlatmışızdır. Fakat insanların çoğu nankörlük edip diretmektedir.

51 — Eğer dileseydik elbette her kasabaya bir uyarıcı peygamber gönderirdik.

52 — (Ey Rasûlüm!) Öyle ise kâfirlere boyun eğme ve bununla (Kur'an'la) onlara karşı olanca gücünle büyük bir savaş ver!

53 — İki denizi birbirine katan odur. Bu, tatlı, susuzluğu giderici, şu da tuzlu ve acıdır. İkisinin arasına bir perde, aşılmayan bir sınır koymuştur.

54 — İnsanı sudan yaratarak ona neseb ve sıhriyet (soy ve sop) veren O'dur. Rabbinin her şeye gücü yeter.

55 — Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere tapıyorlar. Kâfir olan kimse Rabbine karşı gelene arka çıkandır.

(44) *«Yoksa sen onların çoğunun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, zikredilen inkârı Rasûlullah'ın böyle sanmasını reddetmektedir. Çünkü Hz. Peygamber onları ısrarla İslâm'a davet edip, irşadlarına önem verdiği için onların çoğunun dinlediğini ve aklettiğini sanıyorlardı. Cenab-ı Hak bu zannı reddediyor. Yani böyle zannetmemelisin. Bu, sana uygun değildir. Zannediyor musun ki onların çoğu senin okuduğun Kur'an ayetlerini hakkıyla dinlemekte veya getirdiğin afakî mucizeleri hakkıyla görmekte, onlara akıl erdirmektedirler? Öyle sanma. Onların durumuna bu derece itina gösterme. İman edecekler diye böyle bir zanna kapılma!

Bazıları şöyle diyor, *«Ayetin mânâsı, onların çoğunun senin okuduğun ayetleri hakkıyla dinlediklerini mi sanıyorsun? O ayetlerin derinliklerindeki bazı nasihatlara akıl erdirdiklerini mi zannediyorsun? O çirkinlikleri bıraktırıp kendilerini güzelliklere ulaştıracağını mı düşünüyorsun? Bunun için mi onları çağırmakta ısrar ediyor, irşadlarına önem veriyor ve onlara hatırlatıp duruyorsun?»*

Cenab-ı Hak *«Çokları»* diyor. Zira onların içinde ezeli inayetin sevkiyle bu putları edindikten sonra kendisine sebkat edenler de vardır. Bazıları dinlediler ve aklettiler de. Fakat gurur ve ri-

yasetin ellerinden alınmasından korktukları için bu gerçeklere tâbi olmadılar.

Ayetin metnindeki «*Hum*» zamiri «*Çokları*» demek olan «*Ekser*» veya «*Men*» kelimesine racidir. Yani onlar kulaklarına kadar gelen ayetlerden menfaat görmemek, şahit oldukları apaçık mucizeleri düşünmemek hususunda gaflette darbı mesel olan, dalâlet ve sapıklıkta nişan olan hayvanlar gibidirler. «*Hatta onlar hayvanlardan yol bakımından daha şaşkındırlar.*» Çünkü hayvanlar kendilerine bakan sahiplerinin arkasından giderler. Ve kendilerine iyilik yapanı tanırlar, kötülük yapanları bilirler. Onlar yararlarına olan şeyleri de ararlar. Zarar getirici şeylerden de sakınırlar. Nerede otlayacaklarını, nerede çökeceklerini iyi bilirler. Ve nereye varacaklarını da bilirler. Fakat bunlar Rablerine itaat etmezler. Haliklerine, razıklarına başeğmezler. Allah'ın kendilerine verdiği ihsanı şeytanın kötülüklerinden ayırt etmezler. O şeytan ki şehvetlerinin peşine gitmelerini kendilerine süslü göstermiştir. O şeytan ki onların apaçık düşmanıdır. Menfaatlerin en büyüklerinden olan sevabı talep etmezler. Zararların en şedidi olan, en şiddetlisi olan cezadan sakınmazlar. Ayrıca hayvanlar hayrı elde etmek için peşinden gittikleri bir hakka inanmadıkları gibi aynı zamanda şerri elde ettirmeyi gerektiren bir bâtıla da inanmıyorlar. Ama bunlar öyle değildirler. Çünkü onlar bâtılın temellerini attılar, şerlerin hükümlerini o temellere bina ettiler. Üstelik hayvanların dalâlet ve cehaletlerinin ahkâmı sadece kendilerine yöneliktir. Herhangi bir kimseye isabet etmezler. Fakat bu adamların cehaleti ise fitne ve fesadı ve insanların hak yola tâbi olmasını menetmeyi gerektirir hercümerc doğurur. İnsanlar arasında bir fitnedir kopar, gider. Yine hayvanlar kendilerinde Allah tarafından yaratılmış kuvvetlerden birisini muattal etmezler. Aksine bütün kuvvetleri niçin halkedilmişlerse oraya sarfederler. Hayvanlar tarafından kemâlin talebinde herhangi bir kusur yoktur. Fakat bu kimseler ise aklî kuvvetlerini muattal hale getirirler. İnsanların üzerinde yaratılmış olan fıtratı zayî etmektedirler.

(45) *«(Ey Rasûlüm) Görmüyor musun Rabbin...»* ,

Bu Ayetin Tefsiri

Burada hitap Allah'ın Rasûlü'nedir. Hemze takrir içindir. Görmek, söz ile olan görmedir. Bu ayet tevhidin birtakım delillerini açıklamaktadır. Yani sen Rabbinin eserlerine bakmaz mısın? Zira burada maksat Allah'ın zatını görmek değildir.

Bazı müfessirlerin *«İlâ harfi cer değil, aksine nimetler mânâsına gelen «Alâ» kelimesinin çoğuludur»* şeklindeki yorumu uzak bir tefsirdir. Burada *«Görmek,»* bilmek anlamında da olabilir. O vakit inteha mânâsını içermiş olur. Yani senin Rabbi'nin gölgeyi nasıl uzattığını bilmiyor musun? Fakat birinci yorum daha uygundur.

İbn Abbas, *«Gölgeyi uzatmaktan maksat, fecrin tulûundan sonra ve güneşin tulûundan evvelki zamandır. Bu doğudan batıya kadar uzamıştır»* demiştir.

Hazin, *«Gölgenin uzatılması fecrin doğuşu ile güneşin doğuşuna kadardır. Cenab-ı Hak onu böylece uzatmıştır. Çünkü o gölgedir, beraberinde güneş yoktur»* der.

«Güneşin gölgeye delil olması» şu anlamdadır: Eğer güneş olmasaydı gölge tanınmazdı. Eğer nur olmasaydı zulmet bilinmezdi. Eşya zıddıyla bilinir.

(46) *«Sonra gölgeyi (güneşin yükselmesiyle) azar azar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetteki *«Çektik/avuçladık»* mânâsını ifade eden *«Kabezna»* fiili, güneşin düşmesiyle onu kaydırdık anlamındadır. *«Az bir avuç-*

lama», yani yavaş yavaş. Güneşin yükselmesi nisbetinde bu olur. Ki onunla kâinatın maslahatları tanzim edilsin. İnsanlar için binlerce, yüzbinlerce, hatta sayılamayacak kadar yararlar ondan meydana gelsin. Yani, biz gölgeyi güneşin yükselmesiyle sildik, münasip gördüğümüz yere koyduk.

Cenab-ı Hak *«İcad etme»*yi *«Uzatmak»*la tabir ettikten sonra *«İzale»*yi, yani kaydırmayı da *«Avuçlamak»*la, elle tutmakla tabir etmiştir.

(47) *«Rabbiniz O'dur ki geceyi sizin için...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Cenab-ı Hakk'ın kudretinin güzel eserlerinden bir kısmını açıklamakta, rahmetinin çok önemli ahkâmını ortaya koymakta ve insanlar için feyezan eden nimetlerinin bir bölümünü beyan etmektedir. Yani Allah sizin yararınız için geceyi elbise gibi yaptı. Gece sizi karanlığıyla örtmektedir, tıpkı elbisenin sizi örtmesi gibi. Gecede vaki olan uykuyu da buharların sizin kuvvelerinizi istilâ etmesi sebebiyle istirahat vakti kıldı. Yani bedenlerinizin rahatı için onu yarattı.

«Subaten» kelimesi kesmek mânâsını ifade eden *«Sabt»* kökünden gelir. Nitekim cumartesi gününe *«Sebt Günü»* denilmesi insanların o günde istirahat etmelerinden dolayıdır.

Ebu Hayyan *«Subut baygınlığın bir çeşididir. Bir hastalık gibi uyanık insanı istila eder»* demiştir. İşte uyku buna benzetilmiştir. Aynı zamanda Sebt, bir yerde ikamet etmek demektir. Uyku da bir nevi ikamettir.

«Gündüzü çalışma yaptı», yani çalışma zamanı yaptı. İnsanlar maişetlerini elde etmek için karıncalar gibi gündüzleri yayılırlar.

(48) *«Ve Rahmet (yağmuru)nun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Biz indirdik» mânâsına gelen *«Enzelna»* fiilinin sonundaki *«Nun»* tazim içindir. Yani bir kimsenin, bir cemaatin, hatta bütün varlıkların yapamayacağını yaparız demektir. Azametimizle rüzgârları göndermek suretiyle yüksek yerlerden indirdik. Veya buluttan indirdik veya belli olan yönden indirdik.

(49) *«Ki o su ile ölü bir toprağı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«Bihi»* zamiri, o indirilen temiz ve temizleyici suya racidir. *«Ölü belde»* ile maksat bitkisiz yer demektir. O yerde bitki bitirmek suretiyle orayı diriltir. Belde'den maksat yeryüzüdür. Asli mânâsı da kastedilmiş olabilir. O zaman tenvin, çeşitliliği ifade eder. Yani çeşitli beldeleri o su ile dirilttik demek olur.

«Nuskıyehu» fiilinin sonundaki zamir, temiz ve temizleyici suya racidir. O su vâdilerde aktığı, havuz ve çukurlarda, kuyularda biriktiği zaman onunla yarattıklarımızdan, hayvanlar ve insanların birçoğunu sulamaktayız.*«İnsanlar»* ile vâdi ve çöllerde su ile yaşayan kimseler kastedilmektedir.

(50) *«Andolsun bunu (insanların) ibret almaları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«Lâm»* kasem harfidir. *«Sarrafnahu»* fiilinin sonundaki zamir, göklerden veya bulutlardan inen suya racidir.

Onu sarfetmek, hallerini değiştirmek, vakitlerini tesbit etmek, çeşitli yerlerde ve çeşitli şekillerde onu indirmek demektir. Buna göre ayetin mânâsı şöyle olur:

Andolsun ki biz yağmuru insanlar arasında değişik konumlara uğratmış, değişik hallere sokmuşuzdur. O değişik memleketlerde ve muhtelif zamanlarda ve değişik sıfatlarda gelir. Bazen sağanak halinde, bazen sızıntı, bazen de başka şekillerde görülür. Bütün bunları ibret alsınlar diye yapmışızdır. Fakat insanların çoğu nimeti inkâr etmekten başka bir şeye yanaşmazlar. Yani onlar nimeti inkâr ederler.

(51) *«Eğer dileseydik elbette her kasabaya...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Eğer dileseydik her kasabaya bir peygamber gönderirdik.» Böylece o kasabanın ehlini korkutur ve böylece peygamberlik yükü azalırdı. Fakat biz bunu istemedik. Seni tazim etmek için bu emri sadece sana verdik.

(52) *«(Ey Rasûlüm!) Öyle ise kâfirlere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

O halde kâfirlere itaat etme. Senden istedikleri her şeyi verimkâr olma. Bu ayetler hem Rasûlullah'ı hem de müminleri teşvik eden ve harekete geçiren ayetlerdir.

«Onunla düşmanlara karşı cihad et» ifadesindeki zamir Kur'an'a racidir. Bu durum, İbn Cerir, İbn Ebi Münzir ve İbn Abas'tan rivayet edilmiştir. Yani Kur'an'daki burhanlar, deliller, sakındırıcı emirler ve mev'izeleri, peygamberleri yalanlayan ümmetler hakkında gelen kıssaları okumak suretiyle onlara karşı cihad et.

Ayetin sonundaki «*Büyük cihad*»dan maksat, Rasûl-ü Ekrem' in görevli olduğunu ifade etmek içindir. Bütün insanları, belirtilen şekilde Allah'ın vahdetine davet etmek büyük bir cihattır. Onun kıymetini, kemiyet ve keyfiyet bakımından ancak Allah takdir eder. Ayette adeta şöyle denilmektedir:

Biz seni bütün beldelere korkutucu peygamber olarak gönderdik. Seni üstün kıldık. Her beldeye bir peygamber göndermedik. Bütün bu vazifeyi sana verdik. O halde sebat göstermek ve var kuvvetinle çalışmak ve hakkı izhar etmek suretiyle ona karşılık ver.

Et-Tayyibi'nin zikrettiğine göre bu surenin nirengi noktası, Hz. Peygamber'in bütün insanlara peygamber olarak gönderilmesidir.

Zamirin «*Eğer dileseydik her kasabaya bir peygamber gönderirdik*» ayetinden anlaşılan mânâya raci olması mümkündür. Bu ise Allah Rasûlü'nün bütün beldelerin peygamberi olduğunu belirtmek demektir. Çünkü eğer Cenab-ı Hak her kasabaya bir peygamber gönderseydi her peygamber için o kasaba ehliyle cihad etmek vacip olurdu. Böylece peygamberde o cihadlar biraraya gelmiş oldu ve bundan dolayı Rasûl-ü Ekrem'in cihadı büyüdü. Onun için Cenab-ı Hak, peygamberine bütün beldelerin peygamberi olması sebebiyle «*Bütün cihadları kapsayan büyük bir cihad aç*» buyurmaktadır.

Alusi, bu yorumları naklettikten sonra hulâsa olarak şunları söylemektedir: «*Bu surenin Mekke döneminde nazil olduğunu biliyoruz. Mekke Dönemi'nde kılıçla cihad ayeti inmemişti. Bununla beraber bu yorumlarda olanlar da gizli değildir.*»

İKİ DENİZDEN MAKSAT NEDİR?

(53) *«İki denizi birbirine katan odur. Bu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Alusi, *«Allah o zattır ki iki denizi mecralarında salmıştır. Tıpkı mecraya salınan at gibi. Bu yorum İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir»* diyor. Beyzavi ise *«Cenab-ı Hak onları komşu, bitişik ve biri diğerine karışmayacak şekilde salıvermiştir»* diyor.

Birisi susandırmayı sonuçlandıracak şekilde tatlıdır, birisi de çok tuzludur. Cenab-ı Hak o ikisi arasında kudretinden bir perde germiştir ve aralarında tenafur (uzaklık) vardır, yani birbirine karışmazlar.

Bazıları *«Berzah kelimesi belli olan bir hudud demektir»* diyorlar. Meselâ Dicle Nehri denize katılır ve denizi ikiye böler. Denizin arasında birçok fersah ileriye kadar gider ve tadı da denizin tadıyla karışmadığı için bozulmaz.

Bazıları *«Tatlı denizden maksat Nil gibi büyük nehirler, tuzlu denizden maksat da büyük denizlerdir. Aradaki perde ise o tatlı sular ve denizler arasındaki arazidir»* demişlerdir. İşte Cenab-ı Hakk'ın o arazi ile onları birbirinden ayırması, kudretinin alâmetidir. Vasıflarının değişikliği kudretinin bir alâmetidir. Halbuki her suyun tabiatı birleşme ve bitişme iktiza eder, keyfiyette birbirleriyle meylederler. (1)

(1) Beyzavi, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 4, sh: 450

(54) *«İnsanı sudan yaratarak...»*

Buradaki *«Beşer»*den maksat Hz. Adem, *«Su»*dan maksat ise Adem'in toprağına katılan sudur. Beşer maddesinin bir parçası kılınmıştır ki diğer maddeler biraraya gelsin.

«Ve Sıhren» kelimesinin başında gelen *«Vav»* taksim içindir.

Bazıları *«Adem'i neseb ve sıhr kılmasından maksat, Allah'ın Havva'yı ondan yaratması ve onu da erkeklik üzerinde bırakmasıdır»* demişlerdir.

Hz. Ali'ye göre *«Neseb, nikâh edilmesi helâl olmayan yakın kadınlardır. Sıhr da nikâhı helâl kadınlar»* demektir.

Başka bir rivayet yine Hz. Ali'den geliyor: *«Neseb, nikâh edilmesi helâl olmayan kadınlar; sıhr da süt yoluyla akraba olanlar demektir»*. Dahhak da Hz. Ali gibi *«Sıhr»*ı bu şekilde yorumlamıştır.

(55) *«Onlar Allah'ı bırakıp. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah'tan başka tapılan putlar ve diğer tabulardır. Hiçbir mahlûk kendi başına diğer insanlara veya başka bir şeye ne yarar sağlayabilir, ne de zarar verebilir.

«El-Kâfir» lâfzının başındaki eliflâm ya ahd içindir, —O vakit Ebu Cehil kastedilmektedir ve ayet onun hakkında nazil olmuştur— veya cins içindir, her kâfir kastedilmektedir. Yani kâ-

fir, Rabbine karşı şeytana yardım eder. Şirk koşmak, peygambere ve inen vahye karşı çıkmak suretiyle bunu yapar.

İkrime *«Kâfirle maksat İblis'tir»* diyor. Ayetten maksat şu olur: İblis müşriklere Rabbine karşı yardımcı olur. Yani müşrikleri Allah'a karşı isyana kışkırtır. O'na ortak koşulmasına kendilerini iteler.

Bazı müfessirler ayeti *«Allah'ın dostlarına karşı müşriklere yardımcı olurlar»* şeklinde yorumlamıştır.

Bazıları *«Zahir kelimesi kıymetsiz mânâsına gelir»* demişlerdir. Yani kendisine ne yarar ne de zarar sağlamayan nesnelere, Allah'ı bırakıp tapan bir kimse, Allah katında hiçbir kıymet taşımaz. Allah'ın katında onun herhangi bir payı ve nasibi bahis konusu değildir (Taberi).

وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ
مِنْ اَجْرٍ اِلَّا مَنْ شَآءَ اَنْ يَّتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ
عَلَى الْحَيِّ الَّذِيْ لَا يَمُوْتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ ۭ وَكَفٰى بِهٖ بِذُنُوْبِ
عِبَادِهٖ خَبِيْرَۨا ﴿٥٨﴾ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ
وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۛ
الرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِهٖ خَبِيْرًا ﴿٥٩﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اسْجُدُوْا
لِلرَّحْمٰنِ قَالُوْا وَمَا الرَّحْمٰنُ اَنَسْجُدُ لِمَا تَاْمُرُنَا وَزَادَهُمْ
نُفُوْرًا ﴿٦٠﴾ تَبٰرَكَ الَّذِيْ جَعَلَ فِي السَّمَآءِ بُرُوْجًا وَّجَعَلَ فِيْهَا
سِرٰجًا وَّقَمَرًا مُّنِيْرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ
خِلْفَةً لِّمَنْ اَرَادَ اَنْ يَّذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُوْرًا ﴿٦٢﴾ وَعِبَادُ
الرَّحْمٰنِ الَّذِيْنَ يَمْشُوْنَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَّاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجٰهِلُوْنَ
قَالُوْا سَلٰمًا ﴿٦٣﴾ وَالَّذِيْنَ يَبِيْتُوْنَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَّقِيَامًا ﴿٦٤﴾
وَالَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ ۡ
اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾ اِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا ﴿٦٦﴾
وَالَّذِيْنَ اِذَآ اَنْفَقُوْا لَمْ يُسْرِفُوْا وَلَمْ يَقْتُرُوْا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

56 — (Ey Rasûlüm!) Biz seni ancak müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik.

57 — De ki: «Ben buna karşılık Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler olmanızdan başka sizden bir ücret istemiyorum.»

58 — (Ey Rasûlüm!) Sen ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan. Onu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarından haberdar olarak O yeter.

59 — O Allah ki gökleri, yeri ve aralarındakini altı günde yaratmış, sonra Arş'a istiva etmiştir. O Rahman olandır. Sen onu haberi olana sor.

60 — Müşriklere «Rahman olan Allah'a secde edin» denildiği zaman onlar: «Rahman da neymiş! Biz senin bize emrettiğine mi secde edecek mişiz?» derler ve (secde emri) onların nefretlerini artırır.

61 — Göklerde burçları kılan, onların içinde bir lâmba (güneş) ve nurlandırıcı bir ay vareden Allah ne yücedir!

62 — O'dur ibret almak ve şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü birbiri ardına getiren.

63 — Çok merhametli Allah'ın kulları o kimselerdir ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendilerini bilmez kimseler onlara lâf attığında (onları kırmaksızın) «Selâm» derler.

64 — O kullar ki gecelerini Rablerine secde ederek ve ayakta durarak (ibadet yaparak) geçirirler.

65 — Onlar ki; «Ey Rabbimiz! Cehennem azabını üzerimizden sav. Doğrusu onun azabı gelip geçici bir şey değildir» derler.

66 — «Cehennem cidden ne kötü bir uğraktır, ne kötü bir konaktır!»

67 — Ve onlar ki harcadıklarında ne israfa ne de cimriliğe kaçmazlar. İkisi arasında bir yol tutarlar.

(56-58) *«(Ey Rasûlüm!) Biz seni ancak...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Burada hitap Hz. Muhammed'edir. Bu ayet Hz. Muhammed' in vazifesinin müminlere cenneti ve Allah'ın rızasını müjdelemek, kâfirleri, fasık ve facirleri de Allah'ın azabıyla korkutmak olduğu hükmünü getirmektedir.

Kâfirlerin çokluğundan dolayı Cenab-ı Hak *«Neziren»* kelimesini mübalağa sigası olarak kullanmıştır.

RASÛLULLAH'IN MÜ'MİN VE KÂFİRLERE KARŞI VAZİFESİ

Bazıları *«Bu, müminlerden olan asilerin de çoğunluğa dahil olduğundan böyledir»* diyor. Yani Rasûl-ü Ekrem'e müminlerden asi olanları da, kâfirleri de korkutmak vazifesi verilmiştir. Fakat bu ayetin siyak ve sibakı burada sadece kâfirlerin kastedildiğini iktiza ettirmektedir. Yani biz seni ancak müminler için müjdeleyici, kâfirler için de korkutucu olarak gönderdik. O halde kâfirlerin iman etmeyişleri seni üzmesin. Onlara. nefsini müdafaa etmek ve onların iman sebebiyle herhangi bir yarar sağlamak peşinde olmadığını belirtmek için şöyle söyle: Peygamberliğimin karşısın-

da ve Kur'an'a karşı sizden herhangi bir ecir istemiyorum. Ancak Rabbimin rahmetine ve rızasına bir yol edinen müstesnadır.

O Allah yolunda sarfedilen nafaka ve verilen sadakaları verebilir. Allah'a iman etmek suretiyle ve taatine çağrıldığı şekilde hareket edebilir.

Bu ayet tamamen Rasûl-ü Ekrem'in peygamberlik karşılığında herhangi bir dünyalık istemediğini ve onlara karşı son derece şefkatli olduğunu sergilemektedir. Çünkü onun istediğinin yararı da kendisine değil yine onlara racidir.

Bazılarına göre ayetin mânâsı şöyledir: *«Peygamberlik karşılığında sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Ancak iman edenin ecrini talep ediyorum.»* Yani kişinin iman etmesi sebebiyle bana hasıl olan ecri istiyorum. Çünkü insanları hayra muttali kılan bir kimse hayrı işleyen kimse gibidir.

*«Ölümsüz diri»*den maksat, Cenab-ı Hakk'tır. Yani Cenab-ı Hak peygamberine, *«Onların şerlerinden emin olmak ve verecekleri ücretten de müstağni olmak hususunda ölümsüz olan zata tevekkül et, Cenab-ı Hakk'a dayan»* demektedir.

*«Kulların günahları»*ndan maksat, açıkta olanlar ve olmayanlardır. Çünkü *«Zunub»* kelimesi çoğuludur ve bunu ifade eder. *«Habîr»* kelimesi, bildiği işlerin iç âlemlerini de biliyor demektir. İç âlemi bilen bir zat dış âlemi de bilir.

(59) *«O Allah ki gökleri, yeri ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Er-Rahman»* kelimesi mukadder bir mübtedanın haberidir. Yani *«O, Rahman'ın ta kendisidir»* demektir.

Ahfeş'e göre er-Rahman mübtedadır, Fes'el bihi Habiren lâfzı da onun haberidir. Fakat ayetin zahirinden bu cümlenin i'rab yönünden başlıbaşına bir cümle olduğu anlaşılmaktadır. Ayetin mânâsı, buna göre şöyle olur: Eğer bahsedilenlerin hakikatini ve tafsilatını bilmek istiyorsan, bu işe itina eden ve derinliklerini bilen şânı yüce olan, işlerin hem zahirlerini hem de bâtınlarını kapsayan bir zattan sor. O da Allah'tır. O sana işin hakikatini gösterir ve seni ona muttali kılar.

Burada sorulan, hakikaten daha önce bahsi geçenlerin tahsilatıdır. Onun kendisi değildir. Çünkü açıklandıktan sonra artık suale ihtiyaç kalmaz.

ALLAH'IN ER-RAHMAN İSMİ

(60) *«Müşriklere, Rahman olan Allah'a secde edin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu sözü söyleyen ya Rasûlullah'tır veya onun dilinden Allah Teâlâ buyurmaktadır.

Şehab-ı Haffaci'ye göre bu ayette kulun Rabbine en yakın olduğu zamanın secde hâli olduğu mânâsı vardır. Onlar bilmiyormuş gibi davranarak, rezaletlerini takınarak peygamberden şöyle sordular: *«Rahman da ne imiş?»* Halbuki Rahman'ın Allah olduğunu biliyorlardı. Nitekim Hz. Musa, Firavun'a, *«Ben âlemlerin Rabbinden gönderilmiş bir elçiyim»* dediğinde, Allah'ı bildiği halde, *«Âlemlerin Rabbi de kimmiş?»* diye sormuştur.

Ayet sonundaki *«Nufur»* kelimesi nefretin mübalâğasını ifade etmektedir. Yani Rahman'a secde etmelerinin emredilmesi onları imandan daha da uzaklaştırırdı. Rivayete göre Allah Rasûlü

ve sahabiler secdeye vardılar, Kureyşliler onları alaya alarak oradan uzaklaştırdılar.

GÖKDEKİ BURÇLAR

(61) *«Göklerde burçları kılan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Burucen» kelimesi bilinen on iki burçtur. Hatib bunu Kitabu'n-Nücum adlı eserinde İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Buruc kelimesi yüce köşkler demektir. Fakat benzetme yoluyla bu yıldız kümelerine denilmiştir. Çünkü bunlar diğer yıldızlara göre büyük köşkler gibidir.

Zeccac, *«Her yükseğe burç denilir. O vakit benzetme yapmaya ihtiyaç kalmaz»* diyor. Ehli hadisin meşrebi şudur: *«Onlar yeryüzüne en yakın olan göklerdedir»*. Aklen de buna mâni yoktur.

Ayetteki *«Sirac»* kelimesinden maksat güneştir. Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Güneşi sirac kıldı»* buyuruyor. Bu ayet öbür ayetle tefsir edilmiş olmaktadır.

*«Nurlandırılmış kamer»*den maksat aydır. Ona *«Kamer»* denilmesi beyazlığı sebebiyledir. *«Nurlandırılmış»* tabiriyle Cenab-ı Hak onun güneşten nur aldığına işaret etmektedir. Hatta bazı müfessirler *«Bütün yıldızlar güneşten istifade ederler»* demişlerdir.

(62) *«O'dur ibret almak ve şükretmek...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Metindeki «*Hılfet*» kelimesiyle, hilfet sahibi kastedilmektedir. Zira gece gündüzün, gündüz de gecenin halifesidir. Yani gündüzde yapılması gerekenler yapılmadığı takdirde bunlar gece kaza edilir, gecede yapılması gerekenler de yapılmadıkları takdirde gündüz yerine getirilir (Bu tevil İbn Abbas, Hasan ve Said bin Cübeyr'den rivayet edilmiştir).

Bazı müfessirler «*Biri diğerinin arkasından gelir demektir*» *dediler. Bazıları da «Hılfet»* kelimesi ihtilaf mânâsınadır demişlerdir. Yani fazlalıkta ve eksiklikteki ihtilafları kastedilmiştir.

ALLAH'IN HALİS KULLARININ VASIFLARI

(63) «*Çok merhametli Allah'ın kulları...*»

Bu Ayetin Tefsiri

63. surenin sonuna kadar Allah'ın halis kullarının vasıfları, dünyevî ve uhrevî durumları açıklanmaktadır. Ayetler, Allah'a secde etmekten kaçanların hali belirtildikten sonra, bu halis insanların haline temas etmektedir. Cenab-ı Hakk'ın esmai hüsnasından olan er-Rahman isminin burada zikredilmesinin nedeni Allah'ın rahmetinin o halis insanlara tahsis edildiğinin bildirilmesidir. Veya onlar başkalarından daha üstündürler. Çünkü rahmete/nimete mazhar olmuşlardır.

Metindeki «*Hevn*» kelimesi mastardır. Yumuşak ve şefkatle davranmak demektir. Yani onlar yeryüzünde yürüdükleri zaman yumuşakça yürürler. Gururu, kibir ve azameti bir tarafa atarlar. (Bu yorumun bir benzeri İbn Abbas, Mücahid, İkrime ve Fudayl bin İyad'dan rivayet edilmiştir). İmam Ebu Abdullah'a göre «*Hevn*» kişinin yapmacık olmayan, tabii cürmüyle, zorlama ve gurur olmaksızın yürümesi demektir.

Metindeki «*El-Cahilun*» ile sefih ve edebsizler kastedilmiştir. Yani halis müminler başkalarıyla münasebetlerinde daima yumuşak davranırlar. Güzel örnekler sergilemek isterler.

Buradaki «*Selâm*», bizim bildiğimiz selâm değildir. Çünkü bu ayet Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. Selâm ise Medine'de nazil olan Nisa Suresi'nde gelmiştir. Mekke'de iken müslümanlar müşriklere selâm vermekle emrolunmamışlardı.

El-Esamm «*Bu, vedâ selâmıdır. Hz. İbrahim'in babasına «Selâm senin üzerinde olsun» dediği gibi*» diyor. Bu, mütarekeye racidir ve Arap dilinde çok kullanılır. Mücahid'e göre bu selâmdan maksat, onlar dosdoğru bir söz söylediler demektir.

Ayet gerçek müslümanların sefihlerden gözlerini çevirdiklerini, konuşmalarına karşılık vermediklerini ifade etmektedir. Yani burada kâfirlere karşı nasıl davranılacağı ortaya konmaktadır. Savaşı emreden ayet ise bu ayeti neshetmez. Çünkü savaş ayeti Medine Dönemi'nde, bu ise Mekke'de nazil olmuştur.

(64) «*O kullar ki gecelerini...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani onlar Rableri'ne secde ve kıyam yaparak gecelerler. Geceleri tamamen ve kısmen namazla ihya ederler. Veya Kur'an'dan bir şeyi bir namaz içinde okumak suretiyle sacid ve kaim olurlar. Veya akşam ile yatsının arkasında kıldıkları iki rekât nafile ile geceyi ihya etmiş sayılırlar.

Hulâsa bu ayet gece ibadetine teşvik etmektedir. Secdeyi kıyamdan önce zikretti. Çünkü insan secde halindeyken Allah'a en yakın bir halde olur.

(65-66) *«Onlar ki: Ey Rabbimiz!..»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Ğaram» kelimesi lâzım mânâsını ifade eder. İbn Abbas'tan böyle rivayet edilmiştir. Yani cehennem ateşi onların yakasına yapışır, bırakmaz. Bazıları *«Helâk edicilik»* anlamıyla tefsir etmişlerdir.

Bazıları *«Saet»* lâfzının özlü mânâsını ifade eden *«Ahzenet»* anlamında olduğunu söylemişlerdir. Yani cehennem ehli, cehenneme gidenleri özlemektedir.

«Mustakarr» kelimesi mastar veya ismi mekândır. Bazıları *«Mustakarr için, Mukam da kâfirler için cehennemde iki yerin ismidir»* demişlerdir.

(67) *«Ve onlar ki harcadıklarında...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«İsraf etmezler», yani cömertliğin hududunu aşmazlar demektir. *«Yekturu»* fiili ise sıkmak demektir. Yani cimri kimseler gibi sıkı olmadılar.

Abdurrahman el-Habli, *«İsraf günahlarda yapılan harcamalardır. «Katr» ise taatten uzaklaşmadır»* demiştir. Bunun benzeri İbn Abbas, Mücahid ve İbn Zeyd'den de rivayet edilmiştir.

Avn bin Abdullah bin Utbe'ye göre israf *«Başkasının malını harcamaktır.»*

Ayetin sonundaki *«Kavam»* kelimesi, orta ve adil demektir.

Yani onlar ne israfa kaçarlar ne de cimriliğe. Adil ve orta bir şekilde infak ederler. Bunların yaptıkları, işlerin en hayırlısındandır. Zira hadiste *«Emirlerin (işlerin) en hayırlısı ortancalarıdır»* buyurulmuştur. Buradaki infak hem kendi nefislerine hem de başkalarına yapmış oldukları infaktır. Kavam kelimesi de bütün bunlarda hayr demektir.

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ
النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ
ذَٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ
مُهَانًا ﴿٦٩﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ
سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَنْ تَابَ
وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ
الزُّورَ ۙ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ إِذَا
ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾
وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا
قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾ أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ
الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ
فِيهَا ۚ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي
لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ ۖ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

سُورَةُ الشُّعَرَاءِ مَكِّيَّةٌ مِائَتَانِ وَسَبْعٌ وَعِشْرُونَ آيَةً

68 — Onlar ki Allah ile beraber başka bir mabuda tapmazlar. Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı şahsı haksızca öldürmezler. Zina etmezler. Bu kötülükleri yapan kimse cezasını çeker.

69 — Kıyamet Günü onun azabı kat kat olur. Orada zelil olarak daimi kalır.

70 — Ancak tevbe edip iman eden ve salih amel işleyen kimseler müstesnadır. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklerle değiştirir. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

71 — Kim tevbe eder ve salih amel işlerse O, Allah'a mükâfatına nail olarak döner.

72 — O kullar ki yalan yere şahitlik etmezler. Münasebetsiz şeylerin önünden geçerken şereflice davranırlar.

73 — Onlar ki, kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığı zaman ona karşı sağırlar ve körler gibi kapanmazlar.

74 — Onlar öyle kullardır ki; «Ey Rabbimiz. Bize eşlerimizden ve zürriyetimizden göz aydınlığı olacak kimseler ver ve bizi takva sahiplerine önder kıl» diye yalvarırlar.

75 — İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin köşkleriyle mükâfatlandırılacaklardır. Orada hürmet ve selâm ile karşılanacaklardır.

76 — Ve orada daimi kalacaklardır. O ne güzel karargâh, o ne güzel ikâmetgâhtır!

77 — (Ey Rasulüm!) De ki: «Eğer ibadetiniz olmasa Rabbim ne diye size değer versin?» (Ey inkârcılar!) Yalanladığınızdan ötürü azab yakında yakanıza yapışacaktır.

(68-71) «Onlar ki Allah ile beraber .»

Bu ayetlerin Tefsiri

«Allah ile diğer bir ilâhı çağırmazlar»; Allah'a ortak koşmazlar. *«Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı bir nefsi öldürmezler. Ancak hak ile olan müstesna»,* yani haktan başka herhangi bir nedenle öldürmezler. Ancak nefsin hürmetini ve ismetini ortadan kaldıran bir hak varsa o zaman öldürürler. Meselâ evli iken zina etmek, imandan sonra yeniden kâfir olmak gibi durumlarda.

«Onlar zina etmezler», yani kendilerine haram olan bir kadınla ilişki kurmazlar. Cenab-ı Hak bu korkunç kabahatleri müslümanlardan uzaklaştırmak suretiyle onların düşmanı olan Kureyş ve diğer kâfirlerin bu sıfatlara sahip olduklarını tarizen bildirmekte, onlara işaret etmektedir. Eğer böyle olmasa onların daha önceki sıfatları kâfi olurdu. Çünkü onlar güzel muamele yapmakta, geceyi ibadetle ihya etmekte, Allah'tan fazla korkmaktadırlar. Sanki Allah tarafından şöyle denilmiştir: Onlar öyle kimselerdir ki Allah onları tertemiz kılmıştır. Sizin üzerinde bulunduğunuz ortak koşmak, haram olan nefisleri öldürmek ve zina etmek sıfatlarından Allah onları uzaklaştırmıştır.

Ayetin sonunda gelen *«Esamen»* kelimesi azap demektir. Öyle bir azap ki ancak Allah onu takdir eder (Bu, Katade ve İbn

Zeyd'den rivayet edilmiştir). İbn'ul-Enbari, İbn Abbas'ın bu kelimeyi ceza ile tefsir ettiğini rivayet ediyor.

Ebu Müslim'e göre «*Esam*» günah demektir. Hasan Basri ise «*Cehennem isimlerinden biridir*» demiştir.

«*Orada daimi kalır*» cümlesindeki zamir, kat kat azaba racidir. Yani o kat kat azabın içinde daimi kalır. Ancak tevbe eden, iman edip salih amelde bulunanlar müstesnadır.

Bazıları «*Daimi kalmaktan maksat, uzun bir zaman kalır demektir*» demişlerdir. Yani ebedî kalış da olabilir, uzun bir zaman veya ebedî olmayan bir zaman da kalabilirler. Şirk koşanlar ebediyyen kalacaklardır. Diğer günahları işleyenler ise uzun bir zaman cezalarını çekip çıkacaklardır.

ALLAH'IN HALİS KULLARINA MÜKAFATI

«*Allah onların seyyielerini hasenelerle değiştirir*», yani dünyada seyyielerini tevbe ile siler, onun yerine taatleri yazdırır. Selefin çoğu bu kanaattedirler.

«*Kim salih amelde bulunursa*», yani kendisinden çıkan hataları telafi ederse veya günahların cinsinden çıkıp, onları işlemeyip taatlere girerse Cenab-ı Hak onun bu dönüşünü kabul eder, günahlarını siler ve ona sevap da verir.

Ayetin sonundaki «*Metaben*» kelimesi şanı yüce bir dönüş demektir. Allah katında kabul edilen bir dönüş... İşte bu dönüş günahları sildirir, sevapları yazdırır.

Veya ayetin mânâsı şöyle olur: «*O, lütfu geniş, tevbe edenleri*

seven, onlara iyilik yapan Allah'a dönüş yapıyor.» Veya, *«O, Allah'a veya Allah katından gelen sevaba dönüş yapar.»*

Bu tevillerin hangisi olursa olsun, şart ile ceza değişiktirler ve bu ayet bütün günahlardan tevbe eden bir kimsenin hâlini beyan etmektedir. Daha önceki ayet ise günahların büyüklerinden tevbe edenin halini açıklamaktaydı.

(72) *«O kullar ki yalan yere şahitlik...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Zûr»* lâfzından maksat, bâtıl ve yalandır. Onlar bâtıl şehadeti geçerli kılmazlar veya yalan meclislerinde hazır bulunmazlar. Çünkü bâtılı görmek insanı ona ortak yapar. Yani yalancıların meclislerinden kaçarlar, günahkârların meclislerine varmazlar ve yaklaşmazlar.

«Zûr» kelimesinin esas mânâsı bir şeyi güzelleştirmek, kendi sıfatı olmadığı halde ona güzel bir sıfat yakıştırmaktır. Yani bâtılı tervic etmek için göz boyacılığı yapmak gibi bir şeydir.

Lağvdan maksat, atılması, terkedilmesi gereken bir fiildir. Onlar böyle bir fiille karşılaştıklarında, kâfirlerin sövgülerini dinlediklerinde onlardan yüz çevirirler, geçip giderler. Bu tefsire binaen ayet, savaş emrini getiren ayetle neshedilmiş olur.

Bazılarına göre lağv, bütün günahlar demektir. Yani onlar bâtılla, günahlarla dolu meclislerin yanından geçtiklerinde şerefli ve süratli hareket ederek geçip giderler. Yani nefislerini böyle şeylerden uzak tutar ve bu tip meclislerden kaçarlar.

(73) *«Onlar ki kendilerine Rablerinin ayetleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani onlara Allah'ın ayetleriyle vaz-u nasihat edildiğinde onlar o ayetleri dinlememek için kapanmazlar, görmemek için kaçmazlar. Sadece dinlerler ve görürler. Yani onları dinlemeyecek, onlardaki vaz-u nasihatı görmeyecek şekilde bir tavır almazlar. Aksine dinlerler, görürler ve dinleyici kulaklarla, gören gözlerle onlara yönelirler.

Bu ayetteki «*Ayat*» kelimesi Kur'an ayetleri, vaz-u nasihat ile ahkâmı kapsayan ayetler demektir.

Bazıları, «*Onlar üzerindeki zamir günahlara racidir. Çünkü o günahlar daha önce geçen lâğv kelimesiyle anlaşılmışlardır*» der. Bu takdirde ayetin mânâsı şöyle olur: Günahları ve onları eşeleyenlerin cezalarını kapsayan ayetleri dinlediklerinde günah işlemezler ve görmez, dinlemez gibi bir şekilde günahlara dalmazlar.

(74) «*Onlar öyle kullardır ki...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Onlar hanımlarımız ve çocuklarımız cihetinden bize göz aydınlığını hibe et diyorlar.*» Yani hanımlarımızı ve çocuklarımızı taate muvaffak kılmak suretiyle bize bu durumu ihsan et demek istiyorlar. Yani çocuklarına ve hanımlarına dua ederler (Nitekim bu görüş İbn Abbas, Hasan, İkrime ve Mücahid'den gelmiştir). Sadık bir mümin aile efradının ibadette kendisine katıldığını görünce gözü aydınlanır ve kalbi sevinçle dolar. Ve onların dünyada ve Ahiret'te yararlarını bekler. Kendilerinin de Ahiret'te onunla beraber olacaklarını umar.

Rivayete göre bu durum İslâm'ın başlangıcındaydı. Çünkü ba-

ba müslüman oluyor, oğlu kâfir kalıyordu. Koca müslüman oluyor, hanımı kâfir kalıyordu. Böyle müslüman olan bir insanın kalbi muzdaribti. Onların da müslüman olmaları için daima Allah'a yalvarırdı.

«*İmam*» kelimesinden maksat, dini merasimlerde önder olandır. Yani ilim ve tevfiki bize vermek suretiyle dini merasimlerde bizi önder kıl! Bu kelime müfred ve çoğul olarak kullanılmaktadır. Burada çoğuldur.

İmam kelimesi yerine «*Eimme*» kelimesi kullanılmamıştır. Çünkü imam kelimesi daha önceki ayetlerin sonlarına daha uygun düşmektedir.

Nehai, «*Bu ayette baş olma, önder olma talebi yoktur. Ancak burada dinde uyulacak bir nokta ve ilmi ile amel eden alimlerden olmak temennisi vardır*» der. Bazıları «*Bu ayette riyaseti talep etmenin uygun olduğuna dair delil vardır*» demişlerdir.

(75-76) «*İşte onlar, sabretmelerine karşılık...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

«*İşte onlar sabretmelerine karşılık «Gurfe» ile mükâfatlandırılırlar.*» Gurfeden maksat, yüce derecedir. Ayrıca yüksek bina için de bu kelime kullanılabilir. İbn Abbas «*Gurfeden maksat, elmas, inci ve yakuttan yapılan evler demektir*» demiştir.

«*Onlar tahiyye ve selâmla karşılaşırlar*», yani melekler onlara selâm verirler, uzun hayat ve afetlerden sağlam kalmaları için onlara dua ederler. Veya «*Onların bir kısmı diğerlerine dua ederler.*» Duadan maksat, burada ikramdır, sevindirmektir, ünsiyet peydah etmektir. Aksi takdirde zaten cennet hayatı onlar için tahakkuk etmiştir. Onlar zaten orada bakidirler ve bütün afetlerden salim

bulunmaktadırlar ve orada hiçbir şekilde dua diye bir şey olamaz.

CENNET HAYATI SONSUZDUR

«Onlar orada ölmezler, oradan çıkmazlar ve çıkarılmazlar.»

(77) *«(Ey Rasûlüm!» De ki...»*

Buradaki hitap Hz. Muhammed'edir.: *«Ey Rasûlüm Muhammed! İnsanlara açıkla; o kıymetli nimetleri ancak sayılan güzelliklerden ötürü elde etmişlerdir. Eğer bu güzel ahlâk ve ibadetleri olmasaydı asla onlara önem verilmezdi.»*

Ayetteki *«Dua»* ibadet demektir: *«Eğer ibadetiniz olmasaydı. Rabbim size zerre kadar kıymet vermezdi.»* Zira Cenab-ı Hak insanları ve cinleri kendisine ibadet etmeleri için yaratmıştır. Evet, insan ancak Allah'ın marifeti ve taati için yaratılmıştır. Aksi takdirde insanla diğer canlılar arasında hiçbir fark olmaz.

«Siz yalanladınız» hitabı, insanların kâfir olanlarınadır ve onların halini açıklamaktadır. Yani, *«Siz kullarıma ancak ibadetlerinden ötürü önem veriyorum»* hükmünü açıkladıktan sonra *«Siz bu hükme muhalefet ettiniz ve kurtuluşa erenlerin yaptıkları gibi ibadet etmediniz.»* İşte bundan ötürü cehennemin müdavimleri olacaksınız. Bazı müfessirlere göre buradaki hitap Kureyş kâfirlerinedir. Bazılarına göre ayetin mânâsı şudur: Eğer siz Allah'la beraber başka mabudlar çağırmasaydınız Allah sizi affeder ve affedilmeniz için de sizden herhangi bir şey istemezdi. Veya sizin şirk koşmanız olmasaydı Allah sizi azaba düçar etmezdi. Tıpkı *«Eğer siz şükreder, iman ederseniz Allah sizin azabınızı ne yapacaktır?»* ayetinde olduğu gibi.

Yalanlamanın cezası (veya etkisi) sizin yakanızı bırakmaz. Daima sizi kapsar, sizi ta cehenneme götürünceye kadar devam eder.

Bazılarına göre «*Yekunu*» fiilindeki zamir azaba racidir. Yani o azap yakanızı bırakmaz demektir. İbn Mes'ud, «*Bu ayrılmaz azaptan maksat, Bedr günündeki öldürülmeleridir*» diyor.

— FURKAN SURESİ'NİN SONU —

ŞUARA SURESİ

Sure : 26

GİRİŞ

Bu sure Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. Ancak surenin son dört ayeti Medine Dönemi'nde inmiştir. Bu sure ismini 224. ayetinden almaktadır. Çünkü o ayette şairler zikredilmektedir. 227 ayet, 1279 kelime ve 5540 harftir.

Bu surede genel olarak şu konular yer almaktadır: Rasûlullah'ın üzüntüsünü gidermek ve ona teselli vermek, Hz. Musa ve Hz. İbrahim'in kıssaları, kör taklid ile ve kavimleriyle mücadele etmeleri, peygamberliğe hüküm verilmesi, cehennemliklerin cehennemdeki münakaşaları, Hz. Nuh'un kıssası, müminlere hüsnü zan, peygamberlerin vazifesi, Ad kavmi ve peygamberleri Hud, bu kavmin teknikteki ileriliği, Semud kavmi ve peygamberleri Hz. Salih, bu kavmin taş oymaktaki başarıları, Lut Kavmi ve şenî fiilleri, Ashab-ı Eyke ve peygamberleri Hz. Şuayb, bu milletin ölçü ve tartıda sahtekârlık yapmaları, Kur'an ve İsrailoğulları, mücrimler, helâk edilen her memlekete mutlak bir peygamber gönderilmesi, en yakınını korkutma emrinin Hz. Muhammed'e gelmesi, Rasûlullah'ın yumuşak davranması, şeytanların kime indikleri, şairler ve zalimlerin sonu. Surede sözkonusu edilen genel meseleler içerisinde birçok özel meseleler ve dallar vardır. Tevfik Allah'tandır.

Bu sureye Eş-Şuara Suresi denildiği gibi El-Camia Suresi de denilir. İbn Merduveyh'in İbn Abbas ve Abdullah bin Zübeyr'den rivayet ettiğine göre bu surenin tamamı Mekke'de nazil olmuştur. Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bu sure, son 5 ayet ha-

riç Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. Tabersi *«Kûfelilerin sayımına göre ayet adedi 227, Şamlılar'ın ve Medineliler'in sayımına göre ise 226'dır»* der. Furkan Suresi'yle bitişik gelmesinin nedeni, o surede geçen birtakım hükümleri daha fazla açması ve izah etmesidir. Ayrıca ikisinde de Rasûlullah'ın tesellisi söz konusu edilmiştir. İki sureye de Kur'an'ın medhini ifade eden ayetlerle başlanmıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

طٰسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿٢﴾ لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ اَلَّا
يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿٣﴾ اِنْ نَّشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ
اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خٰضِعِيْنَ ﴿٤﴾ وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ اِلَّا
كَانُوْا عَنْهُ مُعْرِضِيْنَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوْا فَسَيَاْتِيْهِمْ اَنْۢبٰٓؤُا مَا كَانُوْا
بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٦﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ
زَوْجٍ كَرِيْمٍ ﴿٧﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ
﴿٨﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿٩﴾ وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوْسٰٓى اَنِ ائْتِ
الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ اَلَا يَتَّقُوْنَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّيْٓ اَخَافُ
اَنْ يُّكَذِّبُوْنِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيْقُ صَدْرِيْ وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِيْ فَاَرْسِلْ اِلٰى
هٰرُوْنَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْۢبٌ فَاَخَافُ اَنْ يَّقْتُلُوْنِ ﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّا
فَاذْهَبَا بِاٰيٰتِنَآ اِنَّا مَعَكُمْ مُّسْتَمِعُوْنَ ﴿١٥﴾ فَاْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُوْلَآ
اِنَّا رَسُوْلُ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٦﴾ اَنْ اَرْسِلْ مَعَنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ﴿١٧﴾
قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ فِيْنَا وَلِيْدًا وَّلَبِثْتَ فِيْنَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِيْنَ ﴿١٨﴾
وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِيْ فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٩﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Tâ, Sîn, Mim.

2 — Bunlar apaçık kitabın ayetleridir.

3 — (Ey Rasûlüm!) İnanmıyorlar diye neredeyse kendini mahvedeceksin.

4 — Eğer biz dilersek onlara gökten bir mucize indiririz de ona boyun eğip kalırlar.

5 — Rahman'dan kendilerine gelen her yeni öğütten mutlaka yüz çevirirler.

6 — Üstelik yalanladılar. Fakat alay edip durdukları şeyin haberleri yakında onlara gelecektir.

7 — Yeryüzüne bir bakmadılar mı ki biz orada bitkilerden nice güzel çiftler bitirmişizdir.

8 — Kuşkusuz ki bu çiftlerde bir işaret vardır. Ama çoğu iman etmezler.

9 — Şüphesiz ki Rabbin güçlüdür, merhametlidir.

10 — Hatırlat o zamanı ki Rabbin Musa'ya: «Zalim kavme git» diye nida etmişti.

11 — «Firavun'un kavmine! Onlar daha sakınmayacaklar mı?»

12 — (Musa): «Ey Rabbim! Onların beni yalanlamalarından korkuyorum» dedi.

13 — «Bundan içim sıkılır, dilim söylemez olur. Artık Harun'a (Cebrail'i) gönder.»

14 — «Onların bana isnad ettikleri bir suç ta var! Beni öldürmelerinden korkuyorum.»

15 — (Allah): «Hayır! (Seni öldüremezler). İkiniz birlikte mucizelerimizle gidin. Kuşkusuz ki biz sizinle beraberiz ve işiticileriz!»

16 — «(Gecikmeden) Firavun'a gidin ve «Biz alemlerin Rabbi'nin peygamberiyiz» deyin.»

17 — «İsrailoğulları'nı bizimle beraber salıver.»

18 — (Firavun): «Seni çocukken yanımızda büyütmedik mi? Hem de aramızda ömründen senelerce kaldın» dedi.

19 — «O yaptığın işi de (bu esnada) yaptın. Sen nankörlerdensin.»

(1) *«Tâ, Sîn, Mim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet gibi daha önce Elif, Lâm, Mim; Elif, Lâm, Ra gibi ayetler geçmiştir. O ayetlerin tefsirinde ne söylenmişse hepsi burada da geçerlidir.

(2) *«Bunlar apaçık bir kitabın. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki *«Tilke»* kelimesi bu sureye işaret eder. Bu kelime ile uzak mesafede olana işaret edildiğine göre bu surenin de azamet ve büyüklükte mertebesinin çok yüksek olduğuna işaret var demektir.

*«El-Kitab»*dan maksat Kur'an'dır. *«El-Mubin»* ise icazı apaçık ve zahir olan Kur'an demektir. Buna göre ayetin mânâsı şudur: Şu ayetler (yani bu surede serdedilen, sayılan ayetler) Kur'an'dan olmak özelliğine sahiptirler.

Bazıları, *«Ayetin başındaki «Tilke» Kur'an'a işarettir. Haberi olan «Ayat» kelimesi müennes olduğundan dolayı müennes ge-*

tirilmiştir» derler. Bazı müfessirler *«Kitab-ı Mubin'den maksat, Levh'i Mahfuz'dur»* diyorlar Onun mubin (açıklayıcı) olması, meleklere bütün eşyanın ahvalini ve durumlarını açıklamış olmasındandır. Fakat en uygun olanı daha önceki yorumdur.

(3) *«(Ey Rasûlüm!» İnanmıyorlar diye...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayet metnindeki *«Bahiun»* kelimesi öldürmek, helâk etmek mânâsını ifade eden b-h-a kökünden gelmektedir. El-Askeri, *«Bu kelime burada yasak yerinde kullanılmıştır»* diyor. Yani, *«İman etmedikleri için üzülmek suretiyle kendini helâk etme»*. Bazıları da istifham yerine konulduğunu söyleyerek mânâyı şöyle ifade etmişlerdir: *«Onlar iman etmiyorlar diye sen kendini öldürecek misin?»*

(4) *«Eğer biz dilersek onlara...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Metinde geçmekte olan *«Ayeten»* kelimesi mucize, alâmet mânâsını ifade eder. Yani onları iman etmeye zorlayan bir mucize, bir alâmet demektir.

İbn Abbas, Mücahid, İbn Zeyd ve El-Ahfeş'e göre *«E'nak»* kelimesi cemaatler ve gruplar demektir. Bu takdirde ayetin mânâsı şöyle olur: *«Onların cemaatleri, yani tümü ona eğilir.»*

Bazıları *«E'nak kelimesinden maksat ileri gelenlerdir»* demişlerdir. Ayetin zahirine bakılırsa bu mucizelerin inmesi tahakkuk etmemiştir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın kanun-i ilâhisi insanları zorlama olmaksızın imana davet etmektir.

Ayetten maksat onları zelil düşürücü bir ayet ise bu (Katade'den rivayet edildiğine göre) tahakkuk etmiştir.

(5) *«Rahmandan kendilerine gelen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet *«Onlar zorlayıcı bir mucize inmedikçe kâfirlikten, peygamberi yalanlamaktan vazgeçemezler»* mânâsını ifade eder. Bu Rasûlullah'ın onların müslüman olmaları için gösterdiği istekten kendilerini vazgeçirmek içindir. Dikkat edilirse *«Min'allahi»* yerine *«Min'erRahmanî»* tabiri kullanılmıştır. Bu, onların yaptıklarının ne denli çirkin olduğunu sergilediği gibi, Allah'tan geleni ne olursa olsun inkâr etmenin çirkin ve şenî bir fiil olduğunu ifade eder.

(6) *«Üstelik yalanladılar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Alay ettikleri şeyin haberleri»*nden maksat, ileride başlarına gelecek olan dünya ve Ahiret cezalarıdır. Zira her gelecek olan yakın sayılır. Veya Bedir Günü'ndeki felâket veya Kıyamet Günü'nde maruz kalacakları felâkettir. Buna *«Haberler»* mânâsına gelen *«Enba»* denilmesi, Kur'an'ın bu haberi veriyor olmasıdır.

HAŞRİN DELİLLERİ

(7) *«Yeryüzüne bir bakmadılar mı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, onların Kur'an ayetlerini yalanladıktan sonra kevni

ayetlerden de yüz çevirdiklerini haber vermektedir. Ayet başındaki hemze, istifham-ı inkâri'yi ifade etmektedir. Yani onlar Allah'ı inkâr etmek, kendilerini Allah'a iman etmeye çağıran Kur'an-ı yalanlamak hususunda ısrar edip yeryüzündeki harikulâdeliklere bakmazlar mı? Yazıklar olsun!

Bazı müfessirler: *«Bu ayette onların haşrı yalanladıklarının beyanı vardır. Zira daha önce onlar yaradılışı yalanlamışlardı ve Cenab-ı Hakk'ın Kitabı'nı ve sıfatlarını inkâr etmek suretiyle reddiyede bulunmuşlardı»* diyorlar.

Bu yoruma binaen ayetin takdiri şöyle olur: Onlar kendilerini yalanlamaktan alıkoyan yeryüzündeki harikulâdeliklere bakmadılar mı ki ölümden sonra dirilmeyi ve haşrı inkâr ediyorlar?

Metindeki *«Zevc»* kelimesi yarım demektir. *«Kerim»* kelimesi de her şeyin iyisi, övüleni anlamındadır. Rağıb Müfredat'ında *«Âlemde ne varsa bir zıddı veya misali veya terkibi olduğundan dolayı mutlaka zevctir»* diyor. Yani hiçbir yönden hiçbir şey zevciyet vasfından ayrılmaz. Bu ayet, Cenab-ı Hakk'ın yeryüzünde bitirmiş olduğu her şeyde bir faydanın olduğuna delâlet eder.

(8) *«Kuşkusuz ki bu çiftlerde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Metinde yer alan *«Ayeten»* kelimesindeki tenvin, tazim içindir. Yani bu yeryüzündeki bitkilerde Allah'ın kudretine delâlet eden büyük bir mucize vardır. Fakat insanların çoğu buna rağmen iman etmemektedirler.

«İmansızlığı» çoklarına nisbet etmek, onların bir kısmının iman edeceğine işarettir.

Ayetin metnindeki *«El-Aziz»* lâfzı kâfir olanlardan intikamını almak hususunda galiptir demektir. Er-Rahim ise küfürde tevbe edenler için çok merhametlidir anlamındadır. Allah böyle olduğundan dolayı onlara mühlet verir, işledikleri büyük günahlardan ötürü onları hemen muaheze etmez.

(9-11) *«Şüphesiz ki Rabbin güçlüdür...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler bir kıssayı diğer bir kıssa üzerine atfetmek kabilindendir. Yani nefsinde Rabbinin kardeşin Musa'ya nida ettiği zamanı hatırla. Ve mucizelerin açıklanmasına rağmen kavminin Musa'yı nasıl yalanladıkları hususunu kalbinden uzak tutma. Böylece bilesin ki ümmetlerin peygamberlerini yalanlaması ilk defa senin çağında başlamış değildir.

Şeyhulislâm'a göre *«Kamvine bunu hatırlat»* demektir. Ve en münasip yorum da budur. Çünkü *«Onlara oku»* tabiri buna delâlet etmektedir.

«Zalim kavme git» cümlesindeki *«Zalim kavim»*den maksat, küfürle, isyanla, İsrailoğulları'nı köle edinmekle, erkek çocukları kesip sadece kız çocuklarını bırakmakla zulmeden bir kavme git demektir.

Onbirinci ayetin başındaki *«Firavun'un kavmi»* tabiri zalim kavmin atfı beyanıdır. O zalim kavim de Firavun'un kavmidir. Ayette *«Firavun ile Firavun'un kavmi»* denilmemiş, sadece *«Firavun'un kavmi»* denilmiştir. Çünkü Firavun'un da o kavme dahil olduğu hususu açıktır. Nitekim bazı ayetlerde *«Firavun ve Firavun'un kavmi»* şeklinde kullanılmıştır. Bu da delâlet eder ki Firavun, *«Kavm»*e dahildir. Nasıl Ademoğulları *«Adem»*i kapsarsa, Firavun'un kavmi de onu içine alır.

«Onlara: İttika etmeyecek misiniz? (yani Allah'ın azabından korkmayacak mısınız?) de!»

(12-14) *«(Musa): Ey Rabbim! Onların...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hz. Musa'nın bu sözleri Allah'ın emrini yerine getirmemek için ileri sürülen illetlerden değildir. Aksine bu emri yerine getirmek hususunda bir yardımcının istenmesi için kastedilen bir özür silsilesidir ki davet tam mânâsıyla yapılsın. Çünkü kendisini yalanlamak, göğsünün daralması, dilinin açılmaması davete eksiklik getirebilir, hüccetin tam yerinde olmamasına sebep olabilir. Nitekim *«Cibril'i Harun'a gönder, onu peygamber yap. Onunla benim kuvvetimi artır. O bana yardımcı olsun»* cümlesi de buna delâlet eder. Bu durum Kasas Suresi'nde daha açık bir şekilde ortaya konmuştur.

(15-17) *«(Allah): Hayır! (Seni öldüremezler). İkiniz...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak, Hz. Musa'ya, *«Öldürülme korkusundan vazgeç. Çünkü sen bizim himayemizdesin. Sen ve kardeşin Harun Firavun'a gidin»* demek suretiyle Hz. Harun'un peygamberliğini Hz. Musa'ya haber verdi ve kendisine teminatta bulundu. Ayetin siyakı Hz. Harun'un orada bulunmamasını iktiza eder. Binaenaleyh *«İkiniz gidin»* hitabında tağlib vardır. Yani Hz. Musa sanki Hz. Harun'un yerine de kaim olmuştur.

«Ayetlerimle» şeklindeki tabirden maksat Cenab-ı Hakk'ın Hz. Musa ve Hz. Harun'a Firavun'a gösterilmek üzere vermiş olduğu mucizelerdir. Bu tabir, Hz. Musa'nın korktuğu noktayı bu mucizelerin ortadan kaldıracağına işaret etmektedir.

«Biz sizinle beraberiz ve dinleyenleriz» hitabı Hz. Musa, Hz. Harun ve onlara tabi olan İsrailoğulları'nadır. Bu kelâm onların geleceklerine, İsrailoğulları'nın kendilerine tâbi olacağına işaret müjdesini içermektedir. Sibeveyh, *«Bu hitap sadece Hz. Musa ile Hz. Harun'adır. Fakat çoğul sigası kullanılmıştır Cenab-ı Hak onları yüce mertebelerinden dolayı bir cemaat imişcesine kabul etmekte ve hitabını buna göre yapmaktadır»* diyor. Fakat gerek bu ayetten öncekilerde, gerekse bundan sonra gelen ayetlerde Cenab-ı Hak, Hz. Musa ile Hz. Harun için *«İkiniz» tabirini kul*landığına göre Sibeveyh'in bu yorumunun pek makbul olmadığı anlaşılmış olur.

16. ayetin metnindeki *«Rasûl»* kelimesinin tekil getirilmesi mastar olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü aslında bu mastardır, tekil, ikil, çoğul hepsi orada eşittir. Tıpkı *«Adaletli bir kişidir»* denilmesi gibi. Yani çok adil olduğundan dolayı, adeta adaletin kendisi olmuştur.

Âlemlerin Rabbi» tabiri Firavun'un aleyhinde bir reddiyedir. Çünkü o ulûhiyet iddiasındaydı. Aynı zamanda bu onu yumuşak bir şekilde Allah'ın *«Âlemlerin Rabbi»* olduğunu kabul etmeye davettir.

«Bizimle beraber İsrailoğulları'nı gönder» cümlesi irsalin içeriğini açıklamaktadır. Çünkü Rasûl'den irsal (gönderilmek) anlaşılıyor. Bu gönderilmenin mânâsı da İsrailoğulları'nı serbest bırakarak onlarla beraber Filistin'e gitmelerini sağlamaktır. Çünkü orası daha önce Hz. Musa, Hz. Harun ve İsrailoğulları'nın vatanıydı. 400 seneden beri İsrailoğulları Mısır'da köle muamelesi görüyorlardı.

(18-19 *«(Firavun): Seni çocukken yanımızda...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Sen kâfirlerden idin», yani benim nimetimi inkâr eden nankörlerdendin. Benim has adamlarımdan birisini öldürdün. (Nitekim bu, İbn Zeyd'den böyle rivayet edilmiştir).

Veyahut; *«Senin şu anda kâfir olduğunu iddia ettiğin kavmin bir ferdiydin»* demektir ki bu rivayet de Süddi'den gelmiştir. Fakat bu hüküm zahirde Hz. Musa'nın halinden anlaşılan mânâya binaendir. Çünkü Hz. Musa o zaman onlarla karışıktı. Kalbinden müslümandı, Allah'ı biliyordu. Fakat zahirde, kendisi hakkında şüphe etmesinler diye onlarla beraberdi. Zira peygamberler risaletten önce de sonra da kâfirlikten masundurlar.

Bazıları ayeti *«Firavun burada Hz. Musa'ya iftira ediyor»* şeklinde yorumlamışlardır. Çünkü eğer Firavun, Hz. Musa'nın daha önce iman ettiğini bilseydi onu ya hapseder veya öldürürdü.

قَالَ فَعَلْتُهَآ إِذًا وَّأَنَا مِنَ الضَّآلِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا
خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ
نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَآئِيلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ
الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِن كُنتُم
مُّوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُۥٓ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ
ءَابَآئِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِيٓ أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ
لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِن كُنتُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلَٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ
الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِۦٓ
إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ
مُّبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِيَ بَيْضَآءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَإِ
حَوْلَهُۥٓ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُم
بِسِحْرِهِۦ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوٓا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَابْعَثْ فِي
الْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ
لِمِيقَٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنتُم مُّجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾

20 — (Musa) dedi ki: «Bunu yaptığım zaman şaşkınlardan idim.»

21 — «Sizden korktuğum için de durmadan aranızdan kaçtım. Sonra da Rabbim bana hüküm verdi ve beni elçilerinden kıldı.»

22 — «Görünürde başıma kaktığın o nimet te gerçekte İsrailoğulları'nı kendine köle edinmiş olmandan dolayıdır.»

23 — Firavun; «Âlemlerin Rabbi de kimdir?» diye sordu.

24 — (Musa cevaben) dedi ki: «O göklerle yerin ve bu ikisinin arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Eğer gerçek olarak inanıyorsanız (durum budur).»

25 — (Firavun) çevresinde bulunan kimselere: «Duymuyor musunuz?» dedi.

26 — (Musa): «O sizin de, daha önce geçmiş atalarınızın da Rabbidir» dedi.

27 — (Firavun): «Herhalde size gönderilen bu peygamberiniz delinin birisidir» dedi.

28 — (Musa) dedi ki: «Eğer akıl erdiriyorsanız o (Allah) doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunan her şeyin Rabbidir.»

29 — (Firavun): «Yemin ederim ki eğer benden başka bir ilâh edinirsen muhakkak ki seni hapse atılanlardan kılacağım» dedi.

30 — (Musa): «Sana apaçık bir mucize getirmiş isem de mi?» dedi.

31 — (Firavun): «Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi getir o mucizeyi» dedi.

32 — Bunun üzerine (Musa), âsasını yere attı. O açıkça bir ejderha oluverdi.

33 — Bir de elini çıkardı. O da bakanlara bembeyaz oluverdi.

34 — (Firavun) etrafındaki ileri gelenlere: «Doğrusu bu bilgin bir büyücüdür» dedi.

35 — «Büyüsü ile sizi memleketinizden çıkarmak istiyor. Şimdi ne yapmamı buyurursunuz?» dedi.

36 — Onlar: «Onu ve kardeşini oyala. Şehirlere de toplayıcılar gönder.»

37 — «Bütün bilgin sihirbazları sana getirsinler.»

38 — İşte böylece sihirbazlar belli bir günün tayin edilen vaktinde biraraya getirildi.

39 — Halka da şöyle denildi: «Toplanıyor musunuz?»

(20-22) *«(Musa) dedi ki: Bunu yaptığım zaman...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hz. Musa, Cenab-ı Hakk'ın hıfzına son derece inandığı ve iman ettiği için kıptiyi öldürdüğünü ikrar etmiştir. *«Ve ben o zaman sapıtanlardan idim»* dedi. Yani cahillerdendim, onu bilmiyordum. Nitekim İbn Abbas'ın kıraatinde *«Sapıtanlar»* demek olan *«Dâllin»* kelimesi yerine *«Cahilin»* kelimesi gelmiştir. Ebu Hayyan'ın El-Bahr'da naklettiğine göre İbn Mesud'un kıraatinde de böyledir. Fakat Ebu Hayyan şöyle diyor: *«Bana kalırsa bu kıraat «Dallîn»in tefsiridir. Yoksa Rasûlullah'tan rivayet edilen bir kıraat değildir»* der. Hz. Musa (Katade'nin rivayetine göre), bu sözü ile *«Ben onu kasten değil de öleceğini bilmeyerek ona tokat attım»* demek istiyor. Zira Hz. Musa ona haddini bildirmek için tokat atmıştı. Fakat bu tokat onun ölümüne yol açtı. İbn Zeyd de aynı mânâyı rivayet etmektedir. Yani *«Ben, tokatımın onu öldüreceğini bilmiyenlerdendim.»*

«Hükülm» kelimesi peygamberlik veya ilim ve eşyanın hakikatine vakıf olmak mânâsına gelir. Birinci yorum Süddi'den rivayet edilmiştir. Bazıları *«Peygamberliğin özelliklerinden olan bir ilmi Rabbim bana hibe etti mânâsındadır»* demiştir.

Hz. Musa'nın Firavun'a verdiği red cevabının özeti şudur: Bir müslümana nisbet edilen katl hususundaki konuşmana gelince,

ondan ötürü ben kınanmam ve o benim peygamberliğime herhangi bir halel de getirmez. Çünkü herhangi bir kastım olmamıştır ve hadise peygamberlikten önce olmuştur. Attığım tokat ancak o kişiye haddini bildirmek ve onu saldırganlıktan vazgeçirmek içindi. Fakat üzerine ölüm terettüb etti.

Ayetin metnindeki *«Tilke»* kelimesi *«Biz seni içimizde bir çocuk olarak yetiştirmedik mi?»* sözüne racidir. Yani Firavun'un bu sözüne karşı Hz. Musa; *«O başıma kaktığın nimet de İsrailoğulları'nı köle yapman yüzündendir»* diye cevap verdi. Hulâsa şudur: Senin söylediğin zahirde nimettir. Fakat hakikatte o bir nimet ve azaptır. Çünkü benim kavmimi zelil etmiştin. Onların erkek çocuklarını keser, kız çocuklarını bırakırdın. Eğer bu durum olmasaydı ben senin ne sarayına gelir ne de yardımlarından faydalanırdım.

Durum ne olursa olsun bu ayet açıkça belirtiyor ki kişinin kâfir olması ondan sadır olan nimeti iptal etmez. Yani o nimetin karşılığı ayrı bir şey, küfür ayrı bir şeydir. Bazıları da *«Küfür mutlaka nimeti iptal eder ki medh ile zemm, ecir ile azap birarada olmasın»* demişlerdir.

HZ. MUSA İLE FİRAVUN'UN MÜCADELESİ

(23) *«Firavun: «Alemlerin Rabbi de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak Hz. Musa ile Hz. Harun'a *«Firavun'a gidin. Biz âlemlerin Rabbi'nin elçileriyiz, İsrailoğulları'nı bizimle beraber serbest bırak deyin»* diye emredince onlar Allah'ın emrini yerine getirmek üzere Firavun'a vardılar ve aynı teklifleri ilettiler. Firavun evvelâ Hz. Musa'ya *«Biz seni içimizde bir çocuk olarak yetis-*

tirmedik mi?» dedi. Sonra *«Âlemlerin Rabbi de nedir?»* sorusunu Hz. Musa ile Hz. Harun'a tevcih etti.

Firavun daha önce bir cinayete adı karışmış bir insanın peygamberlik mertebesine uygun olmadığını ifade ettikten sonra onu gönderen Allah ile istihza etmek için *«Âlemlerin Rabbi de nedir?»* diye sormuştur.

(24) *«(Musa cevaben) dedi ki: O göklerin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Musa, Cenab-ı Hakk'ın zatının keyfiyetini haber verdikten sonra onun sıfatlarını zikretmeye başladı. Fakat onun hakikatini açıklamak insanın kudreti dahilinde değildir. Eğer yakîn sahibi iseniz, yani eşyanın hakikatını tahkik eden ve onlara inanan kimselerseniz. Cenab-ı Hakk'a inanmanız daha önce gelir. Çünkü onun varlığının delilleri apaçık ortadadır. Zira bu mümkünat sahasına giren ve hissedilen bütün varlıklar (ister mürekkeb isterse gayri mürekkeb olsun) onların durumları bir başlatanın varlığına delâlet eder.

(25) *«(Firavun) çevresinde bulunan kimselere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Firavun, Hz. Musa'nın bu cevabını işitince etrafındakilerin kalbine bir şüphe girmesinden korkarak onlara, *«Bunu dinlemiyor musunuz? Yani onun söyledikleri sizi hayrete düşürmüyor mu?»* dedi. Ve Hz. Musa'yı önemsemiyormuşçasına bir tavır takındı.

Hz. Musa'nın cevabı Firavun'un sualine tam mutabık değildi. Zira o, Allah'ın hakikatini soruyordu, Hz. Musa ise Allah'ın vasıflarından haber veriyordu.

(26) *«(Musa): O sizin de, daha önce...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Firavun, Hz. Musa'nın cevabının hiçbir kıymeti olmadığını, sadece onu dinlemenin dahi onları kabul etmemeye kâfi geldiğini söyleyince ve Hz. Musa da bunu sezince şu cevabı verdi: *«O, sizin de daha önce geçen atalarınızın da Rabbidir.»*

Yoktan varedilmek, suret veren ve hikmet sahibi olan bir zat gerektirir. Bu da onların nefislerinde ve atalarında durumunda apaçık görülmektedir. Bu sebeple onların dikkati bu noktaya çekilmiştir.

(27) *«(Firavun): Herhalde size gönderilen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Firavun, *«Size gönderilen elçiniz kesinlikle delidir»* dedi. Çünkü ondan başka bir şey soruluyor, o ise başka bir cevap veriyor. Onun dikkati esas cevaba çekilirken o bu hususta uyanmayarak başka bir cevaba yaslanıyor. Firavun'un Hz. Musa'ya «Elçi» demesi istihza tarıkıyladır. Yani onunla alay ediyor. Yoksa bu onun elçi olduğunu ikrar etmek için değildir.

(28) *«(Musa) dedi ki: Eğer akıl erdiriyorsanız...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Musa ilk cevabını daha iyi açıklayabilmek için *«O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunan her şeyin Rabbidir»* dedi. Böylece açık bir şekilde göklerin ve göklerde bulunanların hareketlerini, durumlarının değişmesini, yerin bazen karanlık bazen de aydınlık olmasını Allah'a isnad etmiştir.

«Eğer akıl ediyorsanız», yani eğer bir şeye aklınız eriyorsa veyahut da akıl erbabından iseniz durumun benim dediğim gibi olduğunu hemen anlarsınız. Hz. Musa bu cevabı ile onların akıl dairesinden çıkmış olduklarını ve deli sayılmalarının daha uygun olduğunu ifade etmek istemiştir.

(29) *(Firavun): «Yemin ederim ki eğer benden başka...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Eğer benden başka bir mabud edinirsen kesinlikle seni hapse atılanlardan kılarım», yani seni zindana atarım, hapsederim. Firavun böyle demek suretiyle işi tehdide dökmüştür. Zaten inatçı, tekebbür sahibi diktatörlerin adeti, fikren mağlub edemedikleri kimseleri tehdidle ve maddi cezalarla susturmaktır.

FİRAVUN ALLAH'IN VARLIĞINI BİLİYOR MUYDU?

Alimler *«Firavun bu kâinatın bir Rabbi vardır»* gerçeğini biliyor muydu bilmiyor muydu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları *«Biliyordu»* demiştir. Çünkü başka bir ayette Hz. Musa ona *«Andolsun biliyorsun ki bunları ancak göklerin ve yerin Rabbi indirmiştir»* demekte ve onun bilgi sahibi olduğunu ifade buyurmaktadır.

Onun *«Ben sizin en yüce Rabbinizim»* sözü ise kavmini korkutmak için söylenmiş bir sözdür. Yoksa o kendisinin böyle olduğuna inanmıyordu. Nasıl olur da bu durumda *«Âlemlerin en yüce Rabbi»* olduğunu iddia edebilirdi?

Bazı alimler *«O Allah'ı bilmezdi. Bununla beraber göklerin ve yerin ve aradakilerin Rabbi olduğuna da inanmıyordu. Çünkü dehri idi, yaratıcıyı yok sayardı. Varlığın vücubunun feleklerden, fe-*

leklerin varlığının da hareketlerden meydana geldiğini iddia ederdi» demişlerdir.

(30) *(Musa): «Sana apaçık bir mucize...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Musa yumuşak davranarak onun iman etmesine temah gösterdiği için *«Sana apaçık bir şey getirirsem de bunu yapacak mısın?»* diye cevap verdi. Yani benim davamı doğrulayan bir durum ortaya getirirsem yine böyle yapar mısın?

(31) *«(Firavun): Eğer doğru söyleyenlerdensen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Firavun, Hz. Musa'yı susturacak bir fırsat yakaladığını sanarak: *«O apaçık şeyi, eğer doğrulardan isen, getir»* dedi.

(32-33) *«Bunun üzerine (Musa), âsasını yere attı...»*

Hz. Musa âsasını yere attı. Âsa apaçık bir ejderhaya dönüştü. Bu hayalen veya göz boyama şeklinde değil gerçekten böyle olmuştu. Olay sihirbazların yaptığından farklıydı.

Ayetin metnindeki *«Su'ban»* kelimesi yılanların en büyükleri (ejderha) demektir. Esasında bu geniş bir şekilde yürümek mânâsına gelen *«Sa'be»* kelimesinden gelmektedir. Çünkü süratle ve geniş bir alanda hareket eder. Sanki akan bir su gibi idi.

Âsanın ejderha olması muhal değildir. Çünkü Cenab-ı Hak onun *«Âsalık»* vasfını kaldırır, onun yerine ejderhalık vasfını verir. O, buna kâdirdir.

Ve Hz. Musa elini çıkardı ve o el, bakanlara pırıl pırıl parlayan bir şey oluverdi. Yani bakanların dikkatleri, çok parıltılı olduğundan, bir noktaya toplanıyordu. Bembeyaz ve nûrani idi.

(34-35) *«(Firavun) etrafındaki ileri gelenlere...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Daha önce de geçtiği gibi *«El-Mele»* kavmin eşrafı, ileri gelenleri, özel kişileri demektir.

«Bilgin», yani sihir ilminde üstün bir kişi *«Sizi cebren arazinizden çıkarmak istiyor.»* Doğup büyüdüğünüz memleketinizden, vatanınızdan sizi sihirle çıkarmak istiyor. Firavun bu sözleriyle etrafındakileri Hz. Musa'ya karşı son derece nefrete itmek istiyordu. Onun önüne aşılması çok zor olan engeller getirmek istiyordu.

(36-37) *«Onlar: Onu ve kardeşini oyala...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«El-Medain»* kelimesi, *«Medine»*nin çoğuludur. Şehirler, kasabalar demektir. *«Haşîrin»* kelimesi ise toplayıcı devlet görevlileri demektir: Polis ve jandarma gibi. *«Sehhar»* kelimesi ise mübalâğa ifade eden bir siga olup çokça sihir bilen kişi demektir. *«Alîm»* kelimesi sihir ilminde üstün olan kişi anlamındadır.

(38-39) *«İşte böylece sihirbazlar...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Es-Sehara» lâfzındaki eliflâm ahd içindir Yani belli sihirbazlar toplatıldı. *«Belli bir günün mikatı»*ndan maksat, belli bir günün saatleridir. Yani toplantının kararlaştırıldığı saatler. Bu hadise kuşluk zamanında Mısırlılar'ın ziynetlerini taktıkları bayram günlerinde olmuştur.

«Halka da, siz o saatlerde hazır bulunacak mısınız? diye soruldu». İstifham burada teşvikten ibarettir. Yani o saatte mutlaka bulunun ve acele edin!

لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ
قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ
وَإِنَّكُمْ إِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ
﴿٤٣﴾ فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ
الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ۖ
﴿٤٥﴾ فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾
رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّهُ
لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۖ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۚ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ
وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَيْرَ ۖ إِنَّا إِلَىٰ
رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ۖ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا أَنْ كُنَّا
أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ ﴿٥١﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكُمْ
مُتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾ فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ۖ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ
لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ ﴿٥٥﴾ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَ
﴿٥٦﴾ فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾
كَذَٰلِكَ ۖ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾ فَأَتْبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾

40 — «Üstün gelirlerse, biz de büyücülere uyarız.»

41 — Büyücüler gelince, Firavun'a: «Üstün gelirsek bize mükâfat var mı?» dediler.

42 — (Firavun): «Evet. Hem de benim yakınlarımın sırasına geçeceksiniz» dedi.

43 — Musa, sihirbazlara: «Ne atacaksanız atın» dedi.

44 — (Sihirbazlar da) iplerini, değneklerini attılar ve Firavun'un kudreti hakkı için üstün çıkacağız» dediler.

45 — Musa da âsasını yere bıraktı. Âsa, büyücülerin uydurmalarını yuttu.

46 — Sihirbazlar hemen yüzüstü kapanarak secde ettiler.

47 — «Biz bütün âlemlerin Rabbine inandık» dediler.

48 — «Musa ve Harun'un Rabbine...»

49 — Firavun, (sihirbazlara): «Ben size izin vermeden önce mi ona iman ettiniz? O size sihri öğreten büyüğünüzdür. Size tatbik edeceğim cezayı yakında görür, öğrenirsiniz. Ellerinizi ve ayaklarınızı çapraz olarak keseceğim, sonra topunuzu asacağım,» dedi.

50 — (Büyücüler): «(Ne yaparsan yap) bizi bir zarara uğratamazsın. Biz Rabbimize döneceğiz.»

51 — «İlk iman edenler olduğumuzdan Rabbimizin günahlarımızı bağışlamasını umuyoruz» dediler.

52 — Musa'ya vahyettik: «Geceleyin kullarımla yola çık. Takip edileceksiniz.»

53 — Firavun şehirlere münadiler gönderdi.

54 — «İsrailoğulları sayısı az bir cemaattir.»

55 — «Onlar bizi öfkelendirdiler.»

56 — «Biz ise gözüaçık bir cemaatiz.»

57 — Böylece onları cennet gibi bağlardan, ırmaklardan, çıkardık.

58 — Definelerle dolu yerlerden, mamur ve şerefli makamlardan...

59 — İşte böyle yaptık ve onlara İsrailoğulları'nı mirasçı kıldık.

60 — (Böylece Firavun ve askerleri) güneş doğarken onları takip etmeye başladılar.

(40) *«Üstün gelirlerse, biz de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Sihirbazlara tâbi olmak», onların dinine uymak, kendilerine tâbi olmak demektir. *«Eğer onlar galip gelirlerse»* tabiri işin ateşlenmesi, harekete geçirilmesi için teşvik babında söylenilmiştir. Zira onların makamına en uygun olan şudur: Onlar galip geldiği zaman biz sihirbazlara tabi olacağız demeleriydi. Bu sözü söyleyenler, Firavun'un kavmi olan Mısırlılar'dı. Bazı müfessirlere göre Firavun da buna dahildir. Yani Hz. Musa'dan gördüğü işlerden dolayı dehşete kapılıp *«Biz sihirbazlara dinlerinde tâbi oluruz»* demiştir. Yoksa kendisi ulûhiyyet iddiasındaydı ve onlar kendisine ibadet etmekteydiler.

(41) *«Büyücüler gelince Firavun'a...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ecren» kelimesindeki tenvin, tazim içindir. Yani biz galip gelirsek bize büyük bir ecir var mı? Yani Musa mağlûp olursa veya biz galip olursak... Esasında *«Eğer biz galip olursak»* demeleri gerekiyordu. Bunun yerine *«Biz galip olduğumuz zaman»* demeleri gerekiyordu. Fakat daha önceki sözde kullanılan tabire uyum sağlansın diye böyle söylemişlerdir.

(42) *«(Firavun): «Evet, dedi. Hem de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu sözü Firavun sihirbazlara söylüyor: *«Siz yaklaştırılmışlardan olacaksınız»*, yani benim katımda yakınlarımdan olacaksınız. Benim huzuruma ilk giren ve huzurumdan son çıkan siz olacaksınız demek istiyor.

HZ. MUSA İLE SİHİRBAZLARIN ARASINDA GEÇEN SÖZLER

(43) *«Musa sihirbazlara...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu sözü Hz. Musa sihirbazlara söylemiştir. Onlar *«Sen mi önce asanı yere atacaksın, yoksa biz mi atalım?»* dediklerinde Hz. Musa onlara: *«Siz atacaklarınızı atın»*, yani önceliği size veriyorum dedi. Hz. Musa burada *«Sihirbazlık yapın, halkın gözünü boyayın»* demek istemiyor. Çünkü sihir esasında haramdır ve bütün şeriatlarda da haram olarak gelmiştir. Bazen insanı küfre kadar götürür. Masum olan bir peygamberin böyle bir emir vermesi uygun değildir. Hz. Musa onların kesinlikle yapacaklarını bildiği bir işte önceliği kendilerine verdi. Onun için *«Siz atacağınızı atın»* dedi. Böylece onların yapacaklarının iptaline yol açmış oldu. Bu tıpkı dinsiz bir adamdan reddedilmesi için hüccetlerini getirmesini istemek gibidir. Burada yasaklanana rıza bahis konusu değildir. *«Küfre rıza göstermek de küfürdür»* kaidesi de mutlak değildir.

NEYLE YEMİN EDİLİR?

(44) *«(Sihirbazlar da) iplerini, değneklerini...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar Firavun'un izzetiyle *«Biz kesinlikle galip geleceğiz. Musa galip gelemeyecektir»* diyorlardı. Onlar Firavun'un izzetine yemin ederek bu hükme vardılar. Onların bu yemini kendi iddialarına göre Hz. Musa'yı korkutmak içindir.

Bu yemin cahiliyyet döneminde yapılan yeminlerin bir çeşididir. Müslümanların çoğu da yeminlerinde bu cahillerin yemininden daha korkuncunu getirmekteydiler. Meselâ bazı müslümanlar Allah'la ve Allah'ın sıfatlarıyla yemin eden bir kimseye inanmıyorlar, ancak *«Senin başına yemin ediyorum»*, veya *«Sultanın nimetine»* veya *«Sultanın başına»* veya *«Kendi başıma»* veya *«Senin sakalına»* veya *«Babanın kabrindeki toprağa yemin ederim»* şeklinde yeminleri vardı. Bunlar söylendiği zaman cahiller onlardan emin olurlardı. Müslümanların aralarında tazim ettikleri ve kendileriyle yemin ettikleri bazı şeyler vardır ki yalan olarak Allah ile yemin etmek günah yönünden bunlara doğru şekilde yemin etmekten daha hafiftir. Bu belâ geneldir. Cenab-ı Hak bizi muhafaza eylesin.

Yemin ancak Allah'ın sıfatıyla veya zatıyla olur. Onun dışında Allah'tan başka hiçbir kimse, Allah'ın zat sıfatlarından başkasıyla yemin edemez. Meselâ Kâbe ile yemin edilmez. *«Kâbe'nin Rabbiyle»* yemin edilir. Ayla, güneşle, yıldızlarla yemin edilmez, onları yaratan Allah ile yemin edilir. Hz. Muhammed'le yemin edilmez, onu peygamber olarak gönderen Allah'a yemin edilir.

(45) *«Musa da âsasını yere bıraktı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Telkafu»* kelimesi süratle yutmak mânâsını ifade eder. Yani onların uydurdukları şeyleri süratle yuttu. Uydurma, göz boyama, yani bir şeyi bir halden başka bir hale sokmuşcasına bakanlara göstermek demektir.

SİHİRİN MAHİYETİ

(46) *«Sihirbazlar hemen yüzüstü kapanarak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Sihirbazlar secde edici oldukları halde kendilerini yere attılar. Yani onların imanı onları secdeye zorladı veyahut da Hz. Musa'dan gördükleri dehşet verici mucizeler onları secde etmeye zorladı. Sihirbazların secdeye varmaları ve müslüman olmaları sihrin en son noktasının göz boyama ve hayal olduğunu, hakikatinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü sihrin en kuvvetli dönemi Hz. Musa zamanındaydı. Zira her peygambere verilen mucize kendi zamanında en geçerli olan nesneye göre düzenleniyordu.

Sihrin hayal ve göz boyama olması kesin değildir. Çünkü bazı sihirler vardır ki bu türden değildir. İmam Kazvini *«Sihir hakikaten bir sureti başka bir surete dönüştürmek iddiasıdır ve bu, avamın hurafelerinden, kadınların masallarındandır. Çünkü hiçbir sihirle bu mümkün olamaz»* der. Her sihir mutlaka bir göz boyamadan hâli değildir. Fakat bu ayetle şuna da delil getirilmiştir: Bir ilimde derinleşmek faydalıdır. Çünkü o sihirbazlar sihir ilminde derinleştikleri için Hz. Musa'nın getirdiklerinin hakikatini bildiler, mucize olduğunu hemen anladılar ve iman ettiler. Çünkü onları iman etmeye, hakkı ikrar etmeye sürükleyen saik bu sahadaki gelişmeleri ve yetişmiş olmalarıydı.

(47-48) *«Biz bütün âlemlerin...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetlerdeki sözler mukadder bir sualin cevabıdır. Sanki şöyle sorulmaktadır: Onlar secdeye vardıkları zaman acaba ne dediler? Böyle bir sorunun cevabı da şöyledir: Onlar *«Âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbi'ne iman ettik»* dediler.

Musa ve Harun'un Rabbi, âlemlerin Rabbi'nin atfı beyanıdır, yani onun açıklayıcısıdır veya bedelidir.

(49) *«Firavun (sihirbazlara): Ben size...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Sihirbazlara bu sözü Firavun söylemektedir. *«O size sihri öğreten büyüğünüzdür»* cümlesinden bu anlaşılıyor. Yani siz daha önce ondan sihri öğrenmişsiniz ve aranızda gizli bir anlaşma var. Veya bu sihirden bir kısmını size öğretmiş, bir kısmını ise öğret memiştir. Öğretmediği kısmıyla sizi mağlup etti.

(50-51) *«(Büyücüler): (Ne yaparsan yap) bizi bir...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Zarar yoktur», yani bize bir zarar yoktur. Söylediğin cezaları bize tatbik etmende hiçbir zarar yoktur. Biz kesinlikle bunları bize tatbik ettiğin takdirde Rabbimize döndürüleceğiz. Aksine bunda hakikat noktai nazarından bizim için büyük bir fayda vardır. Çünkü senin yaptıklarına karşı Allah rızası için sabır gösteririz ve böylece büyük sevaplara sahip oluruz.

«Müslümanların ilki» olmaları, Firavun'un etbaından ilk iman

edenlerin kendileri olduğunu belirtmek içindir. Veya bu toplantı yerinde ilk iman edenler bizleriz demek istiyorlar. Yahut da zamanımızda ilk iman eden kimseler bizleriz mânâsınadır. Onlar bu sözleri söylerken Firavun ailesinden olan bir mümini, Hz. Asiye'yi ve Hz. Musa'ya tâbi olan İsrailoğulları'nın iman ettiğini bilmiyorlardı. Çünkü onların imanları gizliydi.

TEDBİR ALMAK İLAHİ BİR GEREKTİR

(52) *«Musa'ya vahyettik: Geceleyin kullarımla...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada uzun senelerden sonra Mısır'dan Hz. Musa'ya çıkma izni vermektedir. Hz. Musa onların arasında uzun seneler kalmıştı. Durmadan onları hakka davet etti. Onlara mucizeler gösterdi. Bu mucizelere rağmen onlar küfür ve inatta ileri gittiler. Onların geceleyin çıkmasının nedeni Firavun ve askerlerinin onları takip etmeleri içindi. Gece çıktıkları takdirde Firavun ve orduları kendilerine yetişmeden önce deniz kıyısına varacaklardı. Denizde açılan yollara girecekler, öbür tarafa geçerken Firavun ve ordusu da denize varacaklardı. Bu defa deniz üzerlerine kapanacak ve onları boğacaktı.

(53-56) *«Firavun şehirlere münadiler gönderdi...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Firavun onların geceleyin çıktıklarını haber alır almaz şehirlere asker toplayıcılar gönderdi. Ve *«İsrailoğulları kesinlikle az bir gruptur»* dedi.

Alusi, *«Firavun'un ordusunun Hz. Musa'nın ordusundan daha*

fazla olduğu kesindir. Fakat iki ordunun asker sayısı hakkında bir şey söyleyemeyeceğiz. Çünkü burada sahih haberler yoktur. Üstelik âdet haricine çıkmış mübalâğalar vardır» diyor. (1)

«Onlar bizi kızdırmaktadırlar» cümlesi, emrimize muhalefet etmişlerdir, izin almadan bizim katımızdan çıkıp gitmişlerdir ve beraberinde mallarımızı da götürmüşlerdir. Borç olarak aldıkları takıları da vermemişlerdir. Zira rivayete göre Cenab-ı Hak onlara Kıptiler'den borç yoluyla süs eşyalarını almalarını emretmiştir. Onlar da bunları alarak Mısır'dan ayrıldılar.

«Biz ihtiyatlı bir cemaatiz» cümlesi, ihtiyat ve sakınma bizim âdetlerimizdendir mânâsını ifade eder.

(57-60 *«Böylece onları cennet gibi...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak *«Biz onları çıkardık»* diyor. Yani onların Mısır' dan çıkmalarına sebep olacak bir kuvvet halkettik. Bu sebeple onlar çıkarak Hz. Musa ile Ben-i İsrail'i takip ettiler. Onları nehrin kenarındaki bahçe ve çeşmelerden uzaklaştırdık ve hazinelerden ayırdık, onları güzel meskenlerden uzaklaştırdık.

«Kezalike» kelimesi ya mukadder bir masdarın —yani onları o çıkışa benzer bir çıkışla çıkardık— veya makam kelimesinin sıfatıdır. Yani onların üzerinde bulunduğu o makam gibi kerim bir makamdan onları çıkardık.

«Biz onu İsrailoğulları'na miras olarak verdik», yani Mısır'ı onlara mülk ettik. Tıpkı babalarından, dedelerinden aldıkları mi-

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 19, sh: 82, vd.

ras gibi. Firavun ve orduları, güneş doğmak üzereyken İsrailoğulları'nın ardına düştüler.

Maverdi, «*Firavun ve orduları boğulduktan sonra İsrailoğulları tekrar Mısır'a döndüler ve oradaki bütün servetlere, mülk ve arazilere sahip oldular*» *diyor.* Dönüşleri pek uzun zaman sürmemiştir. Hasan Basri'den gelen bir rivayete göre onlar denizi aştıktan sonra Firavun ve ordusunun boğulduğunu görünce Mısır'a geri döndüler ve bütün mallarını ve servetlerini yeniden elde ettiler.

فَلَمَّا تَرَاۤءَا الْجَمْعٰنِ قَالَ اَصْحٰبُ مُوْسٰۤى اِنَّا لَمُدْرَكُوْنَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّاۤ اِنَّ
مَعِىَ رَبِّىْ سَيَهْدِيْنِ ﴿٦٢﴾ فَاَوْحَيْنَاۤ اِلٰى مُوْسٰۤى اَنِ اضْرِبْ بِّعَصَاكَ
الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيْمِ ﴿٦٣﴾ وَاَزْلَفْنَا
ثَمَّ الْاٰخَرِيْنَ ﴿٦٤﴾ وَاَنْجَيْنَا مُوْسٰى وَمَنْ مَّعَهٗۤ اَجْمَعِيْنَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا
الْاٰخَرِيْنَ ﴿٦٦﴾ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٦٧﴾ وَاِنَّ
رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿٦٨﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ اِبْرٰهِيْمَ
﴿٦٩﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِيْهِ وَقَوْمِهٖ مَا تَعْبُدُوْنَ ﴿٧٠﴾ قَالُوْا نَعْبُدُ اَصْنَامًا
فَنَظَلُّ لَهَا عٰكِفِيْنَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُوْنَكُمْ اِذْ تَدْعُوْنَ ۙ
﴿٧٢﴾ اَوْ يَنْفَعُوْنَكُمْ اَوْ يَضُرُّوْنَ ﴿٧٣﴾ قَالُوْا بَلْ وَجَدْنَاۤ اٰبَآءَنَا
كَذٰلِكَ يَفْعَلُوْنَ ﴿٧٤﴾ قَالَ اَفَرَءَيْتُمْ مَّا كُنْتُمْ تَعْبُدُوْنَ ۙ
﴿٧٥﴾ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمُ الْاَقْدَمُوْنَ ﴿٧٦﴾ فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّىْۤ
اِلَّا رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ۙ ﴿٧٧﴾ الَّذِىْ خَلَقَنِىْ فَهُوَ يَهْدِيْنِ ۙ ﴿٧٨﴾ وَالَّذِىْ
هُوَ يُطْعِمُنِىْ وَيَسْقِيْنِ ۙ ﴿٧٩﴾ وَاِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِيْنِ ﴿٨٠﴾ وَالَّذِىْ
يُمِيْتُنِىْ ثُمَّ يُحْيِيْنِ ۙ ﴿٨١﴾ وَالَّذِىْۤ اَطْمَعُ اَنْ يَّغْفِرَ لِىْ خَطِيْٓـَٔتِىْ يَوْمَ الدِّيْنِ
﴿٨٢﴾ رَبِّ هَبْ لِىْ حُكْمًا وَّاَلْحِقْنِىْ بِالصّٰلِحِيْنَ ۙ ﴿٨٣﴾

61 — İki cemaat birbirlerini gördükleri zaman Musa'nın arkadaşları «İşte bize yetiştiler» dediler.

62 — (Musa): «Bize hiçbir zaman erişemezler. Rabbim benimle beraberdir. Bana yol gösterecektir» dedi.

63 — Biz, Musa'ya «Âsan ile denize vur!» diye vahyettik. O vurunca deniz yarıldı ve her iki taraf büyük dağ gibi oldular.

64 — (Önce İsrailoğulları'nı) ve arkalarından diğerlerini denize girdirdik.

65 — Musa'yı ve onunla beraber olanların tamamını kurtardık.

66 — Sonra diğerlerini suda boğduk.

67 — Elbette bunda bir mucize vardır. Hal böyle iken çokları inanmazlar.

68 — Kuşkusuz ki senin Rabbin aziz ve rahimdir.

69 — (Ey Rasûlüm!) Onlara (Mekkeliler'e) İbrahim'in haberini oku.

70 — Hatırlat o zamanı ki İbrahim, babasına ve kavmine «Neye ibadet ediyorsunuz?» demişti.

71 — Onlar «Birtakım putlara tapıyoruz. Bütün gün onlara ibadete devam ediyoruz» dediler.

72 — (İbrahim) dedi ki: «Acaba dua ettiğiniz zaman o putlar sizi işitiyorlar mı?»

73 — «Veya size fayda veyahut da zarar verirler mi?»

74 — Onlar: «Hayır! Ancak biz babalarımızı böyle yapıyorlar bulduk» dediler.

75 — (İbrahim) sordu: «Şimdi neye tapmakta olduğunuzu gördünüz mü?»

76 — «Hem siz hem de önceki atalarınız.»

77 — «İşte bu mabudlar gerçekten benim düşmanımdır. Fakat âlemlerin Rabbi hariç!»

78 — «Beni O yarattı ve beni hidayete mazhar kıldı.»

79 — «Beni yediren ve içiren O'dur.»

80-81 — «Hasta olursam bana şifa veren O'dur. Beni öldürecek ve tekrar diriltecek de O'dur.

82 — Kıyamet Günü günahlarımı bana mağfiret etmesini ümid eylediğim de O'dur.

83 — Ey Rabbim! Bana bir hüküm ver ve beni salih kimselere kat.»

(61-63) *Bu Ayetlerin Tefsiri.*

İki grup birbirlerini görecek şekilde yaklaştılar. Tevrat'ta hulâsa olarak şöyle denilmektedir: «*İsrailoğulları Mısır'dan çıktıklarında önlerinde gündüzleri bir bulut direği, geceleri de ateşten bir sütun bulunurdu. Bunlar onlara yol göstericiydi adeta. Firavun ordularıyla onların arkasına düştüğünde onlar Firavun'u uzaktan görünce cidden korktular ve o zaman Hz. Musa'ya: «Acaba Mısır'da mezar yokmuydu ki sen bizi bu çöle ölmek için çıkardın? Biz sana demedik mi ki bizi burada bırak, Mısırlılar'a hizmet edelim. O hizmet, çölde ölmekten daha hayırlıdır» Bunun üzerine Hz. Musa onlara: «Korkmayın, Allah'ın yardımını bekleyin» dedi. Sonra Cenab-ı Hak, Hz. Musa'ya âsasıyla denize vurmasını vahyetti. Böylece deniz ve önlerindeki bulut sütunu arkalarına düştü, onlarla Firavun ordusu arasında sanki bir perde gibi oldu. Gece olunca bu durumda Firavun'un askerlerinden hiç kimse ileriye gidemedi. Deniz yarıldı, İsrailoğulları denizde açılan yollardan giderek öteki sahile çıktılar.*»

Ayetin metnindeki «*Lemudrakun*», biz yakalandık, bize yetişecekler demektir. Abd bin Humeyd, ayeti «*Lemuderrikun*» şeklinde okumuştur. Mânâsı «*Biz yok olduk. İzmihlale uğradık, fena olduk*» demektir. Hz. Musa onlara: «*Hayır! Hiçbir zaman onlar size yetişemeyeceklerdir. Korumak ve yardım etmek suretiyle Rabbim kesinlikle benimle beraberdir. Yakın bir zamanda sizin kur-*

tuluşunuza vesile olacak bir şeye hidayet edecektir, beni ve sizi onlara karşı galip getirecektir» dedi.

Dikkat edilirse Hz. Musa onları Rabbin beraberliği ve hidayeti konusunda kendisine ortak etmemiştir. Bu onların konuşmalarına karşılık olarak bu şekilde söylenilmiştir. Çünkü onlar *«Bize yetiştiler, helâk olduk»* dediklerinde Hz. Musa'yı kendilerinden saymadılar, onu ortak kabul etmediler. Veya Hz. Musa metbu, onlar da tâbi olduklarından *«Bizim»* mânâsını ifade eden mânâ yerine *«Benimle beraberdir»* anlamına gelen *«Merye»* kelimesini kullanmıştır. *«Seyehdinî»* terkibi de böyledir.

Bu ayetteki *«Deniz»*den maksat, Kulzem Denizi'dir. Yani Kızıldeniz'dir. Bazı kimseler *«Mısır'ın ötesinde bulunan İsaf Denizi»*, bazıları da *«Nil'dir»* demişlerdir Ayetin zahirine bakılırsa bu vahy Hz. Musa yukarıda geçen sözlerini söyledikten sonra gerçekleşmiştir. Ve geceleyin yola çıkmakla emrolundukları zaman Hz. Musa henüz denize âsasıyla vurma emrini almamıştı.

Ayetin metnindeki *«Tavd»* kelimesi dağ demektir, yüce dağ, makarrında sabit olan dağ. Fakat ayetin zahirinden burada mutlak dağın kastedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Lûgatta bu kelimenin büyük dağ anlamına geldiği söylenilmektedir. İkinci kez *«Büyük»* lâfzıyla sıfatlanması, sıfatı kâşife olur.

«Kullû Firkin» ile maksat, her parçadır. Yani o suyun her parçası kabardı, yükseldi. Altı bir tünel gibi oldu.

(64-68) *«(Önce İsrailoğulları'nı) ve arkalarından...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayet metnindeki *«Ezlefna»* fiili *«Yaklaştırdık»* demektir. *«Semme»* ise *«Orada»* mânâsınadır. *«Ahirin»*den Firavun ve ordu-

su kastedilmektedir. Yani biz Firavun ve ordusunu Musa'nın kavmine yaklaştırdık. Onlar da hemen onların arkasından, onların denize girdikleri yollardan denize daldılar. Tabii sonunda da boğulup öldüler.

Ayetin metnindeki «*Zalike*» lâfzı bu kıssaya işarettir. Yani Firavun ve Musa kıssasında büyük bir mucize vardır. Bu mucize Hz. Musa'ya iman etmeyi, onu getirdiği vahy hususunda tasdik etmeyi gerektirir. «*Onların çoğu iman edici değildirler*» sözüyle Firavun'un ordusu ve kavmi kastedilmektedir. Yani bu kavmin çoğu iman edici değildirler. Ancak onlardan, Firavun'un en yakınlarından olan imanlı kişi ile Asiye, müstesnadır.

(69-83) «*Ey Rasûlüm!*» *Onlara (Mekkeliler'e)...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayet metninde geçmekte olan «*Nebe*» kelimesi büyük haber demektir. Cenab-ı Hak bu ayetlerde Hz. Muhammed'e, muhatapları olan Kureyşliler'e ve dolayısıyla diğer insanlara Hz. İbrahim'in büyük hadisesini oku, büyük haberini onlara anlat, demektedir. Onlar Hz. İbrahim'in hadisesine vakıf olduktan sonra iman etmezlerse bu onların küfürde ne denli ileri gittiklerinin bir işareti olacaktır. Zira onlar İbrahim ile iftihar ederler, ona uymak isterlerdi. Çünkü onların büyük dedesidir.

Ayetin metnindeki «*Nezellu*» fiili devam mânâsında olan «*Zelul*» kökünden gelir. Yani biz onların etrafında daimi bir şekilde dönüyor ve ibadet ediyoruz.

Bazı müfessirler «*Bir şeyi gündüzleyin yapmak mânâsına gelen «zelul» kökünden gelir*» demişlerdir. Çünkü onlar o putlara geceleyin değil, gündüzleyin taparlardı.

KÖRÜ KÖRÜNE OLAN TAKLİDİN ZARARI

«Hayır! Fakat babalarımızı öyle yapar gördük» cümlesi onların mukallid olduklarına işaret etmektedir. Yani putlara bu ibadeti bizim ecdadımız yapıyor ve biz de onları taklit ediyoruz. Onlarda zararı defedecek veya yararı celbedecek bir sıfatın olup olmaması dikkate alınmamaktadır. Ebussuud Efendi *«Onların bu cevabı, kulaktan, gözden, yarar ve zararı düşünmekten tamamen uzak bulunduklarına delâlet etmektedir»* diyor. Yani biz o putların yararını veya zararını bilmedik ve görmedik. Fakat atalarımızın onlara ibadet ettiğini gördük ve biz de onlara ibadet ettik.

Hazin der ki: *«Bu ayet, din hususunda taklidin bâtıl ve mezmum olduğuna delâlet eder. Aynı zamanda istidlâl yoluyla hüküm çıkarmanın da övülmüş bir durum olduğunu ifade eder.»*

Ayetin metnindeki *«Eferaeytum»* fiili *«Siz baktınız mı, gözünüzle gördünüz mü, düşündünüz mü, bildiniz mi ki hangi şeyin ibadetine devam ediyor, hangi şeye tapıyorsunuz? Sizin geçmiş ecdadınız da bunu düşündü mü, gördü mü?»* anlamındadır.

Hz. İbrahim'in bu sözü inkârî bir kelâmdır. Yani onların sözlerini inkâr ediyor ve onları kınıyor. Bu sual onların mabudlarının da, ibadetlerinin de bâtıl olduğunu içermektedir. Yani geçmiş ecdadının geçmiş olmaları hiçbir hükmü değiştiremez.

Hz. İbrahim devamla: *«Âlemlerin Rabbi müstesna, sizin o tapmakta olduğunuz mabudlarınız benim düşmanımdırlar»* buyurdu. Bu cümle *«Ben sizin mabudlarınıza tapmayacağım»* veya *«Onlara ibadet etmek doğru değildir»* şeklindeki mukadder bir hükmün/haberin nedenidir. Yani ben size onların bana düşman olduklarını haber veriyor ve bildiriyorum. Bilinki o tapılan putlar kendilerine ibadet edenlerin de düşmanlarıdır. O ibadet edenler ki Allah'ı sevdikleri gibi onları severler. Oysa ibadet edenler o putlar tara-

fından zarara uğratılırlar. Tıpkı düşmanı tarafından zarara uğratılan bir kişinin zararlı olması gibi. Cenab-ı Hakk'ın bu putlar için «*Düşman*» tabirini kullanması teşbih kabilindendir.

«*Ancak Rabb'ul-Âlemîn müstesnadır*» ibaresindeki «*illâ*», istisnaî munkatı harfidir. Yani âlemlerin Rabbi böyle değildir. O bana düşman değildir demektir.

«O kendisine kulluk yapanın dünyada da Ahiret'te de yardımcısıdır. *Durmadan yararlı şeylerle kullarına lûtufta bulunur.*»

«*O âlemlerin Rabbi beni yarattı. Hemen yaratmanın ardından beni din ve dünyama elverişli yola hidayet etti. Ruhun bedenime üfürüldüğü andan itibaren daima bana hidayet üzerine hidayet bahşediyor. Ecelimin son noktasına kadar da böyle olacaktır.*»

Ayetin zahirine bakılırsa «*O'dur beni yediren, bana içiren*»den maksat, bizim bildiğimiz yemek ve bildiğimiz helâl meşrubatı içirmektir. Bu cümlede «*Huve*» kelimesi kullanılmıştır Fakat bu, daha önceki cümlede yoktur. Çünkü yaratmanın Cenab-ı Hakk'a ait olduğu herkes tarafından tasdik edilmektedir. Fakat yedirmek ve içirmek bu derecede değildir.

«*Hastalandığımda o beni şifaya kavuşturur*» cümlesi, «*Bana yedirir ve içirir*» cümleleri üzerine atıftır. Bu cümleleri aynı ipe geçirmenin nedeni, sıhhat ve hastalığın çoğu kez yemek ve içmenin dalları oluşundandır. Nitekim şair, «*Hastalığa gelince, onun çoğu yemek ve içmektedir*» demiştir.

«*Âlemlerin Rabbi O'dur. Beni öldürür, sonra diriltir.*» Dikkat edilirse burada, hastalıktan daha şiddetli olan ölüm Allah'a isnad edilmektedir. Böyle bir itiraza şu şekilde cevap verilmektedir:

Ölüm bilinmektedir ki Allah'ın kesin kaza ve kaderi demek-

tir. Fakat hastalık böyle değildir. Nice hastalıktan afiyet bulan kişiler vardır ki ansızın ölümle karşı karşıya gelir ve ölüp giderler. Demek ki ölümün umumiyeti onun ceza olma yetkisini düşürür. Bu nedenle onu Allah'a nisbet etmek, edep yönünden caiz olmaktadır. Hastalık ise, bazı insanların özelliği olduğundan, bazılarının başına gelmediğinden kesin olarak bir hikmet (bir ceza) telakki ediliyor. Bundan ötürü insan onu nefsine isnad eder, edebe riayet ederek Cenab-ı Hakk'a isnad etmez.

Zemahşeri «*Keşşaf*»ta «*Hasta olduğum*» tabiri kullanılır ve fakat «*Beni hasta düşürdü*» *deyimi* kullanılmaz diyor. Çünkü hastalığın sebepleri çoğu kez insanoğlunun ifrat ve tefritinden ileri gelir. Hastalık, yemek, içmek ve diğer konularda ifrat ve tefritten meydana gelir.

«*Ey Rabbim! Bana hüküm ver*» sözündeki hükümden, Fahreddin Razi'nin de ihtiyar ettiği üzere, ilmi kuvvetin kemali kastedilmektedir. Yani hayrı bilip de onunla amel etmeyi kendisine nasip etmesini Allah'tan istemiştir.

«*Ve beni salihlere ilhak eyle*» sözündeki «*Salihler*'den maksat, kâmil, salâhta rasih, büyük ve küçük günahlardan uzak zatlar demektir. Önce hikmeti, sonra salihlerden olmayı istemesi, ilmi kuvvetin ameli kuvvetten önce gelmesindendir. Yani evvelâ ilim kuvvetli olacaktır, sonra kuvvetli ameli gelecektir. Zira hakkı bilmesi ve onunla amel etmemesi mümkündür. Amel etmesi fakat hakkı bilmemesi mümkün değildir. Ayrıca ilim ruhun, amel bedenin sıfatıdır. Ruh ise bedenden öncedir. Ruhun bedenden daha şerefli oluşundan dolayı onun sıfatı bedenin sıfatından daha şereflidir. Onun için daha önce getirilmiştir.

Bazılarına göre, hükümden maksat hikmettir. Hikmet de ilim ve amelde kâmil olmaktır. «*Beni salihlere ilhak et*» ifadesinden maksat, ameldeki kemali talep etmektir.

وَاجْعَلْ لِّي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَاجْعَلْنِي مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ
النَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِي
يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ
بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ
لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِن دُونِ اللَّهِ
هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾ فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾
وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ
إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا أَضَلَّنَا
إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ أَنَّ
لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾

84 — «Sonradan gelenler arasında bana doğruluk dilini (iyilikle yadedilmeyi) ihsan et.»

85 — «Beni nimet yurdu olan cennetin mirasçılarından kıl.»

86 — «Sapıklardan olan babamı da affet.»

87-88 — «Beni insanların diriltilecekleri gün rezil etme. O gün ne mal fayda verir, ne de oğullar!»

89 — «Ancak Allah'a saf ve temiz kalp ile varan müstesnadır.»

90 — Cennet, takva sahiplerine yaklaştırılmıştır.

91 — Azgınlar için de cehennem gözlerinin önüne apaçık çıkarılmıştır.

92-93 — Onlara «Allah'tan başka tapmakta olduklarınız nerede? (Acaba) size yardımları dokunuyor mu? Ya da kendilerine yardımları oluyor mu?» denir.

94-95 — Artık onlar da, azgınlar da, İblis'in bütün orduları da (cehenneme) atılırlar.

96 — Onlar orada çekiştikleri halde (şöyle) derler:

97 — «Andolsun Allah'a! Biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz!»

98 — «Çünkü sizi bütün âlemleri vareden Allah ile beraber tutuyorduk.»

99 — «Bizi ancak günahkârlar saptırmışlardır.»

100 — «Artık bizim için ne bir şefaatçı var...

101 — Ne de candan bir dostumuz!»

102 — «Bari bizim için geriye bir dönüş olsa da, müminlerden olsak.»

(84-102) *«Sonradan gelenler arasında bana...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler 104. ayete kadar, Hz. İbrahim'in duasını içermektedir.

*«Lisan-ı Sıdk»*tan maksat, zikri cemildir. Yani bütün ümmetler Kıyamet'e kadar beni iyilikle ansınlar.

*«El-Ahirin»*den maksat, Hz. İbrahim'den sonra Kıyamet'e kadar gelen bütün ümmetlerdir. Ayrıca *«El-Ahirin»*den maksat, en son peygamberin ümmeti de olabilir. En son peygamber de Hz. Muhammed'dir. Hz. İbrahim Kıyamet'e kadar zikri cemilini Cenab-ı Hak'tan niyaz etmiştir.

«Beni cenneti Naim'in varislerinden kıl». Hz. İbrahim'in bu duasından, salih amelin bir insanı yüzdeyüz cennete götürmeyeceği anlaşılmaktadır. Kulun Allah katında büyük mertebe sahibi olmaklığı da böyledir.

«Yarab! Babamı affeyle, kesinlikle o dalâlete gidenlerden idi». İbn Abbas bu cümle hakkında *«Ona katından bir tevbe ihsan et ki o tevbe ile senin mağfiretine müstehak olsun, onu iman etmeye muvaffak et, demektir»* diyor. *«Zira o dalâlete gidenlerden idi»* şeklindeki cümle de bunu iş'ar etmektedir. Hz. İbrahim'in baba-

sının ölümünden önce bu duayı yapmış olması halinde mesele yoktur. Eğer babası müşrik olarak öldükten sonra bu duayı yapmışsa o vakit mağfiret ve dua etmek zahirine hamledilir. *«Cenab-ı Hak müşriki affetmez»* vahyi kendisine gelmezden önce, Hz. İbrahim herhangi bir müşriğe mağfiretle dua etmenin caiz olduğu kanaatini taşıyordu. Zira aklen şirk koşanın affedilmemesi memnu görülmemektedir. Müslim'in şârihi İmam Nevevi şunu rivayet ediyor: *«Cenab-ı Hakk'ın şirki affetmemesi bu ümmetin özelliklerindendir. Bu ümmetten önceki ümmetlerde Cenab-ı Hak bazen müşriki de affederdi.»* Fakat bu görüşte dikkat edilecek noktalar vardır.

«Beni rezil etme», babamı azaba düçar etmek, veya babamı sapıtanlar içerisinde haşre göndermek, onu iman etmeye muvaffak kılmamak suretiyle beni rezil etme. Veya eksik yaptığım amellerden ötürü beni muaheze etme.

«O gün mal ve evlât fayda vermez» cümlesindeki evlâttan maksat, ya insanın öz evlâtlarıdır veya dünyada yardımcısı olan herkestir. Ayetin mânâsı bazılarına göre şöyledir: *«Dünyanın süslerinden hiçbirisinin fayda vermediği günde.»*

«Ancak kalbi selimle Allah'a gelen müstesnadır.» Bu istisna fayda vermediği (velev ki dünyada hayratlar için sarfedilmiş olsa dahi) salih de olsalar, şefaat ehli de olsalar evlâtların fayda vermediği, ancak küfürden, nifaktan sapasağlam bulunan kalbin fayda verdiği, o kalple gelen bir kimsenin faydası olduğu günde beni mahcup etme.

*«Kalbi selim»*den, küfür ve nifak hastalığından sağlam olan kalbin kastedilmesi, İbn Abbas, Mücahid, Katade, İbn Sirin ve bazı tabiin alimlerinden rivayet edilmiştir.

İmam Fahreddin Razi, *«Kalbi selimden maksat, fasık akide-*

lerden sağlam olan, dünya şehvetlerine meyletmeyen ve dünya lezzetlerine önem vermeyen kalptir» diyor. Bu kalbe salih ameller ittiba eder. Çünkü kalbi selimin alâmeti, azalarda etki sahibi olmasıdır.

«Cennet muttakiler için yaklaştırılmıştır», yani cennet küfürden ve bütün isyanlardan sakınan kimseler için yaklaştırılmıştır. Onlar mahşer yerinden cenneti görmektedirler. Cennetin içerdiği çeşitli güzelliklere muttali olurlar ve böylece cennete gideceklerinden dolayı sevinirler.

«Cehennem azgınlara görünmüştür», yani onlar cehennemdeki çeşitli dehşetleri görmektedirler ve oraya sevkedileceklerinden dolayı dehşetli bir hüzün ve üzüntü içindedirler, paniğe kapılmışlardır. Cenab-ı Hak burada iki fiili muhtelif şekilde getirmiştir. Yani *«Cennet muttakiler için yaklaştırıldı»*, *«Cehennem de azgınlar için yaklaştırıldı»* demeniş, *«Cennet muttakiler için yaklaştırıldı, cehennem de azgınlar için görüldü»* demiştir. Bazı müdekkiklerin söylediğine göre bu, vaadin tarafını tercih etmek içindir. Çünkü *«Yaklaştırmak»* tabiri, yakın olmanın en son noktası demektir. Bu, imanlıların cenete girmelerinin çok yakın olduğuna işaret ediyor. Ama *«İbraz»* (görünmek, belirmek) böyle değildir. O uzaktan da görülebilir. Böyle bir görme, insanı kurtuluşa ümitlendirir.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki cennet bugün bulunduğu yerden Kıyamet Günü'nde nakledilecektir. Zira yaklaştırmak nakli gerektirir. Fakat hadislerde cenetin nakline dair herhangi bir delil mevcut değildir. Fakat hadislerde ateşin nakli hakkında rivayetler vardır.

Ayet metnindeki *«Kubkibu»* fiili peşpeşe cehenneme itilerek atılmak demektir. Cehennemin derinliklerine istif oluncaya kadar atılırlar. Buradaki zamir, Allah'tan başka tapılmakta olan putlara racidir ve sonra gelen munfasıl zamir de onun terkibidir. Ya-

ni ikisi de akıllıların zamiri olmalarına rağmen putlar için kullanılmışlardır. Bu da putlarla alay etmek kabilindendir. Veyahut da Cenab-ı Hak o gün anlayış ve konuşma imkânı verir. Bundan dolayı akıllılara raci olan zamir onlara da raci olmuştur.

Ayetin metnindeki «*El-Gaun*» kelimesinden maksat, putlara tapanlardır. Bu tapanlara «*Gaun*» denilmiş, fakat âbidun denilmemiştir. Bunun sebebi dalâlet, bataklık, felâket vasfını tescil etmek içindir.

İblis'in askerlerinden maksat, şeytanlar veya onun izinde giden insan ve cinlerdir.

«*Çünkü sizi âlemlerin Rabbi'ne eşit tutuyorduk*» cümlesine gelince, bu cümlenin başındaki «*iz*» edatı onların açık dalâlette olduklarını göstermektedir. Veya mukadder bir fiilin zarfıdır. Yani biz onları âlemlerin Rabbi'yle eşit tuttuğumuz zaman dalâlete düştük. Bazılarına göre ayetin mânâsı şudur: «*Allah'a yemin ederiz, biz kesinlikle sizi âlemlerin Rabbi ile eşit tuttuğumuz zaman apaçık ve fahiş bir dalâlet içinde bulunuyorduk!*»

«*Artık bizim ne şefaatçılarımız ne de sıcak bir dostumuz var*» cümlesinde şefaatçılar çoğul, dost da tekil olarak getirilmiştir. Çünkü gerçek dost pek azdır.

Bazıları «*Sadik kelimesinden maksat, çoğuldur. Çünkü mastarın veznindedir*» demişlerdir.

Beyzavi'ye göre Sadik'i tekil olarak getirmenin sebebi şudur: İnsanın lehinde bir tek samimi dost birçok şefaatçıdan daha fazla çalışmaktadır. Hulâsa burada çoğul mânâsındadır ve adet bu işte rol oynamaktadır. Bunun için «*Sadik*» tekil getirilmiştir. Çünkü manen çoğulla mutabıktır.

«Ne olurdu bir kere daha dönüş olsa da inananlardan olsak» cümlesinin başındaki*«Lev»*, temenni harfidir. Yani *«Leyte»* mânâsını ifade eder: Buna göre ayetin mânâsı şöyle olur: *«Keşke bizim için dünyaya ikinci bir dönüş olsaydı da müminlerden olsaydık. Öldüğümüzde ve haşredildiğimizde, bugün içinde bulunduğumuz dehşetten o zaman kurtulmuş olurduk.»*

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا
كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾
كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ
﴿١٠٦﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿١١٠﴾ قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾
قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي
لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٥﴾
قَالُوا لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ
إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَن
مَّعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

103 — Bunda bir ibret vardır. Fakat onların çoğu iman etmezler.

104 — Kuşkusuz ki Rabbin yegâne galip ve bağışlayan Allah'tır.

105 — Nuh'un kavmi de gönderilen peygamberleri yalanladılar.

106 — Hatırlat o zamanı ki kardeşleri Nuh onlara: «Siz Allah'tan korkmaz mısınız?» demişti.

107 — «Doğrusu ben size gönderilmiş, güvenilir bir peygamberim.»

108 — «Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.»

109 — «Buna karşılık ben sizden herhangi bir ücret talep etmiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi'ne aittir.»

110 — «Artık Allah'tan sakının ve bana da itaat edin.»

111 — Onlar: «Biz sana nasıl inanalım ki. Sana uyanlar birtakım süfli ve basit kimselerdir» dediler.

112 — (Nuh) dedi ki: «Onların yapmakta oldukları hakkında benim bilgim yoktur.»

113 — «Onların hesabı ancak Rabbime aittir. Eğer iyice düşünseydiniz (bunu bilirdiniz).»

114 — «Hem ben mümin olanları da kovacak değilim.»

115 — «Ben sadece apaçık bir korkutucuyum.»

116 — Onlar dediler ki: «Ey Nuh! Eğer dediğinden vazgeçmezsen kesinlikle taşla öldürülenlerden olacaksın.»

117 — Nuh dedi ki: «Ey Rabbim! Kavmim beni yalanladı.»

118 — «Benimle onların arasını ayır (aramızda hükmet). Beni de, benimle beraber iman edenleri de kurtar.»

(103-104) *«Bunda bir ibret vardır...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Metindeki *«Zalike»* kelimesi Hz. İbrahim'in kıssasına racidir. Yani *«Hz. İbrahim'in kıssasında görmek isteyenler için kesinlikle hüccet ve delil vardır«*. Veya *«İbret alanlar için»*. Çünkü bu en muntazam bir tertip ve en güzel bir takrir üzere varid olmuştur. Düşünen bir insan ondan pekçok işaretler alabilir. Ve o kıssada din ilimlerinin usullerine de işaretler vardır. Delillere işaret edilmektedir. Hz. İbrahim'in kavmini güzelce Allah'a daveti, onlara güzel bir şekilde muhalefet etmesi vardır. Onlar için kemali şefkata sahip olması bahis konusudur.

«Onların çoğu iman edici değildir» sözünden maksat, İbn Abbas'a göre şöyle yorumlanmaktadır: *«Eğer dünyaya tekrar gönderilirlerse çoğu yine de iman etmeyecektir»*, yani hiçbiri iman etmeyecek, hepsi kâfir kalacaktır.

«Muhakkak ki Rabbin azizdir.» Yani süratle intikam almaya kadirdir. *«Rahim'dir»*, onlar iman etsinler, zürriyetlerinden müminler gelsin diye azablarını tehir eder.

(105-110) *«Nuh'un kavmi de...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Nuh'un kavmi»nden maksat, onun cemaatidir. Hz. Nuh bir kişidir. «*Onlar Nuh'u yalanladılar*» denilecek yerde «*Nuh'un kavmi peygamberleri yalanladılar*» denilmiştir. Diğer kıssalarda da böyle gelmiştir.

Cevap olarak şöyle deriz: Peygamberlerin dini birdir. En son gelen, en önde gelenin getirdiğini getirir. Peygamberlerden birisini yalanlayan bütün peygamberleri yalanlamış olur.(1)

Nuh onlardan bir fert olduğu için «*Onların kardeşi Nuh, onlara söyledi*» şeklinde gelmiştir.

«*Siz Allah'tan korkmaz mısınız?*», O'na ibadeti bırakıp da başkasına ibadet ediyorsunuz. «*Ben size gelen güvenilir bir peygamberim*», yani aranızda peygamber olmazdan önce de «*Emin*» olarak biliniyordum. O halde, Allah'tan korkun ve Allah'tan aldığım ve size aktardığım konularda bana itaat edin. Yani tevhidde, Allah'a taatte. Çağrı ve nasihatlarıma karşılık sizden herhangi bir ecir istemiyorum.

İbn Abbas'a göre ecirden maksat, rızıktır. Yani «*Kendi rızkımı sizden istemiyorum*» demektir. Benim rızkım ancak âlemlerin Rabine aittir. O halde Allah'tan korkun. Size emrettiğim tevbe ve iman konusunda bana itaat edin, gösterdiğim yola tabi olun.

(111) «*Onlar: «Biz sana nasıl inanalım ki...*»
Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin metninde geçmekte olan «*Erzelun*» kelimesinden maksat, fakir ve ayak takımı denilen kimselerdir. İbn Abbas «*Burada fakirler kastedilmektedir*» diyor.

Bazıları «*Örücüler ile ayakkabı tamir edenler kastediliyor*» demişlerdir.

(1) Hazin, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 4, sh: 482

(112-115) *(Nuh) dedi ki: Onların yapmakta...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani onların ne yaptıklarını bilmiyorum. Onların davranışlarının düşüklüğü bana ait değildir. Hallerinden herhangi bir şeyle de sorumlu değilim. Ben ancak onları Allah'a davet etmekle görevlendirildim. Beni ancak onların zahirdeki durumları ilgilendirir.

Bazılarına göre ayetin mânâsı şöyledir: *«Ben bilmiyorum ki, Allah onlara hidayet edip, sizi dalâlete mi götürür? Onları muvaffak edip sizi mahrum mu bırakır? Onların hesabı ancak Rabbimin üzerindedir; eğer anlayışınız varsa!»*. Yani eğer bu durumu bilseydiniz onları mesleklerinden (sanatlarından) ötürü küçümsemezdiniz. Onlar Hz. Nuh'tan iman edenleri huzurundan kovmasını, imanlarının sadece kendilerini ilgilendirecek noktada durdurmasını istediler. Hz. Nuh da cevap olarak *«İman ettikleri halde ben müminleri huzurumdan kovamam»* dedi.

«Ben ancak açık bir uyarıcıyım». Yani beni yalanlayanları Allah'ın azabıyla korkuturum. İman edenlere gelince, onlar benim yakınlarımdırlar. İman etmeyen bir kimse benden çok uzaktır.

(116) *«Onlar dediler ki. «Ey Nuh! Eğer...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Kavmi, Hz. Nuh'a *«Eğer dediklerinden vazgeçmezsen kesinlikle meymenetsizlerde veya taşlanmış kimselerden olursun»* dediler. Yani seni taş yağmuruna tutarız. Taşla öldürülenlerden kılarız ki bu ölümün en kötüsüdür.

Bazı müfessirler ayete *«Sövülenlerden olursun»* anlamını vermişlerdir.

(117-118) *«Nuh dedi ki: «Ey Rabbim!..»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hz. Nuh, Cenab-ı Hakk'a yalvararak: *«Ey Rabbim! Kuşkusuz kavmim beni peygamberlik davamda yalanladı. Bana iman eden fakir, mazlum kimseleri öldürdü. Benimle onlar arasında hükmet. Beni ve benimle beraber olanları zalimlerin zulmünden kurtar»* dedi.

Ayetin metnindeki *«İftah»* fiili *«Hütmet»* anlamındadır. Yani beni ve beraberimde bulunan müminleri kurtar. Bu kâfirlerin kötü niyet ve amellerinden, meymenetsizliklerinden bizi kurtar.

Hz. Nuh bu duayı ileride onlar için yapacağı bedduaya bir mukaddime olmak üzere yapmıştır. Bedduanın nedeni onların hakkı yalanlamalarıdır. Yoksa bu bedduayı sadece onları korkutmak ve kendi nezdinde bir kıymeti taşımadıkları için yapmıyor.

فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ
أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾ كَذَّبَتْ
عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾
إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ
آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا
بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي
أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ
وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾
قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾

119 — Bunun üzerine biz de onu ve onunla beraber bulunanları yüklü bir gemide kurtardık.

120 — Sonra da geride kalanları boğduk.

121 — Şüphesiz ki bunda da bir ibret (temsil) vardır. Fakat onların çoğu iman etmezler.

122 — Kuşkusuz ki Rabbin aziz (her şeyi mağlub eden), rahim (çok merhametli olan)dır.

123 — Âd kavmi de gönderilen peygamberleri yalanladı.

124 — (Hatırlat o zamanı ki) kardeşleri Hud onlara (şöyle) demişti: «Siz Allah'tan korkmaz mısınız?»

125 — «Gerçekten ben size gönderilen, güvenilir bir peygamberim.»

126 — «Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.»

127 — «Buna karşılık sizden herhangi bir ücret de talep etmiyorum. Benim mükâfatım ancak âlemlerin Rabbi'ne aittir.»

128 — «Siz her tepeye bir ayet (anıt veya köşk) inşa edip oyalanıp eğleniyor musunuz?»

129 — «İçlerinde daim kalacakmış gibi mustahkem kaleler mi inşa ediyorsunuz?»

130 — «(Bizi) tutup yakaladıkça zorbalar gibi tutup yakalıyorsunuz.»

131 — «Artık Allah'tan korkun ve bana da itaat edin.»

132 — «Bilmekte olduğunuz şeylerle size yardım edenden korkun.»

133 — «Size (sürü sürü) davarlar, evlâtlar veren..

134 — Bağlar, ırmaklar ihsan eden Allah'a karşı (görevinize dikkat edin!).»

135 — «Ben sizin büyük bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum.»

136 — Onlar dediler ki: «Senin öğüt vermen de vermemen de bizim için birdir.»

(119-122) *«Bunun üzerine biz de...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Biz onunla onun beraberindekileri meşhun doldurulmuş) gemiyle (yani insanlarla dolu bir gemiyle) kurtardık.» İnsanlar, kuşlar ve diğer canlılardan birer çift yüklenmiş olan gemiyle onları kurtardık. Onları kurtardıktan sonra kalan diğer insanları, hayvanları ve canlıların hepsini boğduk. Burada kesinlikle bir mucize ve ibret vardır. Fakat onların çoğu iman edici değildirler. Kuşkusuz ki Rabbin galib olanın kendisidir. Yani süratle intikam alan Kahhar'dır. Mühlet vermek suretiyle azabı tehir eden Rahim'dir.

(123-135) *«Âd kavmi de...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Âd» kelimesi kabile mânâsına geldiğinden dolayı müennes getirilmiştir. Esasında bu, o kabilenin atasının ismidir. Onlara kendi soylarından olan Hz. Hud peygamber olarak gönderilmiştir. O da diğer peygamberler gibi onlara nasihat etti ve Allah'ın azabıyla korkuttu. Kendisine itaat etmelerini emretti. Ve bundan ötürü de herhangi bir ecir istemediğini, kendi ecrinin ancak âlemlerin Rabbine ait olduğunu söyledi.

Kıssanın başında bunların açıklanması gösteriyor ki, peygam-

berler insanları hakkın marifetine davet etmek ve davet edileni sevaba yaklaştıran ve azabtan uzaklaştıran konularda itaat edilmek için gönderilmişlerdir. Peygamberlerin hepsi bu konuda müttefiktirler.' Her ne kadar bazı fer'î meselelerde aralarında ihtilaf varsa da bu, esasta bir olmalarını engellemez. Onlarda düşük tamahkârlıklar, dünyevî garaz ve gayeler bahis konusu değildir. Onlar dünyayı elde etmek için insanları hakka davet etmemişlerdir. Ecirlerini ancak Hak'tan isterler.

128. ayetteki *«Ri,»* kelimesi *«Yüksek yer»* demektir. İbn Abbas'a göre yüksek tepe demektir. Başka bir rivayette *«Her yol», bir diğer rivayette de «İki dağ arasındaki her geçit»* anlamında olduğu bildirilmiştir.

Ayetten maksat âlâmettir. Yani kaybolmamayı sağlayan nişan.. *«Oradan geçenlerle oynaşıp duruyorsunuz.»* Bunlar yüksek tepelerde binalar inşa ederlerdi ki gelen geçeni görsünler, kervanları seyretsinler, onlarla istihza etsinler, oynasınlar.

İbn Abbas'a göre *«Mesani»* kelimesinin mânâsı binalar demektir. Bazı müfessirlere göre ise bu kelime devâsâ köşkler anlamındadır. Çok çeperli ve gelip geçene yol vermeyen kaleler demektir. Bazıları da *«Su havuzları»* demek olduğunu söylemişlerdir. Yani bunları ediniyor ve sanki dünyada ebediyyen kalıp, hiç ölmeyeceğinizi umuyorsunuz.

«Allah'tan korkun ve bana itaat edin» cümlesi, onları dünya sevgisinden, şeref peşinde koşmaktan, böbürlenmekten daha fazla menetmek için getirilmiştir. Öyle bir zatın azabından korkun ki sizin bildiklerinizi size imdad olarak göndermiştir. Yani hayırdan size bildiklerini vermiştir. O bildiklerinizin bir kısmı şunlardır: Nimetler, çocuklar, bahçeler, çeşmeler vermiştir. Bunlar Cenab ı Hakk'ın nimetlerine dikkat çeken ibarelerdir.

«Ben size gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum.» İbn Abbas, *«Eğer bana isyan ederseniz sizin akibetinizden korkarım»* diye tefsir etmiştir *«Büyük gün»*den maksat, Kıyamet Günü' dür. O azap ateşle olacaktır. Eğer tevbe etmezseniz, küfür ve şirkten ve putlara tapmaktan vazgeçmezseniz!..

(136) *«Onlar dediler ki: Senin öğüt vermen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar *«Bizi menetmeye çalışsan da, vaaz etmesen de bizim için eşittir. Yani vaazetmenle etmemen arasında hiçbir fark yoktur. Zira biz üzerinde bulunduğumuz şeylerden caymayız»* demişlerdi. Yani onlar böyle demekle Hz. Hud'un sözüne önem vermediklerini, onu hafife aldıklarını ifade etmek istemişlerdi.

إِنْ هَٰذَآ إِلَّا خُلُقُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾
فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَٰهُمْ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ
أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾
كَذَّبَتْ ثَمُودُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَٰلِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾
إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٤٤﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ
عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتْرَكُونَ فِى مَا
هَٰهُنَآ ءَامِنِينَ ﴿١٤٦﴾ فِى جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُونَ
مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا فَٰرِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيعُوٓا۟
أَمْرَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ ٱلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ
﴿١٥٢﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا
فَأْتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٌ لَّهَا
شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ
فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا۟
نَٰدِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ
أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾

137 — «Bu, öncekilerin yalanlarından başka bir şey değildir.»

138 — «Biz azaba düçar edilecek de değiliz.»

139 — Böylece onu yalanladılar. Biz de kendilerini helâk ettik. Kesinlikle bunda bir ibret vardır. Ama çokları mümin değildir.

140 — Muhakkak ki Rabbin güçlü ve esirgeyendir.

141 — Semud (kavmi de) peygamberleri yalanladılar.

142 — (Hatırlat o zamanı) ki kardeşleri Salih, onlara: «Hâlâ sakınmaz mısınız?» demişti.

143 — «Kesinlikle ben size gönderilmiş, emin bir peygamberim.»

144 — «Öyleyse Allah'ın (azabından) sakının ve bana da itaat edin.»

145 — «Bu (tebliğe karşı) sizden hiç bir ücret istemiyorum. Benim mükâfatım ancak âllemlerin Rabbi'ne aittir.»

146 — «Siz burada güvenlik içinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz?»

147 — «Bahçelerin, pınarların içinde...

148 — Ekinlerin ve salkımları sarkmış hurmalıkların arasında...

149 — Dağlarda yonttuğunuz kâşaneler içinde...

150 — Artık Allah'tan (azabından) korkun ve bana itaat edin!

151 — Ölçüsüzce davrananların emrine itaat etmeyin!»

152 — «O ölçüsüzler yeryüzünde ıslah etmezler (aksine) fesad işlerler.»

153 — Onlar dediler ki: «Sen iyiden iyiye sihre uğratılmış bir kimsesin.»

154 — «Sen ancak bizim gibi bir beşersin. Eğer doğrulardan isen bir ayet (mucize, doğruluğuna dair bir alâmet) getir.»

155 — (Salih) onlara: «İşte (mucize) bu dişi devedir. Su içme hakkı onundur. Belli bir gün de içme hakkı sizindir» dedi.

156 — «Sakın ona bir kötülükle dokunmayın. Aksi takdirde büyük bir günün azabı sizi yakalayıverir.»

157 — Onlar ise deveyi kestiler. Fakat pişman da oldular.

158 — Bunun aakbinde azap onları yakaladı. Kesinlikle bu hadisede bir ayet (bir ibret) vardır. Fakat onların çoğu mümin değildir.

159 — Şüphesiz ki senin Rabbin güçlü ve esirgeyendir.

(137-140) *«Bu öncekilerin...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler de Hz. Hud'a verilen cevabın parçalarını teşkil etmektedir. Metindeki *«Hüluk»* kelimesi, yalanlar anlamına gelir. Yani bu sözlerin, getirdiğin şeyler daha öncekilerin yalanlarıdır. Yani bizim üzerinde bulunduğumuz hayat, ölüm ve binalar edinmek gibi hususlar ancak daha öncekilerin adetleri cümlesindendir. Veya üzerinde bulunduğumuz din, öncekilerin dinidir. Kısaca senin getirdiklerin daha öncekilerin uydurmalarıdır. Senden önce peygamberlik iddiasında bulunanlar da yalanlandılar.

«Biz dünyada azap görmeyeceğiz. Haşr ve hesap diye bir şey yoktur.» Böylece onlar Hz. Hud'u yalanladılar. Biz de onları helâk ettik.

(141-152) *«Muhakkak ki Rabbin...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Siz burada güven içinde mi bırakılacaksınız? Öyle mi sanıyorsunuz?» cümlesindeki *«Burada»* zamiri dünyaya racidir. Yani azapdan emin olarak, güven içinde, bu dünyada terkedileceğinizi mi sanıyorsunuz? Ölümden, azaptan, zevalden emin olarak böyle yaşayacağınızı mı sanıyorsunuz? Bostanlarda, çeşmelerde, ziraat-

lerde, ve meyvesi ince ve lâtif hurmalıklarda bu şekilde yaşayacağınızı mı zannediyorsunuz? Dağlardaki kayaları yontarak inşa ettiğiniz evlerde güven içinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz? Allah'tan korkun. Bana itaat edin. İsraf edenlerin (müşriklerin) emirlerine itaat etmeyin! O israf edenler kâfir olmak, şirk koşmak, insanları, insanların ve diğer putların ibadetine davet etmek suretiyle yeryüzünde fesad çıkarıyorlar.

«İslah etmezler», yani ıslahı emretmezler.

(153-154) *«Onlar dediler ki: Sen...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Sen de bizim gibi bir beşersin. Eğer doğru söyleyenlerden isen, davanda doğru isen bir mucize getir!»

SALİH PEYGAMBER'İN MUCİZESİ

(155-159) *«(Salih) onlara: İşte...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Allah Hz. Salih'in duasıyla kayadan bir deve yarattıktan sonra, Hz. Salih onlara: *«İşte bu bir devedir. Bir gün onun su içme hakkı vardır. Belki bir günde de su içme hakkı sizindir. Siz sadece payınıza düşen suyu için. Sakın onun gününde ona izdiham yapmaya kalkışmayın. Ona bir kötülükle dokunmayın (dövmeyin, kesmeyin). Aksi takdirde büyük bir günün azabı sizi yakalayıverir»* dedi.

*«Günün büyüklüğü»*nden maksat, o günde vaki olan azabın

büyüklüğüdür. Binaenaleyh *«Büyük azap»* demenin yerine *«Büyük bir günün azabı»* demek daha mübalâğalı olmuştur.

«Nihayet onlar deveyi kestiler.» Kesme fiili bütün Salih kavmine isnad edilmiştir. Oysa deveyi kesen birkaç kişidir. Fakat bu birkaç kişi onların rızasıyla kestiklerinden, sanki bizzat onlar deveyi kesmiş gibidir. Bundan dolayı da azap onların hepsini istisna etmeksizin yakaladı. Onlar azabın gelişinden korkarak pişman oldular. Çünkü artık tevbe yoktur. Ve de azabı gördükleri anda pişman oldular. Artık o anda tevbe de etseler fayda vermezdi. Vaadedilen azap onları yakaladı. Bu hadisede kesinlikle bir mucize vardır. Onların çoğu iman edici değildi. Kesinlikle Rabbin Aziz ve Rahim olandır.

İmanın onların çoğundan nefyedilmesi gösteriyor ki, eğer onların çoğu veya yarısı iman etseydi azap kendilerine gelmeyecekti. Kureyş kabilesi de kendi aralarından iman edenlerin bereketiyle böyle bir azaptan kurtulmuştur.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ ۨ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾
إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾ أَتَأْتُونَ
الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ
مِنْ أَزْوَاجِكُمْ ۖ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ
لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ
نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾
إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا
عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۖ فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا
كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾
كَذَّبَ أَصْحَابُ لْأَيْكَةِ ۨ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾
إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٧٩﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٠﴾ أَوْفُوا الْكَيْلَ
وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾
وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾

160 — Lut kavmi gönderilmiş peygamberleri yalanladı.

161 — (Hatırlat o zamanı) ki kardeşleri Lut onlara şöyle demişti: «Hâlâ sakınmayacak mısınız?»

162 — «Ben size gönderilen güvenilir bir peygamberim.»

163 — «Artık Allah»ın azabından sakının ve bana itaat edin.»

164 — «Ben sizden (bu tebliğ için) bir mükâfat dilemiyorum. Mükâfatım ancak âlemlerin Rabbi'ne aittir.»

165 — «Siz (cinsî arzularınızı tatmin etmek için) âlemlerden erkeklere mi gidiyorsunuz?»

166 — «Rabbinizin sizler için yaratmış bulunduğu eşlerinizi bırakıyorsunuz. Hayır! Siz sınırı aşan bir kavimsiniz.»

167 — Onlar: «Ey Lut! Andolsun, bu nasihatten vazgeçmezsen kesinlikle çıkartılanlardan olacaksın» dediler.

168 — (Lut) dedi ki: «Kesinlikle ben sizin amelinize buğzedenlerdenim.»

169 — «Ey Rabbim! Beni ve aile efradımı onların yaptıklarından kurtar.»

170 — Biz de onu ve aile efradının tamamını kurtardık.

171 — Yalnız (onun eşi olan) ihtiyar bir kadın geride kalanlarla beraber bırakıldı.

172 — Sonra diğerlerini helâk ettik.

173 — Ve üzerlerine de bir yağmur yağdırdık. Korkutulanların yağmuru ne de kötü oldu!

174 — Kesinlikle bu hadisede bir ayet (bir ibret) vardır. Fakat onların çoğu mümin değildir.

175 — Kuşkusuz ki Rabbin üstün olan ve esirgeyendir.

176 — Eyke halkı da peygamberleri yalanladı.

177 — (Hatırlat o zamanı) ki Şuayb onlara şöyle demişti: «Sakınmaz mısınız?»

178 — «Bilin ki ben size gönderilmiş emin bir peygamberim.»

179 — «Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.»

180 — «Bu tebliğe karşı sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Benim mükâfatım ancak âlemlerin Rabbi'ne aittir.»

181 — «Ölçeği tam ölçün. Eksiltenlerden olmayın.»

182 — «Doğru terazi ile tartın.»

183 — «İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.»

(160-166) *«Lut kavmi gönderilmiş peygamberleri...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

165. ayetin metnindeki «Ez-Zukran» kelimesi erkekler demektir. *«El-Âlemîn»* ile maksat, her nikâh edilen veya sadece erkekler demektir. Yani siz sizin dışınızda kalan âlemlerin erkeklerine varıyorsunuz. Oysa bu hususta hiç kimse size ortak değildir. Veya siz Ademoğulları'ndan erkeklere varıyorsunuz. Oysa onların içinde kadınlar da gâlibtir. Sanki kadınlar onların eline geçmiyormuş gibi bir durum vardır. Birinci yoruma göre *«Alemler»* den maksat, nikâh edilen herkes, ikinci yoruma göre ise sadece erkekler demektir.

«Rabbinizin sizin için yaratmış olduğu hanımları bırakıyorsunuz. Siz azgın bir kavimsiniz». Yani hududu aşmış, şehvetin kölesi olmuş kimselersiniz. Zira diğer insanların hepsinden, hatta hayvanlardan daha fazla çirkin fiiller işliyorsunuz. Veya siz günahlara ifrat derecesinde dalmış kimselersiniz. Sizin günahlarınızdan birisi de erkeklere varmanızdır. Veya siz bu suçu irtikâb ettiğinizden dolayı *«düşman»* olarak nitelenmeye elverişli kimselersiniz.

(167) *Onlar: «Ey Lut! Andolsun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Sen çıkartılmışlardan olacaksın» cümlesinden maksat, en kötü şekilde sürgün edilenlerden olacaksın demektir.

(168-169) *«(Lut) dedi ki: «Kesinlikle ben...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hz. Lut onlara meydan okuyarak *«Kesinlikle ben sizin amelinize buğzeden kimselerdenim»*. Yani son dereceye kadar yaptıklarınıza buğzediyorum ve onu tenkid etmeyi tehdidinizle bırakacak da değilim.

Ayet metnindeki *«El Kâlîn»* kelimesi yerine *«Kâl»* kelimesi kullanılmamıştır. Çünkü bu şekildeki ifade Hz. Lut'un onlardan olduğuna ve onların zümresinden sayıldığına işaret eder.

Hz. Lut devamla *«Yarab! Beni ve ehlimi onların işledikleri-nin meymenetsizliğinden ve azabından koru» diye due etti.* Ve devamla onların habis fiilleri üzerine terettüp edecek azaptan beni koru dedi.

(170-175) *«Biz de onu ve...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Biz Lut ile tüm ehlini kurtardık». Yani aile efradından olanların hepsini kurtardık. Ona tabi olan dindaşlarını kurtardık. Azabın geleceği zamana yakın onları bu kavmin içinden çıkardık.

«Ancak bir acuze müstesnadır.» O acuze, Hz. Lut'un hanımıydı. O azaptan geri kalanlar zümresinden sayılıyordu. Nitekim ona da yolda giderken bir taş isabet etti ve onu helâk etti. Çünkü o Lut kavmine meyilli idi. Onların yaptıklarına rıza göstermekteydi.

Bazı müfessirler *«Kasabada kalanlar arasında kaldı. Lut'la beraber çıkmadı»* demişlerdir. Eğer çıkmışsa da yolda kendisine bir taş isabet etmiş ve ölmüştür.

«Sonra diğerlerini helâk ettik. Onlar üzerine bir yağmur yağdırdık.» Bazı müfessirlere göre bu ayetin mânâsı şöyledir: O kavimden geri kalanları, taş yağdırmak suretiyle helâk ettik.

«Azaba uğrayanların yağmuru ne kötü bir yağmurdur?»

Uyarılan mânâsına gelen *«El-Munzerîn»*in üzerindeki eliflâm cins içindir. Yani hangi peygamber tarafından uyarılırsa uyarılsın, uyarılmaya rağmen hidayete gelmeyenlerin yağmurları (onlara isabet eden helâk) ne kötü bir yağmurdur.

EYKE VE MEDYEN HALKI

(176-183) *«Eyke halkı da...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«El-Eyke», yumuşak ağaçlar yetiştiren orman demektir. Burada Medyen şehrine yakın bir orman kastedilmektedir. Orada bir grup insan yaşıyordu. Allah onlara Hz. Şuayb'ı peygamber olarak gönderdi. Nitekim Hz. Şuayb aynı zamanda Medyen şehrine de peygamber olarak gelmişti. Hz. Şuayb onlardan değildi. Bunun için Cenab-ı Hak diğer peygamberler hususunda *«Hatırlat o zamanı ki, kardeşleri Salih, kardeşleri Lut onlara şöyle şöyle söyledi»* derken, burada şöyle demiştir: *«Hatırlat o zamanı ki Şuayb: Siz (Allah'ın kahrından) sakınmayacak mısınız? dedi.»* Hz. Şuayb onlardan değildi. Aksine o, Medyen ehlinin nesebinden geliyordu. Çünkü hadis-i şerifte *«Şüphesiz ki Şuayb, Medyen'in kar-*

deşi olarak onlara gönderildi.» Ve *«Eyke ashabına gönderildi»* denilmektedir.

Bazı kıraat alimleri Eyke yerine *«Leyke»* okumuşlardır. Bu takdirde onların memleketinin ismi olur.

«Ölçeği tamam ölçün ve halkın hakkını hafif ölçmek suretiyle yiyenlerden olmayın.» Halkın haklarını eksik vermeyin.

Ölçü üç kısma ayrılır: 1— Tam tamına olan ölçü ki bunu Cenab-ı Hak emretmiştir. 2— Eksik olan ölçü. Cenab-ı Hak bunu yasaklıyor. 3— Fazlasıyla tartmak veya ölçmek. Cenab-ı Hak bu hususta bir şey söylemiyor. Bunun ayette zikredilmesi delâlet eder ki eğer fazlasıyla tartılırsa iyilik yapılmış olur. Eğer fazla bir şey vermezse kişi herhangi bir şekilde kınanmaya mustehak olamaz.

Ayetin metnindeki *«Kıstas»* tan maksat, mizan veya kapandır. Eğer bu, *«Kıs»* kelimesinden geliyorsa, adalet demektir.

«Halkın hakkını eksik yapmayın.» Eşyalardan maksat, onların dirhemleri ve dinarlarıdır. Onların etraflarını makasla kesmek suretiyle hainlik yapmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yapmak suretiyle karışıklık çıkarmayın. Yol kesmek, insanlara ansızın hücum etmek, ziraatlerini helâk etmek gibi şeylerde bulunmayın. Cahiliyet döneminde insanlar bunu yaparlardı. Cenab-ı Hak bu fiilleri yasaklamaktadır.

وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٨٤﴾ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ
الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٥﴾ وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ
﴿١٨٦﴾ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ
﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ
الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً
وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾
وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ
قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُ
لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةً أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ
بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُ
عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَٰلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ
الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾
فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ
مُنْظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَأَيْتَ إِنْ
مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾

184 — Sizi ve daha önceki nesilleri yaratandan (azabından) korkun.

185 — Onlar dediler ki: «Sen iyiden iyiye büyülenerek aklını bozmuş bir adamsın.»

186 — «Sen de bizim gibi bir beşersin. Biz seni kesinlikle yalancılardan sanıyoruz.»

187 — «Eğer doğrulardan isen bizim üstümüze gökten bir parça düşür.»

188 — (Şuayb): «Rabbim yaptıklarınızı en iyi bilendir» dedi.

189 — Onlar Şuayb'ı yalancı saymakta ısrar ettiler. Bu yüzden gölge gününün azabı onları yakaladı. O azab büyük (korkunç) bir günün azabı idi.

190 — Kuşkusuz ki bunda (bu hadisede) bir mucize (bir ibret) vardır. Fakat onların çoğu mümin değildir.

191 — Kuşkusuz ki Rabbin üstün olan ve esirgeyendir.

192 — Kuşkusuz ki o (Kur'an) âlemlerin Rabbinin indirmesidir.

193 — Onu Ruh-ul Emin indirmiştir.

194 — Uyarıcılardan olasın diye kalbinin üzerine.

195 — Açık Arapça bir dille.

196 — Şüphesiz o (Kur'an) kesinlikle daha öncekilerin kitaplarında da vardır.

197 — İsrailoğulları âlimlerinin bu durumu bilmeleri onlar için kâfi bir delil değil midir?

198 — Eğer biz Kur'an'ı acemlerden (Arap olmayanlardan) birine vahyetmiş olsaydık,

199 — O da Kur'an'ı onlara okusaydı yine ona inanmayacaklardı.

200 — Biz onu böylece mücrimlerin kalbine soktuk.

201 — Onlar elem verici o azabı görmedikçe ona iman etmezler.

202 — Onlar sezmedikleri halde ansızın o azap onlara gelecektir.

203 — Böylece onlar «Acaba bize mühlet verir mi?» diyeceklerdir.

204 — Onlar hâlâ azabımızı çabuklaştırmak mı istiyorlar?

205 — (Ey Rasûlüm) gördün mü? Biz onları senelerce yararlandırsak,

206 — Sonra da kendilerine vaadolunan gelirse!

(184) *«Sizi ve daha önceki nesilleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Kesir ayetin metnindeki *«El-Cibillet'el-Evvelin»* kelimesini geçmiş atalar şeklinde tefsir ediyor. Nitekim H. Musa *«Sizin de geçmiş atalarınızın da Rabbidir»* demiştir. İbn Abbas, Mücahid, Süddî, Süfyan bin Uyeyne ve Abdurrahman bin Zeyd bin Eslem, bu ibare ile maksadın geçmişlerin yaratılışı olduğunu söylemişlerdir. İbn Zeyd, *«O sizden birçok cibilleri dalâlete götürdü»* cümlesini *«Birçok insanı dalâlete götürdü»* şeklinde tefsir etmiştir.

İbn Kesir, Eyke Ashabı hakkında şunları söylüyor: *«Onlar en sahih haberlere göre Medyen halkıdırlar. Allah'ın peygemberi Şuayb onlardandı. Cenab-ı Hak burada «Onların kardeşi Şuayb» tabirini kullanmamıştır. Çünkü onlar Eyke'ye ibadet etmeye nisbet edilmişlerdir. Eyke ise bir ağaç demektir.»* Bazıları sarmaşık olduğunu söylemişlerdir. Tıpkı rıy de gibi. Onlar o ağaca ibadet ederlerdi. Bunun için Cenab-ı Hak *«Eyke halkı peygamberleri yalanladılar»* dediğinde *«Kardeşleri Şuayb'ın dediğini hatırlat»* ibaresini eklemedi. Ancak *«Hatırlat o zamanı ki Şuayb onlara dedi ki»* cümlesini kullandı. Böylece kardeşlik nisbetini Cenab-ı Hak kesmiş oldu. Çünkü onlar Eyke'ye tapmaya nisbet ediliyorlardı. Her ne kadar Şuayb onların soyca kardeşleri ise de Cenab-ı Hak bu noktadan dolayı kardeş tabirini kullanmamıştır. Bazı insan-

lar vardır ki bu noktayı sezmediklerinden dolayı zannederler ki Eyke ashabı Medyen ehlinden başka kimselerdir ve iddia ederler ki Hz. Şuayb iki ümmete peygamber olarak gönderilmiştir. Birisi Eyke, diğeri de Medyen halkı. Hatta bazıları *«üç ümmete peygamber olarak gönderilmiştir»* derler. İshak bin Bişr el-Kaili —bu zat zayıftır— İbn Süddi'den, o da babası Süddi'den, o Zekeriya bin Amr'dan, o Husayf'tan o da İkrime'den şöyle rivayet ediyor:

«Allah bir peygamberi iki defa göndermemiştir. Sadece Şuayb müstesna. Bir defasında Medyen halkına peygamber olarak gönderilmiş ve onlar itaat etmemişlerdir. Gürültü ile Cenab-ı Hak onları helâk etmiştir. İkinci defa da Eyke'lilere gönderilmiştir. Cenab-ı Hak, Eyke halkını da gölge gününün azabıyla helâk etmiştir.» (1)

(185-187) *«Onlar dediler ki...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Sen sihirlenmişsin. Sen ancak bizim gibi bir beşersin. Biz seni yalancılardan zannediyoruz. Kasten söylediklerinde yalan söylüyorsun. Allah seni göndermemiştir.» Ayetin metnindeki *«Ki sefen»* kelimesi, Dahhak'a göre, gökten gelen taraf, Katade'ye göre gökten gelen bir parça, Süddi'ye göre de gökten gelen bir azaptır. Onların Hz. Şuayb'a söyledikleri bu gibi şeyler, Kureyş'in Hz. Muhammed'e söylediklerine benzer. Kureyş; *«Bu kumsal araziden gürül gürül akan pınarlar çıkarmadıkça, şunu şunu yapmadıkça veya iddia ettiğin gibi gökten bizim üzerimize bir parça düşürmedikçe veya Allah melekler göndermedikçe sana iman etmeyeceğiz»* demişti. Kureyşliler *«Ya Rabbi! Eğer bu hak ve senin*

(1) Tefsir-i İbn Kesîr, cilt: 5, sh: 203 vd.

katından gelmişse, üzerimize gökten taş yağdır» diyorlardı. Onlar da böyle diyorlar.

(188-191) *«(Şuayb). Rabbim...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Nihayet o gölge gününün azabı onları yakaladı» cümlesinde bahsi geçen gölge gününden maksat, Abdullah bin Amr'dan gelen rivayete göre Allah'ın onlara yedi gün sıcaklık musallat kılmasıdır. Hiçbir şey onları gölgelendirmiyordu. Hararetten kurtarmıyordu. Derken, Cenab-ı Hak onlar için bir bulut peydah etti. İçlerinden birisi o buluta doğru gitti, gölgesine girdi. Orada serinlik ve rahatlık hissetti. Bu haberi kavmine götürdü, onlar da bulutun altına geldiler. Onlar bulutun altında gölgelenirken bulut onların üzerine ateş yağdırdı. İkrime, Said bin Cübeyr, Hasan ve Katade'den de böyle rivayet edilmiştir.

Abdurrahman bin Zeyd bin Eslem der ki: *«Allah onlara bir gölge gönderdi. Onlar o gölgenin altında tamamen biraraya geldiklerinde gölgeyi üzerlerinden kaldırdı, bu sefer güneş bütün hararetiyle onların üzerine doğdu. Tavada veya sıcakta çekirgenin yandığı gibi yandılar.»*

MEDYEN AHALİSİNİN AZAP ÇEŞİTLERİ

Muhammed bin Kâb el-Kurezi der ki: *«Medyen ahalisi üç sınıf azap ile azap görmüşlerdir:*

1— Evlerinde iken onları sarsıntı yakaladı. Öyle ki mecburen evlerinden dışarı fırladılar.

2— Dışarı çıktıklarında dehşetli bir şekilde korkuya kapıldı-

lar. Evler üzerlerine düşecek diye oralara girmekten de korktular.

3— Allah onlara gölge gönderdi. Bir kişi gölgenin altına girdi ve «Bunun gibi hoş, serin bir gölge görmedim» dedi. «Siz de gelin» diye onları çağırdı. Hepsi gölgenin altına girdikten sonra onlara bir sayha geldi ve hepsi öldüler.»

Bunları söyledikten sonra Muhammed bin Kâb bu ayeti okumuştur.

Muhammed bin Cerir'in anlattığına göre Yezid el-Bahili bu ayetin mânâsını İbn Abbas'a sorar. İbn Abbas, *«Cenab-ı Hak onların üzerine bir sarsıntı ile şiddetli bir hararet gönderdi. Sıcak neredeyse onları boğacak şekildeydi. Evlerinden çıkarak çöllere doğru kaçtılar. Bunun üzerine Cenab-ı Hak onların üzerine bir bulut gönderdi. Onları güneşin hararetinden korudu. Bulutun serinliğini hissederek lezzetlendiler. Bir kısmı diğerini oraya çağırdı. Hepsi bulutun altında biraraya gelince üzerlerine bir ateş gönderdi. İşte gölge gününün azabı budur»* dedi.

KUR'AN MU'CİZESİ

(192-206) *Kuşkusuz ki o (Kur'an)...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayetlerde kulu ve peygamberi Hz. Muhammed'e indirdiği kitaptan, yani Kur'an'dan bahsetmektedir. *«İnnehu»* kelimesindeki zamir Kur'an'a racidir. Çünkü Kur'an bahsi sûrenin başında geçmişti.

«Kesinlikle Rabb'ul âlemîn'den indirilmiştir» cümlesi *«Allah*

onu sana indirmiştir, sana vahyetmiştir» demektir. Ruh'ul-Emin'den maksat Hz. Cebrail'dir. Bunu selef âlimlerinden çoğu söylemiştir. İbn Abbas, Muhammed bin Kâb, Katade, Atiyet'ul-Ufi, Süddi, Dahhak ve İbn Cüreyc böyle demiştir. Ruh'ul-Emin'in Cebrail olduğunda herhangi bir ihtilaf yoktur.

Zühri, *«Bu ayet tıpkı, «De ki: Kim Cebrail'e düşman ise kesinlikle Cebrail Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indirmiştir ve Kur'an daha önceki kitabları tasdik etmektedir» ayeti gibidir»* demiştir.

«Cebrail, korkutucu ve uyarıcı olasın diye onu senin kalbine indirmiştir.» Mele'i-Âlâ'da itaatı yapılan ve Allah katında büyük mertebeye sahib olan keremli ve emin bir melek onu senin kalbine indirmiştir ey Muhammed! O kirden, fazlalık ve eksiklikten münezzehtir ki sen uyarıcılardan olasın. Bu Kur'an'la Allah'ın azabının hikmetini göz önüne sermek suretiyle insanları korkutasın. Bu da Kur'an'a ve peygambere muhalefet eden ve onu yalanlayan kimse için bahis konusudur.

«Sana tâbi olan müminlere müjde veresin diye onu indirmiştir.»

«Apaçık Arapça bir lisan ile». Yani sana indirilen Kur'an, apaçık, fasih, kâmil, kapsayıcı Arapça bir lisanla indirilmiştir. Ki açık ve zahir olsun. Mazeretler tamamen ortadan kalksın. Hüccet ve deliller tam anlamıyla ikame edilsin ve ilk muhataplar ondan istifade etmek istiyorlarsa etsinler.

Bu Kur'an'ın zikri ve şerefi daha önce bütün kitaplarda ve peygamberlerden nakledilen vahylerde geçmektedir. Onlar tâ eskidenberi Kur'an'ın müjdesini vermektedirler. Nitekim Cenab-ı Hak bunun misakını onlardan almıştır. Hatta onların en son ge-

leni (Hz. İsa) cemaati içerisinde ayağa kalkıp Ahmed'in müjdesini verdi. Bunu dedikten sonra bu konuyla ilgili olan ayeti okudu.

«*Zubur*» kelimesi burada kitaplar demektir. Zebur'un cem'idir. Zebur da kitap demektir ki Hz. Davud'a verilmiştir.

«*İsrailoğulları'nın alimlerinin onu (Kur'an'ı) bilmeleri onlara mucize olarak kâfi gelmez mi? Doğru şahid olarak bu kâfi değil midir?*»

Evet, İsrailoğulları'nın alimleri Kur'an'ın zikrini kitaplarında görürlerdi. O kitaplar durmadan okunurdu.

«*İsrailoğulları'nın alimleri*»nden maksat, adil ve insaflı bilginlerdir. O alimler ellerindeki Tevrat'ta Hz. Muhammed'in vasıflarını, peygamberliğini ve ümmetini görüyorlardı. Nitekim onlardan iman edenler böyle demişlerdir.

«*Eğer biz Kur'an'ı Arapça bilmeyen yabancılardan birisine indirmiş olsaydık ve bu kitab (Kur'an) açıklayıcı diliyle, fesahatıyla ona inmiş olsaydı onlar ona iman etmezlerdi.*» Bunun içindir ki Cenab-ı Hak başka bir ayette «*Eğer onu Acemler'den bazılarına indirmiş olsaydık ve Acem de onu Araplar'a okumuş olsaydı, ona iman etmezlerdi*» buyurmuştur.

«*İşte böylece biz yalanlamayı, küfrü, inkârı ve inadı mucrimlerin kalbine soktuk. Onlar elem verici azabı görmedikçe Kur'an'a inanmazlar, hakka inanmazlar. O zaman da onların mazeretleri hiçbir fayda vermez. Onlar için lânet ve kötü yurt vardır. O elem verici azab onlar sezmedikleri halde ansızın gelecektir. Onlar o zaman azabı gördüklerinde şöyle bir temennide bulunacaklardır: «Keşke az bir zaman bize mühlet verilseydi de orada Allah'a ibadette bulunsaydık.» «Eğer biz onları tehir etsek ve kendilerine bir zaman mühlet versek, üstelik bu, oldukça uzun bir zaman olsa dahi onlar Allah'ın emri geldiğinde bu emri gördükleri gün, acaba onlara hiçbir şey fayda verecek midir?*»

مَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَآ أَهۡلَكۡنَا مِن قَرۡيَةٍ إِلَّا
لَهَا مُنذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾ ذِكۡرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٢٠٩﴾ وَمَا تَنَزَّلَتۡ
بِهِ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُمۡ وَمَا يَسۡتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمۡ
عَنِ ٱلسَّمۡعِ لَمَعۡزُولُونَ ﴿٢١٢﴾ فَلَا تَدۡعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتَكُونَ مِنَ
ٱلۡمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنذِرۡ عَشِيرَتَكَ ٱلۡأَقۡرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَٱخۡفِضۡ جَنَاحَكَ
لِمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَإِنۡ عَصَوۡكَ فَقُلۡ إِنِّي بَرِيٓءٞ مِّمَّا تَعۡمَلُونَ ﴿٢١٦﴾
وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱلۡعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ ٱلَّذِي يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ
فِي ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾ هَلۡ أُنَبِّئُكُمۡ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ
ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٖ ﴿٢٢٢﴾ يُلۡقُونَ ٱلسَّمۡعَ
وَأَكۡثَرُهُمۡ كَٰذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾ وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلۡغَاوُۥنَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمۡ تَرَ
أَنَّهُمۡ فِي كُلِّ وَادٖ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَأَنَّهُمۡ يَقُولُونَ مَا لَا يَفۡعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾
إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَذَكَرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرٗا وَٱنتَصَرُواْ مِنۢ
بَعۡدِ مَا ظُلِمُواْ وَسَيَعۡلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَيَّ مُنقَلَبٖ يَنقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

سُورَةُ النَّمۡلِ مَكِّيَّةٞ وَهِيَ ثَلَٰثٞ وَتِسۡعُونَ آيَةً

207 — Edindikleri faydalar ve aldıkları zevkler onlara hiç yarar sağlamaz.

208 — Biz hangi kasabayı helâk etmiş isek muhakkak oraya peygamberler göndermişizdir.

209 — Muhakkak onlara uyarıda bulunmuşuzdur. Biz zalim değiliz.

210 — Onu (Kur'an'ı) şeytanlar indirmiş değildir.

211 — Onlara böyle bir şey ne uygundur ne de onların gücü buna yeter.

212 — Kesinlikle şeytanlar dinlemekten uzaklaştırılmışlardır.

213 — (Ey Rasûlüm) öyle ise Allah'la beraber başka bir mabudu çağırma. Aksi takdirde azab görenlerden olursun!

214 — En yakın aşiretini (hısımlarını) uyar.

215 — Müminlerden sana tâbi olanlara kanadını indir.

216 — Eğer onlar sana isyan ederlerse de ki: «Kesinlikle ben sizin yaptıklarınızdan beriyim.»

217 — (Ey Rasûlüm) galip ve esirgeyici olan (Allah'a) tevekkül et!

218 — O Allah ki kaim olduğun zaman seni görür.

219 — Secde edenler arasında dolaşmanı da görür.

220 — Kesinlikle o (Allah) dinleyen ve bilendir.

221 — Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi?

222 — Şeytanlar çokça yalan söyleyen ve çokça günah işleyen kimselerin üzerine inerler.

223 — Onlar (Şeytanlara) kulak verirler, fakat (buna rağmen) onların çoğu yalancıdır.

224 — Şairlere de azgın sapıklar uyarlar.

225 — Görmez misin onlar, her vadide mübalâğaya dalarlar.

226 — Gerçekten onlar, yapmayacakları şeyleri söylerler.

227 — Ancak iman edip salih ameller işleyenler, Allah'ı çokça ananlar, zulme uğratıldıktan sonra kendilerini müdafaa edenler müstesna. Zulmedenler hangi akibete uğrayacaklarını yakında bileceklerdir.

(207-227) *«Edindikleri faydalar ve aldıkları...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Biz hangi yurdu helâk etmişsek mutlaka oraya uyarıcı peygamber göndermişizdir. Ki Kıyamet Günü'nde oradaki sakinler kendilerini mazur göstermesinler. Bu da onlar için bir hatırlatmadır ve biz onları azaba düçar etmekte zalimler değiliz. Zira daha önce hüccet gelmişti.»

MÜŞRİKLERİN KUR'AN HAKKINDAKİ İDDİALARI

Müşrikler *«Kur'an'ı Muhammed'in kalbine şeytanlar ilka ediyor»* dedikleri için Cenab-ı Hak onların bu sözünü reddederek şöyle buyurmaktadır: *«Onu şeytanlar indirmedi ve bu, şeytanlara yaraşmaz ve şeytanın gücü buna yetmez. Kesinlikle şeytanlar meleklerin kelâmını dinlemekten azledilmişlerdir».* Yani perdelenmişlerdir, onlara ateşler atılır ve meleklerin sözlerini dinleyecek bir makama varamazlar. Çünkü meleklerin sözünü dinlemek için, meleklerle zat sıfatlarında ortak olma ve hakkın feyezanını kabul etme şartı vardır. Melekûti suretlerin kalplerinde ve nefislerinde nakşedilmek şartı vardır. Halbuki şeytanların nefisleri zulmanî, habis ve şerirdir. Onu kabul etmez. Kur'an ise hakikatlerin ve gaybî emirlerin ünvanıdır. Onu peygamber ancak melekten telakki edebilir.

«Her şeyden önce en yakın akrabalarını korkut ve uyar.» Bu cümle üzerinde varid olan birtakım hadisleri nakledelim.

Birinci hadis, İmam Ahmed tarıkıyla İbn Abbas'tan geliyor. «Allah bu ayeti indirdiği zaman Rasûl-ü Ekrem, Safa Tepesi'ne geldi. Tepenin üzerindeki taşlara tırmandı ve sonra nida etti:

«Ya Sabaha!»

Bu çağrı üzerine halk ya bizzat peygambere geliyordu veya bir elçisini onun yanına gönderiyordu. Allah'ın Rasûlü: *«Ey Abdulmuttalib oğulları! Ey Fehroğulları! Ey Lueyoğulları! Acaba size, şu dağın arkasında bir ordu var ve size hücum etmek istiyorlar desem beni tasdik eder misiniz?»* dedi.

Onlar da *«Evet, seni tasdik ederiz»* dediler. Rasûl-ü Ekrem: *«O halde ben kesinlikle uyarıcıyım. Sizin için gönderildim. Benim önümde şiddetli bir azab vardır»* dedi. Bunun üzerine Rasûl-ü Ekrem'in öz amcası Ebu Leheb:

«Ey bütün gün gezen! Helâk olasın! Sen bizi bunun için mi buraya çağırdın?» dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, Tebbet Suresi'ni indirdi.»

(Buhari, Müslim, Tirmizi ve Nesei, el-A'meş tarıkıyla bu hadisi rivayet etmişlerdir.)

İkinci hadis, İmam Ahmed tarıkıyla Hz. Aişe'den geliyor.

«Bu ayet indiği zaman Allah Rasûlü ayağa kalkarak şöyle buyurdu: *«Ey Muhammed'in kızı Fatma! Ey Abdulmuttalib'in kızı Safiyye! Ey Abdulmuttalib oğulları! Allah'ın yanında sizi hiçbir şekilde müstağni kılamam, sizi bir şeyden kurtaramam. Malımdan ne isterseniz size vereyim.»*

(Bu hadisi Müslim de rivayet etmiştir).

«Allah sen kaim olduğun zaman seni görür». Yani namaza kalktığında kıyamını, rükûunu ve secdeni görür. Hasan Basri *«Sen tek başına namaz kıldığın zaman seni görür»* demiştir. Dahhak *«Sen yatağından veya meclisinden kalktığın zaman seni görür»* derken, Katade *«Seni ayaktayken, otururken ve bütün haller üzerinde görür»* demiştir. *«Secde edenler arasında dolaşmanı da görür.»* Katade *«Namazda seni tek başına olduğun zamanda da görür, cemaat içerisindeyken de görür»* demiştir. Bu aynı zamanda İkrime, Ata el-Horasani ve Hasan Basri'nin de görüşüdür.

Mücahid der ki: «Rasûl-ü Ekrem önündekileri gördüğü gibi arkasındakileri de görürdü. Bunun delili de sahih olarak gelen şu hadistir:» *«Saflarınızı düzeltin. Kesinlikle ben sizi ardımda iken görürüm.»*

Müşriklerden bazıları *«Hz. Muhammed'in getirdiği Kur'an hak değildir. Bu, onun kendiliğinden uydurduğu bir şeydir. Veya cinlerden bir şeytan onu getirmiştir»* diye iddia ederlerdi. Bunun üzerine Cenab-ı Hak onu onların iftiralarından tenzih ederek, *«Şeytanların kime ineceğini haber vereyim mi? Onlar her günahkâr kişiye ve yalancıya inerler»* buyurmuştur. Yani Rasûl-ü Ekrem'in getirdiği ancak Allah katından gelen vahiydir. Allah'ın tenzilidir. Keremli, emin ve yüce makamlı bir melek onu getirmiştir. O şeytanlar tarafından gelmiş değildir. Çünkü onlar onun ehli değildir. Onlar ancak bunların şeklinde olanlara, kendilerine benzeyen yalancı kâhinlere birtakım yalanlar getirirler.

ŞAİRLER VE ŞİİR

«Şairlere ise sadece azgınlar uyar» meselesi üzerine İbn Ab-

bas'tan Ali bin Ebi Talha şöyle rivayet ediyor: *«Kâfir şairlere insan ve cinlerin sapıkları uyarlar.»*

Mücahid, Abdurrahman bin Zeyd bin Eslem ve diğer tabiin alimleri de bunu bu şekilde rivayet etmişlerdir.

İkrime *«İki şair vardı. Birbirlerine hücum ederlerdi. Herbirisine halktan bir grup yardım ederdi. Cenab-ı Hak bu ayeti o hadiseyi yermek için indirmiştir»* diyor.

İmam Ahmed'in Ebu Said'den rivayet ettiğine göre, o şöyle demiştir:

«Biz bir ara Rasûlullah ile beraber yürürken bir şair peydah oldu. Şiir okuyordu. Hz. Peygamber: *«Şeytanı tutun. Zira herhangi birinizin içinin irin dolması şiir dolmasından daha hayırlıdır»* buyurdu.»

*«Onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar»*dan maksat, Ali bin Ebi Talha'nın İbn Abbas'tan rivayetine göre, onlar her mânâsız, fuzuli işlere dalarlar demektir.

Dahhak, İbn Abbas'tan rivayet ediyor ki *«Onlar kelâmın her fendine dalarlar.»* Mücahid de böyle söylemiştir. Hasan Basri ise *«Allah'a yemin ederim, kesinlikle onların daldığı vâdileri biz gördük. Onlar bir defa falan adama küfrederler bir defa da falan adamın medhine dalarlar»* demiştir.

Katade *«Şair, bir kavmi batılla medheder, bir kavmi de bâtılla zemmeder. İşte her vadide yürümelerinin mânâsı budur»* diyor.

«Onlar yapmayacakları şeyleri söylerler» cümlesi hakkında El-Ufi İbn Abbas'tan şunları rivayet eder:

«Rasûlullah döneminde iki kişi vardı. Birisi ensardan, diğeri başka bir kavimdendi. İkisi de hicivci idiler. Her birisinin yanında bir grup bulunurdu. Bunlar kavimlerinin sapıklarındandı. Sefih kimselerdi. Bunun için Cenab-ı Hak: «Şairlere azgınlar uyar. Görmüyor musun, onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşıp dururlar. Onlar yapmadıkları şeyleri söylerler» buyurmuştur.»

Ali bin Ebi Talha, İbn Abbas'tan şunu rivayet ediyor: *«Yani onların sözlerinin çoğu yalandır.»*

İbn Abbas'ın bu tefsiri gerçek olan bir yorumdur. Çünkü şairler bazı söz ve fiillerle gurura kapılırlar ki ne bu söz onlardan sadırolmuştur ne de bu filli işlemişlerdir. Onlar kendilerinde olmayan şeyleri kendilerinde çokça varmış gibi kullanırlar. Bunun için alimler *«Şair şiirinde haddi gerektiren bir şey ikrar ederse kendisine had vurulup vurulmayacağı»* konusunda ihtilaf etmişlerdir.

İbn Ubeyy tarıkıyla Hişam bin Urve'den şöyle rivayet edilmiştir: «Bu ayet indiği zaman Abdullah bin Revaha: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Allah biliyor ki ben bu şairlerden birisiyim»* dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hak *«Ancak inananlar ve salih amel işleyenler»* cümlesini indirdi. (İbn Abbas, İkrime, Mücahid, Katade ve Zeyd bin Eslem böyle söylemişlerdir).

Bu cümle, *«Ancak iman edenler ve salih amel işleyenler»* istisnadır. Bunun istisna olduğu hususunda da şüphe yoktur. Fakat bu süre Mekke döneminde nazil olmuştur. Bu ayetlerin sebebi nüzulü nasıl olur da ensardan olan şairler olabilir? Bu hususta dik katli olmak gerekir. Daha önceki bütün hadisler mürseldir, onlara itimad edilmez. Allah hakikati daha iyi bilir. (1)

(1) Tefsir-i İbn Kesîr, cilt: 4, sh: 119 vd.

İbn Kesir şöyle devam ediyor: *«Fakat bu istisnaya hem ensarın hem de başka grupların şairleri girer. Hatta İslâmı zemmeden, müslümanlara hücum eden fakat sonradan tevbe edip dönüş yapanlar da buna dahildirler. Zira haseneler günahları siler. Bunlar İslâm'a düşman olduktan sonra, dönerek İslâm'ı övmüşler, müslümanları medhetmişlerdir.*

İmanlı şairlerin Allah'ı çokça zikretmelerinden maksat, şiirlerinde zikretmeleridir. Bunlar daha önce geçen günahların da kefareti olurlar.»

«Kendilerine zulmedildikten sonra üstün gelmeye çalışanlar böyle değildir» cümlesine gelince, İbn Abbas bunu *«Müminlere kâfirler tarafından yapılan hileyi kâfirlerin aleyhine çevirirler»* şeklinde yorumlamıştır. (Mücahid ve Katade de böyle demişlerdir).

ZALİM, KIYAMETTE NEYLE KARŞILAŞIR

«Zulmedenler yakında nasıl bir inkılâba uğrayacaklarını bileceklerdir» cümlesine gelince, bu cümle tıpkı *«Hatırlat o günü ki zalimlerin mazeretleri yarar sağlamaz»* cümlesi gibidir. Sahih'te sabit olmuştur ki Allah'ın Rasûlü *«Zulümden kaçının. Çünkü zulüm Kıyamet Günü'nde birçok zulme inkılâb eder. Bir tek zulüm birçok zulme dönüşür. Tek karanlık Kıyamet'te birçok karanlık olur»* buyurmuştur.

Katade bin Dehame bu ayet hakkında şunları söyler: *«Burada, şairlerden ve diğer zalimlerden gelen zulüm kastedilmektedir.»*

Ebu Davud et-Tayalisi şöyle der: *«Ben Hasan Basri'nin huzu-*

rundaydım. Bir hırisetiyan cenazesi geçti. O bu ayeti okudu». Yani hristiyanlığın da zulüm olduğuna işaret etti.

Bazıları da *«Bu zalimlerden maksat, Mekke ehlidir. Çünkü onlar Hz. Muhammed'e zulmetmişlerdir»* demiştir.

Bazıları *«Zulmedenlerden maksat, müşriklerin zalimleridir»* demiştir. Fakat sahih görüş bu ayetin genel mânâ taşımasıdır. Her zalimin hakkında gelmiştir. Nitekim İbn Ebi Hatim böyle söylüyor. Ebu Said en-Nehdi tarıkıyla Hişam bin Urve'den, Aişe validemizden rivayet edildiğine göre, o şöyle diyordu:

«Babam Ebubekir vasiyetnamesinde iki satır yazdı:

«Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla! Bu, Ebubekir bin Ebu Kuhafe'nin dünyayı terkedeceği anda yapmış olduğu vasiyettir. Öyle bir an ki kâfir o anda iman eder, facir bir kimse artık fücurundan vazgeçer. Yalanlayan tasdik eder. Kesinlikle ben sizin üzerinizde (ey müslümanlar) Hattab'ın oğlu Ömer'i seçiyorum. Eğer adaletle hükmederse onun hakkında benim zannım böyleydi. Eğer zulmeder ve Allah'ın ahkâmını değiştirirse, ben gaybı bilmem. (Sonra da bu ayeti yazdı) *«Zulmedenler yakında nasıl bir inkılâba uğrayıp devrileceklerini göreceklerdir.»*

— ŞUARA SURESİ'NİN SONU —

NEML SÛRESİ

Sûre : 27

Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. 93 ayettir.

Bu sureye aynı zamanda Süleyman Suresi de denilmektedir. İbn Abbas ve İbn Zübeyr'den gelen rivayete göre bu sure Mekke döneminde (hicretten önce) nazil olmuştur. Ancak bazı ayetleri hicretten sonra nazil olmuştur.

Bu sure ismini 18. ayetten almaktadır. Ayetleri Hicazlılar'ın sayımına göre 95, Basra ve Şamlılar'ın sayımına göre 94, Kûfeliler'in sayımına göre 93'tür. Bu su re adeta Şuara Suresi'nin bir tamamlayıcısı gibidir. Çünkü Cenab-ı Hak burada Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın zikrini eklemiş ve Lut kıssasından bahsetmiştir. Ayrıca her iki surede de Kur'an'ın zikrini Allah katından geldiği ve Rasûlullah için teselli olduğu meselelerine değinilmektedir. İbn Abbas'tan ve Cabir bin Zeyd'den gelen rivayete göre önce Şuara Suresi, sonra Neml, sonra da Kasas Suresi nazil olmuştur. Kelime sayısı 1317, harf sayısı ise 4799'dur.

Sure genel olarak şu konuları kapsamaktadır: 1— Müminlere müjde ve müminlerin bazı vasıfları, 2— Ahiret'e inanmayanların durumu, 3— Kur'an'ın Allah tarafından inzali, 4— Hz. Musa hadisesine kısaca bir değini, 5— Hz. Süleyman'ın Hz. Davud'un halefi olması ve kuş dilini bilmesi. İnsan, cin ve kuşlardan meydana gelen bir orduya sahip olması, 6— Karıncanın konuşması, 7— Hüdhüd'ün getirdiği haber, 8— Sebe kraliçesi Belkıs'ın hadisesi, 9— Süleyman'ın Belkıs'a mektubu, 10— Belkıs'ın istişare-

si, 11— Hz. Süleyman'a gönderdiği hediyeler, 12— Belkıs'ın tahtının getirilmesi ve keramet meselesi, 13— Süleyman'ın ihtişamlı köşkü, 14— Semud kavmi ve Hz. Salih, 15 —Lut'un macerasına bir değini, 16— Hz. Muhammed'e ilâhî öğütler, 17— Allah'ın sıfatları, 18— Kâfirlerin Kur'an'a tepkileri ve haşrı inkârları, 19— İbret almak için seyahatin caiz olması ve teşvik edilmesi, 20— Helâk olan kâfirler için üzülmemek, 21— Her şeyin açıklayıcı kitapta bulunması, 22— Kur'an'ın(yahudiler arasında ihtilaf noktası olan meselelerin çoğunu haber vermesi, 23— Rasûl-ü Ekrem'e tevekkül etmesinin emredilmesi, 24— Dabbet'ul-Ard hadisesi, 25— Haşre kısaca değinilmesi, 26— Zulmün azaba sebep teşkil etmesi, 27 Kevni ayetlere dikkatin çekilmesi, 28— Nefhi sur meselesi, 29— Dağların sabit görünmelerine rağmen hakikatte yürüyor olmaları, 30— Ahiret'te sevap ve ikabın fonksiyonları, 31— Amellerin sevap ve ikabtaki rolü, 32— Cenab-ı Hak'kın Mekke'yi haram belde kılması, 33— Hz. Peygamber'in müslümanlardan olması ve Kur'an okumakla emrolunması, 34— Allah'ın gelecekte ayetleri.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

طٰسٓ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُّبِيْنٍ ۙ ﴿١﴾ هُدًى وَّبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ۙ
﴿٢﴾ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ
﴿٣﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُوْنَ ؕ ﴿٤﴾
اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَهُمْ سُوْٓءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُوْنَ
﴿٥﴾ وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ عَلِيْمٍ ﴿٦﴾ اِذْ قَالَ مُوْسٰى
لِاَهْلِهٖٓ اِنِّىْٓ اٰنَسْتُ نَارًا ؕ سَاٰتِيْكُمْ مِّنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ اٰتِيْكُمْ بِشِهَابٍ
قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُوْنَ ﴿٧﴾ فَلَمَّا جَآءَهَا نُوْدِىَ اَنْۢ بُوْرِكَ
مَنْ فِى النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا ؕ وَسُبْحٰنَ اللّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٨﴾ يٰمُوْسٰٓى
اِنَّهٗٓ اَنَا اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۙ ﴿٩﴾ وَاَلْقِ عَصَاكَ ؕ فَلَمَّا رَاٰهَا
تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَآنٌّ وَّلّٰى مُدْبِرًا وَّلَمْ يُعَقِّبْ ؕ يٰمُوْسٰى لَا تَخَفْ اِنِّىْ
لَا يَخَافُ لَدَىَّ الْمُرْسَلُوْنَ ۖ ﴿١٠﴾ اِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوْٓءٍ
فَاِنِّىْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١﴾ وَاَدْخِلْ يَدَكَ فِىْ جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ
غَيْرِ سُوْٓءٍ ۫ فِىْ تِسْعِ اٰيٰتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهٖ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِيْنَ
﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ اٰيٰتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوْا هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ۚ ﴿١٣﴾

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla

1 — Tâ, Sîn. Bunlar Kur'an'ın ve apaçık Kitab'ın ayetleridir.

2 — Müminler için hidayet ve müjdedir.

3 — O müminler ki namazı kılar, zekatlarını verir, Ahiret'e de yakînen iman ederler.

4 — Kuşkusuz ki Ahiret'e inanmayanların işlerini kendilerine süslü gösteririz. O yüzden de bocalayıp dururlar.

5 — İşte onlar o kimselerdir ki azabın kötüsü onlar içindir ve onlar Ahiret'te zarar edenlerin ta kendileridir.

6 — (Ey Rasûlüm!) Kuşkusuz ki Kur'an sana Hakim (her işi hikmetle çeviren), Alim (her şeyi hakkıyla bilen) Allah'tan verilmektedir.

7 — (Hatırlat o zamanı) ki Musa, ehline şöyle demiştir: «Gerçekten ben bir ateş gördüm. Size ondan ya bir haber veya ısınmanız için bir kor ateş getireceğim.»

8 — (Musa) oraya vardığında kendisine (şöyle) seslenildi: «Ateşte olanlar da çevresinde bulunanlar da bereketli kılındılar. Alemlerin Rabbi olan Allah ortaktan münezzeh ve yücedir.»

9 — «Ey Musa! Gerçekten ben güçlü, her şeye galip gelen ve hikmet sahibi olan Allah'ım!»

10 — «(Ey Musa!) Asanı bırak!» (O, asayı bıraktı). Onu kıvrak bir yılan gibi hareket ediyor halde gördüğü zaman dönüp kaçtı. Ve arkasına bile bakmadı. «Ey Musa! Korkma! Çünkü peygamberler benim huzurumda korkmaz.»

11 — «Ancak zulmeden, zulmettikten sonra kötülüğü iyiliğe çevirene (karşı) ben çokça bağışlayıcı ve merhamet ediciyimdir.»

12 — «Elini koynuna sok. Lekesiz, bembeyaz çıkıversin. Dokuz ayet (mucize) ile Firavun ve kavmine git. Kesinlikle onlar fasık olan bir kavimdir.»

13 — (Zira) ayetlerim onlara apaçık olarak geldiğinde onlar; «Bu apaçık bir sihirdir» dediler.

(1-13) *«Tâ, sîn. Bunlar Kur'an'ın ve...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Birinci ayetteki *«Tilke»* kelimesi surenin ayetlerine işarettir. Kitab-ı Mübin, Levh-i Mahfuz'dur. Onun açıklayıcı olması orada olacak her şeyin yazılmış olmasıdır. Oraya bakanlara o her şeyi apaçık gösterir. Kitab-ı Mübin'i Kur'an ayetlerinden daha sonra getirmesinin sebebi, bizim onu bilmemizin Kur'an ayetleri vasıtasıyla olmasındandır. Hicr Suresi'nde Kitab-ı Mübin, Kur'an ayetlerinden önce getirilmiştir. Çünkü varlık itibarıyla o daha öncedir.

Veya Kitab-ı Mübin'den maksat Kur'an'dır. Onun açıklayıcı olması ise onun içine hikmetlerin, ahkâmın konulmuş olmasıdır. Veyahut muciz olmak suretiyle sahih oluşunu ortaya çıkarıyor. O zaman Kitab-ı Mübin'in Kur'an üzerine atfedilmesi iki sıfatın birbirlerine atfedilmesi kabilindendir. Kitab kelimesinin nekra getirilmesi tazim içindir.

İkinci ayetteki *«Huden ve buşren»* kelimeleri ayetlerin halidir.

«Ahiret'e inanmayanların amellerini kendilerine süslemişizdir», yani onlarda yaratmış olduğumuz şehvet ve isteklerden ötürü çirkin amelleri onlara güzel göründü. Onlar şaşkın şaşkın do-

laşıp giderler. Onlar o amellerle meşgul olmakta, onlara düşünmeksizin ve kötü neticelerini akıl etmeksizin çirkin amellere doğru dolaşıp gitmektedirler. *«Süsleme»* işinin Allah'a nisbet edilmesi çoğunluğa göre hakiki anlamdadır. Zemahşeri şöyle der: *«Bu süsleme uzun ömür, geniş rızık vermek suretiyle onları metâlandırmak mânâsını ifade eder. Yani gerçektir. Veya onun Allah'a isnadı mecazidir ve hakiki faili şeytandır. Nitekim başka bir ayette «Şeytan onlar için amellerini süsledi» denilmiştir. Bu mecazı tashih eden Cenab-ı Hak'kın şeytana mühlet vermesi ve onunla kullar arasından çekilmesi hadisesidir. Nitekim şeytan onlara amellerini süslü gösterir.»*

Zemahşeri'ye göre bu yorum iki nedenle yapılmaktadır. Birincisi, Mutezile'nin *«Kul için en eslah Allah'a vaciptir»* demeleri; ikincisi, amellerden maksat ameli salihadır. Onların tezyininden maksat onların haddi zatında güzel olduklarını açıklamaktır ve onların peşinde hali hazırda ve gelecek çeşitli yararlar olduğunu vuzuha kavuşturmaktır. Yani biz onlara güzel amellerini süslü gösterdik. Onlar ise dalâlet içindedirler ve bu amellerden yüz çevirip durmaktadırlar. Bu ayet onların dalâletinin ve gururlarının dorukta olduğunu ifade etmektedir.

«Onlar Ahiret'te en çok ziyana uğrayanlardır» cümlesinden maksat, insanların ziyan yönünden en düşükleri olmalarıdır. Çünkü hem sevabı elden kaçırmışlar, hem de cezaya müstehak olmuşlardır. Veya onlar Ahiret'te, dünyadaki zararlarından daha fazla zarardadırlar.

«(Ey Muhammed) bu Kur'an sana hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah katından verilmektedir» cümlesi hakkında şunlar söylenmiştir: Bu cümlede iki kez tekid vardır: Biri *«inne»*, diğeri de *«lâm»* kelimesiyle. Bu Kur'an'ın medlulüne gösterilen ehemmiyetten ileri gelir. Bu ehemmiyeti belirtmektedir. Kur'an'ı Hz. Pey-

gamber'e getiren, Cebrail'dir. Çünkü başka bir ayette *«Ruhu'l-Emin onu indirmiştir/getirmistir»* denilmektedir.

Hakim ve Alim kelimelerindeki tenvin, tazim içindir. Bu tazimle Kur'an'ın şânının tazim edilmesi kastedilmektedir. Ayrıca Rasûl-ü Ekrem'in Kur'an'daki incelikleri ve noktaları bilmekteki yüksek makamına işaret vardır.

Ragıb, *«Hakim kelimesi hikmet kökünden gelmektedir. Allah'ın hikmeti bütün eşyayı bilmesi ve gayet muhkem bir şekilde onları yaratması demektir. Eğer insanların hikmeti bahis konusu edilirse, o da mevcudatı bilmek, hayırları işlemek demektir»* der.

İlmin hikmete dahil olmasına rağmen Cenab-ı Hak *«Hakim»* ve *«Alim»* sıfatlarını ayrı ayrı getirmiştir. Çünkü ilim geneldir. Zira hikmet, sadece ilmi işleri bilmektir. İlim ise daha geneldir. Çünkü ilmi meseleler bazen teori şeklinde vaazedilir. Bu bakımdan nazari ilimler daha üstündür.

«Musa, ehline: Ben bir ateş gördüm...» cümlesi üzerine Nesefî şunları söylemektedir: *«Bu ayette «eGtireceğim» mânâsını ifade eden bir siga kullanılmış olmasına rağmen Kasas Suresi'nde «Umulur ki getireceğim» şeklinde bir ibare kullanılmıştır. Halbuki biri ümit diğeri ise kesinlik ifade etmektedir. Bunun sebebi şudur: Çünkü ümitsiz durumdaki bir insan ümidi kuvvetli olduğu zaman «Ben gelecekte şunu yapacağım, gelecekte şu olacaktır» şeklinde konuşur. Bununla beraber söylediklerini yapamayabilir. Ayetin burada tehir mânâsını ifade eden «sin» harfiyle getirilmesi, Hz. Musa'nın ailesine, gecikse de, mesafe uzak olsa da ateşten bir kor veya bir haber getireceğini gösterir. Burada «el» takısı kullanılmıştır. Çünkü Hz. Musa iki ihtiyacını birden elde etmese de mutlaka birisini elde edebileceğini umuyordu. Ya yol gösterici bir malûmat alacaktır veya ateşten bir parça getirecektir ki*

onlar ısınsınlar. Fakat, Hz. Musa iki ihtiyacını da birden elde edeceğini bilmiyordu. Çünkü bu iki ihtiyaç dünya ve Ahiret izzetiydi. Yani peygamber oldu, mesul tutuldu. Kıssa bir olduğu halde lâfızların bu iki surede değişik olmaları mânâ ile hadis rivayetinin caiz olduğunu gösterir.»

«Ateşin içinde bulunan da çevresinde olan da mübarek kılındı» cümlesinin mânâsı şöyle anlaşılabilir: Ateşin şu anda bulunduğu yere —ki mübarek bölgedir— ve bu bölgenin etrafında bulunanlara bereket ihsan edilmiştir.

Ayetin zahirine bakılırsa o bölgede bulunanlara ve o bölge arazisinde (Şam topraklarında) bulunan her tarafa bereket verilmiştir. Çünkü peygamberler oralardan gönderilmişlerdir. Onların dirileri de ölüleri de o bölgededir. Cenab-ı Hak'kın Musa ile konuştuğu o bölge özellikle bereketlendirilmiştir.

Bazıları *«Ateşin içinde bulunan ve etrafında olanlardan maksat, Musa ve o hadisede hazır olan meleklerdir»* demişlerdir. Bu cümle Allah tarafından Musa'nın selâmlanmasını ifade etmektedir.

Hulâsa bu cümle hakkında birçok görüş serdedilmiştir:

1— *«Ateşin içinde bulunan»* dan maksat, Allah'ın nurudur. *«Onun etrafında bulunanlar»* dan maksat ise meleklerdir. Bu görüş, Katade ve Zeccac'dan rivayet edilmiştir.

2— *«Ateşte olan»* dan maksat, Cenab-ı Hak'ın konuşma yeri kıldığı ağaçtır. *«Etrafında olanlar»* dan maksat ise meleklerdir. Bu, Cübbai'den rivayet edilmiştir.

3— İbn Cerir, İbn Ebi Hatim ve İbn Merduveyh'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre *«Ateşte olan»* dan maksat, Cenab-ı Hak'kın zatıdır. Allah'ın nuru ağaçtaydı. *«Ateşin etrafındakiler»*

den maksat ise meleklerdir. İbn Abbas'tan meşhur olarak rivayet edilen budur. Bu görüş aynı zamanda Hasan Basri, İbn Cübeyr ve diğerlerinden de rivayet edilmiştir. Fakat Fahreddin Razi *«İbn Abbas'tan gelen bu rivayet uydurmadır. Onun adına uydurulmuştur»* demektedir.

ALLAH'IN HUZURUNDA PEYGAMBERLERİN DURUMU

«Peygamberler benim huzurumda korkmazlar», yani onlara vahy geldiği zaman korkmaları uygun değildir. Hatta onların kalbine korku bile girmez. Velev ki korkuyu gerektiren bir durum olsa dahi. Çünkü onlar istiğrak halindedirler. Cenab-ı Hak'kın emirlerini telakki etmektedirler. Ruhları melekût alemine celbedilmiştir.

«Peygamberler benim huzurumda korkmazlar» tabirinden anlaşıldığına göre peygamberler diğer zamanlarda Allah'tan, insanların hepsinden daha fazla korkarlar. Nitekim Cenab-ı Hak, Fatır Suresi'nde *«Ancak Allah'ın kullarından olan alimler Allah'tan korkarlar»* buyurmuştur. Peygamberlerden fazla Allah'ı bilen alim ise yoktur.

Ayetlerin zahirinden de bu anlaşılıyor. Meselâ bir ayette *«Ancak zarar eden bir kavim Allah'ın mekrinden emin olabilir»* buyurulmuştur. Allah'ın onlara bu teminatı vermesine gelince, eğer bu teminat onların cennetle müjdelenmesinin zımnında vardır denilirse sahihtir. Çünkü cennetle müjdelenen sahabeler kötü akıbetten korkuyorlardı. Bununla beraber Cenab-ı Hak'kın kendilerine cennet müjdesini verdiğini de biliyorlardı. İşte bundan anlaşılıyor ki müjde ile beraber korku biraraya gelebilir. Korku Allih'a güvenmemeyi gerektirmez. Çünkü burada Allah'ın onlara açıkça belirtmediği bir şartın olması da bahis konusu olabilir. Bu da onları denemektir.

Eğer peygamberlere teminat vermekten maksat, *«Ben sizi kötü akıbetten emin kıldım»* şeklinde açık bir teminat ise bu ihtimalde de korku vardır. Eğer teminattan maksat Cenab-ı Hak'kın onları küfür ve benzerinden masum kılması ise, o zaman melekler de Allah tarafından küfür ve günahtan masum kılınmışlardır. Halbuki onlar aynı zamanda korkarlar da. Bu mesele kelâm ilminin en ince meselelerindendir.

13. ayetteki *«Ayetlerimiz onlara geldi»* cümlesinden maksat, Hz. Musa'nın ayetleri getirmesidir. Yani burada gelmek, apaçık (zahir) olmaktan mecazdır.

Bu ayetin metnindeki *«Mubsiraten»* kelimesi ayetlerin hâlidir. Yani apaçık ve vazıhtırlar.

Bazı kıraat alimleri bu kelimeyi *«Mubseraten»* şeklinde ism-i mekân olarak okumuşlardır. Yani bu ayetler kendilerine bakanların çokça görmelerinin sebebidirler. Ebu Hayyan *«Bu kelime mastar bir isim yerine kaim olmuştur»* demektedir.

وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ۚ فَانظُرْ كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ عِلْمًا ۖ
وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِى فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمَٰنُ دَاوُۥدَ ۖ وَقَالَ يَٰٓأَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ
الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَىْءٍ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾
وَحُشِرَ لِسُلَيْمَٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ
يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ ۙ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٰٓأَيُّهَا
النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَٰكِنَكُمْ ۖ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَٰنُ
وَجُنُودُهُۥ ۙ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن
قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِىٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِىٓ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ
وَعَلَىٰ وَٰلِدَىَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَٰلِحًا تَرْضَىٰهُ وَأَدْخِلْنِى بِرَحْمَتِكَ
فِى عِبَادِكَ الصَّٰلِحِينَ ﴿١٩﴾ وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِىَ لَآ أَرَى
الْهُدْهُدَ ۖ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَآئِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا
أَوْ لَأَا۟ذْبَحَنَّهُۥٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّى بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ
فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾

14 — Nefisleri (kalpleri) kesinlikle kani olduğu halde zulüm ve büyüklenmeden ötürü mucizelerimizi inkâr ettiler. (Ey Rasûlüm!) Bak bozgunculuk edenlerin akıbeti nasıl oldu!

15 — Andolsun biz Davud'a ve Süleyman'a bir ilim verdik de onlar şöyle dediler: «Bizi mümin kullarının bir çoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun!»

16 — Süleyman (babası) Davud'a varis oldu. Ve :«Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi. Ve bize her şeyden verildi. Kuşkusuz ki bu açık bir fazldır» dedi.

17 — Süleyman'a cin, insan ve kuşlardan ordular toplandı ve bu ordular gruplar halinde dağıtıldı.

18 — (Süleyman ve orduları) karınca vadisine vardıkları zaman, (karıncaların beyi olan) bir karınca şöyle dedi: «Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin. Süleyman ve ordusu sizi farketmeyerek kırıp geçmesin.»

19 — (Karınca dilini bilen Süleyman) karıncanın bu sözüne gülerek tebessüm etti. Ve şöyle dedi: «Ey Rabbim! Bana ilham et ki hem bana hem de ebeveynime ihsan buyurduğun nimetine şükredeyim ve razı olacağın iyi bir amel yapalım. Beni de rahmetinle salih kullarının arasına kat.»

20 — (Süleyman) kuşları teftiş etti ve şöyle dedi: Hüdhüd'ü neden göremiyorum? Yoksa kaybolanlardan mı oldu?»

21 — «Kesinlikle ona şiddetli bir azap tatbik edeceğim veya boynunu keseceğim yahut bana (özrünü gösterecek) açık bir delil getirecek.»

22 — (Hüdhüd) çok geçmeden geldi. Ve Süleyman'a: «Senin bilmediğini öğrendim. Sana Sebe'den dosdoğru bir haber getirdim» dedi.

(14-22) *«Nefisleri (kalpleri) kesinlikle kani olduğu...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hz. Davud, Bakara, Nisa, Maide, En'am, İsra, Enbiya, Neml, Sebe ve Sad surelerinde olmak üzere Kur'an'da 16 defa zikredilmektedir. Hz. Süleyman ise Bakara, Nisa, En'am, Enbiya, neml ve Sad surelerinde olmak üzere Kur'an'da 17 defa zikredilmektedir.

15. ayet, ilmin faziletine apaçık bir delildir. Alimlerin şerefini sergileyen bir ayettir. Zira Hz. Süleyman'la Hz. Davud, kendilerine ilim verildiği için şükretmişlerdir. *«Faziletlerinin esasının ilim olduğunu»* söylemişlerdir. Bu ayette aynı zamanda alimlere, lütfundan kendilerine ilim verdiği için Cenab-ı Hak'ka hamdetmeleri konusunda teşvik vardır. Tevazu göstermeye ve Allah'ın kullarından, ilim yönünden kendilerinden daha üstün olanların bulunduğuna inanmaya teşvik edilmektedirler.

Nitekim Hz. Ömer minber üzerinde *«Mehirlerde pek ileri gitmeyin»* dediğinde ihtiyarbir kadın ona şu ayetle itiraz eder: *«Eğer onlardan birine bir kantar vermiş olsanız bile. .»* Hz. Ömer ihtiyar kadının haklı olduğunu görünce şöyle demişti *«Bütün insanlar Ömer'den daha fakih ve daha bilgindirler.»* Hz. Ömer'in bu

sözünde kadının kalbini kazanmak ve ictihad kapısını açmak vardır.

«Süleyman Davud'a mirasçı oldu», yani peygamberlik ve krallıkta onun yerine geçti, babasının ölümünden sonra hem peygamber hem de kral oldu.

Veraset böylece onun eline geçmesinden kinaye olur. Bazıları *«Sadece peygamberlikte ona mirasçı oldu»* derken, bazıları da *«Sadece krallıkta ona mirasçı oldu»* demişlerdir. Tabersi'nin rivayetine göre ehli beyt imamlarından gelen bir rivayete göre bu veraset, mal verasetidir. Yani malını ona miras bıraktı demektir.

Fakat bu görüş şu sahih hadisle reddedilmiştir: *«Biz peygamberler miras bırakmayız. Bizim bıraktığımız sadakadır.»*

Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer, sahabe huzurunda bu hadisle delil getirmişlerdir. Sahabiler ise Allah yolunda hiç kimsenin kınamasına kulak asmazlardı. Buna rağmen hiçbir kimse onlara *«Bu hadis değildir»* dememiştir. Binaenaleyh bu sahabe icmaı gibi bir şey olmuştur.

Ebu Davud ve Tirmizi, Ebu Derda'dan şöyle rivayet ediyorlar: «Rasûlullah'tan dinledim. Dedi ki: *«Alimler kesinlikle peygamberlerin varisleridir. Kesinlikle peygamberler miras olarak dinar ve dirhem bırakmamışlardır. Onlar ancak ilmi miras bırakmışlardır. Kim ilim elde ederse, o bol bir nasib elde etmiştir.»*

Muhammed bin Yakub El-Kâfi'de Ebu'l-Buhteri'den, o da Ebu Abdullah Caferi Sadık'tan Ebu Davud'un hadisini aynen zikretmiştir.

«Bize kuşların dili öğretildi» cümlesine gelince, dil ile tefsir ettiğimiz *«Mantık»* kelimesi, konuşma demektir. Mütearefte insa-

nın kalbinde olanı ifade etmek için kullanılan her lâfza, ister müfred ister mürekkeb olsun, mantık denilir. Bazen sese mantık denilmiştir.

El-Bahr'da *«Bize kuş dili öğretildi»* cümlesinin peygamberliğe işaret olduğu kaydedilmiştir. *«Her şeyden bize verildi»* cümlesi de krallık ve saltanata işarettir. Bu iki cümle mirasın beyanı gibidir.

Mukatil diyor ki: *«Her şeyden bize verildi»* cümlesinden maksat peygamberlik veya krallıktır. Cinlerin, insan ve şeytanların ve rüzgârların teshiridir.

«Süleyman'a cinlerden, insanlardan ve kuşlardan ordular toplandı», yani değişik yerlerde bu askerler onun için toplandı. Ordusu bunlardan müteşekkildi. Bu bütün cinlerin, bütün insanların ve kuşların orada toplanmış olmasını gerektirmez. Nitekim Hüdhüd ve Belkıs meselesi de bunun böyle olduğuna delâlet eder.

Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre burada haşretmek muharebeye gitmek üzere askerleri toplamaktır. Bu muharebe kendisine karşı gelenlerle yapılacaktı.

TARİHÇİLERİN HZ. SÜLEYMAN HAKKINDA SÖYLEDİKLERİNİN EHEMMİYETİ

Tarihçilerden bazıları *«Belkıs, Süleyman'ın krallığının 25. yılında onun itaatine girdi. Hz. Süleyman'ın krallık müddeti 40 seneydi. Babasının da krallık müddeti kırk seneydi»* derler. Zahire bakılırsa ordusunun bu üç sınıfını belli şahıslar toplamaktaydı.

Hz. Süleyman'ın tahtı, rüzgârın o tahtı getirmesi, askerleri ve orduları hakkında birçok hadis rivayet edilmiştir. Alusi bu ha-

dislerin bir kısmını naklettikten sonra şunları söylemektedir ki oldukça ilginçtir:

«Kur'an'ın ifade buyurduğuna ve sahih haberlerin delâlet ettiğine iman et. Fakat sahih olmayan şeylerin yardımcısı olma. Kıssacıların, tarihçilerin bu hususlaki sözlerinin çoğu sahih değildir. Onlarda şeni mübalâğalar vardır. Onlar sadece mümkün işler olduğu için söylenmiştir. Bunlardan Allah'a sığınırız. Tüm bunlar, dinle alay etmek kapısını açmak için söylenmiştir. Bunların çoğu zındıkların uydurmaları da olabilir. Onlar bu uydurmalarla insanları dinden nefret ettirme hedefini gütmektedirler.»

«Karınca Vadisi'ne geldikleri zaman bir karınca...» cümlesinde geçen Karınca Vadisi'nin Şam'da olduğu söylenir. Katade ve Mukatil'den gelen rivayete göre orada çok karınca bulunmaktadır.

Karıncanın sesini Hz. Süleyman anlamıştı. Bu tıpkı kuşların dilinden anlaması gibidir. *«Hz. Süleyman kuşların dilinden başkasına vakıf olmamıştır»* şeklindeki itiraz burada geçerli değildir. Zira karıncanın iki kanadının bulunması ve böylece kuşlar cümlesine dahil olması mümkündür. Nitekim İbn Ebi Hatim, Abdurrezzak, Abd bin Humeyd ve İbn Munzir şöyle rivayet etmişlerdir: *«Biz nice karıncalar gördük ki iki kanatları vardı ve uçuyorlardı.»*

Zahire bakılırsa *«Nemletun»* kelimesindeki *«Ta»* te'nis için değil, vahdet içindir. Fiil (kalet) zahire riayet için müennes getirilmiştir. Binaenaleyh burada karıncanın dişi olduğuna dair herhangi bir delil yoktur.

Hz. Süleyman'ın, karıncanın sözüne tebessüm etmesi onun halinin ve ordusunun takva ve şefkat bakımından durumunun güzelliğinin karıncaya ilham edilmiş olmasından ileri geliyor. Ayrıca bir beşer için fısıltı sayılabilecek bir sesi işitmesine ve o sesin

sahibi olan karıncanın maksadını anlamasına Allah'ın kendisini muvaffak ettiğinden dolayı bunu söylemektedir.

19. ayetin metninde «*Tebesseme*» fiili ile «*Dahiken*» kelimesi geçmektedir. Bazılarına göre bu ikisi de aynı mânâyı (gülümseme) ifade ederler. İbn Hacer «*Tebessüm, dahkın (gülmenin) başlangıcıdır. Sessiz olur*» diyor. Türkçe'de «*sırıtmak*» şeklinde tabir edilir. Dahk ise yüzün tamamen yayılması, sevinçten ötürü dilin gizli bir sesle beraber görülmesi demektir. Haddi aşan bu gülmeye de «*Nahka*» denilmektedir. «*Tebessüm ile dahk aynı mânâyı ifade eder*» diyenler peygamberlerin dahkı tebessüm olduğundan ötürü böyle söylemişlerdir.

Ayetin işaret ettiğine göre karıncanın sözü Hz. Süleyman'a o kadar tesir etti ki tebessüm hududunu aşarak sesli gülmeye başladı.

«*Yarab! Lutfettiğin nimete şükretmemi bana ilham eyle*» şeklindeki cümleyi İbn Abbas şöyle yorumlamıştır: «*Beni şükredecek şekle sok.*»

İbn Zeyd ibareyi «*Beni teşvik et*», Ebu Ubeyde «*Beni bu işe adeta aşık olmuş şekle sok*» şeklinde yorumlamışlardır. Zeccac'a göre «*Bana ilham et*» demektir. Bu fiilin lûgat mânâsı, beni senden uzaklaştıran şeylerden beni alıkoy demektir.

Et-Tayyibî «*Bu ayet kinayî telbihiye kabilindendir. Çünkü Hz. Süleyman burada nimetin küfranına götürecek şeylerden nefsinin alıkonulmasını taleb etmektedir*» demiştir.

Nimetin Cenab ı Hak'ka raci olan zamire izafesi istiğrak içindir. Yani senin bütün nimetlerine şükredeyim.

«*Beni rahmetinle bu salih kullarının içine sok*» cümlesinden

maksat, *«Cennet ehli kıl»* demektir. Hz. Süleyman burada salih amelin devamı üzerine, cennete girmenin de devamı talebinde bulunmuştur. Çünkü salih amel bizzat insanı cennete götürmez.

«Süleyman kuşları teftiş etti...», yani Hz. Süleyman kuşlardan hangisinin mevcut olduğunu hangisinin olmadığını bilmek için onları teftiş etti.

«Ona çetin bir azap edeceğim» cümlesinden maksat, tüylerini yolmaktır. Bu rivayet İbn Abbas, Mücahid ve İbn Cüreyc'den gelmiştir.

Yezid bin Ruman *«İki kanadının tüylerini yolmak suretiyle ona azab edeceğini söylemek istedi»* diyor.

«Veya onu keseceğim. Veyahut da bana açık bir delil getirecektir» sözlerine gelince, bu hitabın mahalli şudur: Yemin ederim, bunlardan biri olacaktır. Eğer apaçık bir delil getirirse ne azap vardır, ne de kesmek. Eğer bunlardan birisi yoksa o vakit bu azaplardan birisini tatbik edeceğim!

«Ev» (veya) edatı iki yerde de terdid içindir. Bazıları *«Birincide tahyir. (azap ile kesmek arasında muhayyer kılmak) ikincide ise terdid içindir»* demişlerdir. Yani ya açık bir delil getirecek veya iki azaptan biri tatbik edilecektir.

«Çok geçmeden Hüdhüd geldi» cümlesi hakkında şunlar söylenmektedir: Bizim mânâ verdiğimiz gibi *«Mekese»* fiilinin faili Hüdhüd'e racidir. O vakit *«Baid»* kelimesi de zamanın sıfatı olur. Bu kelâm mukadder bir sualin cevabıdır. Sanki şöyle sorulmaktadır: *«Acaba Hz. Süleyman'ın tehdidinden sonra onun kaybı ne kadar devam etti?»* Cevap olarak: *«Uzak bir zaman durmadı, geldi»* denilmiştir. Kuşun kaybolduğu zaman için *«Uzak değildir»*

denilmiştir. Bu, kuşun, Hz. Süleyman'ın korkusundan süratle gelmiş olduğu anlamındadır.

Bazıları *«Mekese fiilinin zamiri Hz. Süleyman'a racidir»* demişlerse de bu zayıf bir yorumdur. Bazıları da *«Baid»* kelimesinin, mekânın sıfatı olduğunu söylemişlerdir: Yani Hüdhüd, Hz. Süleyman'dan uzak olmayan bir mekânda bulunuyordu. Fakat zamana sıfat olması daha uygundur.

HZ. SÜLEYMAN HÜDHÜD'Ü NİÇİN AFFETTİ?

İkrime der ki:

«Hüdhüd'ün Hz. Süleyman tarafından affedilmesinin nedeni, onun anne ve babasına çok iyi davranmasıdır. Onlara yemek getiriyor, yaşlı olmalarına rağmen onları besliyordu. Sonra Hz. Süleyman'a şunları söyledi: «Senin görmediğin bir şeyi gördüm (yani ilim ve marifet hususunda senin görmediğini gördüm).» Bu söz Hz. Süleyman'ın, özrüne iyice kulak vermesi için söylenmişti. Onun kalbini kazanmak için söylenmişti. Zira nefis garip şeyleri getiren özürleri daha makbul sayar.

«Sana Sebe'den gerçek bir haber getirdim» sözünden maksat, daha önceki cümleyi tefsir etmektir. Zira *«Nebe»* çok önemli haber demektir.

Zemahşeri *«Cenab-ı Hak Hüdhüd mahlûkuna bu kelâmla Hz. Süleyman'a karşılık vermesini ilham etti. Halbuki Hz. Süleyman' da peygamberlik fazileti, hikmet, tüm ilimler, birçok malûmatın teati edilmesi gibi özellikler bahis konusuydu. Bu, Hz. Süleyman'ı ilminde denemek ve mahlûkatın en zayıfında bile kendisinin ilmen kapsamadığını kapsayanların bulunduğunu göstermek içindir. Böylece Hz. Süleyman'ın nefsini veya ilmini kendisine küçük*

göstermiş olacaktı. Bu da nefsini beğenmek felaketinden kurtulması için ilâhî lütuftur. Nefsini beğenmek alimlerin fitnesidir», demektedir.

Ayetin metnindeki *«Sebein»* kelimesi, insanlardan bir kabilenin adıdır. Ataları Sebe bin Yeşce bin Ya'reb bin Kahtan'ın adını almıştır.

إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ
عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ اللَّهِ
وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ
لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾ اللَّهُ
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٢٦﴾ قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ
مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾ اذْهَب بِّكِتَابِي هَٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ
فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَؤُا إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ
كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُ مِن سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَّا تَعْلُوا
عَلَيَّ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَؤُا أَفْتُونِي فِي
أَمْرِي مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا نَحْنُ
أُولُو قُوَّةٍ وَأُولُو بَأْسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانظُرِي مَاذَا
تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا
أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾
وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾

23 — «Kuşkusuz ki ben bir kadın gördüm. Onlara hükümdarlık ediyor. Ona her şeyden verilmiş. Ve onun büyük bir tahtı var.»

24 — «Onu ve kavmini, Allah'ın dışında güneşe secde ederken buldum. Şeytan onlara amellerini süslü göstermiştir. Dolayısıyla kendilerini hak yoldan saptırmıştır. Bir türlü doğru yola hidayet olunamıyorlar.»

25 — «Göklerde ve yerde saklı bulunanı ortaya çıkaran ve gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilmekte olan Allah'a secde etmeleri gerekmez miydi?»

26 — «Allah o zattır ki ondan başka mabud yoktur ve büyük arşın da sahibidir.»

27 — (Süleyman) şöyle dedi: «Bakacağız, söylediğin doğru mu yoksa yalancılardan mısın?»

28 — «Bu mektubumu götür de onlara bırak. Sonra yanlarından çekil ve bak bakalım hangi neticeye varacaklar.»

29 — (Sebe kraliçesi Belkıs, kavmine) «Ey seçkin topluluk! Bana kerim (önemli) bir mektup bırakıldı.»

30 — (O mektup şöyle başlıyor): «Bu (mektup) Süleyman'dandır ve Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla (başlamakta)dır.

31 — (Ey Sebe'liler!) Bana karşı büyüklük göstermeyin ve bana müslüman olarak gelin.»

32 — (Belkıs) «Ey önde gelenler! Bu işim hakkında bana bir fikir verin. Ben sizin görüşünüzü almadan hiçbir iş yapmış değilim.»

33 — (Kavminin ileri gelenleri) şöyle dediler: «Biz kuvvet sahibiyiz ve cesur savaşçılarız. Bununla beraber emir sana aittir. Artık bak, ne emredeceksin?»

34 — (Belkıs şöyle) dedi: «Doğrusu hükümdarlar bir memlekete girdiklerinde orasını perişan ederler ve halkının şerefli kimselerini zelil kılarlar. İşte (bunlar da) böyle yaparlar.»

35 — «Ben onlara bir hediye göndereyim de bakalım elçiler ne ile dönecekler.»

(23-35) *«Kuşkusuz ki ben...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Kuşkusuz ki ben bir kadın gördüm. Onlara hükümdarlık ediyor» ayetindeki *«kadın»* Belkıs (veya Bulkıs) binti Şerahil bin Malik bin Reyyan'dır. Bu kadın Ya'reb bin Kâhtan'ın neslinden gelir. Bazıları Tubba'nın neslinden olduğunu söylemişlerdir.

İbn Asakir, Hasan Basri'den şöyle rivayet ediyor: *«Kadının asıl ismi Leyla'dır.»* Fakat bu rivayet meşhura zıttır. Bazıları *«Babasının ismi Serh bin Hedait'tir»* demişlerse de, bu da zayıftır. Rivayete göre kadının babası Yemen Kralı'ydı. Ve onlarda krallık 40 atadan beri devam ediyordu. Onun Belkıs'tan başka evlâdı yoktu. Babasından sonra krallık Belkıs'a geçti ve millet Belkıs'ın krallığını kabul etti.

Hazin tefsirinde anlatılıyor ki *«Belkıs'ın babası Şerahil, etraftaki krallara «Hiçbiriniz bana denk değilsiniz, babama da denk değilsiniz. Bu yüzden ben sizin kızlarınızla evlenemem» demiş. Sonunda cinlerden bir kız istemiş. Onlar da ona bu kızı vermişlerdir. Kızın ismi Reyhane bin Seken'dir.»*

Bu minval üzere birçok rivayetler gelmiştir. Fakat bunların çoğu İsrailiyat'tır. Cinlerle insanların evlenip evlenmeyeceği meselesi Şafii'ler, Hanefiler ve Malikiler arasında ihtilaflı bir konu-

dur. Belkıs'ın annesinin cinni olduğuna dair ne Kur'an'da ne de hadiste herhangi bir şey varid olmamıştır. Bu hususstaki hikâyeler hurafelerden ibarettir.

CİNLERLE EVLENİLİR Mİ?

İbn Nuceym, «El-Eşbah Ve'n-Nezair» adlı eserinde der ki:

«Ebu Osman Sair bin Davud rivayet ediyor: Yemen ehlinden bir kavim İmam Malik'e cinlerin nikâh edilip edilmeyeceği meselesi hakkında bir mektup yazdılar ve dediler ki: «*Burada cinlerden bir kişi vardır. O bir kadınla evlenmek istiyor.*» İmam Malik ise şöyle cevap vermiştir: «*Bu evlenmenin din bakımından herhangi bir tehlikesini görmüyorum. Fakat böyle bir şeyi kötü görüyorum. Acaba bir kadın hamile olup, bir çocuk doğurursa, kendisine «Sen hamilesin veya çocuğun oldu, kocan kimdir?» denilirse ve o da «kocam cinlerdendir» derse bu hususstaki hüküm ne olacaktır? Böylece İslâm'da fesad yayılır.*» Bu kerahet görüşünü reddedenlerden dolayı umulur ki bu cevap İmam Malik'ten sabit olmamıştır.»

Ayet bir kadının kral olmasının caiz olduğuna delâlet etmez. Kâfir bir kavmin ameline bakarak müslümanlar için böyle konularda herhangi bir delil yoktur. Sahih-i Buhari'de İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber'e İranlılar'ın, Kisra'nın kızını kral tayin ettikleri haberi gelince «*Emirlerine bir kadın tayin edilen bir kavim felah bulmaz*» demiştir.

Muhammed bin Cerir'in, bir kadının kadı olmasını caiz gördüğü şeklindeki rivayet sahih değildir. İbn Nuceym: «*Hadleri ve kısasları tatbik etmenin dışında sahih olsa dahi kadının kadı olması uygun değildir*» demiştir.

İbn Abbas, İbn Cerir ve İbn'ul-Munzir'in kendisinden rivayet

ettiklerine göre arş'ı azimden maksadın altından yapılmış, ayakları cevherden, incilerden ve sanatı ince ve kıymeti çok yüksek bir taht olduğunu söylemiştir.

Ayetin zahirine bakılırsa arştan maksat, krallık tahtıdır. Ebu Müslım «*Arştan maksat krallıktır, hakimiyettir*» demiştir. Fakat Ebu Müslim'in bu zorlama teviline ihtiyaç yoktur.

Hüdhüd'ün Hz. Süleyman'ın o dehşetli idaresini görmesine rağmen Belkıs için «*O, büyük bir arşa sahiptir*» demesi, ya Belkıs'ın haline göre büyüktür demektir veya Belkıs'ın benzerleri olan site devletlerinin başında bulunan kralların tahtlarına göre böyledir. Veya bunun Süleyman'ın arşına nisbeten de böyle olması mümkündür. Çünkü her ne kadar Hz. Süleyman'ın krallığı onunkinden daha büyükse de, Hz. Süleyman'ın böyle bir tahtı yoktur. Zira küçük krallıklarda bazı şeyler olur ki büyüklerde bulunmaz. Oysa onların hepsi onun emrindedir.

Hulâsa Hüdhüd, «*Büyük bir taht*» tabirini Hz. Süleyman'ı tergib etmek, konuşmasına kulak vermesini temin etmek için söylemiştir. Bunun için de «*Ben onu da gördüm. Kavmi Allah'ı bırakarak güneşe tapmaktaydı*» demiştir. Yani «*Allah'a ibadeti mutecaviz bir kavimdir, kendilerine harp aç.*»

Hasan Basri «*Onlar Mecusiydi, ateşe taparlardı*» der. Bazıları da «*Onlar zındıktı*» demiştir.

25. ayetin metindeki «*el-Heb'e*» kelimesi örtülmüş, düzeltilmiş şey demektir. Yani yerlerde ve göklerde ne kadar gizli şey varsa Cenab-ı Hak hepsini bilir.

Bazıları «*Heb kelimesi burada yağmur ve bitkiler demektir*» demiştir. Bu görüş İbn Zeyd'den gelmiştir. İbn Ebi Hatim, Said bin Museyyib'den bu kelimenin su olduğunu rivayet etmektedir.

Fakat en güzeli onu genelleştirmektir. Nitekim cemaa bu durumu İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

«O sizin gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilmektedir», yani Cenab-ı Hak insanlık âleminde gizli olan her şeyi ortaya çıkaracaktır. Nitekim büyük âlemdeki gizlilikleri ortaya çıkardığı gibi.

«Süleyman: Bakacağız doğru mu söyledin yoksa yalancılardan mısın? dedi» ayeti hakkında şunlar söylenmiştir: *«Nenzur»* fiili düşünce mânâsındaki *«nazar»*dan gelmektedir. Başındaki *«sin»* ise tekid ifade ediyor. Yani tecrübeyle, kesinlikle senin doğrulardan veya yalancılardan olduğunu bileceğiz.

«Bu mektubumu götür» cümlesi, delâlet eder ki imam, davayı tebliğ etmek ve onları İslâm'a davet etmek için müşriklere mektup gönderebilir. Allah Rasûlü, Kisra'ya, Kayser'e ve bunların dışında kalan Arap müşriklerinin krallarına mektuplar göndermiş, kendilerini dine davet etmiştir.

«Mektubu onlara attıktan sonra biraz çekil ve bak: Neye başvuruyorlar?» cümlesi kralların huzurunda edebin ne olacağını talim etmektedir. Nitekim bu durum Vehb bin Münebbih'ten rivayet edilmiştir.

28. ayetteki *«Fenzur»* fiiliyle 27. ayetteki *«nenzur»* fiili aynı kökten gelirler. Daha önce söylediğimiz gibi ya düşünmek veya beklemek mânâsını taşırlar. Çünkü n-z-r maddesi Kur'an'da beklemek mânâsını da ifade etmiştir: *«Bize bakın ve bekleyin ki sizin nurunuzdan bir şeyler alalım»* ayetinde olduğu gibi. Fakat teemmül (düşünce) mânâsında olması daha evlâdır. Yani düşün ve onların birbirlerine karşı söyledikleri sözlerin ne olduğunu anla.

Bu ayet açıkça gösteriyor ki Cenab-ı Hak, Hüdhüd'e bir kuvvet vermiştir ve onunla dinlediklerini anlamaktadır.

«Mektubu onlara at» dedi. Çünkü mektup Hüdhüd tarafından başka bir şekilde verilemezdi. Zamirin çoğul getirilmesi şundandır: Mektubun içindekiler sadece Belkıs'a değil bütün bir kavme tebliğ edilmelidir. Ve onların tebliğden sonraki durumlarının keşfedilmesi lâzımdır.

Hüdhüd, Hz. Süleyman'ın mektubunu götürüp yanlarına attıktan ve Süleyman'ın emrine binaen kendilerinden biraz uzaklaştıktan sonra, Belkıse kavmine, *«Ey ileri gelenler! Bana çok önemli bir mektub bırakıldı»* dedi. Rivayete göre Hz. Süleyman mektubu yazarak misk ile mühürledi ve Hüdhüd'e verdi. Hüdhüd de mektubu götürdü, sarayında uykuda olan Belkıs'ın yanına bıraktı. Belkıs uyuduğu zaman bütün kapıların anahtarlarını başının altına koyuyordu. Hüdhüd pencereden girdi. Mektubu tam göğsünün üstüne attı.

HZ. SÜLEYMAN BELKIS'A NİÇİN MEKTUP YAZDI?

Hz. Süleyman'ı Belkıs'a bu tür bir mektup yazmaya iten sebep Hüdhüd'ün *«Her şeyden ona verilmiştir»* cümlesidir. Mektuba *«Kerim»* vasfı verilmiştir. Çünkü mühürlüydü. Hadis-i şerifte *«Mektubun keremi mührüdür»* buyurulmaktadır. Edeb'ul-Kâtib'in şerhinde *«Mektubu mühürlediği zaman, kişi: Bu kerim bir mektuptur, der»* denilmektedir.

İbn Mukanna *«Kim kardeşine bir mektup yazar ve onu mühürlemezse, o kendisine mektup yazılanı hafife almış olur»* demiştir.

İbn Abbas, Katade. Zuheyr bin Muhammed *«Kerim burada*

mühürlenmiş demektir» demişlerdir. Bu ayetten mektupların mühürlenmesinin müstehap olduğu hükmü çıkmaktadır.

«O, Süleyman'dandır. O Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyladır» cümlesi, Hz. Süleyman'ın isminin Allah'ın isminden önce zikredilmesine delâlet etmez. Belkıs bu mektubun Süleyman'dan geldiğini, mektupta zikredilen isimden anlamıştır.

İbn Ebi Hatim, Yezid bin Numan'dan şunu rivayet ediyor:

«Hz. Süleyman şöyle yazdı: *«Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu mektup Davud oğlu Süleyman'dan Zişehr'in kızı Belkıs ile kavminedir. Bana karşı büyüklük taslamayın. Ve bana teslim olarak gelin.»* Belkıs mektubun Hz. Süleyman'dan geldiğini mektubun arkasına (yani zarfına) yazılan isimden anlamıştır. Mektubun içi ise besmele ile başlıyordu.

Ayetin zahiri besmelenin hususiyetlerinden olmadığına delâlet eder. Bazıları *«Besmele hususiyetlerindendir. Fakat Arapça lâfzıyla ve özel tertibiyle»* demişlerdir. Hz. Süleyman'ın mektubundaki besmele Arapça lâfzıyla değildir. Bizim için Arapça'ya tercüme edilmiştir demişlerse de bu, uzak bir tevil değildir.

«Bana müslüman olduğunuz halde gelin» ayetindeki İslâm'dan maksat imandır. Yani iman ederek bana gelin demektir. Bazıları *«İtaat etmektir»* demişlerdir. Yani teslim olarak, itaat ederek bana gelin!

Eğer *«İslâm»*dan maksat iman ise bu, peygamberlik daveti olur. İkinci yoruma göre ise davet krallık içindir. Fakat Hz. Süleyman'ın şanına yakışanı, birincisidir.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki mektubta Cenab-ı Hak'kın

burada kıssa ettiğinden başka bir şey yoktur. Bu, Mücahid'den gelen rivayetlerden birisidir.

32. ayet mühim emirlerde fikirler almanın, istişarede bulunmanın müstehab olduğuna delâlet eder. «*Biz kuvvet sahibiyiz*» cümlesinden maksat, sayı bakımından kuvvetliyiz demektir. «*Şiddetli be'se sahibiyiz*» ifadesinin mânâsı, şiddetli bir kahramanlığa, şiddetli bir tecrübeye sahibiz demektir.

Alusi, Belkıs'ın Hz. Süleyman'a gönderdiği hediyelerle ilgili olarak birçok İsrailiyat naklettikten sonra şöyle diyor: «*Bunlar, doğrusu yalan olanından ayırdedilemeyecek haberlerdir. Bir kısmının yalan olduğuna kalbim meyletmektedir. Fakat Allah daha iyi bilir.*»

İbn Abbas, «*Belkıs, kavmine: O (Hz. Süleyman) hediyeyi kabul ederse kraldır, kendisiyle savaşırız. Eğer kabul etmezse peygamberdir, o zaman kendisine tâbi oluruz, dedi*» diyor.

İbn Kesir «*Seleften olan müfessirlerin çoğu Belkıs'ın Hz. Süleyman'a büyük bir hediye gönderdiğini, bu hediyenin altın, mücevherat, inci ve başka kıymetli taşları kapsadığını söylemiştir*» diyor.

فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّوْنَنِ بِمَالٍ فَمَآ اٰتٰىنِۦَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِّمَّآ اٰتٰىكُمْ
بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُوْنَ ﴿٣٦﴾ اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَاْتِيَنَّهُمْ بِجُنُوْدٍ لَّا قِبَلَ
لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِّنْهَآ اَذِلَّةً وَّهُمْ صٰغِرُوْنَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يٰٓاَيُّهَا
الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَاْتِيْنِيْ بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَّاْتُوْنِيْ مُسْلِمِيْنَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيْتٌ
مِّنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتِيْكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ تَقُوْمَ مِنْ مَّقَامِكَ ۚ وَاِنِّيْ عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ اَمِيْنٌ ﴿٣٩﴾
قَالَ الَّذِيْ عِنْدَهٗ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتٰبِ اَنَا اٰتِيْكَ بِهٖ قَبْلَ
اَنْ يَّرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ ۭ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهٗ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّيْ ۡ
لِيَبْلُوَنِيْٓ ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُ ۭ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبِّيْ
غَنِيٌّ كَرِيْمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوْا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ اَتَهْتَدِيْٓ اَمْ تَكُوْنُ
مِنَ الَّذِيْنَ لَا يَهْتَدُوْنَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَآءَتْ قِيْلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِ ۭ
قَالَتْ كَاَنَّهٗ هُوَ ۚ وَاُوْتِيْنَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِيْنَ ﴿٤٢﴾
وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَّعْبُدُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۭ اِنَّهَا كَانَتْ
مِنْ قَوْمٍ كٰفِرِيْنَ ﴿٤٣﴾ قِيْلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ ۚ فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً
وَّكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا ۭ قَالَ اِنَّهٗ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّنْ قَوَارِيْرَ ۭ قَالَتْ رَبِّ
اِنِّيْ ظَلَمْتُ نَفْسِيْ وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٤﴾

36 — (Elçi) Süleyman'a vardığı zaman (Süleyman ona hitaben) şöyle dedi: «Siz bana mal ile yardımda mı bulunmak istiyorsunuz? Allah'ın bana vermekte olduğu size verdiğinden daha hayırlıdır. Bilâkis siz hediyenizle sevinebilirsiniz.»

37 — «(Ey elçi!) Sen onlara dön (ve söyle): Biz onlara öyle ordularla geliriz ki o ordulara asla karşı koyamazlar. Ve andolsun biz onları oradan (Sebe'den) hor oldukları halde zelillik içinde çıkarırız.»

38 — (Süleyman, kavminin ileri gelenlerine dönerek) şöyle dedi: «Ey kavmimin ileri gelenleri! Onlar (Sebe'liler) bana müslüman olarak gelmezden önce (Belkıs'ın) tahtını hanginiz bana getirebilir?»

39 — Cinlerden bir ifrit (kuvvetli kişi); «Yerinden kalkmazdan önce ben onu sana getiririm. Kesinlikle bu işi yapmaya gücüm yeter ve ben güvenilir bir kimseyim» dedi.

40 — Katında o kitaptan bir ilim olan kimse dedi ki: «Sen gözünü kırpmadan önce ben onu sana getiririm.» Süleyman, tahtı yanında duruyor görünce, «Bu, Rabbimin fazlındandır. Beni imtihan etmek istiyor. Şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü yapacağım? Kim şükrederse ancak kendi için şükreder. Kim de nankörlük ederse muhakkak ki Rabbim onun şükrüne muhtaç değildir. O kerem sahibi olandır,» dedi.

41 — (Süleyman): «Onun tahtını tanınmaz hale getirin. Bakalım tanıyacak mı? Yoksa tanımayanlardan mı olacak?» dedi.

42 — Belkıs geldiği zaman ona soruldu: «Böyle miydi senin tahtın?» (O da cevap olarak) dedi ki: «Sanki O'dur. Bununla beraber bize daha önce (taht mucizesinden önce) ilim verildi ve müslüman olduk.»

43 — Belkıs'ın Allah'tan başka tapmakta olduğu şeyler onu (haktan) uzaklaştırmıştı. Muhakkak ki o kâfir olan bir kavimden idi.

44 — Ona (Belkıs'a) «Saraya gir!» denildi. (Belkıs onu görünce) derin bir su zannetti ve (elbiselerini kaldırarak) bacaklarını sıvadı. (Süleyman:) «Ey Belkıs! O camdan yapılmış şeffaf bir saraydır» dedi. (Bunun üzerine Belkıs Allah'a) şöyle yakardı: «Ey Rabbim! Gerçekten ben nefsime zulmetmişim. Şimdi Süleyman'ın beraberliğinde âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.»

(36-44) *«(Elçi) Süleyman'a vardığı zaman...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Kur'an'ın zahirine bakılırsa Hz. Süleyman onların getirdiği hediyelere bakmamıştır, önem de vermemiştir. Ve onlara:

«Sizi şirkiniz ve krallığınız üzere bırakmamı bu malla mı elde etmek istiyorsunuz? Oysa Allah'ın bana verdiği mal, mülk ve asker sizin sahip olduklarınızdan daha hayırlıdır. Siz hediyenizle sevinirsiniz, yani hediyelerle gönülleri alan sizlersiniz. Bense sizden ancak İslâm veya kılıcı kabul ederim» demiştir.

Elçiler Belkıs'a döndüklerinde hediyelerinin geri gönderildiğini gördü. Elçiler Hz. Süleyman'dan dinlediklerini kendisine nakledince, maiyetiyle beraber Hz. Süleyman'ı tazim ederek yola çıktı. Niyeti, dinde Hz. Süleyman'a tâbi olmaktı. Hz. Süleyman onların geldiklerini haber alınca sevindi. *«Ey ileri gelenler! Onların bana teslim olarak gelmelerinden önce hanginiz onun tahtını bana getirebilir?»* dedi.

Katade diyor ki: «Hz. Süleyman'a Belkıs'ın geldiği haber verildi. Daha önce Belkıs'ın tahtından kendisine bahsedilmişti ve bu hoşuna gitmişti. Taht altından yapılmıştı, ayakları inci ve cevherlerle süslenmişti. Örtüleri dibace ve ipekli kumaştandı. Üzerinde dokuz adet kilit noktası vardı. Onlar müslüman olduktan sonra

bu tahtı almak Hz. Süleyman'ın hoşuna gitmezdi. Biliyordu ki onlar müslüman olurlarsa malları kendisine haram olurdu. Bunun üzerine *«onlar müslüman olarak gelmezden önce onun tahtını bana kim getirebilir?»* dedi.

KERAMETİN VARLIĞINA DELİL

Cinlerden bir ifrit, Hz. Süleyman'a: *«Sen yerinden kalkmazdan önce onu getiririm»* dedi. Yani *«Meclisinden ayrılmazdan önce getiririm.»* (Bu görüş İbn Abbas'a aittir). Mücahid, *«Oturduğun yerden kalkmazdan önce demektir»* diyor.

Hz. Süleyman: *«Bundan daha acele getiren var mıdır?»* dedi. O zaman kitaptan bir ilme sahip olan zat: *«Sen gözünü açıp yummadan önce onu sana getirebilirim»* dedi. Hz. Süleyman tahtı yanında yerleşmiş görünce: *«Bu, Rabbimin lütfundandır. Şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak istiyor. Şükreden kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de Rabbinin çok kerem sahibi olduğunu bilsin»* dedi.

İbn Abbas, *«Bu zat, Hz. Süleyman'ın kâtibi Asaf bin Barhiya'dır»* diyor. Muhammed bin İshak da bunu Yezid bin Ruman' dan bu şekilde rivayet etmiştir. Bu zat sıddık bir kimseydi, ism-i âzamı biliyordu. Katade *«Bu zat insanlardan mümin bir kişiydi ve ismi Asaf'tı»* diyor. Ebu Salih ve Dahhak *«Bu kişi insanlardandı»* diyor. Katade ise *«Bu zat İsrailoğulları'ndandı»* şeklinde fazladan bir kayıt getirmektedir.

«Senin gözün sana dönüş yapmazdan önce onu sana getiririm» cümlesi hakkında *«Gözünü kaldır, bak. Gözünün yetiştiği noktaya kadar»* şeklinde bir yorum getirilmiştir. Senin gözün o noktadan sana dönüş yapmazdan önce, yani gözün kapanmazdan önce onu hazır bulacaksın.

Hulâsa bu cümle kerametin mevcudiyetini ispatlayan bir cümledir. Belkıs gelmezden önce Hz. Süleyman tahtın değiştirilmesini Belkıs'ı denemek için emretti.

İbn Abbas «*Onun taşları ve koltukları çıkarıldı*» diyor. Mücahid «*Onun kırmızı kısımları sarıyla, sarıya boyalı kısmı ise kırmızıyla değiştirildi. Yeşil renkler kırmızıyla boyandı*» diyor. Yani tahtın durumunu tamamen değiştirdiler.

Belkıs geldiğinde taht kendisine gösterildi. Fakat Belkıs'da sebat ve akıl olduğu için tahtın kendisinin olduğunu söylemedi. Çünkü mesafe çok uzaktı. Yemen nerede Kudüs neredeydi. Tahtın gayrısı olduğunu da söylemedi. Çünkü onun birtakım eserlerini ve vasıflarını gördü. «*Sanki o odur*» dedi. Yani, bu taht ona benzemekte veya aralarında benzerlikler var! İşte bu, zekâ ve tedbirin en son noktasıdır.

«*Ona köşke gir dendi*» cümlesi hakkında şunlar söylenmiştir: Hz. Süleyman şeytanlara Belkıs için camdan büyük bir saray bina etmelerini istedi. O camların altından su akıyordu. Durumu bilmeyen bir kimse suya girdiğini sanırdı. Fakat cam su ile insanlar arasında bir perdeydi. Belkıs'ın saraya girerken paçasını sıvaması ile ilgili olarak birçok rivayetler nakledilmiştir. Ancak İbn Kesir bu tür rivayetleri şiddetle reddetmiştir. (1)

Ayetin metnindeki «*sarh*» kelimesi yüksek bina, köşk, saray demektir. Bu aynı zamanda binası yüksek olan ve Yemen'de bulunan bir sarayın da ismidir. «*Mumerred*» kelimesi sağlamca bina edilmiş ve kaygan demektir. «*Kavarir*» ise cam, sırça demektir.

Yani Hz. Süleyman büyük ve yüce olan ve camdan yapılan bir

(1) İbn-Kesir Tefsir'ul-Kur'an el-Azim, cilt:: 5, sh: 238 vd.

saray inşa ettirdi. Amacı saltanatının azametini kraliçeye göstermekti. Onu elde etmekti. O Allah'ın Hz. Süleyman'a verdiklerini görünce Hz. Süleyman hakkındaki basireti açıldı. Allah'ın emrine itaat etti. Onun peygamber ve aynı zamanda büyük bir kral olduğunu bildi ve müslüman oldu.

SÜLEYMAN BELKIS İLE EVLENDİ Mİ?

Vehb'den şöyle rivayet ediliyor:

«İddia ettiklerine göre Belkıs müslüman olduğu zaman Hz. Süleyman kendisine, *«Kavmimden bir kişiyi seç, seni onunla evlendireyim»* dedi. Belkıs: *«Ey Allah'ın Peygamberi! Benim gibi bir kraliçe başka erkeklerle evlenir mi? Halbuki benim kavmimde krallık ve saltanat babadan ve atadan devam edip gelmektedir»* dedi. Hz. Süleyman, *«Evet, İslâm'da ancak bu olur (yani kadın evlenir). Allah'ın senin için helâl kıldığını sen haram etme yetkisine sahip değilsin»* dedi. Belkıs: *«Bu mutlaka zaruri ise beni Hemedan kralı Zitaba ile nikâhla»* dedi. Hz. Süleyman da Belkıs'ı Zitaba ile nikâhladı.

Sonra onu Yemen'e gönderdi. Kocası Zitaba'nın mülkünü de kraliyetine dahil etti. Hz. Süleyman Zubaa isimli Yemen cinlerinin reisini çağırdı. Kendisine: *«Zitaba seni hangi konularda kullanırsa onun için çalış»* dedi. Zitaba Yemen'de kraldı ve Zubaa da onun için çalışıyordu. Ta ki Hz. Süleyman vefat edinceye kadar. Bir yıl geçtikten sonra cinler Hz. Süleyman'ın öldüğünü anladı. Sonra onlardan bir kişi Tihame'ye gitti. Yemen'in tam ortasında en yüksek sesle: *«Ey cinler! Kral Süleyman vefat etti. Ellerinizi artık hizmetçilikten çekin»* dedi. Bütün cinler ellerini hizmetçilikten çektiler. Böylece Zitaba'nın ve Belkıs'ın krallıkları Hz. Süleyman'ın krallığının sona ermesiyle beraber sona erdi.

Bir kişi Abdullah bin Ukbe'den: *«Acaba Hz. Süleyman, Belkıs'la evlendi mi?»* diye sordu. O da, *«Belkıs'ın emri şu oldu: «Ben, Süleyman'la beraber alemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum»* dedi.

Yani biz bu noktaya kadar biliyoruz. Ondan ötesini bilmiyoruz. O Kur'an da evlendiklerini açıkça bildirmemektedir. Bu sebeble ben bir şey diyemem demek istemiştir.

Meşhur rivayete göre Hz. Süleyman, Belkıs'la evlenmiştir. Rivayet ehlinden bir cemaat ta bu kanaattedir.

Bu kıssa ile ilgili nice haberler vardır ki onların doğrusunu Allah bilir. Kıssa, nefsi bakımından acaip bir kıssadır. Adete uymayan ve harikulâde olan birçok şeyleri içermektedir. Öyle ki akıl ilk bakışta bunları muhal zanneder. Fakat esasında gerçektirler ve hakikattirler. Garip sayılan haberlerden biri de aralarındaki mesafenin azlığına rağmen Hz. Süleyman'a Belkıs'ın durumunun uzun seneler gizli kalmış olmasıdır. Halbuki Allah Teâlâ'nın cinler, şeytanlar, kuşlar ve rüzgârdan Hz. Süleyman'a musahhar kıldıkları vardır. Belki de Cenab-ı Hak'kın burada gizli bir sırrı vardır. Bu mesele Hz. Yusuf'un kuyuda olduğu halde durumunun Hz. Yakub'a gizli kalması olayından daha gariptir.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰى ثَمُوْدَ اَخَاهُمْ صٰلِحًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
فَاِذَا هُمْ فَرِيْقٰنِ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يٰقَوْمِ لِمَ
تَسْتَعْجِلُوْنَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ ۚ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُوْنَ اللّٰهَ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَّعَكَ ۭ قَالَ
طٰۗىِٕرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُوْنَ ﴿٤٧﴾ وَكَانَ
فِي الْمَدِيْنَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُّفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُوْنَ ﴿٤٨﴾ قَالُوْا
تَقَاسَمُوْا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهٗ وَاَهْلَهٗ ثُمَّ لَنَقُوْلَنَّ لِوَلِيِّهٖ
مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ اَهْلِهٖ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوْا
مَكْرًا وَّمَكَرْنَا مَكْرًا وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٥٠﴾ فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ ۙ اَنَّا دَمَّرْنٰهُمْ وَقَوْمَهُمْ
اَجْمَعِيْنَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوْتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوْا ۭ اِنَّ
فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿٥٢﴾ وَاَنْجَيْنَا الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ﴿٥٣﴾ وَلُوْطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ
اَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُوْنَ ﴿٥٤﴾ اَىِٕنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ
شَهْوَةً مِّنْ دُوْنِ النِّسَاۗءِ ۭ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ ﴿٥٥﴾

45 — Andolsun biz Semud kavmine kardeşleri Salih'i «Allah'a ibadet edin» desin diye gönderdik. Bir de ne görsün, onlar çatışır iki gruba ayrılmışlar!

46 — (Salih:) «Ey kavmim! Niçin iyilikten önce acilen kötülük istiyorsunuz? Allah'tan bağışlanma dilemeniz gerekmez mi? Umulur ki merhamet olursunuz.»

47 — Onlar: «(Ey Salih!) Biz senin ve senin beraberinde olanlar yüzünden uğursuzluğa uğradık» dediler. (Salih) onlara: «Uğursuzluğunuz Allah tarafındandır. Doğrusu siz imtihana çekilen bir kavimsiniz» dedi.

48 — (Hicr adlı) şehirde dokuz kişi vardı. Onlar yeryüzünde fesad çıkarıyorlar, iyiliğe yanaşmıyorlardı.

49 — Onlar aralarında Allah'a and içerek şöyle dediler: «Salih'e ve ailesine muhakkak bir gece baskın yapalım. (Onların öldürelim). Sonra da onun velisine (akraba ve mirasçısına) ailesinin yok edilişinde bulunmadığımızı ve doğru söylediğimizi bildirelim.»

50 — Onlar (böyle bir) hile (düzen) kurdular. Biz de onların haberi olmadan (hilelerinin cezası olarak) onlara bir düzen kurduk.

51 — Hilelerinin sonunun nasıl olduğuna bir bak! Biz onları ve milletlerini, hepsini yerle bir ettik.

52 — İşte evleri yaptıkları zulümlerden dolayı boş kaldı. Kesinlikle bu hadisede bilen bir kavim için bir ayet (ibret) vardır.

53 — İnanıp Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtardık.

54 — Lut'u da gönderdik. (atırlat o zamanı) ki o kavmine demişti ki: «(Rezil olduğunu kendiniz de) gördüğünüz (anladığınız) halde bu ahlâksızlıktan hâlâ vazgeçmiyor musunuz?»

55 — «Şehvetten azmış bir halde kadınlara değil de erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Gerçekten siz cahil insanlarsınız.»

(45-55) *«Andolsun biz Semud kavmine...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak 45. ayete, yemin ile giriş yapmaktadır. Bu, gelecek hükmün şanının yüceliğine işaret etmek içindir. Hz. Salih' in kavmi iki gruba ayrıldı. Bir grub kendisine iman etti, bir grub da iman etmedi. Aralarında çekişmeler oluyordu. Ayetin metnindeki *«Hum»* zamiri Semud kelimesine racidir. Zira bu kelime kabile mânâsını ifade eder.

Ayetin metnindeki *«Seyyie»* insanın hoşuna gitmeyen ceza, *«Hasene»* ise tevbe demektir. Yani Hz. Salih onlara *«Siz niçin tevbeyi azabın ineceği ana kadar geciktiriyorsunuz?»* demişti.

Zira o cahiller şöyle derlerdi: *«Eğer Hz. Salih'in vaadettiği azap gelirse, biz o azap gelmezden önce tevbe ederiz. Aksi takdirde (yani azap gelmezse) zaten biz kendi dinimize, adet ve örflerimize devam ederiz.»*

«Azap inmezden önce niçin Allah'tan af talebinde bulunmuyorsunuz? Umulur ki rahmete kavuşmuş olursunuz». Yani Allah' tan kesinlikle af talebinde bulunursanız o sizi rahmetine mazhar kılacaktır. Zira Cenab-ı Hak, azap gönderdiği zaman artık tevbeyi kabul etmez.

Hz. Salih burada onlara tahmin ettikleri ve bu hususta ki cehaletlerine uygun konuşmuş ve «*O zamanki tevbeniz artık fâsiddir*» demiştir.

Bazı müfessirlere göre Seyyie'den maksat, onların Hz. Salih'i yalanlamaları, getirdiklerine iman etmemeleridir. Hasene'den maksat da onu tasdik etmeleri ve ona iman etmeleridir. Yani Hz. Salih süratle kendisini yalanlamaya, getirdiklerini inkâra koştuklarından dolayı onları kınamış ve tevbe etmeye, imana gelmelerine teşvik etmişti.

«*Siz imtihana çekilen bir kavimsiniz*», yani sıkıntının arkasından genişlik verilmek suretiyle denenmiş bir kavimsiniz. Veya azaba düçar olmuş bir kavimsiniz. Ya da şeytan, vesveseleriyle size uğursuzluk vermek suretiyle sizi fitnelendirir.

Ayetin metnindeki El-Medine'den maksat, Semud kavminin kasabasıdır. Adı, başka bir ayette, Hicr olarak geçmektedir.

«*RAHT*» *NE DEMEKTİR?*

«*Raht*» kelimesi ismi cemdir. On kişiden aşağı olan bir gruba denir. Keşşaf «*Üç kişiden veya yediden on kişiye kadar olan gruba raht denilir*» diyor. Bazıları «*Kırk kişiye kadar olan gruba raht denilir*» demiştir. Fakat bu son görüş makul değildir.

Kirmani «*Bu kelime «Terhid» kökünden gelir. Bu da lokmayı büyük yapmak ve süratle yemek yemek demektir*» der. Razi, «*En yakın mânâ burada dokuz kişilik bir topluluğun kastedilmiş olmasıdır*» der. Zira zahirde rahttan bu kastedilmektedir. Ayrıca bunların dokuz kabile olması da muhtemeldir.

Bazı müfessirler «*Bunlar dokuz ileri gelendi. Her birisiyle*

beraber bir cemaat vardı ve bundan dolayı «dokuz raht» tabiri kullanılmıştır» demişlerdir.

Deveyi boğazlamak hususunda çalışanlar da bunlardı ve Salih kavminin en azgınlarıydı. Üstelik eşrafın çocuklarındandılar.

Onlar sadece Hicr şehrinde değil bütün yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlardı. İbn Abbas'ın rivayetine göre deveyi boğazladıktan sonra Hz. Salih'in onlara azabın geleceğini haber vermesini müteakip Hz. Salih hususunda iştişare ederek şu karara vardılar: Biz geceleyin ona ve ailesine baskın yaparak kendilerini öldürelim.

«Nubeyyitenne» fiili *«Beyat»* kökünden gelir ki bu da geceleyin ansızın düşmana hücum etmek demektir. Yani onlar Hz. Salih ile aile efradını geceleyin uykuda iken öldürmek istemişlerdi. Allah bu durumu Hz. Salih'e bildirdi. Hz. Salih onların aralarından çekildi. Sonra Cenab-ı Hak sayha ile onları helâk etti. Bu durum pazar günü vaki olmuştu.

52. ayetin metnindeki *«Heviyeten»* kelimesi bomboş anlamına gelir. Veya yıkılmış, altı üstüne gelmiş demektir. Bu tefsir İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Böyle olması onların zulümlerinden ötürüdür.

Aynı ayetin metnindeki *«Ayet»* kelimesi büyük ibret demektir. Bu ayet zulmün köylerin, kasabaların, hanelerin helâk olmasına sebeb teşkil ettiğini ifade etmektedir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette *«Allah'ın kitabında zulmün haneleri yıktığı mânâsını buldum»* demiş ve bu ayeti okumuştur. Tevrat'ta *«Ey Ademoğlu! Zulmetme ki hanen yıkılmasın»* denilmektedir.

Bazıları «Bu ayet *«zalimin helâk olacağına işarettir. Zira hanenin yıkılması onun helâk olmasından sonradır»* demişlerdir.

Allah'ın kullarına zulmetmek, evlerin, kasaba ve köylerin yıkılmasına sebep olmaktadır. Bizim şu asrımızda da bu görülmektedir.

54. ayetin metnindeki el-fahişe kelimesi tiksinmenin doruk noktasına çıkmış pislik demektir. İstifham inkârîdir. Yani Hz. Lut onların bu yaptıklarını şiddetle kınamakta ve inkâr etmektedir.

«Siz, göre göre o aşırı kötülüğü yapıyorsunuz», yani bu çirkin fiili yapmak suretiyle cahillerin yaptıklarını yapmış oluyorsunuz veya siz bunun neticesini bilmediğiniz veya safahat ve serseriliğe dalmış olduğunuz halde bu fiili işliyorsunuz.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوْٓا اَخْرِجُوْٓا اٰلَ لُوْطٍ مِّنْ
قَرْيَتِكُمْ ۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَّتَطَهَّرُوْنَ ﴿٥٦﴾ فَاَنْجَيْنٰهُ وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا
امْرَاَتَهٗ ۖ قَدَّرْنٰهَا مِنَ الْغٰبِرِيْنَ ﴿٥٧﴾ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ۚ
فَسَآءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِيْنَ ﴿٥٨﴾ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلٰمٌ عَلٰى عِبَادِهِ
الَّذِيْنَ اصْطَفٰى ۭ آٰللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٥٩﴾ اَمَّنْ خَلَقَ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَاۗءً ۚ فَاَنْۢبَتْنَا
بِهٖ حَدَاۗىِٕقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ ۚ مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْۢبِتُوْا شَجَرَهَا ۭ
ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ۭ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَّعْدِلُوْنَ ۭ ﴿٦٠﴾ اَمَّنْ جَعَلَ
الْاَرْضَ قَرَارًا وَّجَعَلَ خِلٰلَهَآ اَنْهٰرًا وَّجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ
بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ۭ ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ۭ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۭ
﴿٦١﴾ اَمَّنْ يُّجِيْبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوْۗءَ
وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاۗءَ الْاَرْضِ ۭ ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ۭ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ۭ
﴿٦٢﴾ اَمَّنْ يَّهْدِيْكُمْ فِيْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
وَمَنْ يُّرْسِلُ الرِّيٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ۭ
ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ۭ تَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۭ ﴿٦٣﴾

56 — Lut kavminin cevabı şu oldu: «Lut ailesini şehrinizden sürgün edin. Çünkü onlar temiz kalmak isteyen insanlardır.»

57 — Ama biz Lut'u ve ailesini, karısı müstesna, kurtardık. O kadının kalanlarla (beraber helâk) olmasını takdir ettik.

58 — Onların üstüne bir taş yağmuru yağdırdık. İhtarlara kulak asmayanların yağmuru ne kötüdür!

59 — (Ey Rasûlüm!) De ki: Hamd Allah'a mahsustur. Seçtiği kullarına selâm olsun! (Koruyucu olarak) Allah mı, onların taptıkları putlar mı daha hayırlıdır?

60 — (Evet onlar mı) yoksa gökleri ve yeri yaratan ve gökten sizin için bir su indiren mi? Biz o su ile şahane bahçeler yetiştiririz. Siz ise bir ağacını bile bitiremezsiniz. Allah'tan gayrı mabud var mı? Hayır (yoktur). Onlar haktan ayrılan bir kavimdir.

61 — (O putlar mı) yoksa yeryüzünü bir karargâh kılan, aralarından ırmaklar akıtan, orada sarsılmaz dağlar yaratan ve iki denizin arasına bir engel (haciz) koyan mı? Allah'tan gayrı bir ilâh var mı? Ama onların çoğu bunu bilmezler.

62 — (Onlar mı) yoksa sıkıntıya düşen bir kimseye dua ettiği zaman duasını kabul edip fenalığı gideren, sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı? Allah'tan gayrı ilâh mı var? Ne de az düşünmektesiniz!

63 — (Onlar mı) yoksa karaların ve denizlerin karanlıklarında size yol gösteren (ve sizi kurtaran) mı? Acaba Allah'tan gayrı ilah var mı? Allah şirk koşanların dediklerinden yüce ve münezzehtir!

(56-63) *«Lut kavminin cevabı şu oldu...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Al-i Lut» tan maksat, Hz. Lut'un dinine tâbi olanlardır. Onlar çıkarıldıktan sonra Hz. Lut da çıkarılmış oluyor. Bazı mudekkikler *«Al-i Lut'tan maksat, Hz. Lut ve onun dinine tâbi olan kimselerdir»* demişlerdir. Nitekim Beni Adem kelimesinden Adem ile evlâtlarının kastedilmesi gibi. Tefsiri ne olursa olsun, Hz. Lut'un hanımı bu yorumların arasına girmemektedir. Metindeki *«Kaddarna»* fiili o kadının azapta bâki kalmasını takdir ettik demektir.

«Onların üzerine insanlarca bilinmeyen ve görülmeyen bir yağmur yağdırdık. Ne kötüdür korkutulanların yağmuru!»

«De ki: Hamd Allah'a, selâm onun seçtiği kullarına olsun» cümlesi ile ilgili olarak müfessirlerin görüşleri şöyledir:

PEYGAMBER'E KARŞI GELMENİN NETİCESİ NEDİR?

Cenab-ı Hak peygamberlerin durumlarını, onlara karşı gelen ümmetlerinin tepkilerini ve o ümmetlerin başına gelen felâketleri haber verdikten sonra peygamberini teselli etmiş ve ona bu emri

vermiştir. En güzel bir şekilde Allah'a hamdetmesini ve bütün peygamberlere salat?u selâm getirmesini emretmiştir. Bu peygamberlerden bir kısmının durumları belirtilmiştir. Bu peygamberlerin üstünlüklerini kabul etmek, daha önce gelmelerinin haklarını eda etmek ve dindeki çalışmalarını övmek için varid olmuştur. Buna binaen *«seçilmiş kullar»* dan maksat peygamberler olur. Zira hem makam buna delâlet etmektedir hem de başka bir ayette *«Selâm peygamberler üzerine olsun»* denilmiştir.

Bazı müfessirler *«Bu emir Hz. Peygamber'edir. Böylece Allah Teâlâ* kâfirlerden helâk olanların helâklarından ötürü ondan bu hamdi yapmasını istiyor, peygamberler ve onlara uyanların kurtuluşları için Cenab-ı Hak bu emri veriyor.

Abd bin Humeyd, Bezzar ve İbn Cerir, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedirler: *«O seçilen kullardan maksat Hz. Muhammed'in ashabıdır. Allah onları peygamberi Muhammed'in sohbetine seçmiştir.»*

Abd bin Humeyd ve İbn Cerir, Süfyani Sevri'den şöyle rivayet ediyor: *«Bu ayet Hz. Muhammed'in ashabı hakkında nazil olmuştur ve onların bir özelliğidir.»*

Bu yorum açıkça belirtiyor ki peygamber olmayanlara da müstakil olarak selâm getirilebilir. Nitekim Hanbeliler'in görüşü de budur. Bütün bu yorumlar bu ayetin daha önceki ayetlerle ilişkili olduğunu gerektirmektedir. Zemahşeri ise *«Bu, başlı başına bir ayettir. Yeni bir hitaptır. Çünkü Rasûlullah'a; Allah'ın vahdaniyetine, O'nun her şeye kadir olduğuna, kudretine delâlet eden bu ayetlerin okunmasına emir verilmektedir. Bunlara Allah'ın hamdi ile peygamberlere ve Allah'ın seçilmiş kullarına selâm getirmekle başlanması emredilmiştir. Burada güzel bir talim vardır ve güzel bir edep ortaya konmaktadır. Ayrıca her kelâmın başına hamd ile salâtın teberrük maksadıyla getirilmesine teşvik vardır.*

Alimler, hatipler, vaizler, küçükler büyüklerden bu adabı miras olarak almış ve sürdürmüşlerdir. Her zaman her istifadeli ilmin önünde, her va'zın, her hatırlatmanın önünde ve her hutbenin başında Allah'a hamd, Rasûlüne salat-u selâm getirirler» diyor.

Bu ayet hakkındaki yorumların en uzağı şudur: *«Bu, daha önceki ayetlerle ilgilidir ve buradaki emir de Hz. Lut'adır. Böylece sonra gelen ayetlerle uyum sağlanmaktadır. Bir de «Biz ona dedik» cümlesinin takdir edilmesini gerektirir.»*

İbn Atiyye, bu görüşü Ferra'ya nisbet ettikten sonra, *«Bu, Ferra'nın yanıldığı noktalardan birisidir»* der. (*)

Metindeki *«Allahu»* kelimesinin başındaki hemze, istifham harfidir. Aslı *«Ey Allahu»* demektir. *«Emma»* kelimesinin başındaki *«em»* de istifham harfinin karşılığıdır. Yani Cenab-ı Hak mı daha hayırlıdır yoksa onların şirk olarak koştukları mı? Şanı belirtilen Allah mı yoksa putlar mı? Bu ayet kâfirlerin reylerinin hamakat ve safahattan ibaret olduğunu belirttiği gibi Cenab-ı Hak onlarla adeta istihza etmektedir. Zira onların Allah'a ortak koştukları şeylerde kesinlikle hayr yoktur. O nasıl mutlak hayr olan bir şeyle karşılaştırılabilir? Bu fiildeki zamir, başta Kureyşliler'e ve onlara benzeyen müşriklere raci bir zamirdir. Bazıları «Bu zamir bahsi geçen helâk olan ümmetlere racidir» demişlerse de bu tefsir hiçbir kıymet taşımamaktadır.

Ayet metnindeki *«Hedaik»* kelimesi *«Bostan»* mânâsında olan *«Hadika»*nin çoğuludur. Bu bostanın etrafında ister bir sur olsun isterse olmasın. Zira İbn Abbas *«Bu kelimenin mânâsı bostanlardır»* demiş ve *«Etrafı surludur»* kaydını koymamıştır. Zemahşeri *«Bu kelime kapsayıcılık mânâsını ifade eden Ahdak'tan geldiğine*

göre etrafında sur olan bostan demektir» der. Bu yorum Dahhak'tan da rivayet edilmiştir. Rağıb, *«Bu su bir yer demektir. Göz bebeğine benzetilmek suretiyle buna Hadika denilmiştir»* diyor.

Ayet metnindeki *«Behçeten»* kelimesinden maksat, güzellik, görenlerin hoşuna giden demektir. Ayetin metnindeki *«Ya'dilun»* fiili, inhiraf ederler anlamındadır. Yani onlar öyle bir kavimdir ki adetleri hak yoldan tamamen inhiraf etmektir. Her işte doğru yoldan çıkarlar. Bu fiil açık ve belirgin olan haktan inhiraf etmek mânâsına gelen *«Udul»* kökünden gelmektedir. Yani tevhidden inhiraf edenler apaçık olan bâtıl üzerinde dururlar.

Bazıları *«Bu fiil müsavat demek olan adl kökünden geliyor»* demişlerdir. Yani Allah'tan başka mahlûkları Allah ile eşit tutarlar. Bu görüş İbn Zeyd'den rivayet edilmiştir. Fakat birinci yorum önceki mânâya daha uygundur.

«Yeri karar kılma» nın mânâsı, insanların ve diğer canlıların, üzerinde istikrar edecekleri şekilde yaratılması demektir. Bu takdirde *«Karar»* kelimesi *«Müstekarr»* mânâsını ifade eder. Tabersi'nin de ifade ettiği gibi, sallantılı olmamak, karar tutmak mânâsında değildir.

Ayetin metnindeki *«Hilâle»* kelimesi *«Halel»*in çoğuludur ve bir şeyin ortası demektir. Yani *«Onların ortalarında nehirler varetmiştir»* anlamındadır. Esasen bu kelimenin kök mânâsı iki şeyin arasındaki boşluktur. Enhar ile maksat, orada akan sulardır. Yani nehirlerin yatakları değil suları kastedilmiştir. Hal yerine mahal zikredilmiştir.

Ayet metnindeki *«Revasiye»* kelimesi ise sabit dağlar demektir. Çünkü dağların, yeryüzünün sabit kılınmasında etkileri vardır.

Bazıları *«Dağların yararı orada madenlerin oluşması sebebiyledir. Oradan kaynaklar fışkırır»* demişler, yeryüzünün hareket ve meylini korumasına değinmemişlerdir. Fakat insaf ve dikkatle bakan bir insan görür ki dağlar yeri hareketten ve heyelandan korur. Çünkü hareket ve heyelan yeri yararlı durumdan çıkarır, onun varlığını adeta *«yokluk»* gibi kılar.

Dahhak'ın rivayetine göre *«İki deniz»*den maksat, tatlı ve acı sulardır. Hasan Basri'den rivayet edildiğine göre Fars ve Rum denizleridir. Süddi'ye göre ise Irak ve Şam denizleridir. Mücahid' den gelen yoruma göreyse *«Gökteki deniz ile yerdeki denizlerdir.»*

El-Muztar ile maksat, o zorluklardan birinin kendisini Allah'a ilticaya ve yakarmaya muhtaç kıldığı kişidir. Bu kelime ismi mef'uldür. Zaruret demek olan ızdırardan gelmektedir. İbn Abbas bunu *«El-Mechud»*, yani bütün varlığıyla çalışan tarzında tefsir etmiştir. Bu tefsir ile bizim söylediğimiz, mânâ bakımından aynıdır. Süddi bunu *«Havl ve kuvvete sahib olmayan kişi»* şeklinde tefsir etmiş ve *«Günahlardan tevbe ve iyiliklere yöneliş özelliği olmayan kişi demektir»* demiştir.

YERYÜZÜNDE «HALİFE» KILMAK

«Sizi yeryüzünde halifeler kılar» cümlesinden maksat, sizden önceki ümmetlerin halefi olursunuz demektir. Yani onların meskenleri, arazileri size miras olarak kalır. Onlardan sonra buralarda siz tasarruf edersiniz.

Bazı müfessirler *«Buradaki halifelikten maksat, hakimiyet ve saltanattır»* demişlerdir.

«Kara ve denizin karanlıklarında size hidayet eder» ifadesinin mânâsı, sizi gecelerin karanlıklarında, karada ve denizde, yıl-

dızlar benzeri alâmetlerle irşad eder demektir. «*Karanlıklar*» ın yer ile denize izafe edilmiş olması, aralarındaki ilişki sebebiyledir. Zira karanlıklar bu iki yerde meydana gelir. Bazı müfessirler «*Karanlıklardan maksat, çıkılması, belirlenmesi zor olan yollardır*» demişlerdir. Çünkü onlar da hayreti mucip olmak hususunda karanlıklara benzerler.

أَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
ءَإِلَٰهٌ مَعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٦٤﴾ قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ادَّارَكَ
عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا وَآبَاؤُنَا أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ
﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَٰذَا إِلَّا
أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ
مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾
قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٧٥﴾ إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ
يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾

64 — (Onlar mı) yoksa insanları yeniden peydah eden, sonra ikinci defa vücuda getiren, size gökten ve yerden rızık veren mi? Allah'tan gayrı ilâh var mı? (Ey Rasûlüm!) De ki: «Eğer doğru iseniz delilinizi getirin!»

65 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Allah'tan başka göklerde ve yerde bulunanlardan hiçbiri gaybı bilemez. Ne zaman dirileceklerinin de farkında değildirler.»

66 — Onların Ahiret hakkındaki ilimleri peşpeşe toplandı (öyle mi?) Hayır, onlar Ahiret hakkında şüphe içinde kaldılar. Hayır, ona karşı kördürler.

67 — Kâfirler dediler ki: «Biz ve atalarımız toprak olduğumuz halde mi, gerçekten biz mi (mezardan) çıkarılacağız?»

68 — «Andolsun ki bu dirilme işi bize de, daha önce atalarımıza da vaadolunmuştu. Bu geçmişlerin hurafe ve masallarından başka bir şey değildir.

69 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Yeryüzünü bir dolaşın ve kötülerin akıbetini bir görün.»

70 — (Ey Rasûlüm!) Sakın onların yüzünden tasalanma. Senin aleyhinde hazırladıkları plandan ürkme!

71 — Bir de eğer doğru söyleyen kimseler iseniz bu vaad ne zamandır diyorlar.

72 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Çabukça gelmesini istediğiniz azabın bir kısmı belki de size ulaşmak üzeredir.»

73 — Kuşkusuz ki Rabbin insanlara karşı lütuf sahibidir. Fakat onların çoğu şükretmezler.

74 — Kuşkusuz ki Rabbin kalblerinin gizledikleri (kini) ve açıkladıkları (küfrü) tamamen bilir.

75 — Yerde ve gökte gizli olan her şey apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz) bulunmaktadır.

76 — Kuşkusuz ki bu Kur'an, İsrailoğulları'na ihtilaf ettikleri meselelerin çoğunu anlatıyor.

(64-76) *«(Onlar mı) yoksa insanları yeniden...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Metindeki *«Yebdeu»* fiili başlayarak vareder demektir. *«Sonra o varetmeyi tekrarlar»*. Yok olanları, yok olmazdan önceki durumlarına tekrar kavuşturur. Yani önce onları helâk eder, sonra da ikinci kez iade eder. Burada haşr (yeniden dirilme) kastedilmektedir. *«El-halk»* kelimesindeki eliflâm istiğrak için değildir. Çünkü halkın bir kısmı vardır ki öldükten sonra iade olunmaz. Bir kısmının da iade olunup-olunmayacağı hususunda müslümanlar arasında ihtilaf vardır. *«Onların burhanları»* ile aklî ve naklî delilleri kastedilmektedir. Burhanı onlara izafe etmekle Cenab-ı Hak sanki onların durumunu alaya almıştır. Zira onlar nereden delil getireceklerdir?

«De ki: Allah'tan başka, göklerde ve yerde bulunanların hiçbiri gaybı bilmez.»

Daha önceki ayetlerle Allah'ın biricik mabud olduğu tahakkuk etmiştir. Bu da onun kâmil ve tam kudreti ve genel olan rahmeti ile açıklandı. Bu açıklamadan sonra Cenab-ı Hak'tan ayrılmayan bir sıfat zikrediliyor ki o da gaybı bilmenin sadece Allah'ın özelliği oluşudur. Bu da daha önceki sıfatları tamamlamak ve sonra gelen sıfatlara zemin hazırlamak için getirilmiş bir cümledir. Rivayete göre kâfirler Rasûl-ü Ekrem'den Kıyamet'in vakti-

ni sordular ve bu hususta ilhad ettiler. Bunun üzerine bu ayet indi. Ayet açıkça gaybı bilmenin Allah'ın özelliği olduğunu ortaya koymaktadır. Başka ayetlerde *«Cenab-ı Hak dilediği peygamberine gaybı bildirir»* hükmü vardır.

GAYB NEDİR?

Gayb aslında mastardır. Gözden örtüldü, kapandı mânâsını ifade eden *«Gâbe»* fiilinin mastarıdır. Bir şeyin gayb olması insanlar itibariyledir, Allah itibarıyla değil! Çünkü Allah'tan hiçbir şey gayb olamaz. *«Allah'tan hiçbir şey gayb olamaz»* mânâsıyla *«Allah gaybı bilmez»* demek, bunu Allah için gayb yoktur ki bilinsin mânâsıyla söylemek caiz değildir. İmam Rabbani mektubatında böyle söyleyenleri şiddetle yermektedir. Zira onun âdeti Şeriati Garra'nın edebleriyle edeblenmeyen bir kimse hakkında bu ayeti kullanmaktır. Burada gaybın umumi olması kastedilmektedir. Bazıları *«Bu gaybdan maksad Kıyamet'in kopmasıdır»* demişlerdir. Bazıları, *«Gök ve yer sakinlerinin kalplerinde tasavvur edilen nesnelerdir»* demişlerdir. Bazıları da, *«Burada gaybın cinsi kastedilmiştir»* fikrini ileri sürmüşlerdir. Zira gaybın cinsini Allah'tan başkasından nefyetmek o cinsin her ferdinin de aynı kimselerden nefyedilmesini gerektirir.

Bazı kimseler *«Elif-lâm burada istiğrak mânâsını ifade eder»* demişlerdir. Yani göklerde ve yerde olan kimseler bütün gaybleri bilmezler, ancak bütün gaybleri Allah bilir. Fakat bu yoruma şu itiraz yapılmıştır: Lâzım gelir ki gökler ve yer ehlinden bazıları bazı gaybleri bilsin. Halbuki büyük alimlerin çoğunun kelâmında bu yasaklanmıştır. Buhari ve Müslim'in, Tirmizi, Nesei, Ahmed ve muhaddislerden bir cemaatin Mesruk'tan ve onun da Aişe'den rivayet ettiği şu hadis de bunu teyid etmektedir:

«Kim Muhammed yarın olacakları halka haber veriyor derse

(bazı rivayetlerde Muhammed yarın olacakları biliyor derse) o, Allah adına büyük bir yalan uydurmuş olur. Zira Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: «De ki: Göklerde ve yerde hiç kimse gaybı bilmez, ancak Allah bilir.»

Bazıları, *«Yer ve gök ehlinden bazı kimselerin gaybın bazı maddelerini bilmesi mümkündür»* demişlerdir. Zira kullara gaybı bildirmek caizdir. Nitekim çoklarından böyle şeyler sadır olmuş ve şöhret bulmuştur. Cenab-ı Hak'kın özelliği olan gayb ise bütün gaybı bilmek, gaybın anahtarlarını bilmektir. Bu takrirden şu anlaşılır: Bir veya birkaç meselede *«Gaybı biliyorum, sana bildirilmiştir»* diyenleri tekfir edemeyiz. Fakat tüm kaziyelerde gaybı bildiğini iddia eden bir kimse kâfir olur. Gerçek şudur ki kullardan nefyedilen gayb ilmi bizzat olan gayb ilmidir. Bilvasıta ise, yani Cenab-ı Hak'kın herhangi bir yoldan onlara bildirmek suretiyle bilmeleri ise caizdir. Bu takdirde de *«Onlar gaybı bilmiştir»* denilmez. Ancak *«Onlara gayb gösterilmiştir. Onlar gayba muttali kılınmıştır»* denilebilir. Zira Kur'an'da gayb ilminin Allah'tan başkasına nisbet edilmediği sabit olmuştur. Gayba muttali kılmak, yani peygamberlerden birisinin gayba muttali kılınması meselesi Kur'an'da zikredilmiştir.

Metindeki *«Eyyane»* kelimesi istifham bir isimdir. Zamandan sorulmak için gelmiştir. Bunun içindir ki bazıları *«Onun aslı «Eyyuanın»dır yani «hangi zaman» mânâsını ifade eder»* demişlerdir.

«İddarake» fiilinin aslı *«Tedareke»*dir. Helâk olmakta peşpeşe gelmek mânâsını ifade eder. Onların Ahiret hakkındaki ilimleri peşpeşe yok olup neticede tamamen ortadan kalkmış olmaktadır. Kıyamet'te olacak hiçbir şey hakkında kesinlikle ilimleri yoktur. Oysa bunun sebepleri pek fazla olmasına rağmen böyle olmuştur.

Ayetin metnindeki *«Şek»* kelimesinden maksat büyük bir şüp-

he demektir. Yani onlar Ahiret hakkında büyük bir şüphe içindedirler. Tahakkuk etmesi hususunda müterediddir ve mütehayyerdirler. Onlar Ahiret'in delillerini görmekte de kördürler. Nerede ise Ahiret'i bildiren ilim yolunu idrak edememektedirler.

Kirmani *«Tedareke tetabu' manasını ifade eder. Peşpeşe gelmektir»* demiştir. İlimden maksat da burada hüküm ve sözdür. Ayetin mânâsı, onların sığ hükümleri Ahiret hakkında peşpeşe geldi demektir. Onlar Ahiret hususunda çokça dalıp durdular. Bir kısmı *«Yoktur»* dedi. Bir kısmı onda şüphe etti. Bir kısmı *«Uzak bir ihtimaldir»* dedi.

«De ki: Yeryüzünü bir dolaşın ve suçluların sonunun nasıl olduğunu görün!»

69. ayet, ibret maksadıyla yeryüzünü gezmenin gerekliliğini sergilemekle beraber peygamberleri yalanlayanlara da *«Suçlular»* mânâsına gelen *«Mücrimin»* demektedir. Onlar, peygamberler *«Allah'a iman edin. O'nu birleyin. Kıyamet'in kopacağına inanın»* dediklerinde peygamberlere karşı çıktılar. Yani onları yalanladılar. Cenab-ı Hak bu ayette yalanlamayı *«Cürüm»* olarak isimlendirmektedir. Bu işaret ediyor ki suç mutlak olarak Allah katında buğzedilen bir şeydir. İster yalan isterse başka birşey olsun.

«Şu vaad ne zamandır? derler» cümlesindeki vaad ile vaadedilen ve acele olarak gelen azap kastedilmektedir. Sanki onlar *«Yeryüzünde gezin ve yalancıların akibet ve sonuçlarına bakın»* diyen cümleden azapla vaadedildiklerini anlamışlardır. Onlar bu azabın vaktini sormakla istihza etmektedirler. Nitekim *«Eğer doğru iseniz»* cümlesi de buna delâlet etmektedir. Yani *«Eğer doğru iseniz bize azabın vaktini haber verin»* diye peygamber ve iman edenlere karşı çıkıyorlardı.

72. ayetin metnindeki *«Radife»* kelimesi *«Yetişti»* veya *«Yak-*

laştı» demektir. *«Lâkin onların çoğu şükretmezler»* den maksat, Allah'tan gelen nimetlere karşı O'na şükretmezler demektir. Veya Allah'ın onlar üzerindeki lütfunun hakkını bilmediklerinden ötürü şükretmezler.

74. ayetin metnindeki *«Tukinnu»* fiili gizler mânâsını ifade eder. Yani onların göğüslerinde gizledikleri şeyleri de Allah bilir.

«Gökte ve yerde bulunan tüm gaybler açıklayıcı (veya apaçık) olan bir kitaptadır.» Bu durum o kitabı mütalaa eden ve ona bakan meleklere görünmektedir. «O kitap»tan maksat da Levh-i Mahfuz'dur. Bazı müfessirler *«Açıklayıcı Kitap'tan maksat Cenab-ı Hak'kın ezeli ilmidir ve o, irade ve kudretle eşyanın ortaya çıkmasının başlangıç noktasıdır»* demişlerdir. Bazıları da şöyle demiştir: *«Bu Cenab-ı Hak'kın ezeli hükmüdür. Bu hükme kitap demek mecazi bir şekilde söylenilmiştir.»* Bazıları da *«O açıklayıcı Kitap'tan maksat Kur'an'dır. Kur'an'ın her gaybı kapsaması tıpkı Levh-i Mahfuz'un kapsaması gibidir»* demişlerdir.

Hasan Basri *«Ayet metnindeki «gaibe» Kıyamet ve Kıyamet'in dehşetleridir»* demiştir. El-Ganyan sahibi *«Hadiseler, peşpeşe gelen felâketler demektir»* fikrindedir.

76. ayetteki *«İsrailoğulları»*dan maksat Katade'den rivayet edildiğine göre hıristiyanlar ve yahudilerdir. Kur'an onların ihtilaf ettikleri meseleleri kapsamakta ve açıklamakta, bu hususta ki hakikati ortaya sermektedir. Bu ise müslüman olmalarını gerektirir. Tabii ki teemmül ederler ve insafa gelirlerse. Fakat onlar müslüman olmadılar. Ey müşrikler! Onlar da sizin gibi inad ve tekebbürle davrandılar.

Onların ihtilaf ettiği noktalardan biri Hz. İsa meselesidir. Kimi *«İsa Allah'tır»*, kimi *«İsa Allah'ın oğludur»*, kimi *«Üçten biridir»*, bir başka grup *«Diğer peygamberler gibi bir peygamberdir»*,

kimi de *«Peygamberlik davasında yalan söylüyor»* demiştir. Böylece annesini beri olduğu bir töhmet altına soktular. Bu son sözün sahipleri, Hz. İsa'yı yalanlayan yahudilerdir.

Ayrıca ihtilaf ettikleri nokta Tevrat'ta müjdesi verilen peygamberle, onun durumudur. Kimi *«O peygamber Hz. Yuşa'dır, kimi «O peygamber Hz. İsa'dır»* demiş, kimi de *«O peygamber şu ana kadar gelmemiştir, ahir zamanda gelecektir»* demiştir.

Onların ihtilaf ettikleri noktalardan biri de domuz meselesidir. Yahudiler domuz eti yemenin haram olduğunu söylerlerken, hristiyanlar *«helâldir»* demişlerdir.

وَاِنَّهٗ لَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٧٧﴾ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِيْ بَيْنَهُمْ
بِحُكْمِهٖ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْعَلِيْمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۭ اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ
الْمُبِيْنِ ﴿٧٩﴾ اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاۗءَ اِذَا
وَلَّوْا مُدْبِرِيْنَ ﴿٨٠﴾ وَمَآ اَنْتَ بِهٰدِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلٰلَتِهِمْ ۭ اِنْ تُسْمِعُ
اِلَّا مَنْ يُّؤْمِنُ بِاٰيٰتِنَا فَهُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿٨١﴾ وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ
عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَاۗبَّةً مِّنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ ۙ اَنَّ النَّاسَ
كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا لَا يُوْقِنُوْنَ ﴿٨٢﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ
يُّكَذِّبُ بِاٰيٰتِنَا فَهُمْ يُوْزَعُوْنَ ﴿٨٣﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَاۗءُوْ قَالَ اَكَذَّبْتُمْ
بِاٰيٰتِيْ وَلَمْ تُحِيْطُوْا بِهَا عِلْمًا اَمَّاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ
عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوْا فَهُمْ لَا يَنْطِقُوْنَ ﴿٨٥﴾ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا
الَّيْلَ لِيَسْكُنُوْا فِيْهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ
لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ فَفَزِعَ مَنْ فِي
السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاۗءَ اللّٰهُ ۭ وَكُلٌّ اَتَوْهُ
دٰخِرِيْنَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَّهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ ۭ
صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِيْٓ اَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ۭ اِنَّهٗ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَفْعَلُوْنَ ﴿٨٨﴾

77 — Kuşkusuz ki bu (Kur'an) müminler için bir hidayet ve bir rahmettir.

78 — Kesinlikle Rabbin, hükmüyle onlar arasında hükmedecektir. Galip ve bilen ancak O'dur!

79 — Öyle ise Allah'a tevekkül et. Kesinlikle sen apaçık hak üzerindesin.

80 — Kuşkusuz ki sen ölülere işittiremezsin. Arkasını dönerek kaçan sağırlara da çağrıyı duyuramazsın.

81 — Körleri sapıklıklarından hidayete erdirici de değilsin. Sen ancak bizim ayetlerimize iman edenlere işittirebilirsin. Onlar teslim olanlardır.

82 — O söz (musibet) üzerlerine çöktüğü gün, yerden bir dabbe (canlı bir hayvan) çıkaracağız. O dabbe (bizim namımıza) onlara şunu diyecektir: «Gerçek şudur ki insanlar ayetlerimize (delillerimize) içtenlikle inanmadılar.»

83 — O gün bütün ümmetlerin, ayetlerimizi yalanlayan ileri gelenlerini bölük bölük toplayacağız. Bunlar (diğer) kâfirler arka arkaya gelip toplanıncaya kadar) tutuklanacaklardır.

84 — Nihayet (hesap yerine) geldikleri zaman (Allah) şöyle diyecektir: «İlminiz kapsamadığı halde siz benim ayetlerimi toptan yalanladınız değil mi? (Değilse) ne yapıyordunuz?»

85 — Zulümlerinden ötürü o söz (musibet) üzerlerine çöktü. Artık konuşmaz oldular.

86 — Onlar görmüyorlar mı ki biz geceyi istirahat bulmaları için yarattık. Gündüzü de (işlerini) görecek bir halde yaptık. Bunda iman eden bir kavim için ibretler vardır.

87 — O gün — ki Kıyamet borusu üfürülür — Allah'ın dilediklerinden başka göklerde ve yerde kim varsa hepsi korku içinde kalırlar. Ve her biri boyunlarını eğerek ilâhî huzura çıkarlar.

88 — O gün sen dağlara baksan onları yerinde durur sanırsın. Halbuki onlar bulutun geçişi gibi geçip gider. Bu, her şeyi muhkem ve yerli yerinde yapan Allah'ın yaptığı bir iştir. O işlediklerinizden haberdardır!

(77-88) *«Kuşkusuz ki bu (Kur'an) müminler için...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak 77. ayette *«O, müminlere bir hidayet ve rahmettir»* dedi. Oysa Kur'an bütün âlemlere rahmettir. Bu özelliğin sebebi acaba nedir? Bu özelliğin sebebi, müminlerin hakkıyla Kur'an'dan yararlanmasıdır.

«Rabbin onlar arasında hükmedecektir», yani İsrailoğulları arasında veya müslümanlarla diğer insanlar arasındaki ihtilaflar hakkında hükmedecektir.

Ayetin metnindeki *«Hüküm»* kelimesi, hikmet demektir. Yani Cenab-ı Hak hikmetiyle onların aralarında hakemlik yapacaktır. Bazıları *«Hükümden maksat, kendisiyle hükmedilendir»*, yani hak ve adalettir demiştir.

PEYGAMBERLERİ DUYMAYAN ÖLÜLER KİMLERDİR?

«Sen ölülere duyuramazsın» cümlesinde iman etmeyenler, ölülere benzetilmiştir. Çünkü onlar için okunan ayetler kendilerine zerre kadar tesir etmez.

Bazıları *«Onların kalpleri ölülere benzetilmiştir»* fikrindedir. Çünkü kalplerinde şuur yoktur. Zira kalp de duyulardan biridir ve Allah bu ayette kalplerinin şuurunun tamamen dumura uğradığını söylemektedir. Sonra kulak ve gözlerin de dumura uğradığını ifade etmiştir. Tıpkı başka bir ayette *«Onların kalpleri vardır, fakat onunla anlamazlar. Gözleri vardır, onunla görmezler. Kulakları vardır, onunla işitmezler»* demesi gibi.

Bazı kimseler *«Bu ayet ölülerin mutlak şekilde insanların kelâmını işitmediğine delildir»* demişlerdir. Fakat bunun tafsilatı daha önce geçmişti ve ileride Rum Suresi münasebetiyle izahı gelecektir.

82. ayetteki el-Kavl'den maksat, Kıyamet'in kopmasını ve dehşetini gözler önüne seren ayetlerdir. *«Onların vukuu»* ndan maksat, Kıyametin kopmasıdır.

DABBET'ÜL-ARZ

«Onlara yerden bir dabbe çıkardık.» Bu *«dabbe»* hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür:

1— Bu dabbe, Hz. Salih'in devesinin yavrusudur. Kıyamet'e yakın çıkacaktır ve Kıyamet alâmetlerindendir.

2— Bu dabbe tüylü ve kıllıdır. Ayakları uzundur. Ona *«Cessase»* denilir. Bu söz İbn Amr'a aittir.

3— Bu, insanoğlunun hilkati üzerinde bir dabbedir. Başı bulutlarda, ayakları yerdedir.

4— Bu dabbenin başı öküz başı, gözleri domuz gözleri, kulakları fil kulaklarıdır. Boynuzları gergedan boynuzlarıdır. Boynu

ise Nuame Kuşu'nun boynudur. Göğsü aslan göğsü, rengi de kaplan rengidir. Böğrü kedi böğrüdür. Kuyruğu ise koç kuyruğudur. Ayakları deve ayaklarıdır. Bir mafsalından diğerine kadar on iki ziralık mesafe vardır. Bu, Cessase'nin kendisi olabilir.

5— Bu, ejderhadır. O ejderha ki Kâbe'nin duvarları üzerine çıktı. Onu Ikab denilen kuş kaldırıp götürdü. Bu hadise Kureyşliler'in Kâbe'yi bina etmek istedikleri zaman oldu. Maksat, bunun ahir zamanda çıkacak olmasıdır.

6— Bu bir hayvandır. Kuyruğu yoktur. Sakalı vardır.

7— Bu dabbe konuşan bir insandır. Konuşur ve bidatçılarla münazara eder, kâfirlerle münakaşada bulunur.

8— İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu dabbe tüylü ve yelelidir. Onda her renk bulunur. Dört ayaklıdır. Akabe'de çıkacaktır.

Bazıları da başka görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunları uzatmada herhangi bir fayda yoktur. Kurtubi tefsirinde birinci görüşü tercih ederek *«En sahih görüş budur»* diyor. Bu dabbenin tayininde, sıfatında büyük ihtilaflar vardır.

Dabbe nereden çıkacaktır? Bazıları *«Mekke'deki Safa Tepesi'nden çıkacaktır»* der. Bu Safa Tepesi yarılır ve oradan dabbe çıkar. Bunu İbn Amr söylemiştir. Bazıları *«Ebu Kubeys Dağı'ndan çıkacaktır»* derken başka bir grup *«Bu dabbenin üç çıkış noktası vardır: Birinci çıkışı çölün bir yerinde olacaktır. Onun üzerinde insanlar birbirleriyle savaşacak, çokça kan akıtılacaktır. Sonra bu hayvan gizlenecektir»* demiştir.

«O onlarla konuşur», yani o zaman mevcud olanlara, İslâm'dan başka diğer dinlerin batıl olduğunu söyleyecektir. Bazıları

«Halkın hoşuna gitmeyen şekilde halkla konuşacak» derken bazıları da *«Onlarla Arapça konuşacaktır ve Cenab-ı Hak'kın şu sözünü söyleyecektir»* demişlerdir: *«Şüphesiz ki insanlar bizim ayetlerimize kesin olarak* inanmıyorlardı.» Bu yorum İbn Abbas'ındır.

«Tukellimu cumhur'un kıraatına göre *«Konuşmak»* demek olan *«Teklim»* kökünden gelir ve bu kıraati *«Tunebbihuhum»* şeklindeki okuyuş da desteklemektedir. Bazıları da *«Kelb kökünden gelir ki bu da yaralamak mânâsındadır»* demişlerdir.

Bazıları *«Onlarla konuşur, yani onları yaralar demektir»* demiştir. Bazıları cumhurun kıraatına göre bu yaralamak mânâsına gelen *«Kelbden gelmiştir»* demişlerdir. Şedde ise teksiri ifade eder. Yani çokça konuşan demektir. Bu yorum Ebu Hatim'e aittir.

Dabbe'nin ne zaman ve nerede çıkacağı, ne yapacağı ve sıfatları hakkında birçok hadis vardır. Bazıları sahih, bazıları hasen, bazıları zayıftır. Onun çıkışı ve bu çıkışın Kıyamet alâmetlerinden oluşuna gelince, bu hususta varid olan hadisler sahihtir. Bunların bir kısmı Müslim ve Buhari'de mevcuttur. Meselâ Huzeyfe'nin merfu olan hadisi şöyledir: *«Siz on alâmeti görmedikçe, Kıyamet kopmayacaktır. Onlardan biri de Dabbet'ul'Ard'ın çıkışıdır.»*

Bu hadis hem Sahih-i Müslim'de hem de Sünen-i Erbaa'da yer almaktadır. Bir de şu hadis vardır: *«Güneşin batıdan doğuşundan, Deccal'in gelmesinden ve Dabbe'nin çıkmasından önce süratle amellere sarılın.»*

Bu hadis Sahih-i Müslim'de Ebu Hureyre'nin merfu hadisinden alınmıştır.

İbn Kesir *«Bu dabbe halkın fesada uğradığı, Allah'ın emirle-*

rini terkettiği, hak dini değiştirdikleri ahir zamanda çıkacaktır» demişlerdir.

«Halkla bu hususta konuşacaktır» cümlesinden maksat, İbn Abbas, Hasan ve Katade'nin Hz. Ali'den rivayet ettiklerine göre şudur: *«Halk ile normal bir şekilde konuşacak, kendilerine hitap edecektir.»*

Ata el-Horasani'ye göre onlara şunları söyleyecektir: *«Kesinlikle insanlar bizim ayetlerimize inanmadılar.»*

Bu yorum Hz. Ali'den de rivayet edilmiş, İbn Cerir de bu yorumu benimsemiştir. Fakat İbn Kesir *«Bu yorumda nazar vardır»* diyor.

Değişik rivayetlerden anlaşılıyor ki dabbe bizim bildiğimiz hayvanlardan değildir. Kıyamet'in alâmetlerinden birisidir. Hakikatini Cenab-ı Hak daha iyi bilir. Fakat zamanımızda yeryüzündeki bütün insanları birkaç defa yok edebilecek kadar güçlü silahlar da dabbe olarak değerlendirilebilir ve insanları kitleler halinde yoketmeye elverişli olan hastalıklar da dabbe cümlesinden olabilir. Hatta hastalık içindeki mikroplar da dabbeye benzemiş olabilir. Hakikati Allah bilir.

Büyük müfessir Alusi, dabbe konusunda şunları söyler:

«Dabbe hakkındaki rivayetler değişik, hem de çok değişiktir. Ebu Hayyan «El-Bahr»da, Demirî «Hayat'ul-Hayvan» adlı eserinde «Her memlekette bir dabbe çıkacaktır. Öyleyse dabbe, çeşidi yeryüzünde dağılan bir hayvandır. Tek bir dabbe değildir» der. Böylece dabbeden cins kastedilmektedir. Rivayetlerin çoğuna bakılırsa bu, tek bir dabbedir ve doğru olanı da budur. İsmi cins tabiri ve müphem getirilerek tenvinle tekid edilmesi ise onun durumunun garipliğine ve korkunçluğuna delâlet etmektedir. Dabbe

nin tek olduğunda da ihtilaf edilmiştir. Bazıları *«O dabbe insanlardandır»* demiş ve delil olarak Muhammed bin Kâb el-Kurezi'den gelen şu rivayeti göstermişlerdir:

«Hz. Ali'ye dabbe sorulduğunda Hz. Ali: *«Dikkat edilsin, Allah'a yemin ederim, o kuyruklu bir dabbe değil, onun sakalı vardır»* demiştir.

Meşhur olan —ki hak da budur—, bu dabbenin insan nevinden olmayan bir dabbe oluşudur. Bazı kimseler *«Kureyşliler Mescid-i Haram'ı bina etmek istediklerinde onlara mani olmak üzere Kâbe'nin içinde bulunan ejderhadır. Bu ejderhayı Ikab denilen kuş kapmış ve onu Hacun denilen yere atmış ve yerini unutmuştur»* demişlerdir. Demirî bunu İbn Abbas'tan rivayet etmektedir. Ravilerin çoğu Dabbe'nin bunun gayrisi bir şey olduğunda ittifak etmişlerdir.

Alusi *«Dabbe hakkındaki rivayetler çoktur»* der. El-Bahr ise *«Dabbe'nin mahiyeti, şekli, çıkış yeri, adedi, ondan ne kadarının çıkacağı, halk için ne yapacağı ve kimin zamanında çıkacağı şeklindeki konularla ilgili olarak değişik birtakım haberler vardır. Onun için bunların hepsini attık. Çünkü onları nakletmek kâğıt ziyanından başka bir şeye yaramaz»* demiştir.

Alusi *«El-Bahr'ın bu sözü haktır. Ben bazı kimseler ister doğru ister yalan olsun birtakım rivayetlere vakıf olmayı istedikleri için bunlardan bazılarını naklettim. Es-Sefaran'i El-Buhur'u Zahire'de bunları biraraya getirerek mukayese etmiştir. Fakat faydalı bir iş yaptığını sanmıyorum»* demektedir.

Dabbe ile ilgili haberlerin en yakın olanı Tirmizi'nin hasen olduğunu söylediği haberdir. Bu hususta gelen haberlerin bir kısmını Hakim tashih etmiştir. Malûmdur ki Hakim'in tashihi muhaddisler arasında itibara alınmaz. Bu dabbe hakkında son ola-

rak şunu söyleriz: Bu büyük bir dabbedir. Ayaklıdır. İnsan nevinden değildir. Allah ahir zamanda onu yerden çıkaracaktır. Yerden çıkarılması onun yaradılışının tevellüd yoluyla (yani erkek ve dişi yönüyle) değil, doğrudan topraktan olacağını gösterir. Tıpkı haşeratlar gibi.

Ayetteki «*Hum*» zamiri mutlak şekilde Kıyamet'i inkâr eden kâfirlere racidir. Bütün (geçmiş ve gelecek) kâfirlere racidir, sadece Mekke müşriklerine değil. Dabbenin onlara haber vermesinden maksat, ellerinden kaçmış olan iman üzerinde hasret çekmelerini sağlamak içindir.

Bazıları «*Halktan maksat Mekke müşrikleridir*» demişlerdir. Bazıları da «*Zamirler kâfirlere değil de bütün insanlara racidir*» derler. O vakit «*Nas*» kelimesinden maksat, ya haşrı inkâr eden kâfirlerdir veya Mekke müşrikleridir. (1)

«*O onlara insanların ayetlerimize içtenlikle inanmadıklarını söyler*» cümlesindeki «*Ayetlerimiz*» den maksat, Kur'an ve Hz. Muhammed'dir. Bu durum Allah'ın kâfirlerden iman etmesini kabul etmediği, Allah'ın ilminde bu dabbe çıkmazdan önce kâfirler ve müminlerden bir şey kalmadığı andadır.

Ayetin metnindeki «*Yuzeun*» fiili «*Defedilirler, hesap yerine sevkedilirler*» demektir. Katade «*Onların öncüleri, sonuncularının üzerine reddedilir*» diyor. Yani öncüler, sonuncular yetişinceye kadar durulur. Onlar gelinceye kadar durum böyledir. Allah onlara «*Peygamberlere gönderdiğim ayetlerimi ve birliğime delâlet eden bunca kevni ayeti yalanladınız mı? Halbuki siz ilim yönünden onları ihata etmiş değildiniz (ilmen onların batıl olduğuna*

(1) Alûsî, Ruh'ul-Meânî, cilt: 20, sh: 22

varmamıştınız) ki onlardan yüz çeviriyordunuz. Cehaletle, delilsiz olarak onları yalanladınız» der.

87. ayetin başındaki *«Yevme»* kelimesi ya mukadder bir fiilin (Uzkur) mef'ulüdür veya *«Zekkir»* fiilinin mef'ulüdür. Yani sûra üfürüldüğü günü onlara hatırlat, onlara zikret demektir.

Ferra *«Ayetin mânâsı sûra nefhedildiği günde bu durumlar vaki olacaktır şeklindedir»* der. Sûr daha önce de geçtiği gibi nurdan yapılmış bir borudur. İsrafil ona üfürür. Mücahid, *«Boru şeklindedir»* demiştir. Bazıları *«Sûr, Yemen ehlinin lisanında boru mânâsındadır»* derler.

مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهٗ خَيْرٌ مِّنْهَا ۚ وَهُمْ مِّنْ فَزَعٍ يَّوْمَئِذٍ اٰمِنُوْنَ ﴿٨٩﴾
وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوْهُهُمْ فِي النَّارِ ۭ هَلْ
تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٠﴾ اِنَّمَآ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ رَبَّ
هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِيْ حَرَّمَهَا وَلَهٗ كُلُّ شَيْءٍ ۡ وَّاُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ
الْمُسْلِمِيْنَ ۙ ﴿٩١﴾ وَاَنْ اَتْلُوَا الْقُرْاٰنَ ۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِيْ
لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ اِنَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُنْذِرِيْنَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ
سَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ فَتَعْرِفُوْنَهَا ۭ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٣﴾

89 — Kim iyilikle (Allah'un huzuruna) gelirse ona daha iyisi verilir ve onlar o günün korkusundan emin kalırlar.

90 — Kim de kötülükle gelirse onlar yüzükoyun cehenneme atılırlar. (Ve onlara:) «Siz ancak yaptıklarınızın karşılığını görmektesiniz» (denir).

91 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Ben ancak kendisini haram kıldığı şu beldenin Rabbine kulluk etmekle emrolundum. Her şey O'nundur ve ben müslümanlardan olmakla emrolundum.»

92 — Ve Kur'an'ı okumakla da emrolundum. O halde kim hidayete gelirse o ancak kendisi için hidayettedir. Kim dalâlete saparsa de ki: «Ben ancak uyarıcılardanım.»

93 — (Ey Rasûlüm!) De ki: Hamd Allah'a mahsustur. O ayetlerini (mucizelerini, varlığının alâmetlerini) size gösterecektir. Siz de onları görüp tanıyacaksınız. Kesinlikle Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir!

(89-93) *«Kim iyilikle (Allah'ın huzuruna) gelirse...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

89. ayetteki *«El-Hasene»* kelimesini İbn Mesud ve İbn Abbas *«Lâ ilâhe illallah»* ile tefsir etmişlerdir. Ali Zeynelabidin'in babası Hüseyin'den, onun da babası Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre müslümanlardan birisi gazaya gider. Bir yerde tek başına kaldığı zaman *«Lâ ilâhe illallahu Lâ Şerike Leh»* (Allah'tan başka mabud yoktur. Ortağı yoktur), der. Bir ara kendisini Rum diyarında, kırsal ve soğuk bir yerde buldu. Sesini yükselterek *«Lâ ilâhe illallahu lâ şerike lehu»* dedi. O anda bir binici çıktı, sırtında bembeyaz elbiseler vardı. O gazi müslümana, *«Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allah'a yemin ederim, senin bu konuşman, Cenab-ı Hak'kın «Kim bir iyilikle gelirse onun için ondan daha iyisi vardır» ayetinin mânâsıdır.»* dedi.

Katade, *«Hasene tevhid ve ihlastır»* demiştir. Bazıları da *«Bütün farzların eda edilmesidir»* demiştir. Yani *«Lâ ilâhe illallah»*ı hakiki olarak söyleyen bir kimse bu kelime için vacip olan her şeyi demiştir demek olur. Yani tevhid, ihlas ve farzları yerine getirmiştir.

«Onun için ondan daha hayırlısı vardır» cümlesi hakkında *«Yani Lâ ilâhe illallah'tan ona hayr yetişmiştir demektir»* diyor.

Mücahid *«Onun için güzel mükâfatla isimlenen cennet vardır, ve hayr kelimesi de tafdil için değildir»* demiştir.

İkrime ve İbn Cureyc *«Lâ ilâhe illallah'tan daha hayırlı bir şey tasavvur edilmez. Lâkin kişiye ondan hayr yetişmiş olabilir»* demişlerdir.

90. ayetteki *«Es-Seyyie»* kelimesinden maksat, İbn Abbas, Nehai, Ebu Hureyre, Mücahid, Kays bin Sa'd ve Hasan'a göre şirk demektir. Bu, ehli tevhidin de icmaıdır. Yani onlar *«Lâ ilâhe illallah hasene, seyyie de şirktir»* demişlerdir.

«Kubbet» kelimesi İbn Abbas'ın tefsirine göre *«Atıldı»*, Dahhak'a göre *«İtildi»* demektir. Yani yüzüstü cehenneme itildi.

«Yaptıklarınızdan başka bir şeyle mi cezalandırılıyorsunuz?» cümlesi, ya Cenab-ı Hak tarafından veya melekler tarafından söylenmiştir.

91. ayetteki *«Allah'ın haram kıldığı şu belde»* den maksat, Mekke'dir. Cenab-ı Hak onun hürmetini tazim etmiştir. Yani onu emin bir harem kılmıştır. Orada kan akıtılmaz, herhangi bir kimseye zulmedilmez, herhangi bir av avlanmaz, herhangi bir ağaç koparılmaz. İbn Abbas *«ellezî»* yerine, *«Belde»* kelimesine sıfat olsun diye *«elleti»* okumuştur. O belde ki Allah onu haram, yani hürmete lâyık kılmıştır.

«Her şey O'nundur.» Yani yaradılış bakımından da mülk bakımından da her şey O'nundur.

«Ben müslümanlardan olmakla emrolundum», yani onun emirlerine itaat etmekle, onu birleyenlerden olmakla emrolundum. Ve bir de Kur'an'ı okumakla emrolundum.

«Kim hidayete yürürse hidayetinin sevabını alır. Kim saptırsa benim vazifem ancak tebliğdir» ayetini kılıç ayeti neshetmiştir.

«O size ayetlerini gösterecektir», yani nefsinizde ve sizden başka yerlerdeki ayetlerini size gösterecektir. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Onlara gelecekte, afakta ve nefislerinde bulunan ayetlerimizi göstereceğiz»* demiştir. Siz o ayetleri, yani kudretin delillerini, vahdaniyetin hüccet ve burhanlarını hem nefsinizde, hem afakta göreceksiniz, anlayacaksınız. Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Yeryüzünde kesinlikle inananlar için alâmetler vardır. Nefislerinizde de vardır. Acaba görmez misiniz?»* buyurur.

—NEML SURESİ'NİN SONU —

KASAS SÛRESİ

Sure : 28

GİRİŞ :

Medine Dönemi'nde nazil olmuştur. 88 ayettir.

Hasan Basri, Ata, Tavus ve İkrime'den gelen rivayetlere göre surenin tamamı hicretten önce nazil olmuştur. Mukatil *«53. ayetten 55. ayete kadar olan bölüm Medine Dönemi'nde nazil olmuştur»* der. Nitekim Tabarani, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor: *«53, 54 ve 55. ayetlerle Hadid ayeti Rasûlullah'a gelip Uhud Muharebesi'ne giren Necaşi elçileri hakkında nazil olmuştur.»* Yine İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre 53, 54 ve 55. ayetler Cuhfe denilen yerde nazil olmuştur. O zaman Rasûl-ü Ekrem hicret için Mekke'den çıkmıştı.

Bu sure 88 ayet, 441 kelime ve 5800 harften meydana gelmektedir. Bu surenin Neml Suresi'yle ilişkisi şudur:

Neml Suresi'nde, Hz. Musa hususunda mücmel kalan birtakım cümleleri bu sure açıklamaktadır. Bu sure genel olarak şu konuları kapsamaktadır:

1— Hz. Musa ve Firavun'un mücadeleleri,

2— Musa'nın annesine verilen talim,

3— Tevbenin fayda verdiği,

4— Mücrimlerden olmaması için Musa'nın yakarışı,

5— Maslahat için haber vermenin caiz olması,

6— Hz. Musa'nın Mısır'ı terketmesi,

7— Musa'nın Medyen şehrine varması,

8— Hz. Şuayb ile mülâkatı ve müjde alması,

9— Sekiz sene çobanlık karşılığında Hz. Şuayb'ın kızı ile evlenmesi,

10— Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda peygamberliğe mazhar olması,

11— Hz. Musa'nın mucizeleri,

12— Hz. Harun'un peygamberliği,

13— Firavun'un Haman'a emir vermesi,

14— Mekke müşriklerinin Hz. Muhammed'den, Hz. Musa'nın mucizeleri gibi mucizeler istemeleri,

15— Aşırı gidenlerin helâk olması,

16— Ana merkeze peygamber gönderilmedikçe kasabaların helâk edilmemesi,

17— Dünya hayatı hakkında genel bir uyarı,

18— İmanın neticesi,

19— Cenab-ı Hak'kın sıfatları,

20— Kıyamet'te müşriklerin başına gelecekler,

21— Karun'un hazineleri. Karun'un ve ona özenenlerin durumu,

22— Ahiret yurdu kimler içindir,

23— Rasûl-ü Ekrem'e öğütler ve uyarılar.

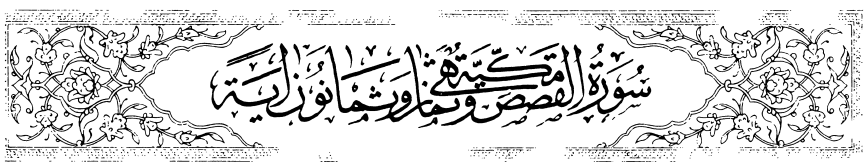

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

طٰسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ
نَبَإِ مُوسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْاَرْضِ
وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَآئِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ اَبْنَآءَهُمْ
وَيَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ ؕ اِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٤﴾ وَنُرِيدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ
اسْتُضْعِفُوا فِي الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ﴿٥﴾

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Tâ, Sîn, Mîm.

2 — Bunlar apaçık olan Kitab'ın ayetleridir.

3 — (Ey Rasûlüm!) İman eden bir kavim için Musa ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana dosdoğru anlatacağız.

4 — Firavun yeryüzünde (Mısır'da) gerçekten azmış, halkını parça parça etmişti. Onlardan bir grubu zaafa uğratıyor, onların erkek çocuklarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Şüphesiz ki O (Firavun) fesatlık çıkaranlardandı.

5 — Biz ise irade ediyorduk ki o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunalım. Onları önder ve mirasçılar kılalım.

(1-5) *«Tâ, Sîn, Mim. Bunlar apaçık olan...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu harflerden Cenab-ı Hak ne kastediyorsa, maksadı ne ise ona iman ederiz. İşte bu surede gelen ayetler her şeyi açıklayıcı olan Kitab'ın ayetleridir.

«Sana dosdoğru anlatıyoruz», yani Cebrail vasıtasıyla sana dosdoğru anlatıyoruz.

4. ayetin metnindeki *«alâ»* kelimesi harfi cer olan *«alâ»* anlamında değildir ve fiildir. *«alâ-ya'lû»*dan gelmektedir. Mânâsı: *«Firavun yeryüzünde zorbalık yaptı ve Mısır topraklarında azgınlığa başladı. Zulümde haddi aştı»* demektir. Aynı ayetin metnindeki *«Şiye'an»* kelimesi gruplar, fırkalar demektir. Firavun şer ve fesada dair yapmak istediklerini her sınıf üzerinde, o konuda yapmıştır. Veya o gruplar Firavun'a itaat ve emirlerini uygulamak hususunda birbirlerine yardımcı olmuşlardır.

«Firavun'un zayıf kıldığı taife» den maksat İsrailoğulları'dır. Onlara *«Mısırlılar'dan bir grup»* denilmesi uzun bir zamandan beri Mısır'da bulunmaları ve Mısırlı sayılmaları nedeniyledir.

Onların erkek çocuklarını kesmesindeki hikmet şudur: Firavun'un kâhinlerinden biri ona şöyle der: *«İsrailoğulları'ndan bir*

çocuk dünyaya gelecek ve senin mülkünün helâki O'nun eliyle olacaktır.»

Beşinci ayette *«Onları imam kılmayı irade ettik»* cümlesi *«Din ve dünya hususunda onları önder yaptık»* şeklinde yorumlanmıştır. Mücahid; *«Onları hayra davet eden kişiler yaptık»* anlamını verir. Katede *«Onları idareci yaptık»* der. Nitekim Cenab-ı Hak bir ayette *«Sizi idareciler kıldı»* buyurmuştur.

«Onları mirasçı kıldık», yani Firavun'un saltanatında, elinin altında ne varsa hepsini onlara verdik.

وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا
مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَحْذَرُوْنَ ﴿٦﴾ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰٓى
اُمِّ مُوْسٰٓى اَنْ اَرْضِعِيْهِ ۚ فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَاَلْقِيْهِ فِي الْيَمِّ
وَلَا تَخَافِيْ وَلَا تَحْزَنِيْ ۚ اِنَّا رَآدُّوْهُ اِلَيْكِ وَجَاعِلُوْهُ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٧﴾
فَالْتَقَطَهٗٓ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُوْنَ لَهُمْ عَدُوًّا وَّحَزَنًا ۗ
اِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا كَانُوْا خٰطِـِٕيْنَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ
امْرَاَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّيْ وَلَكَ ۗ لَا تَقْتُلُوْهُ ۖ عَسٰٓى اَنْ يَّنْفَعَنَآ
اَوْ نَتَّخِذَهٗ وَلَدًا وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٩﴾ وَاَصْبَحَ فُؤَادُ
اُمِّ مُوْسٰى فٰرِغًا ۗ اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِيْ بِهٖ لَوْلَآ اَنْ رَّبَطْنَا
عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ
لِاُخْتِهٖ قُصِّيْهِ ۖ فَبَصُرَتْ بِهٖ عَنْ جُنُبٍ وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ۙ ﴿١١﴾
وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ
عَلٰٓى اَهْلِ بَيْتٍ يَّكْفُلُوْنَهٗ لَكُمْ وَهُمْ لَهٗ نٰصِحُوْنَ ﴿١٢﴾
فَرَدَدْنٰهُ اِلٰٓى اُمِّهٖ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ
اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٣﴾

6 — Ve onları yeryüzünde yerleştirip hakim kılmayı, Firavun'a, Haman'a ve askerlerine de onlardan çekindikleri şeyleri göstermeyi (istedik.)

7 — Biz Musa'nın annesine «O'nu emzir. Kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil'e) bırakıver. Hiç korkma ve kaygılanma. Zira biz onu tekrar sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden yapacağız» diye vahyettik.

8 — Kendilerine düşman olması ve onları tasalandırması için Firavun'un adamları onu buldular. Elbette Firavun, Haman ve askerleri yanılmaktaydılar.

9 — (Nil'de bulunan sandığın içinden çocuk çıkınca) Firavun'un karısı dedi ki: «Bu senin de benim de gözümüzü aydınlatır. Öldürmeyin onu. Belki bize bir faydası dokunur. Yahut da kendimize evlât ediniriz». Onların bir şeyden haberleri yoktu.

10 — Musa'nın annesinin yüreği tasadan bomboş kalıverdi. Eğer biz (vaadimize) inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi meydana çıkaracaktı.

11 — (Musa'nın)kızkardeşine «Sen onu gözetle» dedi. O da öbürleri sezmeden uzaktan gözledi.

12 — Biz daha önce onun süt annelerinin sütünü kabulüne müsaade etmedik. Bunun üzerine ablası «Size onun bakımını sizin namınıza üstlenecek, hem de ona iyi davranacak bir aile göstereyim mi?» dedi.

13 — Böylece gözünün aydın olması, kederlenmemesi ve Allah'ın vaadinin hak olduğunu bilmesi için O'nu tekrar annesine verdik. Ama (bunu) onların çoğu bilmemektedirler.

(6-13) *«Ve onları yeryüzünde yerleştirip hakim kılmayı...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri)

Altıncı ayette *«Firavun ve Haman'ın askerleri»* denilmektedir. Asker mânâsına gelen *«Cunud»* kelimesinin bu iki kişinin zamirine izafesi ya tağlib içindir veya Haman'ın da özel bir ordusu vardı. Ya da sultanın askeri aynı zamanda vezirinin de askeri sayılır.

HZ. MUSA'NIN ANNESİNİN
İSMİ VE DURUMU

Musa'nın annesinin ismi Mehyane binti Yester bin-Lavi'dir. Bazıları *«Yuhabaz»*, bazıları *«Yarıha»*, bazıları da *«Yarihat»* olduğunu söylemişlerdir. Başka rivayetler varsa da Allah hakikati daha iyi bilir.

Kur'an'ın zahirinden, Allah Teâlâ'nın O'na vahy götüren bir melek gönderdiği anlaşılmaktadır. Bu onun peygamber olmadığında ittifak edilmesine ters düşmemektedir. Çünkü melekler bazan peygamber olmayanlara da gönderilirler ve onlarla konuşurlar. Bir cemaat bu görüştedir. O alimlerden biri olan Mukatil, *«Musa'nın annesine gönderilen melek Hz. Cebrail'di»* demiştir. İbn Abbas ve Katade *«Bu vahy, ilham anlamındadır»* demişlerdir. Bu tefsire *«Biz onu sana geri göndereceğiz, O'nu peygamberlerden*

kılacağız» ayeti ters düşmemektedir. Bu cümle önceki yoruma daha uygundur.

Bir grup; *«Musa'nın annesi bu mesele hakkında sadık bir rüya gördü ve Cenab-ı Hak onun kalbine yakîni ilka etti»* demiştir. Cübbai der ki: *«Musa'nın annesi bu hususta bir rüya gördü. Onu güvendiği İsrail alimlerine tabir ettirdi. Onlar da o rüyayı bu şekilde tabir ettiler.»*

Bazıları *«Onun asrında yaşayan bir peygamber ona bu haberi vermiştir»* demişlerse de bu uzak bir ihtimaldir. Ayetin zahirine bakılırsa bu vahy Hz. Musa'yı doğurduktan sonra annesine gelmiştir. Nitekim hadisler de buna delâlet etmektedir. Yani Hz. Musa'nın annesi onu erkek çocukların kesildiği bir dönemde doğurdu. Onun hakkında ne yapacağını bilmiyordu. Biz kendisine ne yapacağını vahyettik.

Bazıları da *«Velâdetten önce olmuştur»* demişlerdir.

El-Yemm kelimesi esasında tuzlu denizlere denirse de burada Nil Nehri için kullanılmıştır. Yani onu Nil'e at. Onun zâyi olacağından korkma ve onun senden ayrılmasına da üzülme. Kesinlikle onu yakın bir devrede sana geri döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız!

KİŞİNİN ÂL-İ KİMLERDİR?

«Firavun'un âli» nden maksat, ona uyanlardır. Zira *«Âl ancak şerefli kimseler için kullanılır»* denilmesi, galibe göredir yani çoğu zaman böyle kullanılır. Veya *«âl»*daki şeref hakiki ve suri şerefden daha geneldir. Onların onu *«iltekat»* etmelerinden maksat, onu yerde bulunan nesneyi alan bir kişi gibi nehirden almalarıdır. Onu

zayi olmaktan korumak için Cenab-ı Hak bunu böyle takdir buyurmuştur.

8. ayetteki «*Liyekune*» fiilinin başında gelen «*lâm*», onların Musa'nın içinde bulunduğu sandığı almalarına illet ve neden olmuştur.

Hz. Musa'nın «*hazen*» olması bir mübalağa ifadesidir. Yani hudutsuz bir üzüntüye sebep olacaktır.

Firavun'un hanımı Asiye binti Muzahim bin Ubeyd bin Reyhan bin Velid'dir. Velid, Hz. Yusuf zamanında Mısır kralıydı. Bu rivayete göre Asiye, İsrailoğulları'ndan değildir. Bazıları «*O İsrailoğulları'ndandır ve Hz. Musa'nın sıbtındandır*» demişlerdir.

Süheyli, Asiye'nin Hz. Musa'nın halası olduğunu söylüyorsa da onun bu sözü garip bir sözdür. Meşhur olan ilk görüştür.

«*Onu öldürmeyin*» şeklindeki hitap Firavun'adır. Fiil ona mecazen isnad edilmiştir. Çünkü amir odur. Cemi sigasının kullanılması da tazim içindir. Bazı kimseler «*Bu hitap hem Firavun'a hem de yardımcılarınadır*» demiştir. Zira Firavun'un azgın kavminden bazı kimseler çocuk sandıktan çıkarıldıktan sonra «*İşte bizim sakındığımız, korktuğumuz çocuk budur. Bize izin ver, onu öldürelim*» demişlerdir. Bunun üzerine Firavun ve hazır bulunanlar «*öldürmeyin*» dediler.

Bazıları «*Bu hitap Firavun ile onun öldürülmesinden korkan kimselerin hitabıdır*» der. Bazıları da «*İsrailoğulları arasında doğup dünyaya gelen oğlan çocukları öldürmekle görevli bulunan kimselerin hitabıdır*» demişlerdir. Zira Asiye, Firavun'a şefkatini gerektiren sözleri söyledikten sonra bundan emin oldu ve hemen çocukları öldüren gruba yönelerek onları bu çocuğu öldürmek-

ten nehyetti. Sebep *«Umulur ki bize yarar verir veya onu evlât ediniriz»* düşüncesidir.

«Onlar anlamıyorlardı» cümlesiyle Firavun'un yakınları kastedilmektedir. Yani onlar büyük bir hata üzerinde olduklarının farkında değildiler. Mücahid *«Bunun onlara düşman olduğunu anlamıyorlardı»* derken Ahmed bin İshak, *«Ben dilediğimi yaparım, onların irade ettiğini yapmam»* anlamını vermiştir.

«Musa'nın annesinin kalbi boşaldı». Yani her şeyden boşaldı, öyleki sadece Hz. Musa'dan bahsediyordu. Bu yorumu El-Feryadi, İbn Ebi Şeybe, Abd bin Humeyd, İbn Cüreyc, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim ve Hakim İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Aynı yorum İbn Mesud, Hasan Basri ve Mücahid'den de gelmiştir. Bir grup da *«Onun kalbi sabretmekten boşaldı»* der. Yani sabrının tükendiğini söylemek istemişlerdir. İbn Zeyd *«Allah'ın vaadinden boşaldı»* fikrindedir. Ebu Ubeyde ise *«Üzüntüden boşaldı»* anlamını vermiştir. Zira Musa boğulmamış ve Firavun'un onu sevdiği, evlât edindiği haberi kulağına gelmişti.

«Eğer onun üzerine indirdiğimiz sekine ve sabırla kalbini bağlamasaydık o meseleyi açığa vuracaktı». Kalbin bağlanması, sabır ve sükûnete kavuşmasından kinayedir.

«Ta ki O (Musa'nın annesi) iman edenlerden olsun» cümlesi kalbinin sabit kılınmasının nedenidir. Yani biz ona *«Musa'yı sana geri göndereceğiz»* diye vaadetmiştik. Bu vaadimizin doğruluğu kalbinde yerleşsin diye onu sabır sahibi kıldık.

MUSA'NIN KIZKARDEŞİNİN İSMİ

Hz. Musa'nın kızkardeşinin ismi Meryem'di. Bazı rivayetlere göre Külsüme, bazılarına göre ise Külsüm'dür. Ayetin metninde-

ki «*Cunub*» kelimesinden maksat «*uzaktan*» demektir. Yani uzak bir yerden onu gördü. Aynı kelime «*yakınlık*» mânâsına da gelir ve bu kelime ezdaddandır. Ters olan iki mânâya da gelir. Aynı kelime Cenbun, Cenebun, Canibun şeklinde okunmuşsa da mânâ aynıdır.

El-Meradi kelimesi murdia'nın çoğuludur ve süt emziren kadın demektir. Bazıları «*Merda'nın çoğuludur*» der. Merda mimli mastardır. Süt vermek mânâsını ifade eder. Bazıları ise «*İsmi mekân*» olduğunu söylerler. Buna göre süt verme yerini ona haram kıldık anlamı kazanır. «*Haram kılmak*»tan maksat, şer'i haramlık değildir. Çünkü çocuk mükellef değildir ki ona bir şey haram kılınsın. Burada men etme mânâsındadır. Yani onu almaktan menettik.

«*Yekfulûne*» fiili «*Onun terbiyesini verip, onu büyütmeyi üzerine alır*» mânâsını ifade eder.

«*Onlar onun için nasihatçıdır*», yani onun hizmetinde herhangi bir kusur etmezler. Onun terbiyesi ve büyütülmesi konusunda ne gerekirse hepsini yaparlar.

ŞERDEN KURTULMAK İÇİN YALAN SÖYLENİR Mİ?

Rivayetlere göre Haman, Hz. Musa'nın kızkardeşinden bu sözleri dinledikten sonra, «*Bu kızcağız bunu ve ailesini tanır. Bu kız, bu durumu bize haber verinceye kadar onu yakalayın*» der.

Bunun üzerine kız, «Ben kral için «*Bunlar nasihatçı ve ihlaslı bir ailedir demek istedim*» deyip kendisini bu şerden kurtardı. Böylece bu tür bir şerden kurtulmak için yalan söylemenin caiz olduğu kaidesini getirdi. Bu kızdan böyle cevabın gelmesi hiç de garip değildir. Çünkü peygamber çıkmış bir aileye mensuptur.

Zamirin iki durum için gelme ihtimali Arapça'nın bir özelliği değildir. Bu, bütün dillerde vardır. Bununla beraber Firavunlar Amalikalılar'ın bakiyyesi idiler ve Arapça konuşuyorlardı. Umulur ki kız onların diliyle konuşmuştur.

«Annesinin Allah'ın vaadinin hak olduğunu bilmesi için Musa'yı ona geri çevirdik». Cenab-ı Hak daha önce ona *«Musa'yı geri getireceğiz, onu peygamberlerden kılacağız. O boğulmayacaktır»* demişti. Boğulmadığını ve geri çevrildiğini müşahade etmek suretiyle Allah'ın vaadinin hak olduğunu bildi. Gerisini ise kıyas etmek suretiyle anladı.

Ebu Hayyan, *«Bu ayet Musa'nın annesine yapılan vahyin ilham veya bir rüya olduğunu söyleyen kimselerin görüşünün zayıf olduğuna delildir. Çünkü rüya veya ilhamda vaad tabiri kullanılmaz»* demiştir. Fakat bu yorumda nazar vardır.

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَاسْتَوٰٓى اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا ؕ وَكَذٰلِكَ
نَجْزِى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٤﴾ وَدَخَلَ الْمَدِيْنَةَ عَلٰى حِيْنِ غَفْلَةٍ مِّنْ اَهْلِهَا
فَوَجَدَ فِيْهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلٰنِ ۖ هٰذَا مِنْ شِيْعَتِهٖ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهٖ ۚ
فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِىْ مِنْ شِيْعَتِهٖ عَلَى الَّذِىْ مِنْ عَدُوِّهٖ ۙ
فَوَكَزَهٗ مُوْسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ ۖ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ ؕ
اِنَّهٗ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِيْنٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّىْ ظَلَمْتُ نَفْسِىْ فَاغْفِرْ لِىْ فَغَفَرَ لَهٗ ؕ
اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ اَنْعَمْتَ عَلَىَّ فَلَنْ اَكُوْنَ ظَهِيْرًا
لِّلْمُجْرِمِيْنَ ﴿١٧﴾ فَاَصْبَحَ فِى الْمَدِيْنَةِ خَآئِفًا يَّتَرَقَّبُ فَاِذَا الَّذِى
اسْتَنْصَرَهٗ بِالْاَمْسِ يَسْتَصْرِخُهٗ ؕ قَالَ لَهٗ مُوْسٰٓى اِنَّكَ لَغَوِىٌّ مُّبِيْنٌ ﴿١٨﴾
فَلَمَّآ اَنْ اَرَادَ اَنْ يَّبْطِشَ بِالَّذِىْ هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا ۙ قَالَ يٰمُوْسٰٓى
اَتُرِيْدُ اَنْ تَقْتُلَنِىْ كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًۢا بِالْاَمْسِ ۚ اِنْ تُرِيْدُ اِلَّآ اَنْ
تَكُوْنَ جَبَّارًا فِى الْاَرْضِ وَمَا تُرِيْدُ اَنْ تَكُوْنَ مِنَ الْمُصْلِحِيْنَ
﴿١٩﴾ وَجَآءَ رَجُلٌ مِّنْ اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ يَسْعٰى ۖ قَالَ يٰمُوْسٰٓى
اِنَّ الْمَلَاَ يَاْتَمِرُوْنَ بِكَ لِيَقْتُلُوْكَ فَاخْرُجْ اِنِّىْ لَكَ مِنَ النّٰصِحِيْنَ ﴿٢٠﴾
فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَّتَرَقَّبُ ۖ قَالَ رَبِّ نَجِّنِىْ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢١﴾

14 — (Musa) erginlik çağına (veya olgunluk yaşı olan 40'a) eriştiğinde ona hüküm ve ilim verdik. Biz iyi iş yapanlara böyle mükâfat veririz.

15 — (Musa), halkı meşgul iken şehre girdi. Orada iki adamın döğüştüğünü gördü. Biri kendi kavminden (İsrailoğulları'ndan) idi. Öbürü düşmanlarındandı. Böylece kendi kavminden olan kişi düşmanlarından olan kişiye karşı Musa'dan yardım istedi. Musa da onun (düşmanlarından olan kişinin) göğsüne bir yumruk vurdu. Böylece onun işini bitirdi. (Musa) «Bu şeytanın işlerindendir. Kuşkusuz ki o (şeytan) insanı sapıklığa sürükleyen bir düşmandır» dedi.

16 — (Musa); «Ey Rabbim! Ben (Kıptî'yi öldürmekle) nefsime zulmettim. Beni affet» dedi. Allah onu affetti. Çünkü O, bağışlayandır. Çok merhamet edendir.

17 — (Musa:) «Ey Rabbim! Bana verdiğin nimetlere yemin ederim ki artık suçlulara kat'iyyen yardımcı olmayacağım» dedi.

18 — Korku içinde ve etrafı gözetleyerek şehirde sabahladı. Dün kendisinden yardım isteyen adam, yine biriyle döğüşüyordu ve kendisinden yardım istiyordu. Musa ona; «Sen düpedüz bir azgınsın» dedi.

19 — (Musa) ikisine de düşman olanı tutmak isteyince, öbürü (İsrailli) (Musa'yı kendi aleyhinde sanıp): «Ey Musa! Dün birini öldürdüğün gibi, bugün de beni mi öldürmek istiyorsun? Sen yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun. Barıştıranlardan olmak istemiyorsun» dedi.

20 — Şehrin öbür yakasından bir adam koşa koşa gelip; «Ey Musa! Önde gelenler seni öldürmek için görüşüp danışıyorlar. Hemen (buradan) çık (git). Kuşkusuz ki ben sana öğüt verenlerdenim.»

21 — (Musa) korku içinde (etrafı) gözetleyerek oradan çıktı ve «Ey Rabbim! Beni zalim olan kavimden kurtar» diye (Allah'a) yalvardı.

(14-21) *«(Musa) erginlik çağına...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri)

«Eşudde» ile *«İstiva»* nın zamanı hakkında ihtilaf edilmiştir. İbn Ebi Dünya'nın Kelbi tarıkıyle Ebu Salih ve İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre *«Eşudde»* onsekiz ile otuz yaşları arasıdır. *«İstiva»* ise otuzdan kırka kadar olan zamandır. Kırktan yukarı olduğunda artık eksiklik başlar.

Abd bin Humeyd, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim, Mücahid'den şöyle rivayet ederler: *«Eşudde otuzüç, istiva ise kırk yaştır.»*

Aynı zamanda bu görüş İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Benzerini ise Katade rivayet etmiştir. Fakat hak şudur: Eşudde zamanına varmaktan maksat gelişmenin son bulduğu zamana varmak demektir. Bu da gün, zaman ve durumlara göre değişir. Bunun için de lûgat ve tefsir kitaplarında bu kelimelere değişik mânâlar ve yorumlar getirilmiştir. En güzeli, *«Eşudde»*nin talip olmak, bedenin kuvvet kazandığı yaşa ulaşması mânâlarını taşımasıdır. İstiva ise, aklın mutedil olması, kemâle varması zamanıdır. Hz. Musa hakkında böyle bir vakit tayini ancak güvenilir (sahih) bir hadisle sabit olabilir. Zira bu, iklim, zaman ve durumlara göre değişiklik gösterir. Meşhur olan şudur ki bu, çoğu kez kırk yaşında vukû bulur.

Ayetin hulâsası şudur: Hz. Musa'nın cismi kuvvete eriştiğinde, aklı itidale vardığında ona hüküm (peygamberlik) verdik. Nitekim Süddi *«hükm»* ü peygamberlikle tefsir etmiştir. Veya ona peygamberliğin özelliklerinden olan bir ilim verdik. Ayrıca ona din ve şeriat hususundaki ilmi verdik.

PEYGAMBERLERİN HÜKMÜ, SÜNNETLERİDİR

Zemahşeri *«Keşşaf»*ta *«İlimden maksat Tevrat, «Hüküm»den maksat ise sünnettir. Peygamberlerin «hükmü» onların sünnetleridir»* demiştir. Nitekim Cenab-ı Hak Rasûlullah'ın hanımlarına hitaben: *«Evlerinizde Allah'ın ayetlerinden ve hikmetten okunanları hatırlayın»* buyurmuştur.

Bazıları *«Hikmetten maksat; alim hukemanın siretini ona verdik demektir»* der. Zira Hz. Musa cehalete nisbet edilen hiçbir fiilde bulunmamıştı. Bütün fiilleri yerli yerindeydi.

Bu yorum kıssanın nazmına daha uygundur. Çünkü Hz. Musa'nın peygamber olması Kıptîyi yumruklamasından ve Medyen'e hicret etmesinden sonra, hatta Medyen'den Mısır'a dönerken olmuştur. Ona Tevrat'ın verilmesi ise Firavun ve askerlerinin Kızıldeniz'de garkolmasını müteakib gerçekleşmiştir. Bu zaman ise Kıptî'yi öldürmesinden çok sonradır.

Ayrıca *«İşte biz böylece muhsinlere mükâfat veririz»* ayeti hükmün peygamberlik olmasına mânidir. Çünkü peygamberlik amele karşılık değildir.

15. ayetin metninde geçmekte olan el-Medine kelimesi ile kastedilen, İbn Abbas'ın görüşüne göre Menfa'dır. Bazıları *«Aynuşems»*, bazıları *«Mısır'dan iki fersah uzakta bulunan ve Habin*

ismini alan bir köydür», bazıları da *«İskenderiye şehridir»* demişlerdir. Fakat en meşhuru Mısır olmasıdır.

*«Onların gafil oldukları vakit»*ten maksat kaylulet vaktiydi. Bu zamanda kimse şehre girmezdi veya kimsenin gelmesini beklemezlerdi. Bir rivayette yatsı ile akşam namazları arasında girmişti.

İbn İshak; *«Bu şehir Mısır'dır. Hz. Musa Firavun ve kavminin kötülüklerine karşı çıkarak orayı terketmiş, kendisini gizlemiş ve ortadan kaybolmuştu. Sonra ismini değiştirerek, tanınmayacak şekilde oraya girdi»* diyor.

İbn Zeyd, *«Firavun onu Mısır'dan sürgün etmişti. Aradan birçok sene geçmiş, halk onu unutmuştu. İşte o zaman, geldi ve Mısır'a girdi»* diyor. Bazıları da *«Bir bayram günü, halk bayramla meşgulken girdi»* demiştir.

«O şehirde iki kişinin döğüştüğünü gördü. Biri onun kavmindendi. Yani İsrailoğulları'ndandı». İmam Suyuti'ye göre bu kişi Kur'an'da bahsi geçen Samiri'dir. Diğeri de muhaliflerden, yani Kıptiler'dendi Onun ismi de, *(«El-İtkan»*da zikredildiğine göre) Kanun imiş. İsrailoğulları'ndan olan kişi Hz. Musa'dan yardım istemiş ve bunun üzerine Hz. Musa Kıpti'ye bir yumruk atarak onu o yumrukla öldürmüştür. Ayetin metnindeki *«Vekeze»* fiili yumrukla vurmak demektir. Yani Hz. Musa ona eliyle vurmuştur.

İbn'ul-Munzir'in Katade'den rivayet ettiğine göre, Hz. Musa ona asa ile vurmuştur.

Katade *«Vekeze»* fiilini onu defetti veya ona vurdu şeklinde yorumlamaktadır. Hz. Musa'nın vurduğu âsâdan maksat, sonradan mucize olan âsâsı değildir. Çünkü o mucize olan âsâyı kendisine, Medyen'de Hz. Şuayb vermişti. Bu, hadiseden çok sonradır.

«*Kada*» fiilinin faili ya Musa veya Cenab-ı Hak'tır. Yahut da yumruktur. Bu zamir bu üç yere de izafe edilebilir.

Hz. Musa «*Bu yaptığım şeytanın işlerindendir*» dedi. Yani onun süslü gösterdiği bir harekettir: «*Kesinlikle şeytan idlâl edici ve düşmanlığı apaçık olan bir düşmandır.*»

Hz. Musa «*Rabbim! Ben nefsime zulmettim*» dedi. Yani katli gerektiren bir yumruk atmak suretiyle nefsime zulmettim.

PEYGAMBERLER HANGİ GÜNAHLARDAN MASUMDURLAR?

«*Bu günahımı benim için affeyle!*» Hz. Musa bu sözlerini şu mânâlar için söylemiştir: O öyle bir iş işledi ki, o peygamber olan atalarının fiili değildi. Öldürülmesi hiçbir şeriatta meşru olmayan bir nefsi öldürmüştü. Peygamberlerin peygamberlikten sonra da öyle de büyük günahları işlemekten masum oldukları şeklindeki itiraz burada öne sürülemez. Çünkü yumruk atmak küçük günahlardandır. Ölüm ise hataen vukû bulmuştur. Bu görüşü Kâb ve bazı âlimler öne sürmüştür. Hata ile öldürmek de günahtan hali değildir ve bunun için keffaret gerekli kılınmıştır. Ancak hataen öldürmek büyük günahlardan değildir.

«*Peygamberler küçük ve büyük günahlardan masumdur*» şeklindeki kaideye dayanarak da burada bir itiraz ileri sürülemez. Çünkü Hz. Musa bir zalimi defetmenin ve bir mazlumu kurtarmanın ve bunun için de yumruk atmanın daha güzel olduğunu görerek, bu fiili işlemiştir. Gayesi öldürmek değildi. Ölüm ancak kasten değil hataen vâki olmuştur. Hatanın bizim peygamberimizin şeriatında günahtan hâli olmaması malûm değildir. Keffaretin burada meşru kılınması da böyledir. Sanki Hz. Musa, elinden çıkan çıktıktan sonra düşünmüş ve onu yumruksuz da defedebile-

ceği hakikati kendisine görünmüştür. Fakat öfkeli olduğu için bu durumu daha önce idrak edememişti. Sonradan bu hükme varmış ve daha evlâ olana ters düşen bir fiil işlediğini anlamıştır. Bu sebeple Cenab-ı Hak'a sığınarak *«Ben nefsime zulmettim, beni affet»* demiştir.

Bazılarına göre *«Ben nefsime zulmettim»* sözü; *«Bu kâfiri öldürmek suretiyle nefsimi ölüme arzettim, zira Firavun onu öldürdüğümü öğrendiğinde beni öldürecektir»* demektir.

«Beni affeyle», yani bu fiilimi onlara göstermemek lûtfunda bulun. *«Bu şeytanın amelindendir»* demesi onun kendisini vesveseye düşürdüğü içindir. Fakat bu uzak bir tevildir. Cenab-ı Hak'kın *«Allah onu affetti. Kesinlikle Allah gafûr ve rahimdir»* ayeti de böyle bir tefsire müsait değildir.

17. ayetin metnindeki *«Bimâ»* kelimesinin başındaki *«b»* harfi, kasem harfidir. Yani *«Ey Rabbim! Bana verdiğin nimetlere yemin ederim ki böyle bir fiili bir daha işlemeyeceğim ve mücrimlere arka çıkmayacağım.»*

«Allah'ın ona vermiş olduğu nimetler» den maksat, Cenab-ı Hak'kın onu Firavun'un şerrinden koruması, annesine geri vermesi ve İsrailoğulları'na onu üstün kılmasıdır.

Bazıları *«Bu nimetten maksat, Allah'ın O'nu affetmesidir»* der. Peygamber olmazdan önce bunu bilmesi ise ilham veya rüya ile olmuştur.

ZALİME YARDIM EDİLMEZ

Ayetin metnindeki *«Zahir»*den maksat, yardımcı demektir. *«Mücrimler»* den maksat ise ya yardım ettiği o İsrailli'dir veya

bütün kâfirlerdir. Yahut da Firavun ve kavmidir. Ayetin mânâsı şudur: Bana vermiş olduğun bütün nimetlerine yemin ederim ki kesinlikle tevbe edeceğim ve kâfirlere hiçbir zaman yardımcı olmayacağım, onlarla arkadaşlık yapmayacağım.

İlim ehli bu ayetle, zalimlere yardımcı olmayı ve onların hizmetinde bulunmayı yasaklamışlardır.

«Yeterakabu» fiili gözetirdi demektir. Yani bir kötülüğün kendisine dokunmasını veya haberleri gözetirdi. Acaba onlar Musa'nın Kıptî'yi öldürdüğünü haber almışlar mıdır? Zira rivayete göre, Kıptî'yi öldürdükten sonra onu kuma gömmüştü.

Bazıları *«Rabbinin yardımını gözetirdi»*, bazıları «Kavminin *kendisini yakalayıp Firavun'a teslim etmesini gözetirdi»* demişlerdir. Bir kısmı da ayete *«Kavminin hidayetini gözetirdi»* şeklinde mânâ vermişlerdir.

«Baktı ki dün yardım ettiği İsrailli tekrar kavga etmekte ve kendisini yardıma çağırmaktadır». Hz. Musa o İsrailli'ye: *«Sen kesinlikle sapıtmışsın. Hem de sapıklığı apaçık olan bir kimsesin. Çünkü sen bir kişinin ölümüne sebep oldun ve bugün de başkasıyla kavga ediyorsun. Daima insanlarla çatışıyorsun»* dedi.

Hz. Musa, ikisinin düşmanı olan kişiyi yakalamak istediğinde o İsrailli, *«Ey Musa! Dün bir insanı öldürdüğün gibi bugün de beni mi öldüreceksin?»* dedi.

Ibn Abbas'ın rivayetine göre o İsrailli Hz. Musa'nın kendisini yakalamak istediğini zannetmiştir. Bundan dolayı Hz. Musa'ya bu şekilde konuşmuştur.

Hasan Basri *«Bu sözü hem Musa'nın hem de diğer İsrailli'nin düşmanı olan Kıptî söylemiştir»* der. Ona göre, bu Kıptî Hz. Mu-

sa'nın İsrailli'ye *«Kesinlikle sen sapıklığı apaçık olan bir kimsesin»* demesinden anlamıştı.

Metindeki *«Cebbaren»* kelimesinden maksat, her istediğini yapan ve neticelere hiç bakmayan kimse demektir. Bazıları *«Cebbar, Allah'ın emri karşısında tevazu göstermeyen, mağrur, mutekebbir kimsedir»* demişlerdir. İbn'ul-Munzir, Şabi'den şöyle rivayet ediyor: *«Kim haksız olarak iki kişiyi öldürürse o cebbar sayılır»*. Sonra da bu ayeti okumaktadır. (İbn Ebi Hatim de benzerini İkrime'den rivayet etmiştir).

HZ. MUSA'YA HABER VERMEK İÇİN GELEN KİŞİNİN KİMLİĞİ

Şehrin en uzak ucundan gelen kişi Firavun'un amcasının oğludur. İsmi Şem'an (veya Şem'un) bin İshak'tır. Bazıları *«Haskil'dir»* demiştir. Bu kişinin Firavun'un yakınlarından bir mümin olduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır. Bazıları da *«Bu kişi o mümin değil başka biriydi»* demişlerdir.

O kişi Musa'ya, *«Firavun'un devletini idare edenlerin ileri gelenleri senin hakkında istişare etmektedirler. Şehirden çık. Kesinlikle ben sana nasihat eden bir kimseyim»* dedi.

DİN İÇİN KOVUCULUK YAPILABİLİR Mİ?

Kurtubi ve bazı müfessirler *«Bu ayet dinî bir maslahat için kovuculuğun caiz olduğunu gösterir»* demişlerdir.

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى رَبِّيْٓ اَنْ يَّهْدِيَنِيْ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿٢٢﴾
وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُوْنَ ۖ
وَوَجَدَ مِنْ دُوْنِهِمُ امْرَاَتَيْنِ تَذُوْدٰنِ ۚ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ۖ
قَالَتَا لَا نَسْقِيْ حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَآءُ ۫ وَاَبُوْنَا شَيْخٌ كَبِيْرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقٰى
لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰٓى اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنِّيْ لِمَآ اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ
خَيْرٍ فَقِيْرٌ ﴿٢٤﴾ فَجَآءَتْهُ اِحْدٰىهُمَا تَمْشِيْ عَلَى اسْتِحْيَآءٍ ۖ
قَالَتْ اِنَّ اَبِيْ يَدْعُوْكَ لِيَجْزِيَكَ اَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا ۚ
فَلَمَّا جَآءَهٗ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ ۙ قَالَ لَا تَخَفْ ۖ نَجَوْتَ مِنَ
الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٥﴾ قَالَتْ اِحْدٰىهُمَا يٰٓاَبَتِ اسْتَاْجِرْهُ ۫ اِنَّ
خَيْرَ مَنِ اسْتَاْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْاَمِيْنُ ﴿٢٦﴾ قَالَ اِنِّيْٓ اُرِيْدُ اَنْ
اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَيَّ هٰتَيْنِ عَلٰٓى اَنْ تَاْجُرَنِيْ ثَمٰنِيَ حِجَجٍ ۚ
فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ ۚ وَمَآ اُرِيْدُ اَنْ اَشُقَّ
عَلَيْكَ ۭ سَتَجِدُنِيْٓ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٢٧﴾
قَالَ ذٰلِكَ بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ ۭ اَيَّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ
فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ ۭ وَاللّٰهُ عَلٰي مَا نَقُوْلُ وَكِيْلٌ ﴿٢٨﴾

22 — (Musa) Medyen tarafına yönelip gidince «Umarım ki Rabbim beni doğru yola hidayet eder» dedi.

23 — Medyen suyuna varınca hayvanları sulamakta olan bir grup gördü. O grubun arkasında da iki kadın vardı. Onlar (hayvanlarını) sudan uzaklaştırıyorlardı. Musa o kadınlara; «Ne yapıyorsunuz? (Niçin hayvanlarınızı sulamıyorsunuz?)» diye sorunca onlar; «Çobanlar gidinceye kadar biz (hayvanlarımızı) sulamayız. Babamız da piri fani bir ihtiyardır» dediler.

24 — (Musa) onların hayvanlarına su verdikten sonra bir gölgeye çekilip «Ey Rabbim! Bana hayır olarak indireceğin şeye muhtacım» dedi.

25 — Aradan az bir zaman geçince o iki kadından biri utana sıkıla Musa'ya geldi: «Babam seni çağırıyor. Sana hayvanlarımızı sulamanın ücretini verecek» dedi. Bunun üzerine Musa, babasının yanına vardı. O'na (Firavun ile olan macerayı) anlattı. O, «(Ey Musa!) Korkma. O zalim kavimden kurtuldun» dedi.

26 — O kadınlardan biri, «Ey baba! Bunu (Musa'yı) (ücretle çoban) tut. Çünkü o ücretle kullanacağın kimselerin en iyisi ve en emniyetli olanıdır» dedi.

27 — Babaları (Musa'ya), «Sekiz sene bana kendini kiralaman şartıyla bu iki kızımdan birini sana nikâh etmek istiyorum. Şayet (kendinden) on seneyi tamamlarsan bu da senin (bir iyiliğin) olmuş olur. Ben sana zahmet vermek istemem. İnşaallah beni (sözünü yerine getiren) salih kimselerden bulacaksın.»

28 — (Musa:) «Bu seninle benim aramda (bir sözleşme) dir. (Bunlardan) hangi müddeti tamamlarsam bana bir haksızlık edilmeyecek demektir. Allah şu sözlerimize şahittir» dedi.

(22-28) *«(Musa) Medyen tarafına yönelip gidince...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hz. Musa, Medyen'e yöneldi. Medyen, Hz. Şuayb'ın kasabasıydı. Hz. İbrahim'in oğlu Medyen ismini almıştı ve burası Firavun'un hükümranlığı içine dahil değildi. Bu sebeple oraya yönelip gitti. Bazıları *«Musa orayı bildiği için oraya yöneldi»*, başka bir grup müfessir de *Hz. Musa ile Hz. Şuayb arasında yakınlık vardı. Onun için oraya gitti»* demiştir. Medyen ile Mısır arası sekiz günlük bir mesafe idi.

«Umarım ki Rabbim beni doğru yola iletir» sözü Hz. Musa'nın Allah'a tevekkül etmesi ve O'nun yardımına güvenmesi sebebiyle Hz. Musa'dan sadır olmuştur. Hz. Musa yolları bilmiyordu. Önüne üç yol çıktı. Ortanca yolu seçerek bu sözü söyledi. Onu yakalamak isteyenler de diğer yollara saptılar. Hz. Musa sekiz gün, yalınayak, ağaç yapraklarından başka yiyeceği olmadığı halde yola devam etti.

Said bin Cübeyr, *«Medyen'e varmazdan önce ayaklarında bulunan nalınlar paramparça oldu»* demektedir.

Rivayete göre Hz. Musa yolu bilmediği halde yola çıkmıştı. Onu Medyen'e Cebrail götürdü.

Ayetin metnindeki «*Verade*» fiili «*Oraya vardı*» mânâsını ifade eder. «*Verade*»nin lûgat mânâsı girmek ve içmektir. Bu iki mânâ da burada kastedilmemiştir.

«*Medyen suyu*»*ndan* maksat, Medyen halkının su içtiği bir kuyudur. «*Ümmeten*» kelimesi ile büyük bir cemaat, değişik sınıflardan oluşan büyük bir kitle kastedilmektedir.

«*Onların dûnundan*» maksat, onların bulundukları yerden daha aşağıda ve gerisinde bulunan bir yer demektir.

«*Gördüğü iki kadın*» Hz. Şuayb'ın kızlarıydı. Küçüğünün ismi Sufeyra, büyüğünün ki de Sefra idi. İsimleri hususunda değişik birçok rivayet vardır.

«*Tezûdani*» fiili kuvvetli çobanların korkusundan koyunlarının suya varmasına mâni olurlardı anlamındadır. Bazıları «*Koyunları başkasının sürüsüne katılmasın diye onların önüne geçiyorlardı*» anlamını vermişlerdir.

Katade «*Halkı koyunlarının arasına girmekten menederlerdi*» derken, Ferra da «*Koyunlarının sağa sola dağılmasına mâni olurlardı*» şeklinde bir yorum getirmiştir.

Bütün bu rivayetler menedilenin koyunlar olduğunu açıkça ifade etmektedirler. Bazı müfessirler «*Onlar koyunları değil de bakanların bakışlarını yüzlerinden menederlerdi. Çünkü mesture idiler*» demişlerse de bu rivayet zayıftır.

KİŞİ BİR MESELENİN HALLİ İÇİN YABANCI KADINLA KONUŞABİLİR Mİ?

«*Mâ Hatbukuma*», yani sizin matlubunuz nedir? Niçin böyle

uzak duruyor ve koyunlarınızı gütmekten alıkoyuyorsunuz? Niçin bilfiil gidip de su vermiyorsunuz onlara? «*Hatb*» kelimesi mastardır ve talep anlamındadır. Sonraları matlup mânâsına kullanılmıştır. Hz. Musa'nın iki kıza soru sorması kişinin bir mesele hakkında kendisine yabancı olan bir kadınla konuşabileceğini gösterir.

Kızlar, «*Çobanlar sulayıp çekilmeden biz koyunlarımızı sulamayız. Babamız da pirî fâni bir ihtiyardır*» demek suretiyle mazeretlerini Hz. Musa'ya açıkladılar. Onlar sanki şöyle demek istemişlerdi: «*Biz iki zayıf ve mesture kadınız. Erkeklerle mücadeleye girmeye kudretimiz yok. Bizim başka bir erkeğimiz de yok ki bu işi görsün.. Babamız ise yaşlı bir kimsedir. Yaşlılık onu zayıf düşürmüştür. Bütün bunlara binaen halk işini bitirdikten sonra biz su veririz.*»

Bazı müfessirlere göre burada onların zaafına delâlet eden herhangi bir şey yoktur. Aksine burada hâyâlarına, mesture olduklarına işaret vardır. Eğer onlar acizliklerini Hz. Musa'ya ifade etmek isteseydiler «*Biz sulama kudretine sahip değiliz*» derlerdi. «*Babamız yaşlı bir kimsedir*» demekten maksatları, «*Biz hâyâ etmemizle beraber, bu durumu babamızın yaşlılığından ötürü yapıyoruz. Eğer yaşlı olmasaydı o bu durumu idare ederdi*» şeklindedir.

Eğer «*Bir peygamber koyunları sulamak üzere kızlarını nasıl gönderir?*» şeklinde bir itiraz söz konusu olursa, şöyle cevap verilebilir: Bu hizmet esasında mahzurlu değildir. Din buna karşı da değildir. Mürüvvet meselesine gelince, insanlar bu hususta farklıdırlar. Meselâ Araplar'ın bu hususdaki durumları Arap olmayanlardan ayrıdır. Çölde yaşayanların durumları, şehir ve kasabalarda yaşayanların durumları gibi değildir.

İki kızın babası, müfessirlerin çoğuna göre, Hz. Şuayb'dır.

Fakat bir grup *«Hz. Şuayb değildir»* demişlerdir. Buna dair Said bin Mansur, İbn Ebi Şeybe, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim, Ebu Ubeyde'den şunu rivayet etmişlerdir: *«Hz. Musa'nın yanında çalıştığı kişi Hz. Şuayb'ın yeğeni Esrun'dur»*. Bu aynı zamanda Ebu Hayyan tarafından da rivayet edilmiştir. Ancak Ebu Hayyan'ın rivayetinde *«Esrun»* yerine *«Harun»* kelimesi vardır. Bu rivayet Hasan Basri'den de hikâye edilmiştir. Ancak o da *«Harun»* yerine *«Mervan»* ismini zikretmiştir. Tabersi tefsirinde, Vehb'ten ve Said bin Cübeyr'den Ebu Hayyan'ın hikâyesine benzer bir nakil yapmıştır. İbn'ul-Munzir ise İbn Cüreyc'ten şöyle rivayet ediyor: *«İki kadının babası Hz. Şuayb'ın yeğeniydi. İsmi de Reavil'di.»*

İbn Cerir, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor: *«Hz. Musa'yı kira karşılığı çoban olarak tutan kişi Medyen'in ağalarından Yesreb'tir.»*

Bazı müfessirler *«O iki kadının babaları Hz. Şuayb'ın yakını değildi. Ancak salih bir kişiydi»* demişlerdir. Tabersi bazı müfessirlerden naklen, Yesrun'un Hz. Şuayb'ın ismi olduğunu rivayet etmiştir.

El-Bahr *«Babam seni çağırıyor»* ayeti hakkında şöyle diyor: *«Bu, esasen amcaları idi. Onlardan birini Hz. Musa ile evlendiren de oydu. Amcaya «baba» denilmesi, baba mesabesinde olmasındandır.»*

Böyle bir tefsiri insanın kendiliğinden söyleyemeyeceği malûmdur. Böyle bir şeyi kabul etmek için dayanabilecek bir hadis olmalıdır. Bizim muttali olduğumuz rivayetler ise değişiktir ve hangisinin daha racih olduğu hususu nezdimizde tahakkuk etmemiştir. (1)

(1) Alûsi, Ruh'ul-Meânî, cilt: 20, sh: 60

Hz. Musa'nın onların koyunlarını sulaması merhamet noktasından gelmektedir. Çünkü onlar koyunların suya varmasına engel oluyorlardı. Bir grup da durmadan hayvanlarına su veriyordu. Hz. Musa'nın sığındığı gölge, İbn Mesud'dan gelen rivayete göre bir ağaç gölgesiydi. Bazıları *«Tavansız bir duvarın gölgesiydi»* demişlerdir. Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki Hz. Musa, halkın üzerinde bulunduğu kuyudan onların hayvanlarını sulamıştır. Nitekim Rasûl-ü Ekrem'in şu hadisi de buna delâlet etmektedir: *«Hz. Musa o insanları iki kadının hayvanlarını sulayıncaya kadar sudan uzaklaştırdı. Onları suyun üzerinde bırakmadı.»*

«Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım» sözünü Hz. Musa tariz olarak söylemiştir. Nitekim bunun böyle olduğunu şu hadis desteklemektedir: *«Musa kızların koyunlarına su verdikten sonra gölgeye çekildi ve bu sözü söyledi. O gün Hz. Musa bir hurmaya dahi muhtaçtı.»*

Başka bir rivayette ise İbn Abbas şöyle diyor: *«Musa bu sözü Allah katında en şerefli kul olduğu halde söyledi ve yarım hurmaya bile ihtiyacı vardı. Şiddetle acıktığı için mübarek karnı adeta sırtına yapışmıştı.»*

Kız, konuşması sebebiyle Hz. Musa'da herhangi bir şüphe doğmasın diye *«Babam seni çağırıyor. Yaptığının karşılığını sana vermek istiyor»* dedi. Bu, kızın akıllı, tam mânâsıyla haya ve iffet sahibi olduğunu gösteren bir sözdür. Rivayete göre Hz. Musa kızın davetine icabet ederek onunla beraber gitmiştir.

Böylece Hz. Şuayb'ın evine vardılar. Musa macerasını Hz. Şuayb'a anlattıktan sonra Hz. Şuayb: *«Korkma! Sen zalim kavminden kurtuldun»* dedi, yani Firavun ve kavminden kurtuldun. Bunu söyledi, çünkü onların hükmü Medyen'de geçmiyordu. Belki de Hz. Şuayb bunu aldığı bir ilhamla veya benzeri bir durumda söylemiştir. Hz. Musa'nın tereddüd etmeksizin kıza icabet et-

mesi ihtiyar zatı görerek kendisinden bereketlenmek içindir. Yoksa ücret almak için değildir.

Hz. Musa'nın yabancı bir kadınla birlikte yürümesi böyle hallerde zararsız bir durumdur. Bununla beraber Hz. Musa ihtiyatı ve takvayı elden bırakmamış ve kadını arkasına almıştır.

O kızlardan *«Bunu ücret karşılığı tut»* diyen, Hz. Musa'yı çağıran ve onunla evlenen kızdır.

Ayet metnindeki *«İste'cir»* fiili bir şeyi ücretle talep etmek mânâsına gelen isticar kökünden gelmektedir.

«Çünkü ücretle tuttuklarının en hayırlısıdır. Hem güçlü hem de güvenilir bir kişidir» cümlesi daha önceki cümlenin nedenidir. Ayetin zahirine bakılırsa *«El-Kaviy»* ve *«El-Emin»* kelimelerindeki eliflâm, cins içindir. Hz. Musa da onlara dahildir. Buna rağmen Cenab-ı Hak burada *«İste'certe»* kelimesini mazi olarak kullanmıştır. Bu delâlet eder ki bu emir tecrübe edilmiş ve bilinmiştir.

Tayyıbî *«Mümkündür ki «El-Kaviyy'ul-Emin»den Hz. Musa kastedilmiş olsun. Sanki kız şöyle söylemektedir: «Senin icar edeceğin en hayırlı kişi Musa'dır»* demiştir.

Fakat birinci yorum daha evlâdır. Kızın bu kelâmı hakim bir insanın kelâmıdır ve veciz bir sözdür. Ne fazla ne de eksiktir. Zira *«Kuvvet ile emanet biraraya geldiğinde o iş yapılır»* diye iş sahibinin kalbi hoşnut olur. Kız Hz. Musa'nın kuvvetli oluşunu, halkı sudan uzaklaştırmasında ve koyunlarını tek başına sulamasında görmüştür. Onun emin olması ise tek başına onunla birlikte gittiği ve zayıf olduğu halde ona herhangi bir çirkin söz söylemeyişinden ve herhangi bir tarizde bulunmayışından ileri gelir.

«Bu iki kızdan birini seninle evlendirmek istiyorum» sözünde Hz. Şuayb'ın başka kızları olduğuna işaret vardır. İbn'ul-Munzir'-in Mücahid'den rivayet ettiğine göre bu iki büyük kızın üç tane ikiz kızkardeşleri vardı. El-Bukai *«Hz. Şuayb'ın yedi kızı vardı. Nitekim bu durum Tevrat'ta da yer almaktadır»* der. Zemahşeri, Keşşaf'ta, bunu delil olarak öne sürmektedir.

Çobanlığı mehir kılmakta herhangi bir beis yoktur. Çünkü İmam Şafii bunu caiz görmektedir. Hanefiler de bunu caiz görmüşlerdir. Nesefi *«Koyun gütmek şartıyla bir kadınla evlenmek caizdir, hem de bu konuda icma vardır»* der. Bu sadece bir hizmet değil, evlilik emrini yerine getirmektir. Malikî Mezhebi'nde de *«Olmaz, mekruhtur ve olur»* şeklinde üç görüş vardır.

Hz. Musa on seneyi tamamlamıştır. İbn Merduveyh, Mak sen'den, o da Hz. Hasan'dan ve Hz. Ali'den bunu rivayet etmektedir. Buhari ve cemaa İbn Abbas'tan şunu rivayet etmektedirler: *«Acaba Hz. Musa iki müddetten hangisini tamamladı?»* diye sorulduğunda, İbn Abbas *«Hangisi daha fazla ve daha güzel ise onu tamamlamıştır»* diye cevap verir.

فَلَمَّا قَضٰى مُوْسَى الْاَجَلَ وَسَارَ بِاَهْلِهٖٓ اٰنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّوْرِ
نَارًا ۚ قَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوْٓا اِنِّيْٓ اٰنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّيْٓ اٰتِيْكُمْ
مِّنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُوْنَ ﴿٢٩﴾
فَلَمَّآ اَتٰىهَا نُوْدِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْاَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ
الْمُبٰرَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ اَنْ يّٰمُوْسٰٓى اِنِّيْٓ اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ۙ
﴿٣٠﴾ وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَ ۭ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَاۗنٌّ وَّلّٰى مُدْبِرًا
وَلَمْ يُعَقِّبْ ۭ يٰمُوْسٰٓى اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ ۣ اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِنِيْنَ ﴿٣١﴾ اُسْلُكْ
يَدَكَ فِيْ جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاۗءَ مِنْ غَيْرِ سُوْۗءٍ وَاضْمُمْ اِلَيْكَ
جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذٰنِكَ بُرْهَانٰنِ مِنْ رَّبِّكَ اِلٰى فِرْعَوْنَ
وَمَلَا۟ئِهٖ ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّيْ
قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَاَخَافُ اَنْ يَّقْتُلُوْنِ ﴿٣٣﴾ وَاَخِيْ هٰرُوْنُ هُوَ
اَفْصَحُ مِنِّيْ لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْاً يُّصَدِّقُنِيْٓ ۡ اِنِّيْٓ
اَخَافُ اَنْ يُّكَذِّبُوْنِ ﴿٣٤﴾ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ
بِاَخِيْكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطٰنًا فَلَا يَصِلُوْنَ اِلَيْكُمَا
بِاٰيٰتِنَآ ۚ اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغٰلِبُوْنَ ﴿٣٥﴾

29 — Musa (taahhüd ettiğini yapıp) müddeti bitirince ailesiyle birlikte (Mısır'a gitmek üzere) yola çıktı. (Yolda) Tur (Dağı) tarafında bir ateş gördü. Ailesine; «(Ben gelinceye kadar burada) durun! Uzakta bir ateş gördüm. Belki ondan (yolumuza ait) bir haber veya ısınmanız için bir parça ateş getiririm,» dedi.

30 — (Musa) oraya geldiğinde o mübarek yerdeki vâdinin sağ yanında bir ağaçtan «Ey Musa! Alemlerin Rabbi olan Allah benim» diye seslenildi.

31 — «Âsanı yere bırak» (denildi). (Musa âsayı yere bıraktı) onu yılan gibi debrenir görünce (korkusundan) sırtını çevirip kaçtı. Geriye bile bakmadı. (Ona şöyle dedik): «Dön, gel. Korkma. Kesinlikle sen emniyette olanlardansın».

32 — «(Ey Musa!) Elini koynuna sok da leke olmaksızın pırıl pırıl bir beyazlıkta çıksın. Korkudan yanlarına düşen ellerini göğsüne kavuştur». İşte Rabbinden bu iki delil Firavun ve ileri gelenlerine (iki açık mucize)dir. Şüphesiz ki onlar bozguncu bir kavimdir.

33 — (Musa:) «Ey Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm. Korkarım ki hemen beni öldürürler» dedi.

34 — «Kardeşim Harun dil bakımından benden daha fasihtir. Onu da benimle birlikte gönder ki beni doğrulasın. Çünkü ben beni yalanlayacaklarından korkuyorum.»

35 — (Allah:) «Ey Musa! Senin pazını kardeşinle kuvvetlendireceğiz ve ikinize öyle bir kuvvet vereceğiz ki delillerimiz sayesinde ikinize de hiçbir fenalık yapamayacaklar. Siz ve size uyanlar üstün geleceksiniz» dedi.

(29-35) *«Musa (taahhüd ettiğini yapıp) müddetini bitirince...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bir görüşe göre Hz. Musa ile beraber hanımı ve iki çocuğu bulunuyordu. Büyük çocuğunun ismi Ceyleşun, küçük çocuğununki ise El-Yeazen idi. Hz. Musa daha Medyen'de iken onlar dünyaya gelmişlerdi. Çünkü evlendikten sonra Hz. Şuayb'a on sene çobanlık yapmıştı. *«On seneyi doldurduktan sonra evlendi»* diyenler, Hz. Musa'nın müddeti bittikten sonra on sene daha Medyen'de kaldığı ve çocuklarının orada dünyaya geldiği görüşündedirler. Vehb diyor ki *«Hz. Musa yola çıktığı gece çocuk dünyaya gelmiştir.»*

Hz. Musa'nın uzakta gördüğü ateş esasında nur idi. *«Oradan size bir haber getireyim»* sözünden maksat ise yol hakkında bir haberdi.

Ayetin metnindeki *«Cezve»* kelimesi, kalın odun demektir. *«Ateşten bir odun»* tabiri ise mübalâğa içindir. Ragıb *«Cezve, alevlerden sonra ateşte kalan odun demektir»* diyor.

İbn Ebi Hatim, Ubeyd'den şöyle rivayet ediyor: *«Bu, içinde ateş olan bir odun parçasıdır.»*

«Testalûne» fiili *«ısınırsınız»* mânâsını ifade eder. Bu ibare onların sovuğa maruz kaldıklarını gösterir.

«El-Buk'at'il-Mübareke» ifadesiyle, bereketlendirilmiş bir yer parçası kastedilmektedir. Bereketli olmakla vasıflandırılmıştır. Çünkü Cenab-ı Hak'ın orada birçok mucizeleri tecelli etmiştir.

Bazı müfessirlere göre, *«Eş-şecere»*den önce gelen *«min»* edatı *ta'lil mânâsını ifade eder»*. Yani o ağaçtan ötürü mübarek olmuş bir yerdir. Bu ağaç İbn Abbas'a göre *«İnab»* İbn Mesud'un rivayetine göre *«Semurre»*, İbn Cüreyc, Kelbi ve Vehb'in rivayetine göre *«Alsace»*, Mukatil ve Katade'den gelen rivayete göre ise *«Uleyke»* adlı bir ağaçtır.

ALLAH MUSA'YA NASIL VAHYETTİ?

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki Cenab-ı Hak melekler olmaksızın Hz. Musa'ya seslenmiştir. Hz. Musa da Kelâm-ı Lafzî'yi dinlemiştir. Bazı müfessirler *«Cenab-ı Hak bir ittihad ve hulûl olmaksızın o sesi o ağaçta yaratmıştır»* demişlerdir. Bazıları da *«O sesi ittihad ve hulûl olmaksızın orada yaratmıştır»* demiştir. Hz. Musa da bunu sağ taraftan veya bütün cihetlerden işitmiştir.

Eş'ari ile Gazali'ye göre Hz. Musa, Allah'ın kadim ve nefsî kelâmını ses ve harf olmaksızın dinlemiştir. Bu tıpkı keyfiyet ve kemiyetsiz olarak Allah'ı görmek gibidir.

Hasan Basri *«Cenab-ı Hak kelâm ile değil vahy ile Hz. Musa'yı çağırmıştır»* demiş, fakat bu tevili büyük alimler kabul etmemişlerdir. Çünkü bu, ayetin zahirine ters düşer. Eğer durum buysa Hz. Musa'ya peygamberler arasında *«Kelimullah»* demenin ne mânâsı kalır. Hz. Musa'nın Allah'ın ezelî sesini harfsiz ve savtsız dinlediği hükmüne gelince, bu ihtisasın nedeni açıktır:

Hz. Musa'nın bu kelâmın Allah'tan olduğunu nasıl bildiğine gelince, bu zaruri olmuştur. Cenab-ı Hak onda bu bilgiyi yaratmıştır. Bazıları *«Mucize ile oldu»* demişlerdir. Mutezile *«Mucize ile olması gereklidir»* fikrini ileri sürer. Bazıları tayin etmişler, bazıları da tayin etmemişlerdir. İddialarına göre zaruri ilmin husulu teklife ters düşmektedir.

Ayetin metnindeki *«Cann»* kelimesi gözü sürmeli yılan demektir. Evlerde çok görülür. İnsanlara herhangi bir zararı dokunmaz.

«Vella mudbiren», yani korkudan kaçtı ve arkasına dönüp bakmadı. Ayetin metnindeki *«Usluk»* emri *«Elini koynuna sok»* demektir. *«Rahb»* kelimesi korku anlamına gelir. Korkudan ötürü kanadını kendine yapıştır. Mücahid ve İbn Zeyd derler ki *«Cenab-ı Hak burada Hz. Musa'ya pazularının yapıştırılmasını emrediyor ki böylece korkusu azalsın. Zira insan korktuğu zaman bunu yaparsa kalbi kuvvet bulur.»*

Es Sevri, *«Hz. Musa, başına bir kötülük gelir korkusuyla kaçtı»* demektedir.

*«Kanat»*dan maksat, eldir. Çünkü insanın iki eli kuşun iki kanadı mesabesindedir. İnsanoğlu sağ elini sol koltuğunun altına soktuktan sonra kanadını kendisine yapıştırmış gibi olur. İkinci bir ihtimal daha vardır ve şöyledir: Kanadın yapıştırılmasından maksat, gücünü göster ve nefsine hakim ol. Asâ ejderhaya dönüştükten sonra sebat göster ki korku olmasın.

Hz. Musa'nın *«Beni öldürmelerinden korkuyorum»* demesi, Cenab-ı Hak'kın korumasını ve takviyesini talep etmektir. Böylece risaleti tam mânâsıyla tebliğ edebilirdi. Yoksa kendisini peygamberlikten affetmesini talep etmiş değildir.

فَلَمَّا جَآءَهُمْ مُّوْسٰى بِاٰيٰتِنَا بَيِّنٰتٍ قَالُوْا مَا هٰذَآ اِلَّا
سِحْرٌ مُّفْتَرًى وَّمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِيْٓ اٰبَآئِنَا الْاَوَّلِيْنَ ﴿٣٦﴾
وَقَالَ مُوْسٰى رَبِّيْٓ اَعْلَمُ بِمَنْ جَآءَ بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِهٖ
وَمَنْ تَكُوْنُ لَهٗ عَاقِبَةُ الدَّارِ ؕ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٣٧﴾
وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ ۚ
فَاَوْقِدْ لِيْ يٰهَامٰنُ عَلَى الطِّيْنِ فَاجْعَلْ لِّيْ صَرْحًا لَّعَلِّيْٓ
اَطَّلِعُ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوْسٰى ۙ وَاِنِّيْ لَاَظُنُّهٗ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿٣٨﴾
وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُوْدُهٗ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوْٓا
اَنَّهُمْ اِلَيْنَا لَا يُرْجَعُوْنَ ﴿٣٩﴾ فَاَخَذْنٰهُ وَجُنُوْدَهٗ فَنَبَذْنٰهُمْ
فِي الْيَمِّ ۚ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٤٠﴾
وَجَعَلْنٰهُمْ اَئِمَّةً يَّدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۚ وَيَوْمَ
الْقِيٰمَةِ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿٤١﴾ وَاَتْبَعْنٰهُمْ فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً ۚ وَيَوْمَ
الْقِيٰمَةِ هُمْ مِّنَ الْمَقْبُوْحِيْنَ ﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى
الْكِتٰبَ مِنْۢ بَعْدِ مَآ اَهْلَكْنَا الْقُرُوْنَ الْاُوْلٰى بَصَآئِرَ
لِلنَّاسِ وَهُدًى وَّرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٤٣﴾

36 — Musa onlara apaçık ayetlerimiz (mucizelerimiz) le gelince onlar «Bu uydurulmuş bir sihirden başka bir şey değildir. Geçmiş atalarımız arasında böyle bir şey işitmedik» dediler.

37 — Musa: «Benim Rabbim kimin kendi katından hidayet getirdiğini ve hayırlı neticenin kimin olacağını herkesten daha iyi bilir. Zalimler umduklarına eremezler» dedi.

38 — Firavun da; «Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir mabud olduğunu bilmiyorum. Ey Haman! Benim için ateş yakıp, balçıktan tuğla yap. Bana bir köşk yap ki Musa'nın mabuduna çıkayım. Ben Musa'yı yalancılardan zannediyorum» dedi.

39 — O (Firavun) ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar. Bize döndürülmeyeceklerini sandılar.

40 — Bunun üzerine hem onu hem de askerlerini tutup denize döktük. Zalimlerin akibeti nasıl olur, görüyorsun!

41 — Biz onları cehenneme çağıran önderler yaptık. Kıyamet Günü onlara asla yardım edilmeyecektir.

42 — Bu dünyada onların arkalarına bir lânet taktık. Kıyamet Günü'nde ise onlar çirkinleştirilenlerdendirler.

43 — Andolsun biz ilk nesilleri yok ettikten sonra Musa'ya basiretler (açık ayetler) ve bir hidayet ve rahmet olmak üzere Kitab'ı (Tevrat'ı) vermişizdir. Umulur ki onlar nasihat kabul ederler.

(36-43) *«Musa onlara apaçık ayetlerimiz...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

36. ayetin metnindeki *«Muftera»* kelimesi uydurulmuş sihir anlamındadır. Yani onlar Musa'ya *«Bu bir sihirdir. Onu başkasından öğrenmişsin. Sonra da onu Allah'a nisbet ediyorsun»* demişlerdir. Bazıları *«İftiradan maksat göz boyamak demektir»* derler. Yani sihirdir, bir hakikat değildir.

37. ayetteki *«Ed-Dar»* dan maksat, dünyadır. Yani dünya evinde kimin güzel bir sonucu olacağını Allah daha iyi bilir. Burada *«Mutlak sonuç»*tan güzel sonuç kastedilmiştir. Çünkü Cenab-ı Hak kullarını mutlak sonuca değil, güzel sonuca davet ediyor. Onlarda güzel sonuca irşad edecek akıllar yaratmıştır. Sanki bu güzel sonuç bütün kullardan istenilmektedir. Bu, kulların yaradılışının da nedenidir.

«Muhakkak ki zalimler felah bulmazlar», yani umduklarını elde edemezler. Sakındıkları azaptan kurtulamazlar. Bu, Hz. Musa'nın sözüdür. *«Çamurun üzerinde ateşi yak»*tan maksat, kiremitleri yap demektir. *«Sarh»* ile maksat yüksek kule, büyük bina demektir. *«Bana bir köşk yap»* ifadesi onun bunu yaptığına delâlet etmez. İbn'ul-Munzir, İbn Cüreyc'den şöyle rivayet ediyor: *«Kiremit sanatını ve ondan binalar yapılmasını ilk başlatan Firavun'dur.»*

Yine aynı zat Katade'den şöyle rivayet eder: *«İlk çamuru pişirip kiremit haline getiren Firavun'dur ve onunla kendisine kule şeklinde bir köşk yapılmıştır.»*

HAMAN KİM DİR?

Haman, Firavun'un veziriydi. Onu ismiyle çağırmaması o da dahil hiç kimseye Firavun tarafından kıymet verilmediğini göstermektedir.

39. ayetteki *«El-Ard»* kelimesi, müfessirlerin çoğuna göre Mısır topraklarıdır. Bazı müfessirler, göğe karşı olan yer demek olduğunu söylemişlerdir. Aynı ayetin metnindeki *«El-hak»* ile maksat, istihkaktır. Onların bu görüşleri bâtıldır ve müstehak olmadıkları halde bu şekilde davranmışlardır.

40. ayetin metnindeki *«Biz onları denize attık»* tabirinden maksat, onları denizde boğduk demektir.

42. ayette geçen *«La'neten»* kelimesi kovmak, uzaklaştırmak veya lânet edenler tarafından onlara lânet okumak demektir. Çünkü melekler durmadan onlara lânet ediyorlar, müminler de seleflerinden öğrenerek onlara lânet okuyorlar.

Aynı ayetteki *«Makbuhin»* kelimesi hakkında Ebu Ubeyde ve Ahfeş *«Onları helâk olanlardan kıldık»* demişlerdir. İbn Abbas *«Onları yüzleri ve fizyonomileri çirkinleştirilmiş, yanmış kimseler kıldık»* der.

Bu ayet açıkça delâlet eder ki Firavun Kıyamet Günü'nde kurtulmayacak ve lânetlenecektir. Dünyada ve Ahiret'te Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmıştır. Çünkü zamirler Firavun ile ordularına racidir.

«Musa'dan önce helâk edilen nesiller» ile kastedilen Nuh'un, Hz. Salih ve Hz. Lut'un kavimleridir. Hz. Musa'nın onlardan sonra geldiğini haber vermek, Tevrat'ın şiddetli ihtiyaçtan sonra nazil olduğuna işaret etmek içindir. Dolayısıyla insanların Kur'an'ın indirilişine ihtiyaç duyacaklarına da telmihte bulunulmaktadır. Çünkü geçmiş nesillerin helâk edilmesi, o devirlerdeki şeriatların bütün alâmetlerinin munderis olmasına, eserlerinin tamamen ortadan kalkmasına sirayet eder. Bu da âlemin nizamının karmakarışık, ümmetlerin hallerinin fasid ve yeni bir şeriata ihtiyaç bulunduğunu takrir etmektedir.

43. ayette geçen *«Besaira»* kelimesi basiret kelimesinin çoğuludur. Aynı ayetteki *«Nas»* kelimesinden maksat da Hz. Musa'nın ümmeti veya onlar ile onlardan sonra gelen insanlardır. Tevrat'ın Rasûl-ü Ekrem'e ümmet olanlar için basiretler olması onları Rasûlullah'ın hak peygamber olduğuna irşad etmesinden ileri gelir veya ilimlerine ilim ekler.

Bu cevaba şöyle itiraz edilmiştir: O takdirde bu ayet Tevrat'ın mütalaa ve onun içerisindeki ilimden istifade edilmesini gerektirir. Halbuki Hz. Ömer (sahih bir hadiste sabit olduğuna göre) Rasûlullah'tan *«Bana izin ver, Tevrat'tan bazı bölümleri okuyayım ve ilmime ilim ekleyeyim»* demiş ve Rasûlullah, mübarek yüzünde farkedilecek şekilde öfkelendikten sonra şunları söylemiştir: *«Eğer Musa hayatta olsaydı bana tâbi olmaktan başka bir şey yapamazdı.»* Bunun üzerine Hz. Ömer o parçaları atar ve pişman olur.

Cevap olarak şöyle deniliyor: Rasûlullah'ın bu öfkesi o gün yahudilerin elindeki Tevrat'ın muharref olması ve o Tevrat'ta fazlalık ve eksiklikler bulunması nedeniyledir. Yoksa Hz. Musa'ya inen Tevrat'ın kendisinin okunması menedilmiş değildir. Üstelik insanlar o zaman küfürden yeni çıkmışlardı. Eğer Tevrat'a müracaat etmek ve onu mütalaa etmek o zaman ruhsatlı kılınsaydı bü-

yük bir fesada yol açardı. Binaenaleyh Rasûlullah'ın onun okunmasını menetmesi İslâm'ın yeniliğinden, müslümanların küfürden yeni çıkmış olmalarından ileri gelmiştir. Bu da Tevrat'ın haddi zatında basiretler oluşunu iptal etmez. Rasûl-ü Ekrem'in hak peygamber olduğuna irşad eden ayetlerden hali olmasına yol açmaz. Tevrat'a müracaat etmenin caiz olduğuna dair delillerden biri de şu ayettir: «*De ki: Tevrat'ı getirin. Eğer doğru iseniz onu okuyun.*»

MUHARREF TEVRAT'I OKUMAK HARAM MIDIR?

Ehl-i Kitap'tan Abdullah bin Selâm ve Kâb'ul-Ahbar gibi yeni müslüman olan yahudiler Tevrat'tan haberler naklediyorlardı. Bunu ve bunun dinlenmesini İslâm'ın büyük alimlerinden hiç kimse menetmemiştir. O alimlerin naklettiğini dinlemek ile Tevrat'ı okumak arasında fark yoktur. Alimlerden çoğu, yahudileri ilzam etmek ve Tevrat'ın Rasûl-ü Ekrem'in peygamberliğini ispat eden bazı ibarelerini alıp onu susturmak için Tevrat'ı okumuşlardır. İbn Hacer el-Heytemi'nin Tuhfe'sinde alim olmayan bir kimsenin Tevrat ve benzeri kitapları mütalaa etmesinin haram olduğu söylenmektedir. İster onun değiştirilmiş olduğunu bilsin, isterse ondan şüphe etsin. Bu fetva tahkike en yakın fetvadır. Bugün yahudilerin elinde bulunan Tevrat'ı tetkik eden bir kimse *hepsinin değilse de çoğunun değiştirilmiş olduğunu görür ve* çoğunun Kur'an'da bildirilen haberlerle uyuşmadıklarını müşahede eder. Bu konuda en güvenilir fetva budur.

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ
وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٤٤﴾ وَلَٰكِنَّآ أَنْشَأْنَا قُرُونًا
فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ۚ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِىٓ أَهْلِ مَدْيَنَ
تَتْلُوا عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِنَا وَلَٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾
وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَٰكِنْ رَحْمَةً مِّنْ
رَّبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
﴿٤٦﴾ وَلَوْلَآ أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا
رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
﴿٤٧﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا لَوْلَآ أُوتِىَ مِثْلَ مَآ
أُوتِىَ مُوسَىٰ ۚ أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۖ قَالُوا
سِحْرَانِ تَظَٰهَرَا ۖ وَقَالُوٓا إِنَّا بِكُلٍّ كَٰفِرُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ فَأْتُوا بِكِتَٰبٍ
مِّنْ عِندِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَآ أَتَّبِعْهُ إِن كُنتُمْ
صَٰدِقِينَ ﴿٤٩﴾ فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ
أَهْوَآءَهُمْ ۚ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَىٰهُ بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ
اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّٰلِمِينَ ﴿٥٠﴾

44 — (Ey Rasûlüm!) Musa'ya emrimizi vahyettiğimiz zaman sen (Tur'un) batı tarafında hazır bulunmuyordun ve (o hadiseyi) seyredenlerden de değildin.

45 — Fakat biz (Musa'dan sonra) nice nesilleri varettik. Onların üzerinden uzun zamanlar geçti. (Ey Rasûlüm!) Sen Medyen halkı arasında bulunup da onlara ayetlerimizi okuyor değildin. Lâkin seni peygamber olarak gönderen biz olduk.

46 — (Ey Rasûlüm!) Biz (Musa'ya) seslendiğimiz zaman da sen Tur'un yanında bulunmuyordun. Aksine senden önce kendilerine uyarıcı (peygamber) gelmemiş bir kavmi uyarman için Rabbinden bir rahmet olarak gönderildin.

47 — Eğer ellerinin yaptığından dolayı onlara isabet eden bir musibet geldiğinde «Ey Rabbimiz! Ne olurdu bize bir peygamber gönderseydin de ayetlerine uysaydık ve müminlerden olsaydık» diyecek olmasalardı (peygamber göndermezdik).

48 — Onlara katımızdan hak (peygamber) gelince dediler ki: «Musa'ya verilen gibi ona da verilmeli değil miydi?». Oysa daha önce Musa'ya verileni inkâr etmemişler miydi? Onlar «Bu ikisi (Musa ve Harun) birbirini destekleyen iki sihirbazdır» ve «Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz» demişlerdi.

49 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Eğer doğru iseniz, Allah'ın katından, bu ikisinden (Kur'an ve Tevrat'tan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!»

50 — Eğer onlar sana cevap veremezlerse bil ki onlar sadece hevâlarına uymaktadırlar. Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir? Allah zalim kavmi kesinlikle doğru yola iletmez.

(44-50) *«(Ey Rasûlüm!) Musa'ya emrimizi vahyettiğimiz zaman...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler Kur'an'ın kendisine insanların çok muhtaç olduğu bir devrede tıpkı Tevrat'ın nazil olması gibi, nazil olduğunu açıklamak üzere gelmişlerdir.

Ayetin mânâsı şudur: Ey Muhammed! Sen dağın batı tarafında veya Mikat'in vaki olduğu batı tarafındaki mekânda bulunmuyordun. Cenab-ı Hak'ın orada Tevrat'ın levhalarını Hz. Musa'ya verdiğini de görmedin.

44. ayetin metnindeki *«El-Emr»* kelimesi ile Allah'ın ahdi kastedilmektedir. Aynı ayetteki *«Kadeyna»* fiili *«Muhkem kıldık»*, yani vahy göndermek, Tevrat'ı indirmek suretiyle onun peygamberlik emrini muhkem kıldık demektir.

«Sen şahitlerden değilsin», yani Hz. Musa'ya vahy geldiği anda orada hazır olanlardan değildin. Veya Hz. Musa'ya gelen vahyin şahidi olan o yetmiş kişiden biri değildin. *«Şahit»* kelimesi burada ya bulunmak (hazır olmak) mânâsına gelen şehadet kökünden veya şahitlik (görmek) mânâsını ifade eden kökten gelmiştir.

Bazıları *«Şahitlerden maksat meleklerdir» demiştir.* Sanki Rasûlullah'a şöyle denilmektedir: *«Sen batı tarafında hazır değildin, biz Musa'ya peygamberliği vahy ile muhkemleştirdik. Allah'ın emriyle peygamberlere vahy getiren meleklerden de değildin. Onlar başkasının muttali olmadığı hadiselere muttali olurlar. Sen onlardan da değildin ki Hz. Musa'nın başından geçenleri bilesin ve halka haber veresin.»*

Ayetin hulâsası şudur: Ey Muhammed! Sen orada hazır bulunmuyordun ki bunu bilesin. Biz vahy göndermek suretiyle sana bunu öğrettik. Vahy gelmesinin nedeni de zamanın uzaması, diğer peygamberlerin getirdiği şeriatların bozulması, haberlerin kaybolması ve unutulmasıdır.

Ayetin metnindeki *«Saviyen»* kelimesi *«Mukim»* demektir. *«Biz Musa'ya seslendiğimiz zaman sen bu dağın kenarında değildin».* Yani *«Ey Musa! Ben Alemlerin Rabbi olan Allah'ım»* dediğim zaman, sen orada değildin. Onu peygamber kılıp, Firavun'a gönderdiğimiz zaman da sen orada değildin. Lâkin biz seni Kur'an'la gönderdik. O Kur'an bunları ve başka hadiseleri belirtmektedir. Bu senin ve insanlar için bir rahmetten ötürüdür.

RASÛLULLAH'TAN ÖNCE ARAPLAR'A PEYGAMBER GELDİ Mİ?

«Senden önce kendilerine peygamber gelmeyen bir kavmi korkutman için seni gönderdik. Umulur ki onlar ibret alırlar» ayetindeki kavimden maksat Araplar'dır. Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki Hz. Peygamber'den önce Araplar'a herhangi bir peygamber gelmemiştir. Fakat burada bu kastedilmemektedir. Çünkü ittifakla sabit olmuştur ki Hz. İsmail Araplar'a peygamber olarak gönderilmiştir. Hz. İsmail'in peygamberliğiyle Rasûl-ü Ekrem'in peygamberliği arasında uzun bir zaman (ikibin seneden daha fazla)

geçtiğinden, onlar Hz. İsmail'in şeriatını unutmuşlardı. Onun haberlerine vakıf değillerdi.

Allame İbn Hacer *«El Munah'il-Mekkiyye»* adlı kitabında *«Araplar'a Hz. İsmail'den sonra peygamber gelmedi. Hz. İsmail'in peygamberliği de onun ölümüyle son buldu. Hz. İbrahim ile diğer peygamberler Araplar'a gönderilmemiştir. Sanki Hz. İsmail'i az buldukları için onun vefatından sonra peygamberliğinin hükmünün kesilmesinden dolayı, bu uzun zaman, Araplar'a hiçbir peygamber gönderilmemiş gibi kabul edilmiştir.»*

Bazı kimseler *«Hz. Musa ile Hz. İsa İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderildikleri gibi Araplar'a da gönderilmişlerdir. Burada «Senden önce peygamber gelmemiştir» şeklindeki hükümden maksat, Hz. İsa ile Hz. Peygamber arasındaki fetret devresidir»* derler. Buhari'nin Selman-ı Farisi'den rivayet ettiğine göre bu fetret devresi 650 senedir. Birçok kitaplarda 550 sene olduğu kaydedilmektedir. Hz. Peygamber ile Hz. İsa arasında bir peygamberin gelmediği sabittir. Nitekim Rasûl-ü Ekrem'in bu hususta *«Benimle İsa arasında herhangibir peygamber yoktur»* şeklinde bir hadisi vardır.

Bazı alimler *«Rasûl-ü Ekrem'le Hz. İsa arasında dört peygamber vardı. Üçü İsrailoğulları'ndan, biri de Araplar'dandı. Arap olan zat Halit bin Sinan'dır»* derler. Bazıları da *«Bunlardan maksat Rasûlullah'ın muasırı olan Araplar'dır. Çünkü Rasûl-ü Ekrem'in uyarısı sadece onlar için bir anlam taşır. Onlardan önce gelen eslaf ve ecdad için değil»* derler. Bu daha açık bir yorumdur.

Tefsircilerden bir guruba göre *«Biz ona seslendiğimiz zaman sen Tur'un kenarında değildin»* ayetinden maksat, Ümmet-i Muhammed'le ilgili olan konulardaki seslenmedir ve bu hususeta birçok eser rivayet edilmiştir. Bunlardan birisi El-Feryadi'nin Ebu Hureyre'den rivayet ettiği şu hadistir: *«Ey Muhammed ümmeti!*

Benden istemeden önce size verdim. Bana yakarmazdan önce duanızı kabul ettim diye Ümmet-i Muhammed'e nida edilmiştir.» (Hadisi İbn Merduveyh, başka bir vecihe binaen Ebu Hureyre'den merfu olarak rivayet etmiştir).

47. ayetteki *«Musibet»* ten maksat, Ebu Muslim'den rivayet edildiğine göre, dünya ve Ahiret azabıdır. Bazıları da *«Köklerini kazıtıcı azaptır»* demişlerdir. Birinci *Levla*'nın cevabı mukaddердir: Eğer onlara elleriyle kazandıklarından ötürü musibet isabet etmeseydi seni peygamber olarak göndermezdik!

«Fakat onlara tarafımızdan hak gelince» cümlesindeki zamir, Rasûlullah'ın döneminde mevcut olan Mekke ehline ve ondan sonra gelen cemi zamirlerinin tamamı da onlara racidir. El-Hak'tan maksat, hak olan iştir ve o da Hz. Peygamber'e inen Kur'an'dır.

48. ayetin metninde geçen *«Sihranî»* kelimesi mukadder bir mübtedanın haberidir. Yani *«Hz. Muhammed'e ve Hz. Musa'ya verilen Kitap (Kur'an ve Tevrat) iki tane sihirdir»* demişler ve *«Birbirini tasdik etmek suretiyle yardımlaşıyorlar»* diye de ilave etmişlerdir. Bunun nedeni, Mekkeliler'in, bir grubu, bir bayramlarında yahudi ileri gelenlerine göndermeleridir. Onlar Rasûlullah'ın durumunu onlardan sordular. Yahudiler: *«Biz O'nu sıfatıyla Tevrat'ta bulmaktayız»* dediler. Mekke heyeti memleketlerine dönüp yahudilerin söylediklerini onlara ilettiklerinde onlar da bu sözlerini söylediler.

«Muhakkak ki Allah zalim olan kavmi doğru yola iletmez». Yani hevâya tâbi olmak ve apaçık Hak'ka hidayet eden ayetlerden yüz çevirmek suretiyle nefislerine zulmedenlere Allah hidayet etmez.

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾ الَّذِينَ
اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَاِذَا
يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوٓا اٰمَنَّا بِهٖٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّنَآ اِنَّا كُنَّا
مِنْ قَبْلِهٖ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ اُولٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَّرَّتَيْنِ
بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ
يُنْفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَآ
اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجٰهِلِينَ
﴿٥٥﴾ اِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ
يَّشَآءُ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ وَقَالُوٓا اِنْ نَّتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ
نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَّهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُّجْبٰٓى اِلَيْهِ ثَمَرٰتُ
كُلِّ شَيْءٍ رِّزْقًا مِّنْ لَّدُنَّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا
مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ مَسٰكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِّنْۢ بَعْدِهِمْ
اِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوٰرِثِينَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ
الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فِيٓ اُمِّهَا رَسُولًا يَّتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِنَا
وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰٓى اِلَّا وَاَهْلُهَا ظٰلِمُونَ ﴿٥٩﴾

51 — Andolsun biz, onlar için nasihat kabul ederler diye sözü (vahyi) ardısıra getirdik.

52 — Kur'an'dan önce kendilerine Kitab'ı verdiklerimiz Kur'an'a iman ederler.

53 — Kur'an onlara okunduğu zaman onlar «Biz ona inandık. O Rabbimiz tarafından indirilmiştir. Hak (bir söz)dür. Bizler bundan önce de müslüman olmuştuk» derler.

54 — İşte onlar var ya! Onlara sabırlarından dolayı iki kere mükâfat verilecektir. Onlar iyilikle fenalığa karşı gelirler. Rızık olmak üzere verdiğimiz şeylerden (hayra) sarfederler!

55 — Onlar uygun olmayan bir sözü işitince (olgunluk göstererek) ondan yüz çevirirler ve «Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de size. Selâm üzerinize olsun. Biz kendini bilmezlerin (sohbetini) istemeyiz» derler.

56 — (Ey Rasûlüm!) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğini hidayete erdirir ve o hidayete erecekleri herkesten daha iyi bilir.

57 — Onlar «Eğer seninle beraber doğru yola uyarsak yurdumuzdan atılırız» dediler. Biz onları, emniyetli ve tarafımızdan rızık olmak üzere kendisine her çeşit ürünün taşındığı Harem'e yerleştirmedik mi? Fakat onların pek çoğu (bunların Allah tarafından geldiğini) bilmezler.

58 — Biz nice kasabalar (ahalisini) helâk ettik ki ahalisi müreffeh hayatlarından ötürü şımarmıştı. İşte konakları kendilerinden sonra bomboş duruyor. Orada pek az kimse oturmuştur. (Onlara) biz varis olduk.

59 — Rabbin ana merkezlerinde ayetlerimizi okuyacak bir peygamber gönderinceye kadar o memleketleri helâk edici değildir. Biz halkı zalim olan memleketlerden başkasını da helâk edici değiliz.

(51-59) *«Andolsun biz onlar için, nasihat kabul ederler...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

51. ayetin metninde gelen *«Vessalna»* fiili kopan parçaları birbirlerine eklemek mânâsını ifade eder. Zamir Mekke ehline racidir. Ayetin mânâsı şudur: Andolsun, biz Kur'an'ı hikmet nasıl iktiza ediyorsa o şekilde Mekkeliler'in üzerine indirdik.

Veya, vaad ile vaid, kıssalar ve ibretler, mevizeler ve nasihatlar olarak peşpeşe onu gönderdik. Bazıları da *«Biz onlar için Ahiret haberini dünya haberine bağladık. Sanki onlar Ahiret'i gözle görmüş gibi oldular»* anlamını vermişlerdir. Ahfeş'e göre ayetin mânâsı, biz onlar için sözü tamamladık demektir.

52. ayetin metnindeki *«Min kablihi»* kelimesindeki zamir, Kur'an'a racidir. Yani Kur'an'ın gelmesinden önce onlara Kitab'ı verdik.

«Kitab'ı verdiklerimiz Kur'an'a iman ederler.»

Bazı müfessirler *«Gerek «Kablihi» kelimesindeki zamir, gerekse «Bihi» tabirindeki zamir Rasûlullah'a racidir»* demişlerdir. Bu takdirde kendilerine kitap verilenlerden maksat, İbn Abbas'ın yorumuna göre mutlak olarak ehli kitaptır. Bazıları *«Onlar Ebu*

Rifaa ve arkadaşı olan on yahudidir. Bunlar iman ettiler ve iman ettikleri için eziyete tabi tutuldular» demiştir.

«Onlara Kur'an okunduğunda, bu Allah'ın kelâmıdır. Hak olduğunu bildiğimiz kelâmdır. Biz o inmeden önce de müslüman idik derler.»

Bu ayet onların Hz. Muhammed'e ve Kur'an'a iman etmelerinin Kur'an'ın inişinden önceki zamana rastladığını gösterir. Çünkü onlar Peygamber'in zikrini geçmiş kitaplarda görmüşlerdi. Onlar Kur'an inmezden önce de İslâm dini üzerinde idiler. Onların Kur'an gelmezden önce ona icmalen iman etmeleri kâfidir.

Gerek Keşşaf'ta gerekse El-Bahr'da *«İslâm her muvahhidin ve vahidi tasdik edenin vasfıdır. İslâm sadece bu ümmetin özelliklerinden değildir»* denilmiştir. Burada İslâm'dan inkıyadın (itaat etmek) kastedilmesi mümkündür. Yani biz Kur'an'ın nüzulünden önce de Allah'ın hükümlerine inkıyad etmiştik. O hükümleri üzerimize inen kitap bize belirtmektedir. Onların bir kısmı da Kur'an'a iman etmektir. Binaenaleyh biz Kur'an'a Kur'an gelmezden önce iman etmişizdir. Bu sıfata sahip olan ehli kitaba ecirleri iki defa verilir. Birincisi Kitab'a (Tevrat'a), ikincisi Kur'an'a iman ettiklerinden ötürü verilir.

«Onlar hasene ile (taatle) seyyieyi (masiyeti) defederler». Çünkü hasene seyyieyi siler. Rasûlü Ekrem, Muaz'a *«Seyyie'nin arkasından hasene getir ki onu silsin»* demiştir.

Bazı müfessirler *«Onlar halimlik sıfatıyla eziyeti silerler»* demişlerdir. İbn Cübeyr *«Onlar emri bilmaruf ile münkeri silerler»* derken İbn Zeyd *«Hayırla şerri silerler»* demiştir.

«Onlar lağvi dinlediklerinde», yani düşük sözleri dinledikle-

rinde. Mücahid *«Eziyyet ve sövgüleri dinlediklerinde»* derken, Dahhak *«Şirki dinlediklerinde»* der.

«Selâm üzerinize olsun» sözünü tevdi' için söylemişlerdir. Tahiyye değildir. İster tevdi isterse mutarefe için olsun ayette ilk olarak kâfire selâm vermenin caiz olduğuna dair herhangi bir delil yoktur. Cessas'ın iddiası yersizdir. Zira *«Selâm üzerinize olsun»* sözü onlara vedâ edip ayrılmak mânâsını ifade eder.

55. ayetin metnindeki *«La Nebtağî»* fiili mütarekeye davet edenin (veda edenin) açıklamasıdır. Yani biz cahillerin sohbetini istemeyiz. Onlarla muhalefet etmeyi (karışmayı) irade etmeyiz.

«Ey Muhammed! Sen sevdiğini hidayete iletemezsin. Fakat Allah dilediğini hidayete iletir», yani sen her sevdiğini İslâm'a sokmaya muktedir değilsin. Çünkü sen kulsun. Onların kalbine hangi mührün basılmış olduğunu bilemezsin. Fakat Cenab-ı Hak dilediğini İslâm'a sokma kuvvetine sahiptir. Çünkü o bilir ki onun kalbine herhangi bir mühür vurulmuş değildir.

Burada İslâm'a sokmanın kudreti Rasûl-ü Ekrem'den alınmış ve bu *«Allah dilediğine hidayet eder»* cümlesinde Allah için ispat edilmiştir.

Bu ayet Rasûlullah'a bir teselli olsun diye sevkedilmiştir. Çünkü Rasûl-ü Ekrem kavmini sever, onların herkesten daha fazla iman etmeleri için gayret gösterirdi. Fakat buna rağmen tam mânâsıyla muvaffak olamamıştı. Zira onlar bâtıl dinlerinde ısrar ettiler. Haberlerin çoğu bu ayetin Ebu Talib hakkında nazil olduğunu göstermektedir.

Ebu Sehl es-Serri bin Sehl, İbn Abbas'tan şöyle rivayet eder: *«Bu ayet Ebu Talib hakkında nazil oldu. Rasûl-ü Ekrem onun*

müslüman olması için ısrar etti. O da müslüman olmaya yanaşmadı. Bunun üzerine Cenab-ı Hak bu ayeti indirdi.»

Ebu Talib'in müslüman olma meselesi ihtilaflıdır. Müfessirlerin icmaını —ki ayet onun hakkında nazil olmuştur— hikâye etmek doğru olmaz. Zira Şiiler ve onların müfessirlerinden birçok kimse Ebu Talib'in İslâm ile müşerref olmasına kaildirler. Onlar Ehli Beyt'in bu hususiaki icmaını nakletmektedirler. *«Ebu Talib'in müslüman olmadığı hususunda müslümanların icmaı vardır»* diyen bir kimse Şiilerin rivayetlerine önem vermemiş demektir. Ebu Talib müslüman olmamışsa dahi onun aleyhinde konuşulması uygun değildir. Çünkü bununla Hz. Ali'nin soyundan gelen insanlar eziyet görür. Belki Rasûl-ü Ekrem dahi eziyet görür. Çünkü birçok rivayetlere göre Rasûl-ü Ekrem onu seviyordu. İhtiyat daha evlâdır. Zira bir göz için bin göz sevilir.

57. ayetteki *«Nutehattef»* fiili *«Biz memleketimizden çıkartılacağız»* demektir. Bu ayet Hars bin Osman bin Nevfel bin Abdi Menaf hakkında nazil olmuştur. Çünkü Rasûl-ü Ekrem'e gelerek *«Biz biliyoruz, sen hak üzerindesin. Fakat sana tâbi olursak, korkarız ki Araplar bize muhalefet ederler. Biz ise Araplar'a nisbeten bir başın yemesi kadarız. Onlar bizi memleketimizden çıkarırlar»* demişti. İşte bunun üzerine Cenab-ı Hak onların bu fikirlerini reddetti. *«Biz onları korumadık mı? Memleketlerini emniyet sahibi bir harem olarak kılmadık mı?»*. Bu da o memlekette bulunan Kâbe hürmetinedir. Araplar Kâbe etrafında ticaret yaparlardı. Onlar da Mekke'de emindiler.

«Onların çoğu bilmezler», yani onlar cahildirler. Bu işe akıl erdiremiyorlar ve bunu bilmek için de düşünmüyorlar.

58. ayetin metnindeki *«Betıret»* fiili mağrur oldular, nimetin hakkını vermediler, azgınlık yaptılar anlamına gelir. İşte onların memleketlerini bu sebeple tahrip ettik. Sizin seferlerinizde uğra-

dığınız memleketleri, gördüğünüz meskenleri (Meselâ Semud'un hicri) bomboş görmenizin sebebi de onların zulümleridir. Onları helâk ettikten sonra bazıları müstesna kimse onların yerlerinde durmadı. Yani insanlar az bir zaman orada oturdu. Veya çok az insan orada durur.

59. ayet metnindeki «*Ummiha*» dan maksat, o kasabaların anası, aslı, en büyüğüdür. Yani o kasabaya, bizim ayetlerimizi tebliğ edecek bir rasûl göndermedikçe diğer kasabaları helâk etmeyiz. Evvelâ peygamber gelir, hakkı söyler, onları Allah'a ibadete teşvik eder. Allah'a muhalefet etmekten korkutur. Onlar peygamberleri dinlemezlerse helâk olurlar. Peygamberin gönderilmesi hususunda da hüccetleri kalmasın, mazeretlerinin kökü kesilsin diye böyle olur. Çünkü peygamber gelmezden önce Cenab-ı Hak onları azaba tabi tutsaydı «*Niçin bize peygamber göndermedin? Gönderseydin ayetlerine tâbi olurduk*» diyebilirlerdi.

Peygamberin ana merkeze gönderilmesinin hikmeti oradaki insanların daha zeki olacağı, daveti daha tez kabul edecekleri düşüncesidir.

Abd bin Humeyd, İbn Ebi Hatim, Katade'den şöyle rivayet eder: «*Umm'ul-Kura*» *Mekke'dir. O gönderilen peygamber de Hz. Muhammed'dir. O kasabalardan maksat da Rasûlullah döneminde Mekke'ye yakın olan kasabalardır.*»

وَمَآ اُوْتِيْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزِيْنَتُهَا ۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ
خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ۗ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٦٠﴾ اَفَمَنْ وَّعَدْنٰهُ وَعْدًا حَسَنًا
فَهُوَ لَاقِيْهِ كَمَنْ مَّتَّعْنٰهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
مِنَ الْمُحْضَرِيْنَ ﴿٦١﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ فَيَقُوْلُ اَيْنَ شُرَكَآءِيَ
الَّذِيْنَ كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿٦٢﴾ قَالَ الَّذِيْنَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰٓؤُلَآءِ
الَّذِيْنَ اَغْوَيْنَا ۚ اَغْوَيْنٰهُمْ كَمَا غَوَيْنَا ۚ تَبَرَّاْنَآ اِلَيْكَ ۖ
مَا كَانُوْٓا اِيَّانَا يَعْبُدُوْنَ ﴿٦٣﴾ وَقِيْلَ ادْعُوْا شُرَكَآءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ
فَلَمْ يَسْتَجِيْبُوْا لَهُمْ وَرَاَوُا الْعَذَابَ ۚ لَوْ اَنَّهُمْ كَانُوْا
يَهْتَدُوْنَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ فَيَقُوْلُ مَاذَآ اَجَبْتُمُ
الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْاَنْۢبَآءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُوْنَ ﴿٦٦﴾ فَاَمَّا مَنْ تَابَ
وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنَ مِنَ الْمُفْلِحِيْنَ ﴿٦٧﴾ وَرَبُّكَ
يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ ۗ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ۗ سُبْحٰنَ اللّٰهِ وَتَعٰلٰى
عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ
صُدُوْرُهُمْ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۗ لَهُ الْحَمْدُ فِي
الْاُوْلٰى وَالْاٰخِرَةِ ۖ وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٧٠﴾

60 — Size verilen herşey dünya hayatının geçim vasıtası ve ziynetidir. Allah'ın katında olanlar ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?

61 — Acaba kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz ve sonunda ona kavuşan kimse, kendisine sadece dünya hayatının geçici zevkini yaşattığımız ve sonra Kıyamet Günü'nde huzurumuza getirilenler arasında bulunan kimse gibi midir?

62 — (Hatırlat) o günü ki (Allah) onları çağırarak; «Benim ortaklarım (olduklarını) iddia ettiğiniz (batıl mabudlar) hani nerede?» der.

63 — Aleyhlerinde söz (ceza) hak olanlar (o gün şöyle) diyeceklerdir: «Ey Rabbimiz! İşte bunlar bizim azdırdığımız kimselerdir. Kendimiz nasıl azmışsak onları da öyle azdırdık. (Onlardan) uzaklaşıp sana sığınırız. Esasında onlar bize tapmıyorlardı.»

64 — (Onlara): «Ortak koştuklarınızı çağırın» denir. Onlar da çağırırlar. Fakat (çağırılanlar) kendilerine cevap vermezler. Ve azabı görürler. Ne olurdu doğru yola girebilselerdi!

65 — (Hatırlat) o günü ki (Allah) onlara nida edip «(Gönderdiğim) peygamberlere ne cevap verdiniz?» diye sorar.

66 — İşte o gün onlara haberler kör olmuştur. Onlar birbirlerine de soramazlar.

67 — Fakat tevbe edip, inanan ve salih amelde bulunan bir kimseye gelince umulur ki muradına ermiş olanlardan olsun.

68 — (Ey Rasûlüm!) Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onların ise seçim hakları yoktur. Allah ortaktan münezzehtir ve eş tutmakta oldukları (her şeyden) yücedir.

69 — (Ey Rasûlüm!) Rabbin onların göğüslerinin gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir.

70 — O Allah'tır. O'ndan başka mabud yoktur. Başında da sonunda da hamd O'na aittir. Hüküm O'nundur ve ancak O'na döndürüleceksiniz.

(60-70) *«Size verilen her şey dünya hayatının...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

60. ayetin metninde geçmekte olan *«şey»* kelimesi dünya işleri, dünya sebepleri anlamında kullanılmıştır.

«Allah katında olan» dan maksat cennettir, amellerin sevaplarıdır. Bu haddizatında dünya işlerinden çok üstündür. Çünkü ölümsüz bir lezzet, çirkini olmayan bir güzelliktir.

Allah'ın katındaki daha bakidir. Çünkü ebedidir. Sonuçlu bir şey sonucu olmayan bir şeyle nasıl denk olabilir? Bu ayet sanki onların, *«Biz sana tâbi olursak Araplar'ın bize saldırmalarından bizi yoketmelerinden korkuyoruz»* demelerine verilmiş bir çeşit cevaptır.

61. ayetin metnindeki *«Güzel vaad»*den (Va'den hasenen) maksat cennet ve oradaki katıksız ve daimi nimetlerdir. Hâzır edilmişlerden maksat, Kıyamet Günü'nde ateş veya azap için hazırlanmış kimselerdir. Bu ayet, İbn Cerir'in Mücahid'den rivayet ettiğine göre Rasûl-ü Ekrem ile Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur. Yine İbn Cerir'in Mücahid'den başka bir tarıkla rivayet ettiğine göre bu ayet Hz. Hamza ile Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur. Bazıları ise bu ayetin genel olarak müminler ile kâfirler hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.

62. ayetteki «*Ortaklar*» ile maksat, Allah'tan başka tapılan melekler veya insan veya yıldız veya putlar ve başkalarıdır.

63. ayetteki «*El-Kavl*» den maksat, sabit olan hükümdür. Bu hüküm ise «*Andolsun, cehennemi cinler ve insanlarla dolduracağım*» ayeti ile diğer tehdid ayetleridir.

«*Haklarında hüküm sabit olan ortaklar*» dan maksat, şeytanların ve kâfirlerin ileri gelenlerinden meydana gelen ortaklardır. Çünkü küfürde onlar asıl sayılırlar. Azaba müstehak olmakta da temeldirler. Cenab-ı Hak bunlar hakkındaki hükmü açıklamasına rağmen Allah'tan başka taptıkları mabudları açıklamamıştır. Böylece Hz. İsa, Hz. Üzeyr ve melekler gibi taptıkları kimseler bu hükmün kapsamından çıkarılmıştır.

Kendisine tapılanlar, tapanların «*Bunlar bizi dalâlete götürdü*» diyeceklerini bildikleri için şöyle demişlerdir: «*Ey Rabbimiz! Azdırdıklarımız şunlar. Kendimiz azdığımız gibi onları da azdırdık*», yani onları dalâlete zorlamadık. Vesveseler ve birtakım kuruntularla kendimiz nasıl sapmışsak onları da öyle saptırdık. Zor kullanmadık. Onlar da kendi istekleriyle bizim saptığımız gibi saptılar. Onlar esasen bize ibadet etmiyorlardı. Heva ve heveslerine ibadet ediyorlardı. Biz onların ibadetlerinden teberri ederiz.

Onlar Allah'a ortak koştuklarını çağırırlar, fakat o ortak koştukları onlara cevap veremezler. Çünkü cevap vermeye kudretleri yoktur. Veya Cenab-ı Hak onların ağızlarına mühür vurduğu için, konuşamazlar.

64. ayette «*Onlar azabı görürler*» cümlesindeki «*Onlar*» dan maksat, çağıranlardır. Yani Allah'a ortak koşanları çağıranlar azabı görürler. Dahhak «*Hem çağıranlar hem de çağırılanlar azabı görürler*» demiştir.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki bunu gözle görmüşlerdir. Azabı görmeleri, azabın başlangıcını görmeleri mânâsındadır. Yahut azabın kendisini görmüşlerdir. Cenab-ı Hak azabı müşahhas bir hale getirerek kendilerine göstermiştir.

64. ayetin son cümlesinin iki mânâsı vardır:

Yani onlar azabı defetmek üzere herhangi bir hile bilseydiler onunla azabı kendilerinden defedeceklerdi. Veya onlar dünyada hidayete gelip kesinlikle Kıyamet Günü'nde azabı görmeyeceklerdi.

Onlara haberlerin kör olması, onların haberlere varmaması, haberlerin kendilerine gizli kalması demektir.

Bu haberlerden maksat ya, «*Siz peygamberlere nasıl cevap verdiniz?*» şeklinde onlardan istenilen haberlerdir, veya genel haberlerdir.

«*Onlar birbirlerine de sormazlar*», yani öyle bir dehşetin içerisine girmişlerdir ki birbirlerine soramaz hâle gelmişlerdi veya hepsi cehalette eşit olduklarını bildiklerinden dolayı birbirlerine sormazlar.

«*Felaha kavuşanlar*» dan maksat, Cenab-ı Hak katında isteklerine erenlerdir.

«*Rabbin dilediğini yaratır*», yani neyi dilerse ve neyi ihtiyar ederse onu yaratır. O ihtiyarsız hiçbir şey yaratmaz.

69. ayetteki «*Tukinnu*» fiili, onların göğüslerinde gözledikleri bâtıl itikadlardır. Rasûlullah'a olan düşmanlıkları Rabbim bilmektedir.

Hamd dünyada da Ahiret'te de Allah'a mahsustur. Çünkü bütün nimetler O'ndan gelir. Diğerleri sadece vasıtalardır. Hamd burada nimetin karşılığında yapılandır. Ayetin zahirine bakılırsa Ahiret hamdi sadece Allah'a mahsus değildir. Çünkü Hz. Peygamber'e de Şefaat-i Kübra'yı yaptığı zaman geçmişlerin ve gelecekle-rin hepsi hamdederler. Birçok müfessir, Allah'a Ahiret'te yapılan hamdden maksat, müminlerin *«Bize vaadini doğrulayan Allah'a hamdolsun. Hamd bizden üzüntüyü gideren Allah'a mahsustur. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur»* tarzındaki sözle-ridir. Müfessirler *«Burada hamd bir külfet, bir ağırlık değil, lez-zet mânâsındadır»* derler. Nitekim Müslim ve Ebu Davud'un, ehli cennetin vasıfları münasebetiyle Cabir'den rivayet ettikleri hadi-se göre, ehli cennete nefes almak ilham edildiği gibi, tesbih ve teh-lil de ilham edilecektir.

«Hüküm O'nundur», yani her şeyde geçerli olan, hiçbir kim-senin ortaklığı bahis konusu olmayan hüküm O'nundur.

İbn Abbas *«Kullar arasındaki hüküm O'nundur. O taat ehline mağfiretle, masiyet ehline de şekavetle hükmedecektir»* demiştir.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ
الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِضِيَآءٍ ؕ اَفَلَا تَسْمَعُوْنَ ﴿٧١﴾
قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ
الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُوْنَ فِيْهِ ؕ اَفَلَا
تُبْصِرُوْنَ ﴿٧٢﴾ وَمِنْ رَّحْمَتِهٖ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوْا
فِيْهِ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ
يُنَادِيْهِمْ فَيَقُوْلُ اَيْنَ شُرَكَآءِىَ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿٧٤﴾
وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا فَقُلْنَا هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ
فَعَلِمُوْٓا اَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٧٥﴾
اِنَّ قَارُوْنَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوْسٰى فَبَغٰى عَلَيْهِمْ ۠ وَاٰتَيْنٰهُ مِنَ
الْكُنُوْزِ مَآ اِنَّ مَفَاتِحَهٗ لَتَنُوْٓاُ بِالْعُصْبَةِ اُولِى الْقُوَّةِ ۗ اِذْ قَالَ
لَهٗ قَوْمُهٗ لَا تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِيْنَ ﴿٧٦﴾
وَابْتَغِ فِيْمَآ اٰتٰىكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيْبَكَ مِنَ
الدُّنْيَا وَاَحْسِنْ كَمَآ اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ
فِى الْاَرْضِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿٧٧﴾

71 — (Ey Rasûlüm!) De ki: Acaba düşündünüz mü? Eğer Allah geceyi Kıyamet Günü'ne kadar üzerinizde aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka size ışık getirecek bir mabud var mıdır? Hâlâ işitmeyecek misiniz?

72 — De ki: Eğer Allah gündüzü Kıyamet Günü'ne kadar üzerinizde aralıksız devam ettirse, size içinde dinleneceğiniz bir geceyi Allah'tan başka getirecek kimdir? Bana haber verin. Hâlâ görmeyecek misiniz?

73 — Geceyi ve gündüzü rahmetinden dolayı sizin için yarattı ki gecede istirahat edesiniz. (Gündüzde de) fazlından rızkınızı arayasınız. Umulur ki şükredersiniz.

74 — (Hatırlat o günü ki) Allah onları çağırarak, «Ortaklarım olduğunu iddia ettikleriniz hani nerede?» der.

75 — Her ümmetten bir şahit çıkarırız ve «Delilinizi ortaya koyun» deriz. İşte o zaman hakikatin Allah'a ait olduğunu anlarlar. (O gün) uyduruageldikleri (bâtıl mabudları) kendilerinden ayrılıp kaybolmuşlardır.

76 — Kârun, Musa'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki anahtarlarını güçlü kuvvetli bir cemaat zor taşırdı. Kârun'un kavmi kendisine şöyle demişti: «(Ey Kârun!) Sakın şımarma. Çünkü Allah şımarıkları sevmez.»

77 — «Allah'ın sana verdiğinde Ahiret yurdunu gözet. Fakat dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Kuşkusuz ki Allah bozguncuları sevmez.»

(71-77) *«(Ey Rasûlüm!) De ki: Acaba...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

71. ayetin metnindeki *«Eraeytum»* fiilinin mânâsı, *«Bana haber verin»* demektir. *«Sermeden»* kelimesi ise *«daimi»* mânâsını ifade eder.

«Siz işitmiyor musunuz?» cümlesinden maksat anlayacak şekilde, açık delille ve birbirlerini takviye eden nasları görmek suretiyle işitmektir. Böyle işitirseniz Allah'tan başkasının bunu yapamayacağını bilirsiniz.

«Görmüyor musunuz?», yani Allah'ın kâmil kudretine delâlet eden ve ortaya konulan bunca delile rağmen görmez misiniz? Eğer görürseniz Allah'tan başkasının buna güç yetiremeyeceğine vakıf olursunuz.

Zemahşeri Keşşaf'ta, *«Cenab-ı Hak önce, gecenin daimi olmasını, sonra da gündüzün daimi olmasını zikretmiştir. Çünkü gece, (dediklerine göre) şer'an ve örfen gündüzden evveldir»* der.

ÇALIŞMAYA TEŞVİK

73. ayette çalışmanın medhine işaret vardır. Zira bir hadisde şöyle varid olmuştur: *«Kesbedici, Allah'ın habibidir»*. Bu bakımdan, kesb hiçbir zaman tevekküle ters düşmez. Kesbin vasıtasıyla kulun eline geçen, Allah'ın fazlıdır. Ancak bu çalışma neticesinde onu vermek Allah'a vacib değildir.

75. ayetin metnindeki *«Neza'na»* fiili *«Süratle çıkardık»* demektir. Yani her ümmet arasından onların aleyhinde olanlara şahitlik yapacak bir şahit çıkardık. Şahit o ümmetin peygamberidir. Nitekim bu görüş Mücahid ve Katade'den rivayet edilmiştir. Ayrıca *«Biz her ümmetten bir şahit getirdiğimizde ve seni de onlar üzerine şahit olarak getirdiğimizde nasıl olacaktır?»* ayeti bunu desteklemektedir. Fakat bu Kıyamet'in bir durumunda böyledir. Başka bir durumda peygamberlerden başka bir şahidin getirilmesi ile bu birbirine ters düşmemektedir. Peygamberler dışında şahit olarak getirilenler Hz. Muhammed'in ümmeti ve meleklerdir. Çünkü Cenab-ı Hak başka bir ayette: *«Peygamberler ve şahitler getirildiler»* diye buyurmuştur. Bu ayet delâlet eder ki şahitler peygamberlerden başkalarıdır. Zira matuf, üzerine atıf yapılanın aynısı olamaz.

75. ayetin metnindeki *«Dalle»* fiili kayboldu mânâsını ifade eder. Yani onların dünyada batıl olarak yapmış oldukları iftiralar kendilerinden kaybolur.

KARUN VE HAZİNELERİ

76 ve 77. ayetler Kârun'u konu edinmektedir. Kârun, İsrailoğulları'ndandı. İbn Atiyye *«Bu noktada ittifak vardır»* der. Onun Hz. Musa'ya yakınlığı konusunda ihtilaf vardır. İbn Abbas, İbn

Cüreyc, Katade ve İbrahim en-Nehâî'den gelen rivayete göre o, Musa'nın amcasıdır.

Mecma'ul-Beyan'da Tabersi, Ata'dan, o da İbn Abbas'tan, Karun'un Hz. Musa'nın teyzesinin oğlu olduğunu rivayet eder. Muhammed bin İshak, *«Karun, Musa'nın amcasıydı»* der.

Ayet metnindeki *«Kunuz»*, *«Kenz»* (hazine) kelimesinin çoğuludur. İstif edilen mallar demektir. El-Bahr'da Karun'un mallarına hazineler mânâsına gelen *«Kunuz»* denilmesinin, onların zekâtlarının verilmemesinden kaynaklandığı yazılıdır. Musa ona malların zekâtını vermesini emretti. Fakat o vermedi. Bu durum onun Hz. Musa'dan buğzetmesine sebep olmuştur.

«Mefatih» kelimesi miftahın çoğuludur. Kilitleri açan alet (anahtar) demektir. Süddi *«Mefatih'ten maksat hazinelerdir»* demiştir. Dahhak ise bu hazinelerin kabları olduğu fikrindedir. Bunun benzeri İbn Abbas ve Hasan Basri'den rivayet edilmiştir.

Bazıları *«Mefatih'in tekili miftah olarak gelir. Çünkü ismi mekândır»* demişlerdir.

Ayetin metnindeki *«Tenûu»*, nâe kelimesinden türemedir. Ağır basmak mânâsını ifade eder.

«Usbe» ile kastedilen, büyük bir cemaattir. Özel bir sayı belirtmez. Ragıb bu görüştedir. Filologlardan bazıları bu kelimenin sayı belirttiğini söylemiştir. Fakat aralarında ihtilaf vardır.

KARUN'UN ANAHTARLARI

Karun'un anahtarlarının sayısı hususunda çok mübalağa yapılmıştır. Hayseme'den gelen rivayete göre *«Altmış katır yükü ka-*

dardı». O anahtarların hiçbiri bir parmaktan büyük değildi. Ve her anahtar bir hazineyi açıyordu.

Yine Hayseme'den gelen bir rivayette *«Karun'un anahtarları deridendi. Her anahtar bir hazineye aitti. Onlar biraraya getirildiğinde yetmiş katıra yüklenirdi»* denilmektedir.

Ebu Hayyan El-Bahr'da, *«Anahtarların çokluğu hakkında gelen rivayetlerde yalan ve yalana yakın olanlar vardır. Onun için ben hiçbirini yazmadım»* demiştir.

İçinde mübalağa olmayan rivayetlerden biri İbn Abbas'tan gelen şu rivayettir: *«Mefatih burada hazineler demektir».* Yani Karun'un hazinelerini kırk kişi taşırdı ve dörtyüz bin di, her onbini bir kişi götürürdü. Bu rivayete binaen halk arasında Karun'un darbı meselleri hazinelerinden daha fazla yaygındır. Umulur ki ayet onun bunlardan daha fazlasına da mazhar olduğuna işaret etmekte olsun. Ben durumun Hayseme'nin dediği gibi olduğunu sanmıyorum. Ebu Müslim, Hayseme'den daha da ileri giderek şöyle diyor: *«Mefatih'ten maksat ilim ve ihatadır. Tıpkı, «Gaybın anahtarları Allah katındadır» ayetinde olduğu gibi. Maksat şudur: Biz ona hazinelerden o kadar vermiştik ki onları korumak, onların üzerine muttali olmak bir cemaate dahi ağır gelirdi. Yani bu hazineler o kadar fazla ve çeşitli idi ki onları koruyanlar yorulurlardı.»*

«La tefrah», yani haddini aşma. Çünkü dünya, dünya olmasından dolayı yerilmiştir. Dünyayı dünya için sevmek, ona razı olmak demektir. Ayrıca bu onun geçici olduğundan gafil olmak demektir. Zira onun içindeki lezzetlerden ayrılmak gerektiğini bilmek üzüntüyü gerektirir.

«Kesinlikle Allah şımarıkları sevmez» cümlesi ilmî bir delildir ve dünya ile ferahlanmanın şer'an yerilmiş olduğunu ifade

eder. Dünyanın zatından ötürü onunla tefahur etmek mezmumdur dedik. Çünkü dünya ile mutlak ferahlanmak bazen Ahiret işlerinden birisini yapmaya sebep olur. Böyle bir ferahlanma yerilmiş değildir. Allah'ın muhabbeti birçok alime göre bir fiilin sıfatıdır. Yani Cenab-ı Hak dünya süslerine aldananları, ferahlananları ikramına mazhar kılmaz, onlara nimet vermez, onları rahmetine yaklaştırmaz. Onlara buğzeder, onları rezil eder ve huzurundan uzaklaştırır.

DÜNYADAKİ NASİP NE DEMEKTİR?

«Dünyadan nasibini unutma» cümlesine gelince, El-Feryadi ile İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler. Yani dünyada Ahiret için çalışmayı unutma. (Bu görüş Mücahid'den de rivayet edilmiştir.)

Abd bin Humeyd, Katade'den şunu rivayet ediyor: Yani dünyadan Allah'ın sana helâl kıldığını al, onu unutma!

Abdullah bin Ahmed bin Hanbel, *«Zevahid'ul-Zühd»* adlı kitabında Mansur'dan rivayet ederek şöyle diyor: *«Unutulmaması emredilen, dünya, arazlardan bir araz değildir. Fakat Ahiretin için dünyada takdim edeceğin nasibini unutma demektir.»*

«Allah'ın sana ihsan ettiği gibi ihsan et», yani Allah'ın kullarına... Veya şükür ve taat suretiyle ihsan et. Veya Allah'ın sana ihsan ettiğinden ötürü ihsan et.

«Yeryüzünde fesadı (bozgunculuğu) arama. Kesinlikle Allah fesad çıkaranları sevmez.»

Bu öğütleri Karun'a İsrailoğulları'ndan olan mümin kimseler yapmıştır, Ayetin zahirinden bu anlaşılıyor. Bazıları bu öğütleri Hz. Musa'nın verdiğini söylemişlerdir.

قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِىٓ ۚ أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ
مِن قَبْلِهِۦ مِنَ ٱلْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا ۚ
وَلَا يُسْـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ فِى زِينَتِهِۦ ۖ
قَالَ ٱلَّذِينَ يُرِيدُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا يَٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ أُوتِىَ
قَٰرُونُ إِنَّهُۥ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ
وَيْلَكُمْ ثَوَابُ ٱللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ۚ
وَلَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلصَّٰبِرُونَ ﴿٨٠﴾ فَخَسَفْنَا بِهِۦ وَبِدَارِهِ ٱلْأَرْضَ
فَمَا كَانَ لَهُۥ مِن فِئَةٍ يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ
مِنَ ٱلْمُنتَصِرِينَ ﴿٨١﴾ وَأَصْبَحَ ٱلَّذِينَ تَمَنَّوْا۟ مَكَانَهُۥ بِٱلْأَمْسِ
يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ
وَيَقْدِرُ ۖ لَوْلَآ أَن مَّنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا ۖ وَيْكَأَنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ
ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨٢﴾ تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ
عُلُوًّا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا ۚ وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾ مَن
جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا
يُجْزَى ٱلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

78 — (Kârun:) «Bu (servet) bana bende bulunan bir ilim sayesinde verildi» dedi. Acaba o bilmiyor muydu ki Allah kendinden önceki nesillerden (kuvvet yönünden) daha üstün, malı toplamak yönünden daha çok olan kimseleri helâk etmiştir? Mücrimlerden günahları sorulmaz. (Çünkü Allah sormaya muhtaç değildir).

79 — Bir gün (Kârun) ihtişam içerisinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını isteyenler, «Keşke Kârun'a verilenin bir benzeri de bizim olsaydı. Hakikat şudur ki o çok büyük bir servet sahibidir» dediler.

80 — Kendilerine ilim verilen kimseler ise dediler ki: «Yazıklar olsun size! İman edip salih amel işleyen kimse için Allah'ın sevabı (ve mükâfatı) daha hayırlıdır. Bu saadete yalnız (taat ve ibadette) sabredenler kavuşur.

81 — Biz hem onu (Kârun'u) hem de evini (zelzele ile) yere geçirdik. O'na Allah'tan başka yardım eden herhangi bir grup bulunmadı. Kendisi de azaptan kurtulanlardan olmadı.

82 — Dün onun yerinde olmayı temenni edenler, «Demek ki Allah kullarından dilediğine rızkı çok, dilediğine az veriyor. Eğer Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki inkârcılar gerçekten iflah olmazlarmış» demeye başladılar.

83 — Ahiret yurdunu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz. Akıbet (güzel sonuç) takva sahiplerinindir.

84 — Kim bir hasene getirirse o kimseye bundan daha üstün bir karşılık vardır. Kim de bir kötülük getirirse o kötülükleri yapanlar, ancak yaptıkları kadar ceza görürler.

(78-84) *(Kârun:) Bu (servet) bana bende bulunan...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetlerin 82. ayete kadar olan bölümü Kârun'la ilgilidir. Kârun'un *«Bu servet, bende bulunan bir ilme binaen bana verilmiştir»* şeklindeki sözüne gelince, bu ilimden maksat, bazılarına göre Tevrat ilmidir. Çünkü o, Tevrat'ı İsrailoğulları'nın hepsinden daha iyi biliyordu. Ebu Süleyman Daranî *«Bu ilimden maksat ticaret ilmidir»* demiştir. İbn Müseyyib *«Bu ilimden maksat kimya (simya) ilmidir»* der. Bazıları *«Cenab-ı Hak Hz. Musa'ya kimya ilmini öğretti. Musa da bunu kızkardeşine, kızkardeşi de Karun'a öğretti»* derler. Bu sayede Karun kalay ile bakırı alıp altın yapardı.

Ayetin metnindeki *«Kuvvet»*, maddi kuvvet te, manevi kuvvet te olabilir. Cem'den maksat mal veya adam çokluğudur. Buna göre ayetin mânâsı, *«İlmin ifade ettiğine, o vakıf değildir ki Allah'ın ondan daha kuvvetli, daha zengin kimselerin başına getirdiğini bilmiyor. Öyleyse o bununla mağrur olmasın»* demektir. Yani Cenab-ı Hak bu ayette onun *«Bu malı toplamakta kullandığım bir ilme sahibim»* iddiasını reddetmektedir.

«Suçlular günahlarından sorulmazlar» ayetindeki sorulmamak, *«O gün ne bir insan ne de bir cin günahından sorulmaz»*

ayetindeki sorulmamaktır. Yani onlara *«Sen günah işledin mi işlemedin mi?»* diye sorulmaz.

«Rabbine yemin olsun ki kesinlikle onların hepsinden soracağız» ayetindeki sual, tevbih (kınama) sualidir. Bu bakımdan ayetler arasında bir tezat yoktur.

KARUN'UN HALİNE ÖZENENLER

«O, kavminin yanına ihtişam içinde çıktı» cümlesi, Katade'ye göre şöyle tefsir edilmiştir: *«Karun ve askerleri sırtlarında kırmızı elbiseler olduğu halde dört bin bineğe binmiş olarak çıktılar. Bunlardan bin tanesi beyaz katırdı. Bineklerinin sırtında kadife çullar vardı.»*

Karun ve hizmetçilerinin haline özenenler, müminlerden bir cemaatti. Bunu beşeri fıtratları icabı söylemişlerdi. Çünkü herkes zenginlik ve refah ister. Katade der ki: *«Onlar bu dünyalığa özendiler ki onunla Allah'a yaklaşsınlar. Allah yolunda, hayr yolunda sarfetsinler.»*

Bazıları da *«Bu sözü söyleyenler kâfirler ve münafıklardır. Onların, Karun'un malını değil de, onun benzerini temenni etmeleri gıbtadan ileri geliyordu. Çünkü gıbtanın zararı hasedin zararından daha azdır.»* demişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber'e *«Gıpta zarar verir mi?»* diye soruldu. Hz. Peygamber de, *«O ancak ateşin habta zarar verdiği kadar verir»* diye cevap verdi.

«O büyük bir payın sahibi idi». Bu paydan maksat, Dahhak'a göre, büyük bir servet sahibi olmasıydı. Bazıları *«Dünyada büyük bir nasibi vardı»* derken bazıları da *«Bahtı, talihi vardı»* demek olduğunu söylemişlerdir.

Bu cümle onların önceki temennilerinin nedenidir ve onu desteklemektedir.

İlim erbabı *«Yazıklar olsun size! Allah'ın Ahiretteki sevabı iman eden ve salih amelde bulunanlar için daha hayırlıdır»*, dediler. Bu ilimden maksat, dünya ve Ahiret halini bildiren ilimdir. Bu ilim sahipleri arasında Hz. Yuşa da vardır. Bazılarına göre, bu ilimden maksat sevap ve ikabın marifetidir. Bazıları *«Tevekkülün marifeti»*, bazıları da *«Haberlerin marifetidir»* demiştir.

Ayetin metnindeki *«Veylekum»* ifadesi aslında helâkia beddua etmektir. Sonra uygun olmayan şeyden insanı menetmek için kullanılmıştır. Burada ise onları temenniden menetmek için kullanılmıştır.

«Buna ancak sabredenler kavuşur» cümlesindeki *«Buna»* zamiri, daha önce söylenen söze veya alimlerin konuşmalarına racidir. Burada lûgavi mânâ veyahut sevap kastedilmektedir. Fakat sevap mesubet (Cenab-ı Hak tarafından iyilik karşılığında verilen mükâfat) mânâsında olduğu için veyahut sevaptan cennet kastedildiğinden dolayı zamir müennes getirilmiştir.

Bazıları *«Bu zamir iman ve salih amele racidir. Fakat müennes getirilmesinin nedeni, iman ve salih amelin siret veya tarikat mânâsını ifade etmesinden dolayıdır»* demişlerdir.

«Buna ancak sabredenler kavuşurlar» cümlesinin mânâsı; ancak sabredenler bunu fehmederler veya bununla amel etmeye muvaffak olanlar anlarlar demektir. Sabredenler, yani taatler üzerinde, şehvetlerden ve isyanlardan uzak olanlar.

«Biz onu da onun evini de yere batırdık» cümlesi hakkında şunlar söylenmiştir:

İbn Ebi Şeybe *«El-Musannef»* te, İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim, Hakim ve İbn Merduveyh, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler:

HZ. MUSA'YA ZİNA İFTİRASINI ATMAK VE YERE BATIŞ

«Karun daha önce denildiği gibi Hz. Musa'nın amcasının oğluydu. İlim peşinde koşuyordu. Neticede büyük bir ilim elde etti ve bu durumu Hz. Musa'ya karşı çıkıp ona hased edinceye kadar devam etti. Hz. Musa, Kârun'a: *«Allah bana zekâtını almayı emretti»* dedi. Kârun zekâtını vermedi ve İsrailoğulları'na: *«Musa sizin mallarınızı yemek istiyor O size namazı ve başka şeyleri getirdi. Siz onları kabul ettiniz. Şimdi mallarınızı ona verip onları yemesini de kabul edecek misiniz?»* dedi. Onlar: *«Biz bunu kabul etmeyiz. Senin görüşün nedir?»* deyince, Kârun: *«Benim görüşüm şudur: İsrailoğulları içinde en fahişe hangi kadın ise ona haber gönderelim. O, Hz. Musa'ya zina iftirası atsın»* dedi. Böylece onlar fahişe bir kadına haber gönderdiler ve kendisine, *«Musa'nın seninle zina ettiğine dair şahitlik edersen sana istediğini veririz»* dediler. Kadın şahitliği kabul etti. Bunun üzerine Kârun, Hz. Musa'ya vardı ve dedi ki: *İsrailoğulları'nı topla ve Rabbinin emirlerini onlara bildir»*. Hz. Musa da *«evet»* dedi ve İsrailoğulları'nı topladı. Onlar Hz. Musa'ya, *«Rabbinin emrini tebliğ et»* dediler. Hz. Musa: *«Rabbim ona ibadet etmenizi, ona hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, sıla-i rahim yapmanızı, şöyle şöyle etmenizi emretti»* dedi. Zina hususunda da, *«Rabbim, evli olan bir insan zina ederse recmedilsin emrini verdi»* deyince onlar: *«O zina eden sen de olsan hüküm icra edilecek mi»* diye sordular. Hz. Musa *«evet»* dedi. Onlar bunun üzerine Hz. Musa'ya: *«Sen zina etmişsin»* dediler. Hz. Musa: *«Ben mi zina etmişim?»* deyince onlar daha önce haber verdikleri kadını getirdiler. İsrailoğulları kadına *«Sen Musa aleyhinde zina konusunda şahitlik eder misin?»* dedi.

ler. Hz. Musa da kadına, «*Allah ile sana yemin veriyorum, doğrusunu söyle!*» dedi. Kadın, «*Madem ki bana Allah adına yemin verdin, doğrusu şudur: Onlar beni çağırdılar, bana şu kadar mal verme karşılığında sana zina iftirası etmemi teklif ettiler. Ben şehadet ederim ki sen zinadan uzaksın. Şehadet ederim ki sen Allah'ın Rasûlü'sün*» dedi. Bunun üzerine Musa secdeye kapanarak ağladı. Cenab-ı Hak, Hz. Musa'ya: «*Seni ağlatan nedir? Ben yeryüzünü sana müsahhar kıldım. Yere emret, o sana itaat edecektir*» dedi. Bunun üzerine Hz. Musa başını kaldırdı ve yere, «*Onları yut*» diye emretti. Yer onları dizlerine kadar yuttu. Onlar «*Ey Musa, Ey Musa!*» diye yalvarıyorlardı. Hz. Musa, yere «*Onları yut*» dedi. Yer, onları bellerine kadar yuttu. Onlar yine «*Ey Musa, Ey Musa*» diye bağırıyorlardı. Hz. Musa yere yine «*Onları yut*» dedi. Yer, onları tamamıyla yuttu. Bunun arkasından Cenab-ı Hak, Hz. Musa'ya şöyle bir vahy gönderdi ve «*Kullarım senden daima kurtuluşu istediler. Sana yakardılar. Sen onları affetmedin. İzzetime yemin ederim, eğer onlar beni çağırsaydılar onların duasını kabul ederdim*» dedi.

82. ayetin başındaki «*Esbaha*» fiili zahiren bu hadisenin geceleyin vuku bulduğunu ifade eder ki bu, en korkunç azap şeklidir. Çünkü gece istirahat ve sükun zamanıdır. Böyle bir hadisenin geceleyin vuku bulması çok rahatsız edici bir durumdur.

Ayetin metnindeki «*Vey*» kelimesi pişmanlık mânâsını ifade eder. Yani dün «*Kârun'a verilenin benzeri bize verilseydi*» diyenler pişman oldular ve pişmanlıklarını izhar ettiler.

Ahfeş «*Vey kelimesine kâf bitişik olursa ismi fiildir. Bu takdirde «hayret ediyorum» mânâsını ifade eder*» demiştir.

Kisaî, Yunus ve Ebu Hatim'e göre bunun aslı veylekedir. Lam tahfif için hazfedilmiş, o zaman vey kalmıştır. Bu red içindir. Yani insanı sakındırmak için kullanılan bir kelimedir. Bu kavle gö-

re kâf burada mahallen mecrurdur. Vey kelimesi ona izafe edilmiştir.

«Kâfirler felaha kavuşmazlar» cümlesindeki *«kâfirler»* den maksat, Allah'ın nimetlerini inkâr edenler veya peygamberleri yalanlayanlar, peygamberlerin Ahiret sevabı vaadetmelerine karşı çıkanlardır.

«İşte o Ahiret yurdudur», yani o haberini işittiğin, vasfı senin kulağına gelen, Ahiret yurdudur.

«Biz bunu yeryüzünde galebe ve tasallut etmeyi irade etmeyenlere, zulüm ve saldırganlığı âdet etmeyenlere veririz.»

Kelbi, *«El-Uluv, iman etmekten kaçınmak, fesad ise insanları Allah'tan başkasına ibadete davet etmektir»* demiştir.

Mutezile'nin bir kısmı bu ayetle büyük günah işleyenlerin ateşte olduğuna delil getirmişlerdir. Çünkü burada *«uluvv»* ve *«fesad»*, mutlak olarak zikredilmiştir. Keşşaf'ta bunun hakkında açık bir görüş vardır. Bazıları cevap olarak, uluv ve fesadı Kelbi'nin tefsirine göre yorumlamıştır. Bazıları da *«Uluv ve fesaddan maksat, Firavun ve Karun'dan olan kimselerin uluv ve fesadıdır»* demişlerdir. Fakat bu görüş *«Akibet ancak muttakiler içindir»* cümlesiyle reddedilmektedir. Zira bu cümle takvanın esas olduğuna delâlet eder. Fakat kayıtta olan uluv ve fesadın terki kâfi değildir. Cevap olarak şöyle denilmiştir: *«Buradaki muttakiden maksat, Firavun'un azlığından, Karun'un fesadlığından sakınan* kimselerdir. Veya Firavun gibi Allah'ın emirlerini yerine getirmemek, *yasaklarından da sakınmamak suretiyle gurura kapılmış müminlerden olmayandır.»*

KÖTÜLÜK EDENLERE TATBİK EDİLEN CEZA

«Kötülük yapanlara ancak yaptıkları ceza olarak verilir», yani yaptıklarının benzeri ceza olarak verilir. Bu, Cenab-ı Hak'kın bir lütfudur. Çünkü haseneleri, sevapları katmerli olarak vermesine rağmen günahın cezasında fazlalığa razı değildir. Bir zerre dahi üzerine fazlalık konmaz. Bu cümle Cenab-ı Hak'kın bazen cezayı da affettiğine işaret etmektedir.

Bu ayeti celilenin çözümü şu noktada zorlaşır: Kötülüğün cezası kötülüğün benzeridir. O halde kâfir olup da küfür üzerinde ölen bir kimseye ebedî azap verilir. Bu kâfir ile sadece bir saat kâfir olan arasında ne kadar mesafe vardır. Oysa ikisine de aynı ceza verilmektedir.

Cevap olarak denilmiştir ki, burada benzetme bizim için meçhuldür. Hele *«Aklen husun ve kubuh yoktur»* hükmüne göre tamamen meçhulümüz olur. Bizim en fazla bildiğimiz şudur: Cenab-ı Hak her günaha bir ceza koymuştur. O cezanın da bir temsil olduğunu Cenab-ı Hak bize haber vermiştir.

Cenab-ı Hak küfrün cezasının ebedi azap olduğunu bize haber vermiştir. Biz bu habere iman ediyoruz. Ve *«Bu, hikmetin iktiza ettiği bir hükümdür»* diyoruz. Mumaselet cihetini veya buradaki hikmetin ne olduğunu bilmememizin bize hiçbir zararı dokunmaz.

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ ۚ قُل رَّبِّي أَعْلَمُ مَن
جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنتَ تَرْجُو أَن يُلْقَىٰٓ
إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا
يَصُدُّنَّكَ عَنْ آيَاتِ اللَّهِ بَعْدَ إِذْ أُنزِلَتْ إِلَيْكَ وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ وَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۘ لَا إِلَٰهَ إِلَّا
هُوَ ۗ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ۚ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

85 — (Ey Rasûlüm!) Kur'an'ı (tebliğ etmeyi) sana farz kılan Allah seni varacağın yere döndürecektir. De ki: «Kimin hidayetle geldiğini ve kimin apaçık bir sapıklık içerisinde olduğunu Rabbim çok iyi bilendir.»

86 — (Ey Rasûlüm!) Sen Kitab'ın sana vahyolunacağını ummuyordun. Bu ancak Rabbinden bir rahmettir. O halde sakın kâfirlere arka çıkma!

87 — (Ey Rasûlüm!) Sana indirildikten sonra sakın onlar seni Allah'ın ayetlerinden alıkoymasınlar. Rabbine davet et. Asla müşriklerden olma!

88 — Allah ile birlikte başka bir mabuda yalvarma! O'ndan başka mabud yoktur. O'nun zatından başka her şey helâk olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz O'na döndürüleceksiniz.

(85-88) *«(Ey Rasûlüm!) Kur'an'ı (tebliğ etmeyi) sana...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu dört ayette Cenab-ı Hak, Hz. Peygamber'e hitap etmektedir. *«Senin üzerine Kur'an'ı farz kılan»* cümlesinden maksat, Kur'an'la amel etmeyi sana farz kılan demektir. Bu görüş Ata'dan rivayet edilmiştir. Mücahid ise *«Ferada»* fiilini *«Sana verdi»* mânâsında benimsemiştir. Mukatil, Ferra ve Ebu Ubeyde bu fiilin burada *«İndirmek»* mânâsını taşıyan unzile fiilinin mânâsını taşıdığını söylemişlerdir.

«MEAD»DAN MAKSAT NEDİR?

«Mead» kelimesi, kıymeti büyük olan yer demektir ve bu kelime dönmek mânâsını taşıyan avd kökünden değil, adet kökünden gelmektedir. Bu yer, Buhari, İbn Ebi Şeybe, Abd bin Humeyd, Nesei, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim, İbn Merduveyh ve Beyhaki'nin çeşitli yollardan İbn Abbas'tan naklettiklerine göre Mekke'dir. Aynı zamanda bu Mücahid'den de rivayet edilmiş ve Dahhak da bu rivayete katılmıştır. Mead kelimesinin dönüş mânâsına gelen *«avd»* kökünden gelmesi de mümkündür. Bu takdirde yine maksat Mekke olur. Tabersi, Mecma'ul-Beyan'da

El-Kuteybi'den şöyle rivayet ediyor: *«Kişinin meadi onun memleketidir Çünkü kişi dünyayı gezer, sonra oraya döner.»*

Bu ayet Hz. Peygamber Mekke'de iken Allah'ın ona bir vaadidir. O, Mekke'den hicret edecek, sonra da oraya dönecektir.

Birçok müfessirin rivayetine göre bu ayet, Rasûl-ü Ekrem muhacir olarak Medine'ye gitmek üzere yola çıkarken Cuafe denilen yerde nazil olmuştur. Rasûlullah'ın Mekke'ye iştiyakı vardı. Cenab-ı Hak bu müjdeyi ona veriyor.

Bazıları *«Mead'dan maksat mahşer»*, bazıları da *«Ahiret'tir»* demişlerdir. Nitekim Abd bin Humeyd ve İbn Merduveyh, Ebu Said el Hudri'den böyle rivayet etmişlerdir. İbn Ebi Hatim'in İbn Abbas'tan *«Kıyamet»* olarak yaptığı yorum gibi de tefsir etmek mümkündür.

«Hidayeti getiren» ile Rasûl-ü Ekrem kastedilmektedir. *«Açık dalâlette bulunanlardan»* maksat da Rasûlullah'ın kendilerine peygamber olarak gönderildiği müşriklerdir. Onlar Rasûl-ü Ekrem'e, *«Sen dalâlet ve sapıklık içindesin»* diyorlardı. Bundan dolayı Cenab-ı Hak bu ayeti indirmiştir.

«Ancak Rabbinden gelen bir rahmet müstesna», yani Cenab-ı Hak hiçbir şey için sana Kur'an'ı indirmemiştir, ancak rahmeti müstesna. Hiçbir halde sana Kur'an'ı indirmemiş, ancak tarahhum halinde indirmiştir.

Ayetin metnindeki *«Zahiren»* kelimesi yardımcı olmak demektir. Yani kâfirlere dinleri üzerinde yardımcı olma. Mukatil şöyle der: *«Mekke kâfirleri Rasûl-ü Ekrem'i atalarının dinine davet ettiler. Cenab-ı Hak burada nimetini zikretti ve ona içinde bulundukları fasid dinleri hususunda onlara yardımcı olmamasını söyledi.»*

«Rabbine çağır», yani insanları Rabbinin ibadetine ve tevhidine çağır. Yardımcı olmak suretiyle müşriklerden olma. Bu ayet hak olmayan dâvâ sahiplerine yardımcı olmanın onlardan olmayı gerektireceği hükmünü getirir.

«Allah ile beraber başka ilâha tapma». Bu ve bundan önceki ayet, müşriklerin Rasûlullah'ın kendilerine yardım etmesinden ümitlerini kesen ayetlerdir. Bu ayet açıkça şu hükmü ortaya getiriyor: Çirkinliğin kendisinde oluşması bile tasavvur edilmeyen bir kimseyi de Cenab-ı Hak *«Çirkinliği yapma»* diye nehyedebilir. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre buradaki hitap, zahirde Rasûl-ü Ekrem'dir. Fakat esasında onun dinine tâbi olanlar kastedilmektedir. Tabersi *«Bu ve benzeri ayetler «Seni kastediyorum, ey komşum sen işit» kabilindendir»* demiştir.

Allah'tan başka ilâh yoktur. O tektir. Her mevcud yok olacaktır. Ancak onun zatı müstesna. Yani her nefis madumdur, madum hükmündedir. Ancak Allah'ın zatı müstesnadır. Çünkü Allah'tan başkasının mevcudiyeti zatı olmadığından dolayı, Cenab-ı Hak'ka müstenid olduğundan ötürü her an helâke maruz kalabilir. O halde onun varlığı sanki varlık değildir. Bunun üzerindeki kelâm *«Teşbihi'l-Velih»* kabilindendir.

Ayetteki *«Vech»* kelimesi zat mânâsındadır. Bu ayet Cenab-ı Hak'ka *«Şey»* denilmesinin sahih olduğu hükmünü de getirmektedir. Fakat bu, eşyaya benzemeyen bir *«şey»* dir. Ayetin genel mânâsı, mevcud denilen her şey haddi zatında madumdur yoktur. Ancak Allah'ın zatı müstesnadır şeklindedir.

Ayetin zahiri arşın, cennet ve cehennemin helâk olacağına delâlet eder. Fakat delilin delâlet ettiğine göre cennet ile cehennem helâk olmazlar. Bazı haberlerde şöyle gelmiştir: *«Cennetin tavanı Rahman'ın arşıdır»*. Bundan ötürü bu ayetle cennet ve cehennemin şu anda var olduğunu söyleyenlere de, *«Onlar şu anda var*

değildirler, ceza gününde varolacaktır» diyenlere de itiraz edilmiştir.

Bazıları *«Helâkten maksat ölümdür. Ölüm de dünyada mevcut olanlar itibarıyladır»* demişler ve bu husus İbn Abbas'tan gelen tefsirle de teyid edilmiştir. O tefsir şudur: Her biri ölüdür, ancak Allah'ın zatı müstesnadır.

Selef *«Vech'den maksat, bir sıfattır. Onu Allah'a sabit kılıyoruz. Onun keyfiyetiyle meşgul olmuyoruz. Allah'ı insanların azalarından tenzih ettikten sonra onun teviliyle de meşgul olmayız»* demişlerdir.

Hüküm ancak Allah'ındır. Ve hepiniz mahşerde ona dönüş yapacaksınız. O hak ve adaletle hesabı görecektir.

— KASAS SURESİ'NİN SONU —

ANKEBUT SURESİ
Sûre : 29

Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. 69 Ayet'tir.

GİRİŞ :

İbn Dureys ve İbn Merduveyh, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler: *«Bu sure Mekke'de nazil oldu»*. İbn Merduveyh, Abdullah bin Zübeyr'den bu rivayetin bir benzerini rivayet etmiştir. Bunun Mekkî surelerden olduğu hususu Hasan Basri'den, Cabir ve İkrime'den de rivayet edilmiştir. Bazıları da *«Mekke'de en son inen sure Ankebut Suresi'dir»* demişlerdir.

El-Bahr, İbn Abbas ve Katade'den bu surenin Medenî olduğunu, yani hicretten sonra indirildiğini rivayet etmektedir.

Yahya bin Sellâm *«Bu sure Mekki'dir. Ancak 1, 2 ve 3. ayetler müstesnadır»* der. Celaleddin Suyuti, El-İtkan'da bunu söylemişse de kimseye nisbet etmemiştir.

Sure 69 ayet, 980 kelime ve 4165 harften meydana gelmiştir. Bu surenin Kasas Suresi'yle olan münasebeti şöyledir: Kasas Suresi'nin sonunda Rasûlullah'ın hicretine işaret olduğu gibi, Ankebut'un sonunda da müminlerin hicreti bahis konusu edilmektedir. Böylece peşpeşe gelmeleri çok uygun olmuştur.

Bu surede genel olarak şu konular yer almaktadır:

1— İnsanların *«İman ettik»* dedikten sonra kurtulduklarını sanmaları doğru değildir.

2— Kötülük yapmasına rağmen Allah'tan kurtulacağını sanan kimse yanılmaktadır.

3— Cihad'ın yararı ancak mücahide aittir.

4— Salih ameller günahların kefaretidir.

5— İnsan, ana ve babasına hangi hususlarda itaat etmek mecburiyetindedir?

6— İman ve salih ameller insanı nereye götürür?

7— Allah göğüslerdekini bilir.

8— Allah gerçek müminlerle münafıkları ayırdeder.

9— Kafirlerin müminlere söyledikleri sözler.

10— Hz. Nuh 950 sene insanları Allah'a çağırmıştır.

11— Hz. İbrahim'in çabası.

12— Allah'ın kuvvet ve kudreti.

13— İbret için yeryüzünde seyahat edilmesi.

14— Allah'ın dilediğini yapması.

15— Kâfirlerin Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmaları.

16— Hz. Lut'un Hz. İbrahim'e iman etmesi.

17— Hz. İshak ve Hz. Yakub'un Hz. İbrahim'e hibe edilmeleri ve peygamberliği zürriyetinde kılması.

18— Hz. Lut ve kavmi.

19— Meleklerin misafir olarak gelmeleri ve Lut kavmini helâk etmeleri.

20— Hz. Şuayb ve kavmi.

21— Ad ve Semud.

22— Karun, Firavun, Haman ve Musa.

23— Ümmetlerin değişik azapları.

24— Kâfirlerin Ankebut'a benzetilmesi.

25— Rasûl-ü Ekrem'e okuma ve namaz kılma emri.

26— Ehl-i Kitap'la mücadelenin metodu.

27— Rasûl-ü Ekrem'in okuma yazma bilmemesinin hikmeti.

28— Öğütler.

29— Ehli imana hitap.

30— Her nefsin ölümü.

31— Ehli İman'a cennetin verilmesi.

32— Her şeyin rızkı Allah'a aittir.

33— Müşriklerin Allah'ı tanımaları.

34— Dünya hayatı.

35— Sıkıntıda Allah'ı çağırmak, genişlikte şirk koşmak.

36— Emin belde.

37— Allah adına yalan uyduranlardan daha zalim kim olabilir?

38— Allah için cihad edenlerin mükâfatı.

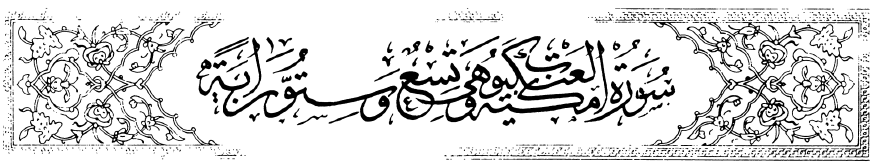

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوٓا أَنْ يَقُولُوٓا ءَامَنَّا وَهُمْ
لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ
اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿٣﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ
السَّيِّـَٔاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾ مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ
اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَنْ
جَٰهَدَ فَإِنَّمَا يُجَٰهِدُ لِنَفْسِهِۦٓ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِىٌّ عَنِ الْعَٰلَمِينَ ﴿٦﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Elif, Lâm, Mîm.

2 — İnsanlar (sadece) inandık demeleriyle bırakılacaklarını kendilerinin imtihana çekilmeyeceklerini mi sandılar?

3 — Andolsun ki biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir. Kesinlikle Allah doğruları bilir ve yalancıları da mutlaka bilmektedir.

4 — Yoksa kötülük yapanlar bizden kaçabileceklerini mi sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar?

5 — Kim Allah'a kavuşmayı umuyorsa o bilsin ki Allah'ın tayin ettiği zaman elbette gelecektir. Allah her şeyi işiten ve bilendir.

6 — Hak uğrunda cihad eden, ancak kendisi için cihad etmiş olur. Kuşkusuz ki Allah âlemlerden müstağnidir.

(1-6) *«Elif, Lâm, Mim, İnsanlar (sadece) inandık...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

2. ayetin takdiri şöyledir: *«İnsanlar sadece «İman ettik» demelerinden ötürü imtihana çekilmeyeceklerini mi sandılar?»*. Sadece *«Biz iman ettik»* demeleriyle sınanmayacaklarını, denenmeyeceklerini sanmaları tenkid edilmektedir. Çünkü Cenab-ı Hak hicret, cihad, arzuları terketmek, sorumlulukları yerine getirmek, musibetlerin çeşitlerine maruz kalmak gibi şeylerle gerek nefislerde gerekse mallarda onları imtihan edecektir ki ihlas sahibi olan, münafıktan ayrılsın. Böylece Cenab-ı Hak herkese amelinin iktiza ettiğiyle muamele etsin. Amellerinin mertebelerine göre onlara sevap veya ikab versin. Çünkü sadece iman, hulûsu kalple de olsa sadece kişiyi ateşte ebedi kalmaktan kurtarır.

Abd bin Humeyd, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim' in Şa'bi'den rivayet ettiklerine göre bu ayet Mekke'de bulunan bir grup hakkında nazil olmuştur. Onlar İslâm'ı kabul etmişlerdi. Hicret ayeti indiğinde sahabîler Medine'den bu zatlara şöyle yazdılar: *«Sizin ikrar ve islâmınız siz hicret etmedikten sonra kabul olunmaz»*. Bunun üzerine onlar Medine'ye doğru yola çıktılar. Mekke müşrikleri arkalarına düşüp onları geri çevirdiler ve bu ayet o zaman bu kimseler hakkında nazil oldu.

Sahabîler onlara *«Sizin hakkınızda şu ayet nazil oldu»* diye

yazınca onlar da karar vererek, *«Biz çıkacağız, hicret edeceğiz. Arkamıza düşen olursa savaşacağız»* dediler. Ve çıktılar. Müşrikler arkalarına düştü. Müşriklerle savaştılar. Bazıları şehit oldu, bazıları da kurtuldular. O zaman Cenab-ı Hak şu ayeti indirdi: *«Rabbin fitneden sonra hicret edenler ve hicretten sonra cihad edip sabır gösterenler için elbette çokça affedici ve çokça merhamet edicidir.»*

Ayetin metnindeki *«En-Nas»* kelimesi haklarında ayet inen kimselerle tefsir edilmiştir. Hasan Basri'ye göre ise burada *«En-Nas»* ile münafıklar kastedilmektedir.

«Onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir» cümlesindeki *«öncekiler»* daha önce geçmiş peygamberlerin tâbileridir. Onlara da çeşitli fitneler ve mihnetler isabet etmişti. Sabrettiler, dinlerine sarıldılar ve ebedi saadete mazhar oldular. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Nice peygamber vardır ki onunla beraber birçok rabbani alim (veya kendilerini Allah'a veren kimseler) savaştılar. Bunlar Allah yolunda kendilerine isabet edenden dolayı zayıf olmadılar. Ve zilleti de kabul etmediler»* diye buyurmuştur.

Ayetin son cümlesi olan *«Elbette Allah doğruları ortaya çıkaracak ve yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır»* dolayısıyla bazıları Allah'ın ilminin *«muhdes»* olduğunu vehmetmişlerdir. Bu ise bâtıl bir vehimdir.

4. ayette geçen *«Yesbikûna» fiilini* Mücahid *«Bizi aciz bırakacaklarını, amelleri dolayısıyla kendilerine ceza vermeye muktedir olmayacağımızı mı sanıyorlar?»* şeklinde yorumlamıştır. Katade aynı ayetteki *«Seyyiat»* kelimesini *«şirk»* ile tefsir etmiştir. Bazıları da *«Seyyiat'tan maksat, küfrün dışındaki diğer günahlardır.»* demişlerdir. Bu yoruma göre ayet müminler hakkında nazil olmuş olur. Müminler böyle bir durumu her ne kadar ummuyor-

larsa da ilimlerinin mucibi olmayan bir nokta ve günahlardaki ısrar noktasında akıp gafletle gitmeleri, cezaya kesin surette inanmayan bir kimsenin hareketi gibi kabul edilmiş ve böylece tabir edilmiştir.

Bazıları *«Seyyiat, küfür ve isyanların hepsini kapsamaktadır» demiştir* Rivayetler ise bu ayetin kâfirler hakkında nazil olduğuna delâlet eder.

İbn Ebi Hatim, Said bin Cübeyr'den şöyle rivayet ediyor: *«5. ayetteki «Reca» ile maksat korkudur. Yani kim Ahiret'te haşre gönderileceğinden korkuyorsa kesinlikle bilsin ki Allah'ın tayin ettiği vakit muhakkak gelecektir.»*

Zemahşeri, *«Allah'ın likası, akibete varmanın bir temsilidir ki o da Azrail'le karşılaşmak, haşre gönderilmek, hesap ve cezadır.* Yani bu haller uzun bir zamandan sonra efendisinin yanına varan bir kölenin hâline benzer. Efendisi onun ne yapıp yapmadığını bilir. Efendisi onu ya müjde ile karşılar; çünkü onun yaptıklarından razıdır. Ya da tam tersi ile; çünkü yaptıklarından nefret eder. Bu bakımdan kelâm temsil kabilindendir. Reca'dan maksat ise emir ve ümiddir, demektedir.

*«Allah'ın eceli»*nden maksat, herhangi bir iş için tayin edilen ve uzayıp o noktaya kadar giden zamanın sonudur. Bazan ecel o zamanın tamamına da denilir. Fakat en meşhur kullanılışı birinci mânâdır.

O vaktin geleceği, o vakitte olanın gelmesinden kinayedir.

«Allah âlemlerden müstağnidir», yani onların ibadetlerine ihtiyacı yoktur. Rahmet ve hikmetinin gereği olarak onlara sevap vermek için ibadet vazifesi vermiştir.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَحْسَنَ الَّذِيْ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۝٧ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ
بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا ؕ وَاِنْ جَاهَدٰكَ لِتُشْرِكَ بِيْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ
فَلَا تُطِعْهُمَا ؕ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝٨
وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصّٰلِحِيْنَ
۝٩ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَآ اُوْذِيَ فِي
اللّٰهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللّٰهِ ؕ وَلَئِنْ جَآءَ نَصْرٌ مِّنْ
رَّبِّكَ لَيَقُوْلُنَّ اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ ؕ اَوَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِيْ
صُدُوْرِ الْعٰلَمِيْنَ ۝١٠ وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَيَعْلَمَنَّ
الْمُنٰفِقِيْنَ ۝١١ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوْا
سَبِيْلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطٰيٰكُمْ وَمَا هُمْ بِحٰمِلِيْنَ مِنْ خَطٰيٰهُمْ مِّنْ
شَيْءٍ ؕ اِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ۝١٢ وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَّعَ
اَثْقَالِهِمْ ۫ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ۝١٣
وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَلَبِثَ فِيْهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ
اِلَّا خَمْسِيْنَ عَامًا فَاَخَذَهُمُ الطُّوْفَانُ وَهُمْ ظٰلِمُوْنَ ۝١٤

7 — İman edip salih amellerde bulunan kimselerin günahlarını muhakkak örteriz ve elbette işledikleri amellerin daha güzeliyle onları mükâfatlandırırız.

8 — Biz insana anne ve babasına iyilik yapmasını tavsiye ettik. Buna rağmen (ey insan) hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşmanı sana emrederlerse onların emirlerine itaat etme. (Çünkü) dönüşünüz ancak banadır. Ben size yaptıklarınızı haber vereceğim.

9 — O kimseler ki iman etmiş ve salih amellerde bulunmuşlardır. Onları kesinlikle salihler arasına sokacağız.

10 — İnsanoğlundan öyleleri vardır ki «Allah'a inandık» derler. Fakat Allah uğrunda bir eziyete uğratıldı mı tutup insanların eziyetini Allah'ın azabı gibi telâkki eder. Ancak Rabbinden bir zafer gelirse onlar şöyle derler: «Doğrusu biz de sizinle beraberdik». Allah bütün âlemlerin kalplerinde olanı en iyi bilen değil midir?

11 — Andolsun Allah hiç kuşkusuz iman edenleri de bilir, münafıkları da bilir.

12 — O küfre kayanlar iman edenler için (şöyle derler): «Bizim yolumuza uyun sizin günahlarınızı da biz yüklenelim». Oysa onların günahlarından hiçbir şey yüklenici değillerdir. Kuşkusuz onlar yalancıdırlar.

13 — Muhakkak ki onlar hem kendi yüklerini hem de kendi yükleriyle beraber başka yükleri de yüklenecekler ve Kıyamet Günü uydurdukları şeylerden ötürü sorguya çekileceklerdir.

14 — Yemin olsun ki biz Nuh'u kendi kavmine gönderdik. O da içlerinde elli yıl eksik olmak üzere bin sene yaşadı. Sonunda onlar zulmetmekte devam ederlerken tufan kendilerini yakaladı.

(7-14) *«İman edip, salih amellerde bulunan kimselerin...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

8. ayette sözü edilen *«İnsanlara anne-babaları hakkındaki vasiyyet»*ten maksat, onların gönüllerini almak, haklarına riayet etmektir.

«İlm» keilmesinde bulunan tenkir, tahkir içindir. Yani mâbud olması hak ve müstakim olmayan bir şeyi bana ortak koşmanı sana emrederlerse onlara itaat etme!

Bu ayet Sa'd bin Ebi Vakkas hakkında nazil olmuştur. Sa'd müslüman olduğu zaman annesi Abdişems'in kızı Hamne: *«Ey Sa'd: Kulağıma geldiğine göre sen Muhammed'in dinine girmişsin. Sen Muhammed'i bırakmadıktan sonra Allah'a yemin ederim, hiçbir şey yemeyeceğim, içmeyeceğim ,rüzgâr ve güneşten hiçbir şeye sığınmayacağım»* dedi. Sa'd annesinin en sevimli evlâdıydı. Fakat o, annesinin sözlerine karşı geldi. Annesi üç gün güneşte oturdu, yemeden-içmeden durdu. Sa'd, Allah'ın Rasûlü'ne gelerek durumu şikâyet etti ve bu ayet o zaman nazil oldu. Aynı zamanda Lokman ve Ahkâf surelerindeki ayetler de indi. Rasûl-ü Ekrem Sa'd'a ihsan ile annesini razı etmeye çalışmasını emretti.

9. ayetin metninde geçen *«Salihler»*den maksat, salah-ı nefiste

derinleşenler ve salah halinde kemâle erenlerdir. Salah, fesadın zıddıdır ve bütün hayırları derleyen bir vasıftır. Nihayetsiz mertebeleri vardır. Kemâl mertebesi orada en yüksek mertebedir. Bunun için peygamberler de salahı istemişlerdir. Nitekim Hz. Süleyman *«Rahmetinle beni salih kullarının içerisine sok»* demiştir.

Ayette bir takdirin olması muhtemeldir. Yani *«Beni salihlerin girdiği yere (cennete) gönder.»*

10. ayette *«Allah uğrunda eziyet gördüğü zaman»* tabirinden maksat, Allah için (Allah yolunda) eziyete maruz kaldığı, müşriklerin imanından dolayı ona azap verdikleri zaman demektir.

«Rabbinden bir zafer gelirse, onlar şöyle derler: «Andolsun, biz beraberdik», yani sizinle beraber savaşır, size yardımcı oluruz. derler. Savaşta arkadaşlığımız muhakkaktır. Cenab-ı Hak böyle bir arkadaşlığın olmadığını beyan etmiştir.

10. ayet, müslümanların zayıf bir grubu hakkında nazil olmuştur. Kendilerine kâfirlerden bir eziyet dokunduğu zaman onlar kâfirlerle uyum sağlamaya çalışırlar ve bu durumu müslümanlardan gizlemeye çalışırlar. Böylece de münafıklardan olurlar. Onun için İbn Zeyd ve Süddi *«Bu ayet münafıklar hakkında nazil oldu»* demişlerdir.

«Allah âlemlerin göğüslerinde olanı en iyi bilen değil midir» cümlesindeki, *«A'lemu»* kelimesi ismi tafdil olarak anlaşıldığı takdirde ayetin mânâsı şöyle olur: *«Allah âlemlerden daha fazla, alemlerin göğsünde bulunan ahlâkı ve nifakı daha iyi bilmez mi?»*. Katade, *«Bu ayet, hicret edip Mekke'ye tekraren götürülenler hakkında nazil olmuştur»* demektedir.

Bazı müfessirler *«Bu ayet müşriklerin zoruyla çıkıp Bedir'e*

gelen müminler hakkında nazil oldu ki onlar Bedir'e geldikten sonra ihtida ettiler» demişlerdir.

Onbirinci ayette geçen *«Allah elbette inananları da bilir ve elbette iki yüzlüleri de bilir»* cümlesindeki *«ilim»*den maksat, mükâfat ve cezadır. Yani Cenab-ı Hak onlarda olan iman ve nifaktan ötürü onları mükâfatlandıracak ve cezalandıracaktır.

MÜNAFIKLIK MEDİNE DÖNEMİ'NDE YAYILDI

Ayetin zahirine bakılırsa, bu ayet nifak Medine'de zahir olduğuna göre Medine Dönemi'nde inmiştir. Bu ayetin Mekke Dönemi'nde nazil olduğunu söyleyenler *«Bu sure tamamen Mekke'de nazil olmuştur. Kâfirlerin müslümanlara azap etmeleri de kesinlikle Mekke'de olduğundan dolayı bu sure Mekkî'dir»* demişlerdir. Yahut bu sure, gaybtan verilen haberler kabilinden olduğu için Mekkî'dir. Yani biz Ad ve Semud'u da helâk ettik. Ve onları helâk etmemiz meskenlerine bakmaktan ötürü size apaçık görülmektedir. Yani siz Mekke'den, Hicaz bölgesinden Şam'a giderken onların yurtlarından geçmektesiniz.

Bazıları *«Aden ve Semude kelimeleri mukadder bir fiilin mefulüdür. Yani Ad ve Semud'u hatırlayınız mânâsındadır»* dediler. Yani kıssalarını gözlerinizin önüne getiriniz veya Rasûl-ü Ekrem'e hitaben *«Sen hatırlat»* demek oluyor.

Bazı kıraat alimleri *«Medyen»* kelimesinin üzerine atfetmek suretiyle Adin ve Semudi şeklinde esre ile okumuşlardır.

«Şeytan onlara amellerini süslü gösterdi.» Yani onlara bu vesveseyi verdi. Onların küfür ve isyandan meydana gelen çirkin amellerini kendilerine vesvese vermek suretiyle süslü göstermiştir. Ve onları hakka götüren yoldan saptırdı. Halbuki Ad ve Semud akıllı

kimselerdi. Hak ile bâtılı delil getirmek, düşünmek suretiyle ayırd edebilirlerdi. Fakat gaflete daldılar, düşünmediler ve acı akıbetle karşı karşıya kaldılar.

Bazı müfessirler *«Onlar akıl sahipleriydi. Hakkı bilirlerdi. Fakat inat ederek kâfirlikte ısrar ettiler»* diyor. Bazıları *«Mustebsirine, azabın kendilerine lahik olacağını açıkça bilirlerdi. Çünkü peygamberler onlara bunu söylemişlerdi. Fakat onlar ısrar ettiler ve mahut netice ile karşı karşıya geldiler»* diyor.

Katade ve Kelbi, Mecma'ul-Beyan'da da belirtildiği gibi şöyle derler: *«Bu ayetin mânâsı şudur: Onlar kendi nefisleri katında yani kendi kendilerine üzerinde bulundukları dalâleti görürler, fakat hidâyet üzerinde olduklarını sanırlardı.»*

İbn'ul-Munzir'in 12. ayetle ilgili olarak Katade'den rivayet ettiğine göre, onlar sapıklıkları nedeniyle utandıkları için *«Ne biz haşre gönderiliriz ne de siz. Bize tâbi olun (yani küfre girin). Eğer sizin boynunuza bir şey yüklenilirse biz onu üzerimize alırız»* derlerdi.

İbn Ebi Şeybe ve İbn'ul-Munzir, İbn Hanefiyye'den şöyle rivayet ediyorlar: *«Ebu Cehil ve Kureyş'in ileri gelenleri insanlar Rasûl-ü Ekrem'e müslüman olmak için geldiklerinde onların önünü keserler ve «Muhammed içkiyi, zinayı haram kılıyor. Araplar'ın bütün yaptıklarını haram kılıyor. Siz Muhammed'e iman etmeyip dönün. Biz sizin günahınızı yüklenelim» derlerdi. İşte bunun üzerine 12. ayet nazil oldu.»*

14. ayetin metninde geçen *«Fe Lebise»* fiilinin başındaki *«Fa»* harfi takibi ifade eder. İnsanın zihnine ilk gelen şudur: Hz. Nuh, peygamber olduktan sonra 950 sene kavminin içerisinde durmuş ve onları Allah'a davet etmiştir. Nitekim bu durum bazı rivayetlerde belirtilmiştir. İbn Ebi Şeybe, Abd bin Humeyd, İbn'ul-Mun-

zir ve İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler: «*Nuh kırk yaşındayken Allah onu peygamber yaptı. 950 sene kavminin arasında durdu ve onları Allah'a çağırdı. Tufan koptuktan sonra da insanlar çoğalıp yayılıncaya kadar 60 sene daha yaşadı.*»

Bu rivayete göre Hz. Nuh'un ömrü 1050 sene olmuş olur. Bazı rivayetlerde daha fazla yaşadığına dair kayıtlar vardır.

İbn Atiyye «*Ayette zikredilen 950 sene onun bütün ömrü de olabilir*» demiştir.

Cenab-ı Hak ayette «*Sene*» kelimesini kullanmıştır. Çünkü «*Sene*», şiddet ve kıtlık mânâsında kullanılır. Hz. Nuh zamanı da şiddet ve tufan zamanı olduğundan dolayı bu tabir ayete daha uygun düşmüştür.

Tufan, bir şeyi çokça ve şiddetlice saran durumlara denir. Meselâ sel, rüzgâr ve karanlık gibi.

فَاَنْجَيْنٰهُ وَاَصْحٰبَ السَّفِيْنَةِ وَجَعَلْنٰهَآ اٰيَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿١٥﴾
وَاِبْرٰهِيْمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوْهُ ۭ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿١٦﴾ اِنَّمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْثَانًا
وَّتَخْلُقُوْنَ اِفْكًا ۭ اِنَّ الَّذِيْنَ تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُوْنَ
لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوْا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوْهُ
وَاشْكُرُوْا لَهٗ ۭ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿١٧﴾ وَاِنْ تُكَذِّبُوْا فَقَدْ
كَذَّبَ اُمَمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ ۭ وَمَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ
الْمُبِيْنُ ﴿١٨﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ ۭ
اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ
فَانْظُرُوْا كَيْفَ بَدَاَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْاَةَ
الْاٰخِرَةَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۚ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاۗءُ
وَيَرْحَمُ مَنْ يَّشَاۚءُ ۚ وَاِلَيْهِ تُقْلَبُوْنَ ﴿٢١﴾ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ
فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاۗءِ ۡ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ
وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَلِقَاۗىِٕهٖٓ اُولٰۗىِٕكَ
يَىِٕسُوْا مِنْ رَّحْمَتِيْ وَاُولٰۗىِٕكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٢٣﴾

15 — Böylece biz Nuh'u da, gemide bulunanları da kurtardık ve bu hadiseyi âlemler için bir ayet (mucize) kıldık.

16 — Ve İbrahim'i de (kavmine peygamber olarak gönderdik). Hatırlat o zamanı ki İbrahim, kavmine şöyle demişti: «(Ey kavmim) Allah'a ibadet edin ve ondan korkun. Bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz.»

17 — «Siz Allah'ı bırakıp putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Allah'ı bırakıp taptıklarınız sizlere rızık vermeye güç yetiremezler. Öyleyse bütün rızıkları Allah katında arayın. Sadece O'na ibadet edin ve O'na şükredin. Hepiniz O'na döndürüleceksiniz.»

18 — «(Ey Kavmim!) Eğer (beni) yalanlarsanız kesinlikle sizden öncekiler de (peygamberlerini) yalanlamışlardı. Peygamberin vazifesi sadece apaçık bir tebliğdir.»

19 — Onlar görmediler mi ki Allah yaratmaya nasıl başlıyor? Sonra onu nasıl iade ediyor? Kuşkusuz ki bu Allah'a pek kolaydır.

20 — (Ey Rasûlüm!) De ki: Yeryüzünde gezin, görün. Allah yaratmaya nasıl başladı? Sonra ikinci yaratmayı da yapacaktır. Çünkü Allah her şeye kâdirdir.

21 — O dilediğine azap verir, dilediğine merhamet eder. Hepiniz O'na çevrilirsiniz.

22 — Siz ne yerde ne de gökte (Allah'ı) aciz bırakanlar değilsiniz. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.

23 — Allah'ın ayetlerini ve onunla mülâki olmayı inkâr edenler, evet onlar benim rahmetimden ümidi kesmişlerdir ve onlar için elem verici bir azap vardır.

(15-23) *«Böylece biz Nuh'u da, gemide...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

16. ayette geçen *«Ve İbrahime»* kelimesi Nuh üzerine atıftır. Yani *«Biz İbrahim'i de peygamber olarak gönderdik»*. Aklı tekâmül ettiği, eşyaya bakarak delil getirebilecek kudrete eriştiği ve kemâl rütbesinden tekmil derecesine geçtiği zaman onu peygamber olarak gönderdik.

17. ayette geçen *«İfki yaratıyorsunuz»* tabirinden maksat, yalan uyduruyor, üretiyorsunuz demektir. Çünkü taptıklarınıza *«Mabud»* diyorsunuz, bu da yalandır. *«Onlar bize Allah katında şefaatçı olacaklardır»* diyorsunuz, bu da yalandır. Veya bunları iftira ve yalan için yapıp ortaya koyuyorsunuz.

«O'na döndürüleceksiniz», yani Allah'a döndürüleceksiniz. Başkasına değil! Önce ölümle, sonra da haşre gönderilmekle O'nun huzuruna döndürüleceksiniz. O halde onun emrettiklerini yapın, yasaklarından sakının!

18. ayetin yorumu şöyledir: Eğer beni tasdik ederseniz dünya ve Ahiret saadetini elde etmiş olursunuz. Eğer size haber verdiğim konularda beni yalanlarsanız, sizden önceki ümmetlerin çoğu da peygamberlerini yalanladılar. Bu bakımdan yalanınız bana hiçbir zarar vermez. Zira sizden önceki ümmetler de peygamberleri-

ni (Şit, İdris, Nuh ve Salih (a.s)) yalanladılar. Fakat onların yalanlamaları peygamberlere hiçbir zarar vermedi. Sadece kendileri için zararlı oldu. Çünkü onların neticede azaba maruz kaldıkları malûmdur.

RASÛLÜN VAZİFESİ

«Rasûl'e düşen ancak açıkça duyurmaktır» cümlesi, peygamberlerin vazifesini belirtmektedir. Yani onların vazifeleri şek ve şüpheye yer bırakmayan bir tebliğdir. Kavminin kendilerini tasdik etmesi peygamberlerin vazifesi değildir. Bir peygamber beliğ bir şekilde vazifesini belirttikten sonra artık bir yükümlülüğü kalmaz, kavminin kendisini yalanlamaları artık ona bir zarar vermez. Bu ayet, Hz. İbrahim'in kıssasının devamıdır. *«Bundan sonra onun kavminin cevabı şu oldu»* ayeti de o kıssanın devamıdır. Aynı zamanda Hz. Muhammed'in hâline değiniliyor da olabilir. Yani Kureyş'in ona karşı nasıl tavır aldığı, onun Kureyş'in dinini nasıl yıktığı ve kötülüklerinden dolayı onlara nasıl tehdidde bulunduğu ifade edilmektedir. Böylece Rasûl-ü Ekrem'in bu kıssası Hz. İbrahim'in kıssasının arasına girmiş olmaktadır. Çünkü Hz. İbrahim'in kıssası Rasûlullah'ı teselli etmek, ona bir nefes aldırmak için sevkedilmiştir.

«De ki: Yeryüzünde gezin...»

Buradaki emir Hz. İbrahim'edir. Ona bu sözü kavmine söylemesini Cenab-ı Hak emretmektedir. Bu emrin Rasûl-ü Ekrem'e yönelik olması ve Rasûl-ü Ekrem'in bunu Kureyş'e söylemesi de mümkündür. Çünkü Kureyş'in durumu Hz. İbrahim'in kavminin durumu ve daha önceki ümmetlerin durumu gibidir. Onlar da haşrı inkâr etmişler, peygamberin getirdiğine karşı çıkmışlardı.

«Sonra Allah son yaratmayı da yapacaktır», yani gördüğünüz

birinci yaratmadan sonra son yaratmayı yapacaktır. «*Neşet*» icad etmek, halketmek demektir.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki ceset tamamen yok olacak sonra yeni bir yaradılışla iade edilecektir. Yoksa cesedin parçalarının ayrılacağı, sonra da o parçaların biraraya geleceği kastediliyor değildir: Fakat bu iki görüşü de savunanlar vardır ve delilleri birbirleriyle çarpışmaktadır. Bu, İbn'ul-Hemam'ın dediği gibi müdekkikler nezdinde zanni bir meseledir.

20. ayetin son cümlesi olan «*Allah her şeye kâdirdir*» cümlesi, daha önceki meselelerin nedenidir. Çünkü Allah'ın bütün kâinata kâdir olduğunu bilen bir insan, O'nun kâinatın bir parçası olan iade hususundaki kudretinde de zerre kadar tereddüt etmez.

İlk yaradılış (neş'et) kâinatın yaratılmasıdır. Son yaradılış ise Ahiret'teki yaratmaktır. Yani dünya hayatı birinci neş'e, Ahiret hayatı da ikinci neş'edir.

«*Siz ne yerde ne de gökte aciz bırakamazsınız*», yani geniş olan arzda kaçmanız veya yerin varılamayacak kadar derin noktalarına inmeniz, yerden daha geniş olan gökte sipere yatmanız dolayısıyla Allah'ın hakkınızdaki hükmünde O'nu aciz bırakamazsınız.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوا اقْتُلُوْهُ اَوْ
حَرِّقُوْهُ فَاَنْجٰىهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ
يُّؤْمِنُوْنَ ۝٢٤ وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْثَانًا ۙ مَّوَدَّةَ
بَيْنِكُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ
بِبَعْضٍ وَّيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا ۡ وَّمَاْوٰىكُمُ النَّارُ
وَمَا لَكُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ۝٢٥ فَاٰمَنَ لَهٗ لُوْطٌ ۘ وَقَالَ اِنِّيْ
مُهَاجِرٌ اِلٰى رَبِّيْ ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝٢٦
وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَجَعَلْنَا فِيْ ذُرِّيَّتِهِ
النُّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ وَاٰتَيْنٰهُ اَجْرَهٗ فِي الدُّنْيَا ۚ
وَاِنَّهٗ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝٢٧ وَلُوْطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ
اِنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ ۡ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِّنَ
الْعٰلَمِيْنَ ۝٢٨ اَىِٕنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُوْنَ السَّبِيْلَ
وَتَاْتُوْنَ فِيْ نَادِيْكُمُ الْمُنْكَرَ ۭ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ
اِلَّآ اَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ
الصّٰدِقِيْنَ ۝٢٩ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِيْ عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِيْنَ ۝٣٠

24 — Kavminin (İbrahim'e) cevabı ancak şu olmuştur: «Onu (İbrahim'i) öldürün veya yakın». Bunun üzerine Allah onu ateşten kurtardı. Kuşkusuz ki bu hadisede iman eden bir kavim için ayetler (mucizeler) vardır.

25 — (İbrahim, kavmine) dedi ki: «Dünya hayatında aranızdaki sevgiden ötürü siz Allah'ı bırakıp bazı putlar edindiniz. Kıyamet Günü'nde ise bir kısmınız bir kısmınıza küfür isnad edecektir. Ve yine bir kısmınız diğer kısmınıza lânet edecektir. Sizin sığınacağınız yer ateştir ve sizin için hiçbir yardımcı da yoktur.

26 — Bu sözler üzerine Lut, İbrahim'e iman etti ve «Ben Rabbim (in emrettiği yer)e göç edeceğim. Kesinlikle Allah her şeye galiptir ve hikmet sahibidir» dedi.

27 — Biz ona (İbrahim'e) İshak'ı ve (İshak'ın oğlu) Yakub'u hibe ettik. Biz onun zürriyetinde nübüvveti ve Kitab'ı kıldık. Ona ecrini dünyada verdik. O Ahiret'te de kesinlikle salih kimselerdendir.

28 — (Biz) Lut'u da (kavmine) gönderdik. Hatırlat o zamanı ki Lut, kavmine şunları söylemişti: «Şüphesiz ki siz çok kötü bir iş yapıyorsunuz. Öyle ki sizden önce âlemlerden hiç kimse bunu yapmamıştır.»

29 — «Hâlâ erkeklere yaklaşacak, (mal için) yol kesecek ve biraraya gelişlerinizde çirkinlikler yapacak mısınız?» (Bu sual üzerine) Lut'un kavmi şu cevabı verdi: «Eğer doğru söyleyenlerdensen bize Allah'ın azabını getir.»

30 — (Lut)dedi ki: «Ey Rabbim! Fesatçı bir kavme karşı bana yardım et.»

(24-30) *«Kavminin (İbrahim'e) cevabı ancak...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Onu öldürün veya yakın» cümlesini sarfedenler Hz. İbrahim' in kavminin bir kısmıydı ve diğerlerine söylüyorlardı. Veya ileri gelenler tâbilerine bunu söylüyorlardı. Onu öldürün veya onu ateşte yakın ki hemen ondan kurtulalım. Yani ateşe uzandığı zaman eğer dininize dönerse ne âlâ, yoksa yakın! Bu tereddütün bir kısmının*«Öldürün!»* bir kısmının da *«Yakın!»* demelerinden ileri gelmesi mümkündür. Sonunda ateşi seçtiler ve Hz. İbrahim'i ateşe attılar. Yani İbrahim'in kesin delilleri karşısında onlar delil getirmekten aciz kaldıktan sonra bu çirkin sözleri söylediler.

«Allah onu ateşten kurtardı», yani onlar onu ateşe attılar, Cenab-ı Hak da onu ateşten kurtardı. Ateşi onun üzerinde serin ve sağlam bir şekle soktu. Nitekim Kur'an'ın konuyla ilgili diğer ayetlerinde bu belirtilmektedir.

Bu hadise Kûfe'nin köylerinden olan Kusa (veya Kusi) denilen yerde olmuştur. Diğer bir meşhur rivayete göre hadise Urfa' da cereyan etmiştir. Kalenin daha yıkılmamış ayaklarının mancınık için kurulan ayaklar olduğu keyfiyeti bir efsanedir. Oradaki balıkların avlanamayacağı, etlerinin yenemeyeceği şeklindeki kanaat da bâtıldır, asılsızdır.

«Siz dünya hayatında birbirinizi sevmek için Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz», yani bir kısmınızın diğerini sevmesi sizi putlar edinmeye sevketmiştir. Çünkü sevdiğiniz birtakım insanların putlara taptıklarını görünce, siz de onlara riayet ettiniz. Bir düşünce neticesinde, bir fikir ve akıl yürütme sonucunda değil, ancak sevdiklerinizle uyum sağlamak için bunu yaptınız. Nitekim insan sevdiği bir kimsenin bir şey yaptığını görünce onun sevgisinden dolayı o da onu yapmaya kalkışır. Yani, sizi onları mabud edinmeye sevkeden, onlarda yarar veya zararın defi vardır şeklindeki düşünceler değildir. Sizi onları mabud edinmeye sevkeden nokta, sadece dostlarınızın onları mabud edindiğini görmenizdir. Yoksa *«Biz bunlara bizi Allah'a daha da yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz»* şeklindeki sözünüz doğru değildir. Siz bu mülahaza ile onları mabud edinmiş değilsiniz. Çünkü bu gerçek bir durum değildir, mevhum bir emirdir. Zerre kadar aklı olan bir insanı, bu neden put edinmeye sevketmez.

Bazı müfessirler *«Buradaki muhataplar birtakım özel kişilerdir»* demişlerdir. *«Biz onlara bizi Allah'a daha da yaklaştırsınlar diye tapıyoruz»* diyenler ise onlardan başkadır.

26. ayette geçen *«Lut ona iman etti»* cümlesinin mânâsı, Hz. İbrahim'i bütün sözleriyle tasdik etti veya onun peygamberliğine inandı demektir. Yoksa ayetin mânâsı *«Lut onun çağırdığı tevhide iman etti»* demek değildir. Zira Hz. Lut daha önce iman etmişti.

«... Ben Rabbime hicret ediyorum» cümlesindeki zamir Hz. İbrahim'e racidir. Nitekim Katade ve Nehai de bunu ifade etmişlerdir. Zamirin Hz. Lut'a raci olduğunu söyleyenlere itibar edilmez. Çünkü gramer açısından mahzurludur.

«Biz ona İshak'ı öz evlat, Yakub'u da torun olarak verdik».

Doğurmaz ve ihtiyar bir kadından çocuğun geleceğinden ümitsiz olduğu bir devrede, bu hadise olmuştur.

Hz. İbrahim kıssasında Hz. İsmail zikredilmemektedir. Bununla ilgili birkaç neden ileri sürülmüştür:

1 — Bu makam Allah'ın İbrahim'e minnet etme makamıdır. İhsanının zikredilmesi makamıdır. Bu nimet Hz. İshak ve Hz. Yakup ile olmuştur. Hz. İsmail ile değil.

2 — Hz. İsmail'in burada zikredilmesi uygun düşmez. Çünkü Hz. İbrahim onu annesi ile beraber hiçbir yoldaşları olmaksızın Mekke'de bırakmıştı.

Ayetin metnindeki *«El-Kitab»* ile Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'an gibi kitaplar kastedilmektedir.

«Biz ona yapmış olduğu amele karşılık ecrini dünyada verdik». Mücahid'in yorumuna göre, onu ateşten ve mütekebbir diktatörden kurtardık. Kıyamet'e kadar herkes onu güzel bir şekilde anacaktır.

LÛTİLİĞİ İLK YAPANLAR

«Ve Luten» kelimesi ya İbrahim veya Nuh üzerine atıftır. *«El-Fahişe»* kelimesinden maksat, kabahat ve kötülükte son safhada bulunan hareket demektir ki bu da lûtîliktir.

«Sizden önce âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı fuhuşa gidiyorsunuz» cümlesinden anlaşılıyor ki onlardan önce bu hareketi hiç kimse yapmamıştı. Yani bütün âlemler tarafından kendisinden kaçınılan fıtratın nefret ettiği ve şerefli kimselerin hoşlanmadığı bir hareketi yapıyorsunuz.

Mücahid, Kasım bin Muhammed, Katade ve İbn Zeyd, *«Onlar meclislerinde birbirlerini alenen gördükleri halde erkek erkeğe ilişki kurarlardı»* demişlerdir.

Hz. İbrahim ve Hz. Şuayb'ın kıssalarında *«Onlar kavimlerini Allah'ın hidayetine davet ettiler»* gibi bir söz Lut kıssasında geçmemektedir. Çünkü Hz. Lut, Hz. İbrahim'in kavmindendi ve onun zamanında yaşamıştır. Hz. İbrahim ondan önce insanları Allah'a ibadete ve onun birliğine davet etmişti. Bu hususta Hz. İbrahim'in durumu halk arasında meşhurdu. Lut da bu çirkin fiile mâni olmak çabasındaydı ve Cenab-ı Hak insanlara onu bu görevle takdim etmiştir.

İbrahim ve Şuayb'a gelince; onlar, Allah'a daha önce ibadet edenlerin munkariz oldukları bir dönemde gelmişlerdir. Bunun için ikisi de kavimlerini Allah'a ibadete davet etmişlerdir.

«Lut kavminin cevabı sadece: Eğer doğrulardan isen haydi Allah'ın azabını getir, demeleriydi» cümlesi, zahiren Hz. Lut'un onlara azab vaadettiğini ifade etmektedir.

Hz. Lut'un ilk vaazında bu cevabı verdiler. A'raf ve Neml Suresi'ndeki cevaplar ise ilk vaazdan sonraki vaazlara karşılık olarak verilmiştir. Binaenaleyh buradaki haşr ile diğer haşrlar arasında tezat ve çelişki sözkonusu değildir.

وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَآ اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوٓا اِنَّا
مُهْلِكُٓوا اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ اِنَّ اَهْلَهَا كَانُوا ظٰلِمِينَ
﴿٣١﴾ قَالَ اِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ
وَاَهْلَهُٓ اِلَّا امْرَاَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِينَ ﴿٣٢﴾
وَلَمَّآ اَنْ جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِٓيٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ
ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ اِنَّا مُنَجُّوكَ
وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِينَ ﴿٣٣﴾
اِنَّا مُنْزِلُونَ عَلٰٓى اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوا
يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَآ اٰيَةًۢ بَيِّنَةً لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾ وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يٰقَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِى
الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ
فَاَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جٰثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا۟ وَقَدْ
تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسٰكِنِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ
اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾

31 — Elçilerimiz İbrahim'e o müjde ile geldikleri zaman dediler ki: «Şüphesiz biz bu ülkenin halkını helâk edeceğiz. Çünkü bu ülkenin halkı zalimdir.»

32 — (İbrahim:) «Fakat o ülkede Lut var» dedi. (Melekler ona cevap olarak): «Orada olanları biz daha iyi biliriz. Andolsun biz onu ve aile efradını kurtaracağız. Ancak onun eşi müstesnadır. O orada kalacak olanlardandır» dediler.

33 — Elçilerimiz Lut'a geldiklerinde, onlardan ötürü Lut (un) durumu kötüleşti. Ve bunlardan dolayı onun kolu (göğsü) daraldı. (Bu manzarayı gören melekler) dediler ki: «Korkma ve mahzun olma! Eşinin dışında seni de aileni de kesinlikle kurtaracağız. Eşin ise burada kalacak olanlardandır.»

34 — «Şüphesiz ki biz fenalık yaptıklarından ötürü bu memleket ahalisinin üzerine gökten bir azap indireceğiz.»

35 — Şüphesiz ki aklını kullanacak bir kavim için o memleketten apaçık bir alâmet (harabeler) bıraktık.

36 — Biz Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'ı (peygamber olarak gönderdik). O: «Ey kavmim! Allah'a kulluk edin ve Ahiret Günü'nü arzulayın. Sakın fesat çıkaranlar olarak yeryüzünde isyan etmeyin!» dedi.

37 — Böylece Şuayb'ı yalanladılar ve bundan dolayı da onları şiddetli bir sarsıntı yakaladı. Onlar yurtlarında dizüstü çöküp kaldılar.

38 — (Biz) Ad ve Semud'u da (helâk ettik). (Ey inkârcılar! Onlara ne yapıldığı) yurtlarının harap oluşundan size belli olmaktadır. Şeytan onlara yaptıkları işleri güzel göstererek onları yoldan çıkardı. Oysa bakıp ibret alabilirlerdi.

(31-38) *«Elçilerimiz İbrahim'e o müjde...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

31. ayette kullanılan *«Hazihi»* (bu) kelimesi işaret eder ki helâk edilmesi istenilen yerler Hz. İbrahim'in yerine gayet yakındı. Hz. İbrahim'in *«Fakat orada Lut var»* sözü kalbinin mutmain olması içindi. Çünkü Lut'u çok severdi. Hz. İbrahim helâk edilmek istenen o kasabada herhangi bir kimsenin sağ bırakılıp bırakılmayacağını öğrenmek için böyle söylemişti.

32. ayetin son kelimesi *«Gâbirin»*, köyde kalanlar demektir. Veya Katade'nin rivayet ettiğine göre azapta kalanlar demektir. Bazı müfessirler bu ayetteki *«ehl»* kelimesini Hz. Lut'a iman eden kimseler diye tefsir etmişlerdir.

33. ayetteki *«Sie»* fiili Hz. Lut'a üzüntü çöktü demektir. Bu da kavminin gelen elçilere kötülük edecekleri endişesinden ileri geliyordu. Çünkü onlar garip ve yabancı kimselere karşı böyle davranırlardı. Melekler ise Hz. Lut'a güzel insan suretinde gelmişlerdi.

Ayetin metnindeki *«Zer'an»* kelimesi takat demektir. Yani Hz. Lut'un eli daraldı, takatı onlara yetmiyordu.

34. ayetin metnindeki *«Riczen»* kelimesi azap demektir. O azap ona düçar olan insanı kıvrandırıp durur.

«Akleden bir kavim için», yani ibret almak, basiretle görmek için akıllarını kullanan kimseler için. Bu ayetler livatanın çirkinliğini, korkunçluğunu sergilemektedir. Bütün ümmetin ittifakıyla lûtîlik büyük bir günahtır. Hatta zinadan daha şiddetli olduğu hususunda ittifak edilmiştir.

Hz. Şuayb'ın *«Ey kavmim! Allah'a kulluk edin ve Ahiret Günü'nü arzu edin»* mânâsındaki ayette kullanılan reca, Ebu Ubeyde'ye göre korku demektir. Yani Ahiret Günü'ndeki ilâhi intikamdan korkun!

37. ayetin metnindeki *«Racfe»* kelimesi şiddetli zelzele ve sarsıntı demektir. Hud Suresi'nde *«Zulmedenleri bir sayha yakaladı»* denir. Yani Hz. Cebrail'in bağırması. Zira bu bağırma sarsıntıya sebeptir. Çünkü havayı ve o havanın komşuluğunda bulunan yeri sarsar. Mücahid *«Racfe»*yi burada sayha ile tefsir etmiştir. Çünkü Hud Suresi'nde *«Sayha»* tabiri kullanılmıştır. Veya bu saybadan, insanların kalpleri titrediği için böyle denilmiştir.

«Dâr» kelimesinden maksat beldeleridir. Zira *«dar»* eve denildiği gibi beldeye de, şehre de denir. Bunun için Medine-i Münevvere'ye Dar'ul-Hicre denilmiştir. Veya maksat, meskenleridir. Diyar yerine dâr kelimesinin kullanılması, iltibası önlemek içindir. Çünkü onlar tek evde veya şehirde olamazlar. Veya bu tabir bu sarsıntının onların meskenlerini yıktığına, o meskenler arasındaki duvarları paramparça ettiğine ve bütün meskenlerin tek mesken haline geldiğine işaret eder.

Ayetin sonundaki *«Casimin»* kelimesi dizüstü yığılmış demektir. Burada dizüstü yığılarak ölmüş mânâsınadır. Nitekim bu Katade'den rivayet edilmiştir.

38. ayetin başındaki *«Ve Âden ve Semuden»* kelimeleri mukadder bir fiilin mef'ulüdür.

Yani biz Ad ve Semud'u da helâk ettik. Ve onları helâk etmemiz meskenlerini gördüğünüz için size apaçık görülmektedir. Yani siz Mekke'den Hicaz bölgesine, Şam'a giderken onların yurtlarından geçiyorsunuz.

Bazıları *«Aden ve Semude» kelimeleri mukadder bir fiilin mef'ulüdür»* demiştir. Yani Ad ve Semud'u hatırlayın! Kıssalarını gözlerinizin önüne getirin. Rasûl-ü Ekrem'e hitap etmek suretiyle *«Hatırlat»* anlamında da kullanılmış olabilir.

Bazı kıraat alimleri *«Medyen»* kelimesinin üzerine atfetmek suretiyle *«Adin ve Semudin»* şeklinde esre ile okumuşlardır.

«Şeytan onlara amellerini süslü gösterdi», yani bu vesveseyi onlara verdi. Onların küfür ve isyandan meydana gelen çirkin amellerini vesvese vermek suretiyle güzel gösterdi ve onları hakka götüren yoldan saptırdı. Halbuki Ad ve Semud akıllı kimseler idiler Hak ile bâtılı, delil getirmek ve düşünmek suretiyle ayırdedebilirlerdi. Fakat gaflete daldılar, düşünmediler ve acı akıbet le karşı karşıya kaldılar.

وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مُّوسٰى
بِالْبَيِّنٰتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْاَرْضِ وَمَا كَانُوا سٰبِقِيْنَ ۚ ﴿٣٩﴾
فَكُلًّا اَخَذْنَا بِذَنْۢبِهٖ ۚ فَمِنْهُمْ مَّنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا ۚ
وَمِنْهُمْ مَّنْ اَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَ ۚ
وَمِنْهُمْ مَّنْ اَغْرَقْنَا ۚ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ
كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿٤٠﴾ مَثَلُ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا
مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْلِيَآءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوْتِ ۚ اِتَّخَذَتْ
بَيْتًا ۭ وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوْتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوْتِ ۘ
لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿٤١﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُوْنَ
مِنْ دُوْنِهٖ مِنْ شَيْءٍ ۭ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ
الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۚ وَمَا يَعْقِلُهَآ اِلَّا الْعٰلِمُوْنَ
﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ
لَاٰيَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٤٤﴾ اُتْلُ مَآ اُوْحِيَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتٰبِ وَاَقِمِ
الصَّلٰوةَ ۭ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاۗءِ وَالْمُنْكَرِ ۭ
وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ ۭ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُوْنَ ﴿٤٥﴾

39 — (Biz) Kârun'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da (helâk ettik). Andolsun ki Musa onlara mucizelerle geldi. Onlar yeryüzünde böbürlendiler. Ve onlar kurtulacak da değillerdi.

40 — Biz onların her birini günahından ötürü yakaladık. Kiminin üzerine taş yağdıran bir kasırga gönderdik, kimini korkunç gürültü yakaladı. Kimini yere batırdık. Kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyordu, fakat onlar kendi nefislerine zulmediyorlardı.

41 — Allah'tan başka dost edinenlerin misâli, kendine ev edinen örümcek misaline benzer. Muhakkak ki evlerin en dayanıksızı örümcek evidir. Eğer bilirlerse!..

42 — Hiç kuşkusuz Allah onların kendisinden başka çağırdıkları her şeyi bilir. O (Allah) her şeye galiptir ve (hükmünde) hikmet sahibidir.

43 — İşte bu misalleri insanlar için açıklıyoruz. Bunlara ancak âlimler akıl erdirebilir.

44 — Allah gökleri ve yeri hak ile yarattı. Kesinlikle bu misallerde müminler için bir ayet (alâmet) vardır.

45 — (Ey Rasûlüm!) Kitap'tan sana vahyedileni oku. Namazı ikame et. Şüphesiz ki namaz (insanı) kötü işlerden ve uygunsuzluklardan alıkoyar. Allah'ı zikretmek (her ibadetten) daha büyüktür. Kuşkusuz ki Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir.

(39-45) *«(Biz) Kârun'u, Firavun'u ve...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

39. ayetin başındaki *«Karun, Firavun ve Haman»* kelimeleri *«Ad»* üzerine atıftırlar. Karun önce zikredilmiştir, çünkü Hz. Musa'nın kavminin hasedinden ötürü ne türlü felâketlere maruz kaldığı söylenmek suretiyle Rasûlullah'a teselli verilmek isteniyor. Karun da Hz. Musa'nın kavminden, hatta bu fesadı yapanların önderlerindendir. Veya Ad ve Semud'un haline Karun'un durumu daha uygun olduğu için takdim edilmiştir. Çünkü Karun da insanların en keskin görüşlülerinden ve Tevrat'ı en güzel bilenlerden birisiydi. Fakat bu keskin zekâ ve bilgi onun için hiçbir şey ifade etmedi. Nitekim Ad ve Semud kavmi de büyük bir görgüye sahip olmalarına, akıllı olmalarına rağmen kendilerine hiçbir şey fayda vermemiştir. Veya Karun'un helâki Firavun ve Haman'ın helâkinden öncedir. Zaman bakımından önce olduğu için ibarede de önce zikredilmiştir. Veya Karun, Firavun ve Haman'dan daha şerefliydi. Çünkü zahiren Hz. Musa'ya iman etmişti, Tevrat'ı biliyordu ve Hz. Musa ile akraba idi. İşte bu noktalardan ötürü gazab yerinde Cenab-ı Hakk'ın onu takdim etmesi, böyle bir şerefin, insan küfür üzerinde olduktan sonra kendisini kurtarmadığına işaret etmektedir. Ayetin son cümlesi *«Onlar geçici değildiler»*dir. Yani Allah'ın emrini geçemezler, Allah'ın emri onları sımsıkı yakaladı, helâke götürdü.

Ebu Hayyan *«Onlar diğer ümmetleri geçip de küfre tek varanlar değildiler»* diyor. Yani onların yaptıkları, diğer ümmetlerin peygamberlerine yaptıklarının aynısıydı. Fakat Ebu Hayyan'ın bu tevili müfessirler tarafından pek rağbet görmemiştir

40. ayetin metnindeki *«Hasib»* kelimesi, şiddetle esen ve taşları bile sürükleyip götüren rüzgâr demektir. Bazı müfessirlere göre onlara taş atan bir melek demektir. Bu şiddetli rüzgârla helâk olanlar Lut kavmidir. Onların bir kısmını da Cenab-ı Hak sayha ile yakaladı. Onlar da Medyen ve Semud kavmidir. *«Onların bir kısmını da yere batırdık»*. Bu da Karun'dur. *«Onların bir kısmını da suda boğduk»*. O da Firavun ve beraberindekilerdir.

«Allah onlara zulmedecek değildi», yani onların zulmünü irade etmedi. Onları lüzumsuz yere cezalandırmak istemiyordu. Çünkü bu, hikmetine ters düşer. Envaru't-Tenzil'de *«Cenab-ı Hak onlara zalimlerin muamelesiyle muamele etmek istemiyordu. Ki onları suçsuz bir şekilde cezalandırsın. Zira bu, Allah'ın adeti değildir»* denilmektedir.

«Onlar kendi nefislerine zulmederlerdi», yani zulmü gerektiren küfür ve isyana kendi ihtiyarlarıyla devam ederlerdi.

41. ayetin metnindeki *«El-Buyut»* kelimesindeki eliflâm istiğrak ifade eder. O zaman ayetin mânâsı, Allah'ı bırakıp başka veliler edinenler, bu velileri edinmek hususunda örümcek misali gibi bir temsile sahiptirler. Çünkü örümcek de bir ev edinmiştir. Halbuki bütün evlerden daha zayıf olan ev onun evidir. Bunlar da Allah'tan başka veliler edindiler. Halbuki bütün velilerin en zayıfı bunların edinmiş oldukları velilerdir. Dilersen şöyle yorumlayabilirsin: Ankebut denilen örümcek gayet zayıf bir ev edindi. Bunlar da kendilerine gayet zayıf olan yardımcılar edindiler. Bunlar ve örümcek, en zayıfı (yardımcı) edinmek hususunda ortaktırlar.

Ayetin gayesi onların dinlerinin zayıf olduğunu takrir ve tesbit etmektir. Onların dinleri ile örümcek ağının birbirine benzetilmesi, onların veli edindiklerinin örümcek ağına benzemesindendir. Halleri bunun hali gibi zayıftır ve güvenmeye, dayanmaya elverişli değildir.

Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre örümcekten maksat, havada ağını ören hayvandır ki bununla sinekleri avlar ve yer. Yoksa bu örümcekten maksat, evlerde yuva yaparak diğer haşeratlar gibi geceleyin çıkıp gezen örümcekler değildir. Bunlar birçok kimsenin söylediğine göre zehirli hayvanlardandır, onu öldürmek sünnettir. Tabii onu öldürmenin sebebi de zehirleme ihtimalidir. Yoksa sebep Ebu Davud'un Merasil'inde Yezid bin Mersed'den bahsettiği şu hadis değildir: «*Ankebut bir şeytandır. Allah onu neshetmiştir. Kim onu bulursa öldürsün*». Demiri'nin söylediğine göre bu hadis zayıftır.

41. ayetin son cümlesindeki «*Lev*», şart edatıdır. Cevabı hazfedilmiştir. Bazıları «*Lev burada keşke anlamında olan temmeni içindir*» dediler. O zaman cevaba ihtiyaç yoktur. Fakat Lev'in şart edatı olması daha kuvvetlidir. Yani onlar putların zâfiyetini bilselerdi kesinlikle Allah'ı bırakarak onları veli edinmezlerdi.

43. ayetteki «*Alimler*» kelimesi ile maksat, ilimde rusuhiyet kesbetmiş, düşünme neticesinde eşyanın hakikatine vakıf olmuş kimselerdir. Muhisunne Cabir'den şöyle rivayet ediyor: «Allah'ın Rasûlü bu ayeti okuduğunda: «*Alim o kimsedir ki Allah'ın dediklerini anlamış, Allah'ın taatiyle amel etmiş ve öfkesinden de sakınmıştır*» dedi.

«*Kitap'tan sana indirileni oku*» cümlesinden maksat, Allah'a okumak suretiyle yaklaşmak, ayetlerin derinliklerindeki mânâlara vakıf olmak, halkı teşvik etmek ve onlara htaırlatmak için, o ayetlerdeki ahkâmla amel etmelerini, güzel edeplerle edeplenmelerini,

mekârimi ahlâka sahip olmalarını sağlamak için daimi bir şekilde okumaktır. Namazı da kıl, namazın kılınmasına da devam et.

Ayette emredilen namazı, bildiğimiz beş vakit namaza hamletmek daha kuvvetli bir tevildir ve sahih haber ve rivayetlerle de desteklenmiştir.

İbn Cerir, İbn Ömer'den şunu rivayet ediyor: «*Bu ayetteki namazdan maksat Kur'an'dır.*»

İbn Bahr «*Bu ayetteki namazdan maksat duadır*» der. Yani Allah'ın emrine çağırmaya devam et. Çünkü dua (Allah'ın emrine çağırmak) insanı her türlü fuhşiyat ve münkerden alıkoyar.

Bu iki yorum da ayetin zahirinden udul etmektir. Halbuki ortada hiçbir sebep de yoktur.

«*Elbette Allah'ın zikri daha yücedir*» cümlesinin tefsirinde İbn Abbas, İbn Mesud, İbn Ömer, Ebu Kurre, Mücahid, ve Atiye şöyle demişlerdir: «*Allah'ın sizi anması sizin Allah'ı anmanızdan daha yücedir.*»

Başka bir lâfızda «*Allah'ın kulunu anması, kulun Allah'ı anmasından daha yücedir*» denilmiştir.

İbn Abbas, bunu söyledikten sonra «*Beni anın ki ben de sizi anayım*» ayetini okumuştur.

Bazıları şöyle tevil etmişlerdir: «*Kulun namazda iken Allah'ı anması, namazın haricinde Allah'ı anmasından daha yücedir.*»

Bazıları da «*Kulun Allah'ı anması diğer amellerin hepsinden daha yücedir*» demişlerdir.

Seleften bir cemaat bunu iktiza eden rivayetler nakletmiştir.

وَلَا تُجَادِلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟
مِنْهُمْ وَقُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ
وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمْ وَٰحِدٌ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَكَذَٰلِكَ
أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يُؤْمِنُونَ
بِهِۦ ۖ وَمِنْ هَٰٓؤُلَآءِ مَن يُؤْمِنُ بِهِۦ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا
ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنتَ تَتْلُوا۟ مِن قَبْلِهِۦ مِن كِتَٰبٍ
وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَ إِذًا لَّٱرْتَابَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ ءَايَٰتٌۢ
بَيِّنَٰتٌ فِى صُدُورِ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا
ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَٰتٌ مِّن
رَّبِّهِۦ ۖ قُلْ إِنَّمَا ٱلْـَٔايَٰتُ عِندَ ٱللَّهِ ۖ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾
أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ يُتْلَىٰ
عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾
قُلْ كَفَىٰ بِٱللَّهِ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا ۖ
يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
بِٱلْبَٰطِلِ وَكَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٥٢﴾

46 — Kitap ehli (yahudi ve hıristiyanlar) ile en güzel şekilde mücadele edin. Ancak içlerinden zulmedenler hariç. (Onlara) deyin ki: «Bize indirilene de inandık. Bizim mabudumuz ile sizin mabudunuz birdir. Biz yalnız O'na teslim oluruz.»

47 — İşte biz böylece sana Kitab'ı indirdik. Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler, ona (Kur'an'a) iman ederler. Bunlardan da ona iman edenler vardır. Bizim ayetlerimizi ancak kâfirler inkâr ederler.

48 — (Ey Rasûlüm!) Sen bu Kur'an'dan önce hiçbir kitap okumamıştın. Sağ elinle de yazı yazmamıştın. Aksi takdirde bâtıl söz söyleyenler şüpheye düşerlerdi.

49 — Hayır! O (Kur'an) ilim sahibi olan müminlerin kalplerine yerleşmiş apaçık ayetlerdir. Ayetlerimizi yalnız zalimler inkâr eder.

50 — Dediler ki: «Rabbinden ona ayetler (mucizeler) indirilse ya!» (Ey Rasûlüm!) De ki: «O ayetler Allah katındadır. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.»

51 — Acaba sana indirdiğimiz ve kendilerine okunmakta olan Kitap onlara yetmiyor mu? Şüphesiz ki iman etmekte olan bir kavim için bunda gerçekten bir rahmet ve bir öğüt vardır.

52 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Benimle sizin aranızda Allah ın şahit olması yeter. (Zira) göklerde ve yerde ne varsa o bilir. Bâtıla inanan ve Allah'ı inkâr edenler yok mu, işte onlar hüsranda kalanların tâ kendileridir.»

(46-52) *«Kitap ehli (yahudi ve hıristiyanlar) ile en güzel...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ehli Kitap'tan maksat, yahudiler ile hıristiyanlardır. Veya Necran hıristiyanlarıdır. En güzel haslet, sertliğe yumuşaklıkla, öfkeye öfkeyi yutmakla, bağırmaya nasihat etmekle, gazaba sabırlı davranmakla cevap vermektir.

EHL-İ KİTAPTAN ZULMEDENLER KİMLERDİR?

«Ancak onlardan zulmedenler karşısında katı davranın.»

İbn Cerir, Mücahid'den şöyle rivayet ediyor: *«Onlardan zulmedenler»*den maksat, *«Allah'ın evlâdı ve ortağı vardır»* diyenlerdir. Veya Allah'ın elleri bağlıdır veya fakirdir diyenlerdir veya Rasûlullah'a eziyet verenlerdir.

Burada *«Katı davranmak»*tan maksat savaş değildir. Çünkü bu sure Mekkî'dir, hicretten önce nazil olmuştur. Bu ayet de dolayısıyla Mekkî olur. Savaş iznini getiren ayet ise, yaygın görüşe göre, Mekke'de değil, Medine'de nazil olmuştur.

Bazıları *«Ayetin mânâsı zimmete giren, cizye veren kimselere en güzel hasletle karşılık verin. Ancak onlardan zulmeden, zimmet*

akdini bozan, cizye vermek istemeyenlerle kılıçla mücadele edin demektir» demişlerdir.

İbn'ul-Munzir ile İbn Ebi Hatim'in Mücahid'den buna benzer rivayetleri vardır. Fakat bu surenin Mekkî olması, harp ve haracın ancak Medine'de meşrû kılınması buna mânidir. *«Ayet, gelecek bir hükmün beyanını getirmiştir»* demek de uzak bir ihtimaldir. Tahsis etmenin delili de yoktur.

İbn Zeyd *«Ehli Kitap'tan maksat, Ehli Kitap'tan iman edenlerdir. «En güzel hasletten» maksat, onların geçmişlerin haberlerinden naklettiklerinde kendilerine uyum sağlamaktır. «Onlardan zulmedenlerden» maksat da küfür üzerinde kalanlardır»* diyor.

Bu ayetin neshedildiği hususunda ihtilaf vardır. Ebu Davud *«Nasih»*inde, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim ve İbn'ul-Enbari *«El-Mesahif»*inde Katade'den şöyle rivayet ediyorlar: *«Bu ayette Ehli Kitap'la mücadele etmek yasaklanır. Sonra bu yasak neshedilir. Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır. «Allah'a ve son güne iman etmeyenlerle savaşınız.»*

Kılınçtan daha şiddetli bir mücadele yoktur. Mecma'ul-Beyan' da Tabersi *«Sahih odur ki bu ayet mensuh değildir. Çünkü cidaldan maksat münazaradır»* der.

*«Ehli Kitab'a inen»*den maksat Tevrat ve İncil'dir. Süfyan bin Huseyn şöyle der: *«İşte en güzel mücadele, biz bize inene de size inene de iman ettik demektir.»*

47. ayetteki *«Ona iman ederler»* ifadesindeki zamir Hz. Peygamber'e inen kitaba (Kur'an'a) veya Hz. Peygamber'e racidir. O zaman onlardan maksat Rasûlullah'ın asrında yaşamış ve iman etmiş kimselerdir. Abdullah b. Selâm ve benzerleri gibi. Bunlar *«Kendilerine kitap verilenler»* şeklinde takdim edilmişlerdir. Çün-

kü kitaptan ancak bunlar yararlanmış, bunların dışında kalanlara sanki kitap verilmemiştir.

«Ayetlerimizi inkâr edenler ancak kâfirler olur» cümlesindeki *«cahd»* kelimesi, Ragıb'ın dediği gibi, kalpte sabit olanı yok saymak ve kalpte yokluğu sabit olanı ispata çalışmaktır. Cahd burada ilimden gelen inkâr demektir. Yani bizim ayetlerimizi bilmelerine rağmen sadece küfre çok dalanlar inkâr ederler. Çünkü bu dalış onları ikrardan, teslim olmaktan men eder.

HZ. PEYGAMBER OKUMAZ VE YAZMAZDI

48. ayet Hz. Peygamber'in peygamber olmazdan önce herhangi bir kitabı okumamış olduğu ve sağ eliyle de yazmadığı hükmünü getirmektedir. Yani sen Kur'an'ın sana indirilişinden önce herhangi bir kitap okumadın ve sağ elinde de yazmaya muktedir değildin. Veya Kitap okumak ve yazmak senin âdetin değildi. Cenab-ı Hak burada *«Sağınla yazmadın»* demektedir. Bunun mânâsı solunla yazdın demek değildir. Bu, Rasûl-ü Ekrem'den yazıyı uzaklaştırma tasvirini daha açık bir şekilde yapmak içindir. Bu tıpkı *«Ben gözümle gördüm»* cümlesindeki *«gözümle»* tabiri gibidir.

Ayetin sonundaki *«Bâtıl söz söyleyenler»* ile maksat, Mekke müşrikleridir. Yani sen okumaya veya yazmaya muktedir olsaydın (veya okuma ve yazmayı adet edenlerden olsaydın) Mekke müşrikleri şüpheye düşer ve *«Belki de bu Kur'an'ı daha öncekilerin kitaplarından almıştır»* derlerdi. Madem ki böyle bir şey yoktur, onların bu şekilde bir şüphe izhar etmelerinin de sebebi mevcut değil demektir. Sanki burada başkasından öğrenme ihtimali hiç nazarı itibara alınmamıştır. Çünkü uzun ve mufassal bir kitabın öğrenilmesi uzun bir zamanı ve uzun müzakereleri gerektirir ki bu durum gizli kalmaz. Cenab-ı Hak Mekke müşrikleri için *«Mubtilun»* vasfını kullanmaktadır. Bu kelime, Rasûl-ü Ekrem

hakkındaki şüpheleri ve küfürleri itibarıyla kullanılmıştır. Rasûl-ü Ekrem «*Ümmi*» idi. Yani annesinden doğduğu gibi ne okuma biliyordu ne de yazma. Sanki şöyle denilmektedir: Eğer sen okuma ve yazma bilseydin şu andaki iptalciler şüpheye düşeceklerdi ve bu takdirde şüphelerinin her hangi bir sebebi olabilirdi.

RASÛLULLAH PEYGAMBER OLDUKTAN SONRA OKUMA-YAZMAYI ÖĞRENMİŞ MİDİR?

Bu konuda ihtilaf edilmiştir. Bazı görüşlere göre Rasûlullah güzel yazmayı peygamber olduktan sonra da bilmiyordu. Begavi «*Tezhib*»inde bu görüşü tercih etmiş ve «*En sıhhatli olan bu görüştür*» demiştir.

Bazıları «*Rasûl-ü Ekrem peygamber olduktan sonra, yazıyı öğrenmeye çalışıyordu. Onun «bilmemesi» bu ayetin mucize oluşunun sebebidir. Kur'an nazil olduğu, İslâm şöhret bulduğu ve şüphe durumu ortaya çıktığı zaman, yazmayı öğrendi*» demektedirler. İbn Ebi Şeybe der ki: «*Rasûl-ü Ekrem okuma-yazma öğrenmezden önce vefat etmedi*». Bu durum Şabi'ye nakledildiğinde bunu tasdik ederek şöyle dedi: «*Ben bazı kimselerden işittim, Onlar «Bu ayet buna münafi ve zıd değildir» derlerdi.*»

Rasûlullah'ın yazı yazdığına dair delil olarak birçok hadis vardır. Meselâ Sahih-i Buhari'de Hudeybiye Sulhu'nda Hz. Peygamber sulhnameyi Hz. Ali'nin elinden aldı ve «*Bu sulhname Muhammed bin Abdullah'ın üzerinde hükmettiği sulhnamedir*» ibaresini hadisde geldiği gibi sonuna kadar yazdı.

Bu görüşü paylaşanlar **Ebu Zer**, Abd bin Humeyd, Begavi, Ebu'l-Feth Nisaburi, Ebu'l-Velid'ul-Baci gibi Endülüs alimleridir.

Aynı görüş Semmani'den de nakledilmiştir. Semmani bu hususta bir kitap yazmıştır. Ondan önce de İbn Munye bir kitap yazmıştır.

Ebu'l-Velid bu görüşü ileri sürdüğünde ona herkes hücum etti, kendisini zındıklıkla itham etti ve minberlerde ona küfürler yağdırıldı. Sonra onu imtihan etmek için bir meclis akdedildi ve iddiasını ispatlayan bir delil getirdi. Böylece etraftaki alimlere bu durumu yazdı. Onlar da ona uygun olanla cevap verdiler. Hz. Peygamber'in ümmilikten sonra yazabilmesi mucizeye ters düşmemektedir. Çünkü bu da başka bir mucizedir. Çünkü talim olmaksızın yazmayı bilmiştir.

Bazı büyük alimler bu görüşü reddettikten sonra hadiste varid olan *«Yazdı»* fiilini ve diğer ibareleri *«Yazmayı emretti»* şeklinde yorumlamışlardır. Meselâ *«Sultan falan şeyi falan adama yazdı»* denildiğinde yazmayı emrettiği anlaşılır.

Ayette *«Ondan önce»* mânâsını ifade eden *«Min kablihi»* tabirinin *«Sen yazmıyordun»* tabirinden önce getirilmesi Rasûl-ü Ekrem'in hiçbir zaman yazı yazmadığı hükmünü açıkça belirten bir durum gibidir. İki hükmün arasındaki kaydın kendisinden sonra gelen hükme raci olması daimi bir durum değildir. Bazı büyük alimler zannetmişlerdir ki *«Ondan önce»* tabiri, hem kendisinden önce hem de kendisinden sonra gelen hükme racidir. Bundan anlaşılıyor ki Rasûl-ü Ekrem okumaya da yazmaya da kitap indikten sonra muktedir idi. Eğer bu itibar olmasa kelâm faydadan hali kalırdı.

«Biz ümmi bir ümmetiz. Yazmayız, hesab etmeyiz» hadisi de Hz. Peygamber'in ömrünün sonuna kadar yazmadığı hususunda nass değildir. Umulur ki bu, Rasûlullah'ın yeni peygamber gönderilmiş olması itibarıyladır. Ayrıca kendilerine peygamber olarak gönderilen insanların ekserisinin durumu nazarı itibara alınmış-

tır. Çünkü Rasûl-ü Ekrem Araplar arasındaydı. Onların çoğu ümmiydi, yazmaz ve hesap yapmazlardı. (1)

«Hayır! O kendilerine bilgi verilenlerin göğüslerinde açık açık ayetlerdir» cümlesine gelince, zamir Kur'an'a racidir. Bu ayet insanları onların şüphelerinden uzaklaştırır. Yani Kur'an'ın durumu apaçık olduğundan dolayı orada şüphe edilecekler kabilinden değildir. Belki o açık, sabit ve ilim ehlinin göğsünde rasih olan ayetlerdir. Başka bir kitaptan alıntı yoluyla alınmış değildirler. Onu ilim erbabı hıfzeder, onun tahrifi mümkün olamaz. Katade *«Zamir Kur'an'a değil Rasûl-ü Ekrem'e racidir»* diyor. Katade burada *«Ayat»* yerine tekil ifadesi olan *«Ayetun»* tabirini kullanmıştır. Yani Hz. Peygamber tevhidin bir ayetidir.

Bazıları *«Ayat kelimesi çoğul olarak kullanılsa dahi zamir yine Hz. Peygambere racidir»* demişlerdir. Yani Hz. Peygamber ve onun işleri apaçık ayetlerdir!

KENDİLERİNE İLİM VERİLENLER KİMLERDİR?

*«Kendilerine ilim verilenler»*den kitap ehlinin alimlerinin kastedildiği rivayeti Dahhak'tan gelir. Fakat tefsircilerin çoğu kendilerine ilim verilenlerden maksadın Rasûl-ü Ekrem veya sahabilerin alimleridir kanaatindedirler. (Bu, Hasan Basri'den de rivayet edilmiştir).

Bazı Imamiler'in rivayetine göre Caferi Sadık ve Ebu Abdullah, *«Kendilerine ilim verilenlerden maksat, Hz. Rasûlullah'ın âlinden olan imamlardır»* demişlerdir.

50. ayette yer alan *«Dediler»* fiilindeki fail Kureyş kâfirleri-

(1) Alusi, Ruh'ul-Meani, cilt: 21, sh: 4

dir. Onlar Ehli Kitap'tan olan bazı kimselerin öğretmesi ile böyle demişlerdir. Veya bu fiilin faili Ehli Kitap'tır.

51. ayetin metninde geçmekte olan *«Rahmet»* kelimesi büyük nimet demektir. *«Zikra»* kelimesi ise hatırlatmak demektir. Yani hedefleri, maksatları, imanı olan bir kavim için bu kitapta büyük nimet ve büyük hatırlatma vardır.

Bu ayet ile *«Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın»* ayeti arasında bir çelişki yoktur. Çünkü ikinci ayetin mânâsı şöyledir: *«Allah bizim iddia ettiğimizin hak olduğuna dair şahittir»* demeyin. Delil getirmekten aciz olan kişinin dediği gibi bu sözü söylemeyin.

52. ayet meyninde geçmekte olan *«Bâtıl»* kelimesinden maksat, İbn Abbas'a göre Allah'tan başkası demektir. Yani Allah'tan başkasına iman eden bâtıla iman etmiş olur. Bu, Hz. İsa, ve melekler gibi nesneleri de kapsamaktadır. Fakat bu noktadan bakıldığı zaman hakikatte bâtıl, tapılanlar değil de tapmadır. Yanı İsa veya melekler bâtıl değil, İsa'ya veya meleklere tapmak bâtıldır.

Mukatil bâtılı burada *«şeytan»* mânâsına alır. Bâtıla iman edenler demek, şeytana iman edenler demektir. Bazı müfessirlere göre ise put demektir. Yani bâtıla iman edenler puta iman ederlerdir.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَآ أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَآءَهُمُ الْعَذَابُ
وَلَيَأْتِيَنَّهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ
وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌۢ بِالْكَٰفِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشَىٰهُمُ الْعَذَابُ
مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٥٥﴾ يَٰعِبَادِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوٓا إِنَّ أَرْضِي وَٰسِعَةٌ فَإِيَّٰيَ فَٱعْبُدُونِ
﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّٰلِحَٰتِ لَنُبَوِّئَنَّهُم مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِن تَحْتِهَا
الْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا نِعْمَ أَجْرُ الْعَٰمِلِينَ ﴿٥٨﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا
وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ وَكَأَيِّن مِّن دَآبَّةٍ لَّا تَحْمِلُ
رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم
مَّنْ خَلَقَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ
اللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ
مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥٓ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم
مَّن نَّزَّلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ
اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

53 — (Ey Rasûlüm!) Onlar senden hemen azap isterler. Eğer onun (azabın) muayyen bir vakti olmasaydı onlara azap (hemen) gelirdi. Ansızın gelir de farkında olmazlar.

54 — Senden hemen azap isterler. (Halbuki) cehennem kesinlikle kâfirleri kuşatıp durmaktadır.

55 — Hatırlat o günü ki azap onları üstlerinden ve ayaklarının altından sarar. Biz de onlara; «İşlediklerinin (cezası olarak) tadın» deriz.

56 — Ey iman eden kullarım! Şüphesiz ki benim (yarattığım) arzım geniştir. Artık yalnız bana ibadet edin!

57 — Her nefis ölümü tadıcıdır. Sonra bize döndürüleceksiniz.

58 — İman eden ve salih amellerde bulunanları elbette cennetin (gölgelikleri) altından ırmaklar akan yüksek çardaklarında barındıracağız. O (iyi) çalışanların ücreti (mükâfatı) ne güzeldir!

59 — Onlar sabrederler ve sadece Rablerine tevekkül ederler.

60 — Nice canlılar vardır ki kendi rızkını taşımaz. Allah onlara da size de rızık verir. O (Allah hakkıyla) işiten, (kemâliyle) bilendir.

61 — (Ey Rasûlüm!) Andolsun eğer onlara, «Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı musahhar kılan kimdir?» diye soracak olsan, «Allah'tır» derler. O halde (nereye) döndürülüyorlar?

62 — Allah kullarından dilediği kimseye rızkı bazen genişletir, bazen darlaştırır. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

63 — (Ey Rasûlüm!) Andolsun eğer onlara, «Gökten yağmuru indiren, onunla kuruduktan sonra yere hayat veren kimdir?» diye soracak olsan «Allah'tır» derler. Onlara de ki: «Allah'a hamdolsun! Hayır! Onların pekçoğu buna akıl erdiremezler.»

(53-63) *«(Ey Rasûlüm!) Onlar senden hemen azap...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Azabı hemen isterler» cümlesindeki çabukluktan maksat, Rasûlullah ile istihza etmektir. Yani Rasûlullah'ın bu azabı getirmekten aciz olduğunu ifade etmek istemektedirler. Onu tekzip ediyorlar. Meselâ *«Bu vaad ne zaman yerine gelecek? Eğer bu hak ise bizim üzerimize taş yağdır»* veya *«Bize bir azap getir»* şeklinde alay etmişlerdir.

«ECEL-İ MUSEMMA»DAN MAKSAT NEDİR?

Eceli Musemma'dan maksat, Cenab-ı Hakk'ın onların azabı için Levh-i Mahfuz'da tesbit ettiği zaman demektir. İbn Cüreyc; *«Ecel'den maksat Kıyamet Günü'dür. Çünkü rivayete göre Cenab-ı Hak Rasûlü'ne kavmini temelden helâk etmeyi değil, Kıyamet'te azap etmeyi vaad etmiştir»* der.

54. ayette *«Cehennem kâfirleri kapsamaktadır»* sözünden maksat, *«Kapsayacaktır»* demektir. Veya şu anda onları kapsamış gibidir. Çünkü küfür ve isyanlar onları kapsamıştır. Küfür ve isyan da cehennemin onları kapsamasına sebeptir.

Bazı kimseler *«Küfür ve isyan ateşin ta kendisidir, ancak dün-*

yada küfür, isyan şeklinde ortaya çıkarlar» fikrindedir. Kâfirlerden maksat, azabı acele olarak isteyenlerdir. Veya tüm kâfirler kastedilmiştir. Azabı acele isteyen kâfirler de zaten bunlara dahil olur.

«O gün azap onları üstlerinden, ayaklarının altından kapsar» cümlesinden maksat, azabın onları her cihetten kapsaması demektir. Bazıları *«Ayakların zikrinden maksat, onların cehennemde istikrar bulmadıklarını ifade etmek içindir»* demiştir. İşte bu oturmamak, istikrar bulmamak azabın en şedididir.

«O işlemiş olduklarınızı tadın» ifadesindeki zamir Allah'a veya O'nun emriyle onları azaba düçar kılmakla görevlendirilen meleğe racidir. Yani dünyada işlediklerinizin cezasını tadınız demektir.

DİN İÇİN HİCRET

56. ayet, Mukatil'in Kelbi'den rivayet ettiğine göre, Mekke'deki zayıf müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Onlara Mekke'den hicret emri verildi. Fakat hicret etmediler. Tefsir alimlerinin çoğu *«Ayetin sebebi nüzulü budur»* derler. Bazı alimler daha genelleştirerek *«Yeryüzünün herhangi bir yerinde dinini tam mânâsıyla icra etmekten menedilen, bu imkândan yoksun bırakılan bir kimse bu ayete dahildir. Bu men ister kâfirler tarafından, isterse başkaları tarafından gelsin. Böyle bir müslümana dinini tam mânâsıyla yaşayabilecek bir beldeye hicret etmesi lâzım gelir»* demişlerdir. Bu hüküm İbn Cübeyr, Ata, Mücahid ve Malik bin Enes'den rivayet edilmiştir.

«Her nefis ölümü tadıcıdır» ayeti muste'nife (yani daha önceki cümlelerle ilgisi olamayan) bir cümledir. İbadette ihlasa ve

Allah rızası için hicret etmeye teşvik için getirilmiştir. Çünkü bu ayet dünyanın kalıcı olmadığını ifade etmektedir.

Dünyanın arkasında bir ceza evi vardır. Yani nefislerden her nefis kesinlikle ölüm acısını tadacaktır. Bedenden ayrılma acısına maruz kalacaktır. O halde azıklanmaya, hazırlık yapmaya ihtiyaç vardır.

58. ayetin metnindeki *«Nubevvienne»* fiili daimi kalmak üzere onu konaklandıracağım demektir. *«Guraf»* kelimesi kusursuz köşkler saraylar demektir. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu sarayları Cenab-ı Hak *«Durr»den, «Zebercet ve Yakut»*tan yapmıştır.

«Orada ebedidirler», yani köşklerde veya cennette ebedidirler.

60. ayetin sebebi nüzulü şudur: Allah'ın peygamberi Mekke'de bulunan müminlere, Medine'ye hicret etmelerini emretti. Onlar da Rasûlullah'a *«Biz maişetimiz içinde olmayan herhangi bir beldeye nasıl varabiliriz?»* dediler ve ardından bu ayet nazil oldu. Yani nice canlı vardır ki rızkını yüklenmeye gücü yetmediği halde (zayıftır veya azık edinemez) Allah onu rızıklandırır.

61. ayetin başında yer alan *«Andolsun onlara»* ifadesindeki zamir Mekkeliler'e racidir. Ayet metninde gelen *«Allah»* kelimesi gramer bakımından ya mübtedadır —ki haberi hazfedilmiştir— veya faildir, fiili hazfedilmiştir. Yani onların yaratıcısı Allah'tır. Veya onları yaratan Allah'tır.

RIZKIN DARALTILMASI VE GENİŞLETİLMESİ ALLAH'A MAHSUSTUR

62. ayetin metnindeki *«Yekdiru»* fiili, daraltır mânâsını ifade

eder. Yani Allah kullarından dilediğine rızkı yayar veya onun için daraltır Rızkı yayılan ile rızkı daraltılan aynı kişi de olabilir, iki ayrı kişi de olabilir. Birisinin rızkını yayar, birisininkini de daraltır. Ayette iki ihtimal vardır. Yani tek kişiye bazen geniş rızık verir, bazen de dar. Bu ayet Cenab-ı Hakk'ın 60. ayette *«Onları da sizi de Allah besler»* ayetinin tefsiridir. Zira birinci ayet rızık olarak verilen nesne ile onun genel olması hakkındadır. İkinci ayet ise rızkın daraltılması ve genişletilmesi hakkındadır.

63. ayet 61. ayette olduğu gibi, müşriklerin, bütün mümkünatın Allah tarafından vücuda getirildiğini ikrar etmelerine rağmen Cenab-ı Hakk'ın bazı mahlûklarını O'na ortak koştuklarını bildirmektedir.

«De ki: Hamd Allah'a mahsustur» cümlesi, Hz. Muhammed'e hitaptır. Yani bu hüccetin ortaya çıkması ve onların kendilerini ilzam edecek itiraf ve ikrarda bulunmaları itibarıyla sen Allah'a hamdet.

Bazıları *«Rasûl-ü Ekrem onların sapıklıklarından uzak olduğu için ona hamdetmek emri verilmiştir»* der. Çünkü onlar da *«Nimetlerin asılları da dalları da Allah'tan gelmiştir»* şeklinde ikrarda bulunuyorlar fakat buna rağmen Allah'a şirk koşuyorlardı. Bu nu bilen Rasûl-ü Ekrem Allah'ı birleyince bu nimete karşı hamdetmesi gerekiyor. Tıpkı çeşitli belâlara müptela olan bir kimseyi görenin hamdetmesi gibi.

وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا لَهْوٌ وَّلَعِبٌ ؕ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ
لَهِيَ الْحَيَوَانُ ۘ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿٦٤﴾ فَاِذَا رَكِبُوْا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللّٰهَ
مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ۚ فَلَمَّا نَجّٰىهُمْ اِلَى الْبَرِّ اِذَا هُمْ يُشْرِكُوْنَ ۙ ﴿٦٥﴾
لِيَكْفُرُوْا بِمَآ اٰتَيْنٰهُمْ ۙ وَلِيَتَمَتَّعُوْا ۟ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ﴿٦٦﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا
حَرَمًا اٰمِنًا وَّيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ؕ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ
يَكْفُرُوْنَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ
بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهٗ ؕ اَلَيْسَ فِيْ جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكٰفِرِيْنَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذِيْنَ
جَاهَدُوْا فِيْنَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ؕ وَاِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٦٩﴾

64 — Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve bir oyundur. Şüphesiz ki Ahiret yurdu, eğer bilseler, asıl hayatın ta kendisidir.

65 — Onlar gemiye bindiklerinde dini yalnızca Allah'a halis kılarak O'na yalvarıp dururlar. Fakat onları karaya çıkarıp kurtarınca hemen şirk koşarlar.

66 — Ki kendilerine verdiğimiz nimetleri inkâr etsinler ve zevk alsınlar. Fakat yakında (başlarına gelecek felâketi) bileceklerdir.

67 — (Mekkeliler) görmediler mi biz (Mekke'yi) güvenilir ve haram (dokunulmaz bir belde) kıldık. Halbuki çevrelerinde insanlar yağma ediliyor. Buna rağmen onlar bâtıla inanıp Allah'ın nimetlerini inkâr mı ediyorlar?

68 — Allah'a karşı yalan düzen kişiden veya kendisine hak geldiğinde onu yalan sayandan daha zalim kim vardır? Kâfirlere cehennemde barınacak yer mi yoktur!

69 — Bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette yollarımıza hidayet edeceğiz. Şüphesiz ki Allah kesinlikle ihsan edenlerle beraberdir.

(64-69) *«Bu dünya hayatı ancak bir eğlence...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

64. ayetin başındaki ismi işaret tahkir işaretidir. Zira dünya Allah katında bir sivrisinek kanadına denk gelmemektedir. Tirmizi, Ibn Sa'd'dan rivayet ediyor. Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdular: *«Eğer dünya Allah katında bir sivrisineğin kanadı kadar kıymet taşısaydı Allah kendisini inkâr eden bir kâfire bir tek yudum suyunu dahi içirtmezdi.»* Burada dikkat edilecek bazı noktalar vardır. Islâm'ın düşmanları birçok noktadan İslâm'a hücum ettikleri gibi bu tür hadisler ve deyimlerden dolayı da İslâm'a hücum etmektedirler. İslâm burada dünya edinmeyin, çalışmayın, rızık toplamayın demiyor. Helâlinden toplayın, çalışın diyor. Hatta nafakayı temin etmek farzdır. İslâm bu gibi noktalarda dünyaya tamamen kendisini vermiş, dünyayı mabud edinmiş, sadece hedefinin dünyayı toplamak, onu edinmek olduğunu söyleyen kimselere hitap etmektedir. Allah katında dünya böyledir. Böyle olan bir şeye mabud gözüyle bakmak felâket üstüne felâkettir. Yoksa bir lokma bir hırka felsefesi burada bu noktalardan çıkarılmamalıdır.

65. ayet tam bir temsil mahiyetindedir. Yani onlar Allah'ın birliğini gerektiren ikrarlarına rağmen Allah'ı birlemekten uzaktılar ve süratle kaybolup giden şeylerle meşgul olarak ebedî hayattan gafildirler. Gemiye binip felâketlerle karşı karşıya kaldık-

larında dini Allah'a halis kılan kimselerin suretine girip Allah'a yalvarıyorlar. Çünkü bilirler ki bu şiddeti ancak Allah götürür. Cenab-ı Hak onları karaya çıkardığında hemen Cenab-ı Hakk'ın birliğinden vazgeçer, tekrar şirke dönerler.

Bu ayet temsil olmakla birlikte onlarla istihzayı da içermektedir.

66. ayetin başındaki «*Liyekfuru*» fiili ile «*Liyetemetteu*» fiilinin başındaki lâm, key mânâsını ifade eder. Yani onlar Allah'a ortak koşuyorlar ki bu şirklerinden ötürü Allah'ın onlara vermiş olduğu kurtuluş nimetini inkâr etsinler ve putların ibadetinde birleşerek birbirlerini sevsinler, zevklensinler. Demek ki şirk koşmak, onların bu nankörlüklerinin nedenidir. Veya lâm, emir lâmıdır. Allah'ın vermiş olduğu nimetleri inkâr etmek ve buna katlanmak emri, onların mahrumiyetlerinden ve tehlikelerinden kinayedir. Meselâ sana muhalefet eden bir kimseye karşı «*Dilediğini yap*» demen gibi.

67. ayette bahis konusu edilen yer Mekke'dir ve «*Onlar görmediler mi?*» ayetindeki zamir de Kureyşliler'e racidir. Cenab-ı Hak onları Mekke'de emin kılmıştır.

Dahhak şöyle der: «*Mekke'nin dışındaki Araplar birbirlerini öldürür, mallarını talan ederlerdi.*» Zira ayetin metnindeki «*Yutahattafu*» fiili süratle alıp kaçmak, götürmek demektir. «*Haram*» kelimesinden maksat, başka yerde yapılan birçok şeyi orada yapmayı haram kıldık demektir. «*Aminen*» kelimesinden maksat, orada oturanları esir edilmek ve öldürülmekten emin kılmaktır. Böylece oranın «*Emin*» olmasından orada oturanların emniyeti kastedilmiş olur. Mekke'nin sakinlerini Cenab-ı Hak tahsis ediyor. Halbuki Mekke'de kuşlar ve yırtıcı hayvanlar da emindirler. Hiç kimse onlara dokunamaz. Çünkü burada maksat Mekkeliler'e karşı minneti izhar etmektir.

Daha önce de geçtiği gibi «*İman edilen bâtıl*»dan maksat ya put veya şeytandır.

68. ayetin metnindeki «*Mesven*» kelimesi dönüp dolaşıp sığınılacak yer demektir.

69. ayetin metnindeki «*Subulena*» kelimesi bize varan yollar demektir. Hayra varan yola onları hidayet ederiz. Yani hayra götüren yola onları daha fazla muvaffak kılarız. Çünkü cihad bir hidayettir veya cihadın neticesi hidayettir. Cenab-ı Hak başka bir ayette «*Hidayete erenleri hidayet yönünden daha artırdı*» buyuruyor. Bir hadiste «*Bildiğiyle amel eden bir kimseye Cenab-ı Hak bilmediğinin ilmini miras olarak verir*» denilmektedir.

Bazı müfessirler «*Cahedu*» fiilini «*Cihadı irade ederse*» şeklinde tercüme etmişler, «*Onları hidayet ederiz*» cümlesini de zahiri mânâsı üzerinde bırakmışlardır.

Süddi «*Bu ayetin mânâsı, iman üzerine sabit kılmak suretiyle cihad eden kimseleri cennete götüren yollara hidayet ederiz demektedir*» der. Bazı müfessirler «*Savaşlarda cihad eden kimseleri şehadet ve mağfiret yollarına hidayet ederiz demektir*» demişlerdir.

ALLAH MUHSİNLERLE BERABERDİR

«*Şüphesiz ki Allah muhsinlerle beraberdir*» cümlesinden maksat, onların yardımına koşar, onları korur, hidayet eder; hepsini kuvvet ve kudretiyle ihata eder demektir.

Süddi «*Bu ayet düşmanla savaş farz olmadan önce nazil olmuştur*» diyor. İbn Atiyye «*Bu ayet bizim bildiğimiz cihattan önce gelen bir ayettir*» der. Buradaki cihattan maksat, Allah'ın dininde,

onun rızasını talep etmek yönünde yapılan cihattır. Hasan bin Ebu'l-Hasan *«Bu ayet Allah'a çokça ibadet edenler hakkında nazil olmuştur»* diyor. İbn Abbas ve İbrahim bin Ethem, *«Bu, bildikleriyle amel eden kimseler hakkında nazil olmuştur»* der. Ebu Süleyman ed-Darani *«Buradaki cihattan maksat sadece kâfirlerle yapılan savaş değildir. Aksine Allah'ın dinine yardım etmek, bâtıl iddialardan vazgeçirmeye çalışmak da buna girer. Zalimlerin karşısına dikilmek, emri bilmaruf ve nehyi anil münkeri yapmak, Allah'ın taatlerinde nefislerle cihad etmek, hepsi buna dahildir. Çünkü bunlar en büyük cihattır»* demektedir.

Abdullah bin Abbas ayeti *«Taatımızda cihat edenleri sevabımızın yollarına hidayet ederiz»* şeklinde yorumlamıştır. Onun bu yorumu daha önceki bütün yorumları kapsamaktadır. Onun bu sözüne Abdullah bin Zübeyr'in şu sözü benzemektedir: *«Hikmet der ki: Beni arayan ve arayıp bulamayan bir kimse beni iki yerde arasın: 1 — Bildiğinin en güzeliyle amel etsin, 2 — Bildiğinin en pisinden sakınsın.»*

Hasan bin Fadl *«Ayette takdim ve tehir vardır»* der. Yani bizim hidayet ettiklerimize gelince, bizim yolumuzda cihad edenler onlardır.

«Biz kesinlikle onları yollarımıza hidayet ederiz» cümlesinin mânâsı *«Hak dine muvaffak kılarız»* demektir. Yusuf bin Esbat, *«Onların niyetlerini, sadaka ve namazlarını, oruçlarını halis kılacağız demektir»* der.

«El-muhsinin» kelimesindeki eliflâm ahd içindir. O zaman *«Muhsinler»*den maksat, cihad edenlerdir veya cins içindir ki o zaman güzel fiilleri işleyen herkes bu ayetin kapsamına girmiş olur.

ANKEBUT SURESİNİN SONU

MEVZU — SAHİFE

MÜ'MİNÛN SURESİ

Mü'minûn Sûresinin 60-74. âyetlerinin meâli 7
Mü'minûn Sûresinin 75-89. âyetlerinin meâli 22
Mü'minûn Sûresinin 90-104. âyetlerinin meâli 31
Kıyamet'te hiç kimse kimsenin halini sormaz 39
Mü'minûn Sûresinin 105-118. âyetlerinin meâli 43
Mü'minûn Sûresinin sonu 52

NÛR SURESİ

Giriş 55
Sûrenin nüzul zamanı 55
İfk (iftira) hadisesi 62
Nûr Sûresi'nin 1-10. âyetlerinin meâli 69
«Açıklayıcı Ayetler»den maksat nedir? 70
Zinanın durumu 72
Zina cezayı gerektirir mi? 81
Kazifin cezası 81
Kazifin (zina iftirasında bulunanın) durumu 83
Hz. Aişe'ye zina isnad etmenin hükmü 83
Had cezasını yiyenin şahitliği kabul edilir mi? 84
Liânın (lânetleşme) cezası 85
Hilâl b. Umeyye'nin hadisesi 88
Nûr Sûresinin 11-20. âyetlerinin meâli 96
Sizden tâbîriyle kim kastedilmiştir? 100
İfk hadisesini düzenleyen kimlerdi? 100
Subhaneke kelimesinin ifade ettiği mânâ 108
Resûlullah, peygamberlerin hanımlarının zina etmeyeceğini biliyor muydu? 109
Nûr Sûresi'nin 21-27 âyetlerinin meâli 115
Hz. Ebubekir'in bütün sahabelerden üstün olması 118
Hangi kâfire lânet okunur? 122
Âzâların şahitliği 122

MEVZU **SAHİFE**

Ayet, Hz. Aişe'yi övmektedir 127
Başkasının evine ancak izin alınarak girilebilir 129
Nûr Sûresi'nin 28-31. âyetlerinin meâli 134
Musibetler günahlara kefaret olur 137
Kadın tedavi için erkeğe görünebilir mi? 141
Erkek kadının neresine kadar bakabilir? 142
Kadının mahremleri 142
Uyuntu bir kimse ile iğdiş edilen köle, kadınlar için namahremdirler 144
Nûr Sûresi'nin 32-36. ayetlerinin meâli 149
Nikâhta velinin olması şart mıdır? 151
«Evlendirin» emri vücubu ifade eder mi? 152
Zengin edilmesi Allah'a hak olanlar 153
Kölelerle kitabet akdi 155
«Açıklayıcı ayetler»le hangi ayetler kastedilmektedir? ... 162
Allah'ın gök ve yerin nuru olması ne demektir? 163
Nûr Sûresi'nin 37-43. âyetlerinin meâli 170
Bir çalışma Allah'ı aynı zamanda diğer çalışmalardan alıkoymaz 173
Göklerdeki dağlardan maksat nedir? 177
Nûr Sûresi'nin 44-53. âyetlerinin meâli 180
Canlının maddesi olan sudan maksat nedir? 182
Allah'ın hükmüne razı olmamanın sebepleri 186
Ğaliz yeminler 187
Nûr Sûresi'nin 54-58. âyetlerinin meâli 190
Bütün Arapların Hz. Peygamber'e karşı tavır almaları ... 192
Halife kelimesinin mânâları 195
Yeryüzünün hakimiyeti kime vaad edildi? 196
Yeryüzünün hakimiyeti kime vaad edildi? 196
Evlere izinsiz girilir mi? 200
Hangi vakitlerde evlere izinsiz girilmez..... 202
Nûr Sûresi'nin 59-61. âyetlerinin meâli 205
Hakiki dostun evinden yemek 209
Nûr Sûresi'nin 62-64. âyetlerinin meâli 213
Emr-i cami'den ne kasd edilir? 214
Hz. Peygamber nasıl çağırılır? 216
Furkan Sûresi 219

MEVZU SAHİFE

FURKAN SURESİ

Giriş 221
Furkan Sûresi'nin 1-2. âyetlerinin meâli 223
Furkan Sûresi'nin 3-11. âyetlerinin meâli 227
Aile fertlerinin rızkını temin için çalışmak gereklidir 230
Furkan Sûresi'nin 12-20. âyetlerinin meâli 234
Azap ehli için cehennem nasıl bir vaziyete gelir? 236
Müslümanın her istediği cennette vardır 238
«Allah'dan başka ma'budlar» ile kasdedilen nedir? 239
Peygamberler sadece insanlardan gelmişlerdir 242
Furkan Suresi'nin 21-32. âyetlerinin meâli 245
Melekler mücrimlere ne derler? 247
Cennet ehlinin yeri 249
Zalimlerin Kıyamet'teki durumları 251
Furkan Suresi'nin 33-43. âyetlerinin meâli 257
Furkan Suresi'nin 44-55. âyetlerinin meâli 268
İki denizden maksat nedir? 276
Furkan Sûresi'nin 56-67. âyetlerinin meâli 280
Rasûlullah'ın mü'min ve kâfirlere karşı vazifesi 281
Allah'ın Er-Rahman ismi 283
Gökdeki burçlar 284
Allah'ın halis kullarının vasıfları 285
Furkan Sûresi'nin 68-77. âyetlerinin meâli 290
Allah'ın halis kullarına mükâfatı 292
Cennet hayatı sonsuzdur 296

ŞUARA SURESİ

Giriş 301
Şuara Sûresi'nin 1-19. âyetlerinin meâli 304
Haşrin delilleri 307
Şuara Suresi'nin 20-39. âyetlerinin meâli 314
Hz. Musa ile Firavun'un mücâdelesi 316
Firavun Allah'ın varlığını biliyor muydu? 319
Şuara Suresi'nin 40-60. âyetlerinin meâli 324
Hz. Musa ile Sihirbazların arasında geçen sözler 326

MEVZU SAHİFE

Neyle yemin edilir? 327
Sihirin mahiyeti 328
Tedbir almak ilâhî bir gerektir 330
Şuara Suresi'nin 61-83. âyetlerinin meâli 334
Körü körüne olan taklidin zararı 338
Şuara Suresi'nin 84-102. âyetlerinin meâli 342
Şuara Suresi'nin 103-118. âyetlerinin meâli 349
Şuara Suresi'nin 119-136. âyetlerinin meâli 355
Şuara Suresi'nin 137-159. âyetlerinin meâli 360
Salih Peygamber'in mucizesi 362
Şuara Suresi'nin 160-183. âyetlerinin meâli 365
Eyke ve Medyen halkı 368
Şuara Suresi'nin 184-206 âyetlerinin meâli 371
Medyen ahalisinin azap çeşitleri 374
Kur'an mu'cizesi 375
Şuara Suresi'nin 207-227. âyetlerinin meâli 379
Müşriklerin Kur'an hakkındaki iddiaları 380
Şairler ve şiir 382
Zalim Kıyamet'te neyle karşılaşır 385

NEML SURESİ

Giriş 389
Neml Suresi'nin 1-13. âyetlerinin meâli 392
Allah'ın huzurunda peygamberlerin durumu 397
Neml Suresi'nin 14-22. âyetlerinin meâli 400
Tarihçilerin Hz. Süleyman hakkında söylediklerinin ehemmiyeti 403
Hz. Süleyman Hüdhüd'ü niçin affetti? 407
Neml Suresi'nin 23-35. âyetlerinin meâli 410
Cinlerle evlenilir mi? 412
Hz. Süleyman Belkıs'a niçin mektup yazdı? 415
Neml Suresi'nin 36-44. âyetlerinin meâli 419
Kerâmetin varlığına delil 421
Süleyman Belkıs ile evlendi mi? 423
Neml Suresi'nin 45-55. âyetlerinin meâli 426
«Raht» ne demektir? 428

MEVZU SAHİFE

Neml Suresi'nin 56-63. âyetlerinin meâli 432
Peygamber'e karşı gelmenin neticesi nedir? 433
Yeryüzünde «halife» kılmak 437
Neml Suresi'nin 64-76. âyetlerinin meâli 440
Gayb nedir? 442
Neml Suresi'nin 77-88. âyetlerinin meâli 448
Peygamberleri duymayan ölüler kimlerdir? 449
Dabbet'ül-arz 450
Neml Suresi'nin 89-93. âyetlerinin meâli 458

KASAS SURESİ

Giriş 465
Kasas Suresi'nin 1-5. âyetlerinin meâli 468
Kasas Suresi'nin 6-13. âyetlerinin meâli 472
Hz. Musa'nın annesinin ismi ve durumu 473
Kişinin Âl-i kimlerdir? 474
Musa'nın kızkardeşinin ismi 476
Şerden kurtulmak için yalan söylenir mi? 477
Kasas Suresi'nin 14-21. âyetlerinin meâli 480
Peygamberlerin hükmü, sünnetleridir 482
Peygamberler hangi günahlardan masumdurlar? 484
Zalime yardım edilmez 485
Hz. Musa'ya haber vermek için gelen kişinin kimliği 487
Din için kovuculuk yapılabilir mi? 487
Kasas Suresi'nin 22-28. âyetlerinin meâli 489
Kişi bir meselenin halli için yabancı kadınla konuşabilir mi? 491
Kasas Suresi'nin 29-35. âyetlerinin meâli 498
Allah Musa'ya nasıl vahyetti? 500
Kasas Suresi'nin 36-43. âyetlerinin meâli 503
Haman kimdir? 505
Muharref Tevratı okumak haram mıdır? 507
Kasas Suresi'nin 44-50. âyetlerinin meâli 509
Rasûlullah'tan önce Araplar'a peygamber geldi mi? 511
Kasas Suresi'nin 51-59. âyetlerinin meâli 515
Kasas Suresi'nin 60-70. âyetlerinin meâli 522

MEVZU SAHİFE

Kasas Suresi'nin 71-77. âyetlerinin meâli 528
Çalışmaya teşvik 530
Karun ve hazineleri 530
Karun'un anahtarları 531
Dünyadaki nasip ne demektir? 533
Kasas Suresi'nin 78-84. âyetlerinin meâli 535
Karun'un haline özenenler 537
Hz. Musa'ya iftirasını atmak ve yere batış 539
Kötülük edenlere tatbik edilen ceza 542
Kasas Suresi'nin 85-88. âyetlerinin meâli 544
«Mead»dan maksat nedir? 545

ANKEBUT SURESİ

Giriş 551
Ankebut Suresi'nin 1-6. âyetlerinin meâli 555
Ankebut Suresi'nin 7-14. âyetlerinin meâli 560
Münafıklık Medine Dönemi'nde yayıldı 563
Ankebut Suresi'nin 15-23. âyetlerinin meâli 567
Rasûlun vazifesi 569
Ankebut Suresi'nin 24-30. âyetlerinin meâli 572
Lûtiliği ilk yapanlar 575
Ankebut Suresi'nin 31-38. âyetlerinin meâli 578
Ankebut Suresi'nin 39-45. âyetlerinin meâli 583
Ankebut Suresi'nin 46-52. âyetlerinin meâli 589
Ehl-i Kitaptan zulmedenler kimlerdir? 590
Hz. Peygamber okumaz ve yazmazdı 592
Rasûlullah peygamber olduktan sonra okuma-yazmayı öğrenmiş midir? 593
Kendilerine ilim verilenler kimlerdir? 595
Ankebut Suresi'nin 53-63. âyetlerinin meâli 598
«Ecel-i Musemma»dan maksat nedir? 599
Din için hicret 600
Rızkın daraltılması ve genişletilmesi Allah'a mahsustur ... 601
Ankebut Suresi'nin 64-69. âyetlerinin meâli 604
Allah Muhsinlerle beraberdir 607